

DIMITRIE CANTEMIR

DIMITRIE CANTEMIR

OPERE

SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

București, 1969

DIMITRIE CANTEMIR

D I V A N U L

Ediție îngrijită și studiu introductiv de

VIRGIL CÂNDEA

S C R I I T O R I R O M Â N I

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

București, 1969

STUDIU INTRODUCTIV

ÎNCEPUTURILE LITERARE ALE LUI DIMITRIE CANTEMIR

Învăţatul apusean care ar fi venit la Constantinopol în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea cu preocuparea de a cunoaşte mişcarea de idei politice şi culturale din capitala Sublimei Porţi ar fi avut şansa să întîlnească în anturajul înalţilor demnitari otomani, al diplomaţilor străini sau al învăţaţilor locului un tînăr moldovean a cărui formaţie cărturărească, ale cărui idei şi preocupări puteau da un bun exemplu despre procesul prin care trecea atunci gîndirea sud-est-europeană.

Unul dintre aceşti călători a fost, se pare, Jean-Baptiste Van Mour, pictorul francez stabilit la Constantinopol, care a cunoscut, cel puţin pînă la gradul de intimitate îngăduit de lungile ceasuri în care i-a zugrăvit chipul, pe Dimitrie Cantemir, fostul domnitor al Moldovei.[1] „Pînza lui poartă pe ea suficiente detalii pentru a străbate

[1] N. Iorga, *Congresul de istoria artelor la Paris*, în *Revista istorică*, VII, 10–12, oct.-dec. 1921, p. 233–234; acelaşi, *Un portrait français peint à Constantinoples*, în *Gazette des Beaux-Arts*, 66 (1924), p. 234–236; reprodus de N. Iorga în *Portretele domnilor români*, Sibiu, 1931, pl. 147. Portretul se păstrează în două versiuni, una la muzeul din Rouen, alta la cel din Valenciennes. Despre J.-B. Van Mour, „peintre ordinaire du Roy en Levant" v. Thieme-Bäcker, *Allgemeine Lexikon der Bildenden Künstler*, XXV, Bd. Leipzig, 1931, p. 202.

Despre identificarea şi atribuirea tabloului sus-menţionat, d-ra Popovitch, conservator al Muzeului de artă şi ceramică din Rouen, ne scria la 31 august 1965 următoarele: „Portretul identificat de domnul Iorga ca fiind acela al lui Dimitrie Cantemir pune numeroase probleme. Mai întîi aceea a originii. Se pare că nr. 180 din catalogul din 1809 — «Portret al domnului de Martainville în costum de staroste sau demnitar polonez» — corespunde cu nr. 281 din Garneray (catalogul din 1830) — «Portret al unui înalt demnitar al Moldovei sau Valahiei» — de un necunoscut. Între 1809 şi 1830, el a dispărut din cataloage. Inventarul din 1830

pînă la trăsăturile lăuntrice ale tînărului cărturar. Ea „îl arată cu ochi vii, cu fața fină, isprăvită cu o bărbie de voință. Are haina de brocart a situației sale și sabia feciorului domnesc. Cravata înfoiată la gît spune de legături prețioase cu saloanele ambasadei și coloniei franceze, care a impus cultura Parisului în casele vechiului italianism bizantin. Dar pe buclele crețe ale perucii sistem Ludovic al XIV-lea, turbanul alb și albastru arată contactul cu cealaltă cultură a Stambulului turc."[1]

Aceeași întîlnire de trăsături răsăritene și apusene apare în mărturia solului polon la Iași, Rafael Leszczyński, care-l cunoaște pe Cantemir în 1699: „un bărbat erudit în limba latină și cu educație aleasă — ca și cum ar fi fost educat în Polonia!" adaugă mîndrul șleahtic.[2] În conversația cu solul, Dimitrie se arată curtenitor, „arătînd că este fericit să vadă persoana lui, căci de mult auzise de marele său nume". Poartă „diverse discuții cu prietenii solului asupra datoriilor prieteniei". Oferă daruri orientale — „stofă de atlas pentru o vestă, o pînză pentru o haină și o năframă turcească" — dar salută „după moda polonă, înclinîndu-se". Comentează calitatea orchestrei solului pentru că „se pricepe puțin la muzică". Este nedespărțit de lîngă fratele său Antioh, domnul Moldovei, la masă, dar și la tratativele duse în cursul audienței private.

La data cînd îl cunoaște Leszczyński, Dimitrie avea nu numai autoritatea educației și erudiției sale, ci — de scurt timp — și pe aceea pe care i-o conferea publicarea unei opere mari, cu un titlu impunător, în ediție bilingvă: *Divanul sau Gîlceava Înțeleptului cu*

---

nu-i dă proveniența. Poate că este vorba de o rechiziție din timpul Revoluției. Pe de altă parte, pe dosul pînzei se citește inscripția veche: «Făcut în 1651». Ceea ce ar îndepărta și atribuirea lui Van Mour (1671—1737), și identificarea cu prințul Dimitrie Cantemir. Este sigur că Jean-Baptiste Van Mour, născut la Valenciennes în 1671, a fost la Constantinopol, unde a murit în 1737, dar marchizul de Nointel adusese la ambasada sa din Constantinopol un pictor francez Carret, născut la Troyes în 1649, ceea ce ar exclude și data de 1651. Singura șansă reală de datare este costumul modelului. Poate fi el datat cu precizie din sec. al XVII-lea, sau, dimpotrivă, de la începutul sec. al XVIII-lea? Nu pot aprecia, dat fiind exotismul costumului."

Mulțumind d-rei Popovitch pentru aceste interesante observații comunicate cu atîta bunăvoință, credem că, pînă la reluarea problemei de către un istoric de artă, nu avem suficiente motive pentru a înlătura identificarea lui Iorga.

[1] N. Iorga, în prefața la *D. Cantemir, Viața lui Constantin-vodă Cantemir*, București, 1925, p. IX.

[2] V. relațiunea la P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 115 și urm.

Lumea sau Giudeţul Sufletului cu Trupul. Ea apăruse cu cîteva luni înainte în tipografia din Iaşi.

Ultimii doi ani aduseseră un spor în personalitatea, experienţa şi reputaţia tînărului cărturar. Capuchehaie a Moldovei la Constantinopol, în 1697 participase la expediţia dezastruoasă din Ungaria, asistînd la înfrîngerea otomanilor de către Eugeniu de Savoia, la Zenta. În 1698 îşi publicase prima operă.

Căsătoria cu Casandra Cantacuzino, încheiată în primăvara anului următor, îi dă o nouă vocaţie domnească şi dreptul de a-şi întemeia pe ideea succesiunii pretenţiile sale la tronul Ţării Româneşti. Diplomat, cărturar, om politic, pretendent domnesc, om de lume — în persoana lui Cantemir erau întrunite însuşiri variate care, negreşit, au fost reflectate în opera lui.

Despre prima perioadă a vieţii lui Cantemir la Constantinopol nu există destule documente pentru a-i putea surprinde trecerea de la adolescenţă la maturitate, transformarea cumintelui beizade zălogit la Stambul în cărturarul deschis valorilor culturale din lumile atît de diferite ale Europei bizantino-turceşti, ale celei occidentale sau ale Orientului persano-arab. Mărturiile cronicarilor Nicolae Costin sau Ion Neculce privesc a doua perioadă a vieţii sale la Poartă, după 1699, cînd, prins în vîltoarea luptelor pentru domnie, Dumitraşcu-vodă trecuse pragul uceniciei în feluritele sale activităţi culturale sau politice; perioada în care toate faptele lui, alcătuirea *Istoriei ieroglifice,* ca şi frecventarea asiduă a ambasadelor sau cercurilor politice otomane sînt subsumate eforturilor ce-l vor duce, în 1710, la tronul Moldovei.

Pentru anii de ucenicie şi momentul „înfloririi" sale, cel mai bun document ni l-a lăsat însuşi Cantemir: *Divanul,* „întîia a osteninţii mele răzsădire şi odrăslire". Din această operă aflăm care era atunci primul inventar al cunoştinţelor sale: limbi străine, lecturi persane, greceşti, moldoveneşti şi latine, religioase şi laice. Aici ne dezvăluie modul său de a vedea lumea, omul, raportul dintre macro- şi microcosm, oroarea sa pentru arivismul social al feudalilor hrăpăreţi, atitudinea sa rezervată faţă de asceză şi favorabilă vieţii laice. Din paginile *Divanului* desprindem preocupările literare ale tînărului învăţat, care păstra pe masă *Gulistanul* lui al-Saadi alături de bătrînele manuscrise de-acasă, care împletea înţelepciunea lui Miron Costin cu cuminţenia lui Seneca, rigoarea lui Augustin cu morala reformată al lui Wissowatius. În prima sa operă Cantemir vorbeşte graiul moldovenesc, pe care nu-l putea uita în singurătatea sa de la

Bughdan-Sarai, şi *scrie* în româna cărturarilor pe care se căznea s-o închidă, atunci, în tiparele unei exprimări sofisticate, după modelul latinei. *Divanul* este micul tezaur în care Cantemir adună învăţături noi şi vechi, pilde din scripturi şi de la păgîni, „spre slava şi folosinţa moldovenescului niam", darul lui făcut celor rămaşi acasă, „mănunchiaşul de flori neveştedzitoare" oferit poporului român, ca să strige: „Flori s-au deşchis în pămîntul nostru!"

Aplecarea asupra primei scrieri a lui Cantemir este singura cale de a-l cunoaşte la începuturile unei îndelungate şi rodnice activităţi pe cărturarul cel mai reprezentativ pentru trecerea de la vechi la modern din cultura românească. Monument prin excelenţă al umanismului nostru, *Divanul* cere examenul atent, studiul răbdător şi atitudinea reverentă care condiţionează înţelegerea oricărui efort venerabil al culturii române vechi.

I. STRUCTURA ŞI CUPRINSUL „DIVANULUI"

Potrivit intenţiei autorului, *Divanul* se compune din trei părţi: un *dialog* între Înţelept şi Lume (Cartea I), un *comentariu* al dialogului, reprezentînd pledoaria Înţeleptului (Cartea a II-a), şi o *conciliere* a tezelor Lumii şi Înţeleptului exprimînd victoria acestuia din urmă (Cartea a III-a). Cantemir a adăugat traducerea a două texte de inspiraţie stoică (*Ale stoicilor porunci dzéce* şi *A altuia învăţătură*), rezumînd principalele principii etice ale cărţii. O *Carte de închinăciune* către Antioh Cantemir-voievod, *Cartea cătră cetitoriu*, o epistolă a lui Ieremia Cacavela către Cantemir şi *Scara* formează anexele prilejuite de editarea lucrării.

Economia cărţii (un *opus tripartitum*)[1] răspunde unei intenţii a autorului mai degrabă decît unei necesităţi impuse de dezvoltarea temei înseşi. Cum vom vedea mai departe, Cantemir adoptă structura obişnuită numeroaselor dispute între Suflet şi Trup din literatura europeană medievală. În *Divanul* însă această structură este pur formală: substanţa operei este consumată în Cartea I; Cartea a II-a este numai suma *sholiilor* la cea dintîi (ea putea fi imprimată la fel de bine ca note în subpagină); iar Cartea a III-a este un împrumut străin, şi anume, traducerea lucrării lui Andrea Wissowatius: *Stimuli*

[1] Cum subliniază fraza de încheiere — în slavonă — a lucrării, f. 139r: „Slavă lui Dumnezeu cel în trei ipostaze, care după început a dat şi sfîrşit *cărţii celei în trei părţi*".

virtutum ac fraena peccatorum, Amstaelodami, 1682 — scriere evident independentă de *Divanul*, căreia i se atribuie funcția de conciliere a unor teze împăcate de fapt încă de la sfîrșitul primei părți. Autorul a urmărit deci structura *teză-antiteză-sinteză*. Dar desfășurarea lucrării nu este convingătoare sub acest raport. Piesa principală rămîne Cartea I; celelalte două sînt adaosuri fără îndoială interesante și, pentru scopul cărții, folositoare, totuși neesențiale în economia *Divanului*.

Personajele ce se înfruntă la procesul dezbătut în Cartea I sînt Înțeleptul și Lumea, care — pe alte planuri ale concepției autorului — corespund Sufletului și Trupului, sau Microcosmului și Macrocosmului. Identitatea Înțelept-Suflet-Microcosm și Lume-Trup-Macrocosm o afirmă autorul însuși, în titlu, apoi în cuprinsul cărții[1]. Aceste corespondențe nu sînt însă riguros respectate în operă. După cum s-a mai observat[2], Lumea nu este natura în opoziție cu omul *(Înțeleptul)*, ci „Lumea înșelătoare" a aparențelor, a iluziilor, din doctrinele orientale, neoplatonice și creștine. Această accepțiune a Lumii nu se acoperă, evident, cu aceea a Macrocosmului. Echivocul se explică prin însăși geneza *Divanului*, care asociază concepții creștine cu motive ale gîndirii latine medievale provenite din ermetismul oriental. Doctrina corespondenței macrocosm-microcosm este una cosmologică, a armoniei dintre diferitele planuri ale sistemului lumii. Etica creștină în forma cunoscută lui Cantemir evită însă alunecarea spre această interpretare gnostică și recomandă refuzul lumii sensibile și căutarea lumii inteligibile. Iată de ce Macrocosmul — model și temă de meditație capabil să-i dezvăluie omului propria sa structură pentru adepții doctrinelor cosmologice — este în *Divanul* „această amăgélnică și trecătoare vréme"[3].

Nepotrivirea izvorîtă din nuanțele deosebite ale înțelegerii lumii în izvoarele *Divanului* ocupă însă în carte prea puțin loc pentru a-l nedumeri pe cititor. Personajele centrale rămîn Înțeleptul și Lumea, ale căror trăsături le înțelegem și mai bine numindu-i cu termenii moderni care corespundeau unor realități în gîndirea românească încă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea: Clericul și Laicul. Pentru că — dincolo de rosturile sale etice — confruntînd două concepții de viață radical opuse și în forme neîntîlnite pînă atunci în litera-

---

[1] Cf. I 77, II 77. Lumea este identificată și cu diavolul (I 76, II 76).

[2] Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, București, 1964, p. 294. Observăm însă că prin Înțelept autorul nu numește, cum ne-am putea aștepta, pe Filozof, ci pe *Omul virtuos*, prin înțelepciune Cantemir traducînd latinescul *virtus* (v. *Comentarii*, nr. 190).

[3] *Op. cit.*, II, 77.

tura noastră, *Divanul* reprezintă un document al procesului de laicizare a gîndirii sud-est-europene, proces în curs de desfăşurare în perioada publicării cărţii.[1]

Disputa Înţeleptului cu Lumea (I 1–75). Pornind de la un acord[2] asupra faptului că lumea este o creaţie divină, discuţia între Înţelept şi Lume ia de la primele replici o întorsătură violentă. Înţeleptul acuză Lumea că este trecătoare şi amăgitoare: tot ceea ce oferă ea este nestătător – frumuseţea, bogăţia, demnităţile. Lumea ripostează subliniind fericirea omului, care beneficiază de toate avantajele ei. În capitolele 3–74 asistăm deci la confruntarea a două atitudini total deosebite faţă de lume şi viaţă: pe de o parte, atitudinea doctrinei creştine, care, împărţind existenţa în temporală şi eternă, atribuie celei dintîi o valoare ascetică, îndemnînd spre pregătirea pentru cea de-a doua; pe de altă parte, atitudinea omului raţional şi sceptic care înţelege realist existenţa, limitată în durata ei, dar plină de frumuseţi pe care omul nu trebuie să le dispreţuiască pentru o ipotetică viaţă de apoi.

În apărarea poziţiilor lor, Înţeleptul şi Lumea formulează atitudini sau dezvoltă concepţii ale gîndirii secolului al XVII-lea, care dau o neobişnuită asprime disputei.

Fortuna labilis (I 3–62). Teoria „norocului nestatornic" este principala argumentare a Înţeleptului în combaterea Lumii şi a vieţii temporale, argumentare dezvoltată cu obişnuitele exemple despre precaritatea şi caracterul iluzoriu al bunurilor pămînteşti. Pentru a constrînge Lumea să-şi recunoască viciile, Înţeleptul îi adoptă temporar poziţia, împingînd discuţia la limitele care epuizează aspectele atrăgătoare ale Lumii: boala, moartea, sărăcia, distrugerea. Accente mai puternice în acest episod are:

Critica înavuţirii nedrepte (I 26–37). Autorul expune în aceste pagini procesul caracteristic epocii feudalismului dezvoltat al îmbogă-

---

[1] Procesul de laicizare a gîndirii sud-est-europene este atestat, spre sfîrşitul secolului al XVII-lea, de fapte variate. Răspîndirea concepţiilor necaristotelice importate din Italia, interesul crescînd pentru gîndirea exterioară celei ortodoxe tradiţionale, abandonarea laturii profund metafizice a ortodoxiei în favoarea preocupărilor morale de inspiraţie nu numai creştină, creşterea numărului cărturarilor laici de tipul dragomanului fanariot şi rolului lor în viaţa socială, în cultură şi în politică, apariţia noilor idealuri, noilor concepţii despre om şi viaţă ale negustorimii mută, treptat, gîndirea Europei de sud-est în alte coordonate.

[2] Din felul cum începe cartea: „Vrére-aşi şi aşi pofti ca să te ştiu – precum mi să pare – o, lume falnică...", întreaga ei dezvoltare este o meditaţie a omului, care se întreabă ce este lumea şi în ce raporturi se află faţă de ea. Personajele sînt Gîndul înţelept şi Gîndul lumesc din om, iar tribunalul – Raţiunea însăşi.

ţirii prin fraudă şi al ascensiunii sociale întemeiată pe puterea averii. Lumea reacţionează cu argumente neaşteptate într-o carte de etică creştină, argumente exprimînd neîndoielnic una din atitudinile curente în societatea sud-est-europeană de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, şi anume:

Tăgăduirea învierii şi a nemuririi şi afirmarea lumii drept singura realitate de care omul se poate bucura în mod sigur (I 64—70), teze prezentate cu argumente biblice interpretate laic şi combinate cu evidenţele simţului comun. Lumea nu se sfieşte chiar să pună în discuţie existenţa sufletului dintr-o atitudine sceptică, total străină celei ortodoxe a Înţeleptului.

Omul stăpîn al creaţiunii (I 71—74) şi interpretarea Lumii ca purgatoriu (I 75) reprezintă contra-argumentele Înţeleptului, care duc la capitularea Lumii (I 76); capitulare bruscă şi neconvingătoare, dar evident necesară desfăşurării expunerii în sensul dorit de autor.

Acordul dintre Lume şi Înţelept (I 77—85) este stabilit de acesta din urmă prin:

Teoria corespondenţei dintre macrocosm şi microcosm (I 77—79), luată din gîndirea antică şi medievală, teorie care impune interpretarea lumii ca mijloc de înţelegere a condiţiei umane şi ca instrument de realizare a virtuţilor ce pot asigura omului viaţa veşnică. Lumea face o ultimă tentativă de a sugera o formulare conciliantă a celor două condiţii (temporală şi eternă), divizînd viaţa omului între efort şi satisfacţie (I 80), soluţie hedonistă atenuată, în care omului i se conferă un minimum de desfătare (o zi pe săptămînă). Dar Înţeleptul răspunde cu:

Teoria vîrstelor (I 81—85), demonstrînd că nesiguranţa vieţii nu îngăduie diviziunea propusă de Lume, ci impune folosirea tuturor zilelor pentru o vieţuire conformă moralei creştine.

O *recapitulare* încheie Cartea I. Adresîndu-se direct cititorului autorul comentează disputa între Înţelept şi Lume şi anunţă intenţia lucrării, anume de a găsi o formulă de conciliere a celor două poziţii opuse, a Înţeleptului şi a Lumii: „de va putea cineva cu întriagă înţelepciune şi cu bună socotială în lume fiind, pe lume să chivernisască şi sufletul nebetejit şi neîntinat să-şi păzască, frumos şi minunat lucru ar fi, de vréme ce şi oamenilor şi lui Dumnădzău ar fi plăcut"[1]. Această soluţie — i se pare autorului — o oferă scrierea lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum*, a cărei traducere va forma a treia carte a *Divanului*.

---

[1] *Op. cit.*, *f.* 44v.

Cartea a II-a este rezervată în întregime pledoariei Înțeleptului în favoarea unei vieți morale, în sensul stoic și creștin.

Concepția morală a Înțeleptului (II 1) este întemeiată pe dogma căderii în păcat: cînd omul a gustat din pomul cunoașterii Binelui și Răului, întreaga creație a fost degradată: „Într-acéiași dată dară, ale lumii bunuri sau avuții nestătătoare și omului nefolositoare s-au făcut" (II 3; cf. și III 20). Omul trebuie să reziste ispitelor lumii (se reia teoria *Fortuna labilis*, II 5–11, 40 și 63) și să urmeze calea deschisă pentru regenerarea sa și ridicarea din păcat (II 21–22). În acest sens, lumea îi poate servi ca mijloc de cunoaștere a Creatorului (II 23)[1], iar condițiile ei, ca instrumente de perfecționare morală (II 24). Principalele primejdii care trebuie evitate sînt frumusețea iluzorie a lumii (II 24–25), bogăția (II 27–45), care naște zavistia, desfrînarea și îmbuibarea. Lumea este o închisoare a omului (II 46), lipsită de lumină și fericire (II 47), așa încît soluția este fuga de lume (II 49–51). Argumentele rămîn: incompatibilitatea dintre lume și omul virtuos (II 52, 55) — viețuirea omului în lume fiind provizorie (II 54) —, caracterul iluzoriu și înșelător al lumii (II 55–60), superioritatea valorilor transcendentale (II 61–62, 64–67, 69–70). Stăpîn al creației (II 71), omul trebuie s-o conducă potrivit menirii sale (II 73), acceptînd-o ca pe un loc de purificare (II 74–75).

Teoria corespondenței dintre macrocosm și microcosm este reluată cu detalii (II 77), indicîndu-se cum poate omul (microcosmul), pentru perfecționarea sa interioară, să convertească elementele materiale ale lumii (macrocosmul) în valori spirituale.

Scurte povețe morale ocupă capitolele 78–81.

Teoria vîrstelor este dezvoltată în cap. 83–85 și într-un lung excurs intitulat *Pentru céle șeapte a vieții omenești vîrste și viiața omului ca poama*. În descrierea vîrstei a cincia (maturitatea) este intercalată o altă dezvoltare, intitulată *Pentru lumeștile a omului de pediapsă tîmplări*.

Un alt comentariu al autorului încheie și Cartea a II-a. Este tot o recapitulare a primelor două cărți, evocarea disputei din Cartea I, elogiul pledoariei Înțeleptului întemeiat pe autorități biblice (Cartea a II-a) și pregătirea cititorului pentru ultima parte a *Divanului*, care trebuia să expună modul de a dobîndi pacea între suflet și trup, om și lume, om și Dumnezeu. Dar această prezentare exprimă, cum vom vedea, mai mult o dorință a autorului privind structura operei sale decît cuprinsul scrierii lui Wissowatius.

[1] Se dezvoltă aici argumentul cosmologic *(ex contingentia mundi)*.

Astfel ia sfîrşit şi a doua carte, fără să întîlnim însă corespondenţa cu Cartea I, obişnuită între un text şi comentariile sale. Paralelismul construcţiei celor două cărţi este formal, realizat numai prin titlurile identice ale capitolelor. Aceste titluri nu se potrivesc însă decît textelor din capitolele Cărţii a doua, unde titlul este într-adevăr rezumatul dezvoltării fiecărui capitol. În Cartea I, dimpotrivă, titlurile nu se potrivesc cu textele.[1] Această constatare îngăduie unele ipoteze privind însăşi elaborarea cărţii, ipoteze pe care le prezentăm mai departe.

Cartea a III-a, traducerea lucrării lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum* nu are, evident, un raport structural cu primele două cărţi. În scrierea sa morală, Wissowatius urmăreşte alt plan, coerent pînă la un punct, dezordonat către mijlocu şi sfîrşitul cărţii.

Principiile cunoaşterii (III 1—5) introduc pe cititor în tehnica dobîndirii virtuţilor care, conform concepţiei umaniste împărtăşită de Wissowatius şi de unitarieni, trebuie să fie fundamentate pe *înțelegerea raţională* a utilităţii lor. Treptele cunoaşterii sînt: cunoaşterea de sine, apoi a lui Dumnezeu, apoi a lumii şi a zădărniciei ei.

Lauda virtuţilor şi condamnarea viciului formează cuprinsul capitolelor 6—14. Urmează o

Scurtă meditaţie despre labilitatea vieţii (III 15—17).

Tehnica dobîndirii virtuţilor reprezintă partea cea mai mare a cărţii. Cititorului i se recomandă mai întîi o anumită apatie faţă de succesul celor vicioşi sau nenorocirile celor drepţi, capabile deopotrivă să-l tulbure (III 18—19)[2]. Autorul continuă recomandînd castitatea (III 20) şi meditarea exemplelor de viaţă virtuoasă (III 21—26, 32—34). Pentru dobîndirea virtuţilor mai sînt necesare rugăciunea şi meditaţia în general (III 27—31, 57), asceza (III 35—37, 43—56, 73), lecturile bune (III 38—39), vieţuirea corectă (III 40—42, 58—59, 67—70, 76—77) şi umilinţa obţinută prin examenul conştiinţei (III 60—66, 71—72, 74—75).

După cum observăm, introducerea lui Wissowatius în micul său manual de etică nu este metodică. Declaraţia sa din prefaţă, că *Stimuli virtutum* reprezintă rezultatul unor lecturi, o culegere de citate

---

[1] Vezi: I 13, 18, 21, 24—27 etc.

[2] Apatie a minţii în sensul dat de Aristotel, *Despre suflet*, III, 4 (429 a, 29—429 b. 5).

din diferiţi autori (lucrarea este într-adevăr bogată în citate) trebui deci luată *ad litteram*.

Ar trebui să cunoaştem istoricul ediţiei din 1682 a cărţii lui Wisesowatius (ediţie care în afară de *Stimuli* cuprinde şi alte opuscule ale autorului unitarian) pentru a stabili raportul dintre această lucrare şi cele două texte scurte, *Stoicorum praecepta X* şi *Monitum cuiusdam anonymi*. Înţelegem însă de ce Cantemir, întîlnindu-le în cărticica din Amsterdam, le-a adăugat *Divanului*: pentru cuprinsul lor atît de înrudit (aceeaşi morală stoico-creştină) şi forma concisă a preceptelor; textele i s-au părut fără îndoială că formează o încheiere şi un rezumat al cărţii.[1]

Recapitulînd structura şi cuprinsul *Divanului*, cartea ne oferă următoarea schemă:

Cartea I: Dialogul *(Gîlceava)*	1. Acordul asupra creaţiei lumii (1–2)	
	2. Disputa	Pledoaria Înţeleptului: *Fortuna labilis* (3–62)
		Critica îmbogăţirii nedrepte (26–37)
		Pledoaria Lumii: Tăgăduirea învierii şi a nemuririi (64–70)
		Pledoaria Înţeleptului: Omul, stăpînul lumii (71–74)
		Capitularea Lumii (76)
	3. Acordul între Lume şi Înţelept	Teoria corespondenţei între macrocosm şi microcosm (77–79)
		Soluţie hedonistă temperată a Lumii (80)
		Teoria vîrstelor (81–85)
		Recapitularea şi nota autorului

[1] Fără să le cunoaştem autorul – poate Wissowatius însuşi, deşi al doilea text poartă titlul *Sfătuirea unui anonim* – observăm asemănări nu numai de idei, ci şi textuale cu *Stimuli virtutum* (cf. *Comentarii*, nr. 246). Adăugăm detaliul curios că *Monitum* poate fi regăsit în lecturile pioase catolice, ceea ce dă loc la îndoieli asupra originii sale unitariene. În 1858, Filip Tancioni, rector al Colegiului pontifical greco-rutean (unit) din Blaj, reimprimă *Sfătuirea unui anonim* sub forma obişnuitei foi volante difuzată la comemorări de clericii catolici, cu dedicaţia: *Alumnis Pontificii Collegii Graecorum et Ruthenorum ut paucis multa habeant ad vitam rite degendam Philippus Tancioni eiusdem Collegii rector die Sacro Immaculato Virginis Deiparae conceptui an. MDCCCLVIII*. Cum e puţin probabil ca Tancioni să fi reprodus textul după Wissowatius, originea lui trebuie să fie catolică. Canonicul J.M. de Smet de la Universitatea din Louvain a avut bunăvoinţa să ne comunice că textul în chestiune „face parte dintr-o tradiţie destul de veche" şi că fragmente din el „se regăsesc separate în orice carte de spiritualitate începînd cu *Imitatio Christi*", fără a-i putea indica originea.

Cartea a II-a: Pledoaria Înțeleptului *(Dovedirea)*	1. Concepția morală a Înțeleptului (1–75): Cauza răutății Lumii (3–4) *Fortuna labilis* (5–11; 40–63) Calea regenerării morale (21–24) Primejdiile lumii (24–45; 55–60) Lumea = temniță și purgatoriu (46–47; 74–75) Soluția fugii de lume (49) Omul, stăpînul lumii (71–73) 2. Teoria corespondenței între macrocosm și microcosm (77) 3. Scurte povețe morale (78–81) 4. Teoria vîrstelor (83–85 și excursul anexat) Cele trei accidente ale maturității 5. Încheiere. Teoria celor trei păci
Cartea a III-a: Traducerea din Wissowatius *(Legătura păcii)*	1. Principiile cunoașterii (de sine, a lui Dumnezeu, a lumii: 1–5) 2. Lauda virtuții și condamnarea viciului (6–14) 3. Meditație despre labilitatea vieții (15–17) 4. Căile dobîndirii virtuții (18–77): apatia (18–19) castitatea (20) exemplele bune (21–26, 32–34) rugăciunea, meditația (27–31, 57) asceza (35–37, 43–56, 73) lecturile bune (38–39) viețuirea corectă (60–66, 71–72, 74–75) umilința, examenul conștiinței (60 – 66, 71–72, 74–75)

Ediția din 1698, prin care ni s-a transmis textul *Divanului*, mai cuprinde trei prefețe și un sumar *(Scara)*, de care ne ocupăm mai departe.[1]

II. GENEZA „DIVANULUI"

1. *Scopul autorului*

Judecată în raport cu faza de formație culturală a lui Cantemir și cu opera sa ulterioară, alcătuirea *Divanului* poate părea ciudată. Nu atît felul în care a realizat tînărul cărturar această operă stîrnește nedumeriri, cît ideea de a o scrie.[2] Putem azi reconstitui profilul său

[1] V. *Circulația „Divanului"*, p. LXXVII-LXXXIX.

[2] Lui N. Iorga cartea i se păruse de-a dreptul „fără scop" *(Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, vol. I, Buc., 1901, p. 275).

intelectual şi moral la douăzeci şi patru de ani. Îl ştim pasionat cititor de opere apusene, studiind latina, amator de speculaţii ca acelea pe care i le prilejuiau lecturile din Van Helmont, atent la evenimentele politice din capitala Imperiului otoman, ca şi din Ţările Române, preocupări intelectuale sau sociale care vor genera cîţiva ani mai tîrziu *Sacrosanctae scientiae indepengibilis imago* (1700) şi *Istoria ieroglifică* (1705). Mărturiile timpului ni-l arată integrat în viaţa înaltei societăţi a Stambulului, cu alaiul ei de petreceri, taifasuri şi intrigi pînă la stabilirea cunoscutei reputaţii de bun conviv, pe care ne-o transmite Pseudo-Nicolae Costin sau Ioan Neculce[1] şi ne-o confirmă peşrevurile şi semaiurile care fac din Cantemir un clasic al muzicii turceşti.[2] Era, tot atunci, încurcat în griji de familie — căsătoria sa apropiată cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino, sau redobîndirea averii părinteşti însuşită cu japca de Antioh-vodă.[3] Dar toate aceste note nu se potrivesc unui om predispus la meditaţii ascetice şi dornic să contribuie prin opere morale la zidirea sufletească a aproapelui său.

Ce explică atunci compunerea *Divanului?* Influenţa misticii ortodoxe, exercitată asupra lui prin Cacavela, determinantă pentru orientarea primei faze din opera lui Cantemir — aşa cum au presupus unii autori?[4] Dacă formaţia culturală a lui Dimitrie cuprindea şi elemente ale doctrinei ortodoxe, nici o altă activitate a sa din aceeaşi perioadă nu-l prezintă ca un militant pe tărîmul eticii creştine. Însăşi împărţirea operei sale în faze — mistică şi raţionalistă — nu răspunde de altfel unor caracteristici convingătoare şi, pe bună dreptate, s-a remarcat[5] că influenţa lui Cacavela, dascălul ortodox, a fost mai puţin idealistă decît a lui Van Helmont, în acelaşi timp antiscolastic, mistic şi iraţionalist.

---

[1] „Fiind el om isteţ, ştiind şi carte turcească bine, să vestise acmu în tot Ţarigradul numele lui, de-l chiemau agii la ospeţele lor cele turceşti, pentru prieteşug ce aveau cu dînşii. Alţii zic, ştiind bine din tambură, îl chiemau agii la ospeţe pentru zicături" (Pseudo-Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovii de la Ştefan sin Vasilie-vodă*, ed. M. Kogălniceanu, t. II, Iaşi, 1845, p. 99 ; v. şi *Letopiseţul* lui Neculce, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 257: „şi-i dzicè Beizadè în tambură. Că aşa ştiè a dzice bine în tambură, că nici un ţărigrădean nu putè dzice ca dînsul").

[2] Halil Bedîi Yönetken, *Dimitrie Cantemir dans l'histoire de la musique turque*, în *Actes du Colloque international de civilisations balkaniques, Sinaïa, 8—14 juillet 1962*, Bucarest, 1962, p. 145—149.

[3] P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera*, Bucureşti, 1958, p. 46 şi Gh. Ghibănescu, *Istoria unei moşii*, în *Arhiva*, Iaşi, 1 (1889), p. 394, 557—558.

[4] P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 47.

[5] Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1964, p. 145—147.

Motivul lui Cantemir a fost „moral și literar"?[1]

Nici unul din aceste scopuri ale autorului nu trebuie scăpat din vedere, dar pentru înțelegerea primului imbold al alcătuirii și imprimării operei nici unul nu ni se pare suficient.

Divanul se datorește unei dorințe mari de a scrie și a publica o carte, dorință cum nici un autor român nu mai nutrise la o vîrstă atît de tînără, și cu scopul vădit de a-și stabili o reputație culturală, ca Dimitrie Cantemir. După cum vom vedea, *Divanul* este o carte scrisă repede și, de la început, cu intenția vădită de a fi dată la tipar.[2] Nu sîntem în fața roadelor unor meditații pioase, a rezultatelor zbuciumului lăuntric sau a căutărilor unui tînăr chinuit de problemele vieții morale. În planurile lui Cantemir, această primă scriere avea un anumit rost, care trebuie asociat cu celelalte acțiuni ale lui din 1693—1700.

După efemera domnie din martie-aprilie 1693, Dimitrie Cantemir are la Constantinopol condiția precară a unui domn mazilit, pe care numai însușirile sale de om cultivat și sociabil, reputația — ce-i drept, înșelătoare — de om fidel Porții și interesul manifestat pentru valorile culturii islamice i-au putut-o îmbunătăți. Un domn mazilit rămîne însă un pretendent la domnie. În anii exilului său țarigrădean, speranța revenirii la tron nu l-a putut părăsi nici o clipă; nici între 1693—1695, cînd, căzînd Duca, perspectiva domniei este temporar reactualizată, nici în anii domniei lui Antioh (1695—1700), cînd Dimitrie hrănește noul proiect de a obține tronul Țării Românești, atent poate și la consecințele politice ale dominației Cantemireștilor în ambele principate, nici, mai ales, în 1698—1699, cînd pregătește și încheie căsătoria cu substrat politic ce-i acorda, o dată cu mîna Casandrei Cantacuzino, o nouă vocație la tronul socrului său.

---

[1] P.P. Panaitescu, în *Istoria literaturii române*, vol. I, 1964, p. 613.

[2] Faptul trebuie reținut ca semnificativ pentru cultura românească din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cînd tiparul, rezervat pînă atunci cărților de ritual sau juridice, devine și calea de difuzare a operelor scrise de autori laici. Pentru alte opere alcătuite în vederea tipăririi și efectele scontate din asemenea acțiuni a se vedea studiul nostru: *Semnificația politică a unui act de cultură feudală*, în *Studii*, 16 (1963), p. 651—669. De remarcat nota — din aceeași perioadă — „mulți ar fi poftit ca să-și scoață cîte o carte ca aceasta întru numele lor, ca să le rămîie nume vecinic, ci puțini să învrednicează" (ms. rom. 45 al Filialei Cluj a Academiei R.S.R., f. 1ʳ, cf. V. Cândea, *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în *Limbă și literatură*, 7, 1963, p. 70). *Stabilirea unei celebrități culturale prin scris și tipar* era o aspirație pe care o aveau deopotrivă cărturarii și mecenații români ai epocii: Șerban Cantacuzino și fratele său, Constantin stolnicul, Brîncoveanu și Cantemir.

Era firesc deci ca acest luptător pentru o cauză politică, fără alte arme în surghiunul său decît inteligența și învățătura, care-l făceau însă remarcabil în societatea vremii, să-și pună zestrea culturală în slujba țelurilor imediate.

În perioada preparativelor sale pentru o acțiune ce trebuia să-i asigure un rol politic într-una din Țările Române, una din căile de afirmare nu numai în Moldova, dar și în cercurile politice și culturale din celelalte capitale sud-est-europene, Constantinopolul și Bucureștii, era scrierea și publicarea de cărți. Evoluția Imperiului otoman în această fază de început a Chestiunii orientale adusese în primul plan al politicii pe oamenii cultivați, cunoscători ai gîndirii apusene, instruiți în mai multe limbi, capabili să trateze cu reprezentanții puterilor străine de care soarta Porții era din ce în ce mai mult condiționată. Istoria relațiilor internaționale a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea este dominată de Alexandru Mavrocordat Exaporitul, de Dositei al Ierusalimului, la noi de Constantin Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu, Spătarul Milescu — toți oameni politici abili, dar în același timp mari cărturari.[1] Dragomanul din Fanar, stăpîn pe politica otomană a secolului următor, este un om politic de această factură. Timpul generalilor viteji dar ignari trecuse. Între ostașul încercat care fusese Constantin Cantemir și învățatul său fiu nu era treapta urcată de o familie, ci de o epocă, în care diplomații iau locul oamenilor de arme. Dimitrie înțelege că înclinațiile sale cărturărești îi pot oferi nu numai satisfacțiile lecturii și ale meditației solitare. De aceea el nu va fi niciodată omul de cultură retras; întreaga lui operă, oricît de abstracte teme filozofice ar trata ea — ca aceea inspirată din Van Helmont — este adresată societății și scrisă de un om care știe ce impresie puternică face știința asupra contemporanilor.

Prima sa carte trebuia deci să se adreseze cititorilor de-acasă, pentru a atesta — în română și greacă — însușirile autorului

---

[1] De remarcat elogiile aduse oamenilor politici cărturari de cronicarii acelei vremi, Ioan Neculce sau Pseudo-Nicolae Costin. Vezi în *Letopisețul* acestuia din urmă portretele lui Constantin Duca, Alexandru Mavrocordat [„om învățat în toate învățăturile, așa filosofește, astronomește cum și teologhește, carele se arată *din cărțile ce au făcut și se află tipărite*" (s.n.), „om vestit și la împărățiile creștinești"; sau al fiului său, Nicolae, descris în rest fără simpatie, dar prețuit pentru că „și în filosofii și în istorii și într-altele *ce se cade a ști unui domn* (s.n.) era deplin învățat; știa și cîteva limbi" — *ed. cit.*, p. 45, 81 și 98]. Pentru Neculce, pretendentul Davidel din timpul lui Antioh Cantemir „avè ceteală, pravilă mare" (*Letopisețul Țării Moldovei*, *ed. cit.*, p. 209).

său[1]: un domn creştin, cu respectul tradiţiilor ideologice dominante în societatea vremii, iscusit în arta scrisului, erudit — de la *Biblie* şi Sfinţii Părinţi, pînă la clasicii greci şi romani, sau înţelepţii orientali. Cartea avea să-i răspîndească o dată cu titlul domnesc (Ioan Dimitrie Cantemir-voievod) şi certificatul de cărturărie al unui învăţat cunoscut în lumea grecească, Ieremia Cacavela, publicat în fruntea volumului. În sfîrşit, opera — închinată lui Antioh, dar tipărită „în slava şi folosinţa moldovenescului niam" — era o declaraţie de îndoit ataşament faţă de ţară şi faţă de domnescul său frate. Omagiu neîntemeiat adus acestuia din urmă, ceea ce reiese cu prisosinţă din elogiile suspecte în exagerarea lor ale epistolei dedicatorii, mai ales că — după cum arată epilogul — tiparul a fost plătit nu de Antioh, ci de Dimitrie, care apoi a dăruit cartea. Aşadar, nu un sprijin material pentru imprimare cerea el fratelui său, închinîndu-i prima lui operă. Dar afirmarea superiorităţii intelectuale a lui Dimitrie, care însemna tot timpul un concurent posibil la domnie, nu putea bucura pe voievodul din Iaşi, şi acest sentiment trebuia îndulcit. Pe de altă parte, protestele de dragoste frăţească din *Cartea de închinăciune*, citite cum trebuie la Bucureşti, arătau deopotrivă că partida Cantemireştilor nu e divizată şi că Dimitrie nu tronul Moldovei îl rîvneşte.

Pentru că Dimitrie trebuia să publice o carte, genul literar i-l impunea însuşi stadiul de evoluţie al literaturii noastre, nedesprinsă încă de gîndirea religioasă. Analizînd produsele tiparului din acea epocă, întîlnim cărţi de ritual, de predici, de polemică anticatolică, de morală şi legiuiri, majoritatea apărute în Ţara Românească. Cronicile nu se tipăreau încă, celelalte genuri laice nu erau cultivate. O scriere originală în domeniul eticii oferea îndoitul avantaj al noutăţii şi al neutralităţii.

Prin publicarea *Divanului*, Cantemir sprijină în Moldova o politică culturală de tipărituri în română şi greacă, politică părăsită de la Vasile Lupu, abia reluată de Antioh-vodă, dar care, în Ţările Române, rămînea apanajul major al lui Constantin Brîncoveanu. Peste doi ani ar fi trebuit să apară *Imaginea de nezugrăvit a ştiinţei*

[1] Concepţia lui Dimitrie Cantemir însuşi despre „prinţul luminat" se vede din admiraţia lui pentru Constantin Duca, „pe care îl aşez mai presus decît pe cei mai mulţi din vechii greci", rival domnesc al Cantemireştilor, dar nu mai puţin preţuit ca om de înaltă cultură (cf. *Histoire de l'Empire Othoman*, trad. de la Joncquière, t. I, Paris, 1743, p. 115, şi D. Russo, *Studii istorice greco-române*, t. II, Bucureşti, 1939, p. 423—424, n.1). V. şi caracterizarea lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, om „de spirit pătrunzător, amator de glorie" (Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, t. II, p. 254 şi 287,; ed. I. Hodoş, Buc. 1876, p. 729, care „nu cunoaşte mai puţin limbile şi poezia orientalilor decît geniul curţii otomane".

sacre[1]. Autorul ei mai proiecta să scrie şi „toată învăţătura *Loghicăi* pe limba noastră"[2], carte care, spre deosebire de *Istoria ieroglifică*, de circulaţie restrînsă datorită cuprinsului său politic, s-ar fi putut publica. De observat că programul editorial al tînărului Cantemir avea superioritatea de a cuprinde lucrări originale, remarcabile pentru toţi cititorii de română şi greacă. Nu cărţi de ritual urmau să apară la Iaşi, ci scrieri de morală sau cugetare ale unui autor moldovean. Prilej de reflecţii atît pentru stolnicul Cantacuzino, cît şi pentru Constantin Brîncoveanu, atenţi la orice mişcare a pretendentului domnesc din Stambul.

Zestrea culturală a lui Cantemir şi-a găsit astfel valorificarea într-o operă ale cărei conţinut, formă şi scop sînt la fel de importante pentru a defini stadiul de dezvoltare cărturărească al autorului. *Divanul* nu este deci izbucnirea unui misticism militant, ci prima scriere a unui om al culturii sud-est-europene din pragul înnoirii sale, care ştie că această cultură are o funcţie socială şi politică.

2. *Data redactării*

Divanul conţine cîteva elemente care permit datarea manuscrisului. Epistola dedicatorie către Antioh Cantemir a fost trimisă „de la Udriiu", adică Adrianopol, desigur însoţind manuscrisul cărţii.[3] În 1697—1698 Dimitrie trece de cîteva ori prin Adrianopol, după cum ne informează el însuşi în *Istoria Imperiului otoman*: mai întîi, în preajma lui 23 aprilie 1697, cînd sultanul Mustafa II îşi mobilizează trupele la Adrianopol în vederea campaniei împotriva austriecilor, la care participă şi Cantemir.[4] Cu acest prilej, Dimitrie „au vinit în cai de olac de la-mpăraţie [de la Udriiu] aice în Ieşi, la frate-său, cu trebi împărăteşti. Ş-au şedzut aice în Ieşi numai patru-cinci zile şi iar s-au întors în cai de olac înapoi, de-au purces cu-mpăratul la oaste"[5]. Nu credem însă că manuscrisul *Divanului* va fi fost adus cu acest prilej la Iaşi, deoarece în acest caz nu vedem de ce epistola dedicatorie ar fi fost localizată „de la Udriiu". A doua oară Cantemir trece prin

---

[1] Şi *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* este o carte scrisă repede (între martie şi septembrie 1700), neterminată — autorul o concepuse în două tomuri, din care numai pe cel dintîi l-a realizat —şi, deşi neîncheiată încă, trimisă la tipar la Iaşi (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 55; Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 130), unde nu va fi însă, publicată.

[2] *Istoria ieroglifică, ed. cit.*, p. 6.

[3] *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* este însoţită, la fel, de o scrisoare trimisă lui Ieremia Cacavela.

[4] *Histoire de l'Empire Othoman, trad. fr. cit.*, t. II, p. 243.

[5] I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. cit.*, p. 209.

Adrianopol la întoarcerea din nefericita campanie otomană în Ungaria, spre sfîrşitul lunii Djumadi ul-evvel 1109, ceea ce corespunde cu prima parte a lunii decembrie 1697.[1] El petrecuse cîteva luni într-un teritoriu de mare răspîndire a învăţăturii unitariene şi de cultură medievală în limba latină; este foarte probabil ca în aceste împrejurări să fi găsit nu numai lucrarea lui Wissowatius — *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum* —, a cărei traducere o va include ca a treia parte în *Divanul*, ci şi alte izvoare latineşti ale operei sale.

Fără îndoială că aceste cărţi îi puteau fi accesibile şi la Constantinopol, unde îl ştim pe Dimitrie în prietenie cu de Châteauneuf, ambasadorul Franţei, ca şi cu acela al Olandei, Colyer (opusculul lui Wissowatius apăruse la Amsterdam). Dar bibliotecile şcolilor, mănăstirilor şi castelelor din teritoriul străbătut de armatele otomane — de la Timişoara pînă la Zenta şi Peterwardein — ofereau tînărului cărturar moldovean mai multe posibilităţi de contact cu literatura occidentală decît cele din Constantinopol, ceea ce ne îngăduie să reţinem drept mai sigură prima noastră ipoteză. Cum perioada unei campanii militare nu este propice lucrului literar, evident că nici la această a doua trecere prin Adrianopol nu putea Cantemir trimite *Divanul* terminat la Iaşi.

Către sfîrşitul lunii Zi-lca'de 1109 (11 mai — 10 iunie 1698), curtea lui Mustafa II se mută la Adrianopol[2], de unde sultanul urmăreşte evoluţia operaţiilor militare de la Belgrad, ca şi negocierile lui Alexandru Mavrocordat preliminare păcii de la Carlowitz. Curtea imperială fiind centrul politic al imperiului însuşi, este limpede că Dimitrie a stat şi el la Adrianopol pînă după încheierea păcii dela Carlowitz, la sfîrşitul lui ianuarie 1699. De aci a plecat el spre Iaşi pentru căsătoria cu Casandra Cantacuzino, care a avut loc la 9/19 mai 1699.

Este deci foarte probabil ca, după sosirea la Adrianopol în iunie 1698, Cantemir să fi expediat manuscrisul lucrării sale la Iaşi, împreună cu epistola către Antioh-vodă, în care îl roagă să îngăduie „ca şi acéstea ale méle ostenéle... a să sămăna, a să sădi şi tuturor depreună a să obşti", adică să aprobe tipărirea cărţii. Perioada dintre decembrie 1697 şi iunie 1698 ar corespunde astfel cu aceea a redactării definitive a *Divanului*.[3]

---

[1] *Histoire de l'Empire Othoman*, t. II, p. 252.

[2] *Op. cit.*, p. 255.

[3] Cea mai veche biografie a lui Dimitrie Cantemir atribuită lui T.S. Bayer (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 14) şi publicată în *Operele principelui Demetriu Cantemir*, t. VII, Bucureşti, 1883, anexă, p. 3–5, sub titlul *Vita principis Demetrii Cantemirii*, descrie *Divanul* astfel: *Librum Graeco-Moldavum Divan, sive Tribunal*

3. *Izvoarele „Divanului"*

Pot fi grupate în *directe* şi *indirecte*, iar acestea, la rîndul lor, se clasează după locul pe care-l ocupă în alcătuirea operei, motive de inspiraţie pentru *concepţia* cărţii, opuscule sau fragmente *integrate* ansamblului operei sau simple *materiale de construcţie* (sentenţii, maxime, comparaţii, exemple celebre, citate biblice etc.). Un adevărat florilegiu, cum îşi prezintă autorul însuşi opera, asemănător atîtor alte scrieri de edificare spirituală din literatura europeană a timpului.

Dar nu numai europeană. Literaturile orientale — persană, arabă şi turcă — îi ofereau lui Cantemir suficiente exemple de asemenea antologii într-o epocă în care fiecare autor „îşi culegea bunurile unde le găsea", iar concepţiile despre originalitate sau proprietate literară erau cu totul altele decît cele de astăzi.

O operă care l-a impresionat pe tînărul cărturar pînă la memorizarea de expresii, imagini sau pasaje întregi a fost *Gulistan (Grădina cu trandafiri)* a delicatului poet persan al-Saadi. Patru citate[1], dintre care unul cu referinţa exactă *Heilsadi* (celelalte sînt puse numai pe seama unui anonim „poet arăpesc" sau „stihotvorţ persiesc"), sînt luate din prefaţa *Gulistanului*. Alte cîteva comparaţii şi sentinţe sînt folosite în epistola dedicatorie către Antioh Cantemir. Ca şi al-Saadi, Dimitrie Cantemir a scris un florilegiu, adică „un de floricéle cules şi legat mănuchiaş... cu oarece şi osîrdie şi osteninţă din a multora nu de pemînteşti ce cereşti ogoară neveştedzitoare floricéle cu nestricătoriu miros adunate şi-ntrulocate". Opera poetului persan era, la fel, „o grădină", în care — ca şi în *Divanul* — proza alternează cu versuri purtînd titlul „stih", „distih". Asemănările cu *Gulistan* ne învederează astfel că „divan" voia să însemne pentru Cantemir mai mult decît o „judecată" (κςιτήςιον în titlul grecesc), şi anume, o „culegere", ca celelalte opere orientale astfel intitulate, dintre care cel puţin *Divanul* persanului Hafiz trebuie să fi fost cunoscut autorului nostru.

Sîntem negreşit în faţa primei antologii a unui autor român. *Floarea darurilor*, cunoscută mai demult literaturii noastre şi tipărită de Antim în 1700, era doar *traducerea* unei cărţi italiene.

---

dictum, qui editus est Moldaviae cum adhuc 17 aetatis suae annum ageret. De aici Ovid Densusianu (*Istoria literaturii române*, [Buc.], 1898, p. 510—511) trage concluzia că *Divanul* a fost scris prin anii 1690—1691, cînd Cantemir avea doar 17 ani. Este evident însă că *autorul biografiei se referea la data publicării Divanului, pe care o aşază greşit în 1690, iar nu la aceea a redactării cărţii.* De altfel, în republicarea biografiei (*Histoire de l'Empire Othoman*, trad. de la Joncquières, t. II, Paris, 1743, p. 324), *Divanul* este descris numai: „Le Monde et l'Ame, imprimé en Moldavie en Grec et en Moldave, c'est un livre de sentiments moraux en forme de dialogues". Detaliul vîrstei autorului la data publicării fusese înlăturat.

[1] *Divanul*, I 77, II 71, 72, 85.

Altă lectură directă i-a sugerat lui Cantemir subiectul însuşi al cărţii. Aceasta a fost una din numeroasele scrieri care dezvoltau tema atît de răspîndită în literaturile medievale europene a *disputei dintre suflet şi corp*. Pornind de la un pasaj din epistolele pauline[1], autorii acestor dispute s-au străduit să demonstreze opoziţia radicală dintre aspiraţiile înalte ale sufletului şi pornirile josnice ale trupului, incluzînd apoi în conflict omul şi lumea, inima şi ochiul, microcosmul şi macrocosmul[2], precum şi alte realităţi sau ficţiuni polare. Cercetătorul rus F. Batiuşkov a întreprins la sfîrşitul secolului trecut o amplă anchetă asupra scrierilor despre lupta sufletului cu trupul în literatura medievală[3], fără a reuşi să le inventarieze pe toate. După Grigore de Nazianz[4], Boetthus[5] şi Efrem Sirul în secolele IV—V, tema ispiteşte pe gînditori, scriitori, poeţi, aşa încît în seria de opere din această familie vom întîlni numele lui Bernard de Cairvaux[6], episcopul Hildebert[7], a lui Peyre d'Aulvergne[8] sau Jacopone da Todi[9].

Cantemir este unul din ultimii scriitori europeni care tratează acest subiect. După el, de o anumită răspîndire s-au bucurat numai

---

[1] Cf. Ulbrich Wilckens, *Weisheit und Thorheit. Eine exegetischreligionsgeschichtliche Untersuchung zu 1. Kor. und 2.*, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1959, 209 p. O dispută între simţuri şi raţiune scrisese în antichitate Democrit, apoi Galenus, în tratatul său *Despre arta medicală* (cf. Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 118). Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 518, credea că disputa — modelul cărţii — a fost „vreo compunere greacă, poate şi o compunere turcească, pentru că în numeroasele variante citate de d-l Batiouchkoff [în studiul *Spor duşi s telom*, v. mai jos] sînt multe asemenea variante poate cunoscute de Cantemir".

[2] Vezi asemenea exemple în Bonvesin da Riva, *De anima cum corpore*, publicat de Bekker în *Monatsberichte der Königl. Preuss. Akad. der Wiss. zu Berlin*, 1851, p. 132—146. Alte „conflicte" în poezia truverilor a semnalat Friedrich Diez, *Die Poesie der Troubadours*, 2. verb. Aufl. von Karl Bartsch, Leipzig. 1883, XXIII + 314 S.

[3] F. Batiuşkov, *Skazaniia o spore duşî s telom v srednevekovoi literature*, în *Jurn. Min. Narodn. Prosv.* 16 (1890), vol. 271—272; 17 (1891), vol. 273—276 (cf. şi recenzia lui A. Veselovskii, *idem*, 18 (1892), vol. 280,p. 149 şi urm.); broşură separată, Sanktpeterburg, 1891.

[4] *Comparaţia vieţilor sau dialogul Lumii cu Sufletul (Carmina iambica*, XIX), v. J.P. Migne, *Patrologia graeca*, t. XXXVII.

[5] *De consolatione philosophiae libri V*; v. *Mîngîierile filozofiei*, trad. David Popescu, Bucureşti, Casa şcoalelor, 1943, p. 166.

[6] *Contrasto che fece l'anima col corpo, il quale contrasto ebbe in visione Santo Bernardo*, Venezia, Società di Bibliofili, 1844, 121 p.

[7] *De querimonia et conflictu carnis et spiritus*, în J.P. Migne, *Patrologia latina*, t. CLXXI, col. 989—1004.

[8] *Lou contract del cors e del arma*, apud. Batiuşkov, *Skazaniia*, *loc. cit.*, col. 271.

[9] *Contracto fra l'anima e il corpo*, *ibidem*.

Cugetările lui Gabriel Thureson Oxenstiern (1641–1707), care cuprind şi un *Dialog între trup şi suflet*[1].

Care din scrierile de mai sus l-au putut inspira pe Cantemir – n-am putut stabili încă. Literatura bizantină cunoaşte două dispute de mai mare notorietate: prima a lui Philippos Monotropos (Filip Solitarul, sec. XI), intitulată *Dioptra*[2]; iar a doua, atribuită lui Grigore Palamas, celebrul doctrinar al isihasmului, al cărei autor este de fapt Mihail Choniates (sec. XII)[3], intitulată *Personificări felurite, de gîlceavă şi mai ales de judecată, arătînd ce ar spune sufletul împotriva trupului judecîndu-se cu el în divan şi ce trupul împotriva lui, precum şi răspunsul judecătorilor*[4]. După cum s-a mai arătat[5], *Divanul* are comune cu *Dioptra* tema disputei, personajele (Înţeleptul şi Lumea sînt, pentru Cantemir, Sufletul şi Trupul, interlocutorii din opera lui Filip), planul cărţii (dialog în partea I, pledoarie cu temeiuri scripturistice în a II-a, mic tratat moral în a III-a). La aceste similitudini adăugăm faptul că însuşi Cantemir aminteşte în *Cartea către cetitoriu* titlul obişnuit al scrierii lui Filip în manuscrisele medievale *(Trei dioptre)*, comparîndu-şi opera cu „trei luminoase şi neprăvuite oglinde“ oferite cititorului pentru a-şi examina calităţile şi

---

[1] *Pensées de Monsieur le Comte Oxenstiern sur divers sujets, avec des réflexions morales du même auteur*, Nouvelle édition, t. I, Paris, 1772, p. 116–120: *Dialogue entre le corps et l'âme*, p. 194–196: *De l'incertitude des choses de cette vie.* Alte locuri paralele cu *Divanul* în exemplul lui Xerxes, care face pod peste mare, sau al lui Alexandru, care – după ce subjugase întreaga lume – moare fără a moşteni decît o groapă de şase picioare. *Cugetările* lui Oxenstiern au fost traduse de mai multe ori în literatura română a secolelor XVIII–XIX (v. A. Lambrior, *Limba veche şi nouă. Tălmăcirea în româneşte a scrierilor lui Oxenstiern*, în *Convorbiri literare*, 7 (1873), p. 325–334; M. Gaster, *Chrestomatie romană*, vol. I, Leipzig–Bucureşti, 1891, p. XLVIII–L; N. Drăgan, *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921–1922), p. 238–240; N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II, Bucureşti, 1938, p. 215–216.) Traduceri în manuscrise din 1750–1807 semnalează Şt. Paşca, *Des copies du „Divan“ de Démètre Cantemir en Transylvanie*, în *Académie Roumaine. Langue et Littérature. Bulletin de la Section Littéraire*, 2 (1943), p. 117, n. 1 şi p. 118.

[2] J.P. Migne, *Patrologia graeca*, vol. CXXVII, col. 701–902 (trad. latină de Pontanus); introducerea operei *(Plîngerile)* a fost publicată de Emm. Auvray, *Bibl. de l'Ecole des hautes études*, fasc. 22., Paris, 1875, şi de E.S. Shuckburgh, *The Soul and the body*, în *Emmanuel College Magazine*, 5 (1894), nr. 2–3.

[3] Cf. A. Sonni, *Michail Akoniat – avtor „Olicetvoreniia“ pripisîvaemago Grigoriiu Palame*, în *Vizantiiskoe Obozrenie*, 1 (1915), p. 104–109, şi G. Stadtmüller, *Michael Choniates Metropolit von Athen (1138–cca 1222)*, în *Orientalia christiana periodica*, 1934, vol. 33, 2, 91, p. 125–325.

[4] Publicată în J.P. Migne, *Patrologia graeca*, t. CL, col. 1347–1372 şi 959–987 (trad. latină); cf. şi ed. Albert Jahn, Halle, 1885.

[5] P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50.

defectele (*dioptra* = „oglindă"). Cantemir cunoaşte neîndoielnic *Dioptra* şi, de altfel, el o putuse citi şi în traducerea românească efectuată tocmai în timpul lui.[1] Dar împrumuturile sale se opresc la cele semnalate. Textele celor două opere nu vădesc alte contaminări. S-a afirmat chiar[2] că înseşi concluziile generale ale *Dioptrei* şi *Divanului* diferă, prima îndemnînd la fuga din lume, al doilea căutînd împăcarea dintre Înţelept şi Lume — o soluţie laică.

În ce priveşte *Personificările* lui Michail Choniates, personajele care se înfruntă sînt tot Sufletul şi Trupul. Teoria vîrstelor[3], afirmaţia că pînă la douăzeci de ani omul este sub imperiul poftelor, comparaţia copilăriei cu bătrîneţea ca vîrste iraţionale din cauza slăbiciunii trupeşti[4], apărarea condiţiei nobile a Trupului (ca instrument al Sufletului), a rolului său în viaţă şi a bunătăţii sale înnăscute, acuzaţia că Sufletul, opunîndu-se Trupului, face legi contra firii — sînt tot atîtea idei pe care le întîlnim şi în *Divanul*. Mai trebuie adăugate unele asemănări în procedeele literare, frecvenţa epitetelor şi exclamaţiilor în ambele scrieri, care pledează într-o anumită măsură pentru o contaminare sau un izvor comun. Dar Choniates nu foloseşte dialogul, ci dă cuvîntul Sufletului şi Trupului în două pledoarii succesive, soluţia disputei fiind o „sentinţă" a judecătorilor, iar cît priveşte concluziile celor două „dispute", autorul bizantin refuză distincţia radicală dintre Suflet şi Trup, aşa cum încerca s-o prezinte Sufletul, ca o eroare manicheistă[5].

Ştim însă că după redactarea *Divanului* Cantemir îşi continuă activitatea prin traduceri sau prelucrări din opera lui Van Helmont (*Ioannis Baptistae van Helmont physices universalis doctrina* şi *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*). Admiţînd că dînsul cunoştea scrierile filozofului flamand încă din 1697 (operele acestuia apăruseră la Frankfurt în 1682 şi ele putuseră fi găsite de Cantemir în aceeaşi campanie turco-austriacă la care luase parte)[6], o contaminare probabilă între *Divanul* şi *Venatio scientiarum* a lui Van Helmont — în care se înfruntau Sufletul şi Raţiunea — trebuia verificată. Dan Bădărău, care a comparat cele două opere[7], a ajuns însă la concluzia că „numai

[1] În studiul nostru *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba română*, p. 33, n. 3, am semnalat un fragment din *Dioptra*, tradus în secolul al XVII-lea, în ms. rom. 894 al Bibliotecii Academiei R.S. România, f. 153^r – 182^r.

[2] P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50.

[3] Vezi *Patrologia graeca*, *loc. cit.*, col. 1356 D.

[4] *Idem*, col. 1 353 CD.

[5] *Idem*, col. 1 372 BC.

[6] Vezi mai jos, p. LXXXIV, argumentul nostru întemeiat pe alegoria Înţeleptului.

[7] *Op. cit.*, p. 118–120.

procedeul folosit oferă similitudini" (dialogul), dar *Divanul* tratează probleme din domeniul eticii, în timp ce *Venatio scientiarum* se ocupă de chestiuni gnoseologice, vrînd să demonstreze superioritatea Intelectului asupra Raţiunii. Adăugăm că, tocmai prin aceasta, *Divanul* se deosebeşte fundamental de scrierea lui Van Helmont, Cantemir desfăşurînd disputa la tribunalul Raţiunii, iar nu la al unei facultăţi superioare acesteia.

Astfel stînd lucrurile, este mai prudent poate să afirmăm că *Divanul* face parte din genul literar al „disputelor dintre Suflet şi Trup", fără a-i stabili dependenţa de vreuna din scrierile de mai sus. Abundenţa acestor scrieri în literaturile latine medievale impune comparaţii laborioase pentru a răspunde definitiv la întrebarea dacă Dimitrie Cantemir şi-a luat motivul principal doar, sau şi alte elemente, dintr-un asemenea izvor. Deocamdată, prima parte a *Divanului* — dialogul între Înţelept şi Lume — are o tratare atît de cursivă şi poartă în asemenea măsură pecetea literară a lui Cantemir, încît putem admite că nu ne aflăm în faţa unei traduceri.

Cartea I cuprinde şi alte ecouri ale lecturilor lui Cantemir. Întreg procesul lumii, al nestatorniciei şi deşertăciunii ei, partea în care Înţeleptul dezvoltă clasicul motiv al norocului nestatornic *(Fortuna labilis)*, atît de frecvent în literaturile antică şi medievale, ne trimite la cealaltă operă a literaturii noastre care tratase frumos acest motiv, poemul *Viaţa lumii*, al lui Miron Costin. Contaminările pot fi demonstrate şi textual:

Miron Costin, Viaţa lumii (pagina, versul)[1]	*D. Cantemir, Divanul* (Cartea I, capitolul)
Zice David prorocu: Viiaţa ieste floare (320/13).	Vădz frumséţele şi podoaba ta, ca iarba şi ca floarea erbii (5).
Fum şi umbră sînt toate, visuri şi părére (320/9).	Desfătările tale: pulbere şi fum, carele cu mare grosime în aer să înnalţă şi, îndată răşchirîndu-se ca cînd n-ar hi fost să fac (5).
Norocul la un loc nu stă, într-un ceas schimbă pasul (321/9).	Nărocirea fără hotar (8).
Deşertarea deşertărilor şi toate sînt deşarte (319/motto).	Tu eşti deşertarea deşertărilor şi toate îţi sînt deşérte (18).
Orice faci, fă şi caută sfîrşitul cum vine.	Cea de-apoi socotéşte (26).

[1] Textul lui Miron Costin, după *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 318—323.

Cine nu-l socotéşte nu petréce bine (322/14–15).	
Cu griji şi neticneală avuţiia pute (322/33).	cp. Procesul avuţiei (27–37).
Unde-s ai lumii împăraţi, unde ieste Xerxes, Alixandru Machidon, unde-i Artaxers, Avgust, Pompeiu şi Chesar? Ei au luat lume Pe toţi i-au stins cu vrémea, ca pre nişte spume. Fost-au, Ţiros împărat, vestit cu războaie (321/21–25).	Ce s-au făcut împăraţii persilor cei mari, minunaţi şi vestiţi? Unde iaste Chiros şi Crisors? Unde iaste Alexandru marele machedonianul?... carii acmu din mijlocul nostru periră şi acmu să par că n-au mai nice odănăoară fost?... (34).
Moartea, vrăjmaşa, într-un chip calcă toate casă, Domneşti şi-mpărăteşti, pre nime nu lasă (322/20–21).	A tuturor, sfârşitu unul, adecă moartea (38).
Fapta nesocotită aduce perire (322/19).	Nesocotinţa patimă aduce (39).
Îndelungate împărăţii vremea primeneşte (321/14).	Dumnădzău schimbă şi mută împărăţiile (40).
Unde-s cei din lume Mari împăraţi şi vestiţi (321/17–18).	Mulţi împăraţi bogaţi, cinstiţi, mari, tari şi vestiţi (42).
Vieţuiţi în ferice, carii mai puţine Griji purtaţi de-a lumii; voi lăcuiţi bine (322/34–35).	Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat (49).
Vacul nostru cu-mprumut dat în datorie (322/36).	Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sint date (54).
O, vrăjmaşă, vicleană, tu vînezi cu sacul Pre toţi îi duci la moarte. (322/11–12).	Lumea decît tîlharii mai rea (58).
Caută la ce l-au adus înşelătoarea roată (321/28).	Vîrsta şi norocirea lumii, ca roata cînd să învîrtéşte (63).
Una fapta, ce-ţi rămîne, buna, te lăţéşte În ceriu cu fericire în veaci te măréşte (323/16–17).	Nu într-acesta veac, ce în cel viitoriu viaţa a ţi să lungi siléşte (64).

În schimb, imaginea *Fortunei* din Cartea a II-a, cap. 63, a *Divanului* nu pare să provină din scrierea lui Miron, *Graiul solului tătărăsc*[1], deoarece Cantemir ştie că fluviul trecut de Alexandru nu este „Donul" *(Thanais)*, şi citează numele lui Croessus (recte: Bessus din *Historia Alexandri Magni* VII, 5), ceea ce ar putea demonstra şi o cunoaştere prin alt izvor decît Costin a operei lui Quintus Curtius.

[1] Miron Costin, *Opere, ed. cit.*, p. 316.

Alixăndriia populară era și ea în memoria lui Cantemir cînd descrie pieirea împăratului Macedoniei prin otravă, în Cartea I, cap. 11. Un text din *Viața și petrécerea svinților* a mitropolitului Dosoftei (Iași, 1682) este citat (tot fără a da referința) în Cartea a II-a, cap. 53.[1] Apropieri de limbă cu *Istoria Troadei*, cetatea evocată în capitolul următor al aceleiași cărți[2], vădesc și lectura unei copii manuscrise a acestei opere atît de răspîndită la noi, din care Biblioteca Academiei posedă manuscrisul 86 moldovenesc, datat din 22 iunie 1689.

Divanul mai oferă locuri comune cu *Mărgăritarele* lui Ioan Hrisostom, autor pe care Cantemir îl cunoștea, după însăși mărturia sa[3], și cu *Scara* lui Ioan Climax, tradusă cu cîteva decenii înainte de Varlaam mitropolitul[4]. Din *Istoriile* lui Herodot, tălmăcite în moldovenește în aceeași vreme, pot fi scoase unele exemple de puternici ai lumii căzuți victimele norocului nestatornic[5]. Lecturi din *Viețile sfinților* și *Minei* (aci este însă posibilă și o influență liturgică), se vădesc în Cartea I, cap. 35; sfîrșitul acestei cărți oferă o paralelă cu *Viața sfinților Varlaam și Ioasaf*, tradusă — cum știm — în limba noastră în același veac al XVII-lea de Udriște Năsturel[6].

O dependență mai sigură de un model de limbă latină demonstrează analiza Cărții a II-a, mic tratat de morală în 85 de capitole a cărei paralelă dramatizată formează substanța dialogului din Cartea I. Latinismele (*țircumstanțiile, împregiurstările* din lat. *circumstantiae*; *iarăși pomenirea* din lat. *rememoratio*, *suppus* cu sensul de „a ascunde", din lat. *supponere*[7] etc.), ca și folosirea aproape exclusivă a unor izvoare de limbă latină, lasă istoriografiei noastre literare problema căutării în continuare a acestui model. Este, într-adevăr, neașteptat ca la zece ani după publicarea *Bibliei* de la București, Cantemir să n-o folosească, ci să-și caute citatele din *Scripturi* numai în *Vulgata* sau în altă versiune latină după textul ebraic al *Vechiului*

---

[1] Cf. *Comentariile* noastre, nr. 120.

[2] *Idem*, nr. 125.

[3] În *Vita Constantini Cantemyrii*, ed. N. Iorga, București, 1923, p. 68. Citează din *Omiliile* lui Hrisostom în *Scrierea către Golovkin despre conștiință* (v. *Pismo Kneazea Dimitriia Kantemira* k *grafu Gavriilu Golovkinu*, ed. N. Titov, în *Citeniia Imp. obșcestve istorii i drevnostei rossiiskih*, t. 230, 1909, p. 23—27); v. și *Comentariile* noastre, nr. 24 și 33.

[4] *Idem*, nr. 96.

[5] *Divanul* I 35 și *Comentarii*, nr. 46.

[6] Cf. *Comentarii*, nr. 85.

[7] *Comentarii*, nr. 95, 156.

Testament[1]. Este de asemenea curioasă denumirea de „sfîntul" Augustin sub pana unui ortodox[2]. Toate acestea ne îndrumă către izvorul latin presupus.

Nu este exclus însă ca prezența citatelor din *Vulgata* să se explice numai prin folosirea unui *Thesaurus biblicus*, dicționar de citate în care textele biblice sînt grupate pe teme morale și teologice, ordonate alfabetic — operă extrem de răspîndită în cultura latină medievală[3]. Citatele din Cartea a II-a a *Divanului* provin neîndoielnic dintr-un asemenea izvor, din care se iau nu numai textele, ci și titlurile[4]. Rămîne de stabilit dacă autorul nostru a folosit direct această operă sau printr-o sursă secundară.

În Cartea a II-a a *Divanului*, cap. 54, mai este citată (fără numele autorului) opera umanistului italian Pietro Bizzari, *Persicarum rerum historia in XII libros descripta*, publicată în primă ediție la Anvers în 1583, retipărită la Frankfurt în 1601 — lucrare pe care viitorul istoric al Imperiului otoman o putea cunoaște direct[5]. Cît privește pe Pierre Bersuire, benedictin din secolul al XIII-lea, considerat drept cel dintîi autor francez al unei enciclopedii prin al său *Repertorium morale*[6] — din care se citează un text în Cartea a II-a, cap. 77, întreaga comparație între macrocosm și microcosm — este iarăși greu de afirmat dacă a fost citit de Cantemir într-una din numeroasele ediții tipărite în secolele XV—XVII sau a fost doar citat după alt autor[7].

---

[1] Cf. exemplele date în *Comentarii*, nr. 99, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 112, 114, 115, 117, 122, 150, 160. Mai tîrziu, în *Scrisoarea către contele Golovkin despre conștiință* (v.p. XXX, n.3), va cita, în textul rus, tot după *Vulgata*.

[2] *Comentarii*, nr. 110.

[3] Augustin Calmet, *Dictionnaire historique, critique, chronologique, géographique et littéral de la Bible*, nouv. ed., t. VI, Toulouse—Nismes, 1783, p. 216—217 descrie numeroase asemenea concordanțe morale (ale lui Lauret, de Balinghem, Eulard, Wading etc.).

[4] *Comentarii*, 98, 153, 157, 158.

[5] N-am putut întreprinde o comparație a operei lui Bizzari (inaccesibilă nouă), cu locurile din *Istoria Imperiului otoman* în care se descriu evenimente din istoria Persiei sau moravuri ale poporului persan. Tocmai aceste date cu caracter etnografic formează însă substanța Cărții a XII-a din *Persicarum rerum historia*.

[6] *Comentarii*, nr. 139.

[7] Ultimele cercetări întreprinse în Biblioteca Națională din Viena ne-au demonstrat că textul Cărții a II-a este în cea mai mare parte tributar lui Bersuire. Numeroase motive, citate, pasaje mai întinse, pe care le semnalăm în *Comentarii*, provin din *Reductorium morale*. Faptul că unele contaminări pot fi demonstrate chiar pentru *Epistola dedicatorie* a *Divanului* ar pleda în favoarea unei utilizări directe de către Cantemir a operei benedictinului francez. A se vedea și notele subpaginale ale Cărții a II-a a traducerii versiunii grecești.

Cele două adaosuri ale Cărţii I *(Pentru céle şeapte a vieţii omeneşti vîrste şi viiaţa omului ca poama*, în care este integrat la vîrsta a cincea textul *Pentru omeneştile a omului de pediapsă tîmplări carile pintre a vieţii aceştiia vîrste se tîmplă)* sînt atît de apropiate ca idei şi comparaţii cu opusculele din literatura apuseană a vremii tratînd aceste teme, încît, dacă nu o traducere, cel puţin prelucrarea lor este plauzibilă.[1] Însăşi incongruenţa din titlul celui de-al doilea text *(carile pentru a vieţii aceştiia vîrste* în loc de „care în cursul acestei vîrste a vieţii sale", cum trebuie să fie în original) ne sugerează un text latin greşit tradus.

Un ultim izvor direct pe care-l citează Cantemir, anunţînd în două rînduri pe cititor că i-l va pune sub ochi[2], este opusculul lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum ac fraena peccatorum*[3]. Compararea textului *Divanului* cu această operă, asupra căreia Cantemir insistă, era o obligaţie a celor doi editori şi în special a lui G. Sion, ţinînd seama de exigenţele unei ediţii academice. O asemenea confruntare era impusă tocmai de indicaţiile lui Cantemir („acélea ale lui Andrei Vissovaţius 70 şi 7 de ponturi, ce arată, pe carile *Strămurarea a bunătăţilor şi frîul păcatelor* le numéşte, adecă îndemnarea spre bunătăţi şi opriala spre păcate... carile mai înainte a le arăta vom"[4] sau „cartea a triia, carea pentru acéste mai sus pomenite părţi [*greşit, pentru:* păci] şéaptezeci şi şéapte de ponturi cuprind")[5], mai ales cînd, prezent în titlurile primelor două cărţi, numele autorului *Divanului* lipseşte — după cuviinţă — în titlul Cărţii a III-a. S-ar fi stabilit astfel originea acelei părţi din *Divanul* care cuprinde cele mai multe

---

[1] *Comentarii*, nr. 85–87 şi 147.

[2] *Divanul*, f. 44^v şi 99^v.

[3] Andrea Wissowatius *(Wiszowaty, Vişovati)*, gînditor unitarian originar din Lituania (1608–1678), reprezentant al curentului „Fraţilor polonezi", cunoscut pentru interpretarea raţionalistă a *Bibliei*, ale cărei înţelesuri le supune judecăţii minţii, iar nu adeziunii credinţei (cf. *Religio rationalis*, 1685). Opera lui a fost răspîndită în ţările protestante şi într-o bună măsură şi în Transilvania (O. Fock, *Der Sozinianismus nach seinem historischen Verlauf und nach seinem Lehrbegriff*, Kiel, 1847; Ludwick Chmaj. *Andrzej Wiszowaty jako dzialalácz i myśliciel religijny*, în *Bracia Polscy*, Warszawa, 1957, p. 349–407; Z. Ogoňowski, *Wiara a rozum w pagladach religijnych socynian i Lockea*, în *Studia ariańskie*, Warszawa, 1959; Günter Mühlpfordt, *Arianische Exulanten als Verboten der Aufklärung*, în *Renaissance und Humanismus in Mittel – und Osteuropa*, 2 Bd., Berlin, 1962, p. 220 şi urm.; P. Vaida, *Dimitrie Cantemir şi Andrei Wissowatius*, în *Revista de filozofie*, 12 (1965), p. 37–48). O neaşteptată confuzie Wissowatius = *Wisznowiecki*, la N. Iorga, *Histoire des Roumains*, VI, Buc., 1940, p. 540, n. 3.

[4] *Divanul*, f. 44^v.

[5] *Idem*, f. 99^v.

Dimitrie Cantemir, portret din perioada constantinopolitană, atribuit lui J.B. Van Mour (Muzeul de artă și ceramică din Rouen).

trimiteri la izvoarele favorite ale umaniştilor medievali (Aristotel, Augustin, Ausoniu, Bernard, Boethius, Caton, Cicero, Epictet, Erasm, Hesiod, Lactanţiu, Platon, Plutarh, Sallustius, Seneca, Socrate, Valerius Maximus), ca şi originea cercetată abia recent a numelui unitarianului Crellius[1], citat cu opera sa *Ethica christiana* într-o scriere moldovenească din secolul al XVII-lea. S-ar fi evitat de asemenea conjecturile privind împrumuturile lui Cantemir din Erasm în studiile recente despre Cantemir şi izvoarele lui umaniste[2], sau analiza „originalităţii" ideilor sale din Cartea a III-a a *Divanului*, idei — cum ştim acum — formulate de Wissowatius.

A scăpat neobservată citarea, în aceeaşi carte a treia (cap. 56) a operei — celebră în secolul al XVII-lea — *De strategematibus Satanae* a gînditorului catolic trecut la Reformă, Giacomo Aconcio. O carte ortodoxă care să citeze o scriere reformată atît de îndrăzneaţă nu avea ca scuză decît calea indirectă a referinţei şi ignorarea concepţiilor autorului. Studiile privind istoria gîndirii româneşti la începuturile laicizării ei vor trebui să consemneze totuşi această prezenţă a protestantismului liberal într-o lucrare românească de acum trei veacuri.

Pentru a încheia prezentarea izvoarelor *Divanului* mai rămîn de explicat citatele din Augustin şi Seneca din Cartea a II-a. Majoritatea sînt din Bersuire. Altele par să provină din obişnuitele dicţionare de sentenţii şi maxime de mare circulaţie în evul mediu[3], folosite fie de Cantemir, fie de autorul scrierii din care s-a inspirat. Şi aceste culegeri au fost apusene, în limba latină. Cantemir nu apelează nici la *Albina* lui Antonie Monahul, nici la *Locurile comune* ale lui Maxim Mărturisitorul, nici la *Sacra parallela* a lui Ioan Damaschin — obişnuitele dicţionare morale ale literaturii bizantine.

Am arătat mai sus principala sursă a citatelor din *Biblie*; numai versiunea greacă a *Divanului* foloseşte textul oficial ortodox, *Septuaginta*, din motive pe care le vom arăta mai departe. Ceea ce, evident, nu demonstrează că autorul nostru ignora textele biblice, din care pasaje, figuri de stil, exemple revin adesea în fraza lui, din obişnuinţa oricărui cărturar al vremii — cleric sau laic — cu asemenea lecturi.

Trebuie încă stabilit locul şi ponderea citatelor din autori străini în *Divanul*. Împodobindu-şi textul cu referiri la ideile altora, Cantemir

---

[1] P. Vaida, *op. cit.*, p. 44–45.

[2] P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51; Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 123–124.

[3] Una dintre cele mai răspîndite era *Flores omnium pene doctorum qui tum in theologiam, tum in philosophiam claruerunt*, per Thomam Hibernicium summa cum diligentia collecti... Lugduni, apud Gulielmum Rovillium sub scuto Veneto, 1575, 942 p.

folosește procedee obișnuite scriitorilor din vremea lui. Citatele sînt concomitent argumente de autoritate, ornamente literare și dovadă de erudiție. De observat ,însă, că prin nici una din aceste funcțiuni ele nu sînt decisive în economia cărții. Disputa Înțeleptului cu Lumea se desfășoară, cum spuneam, la tribunalul Rațiunii. Cantemir a vrut ca cititorul să se convingă printr-o deliberare proprie despre necesitatea vieții virtuoase. Chiar citatele biblice nu se impun prin autoritate divină, ci — ca și exemplele luate din autori laici — prin elementul lor rațional.

Cît privește funcțiunea ornamentală a citatelor, nici ea nu trebuie exagerată. Chiar faptul că autorul lasă libertate de mișcare ideilor în Cartea I, înviorată de dialog și de stilul oral, concentrînd referințele biblice în Cartea a II-a, face din această parte a *Divanului* — mic tezaur de citate biblice — o lectură incomparabil mai greoaie decît aceea a disputei. Dar sacrificînd dorinței de a-și demonstra cunoștințele scripturistice — lucru pe care-l anunță chiar din titlul cărții (*Divanul... întîiu izvodit... și de iznoavă din „Vechiul și Noul Testament" alcătuit*, adaos prin care subliniază importanța acordată citatelor din Cartea a II-a) — Cantemir nu voise să încarce expunerea din prima parte a cărții, unde — fără nici o pagubă pentru economia operei — citatele sînt rare.

4. *Elaborarea*

Scriitor fecund, cum ne-o demonstrează opera sa întinsă, Cantemir pare să fi fost și foarte expeditiv în procedeele sale de elaborare. *Imaginea științei sacre* a fost redactată în mai puțin de cinci luni, *Istoria ieroglifică* — în opt luni.[1] Nu este deci surprinzător faptul că *Divanul* a putut fi elaborat în șase luni, cum am încercat să arătăm mai sus.

Cititorul, și mai ales critica literară modernă, au o atitudine severă în problema originalității. Autorului i se cer idei și forme de exprimare noi, reluările și împrumuturile reduc aprecierea unei opere. Analiza la care cercetările din urmă au supus *Divanul* pare să ducă la concluzii deosebite de acelea ale autorilor mai vechi, care au văzut în scrierea lui Cantemir „cea dintîi operă filozofică română originală"[2]. Dacă autorul însuși spune în epistola dedicatorie că opera sa este o antologie; dacă a treia parte a ei este tradusă; dacă o altă treime pare

[1] P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 55 și 76.

[2] B.P. Hasdeu, *O scriere de filosofiă morală în limba română*, în *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 81; cf. și P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51.

calchiată după un model străin — concluziile precedente trebuie revizuite.

Istoria literară trebuie să judece operele în ambianța de idei și procedee a epocii în care au fost create. Dacă am aplica scrierilor literaturii medievale criteriile de astăzi, puține dintre ele n-ar păcătui prin împrumuturi largi de motive, comparații sau pasaje mai mari, luate cu seninătate din alți atutori.[1] Cum literatura noastră dăduse încă în al XVI-lea secol opere de gîndire politică exprimînd realități locale, ca *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, discutarea locului sau întîietății *Divanului* în istoria gîndirii românești nu se mai pune în aceiași termeni ca acum un secol pentru Hasdeu. Considerînd cu obiectivitate prima scriere a lui Dimitrie Cantemir, scopul nostru este de a-i judeca importanța în cadrul operei acestui autor, ca și în acela al literaturii române vechi și al culturii sud-est-europene în general. Pentru a ajunge aici, negreșit că prima datorie este de a ști în ce măsură *Divanul* — o culegere de gînduri, texte și idei — redă sau nu atitudinea autorului; cu alte cuvinte, *autenticitatea* operei.

Răspunsul la această întrebare este neapărat afirmativ. Alegînd „din a multora... ogoară neveștedzitoare floricéle", Cantemir nu realizează o simplă culegere de sentenții și maxime, adesea contradictorii, ca mai toate dicționarele morale, ci le folosește drept elemente componente ale unei structuri noi, al cărei autor este și la care și-a dat, prin urmare, adeziunea. Atitudinea lui este — cum arată în epistola dedicatorie — numai aceea a unui „simplu și neiscusit grădinar", care alegînd flori străine le răsădește în propria-i grădină, făcîndu-le astfel ale sale, drept „întîia a osteninței mele răzsădire și odrăslire". Dar aceasta este îndeletnicirea oricărui autor umanist, care creează cu orice materiale apreciate pentru frumusețea și înțelepciunea lor, indiferent că sînt produse de gîndirea antică păgînă sau creștină, de măestria cărturarului sau de geniul popular. La fel, Cantemir citează în liniște lîngă textele biblice pe Seneca, „măcar că păgîn era", sau lîngă Augustin pe al-Saadi, „persiesc om învățat, măcar că păgîn era". Prețuind

---

[1] Încă spre sfîrșitul secolului trecut, Eminescu indică într-o notă curioasă din ms. rom. nr. 2.264 al Bibliotecii Academiei R.S.R., f. 319, procedeul de elaborare al unui dicționar economic: „Pe Carey îl cumpăr-n ediție mare, 'l leg cu hîrtie intercalată. Șterg toate pasajele netrebnice din el, traduc partea bună, tot ce e sănătos ca idee. Tot așa fac și cu List și cu alți economiști ce-mi convin. Fac un mic dicționar, *Der Grundbegriff der N. Oekonomie*, cu un sistem prevăzător de rezultate ale ideii generale. Producțiunea." [A.Z.N. Popp, *Din preocupările economice ale lui Mihail Eminescu*, în *Viața economică*, 2 (1964), nr. 24 din 2 iunie , p. 16.]

adevărul şi frumosul dintr-o atitudine nouă, umaniştii care treceau peste hotarele dintre religii n-aveau nici sfiala de mai tîrziu de a cita sau copia pînă la abuz scrieri străine. Ei le folosesc liniştiţi, mai ales cînd textele împrumutate adaugă autoritatea unor nume celebre de filozofi şi poeţi ai antichităţii sau evului mediu.

Asemenea procedeu nu împiedică personalitatea autorului să se manifeste. În Cartea I a *Divanului*, Cantemir este acela din *Istoria ieroglifică:* viu, polemic, colorat în imaginile şi expresiile folosite, apropiat de vorbirea populară moldovenească a vremii, conciliant cu ideologia religioasă dominantă şi cu atitudinea laică a omului din secolul al XVII-lea. În Cartea a II-a şi a III-a, autorul *modifică*, oriunde i se pare că textele se abat de la viziunea sa doctrinară, sau *adaugă* din propriile sale lecturi orientale sau bizantine, religioase sau laice — cu alte cuvinte, îşi corectează şi îşi completează izvoarele. El nu este nici un simplu traducător al lui Wissowatius, atent să-i lase textul nealterat, nici un compilator dornic să-şi atribuie opera altuia. Cum am arătat mai sus, el anunţă în două rînduri că a treia carte a *Divanului* este scrierea lui Wissowatius, dar Cantemir o încorporează operei sale pentru că o consideră conformă viziunii sale doctrinare şi morale, iar în puţine locuri unde observă divergenţe le soluţionează după concepţia sa. În general, scrierea lui Cantemir vădeşte libertatea sa faţă de izvoare. Păgîni, catolici, musulmani, eretici, autorii săi sînt tot atîtea „grădini cu neveştedzitoare floricéle", din care autorul nostru culege după bunul plac. Este atitudinea obişnuită a gînditorului umanist, bucuros că ideile sale găsiseră la alţi autori o exprimare fericită, pe care o adoptă fără rezerve. *Ceea ce împrumută un asemenea autor reprezintă deci propria-i gîndire.*[1] Aceasta ne permite să afirmăm că, indiferent cît de mare este aportul străin în *Divanul*, opera însăşi reprezintă în forma sa ultimă o creaţie exclusivă a lui Cantemir, înfăţişînd un stadiu propriu de formaţie filozofică, etică şi literară. El însuşi a privit-o aşa, după cum reiese nu numai din *Cartea de închinăciune*, ci şi din faptul că peste şaisprezece ani, cînd doreşte să se recomande Academiei din Berlin, îşi prezintă drept primă operă *Divanul* şi se oferă s-o trimită la Berlin.[2]

---

[1] Alt autor răsăritean care nu se sfieşte să facă din *Imitatio Christi* sau *Exercițiile spirituale* ale lui Ignaţiu de Loyola cărţi de pietate ortodoxă este — peste un secol — Nicodim Aghioritul. Prelucrările sale sînt însă împrumuturi ale unor structuri literare sau ale unor forme de exprimare, fără ca tradiţia doctrinară să fie contaminată de idei apusene.

[2] O. Densusianu, *Notiţe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista critică-literară*, 2 (1894), p. 65—66.

Încercarea de a reconstitui procesul de elaborare a cărții confirmă raportul dintre partea originală și împrumuturi, dezvăluind și mai bine efortul autorului de a croi din elemente eterogene veșmîntul unei concepții proprii. *Divanul* nu este o carte scrisă unitar de la prima pînă la ultima sa filă, nu este o operă gîndită îndelung și elaborată pe îndelete. Analiza textului ne dezvăluie — dimpotrivă — o alcătuire grăbită, meșterul adunînd materiale adesea prefabricate, cărora numai un real talent literar a reușit să le dea aspectul omogen ce a înșelat pînă nu demult pe cercetători.

O primă problemă este aceea a raportului dintre primele două cărți.[1] Autorul prezintă Cartea a II-a drept un comentariu al celei dintîi, o *Dovedire împotriva Lumii*, o pledoarie în plus a Înțeleptului, care, reluînd capitol cu capitol Cartea I, fie combate argumentele Lumii din capitolele în care vorbea aceasta, fie își întărește cu temeiuri scripturistice sau cu citate din diferiți autori aserțiunile din părțile în care vorbise el. De aici și corespondența între capitolele Cărților I și a II-a.

Dar o analiză mai atentă arată că această corespondență este formală, pentru că în Cartea I titlurile capitolelor nu corespund cu textele în marginea cărora sînt notate.[2] O asemenea corespondență întîlnim numai în Cartea a II-a. Aici titlul rezumă într-adevăr ideile din capitole, iar ideile etice sau filozofice, motivele literare, uneori abia menționate în Cartea I, sînt dezvoltate pe larg. Observăm deci că *numai Cartea a II-a este autonomă*. Ea ni se înfățișează ca un mic tratat moral de sine stătător, în lectura căruia nu simțim nici o clipă nevoia de a ne referi la un text de bază, ca în cazul unui comentariu. Dimpotrivă, *împărțind Cartea I în același număr de capitole și punîndu-le titlurile corespunzătoare din Cartea a II-a, autorul a făcut Disputa dependentă de ceea ce prezintă el drept comentariul acesteia*. Din această observație deducem că *autorul a elaborat mai întîi micul tratat moral din Cartea a II-a*. Dar, după cum am văzut mai sus, la redactarea acestei cărți *Biblia* nu a fost folosită din lecturi directe, ci printr-un *Thesaurus biblicus*, iar autorul dă textele și referințele după *Vulgata*. Celelalte izvoare ale cărții provin tot din literatura medievală apuseană: teoria corespondenței dintre macrocosm și microcosm — din opera francezului Pierre Bersuire; descrierea celor șapte vîrste și a accidentelor ce survin în viața omului la maturitate, cu care se încheie

---

[1] V. mai sus, p. X-XI.

[2] Pentru felul cum prezintă autorul acest raport, v. *Comentarii*, nr. 4.

cartea, dintr-o sursă de limbă latină. Exemplele luate din hagiografia răsăriteană (II 52) nu sînt suficiente pentru a înlătura evidenţa că *autorul a urmat întru totul un model din literaturile latine medievale*, model ce urmează încă a fi stabilit.

Întîia carte a *Divanului* — disputa între Înţelept şi Lume — apare drept comentariul dramatizat al micului tratat moral din Cartea a II-a. Disputa este — sub toate raporturile — partea în care pecetea originalităţii autorului poate fi cel mai uşor descifrată. Vioiciunea replicii, culoarea epitetelor, plasticitatea imaginilor cu care ne va obişnui Cantemir în *Istoria ieroglifică* se mişcă în prima carte a *Divanului* libere de cursul didactic şi monoton al ultimelor două, chiar dacă inspiraţia din Cărţile II şi III este prezentă[1], şi exemplul altor dispute dintre suflet şi trup, om şi lume a stat în faţa autorului.

Ştim acum că pentru a treia parte a *Divanului* Cantemir n-a trebuit să facă decît efortul unei traduceri. Traducere atentă, desigur, deoarece din textul lui Wissowatius tînărul cărturar omite tot ceea ce nu intra în vederile doctrinei ortodoxe sau adaugă explicaţiile de care credea el că are nevoie cititorul moldovean; dar aceste intervenţii sînt prea neînsemnate ca să putem afirma că, fie şi într-o oarecare măsură, *Stimuli virtutum* ar fi fost adaptată sau prelucrată de Cantemir.

Istoria *Divanului* pare deci a fi următoarea: lectura modelului ce i-a servit pentru Cartea a II-a duce la o prelucrare sau la o traducere cu intervenţii a căror amploare nu o putem deocamdată stabili, apoi — sub influenţa motivului disputei între suflet şi trup — la redactarea Cărţii I. Urmează traducerea din Wissowatius, revederea şi definitivarea întregului cu mici adausuri din *Stimuli virtutum* în primele două cărţi, şi *Divanul* este trimis la tipar.

5. *Versiunea greacă*

Problema autenticităţii versiunii greceşti şi-a pus-o mai întîi B.P. Hasdeu[2], care — apreciind că „din epistola lui Cacavela... se cunoaşte clar că însuşi autorul scrisese opera sa numai româneşte" — ajunge, în ediţia pe care o dă *Divanului* în 1865, la concluzia inutilităţii de a retipări „o grecească străină". Pasajul din Cacavela la care se referă Hasdeu este acela în care Cantemir primeşte laudele dascălului său pentru „a voroavii înfrumşeţare, pre cît a moldovenescului

---

[1] Vezi în notele Cărţii I semnalarea împrumuturilor făcute din ultimele două.

[2] *O scriere de filosofiă morală în limba română, loc. cit.*, p. 81.

niam limbă a cuprinde poate". O laudă a textului grec lipsește, dar de aci nu se putea conchide că lui Cacavela i s-a trimis doar textul românesc. Numai o comparație a celor două versiuni putea să lămurească dacă ele sînt datorate deopotrivă lui Cantemir; dar o asemenea comparație nu a fost întreprinsă pînă acum. Sion era încă nedumerit în 1878 „în care versiune s-a scris originalul"[1], dar — ca și Hasdeu — crede „inutil de a reproduce și versiunea greacă, căci ea nu ar fi adus nici o lumină de interes filozofic sau literar". Pe de altă parte — observă Sion — „versiunea grecească nu ne-ar fi putut da o idee mai bună despre cunoștințele scriitorului: limba în această versiune este atît de neîngrijită, atît de barbară, încît nu o putem califica îndestul". Mirat „cum însuși învățatul Ieremia Cacavela a putut permite elevului său să iasă la lumină cu o grecească atît de comună și mai ales într-o operă cu un titlu atît de pompos"[2], Sion vede o singură explicație: „poate că pe timpul acela așa se scria limba grecească și în asemine ipostază trebuie să respingem ideea că versiunea aceasta a fost lucrarea originară a lui Cantemir, fiindcă de la dînsul nu se mai văd alte opere scrise în limba aceasta".

Paternitatea lui Cantemir asupra versiunii grecești a *Divanului* a fost deci de două ori contestată prin argumente diferite, dar — ni se pare — nici unul suficient. Lauda versiunii românești nu exclude existența uneia grecești. Limba acestei versiuni este acea „proastă grecească", obișnuită autorilor care au dorința — umanistă și generoasă — de a fi citiți și înțeleși de cît mai mulți, iar nu de o minoritate. În sfîrșit, însuși Cantemir declară că și *Istoria Imperiului otoman* o avea redactată „în întregime în *limba greacă* și latină[3]", deci afirmația lui Sion că el nu a lăsat opere în grecește era neîntemeiată. Un raționament de două ori greșit, bazat în mare măsură pe observațiile superficiale ale lui Sion, va duce cu timpul chiar la contestarea paternității *Divanului:* dacă textul român e tradus după cel grecesc, iar acesta nu aparține lui Cantemir, opera însăși nu-i mai poate fi recunoscută. Un anumit rol în răspîndirea acestei judecăți l-a avut M. Gas-

---

[1] *Operele principelui Demetriu Cantemir*, t. V, București, 1878, p. X.

[2] *Idem*, p. XI.

[3] *Kniga sistima muhammedanskoi relighii*, Sanktpeterburg, 1722, p. 356. *Panegiricul lui Petru cel Mare*, rostit la Curte, în 1714, de Șerban Cantemir (în vîrstă de numai șapte ani) și, desigur, redactat de tatăl său, era tot în limba greacă (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 190).

ter, care considera *Divanul* drept o traducere din grecește, autorul ei fiind Ieremia Cacavela.[1] Părerea aceasta a trecut apoi la N. Drăganu[2] și Traian Bratu[3], care o repetă — unul cu rezerve, al doilea fără.

Dintre cercetătorii mai noi, P.P. Panaitescu acceptă că prima scriere a lui Cantemir a fost „scrisă în grecește și românește"[4], iar Dan Bădărău ezită în a afirma paternitatea lui Cantemir în ceea ce privește versiunea grecească sau — în acest caz — presupune că versiunea definitivă este cea română, trimisă lui Cacavela la Iași. Analizînd epistola învățatului grec, Bădărău conchide că „versiunea greacă a precedat și că a fost transpusă apoi de Cantemir în limba română; mai bine zis, lucrarea a fost gîndită în grecește, limba de școală a lui Cantemir, și preocuparea sa a fost de a găsi în românește termenii adecuați unei scrieri filozofice"[5]. De curînd, Șerban Cioculescu[6] comunica impresia unui elenist că „bogăția și siguranța în mînuirea limbii populare grecești poate pune serios la îndoială paternitatea semnatarului [*Divanului*]".

G. Călinescu, la rîndul său, consideră[7] că „încîlcirea frazei din *Divanul*..., școlăreasca și rămuroasa silogistică au fost exagerate. *Cantemir, traducîndu-se din grecește*[s.n.] voia să aducă în limba natală toate grațiile unei fraze de cărturar. Sforțarea lui se cade prețuită avînd mai ales în vedere că trebuie să scoată din nimic un vocabular filozofic".

Răspunsul la aceste două ipoteze îl poate da numai confruntarea celor două versiuni — neîntreprinsă pînă acum. O asemenea confruntare ne arată: 1° — că ele nu sînt datorate aceleiași persoane; 2° — că *versiunea greacă* este făcută după cea română. Textul grec prezintă în raport cu cel românesc următoarele particularități:

V. *Literatura populară română*, București, 1883, p. 167, și *Chrestomație română*, vol. I, Leipzig-București, 1891, p. XLVIII.

[2] *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921—1922), p. 239.

[3] *Cărțile populare la români*, în *Revista Fundațiilor*, 3 (1936), nr. 10, p. 67, n. 1.

[4] *Dimitrie Cantemir*, p. 47.

[5] *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 112—113.

[6] *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Tribuna*, 2 (1958), nr. 35 (august 30), p. 7.

[7] *Istoria literaturii române de la origine pînă în prezent*, București, 1941, p. 41.

a) *Repetarea erorilor din textul românesc datorită traducerii mecanice:*

Textul românesc	*Versiunea greacă*
o picătură de *vin* [*corect:* venin] amestecat (2^{v});	μία σταλαματιὼ κρασὶ ἀνακατωμένη.
nice Besérica Răsăritului, nici *altă Svintă Scriptură* [sic!] pomenéşte (31^{r});	οὔτε ἡ ανατολικὴ ἐκκλησία, οὔτε ἄλλη καμία ἁγία γραφὴ τὸ ἀναβάλλει.
rîsul durerilor [*om.* nu] să va amesteca (46^{v});	μὲ τὴν εὐφροσύνην ἀνακατώνεται ἡ λύπη.
carea pentru acéste mai sus pomenite *părţi* [*recte:* păci] (99^{v});	διά τοῦτα τὰ ἄνωθεν σημειωμένα μέρη.
spre a *nunţii* [*recte:* morţii] venire gătiţi a fi ne trebue (116^{r}).	χρεία νὰ ἥμεσθεν ἕτοιμοι πρὸς τοὺς μέλλοντας γάμους.

b) *Deosebiri de sens datorate neînţelegerii textului românesc:*

cînd slăbăsc, atuncea *tare* sint (69^{v});	ὅταν ἀσθενῶ τότε μέγας [*mare*, eroare de lectură]. εἰμὶ.
şi aceasta *crede* (23^{v}).	καὶ ἐτοῦτο τὸ πιστεύω [*cred*, în loc de *crede*].
Seneca, *car*[*tea*] 101 (115^{r} şi *passim*).	Σενέκας, βιβλίῳ [*cartea*, în loc de *epistolă*, sensul din textul românesc]. ρα.

c) *Omisiuni faţă de textul românesc*

şi de bine cine a să dezlupi ar pofti? *Şi de vréme ce-i iubăsc, iată dară că le sint priiatin,* şi care ari fi acela... (19^{r}).	καὶ ἀπὸ τὸ καλὸν ποῖος ἤθελεν ἀγαπήσει νὰ χωρισθῇ; [*om.*] καὶ ποῖος ἤθελεν εἶσται ἐκεῖνος...
Apocal. gl. 3, sh. 17 (47^{r}).	*om.*
Ecclisiastul... gl. 33, sh. 15 (64^{v}).	*om.*
„Iaste ca cum ar fi bogat şi nemică are". *Împotrivă pentru acel cu bună a sufletului pază îmblînd, grăiaşte: „Iaste ca*	εἰσὶν οἱ πλουτίζοντες ἑαυτοὺς μηδὲν ἔχοντες. [*om*]., κεφ. ιγ, στιχ. ζ.

cum ar fi sărac în multe bogății", gl. 13, sh. 7 (67^{r});	
...ce încă și nepovestită în cumpliciune au simțit durére *(însă după trup, nu după dumnădzăire) și fără nice o cîrtire și ca mielușelul blînd acéstea toate au răbdat* (132^{r})	καὶ ἄτιμον ἀθῶ ος ἐκαρτέρησε. [*om.*]

d) *Încercări de a corecta sau completa textul românesc:*

lumea de mincinoase, iară înțeleptul de credincios să dovedéște (IV^{v});	ὁ μὲν κόσμος ψεύστης καὶ μάταιος, (mincinoasă și *deșartă*) ὁ δε σοφὸς πιστὸς καὶ ἀληθὴς ἀποδείχνεται.
și apucîndu-te *hrăpéște* și nu te liapădă (3^{v}).	καὶ πιάνοντάς σε λαχανιάζει (*gîfîe*) καὶ δὲν σέ ἀφήνει.
,,ce voiu face să moștenesc *împărăției ceriului?*" (13^{v}).	τί ποιήσας ζοὴν αἰώνιον (*viața veșnică*) νὰ κληρονομήσοω;
„*Toate le are* vrémea și *cu vremile sale* vor tréce toate" (44^{r});	καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι καὶ τὰπαν τῷ καιρῷ παρέρχεται (e vreme pentru orce și *toate trec la vremea lor*).
acum dară acéle purtătoare de duh nesimțitoriu fiind	τῶρα λοιπὸν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ζῶα ὄντας αἰσθητικά (acele ființe *iraționale fiind simțitoare*).
„Omului mort necurat nice o nedéjde îi va mai fi" (73^{r}).	τὸ δὲ καύχημα τῶν ἀσεβῶν ὄλλυται *(Lauda necredincioșilor va pieri)*
Valerius Marele [*sc.* Valerius Maximus] (107^{r}).	Βαλέριος μάξιμος.

Ultimul exemplu arată fie că traducătorul în greacă a cunoscut opera lui Valerius Maximus, fie că a avut în față originalul latin după care fusese alcătuită versiunea românească.

e) *Traducătorul în limba greacă folosește „Septuaginta", iar textul românesc „Vulgata":*

În general, traducătorul în grecește verifică citatele biblice din textul românesc (unde ele au fost traduse după *Vulgata*, versiunea latină a *Bibliei*), cu versiunea oficială răsăriteană, *Septuaginta*. A se vedea, de exemplu: f. 54v (*Iov*, 16, 22 și *Ier*., 6, 4); f. 55v (*Avac*., 2,6 și *Iov*, 10,9); f. 61r (*Prov*., 23, 35) etc. Această confruntare nu este consecventă însă, de aceea uneori referințele sînt reproduse în forma lor greșită din textul românesc (de pildă, f. 62r: σοφίας, κεφ. γ στιχ. α, δ în loc de *Înț. Sir*., 41, 1); iar alteori se dă textul grec după *Septuaginta* și referința după *Vulgata* (de exemplu, f. 54v; *Tobie*, 4, 23 sau f. 58v : *Var*., 6, 67 și *Eclisiast*., 37, 34 — locuri inexistente în *Septuaginta*; f. 56v: *Eclesiast*., 43, 26 [*Septuaginta*: 24]. De aici provine și inconsecvența curentă în textul grec a numelui cărții lui *Iisus, fiul lui Sirah*, care este numită cînd ὁ ἐκκλησιαστὴς (*Eclesiastul*, greșit, sub influența numelui *Eclesiasticul* din textul românesc), cînd, corect: ὁ σειρὰχ.

Comparația celor două versiuni duce și la constatări curioase. Astfel, la f. 73v, referința din textul românesc *Ps*. 39, 5 este dată după *Vulgata*, dar în cel grecesc (*Ps*. 40, 4) după o ediție latină tradusă din ebraică a *Vechiului Testament*.

Fără îndoială, trebuie ținut seama și de erorile datorate neatenției traducătorului sau culegătorilor. Astfel, la f. VIr, trimiterea *Ps*. 74, 8 e repetată greșit în textul grec (în loc de *Ps*. 106, 27); la f. 38r se pun între paranteze inutile cîteva cuvinte (εἰπὲς λοιπὸν etc.); la f. 66v, referința la *Ier*. 6, 8 lipsește etc.

Mai observăm că traducătorul în grecește nu are preocuparea identității dintre titlurile Cărților I și a II-a, de aceea traduce cu cuvinte diferite aceste titluri (cf., de exemplu: I 84—85 cu II 84—85).

Exemplele de mai sus arată că traducătorul în limba greacă nu poate fi una și aceeași persoană cu autorul textului românesc. De neînțelegeri ale textului român, de nerespectarea identității între titlurile primelor două cărți, de omisiuni ca cele semnalate mai sus nu se putea face vinovat autorul, ci un traducător cu o atitudine mai puțin respectuoasă față de textul original al operei. El s-a mărginit a da o versiune greacă „pe-nțeles", fără preocupările stilistice ale lui Cantemir, care — negreșit — *ar fi încercat să închidă limba grecească în aceleași tipare întortocheate și nefirești pe care le-a întrebuințat în propria lui limbă*.

Proba concludentă că versiunea greacă este ulterioară redactării textului românesc ne-o dă însă confruntarea Cărții a III-a din *Divanul*, cu textul latin al cărții lui Wissowatius, *Stimuli virtutum*.

Iată cîteva pasaje:

Andreae Wissowatii, Stimuli virtutum, fraena peccatorum, Amstaelodami, 1682.

[*Andrei Vissovațius, Strămurarea a bunătăților și frîul păcatelor,* în] *Dimitrie Cantemir, Divanul,* Cartea a triia, Iași, 1698.

['Ανδρέας Βησσοβάτζιος, Κεντρία τῶν ἀρετῶν καὶ χαλινάρια τῶν ἁμαρτιῶν.] Δημητρίου [Καντεμίρ] Κριτήριον, Βιβλίον τρίτον, 'Ιασίου, 1698.

Bonum ac beatum vitae statum esse homini appetendum malum autem ac miserum aversandum ac vitandum, quilibet qui modo vere homo, id est ratione utens, vocari meretur, facile agnoscit et confitetur. Quinetiam non male ac improbe, sed bene et honeste vivendum esse, ut beate vivatur plerique qui modo non prosus nefarii ac profligati sunt, non audent diffiteri. Sed ut quispiam prout par est malitiam exuere, seu vitia ac peccata excutere, virtutes vero sibi comparare ac inducere velit et studeat, oportet tum scire causas impellentes et incitamenta quae hominem ad virtutes exstimulent et a vitiis refraenent atque cohibeant; tum etiam nosse media atque modos quibus adiuvantibus istius boni conatus effectum consequi valeat (p. 1).

Ca bine, fericéște și cu odihnă al vieții cust precum să fie omului de poftit și de cercat, iară cel rău și blăstămat precum să fie de scărăndivit și de lepădat, fietecine carile adevărat om iaste, adecă carile cu întriagă minte că să slujéște iaste vrédnic a să chema, prelesne-i iaste a cunoaște și a mărturisi. Că nu rău și fără socotială, ce bine și cinsteș iaste de viețuit ca fericit să viețuiască. Și mai mulți, carii nu de tot sint domoliți, adecă deprinși cu ispitirea, ce nu numai aceia ce fietecine (cîți cătră aceasta de-a-tocma sint) năravurile réle și păcatele a le dezbrăca și a le scutura, iară bunătățile a le agonisi și a le îmbrăca ari vrea și ari pofti. Cătră aceasta dară, întîi îndemnătoarele și împingătoarele pricini trebue a ști, carile precum cătră bunătăți îl îndiamnă și îl înviteadză, iară de la răutăți îl opresc și îl înfrîniadză. Și încă mijloacele și tocmélele a cunoaște i să cade, carile spre a ceștii buni nevoință agiutînd, ca și spre a lor deplin facere a urma să poată (f. 100v).

Ὅτι πῶς ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιθυμῇ καὶ νὰ ζητᾶ μὲ καλοσύνην, μὲ εὐτυχίαν, καὶ μὲ ἀνάπαυσιν τὸν περίοδο θτῆς ζωῆς, τὸ δὲ κακὸν καὶ ἀπαίσιον νὰ τὸ ἀποφεύγῃ καὶ νὰ τὸ μισῇ, καθένας ὁποῦ κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος εἶναι ἄξιος λέγεται πῶς κυβερνᾶται μὲ σωστὰ μυαλά, εὔκολον εἶναι, νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ μαρτυρήσῃ πῶς ὄχι κακὰ καὶ ἀσυλλόγιστα, ἀλλὰ καλὰ

καὶ τιμητικά εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ζῇ τινὰς, διὰ νὰ ζῇ μὲ εὐτυχίαν. Καὶ οἱ περισσότεροι ὁποῦ δὲν εἶναι δαμασμένοι, ἤγουν συνηθισμένοι μὲ τὴν δοκιμὴν, καὶ ὄχι μόνον αὐτοί, ἀλλὰ καθ' ἕνας ὁποῦ (ὅσοι εἰς τοῦτο ὁμοιάζουν) ἤθελεν θελήσει καὶ ἐπιθυμήσει, νὰ ἀποβάλλῃ καὶ νὰ ξετινάξῃ ἀπὸ λόγου του τὰ κακὰ ἤθη, καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, τὰς δὲ ἀρετὰς νὰ ταῖς ἀποκτήσει καὶ νὰ ταῖς ἐνδύθῃ, πρὸς τοῦτο λοιπὸν πρῶτον τυχένει νὰ εξεύρῃ ἐκεῖναις ταῖς ἀτίαις ὁποῦ τὸν ἄνθρωπον παρακινοῦν, καὶ τὸν ανδρειώνουν πρὸς τὰς ἀρετὰς, από δὲ τὴν κακίαν τὸν ἐμποδίζουν καὶ τὸν χαλινώνουν. Καὶ ἀκομὴ τοῦ πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὰ μέτα καὶ τὰ ὄργανα τὰ ὁποῖα εἰς τοῦτον τὸν καλὸν ἀγῶνα τὸν βοηθοῦσιν, διὰ νὰ ἐμπορῇ νὰ ακολουθῇ τὴν πληρεστάτην ἐνέργειαν αὐτονῶν.

Inscitia ac ignorantia rerum scitu utilium, vel inconsiderantia atque incogitantia, est hominibus multorum causa malorum, in virtutibus omittendis et peccatis committendis. Debet praecedere aliqua scientia, ut deinde adsit conscientia. Inscitia autem reperitur saepe in iis etiam qui alioqui multa scire atque variarum rerum gnari et periti esse videntur (p. 1—2).

Neştiinţa şi necunoştinţa a lucrurilor carile prelesne sint a să cunoaşte, sau nesămăluirea şi oamenilor negîndirea a multe răutăţi pricină iaste (adecă) în părăsirile bunătăţilor şi în agonisirea răutăţilor sau a păcatelor. Cade-să dară înainte vreo ştiinţă a purcéde, ca de-ciia a ascunsului inimii ştiinţă să nu lipsască. Neştiinţa dară mai vîrtos încă să află în ceia carii multe a şti şi a multe lucruri cunoscători şi pricepători a fi li să pare (f. 100v—101r).

Ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἄγνοια τῶν πραγμάτων ὁποῦ εὔκολα εἶναι νὰ γνωρισθοῦν ἢ ἡ ἀνοησία καὶ ἀσυλλογισία τῶν ἀνθρώπων εἶναι αἰτία πολλῶν κακῶν (χάριν λόγου) εἰς τὸ νὰ ἀφίσουν τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὴν κακίαν ἢ τὴν ἁμαρτίαν. Πρέπει τὸ λοιπὸν, πρῶτα νὰ προηγεῖται κάποια μάθησις, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ μὴν λείπῃ ἡ καλὴ συνείδησις. Λοιπὸν ἡ ἄγνοια εὑρίσκεται μάλιστα εἰς ἐκείνους ὁποῦ τοὺς φαίνεται πῶς νὰ ἠξεύρουν περισσὰ καὶ πολλὰ πράγματα νὰ γνωρίζουν καὶ νὰ καταλαμβάνουν καυχοῦνται (f. 100v—101r).

A cognitione sui ipsius debet homo ut ab inferiore gradu ad superiorem ascendere, nempe ad cognitionem Dei. Etsi vero Deus sensibus ho-

Dintru a sa cunoştinţă, omul, de la spiţa cea de gios mai sus a să sui trebue, adecă la a lui Dumnădzău cunoştinţă, deşi dară Dumnădzău cu omeniasca socoteală nu să cuprinde,

minum non subiaceat, sicut et ipsa hominis anima; unde aliqui quibus ut eum esse agnoscant non expedit, ne utpote impii ab eo puniantur, existere eum negant; tamen existere eum revera probatur, praeter alias rationes, praécipue a mundi partium non solum maiorum sed et minorum, atque ipsius hominis membrorum singulorem, dispositione ordinata et ad certos fines atque usus directione (p. 10).

precum şi sufletul omului. Pentru carea necuraţii să ciartă, căci pe dînsul a fi îl tăgăduesc. Numai adevărat a fi prin alte socotéle să ispitiască, mai vîrtos de la a lumii părţi, şi nu numai de la céle mai mari, ce şi de la céle mai mici şi de la singure a omului mădulări, la adevărate sfîrşituri şi slujiri, cu tocmală orînduite (f.103v).

Ὁ ἄνθρωπος ὕστερα ἀπὸ τὸν γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ του, πρέπει ἀπὸ τὸν κατώτερον βαθμὸν εἰς τὸν παραπάνω νὰ ἀνεβαίνῃ, ἤγουν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν. Καὶ ἂν καλὰ ὁ Θεὸς μὲ τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταλαμβάνεται, ὡς καὶ ἡ ἰδιά του ψυχὴ (ὅθεν ἐλέγονται οἱ ἀσεβεῖς διατι πῶς εἶναι Θεὸς τὸν ἀρνοῦνται) ὅμως πῶς βέβαια εἶναι μαὲ ἄλλους λογαριασμούς ἀς δοκιμάζῃ καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ κόσμου καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ μεγαλήτερα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸτὰ μικρότερα καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ ἴδια μέλη τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὁποῖα εἰς ἄσφαλτα τέλη καὶ ὑπηρεσίαις μὲ τέχνην εἶναι διορισμένα (f. 103v).

Tolle moras; semper nocuit differe parata (p. 42).

Lase zăbovirile, pururea au stricat a depărta céle gata (f. 115r).

Τὴν ἄργηταν πάντα νὰ τὴν ἀφίνῃς[5], βλάβη εἶναι τὰ ἕτοιμα νὰ μακρύνῃς (f. 115r).

Mortuus ut vivas, vivus moriaris oportet;

Mort să vieţuiaşti, viu îţi trebuie a muri.

Ζωντανὸς σοῦ κάμνει χρεία νὰ ἀποθάνῃς, διὰ νὰ ζήσεις ἀπεθαμένος.

Assuesce ergo prius quam moriare mori (p. 44).

Deprinde-te dară pînă a nu muri, a muri (f. 116r).

Μάθε λοιπὸν πρὶν ἀποθάνεις νὰ ἀποθάνῃς (f. 116r).

După cum se observă din textele de mai sus, în timp ce versiunea românească urmează din cuvînt în cuvînt originalul latin, cea greacă adoptă cursul degajat şi fraza limpede a limbii vorbite. Numeroase expresii din textul românesc trec în cel grecesc: *id est ratione utens*, tradus „carile cu întreagă minte că să slujéşte", devine πῶσ κυβερνᾶται μὲ σωστὰ μυαλά; *Deus sensibus hominum non subjaceat*, tradus „Dumnădzău cu omeniasca socotială nu să cuprinde", este redat prin ὁ θεὸς μὲ τὸν λογισμὸν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταλαμβάνεται; *plerique qui modo non prorsus nefarii ac prodigati sunt*, tradus „şi mai mulţi carii nu de tot sint domoliţi, adecă deprinşi cu ispitirea" este redat aidoma în versiunea greacă: καὶ οἱ περισσότεροι ὁποῦ δὲν εἶναι δαμασμένοι, ἤγουν συνηθισμένοι μὲ τὴν δοκιμήν. Şi în Cartea a III-a unele cuvinte din versiunea română lipsesc în cea greacă *(sed quoniam* = „dară căci?", f. 108v; „acesta au fost tatăl lui Alexandru Marele", f. 119v).

Versiunea greacă a *Divanului* nu este deci o versiune de autor. Ea a fost întocmită după textul românesc de un cărturar care cunoştea bine ambele limbi, stăpîn pe terminologia filozofică, familiarizat cu literatura umanistă, dar care — achitîndu-se doar de o datorie — nu a pus în tălmăcirea sa acurateţa autorului. Cine a putut fi acest traducător?

Gîndul ni se duce îndată la Cacavela, mai în măsură decît oricine să-şi înţeleagă şi să-şi ajute ucenicul. Cu un an înainte, Cacavela tradusese din greacă în română *Învăţătura sîntă*, tipărită tot la Iaşi, ceea ce vădeşte o excelentă cunoaştere a limbii noastre. Unele erori de traducere, ca *mare* pentru *tare* (într-un citat biblic), confuziile privind cartea *Iisus Sirah* etc. par ciudate însă din partea unui cleric, dar dată fiind pe atunci răspîndirea culturii teologice şi unui laic din secolul al XVII-lea asemenea erori îi pot fi la fel imputabile. Aceste erori trebuie deci considerate drept simple *lapsus calami*, păstrînd astfel, pînă la alte dovezi, ipoteza că versiunea greacă e datorată lui Cacavela.

III. „DIVANUL" — SCRIERE FILOZOFICĂ ŞI ETICĂ

Într-un tablou de idei ca acela pe care ni-l înfăţişează *Divanul* fondul omogen interesează cercetarea ştiinţifică mai puţin decît elementele noi, care contrastează cu restul. Surprinderea acestor elemente noi este tot atît de importantă pentru studiul gîndirii româneşti, care trece la sfîrşitul secolului al XVII-lea printr-o prefacere înnoitoare, ca şi pentru cunoaşterea formaţiei lui Cantemir la începutul activităţii sale cărturăreşti.

Fondul filozofic şi etic general al *Divanului* este acela al concepţiei creştine, dominantă în cultura Europei de sud-est a epocii în care a fost elaborată cartea. Ar fi însă greşit să credem că această concepţie era înţeleasă la fel de laici şi de clerici, iar în aceste două tagme, de către cărturari sau de cei neînvăţaţi, de preoţimea seculară sau de clerul monastic.

Între principalele tendinţe manifestate de laicii cărturari din Europa de sud-est, trebuie considerată mai întîi evoluţia către o gîndire tot religioasă, dar raţională, în care adevărurile fundamentale erau supuse arbitrajului raţiunii, iar morala începea să se întemeieze pe o înţelegere mai îngăduitoare a omului. Aceşti gînditori, atenţi la mişcările de idei din Europa apuseană, care cunoscuse Scolastica şi Reforma, se depărtau treptat de izvoarele tradiţionale ale doctrinei răsăritene (operele părinţilor Bisericii) şi manifestau acum un interes pronunţat pentru gîndirea neoaristotelică şi umanistă în general.[1]

Între cărturarii laici, simpatiile pentru umanismul antireformist de inspiraţie iezuită şi neoaristotelismul de inspiraţie protestantă provoacă, la rîndul lor, controverse sau lupte mai aprige, ca acelea dintre Teofil Coridaleu şi Meletie Sirigul, dar în general tendinţele înnoitoare, dorinţa desprinderii de teologie şi a formării unei gîndiri filozofice independente sînt comune acestor gînditori, iar disputele lor duc la o şubrezire continuă a autorităţii pe care teologia o avea asupra vieţii intelectuale răsăritene. Dimitrie Cantemir făcea parte din această mişcare de idei, ca şi stolnicul Constantin Cantacuzino, spătarul Nicolae Milescu şi alţi cărturari români ai timpului.

Între intelectualii credincioşi tradiţiei doctrinare se poate de asemenea face o distincţie între conservatorii din mediul călugăresc atonit şi personalităţile care înţelegeau să ţină pas cu vremea, ca Dositei, patriarhul Ierusalimului. Dar intervenţiile repetate ale acestuia în viaţa politică şi necontenitele sale peregrinări la Bucureşti, Iaşi şi Moscova aveau ca scop tocmai menţinerea autorităţii ecleziastice; eliberarea de sub jugul otoman, răspîndirea tiparului, ridicarea nivelului cultural general trebuiau — în concepţia lui — să fie acţiuni conduse de Biserică tocmai pentru întărirea supremaţiei ei şi pe planul

---

[1] Vezi pentru acest proces lucrarea lui Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans*, 2 ème éd. Thessalonique, 1967, p. 22 29; P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 37—46; Dan Bădărău, *op. cit.*, C. Th. Dimaras, Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, 2. ἐκδ., Ἀθῆναι, [1956], p. 53—72; παράρτημα', p. 2I—24.

secular. Ortodoxia de limbă greacă reprezenta pentru aceşti gînditori singura soluţie culturală posibilă pentru Europa de est şi sud-est.

În raport cu aceste tendinţe, *Divanul* oferă numeroase elemente care-l clasează între operele de legătură dintre două epoci şi două lumi. În urzeala lui se împletesc tradiţia şi raţionalismul, gîndirea răsăriteană şi cea occidentală. Principalul aport al cărţii lui Cantemir este tocmai în direcţia acelui proces de unificare a gîndirii europene pe care, la şase veacuri după schisma din 1054, Biserica ortodoxă nu-l mai poate împiedica prin îndelungatele ei eforturi de apărare a doctrinei orientale. Iată de ce într-o carte de etică ortodoxă îşi poate afla loc, pe zeci de pagini, o atitudine laică, epicureică — în fondul său anticreştină.

Ca în orice dispută, şi în *Divanul* sînt înfăţişate două concepţii despre fiecare din realităţile discutate; în cazul de faţă o concepţie tradiţională — aceea a Înţeleptului — şi alta laicizantă, apărată de Lume.

Omul, în vederile Înţeleptului, este un animal raţional *(dobitoc sămăluitoriu*, I 71), superior, prin facultatea raţiunii *(cea dinlontrul capului lumină... socoteala minţii*, I 24), animalelor, înzestrate numai cu sensibilitate *(dobitoacele simţitoare*, I 71). Nu întîlnim în *Divanul* concepţia despre *intelect*, caracteristică idealismului antic şi medieval, iar termenul *minte* este întrebuinţat doar în unele expresii ca „deşertule de minte" (I 4), „străinule de minte" (I 6), fără semnificaţia specială dată lui *mens* sau νοῦς de platonism, de neoplatonism sau de metafizica creştină. Omul are *suflet*, nemuritor (ψυχή, II 68, numit şi *inemă* din lat. *anima)*, de natură divină *(însuflat de Dumnezeu*, I 71); animalul are numai abur („suflare, πνοή, II 68), „muritoriu şi în nemică întorcătoriu" *(ibidem)*. Omul are şi *conştiinţă*, numită *a ascunsului inimii ştiinţă* (III 14) sau numai *ascunsul inemii* (I 77), gr. συνείδησις, care poate fi *bună* sau *rea* (III 14). Distincţia dintre *omul spiritual* şi *omul sufletesc* din psihologia creştină *(2 Cor.* 2, 14) nu pare să fie surprinsă de Cantemir, judecînd după traducerea defectuoasă a expresiei *homo animalis* (II 71) prin *dobitocul om*, în loc de „omul dobitocesc" (corect în versiunea greacă: ψυχικὸς ἄνθρωπος).

Concepţia antropologică a Înţeleptului este desigur una creştină, dar desprinsă de mistica patristică şi evoluată spre raţionalismul protestant al secolelor XVI—XVII. Facultatea supremă de cunoaştere de care dispune omul este raţiunea *(socoteala)*, asupra căreia Cantemir va face o expunere completă în scrierea sa mai tîrzie cu cîţiva ani, anume: *Compendiolum universae logices institutionis*. În acest tratat

de logică autorul nostru explică pierderea științei infuze de către primul om prin păcatul originar. Omul rămîne astfel numai cu lumina rațiunii, care oferă „puterea și leacul de a descoperi adevărul și de a pune stăpînire pe el". Calea cunoașterii raționale este inductivă „de la cele mici la cele mari, de la cele inferioare la cele superioare, de la cele de pe pămînt la cele din cer" și ea este arătată de știința logicii.[1] Această concepție despre om și rațiune o avea Cantemir încă din perioada elaborării *Divanului*. Facultatea de cunoaștere umană este una defectuoasă: ea poate greși (*rătăcita socotială*, I 74). Conducerea corectă a rațiunii impune *lumina credinții* (I 77), adică acceptarea doctrinei revelate care, cum va arăta Cantemir în *Compendiolum*[2], este păstrată în textele sacre. Astfel și procedează Înțeleptul, care pornește de la citate biblice în pledoaria sa împotriva Lumii. În felul acesta, rațiunea poate fi *driaptă și bună* (I 44), *driaptă și întriagă* (III 1) — expresie provenită, poate prin Wissowatius, care o folosește în *Stimuli virtutum*, cap. 1, din gîndirea aristotelică[3]. Dar în *Divanul* concepția Înțeleptului nu este nici singura, nici cea mai convingătoare. Alături de această poziție tradițională, care acceptă încă argumentele de autoritate, *o* întîlnim pe aceea a Lumii, strict raționalistă, pe care autorul o înfățișează pentru că ea *reprezenta o realitate în gîndirea vremii* și la care, negreșit, cititorii *Divanului* trebuie să fi fost mai sensibili.

Însă chiar în pledoariile Înțeleptului concepția despre omul rațional (*socotitorii*, II 26) și insistența asupra importanței rațiunii în cunoaștere exprimă o atitudine detașată de gîndirea tradițională răsăriteană, în care accentul era pus pe intelect, facultatea de intuire nemijlocită a esențelor, superioară rațiunii, care este discursivă și mediată. Este adevărat că în *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* — sub influența lui Van Helmont — Cantemir va delimita puterea rațiunii, subliniind excelența luminii infuze, dar în *Compendiolum*, scris cam în aceeași vreme, autorul se va strădui să demonstreze valoarea logicii, deci a rațiunii. În *Divanul*, însuși genul scrierii impune folosirea demonstrației, a logicii, tot cursul argumentației fiind rațional. Autorul apelează la *dovezi* și face o *socotială* (I 79), în care caută să demonstreze logic incompatibilitatea dintre om și lume. De observat că întreaga controversă putea fi rezolvată și prin simple argumente de autoritate, prin citate biblice. Dar Înțeleptul

---

[1] *Compendiolum*, prefața, în *Opere*, t. VI, București, 1883, p. 412; pentru concepția lui Cantemir despre rolul rațiunii în cunoaștere v. Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 287, 309, 315.

[2] *Ibidem*.

[3] V. *Comentariile*, nr. 171.

vrea *să convingă* Lumea. Însuşi apelul la analogia dintre macrocosm şi microcosm este o incursiune în domeniul gnostic ce oferă o imagine a naturii şi încearcă să explice alcătuirea omului prin conformitatea sa cu structura universului.

Prin rolul conferit raţiunii şi logicii, Cantemir adopta acea atitudine filozofică ce avea să determine, în cele din urmă, o spărtură în gîndirea Europei de sud-est, continuînd astfel aici un proces consumat la acea dată în Europa apuseană. În acest proces, Biserica ortodoxă se va apăra pînă tîrziu, la începutul secolului al XIX-lea, condamnînd „dialectica ceea ce s-au vîrît de afară, carea foarte adéseori strigă «deci dar», «aşadar», care acest cu îndrăzneală cuvînt «aşadar» îi va trimite pe ei în vécinicul blestem"[1]. Cu un veac şi jumătate în urmă, Cantemir apela tocmai la raţiune şi la logică pentru argumentarea unui sistem etic care trebuia, după el, să permită omului a se folosi „şi de cea trecătoare şi de cea viitoare viiaţă". Metoda disputei, argumentarea şi însăşi terminologia filozofică folosită fac ca *Divanul* să nu fie o predică sau un tratat autoritar, ci o dezbatere din care adevărul trebuie să rezulte cu o evidenţă accesibilă omului simplu. În aceasta constă şi popularitatea, şi răspîndirea de care s-a bucurat scrierea lui Cantemir.

Lumea are, în *Divanul*, mai multe accepţiuni. Ea este, mai întîi, Cosmosul cu tot ceea ce cuprinde el: pămîntul, cerul, stelele, cu regnurile animal, vegetal etc. În acest sens, ea este denumită *macrocosmul*, „lumea mare" — expresie luată dintr-o expunere cosmologică apuseană în limba latină *(magnus mundus)*. Cosmosul este identic cu creaţiunea, şi în acest sens îl cuprinde şi pe om, stăpînul acesteia *(microcosmul)*. Ca urmare, Cosmosul participă la degradarea omului prin păcatul originar. Aceasta ne duce la al doilea sens al Lumii — dominant în *Divanul* —, anume acela de ordine a realităţilor inferioare, sensibile, trecătoare, deci iluzorii, opusă celeilalte ordini a realităţilor superioare, inteligibile şi perene. Lucrurile Lumii sînt „veştedzitoare", raportul ei cu omul „deşertare şi amăgeală" (I 3). Cea mai mare parte a Cărţii I este consacrată demonstrării acestui caracter malefic al Lumii şi datoriei omului de a i se împotrivi pentru cîştigarea ordinii superioare a „celeilalte lumi".

Cantemir este aci tributarul unei concepţii tradiţionale, comună doctrinelor orientale, neoplatonică şi creştină[2], pe care însă, cum vom

---

[1] Iosif al Argeşului, în prefaţa traducerii româneşti a lucrării lui Athanasie din Paros, 'Επιτομή των θείων δογμάτων, Neamţ, 1816, f. [3v].

[2] Discuţia acestui sens al Lumii în *Divanul*, la Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 294.

vedea, nu o acceptă fără nuanțele determinate de evoluția într-un sens filozofic modern a gîndirii sale. Sensul profund al acestei concepții este că Lumea în esența ei este bună, fiind creația divină. Pentru a beneficia însă de valorile ei, omul trebuie să o domine, deoarece „Nu rob, ce stăpîn lumii Dumnedzeu ti-au lăsat; pentru aceasta tu pe dînsa, iară nu ea pre tine să te stăpîniască" (I 71).

Problema principală a *Divanului* este tocmai aceea a raporturilor dintre om și lume. Legea acestor raporturi este fundamentată în două feluri: conform doctrinei creștine (omul, stăpîn al creațiunii) și conform ermetismului medieval (analogia dintre macrocosm și microcosm). Apelul la cea de-a doua fundamentare este rezultatul interesului arătat de Cantemir față de soluțiile noi, altele decît cele ale tradiției gîndirii bizantine. Liniștit de faptul că analogia dintre „lumea mare" și „lumea mică" o aflase într-un izvor creștin (Pierre Bersuire), el preia teoria corespondenței în sens invers dintre cele două „lumi", fără să știe că ceea ce pentru gîndirea apuseană fusese o „creștinare" a unor doctrine primite din afară, devenea pentru dînsul tocmai o concesie făcută acestor doctrine, pe care creștinismul ortodox le refuzase cu grijă în veacurile precedente.

Două soluții ale raporturilor om-lume se confruntă în *Divanul:* aceea a Înțeleptului și aceea a Lumii. Soluția Înțeleptului recomandă atitudinea clasică a moralei creștine, pe care curiozitatea umanistă o întărea cu extrase din doctrina stoică, și în general din filozofia practică a gîndirii antice în măsura în care ea acoperea principiile evanghelice. De aci frecvența în *Divanul* — prin Wissowatius sau alte izvoare — a citatelor din Epictet și Seneca, Cicero sau Virgiliu. Soluția Înțeleptului este aceea a rațiunii „întregi și drepte", bine orientată doctrinar, dominînd pasiunile prin care Lumea caută să robească pe om. În felul acesta, omul va stăpîni lumea și-i va anula nocivitatea.

Soluția Lumii pornește, aparent, de la aceleași premize creștine (și ea citează *Biblia)*, dar printr-o interpretare diferită ajunge la o rețetă a viețuirii radical opusă, asemănătoare hedonismului antic. Din punct de vedere filozofic, argumentarea Lumii este negreșit partea cea mai interesantă și nouă din *Divanul*. Lumea este purtătoarea de cuvînt a omului obișnuit, dornic să se bucure de viață, de frumusețile și avantajele ei. Lumea oferă bogăție, bucurie, putere; de ce nu am profita de ele? Pentru că sînt trecătoare, cum spune Înțeleptul? Dar ce este veșnic? Sufletul omului sau viața de dincolo? Există o asemenea viață? întreabă Lumea. Dar „cine au văzut duhul omului

suindu-se în sus, sau a dobitocului coborîndu-se în gios?" argumentează ea, citînd un pasaj celebru și supus multor controverse din *Ecleziastul* (3, 15). „Cine dintr-acei ce din mine au eșit (adecă din cei morți) s-au întors (adăcă au învins [= înviat]) și precum alt bine mai bun decît binele mieu au aflat, să vie să-ți spue?" (I 68). Totul se rezumă la existența terestră: să profităm de ea, insistă Lumea. Evidența bunului-simț și experiența comună ne demonstrează că încrederea în altă viață este o iluzie." „Încă îmi spui, argumentează Lumea, că la sfîrșitul veacului acestuia va fi așea și așea și tu nu numai céle de la sfîrșitul veacului, ce nice mîine, nice mai apoi ce va fi și ce să va lucra nu poți a ști. Iată dar că tu, cu această minte purtîndu-te și cu aceasta socotială slujindu-te, mintea ta iaste în vînt și socotiala în nuori, de vréme ce toată nedéjdea și toată credința ta în céle viitoare și-n céle fiitoare pui"(I 66). Lumea vrea demonstrații și dovezi limpezi. Ea refuză argumentele bazate pe autoritatea biblică, pe care o citează pentru îndoielile ce le îngăduie — ca mai sus *Ecleziastul* —, iar nu pentru temeiurile de credință pe care le impune. „Caută de vedzi, ia aminte și pricépe că toate ale méle sint adevărate", spune dînsa. „Căci toate cîte ț-am spus iată că și denaintea ochilor ți li-am pus" (I 66). Pentru că și ea iubește pe oameni, vrea să le evite soarta celor ce „numai cu nădejdea rămîind, și de ale mele bunuri s-au scăpat" (I 67).

Pînă la abandonul conformist la care o obligă economia lucrării — în care trebuie să învingă Înțeleptul — chiar după ce se dă bătută într-un mod de altfel neconvingător (I 76: „de vréme ce și eu am început a cunoaște că cuvintele tale cum nu sînt réle și eu oricît împotriva ta m-aș pune — macar că și eu am a-ți răspunde — să te dovedesc nu voiu putea"), Lumea încearcă o soluție proprie, mai puțin radicală, dar totuși laică: împărțirea vieții în răstimpuri consacrate celor cerești și celor pămîntești. În această ultimă variantă hedonistă, Lumea recomandă omului ca o șeptime din viață să o dea desfătării: „Nice dzic eu, în toate dzile și totdiauna cu mine și cu îndrăgitele méle să te veselești desfătări. Ce, de nu în trei dzile o dată, macară într-o săptămînă o dată, prin vrémea a șease dzile lucrînd și isprăvind toate răcodéliile tale, iară a șeaptea dzi te odihnéște... bea, mănîncă, te desfătiadză, te dezmiardă și te veseléște, ca și tu din munca și din truda mînulor tale să cunoști dulceață. *Că dacă ți-i voia să-ți spuiu cu dreptul, numai cît vei bea, mînca și atîta ai agonesit*, iar altele vor rămînea, și nici iale de tine, nici tu de dînsele vei avea folos" (I 80). În literatura română nu se mai scriseseră asemenea pagini;

ne imaginăm uşor, în fața acestei confruntări de atitudini, spre care inclina adeziunea cititorului.

Scriind în cîmpul unei culturi dominată de gîndirea religioasă, după ce expune atît de limpede două atitudini care formau substanța dilemei centrale a omului din vremea sa, Cantemir dă o rezolvare conformistă disputei, adjudecînd victoria Înțeleptului. Între două poziții radicale, autorul adoptă una de mijloc, religios moderată. Soluția lui nu este aceea ascetică — fuga de lume, sacrificarea vieții, renunțarea totală la bunătățile ei —, pentru că „de tot de această lume a te lepăda greu ți se pare şi îți este voia ca în această lume nu de tot pustiiu şi sarac să fii". Pentru că, iarăşi (citām din însăşi încheierea Cărții I), „această trecătoare lume iaste lumea chiverniсélii (că de nu să va chivernisi cineva nu va precopsi)". Aşadar, prin chiverniseală *(guvernare*, κυβέρνησις), omul trebuie să ajungă ca „şi oamenilor şi lui Dumnezeu să fie plăcut". Chiverniseala înseamnă, în cazul de față, viețuirea virtuoasă, aşa cum o recomandă Wissowatius în *Stimuli virtutum*. Soluție, desigur, creştină, dar concesivă — şi aici se manifestă încă o dată laicismul autorului —, animată de speranța că cititorul „şi de cea trecătoare, şi de cea viitoare viiață să va folosi".

Procedînd astfel, Cantemir risca să se depărteze de doctrina ortodoxă? Orice gînditor care ataca probleme filozofice sau etice cu mijloacele gîndirii secolului al XVII-lea risca aceasta. Scrierile sale ulterioare o dovedesc îndeajuns. Protestele de rigoare doctrinară din *Divanul*[1] sau sublinierea ortodoxiei autorului nostru din studiile recent apărute[2] trebuie înțelese nuanțat. Abandonînd pozițiile severe ale patristicii, ale teologiei mistice, Cantemir rămine în limitele unei ortodoxii formale, capabilă să combată purgatoriul catolic — cum face şi el în *Divanul* — dar despărțită de idealurile eshatologice ale doctrinei tradiționale.

Această atitudine nu este ostentativă. Poate că însuşi Cantemir nu şi-a dat seama de consecințele ei, tocmai pentru că ignora scrierile lui Dionisie Areopagitul, Grigore de Nissa, Grigore Palamas sau ale celorlalți reprezentanți ai ortodoxiei în expresia sa radicală. Incontestabil, dorința lui Cantemir este să rămînă în limitele doctrinei ortodoxe. Dar el crede în compatibilitatea dintre ortodoxie şi o anu-

---

[1] Satisfacția lui că este „nu altei biserici, ci al răsăritului următor" *(Carl de închinăciune)*; ar fi exagerat să căutăm, însă, în *Divanul* atacuri anticatolice, reacții la... Unirea din 1699 (N. Iorga, *Histoire des Roumains*, VI, Buc., 1940, p. 540, n.4).

[2] Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 195 şi urm.; P. Vaida, *art. cit.*, p. 46—47.

mită filozofie exterioară ei, iar prin aceasta se și situează pe o poziție laică, asemenea umaniștilor apuseni cu două veacuri mai devreme.

În felul acesta, este firesc să se fi căutat în *Divanul* urme pavliciene[1] sau să se discute în ce măsură Cantemir a fost influențat de gîndirea unitarianului Wissowatius[2]. Aparent, Cantemir nu e vinovat de nici o concesie față de asemenea concepții heterodoxe. În fond, el lasă liber accesul oricărei doctrine raționaliste, așa cum au fost — cu nuanțele caracteristice epocii lor de afirmare — și pavlicianismul și unitarianismul. Cele două concepții au comun refuzul dogmei, al paradoxului care stă la baza gîndirii creștine și tendința de a da temeiuri raționale acestei gîndiri. Pavlicianismul nu poate concepe cum Binele și Răul, Întunericul și Lumina, pot proveni dintr-un singur principiu suprem și susține că lumea e făcută de Dumnezeu și de Diavolul, căzînd astfel în dualism, doctrină mai comodă pentru rațiune decît *coincidentia oppositorum*. Unitarienii refuză consubstanțialitatea paradoxală a trei persoane în treime, reducînd divinitatea la un singur principiu. Pe planul filozofiei practice, ambele doctrine caută să satisfacă principiile înalte, făcînd însă un loc mai mare omului în viața lui temporală, singura despre care au o evidență sigură.[3] Fără să sub-

---

[1] Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 122—123: „*Divanul* nu este prea departe de a se lăsa antrenat pe această pantă" (a pavlicianismului, n.n.). Amintim însă că doctrina celor „două căi" a vieții și a morții, a îngerului bun și rău etc., se găsește și în scrieri nesuspectate de erezie, ca *Învățătura celor doisprezece apostoli*, cap. I și V, sau *Păstorul lui Hermas*, VI, 1—2 (vezi *Scrierile părinților apostolici*, traducere românească, vol. I, București, 1927, p. 81, 85, 237—238), sau în *Personificările* lui Mihail Choniates, citate mai sus. Nu orice înfățișare a dualității era condamnată de creștinism drept maniheism (expresie originară a pavlicianismului), ci doar absolutizarea a două principii, credința că ele nu pot fi reduse la un monism spiritualist.

[2] P. Vaida, *art. cit.*, p 45—47. Autorul conchide că D. Cantemir a preluat critic opera gînditorului unitarian, corectînd formulările în dezacord cu concepțiile ortodoxe și că „preceptele morale ale lui Wissowatius au un caracter negativ, ascetic". Cantemir le adoptă, desigur, de vreme ce le traduce și le încorporează *Divanului*, dar în Cartea I se arată capabil să exprime și o concepție morală incomparabil mai evoluată decît aceea a predicatorului lituanian.

[3] În *Etudes de philosophie médiévale*, Strassbourg, 1921 *(La signification historique du thomisme)*, Etienne Gilson a arătat cum introducînd criteriul rațiunii în adevărurile de credință, cu tot ceea ce decurge de aici (logica, apologetica, argumentarea, controversele), gîndirea medievală a început să se depărteze de teologie, făcînd loc filozofiei, care se dezvoltă eliberîndu-se din condiția de „sclavă" a celei dintîi. Unitarienii urmează același proces, ilustrat prin opere caracteristice ca acelea ale lui Joachim Stegman cel Bătrîn *(Usus rectae rationis in rebus fidei*, Altdorf, 1662), Christoph Sand cel Bătrîn din Königsberg *(De usu rationis in theologia*, Amsterdam, 1684) și A. Wissowatius *(Religio rationalis. De rationis iudicio in controversiis etiam theologicis ac religiosis*, Amsterdam, 1685), considerată drept „punctul culminant al raționalismului arianist tîrziu" (Günter Muhlpfordt, *art. cit.*, p. 237).

scrie fățiș la vreuna din concepțiile de *mai sus*, Cantemir are aceeași preocupare. Faptul este și mai evident dacă analizăm problematica în care se încadrează *Divanul* și felul cum o rezolvă autorul.

Problema raporturilor dintre om și lume era, pe vremea cînd o trata Cantemir, încă dominată de teoria „norocului nestatornic" *(Fortuna labilis)*, expresie a incapacității omului de a înțelege și controla cursul existenței. Prin *Divanul*, tînărul cărturar moldovean reușește să dea o tratare *nouă* a acestei teme, fapt care nu a fost remarcat pînă acum.[1]

Tema *Fortuna labilis* este veche în literatura europeană. Nesiguranța vieții, a condițiilor social-politice, tristele experiențe umane și observarea atentă a desfășurării evenimentelor au impus această evidență omului din antichitatea tîrzie și din evul mediu. Poeți, scriitori, gînditori de seamă au tratat-o în numeroase scrieri. Una dintre cele mai vechi opere care evocă norocul nestatornic este epistola a IV-a, *Ex Ponto*, a lui Ovidiu. Ajuns de pe culmea gloriei în trista condiție a exilului, poetul latin își notează reflecțiile amare despre Fortuna, zeița nestatornică *(haec dea non stabili)* în versuri care vor exercita o puternică influență asupra scrierilor cu aceeași temă din literatura medievală.[2] Ovidiu fixează coordonatele temei: comparația norocului cu un glob care se rotește (lumea supusă intervenției soartei capricioase); mobilitatea lui (ca frunza, ca suflarea vîntului); toate cele omenești sînt suspendate de o ață foarte subțire *(omnia sunt hominum tenui pendentia filo)*; evocarea — prin chemări interogative — a puternicilor lumii prăbușiți în culmea gloriei și bogăției lor (Cresus, Dionisie din Siracuza, Pompei, Marius: *Divitis audita est cui non opulentia Croesi?... Quid fuerat Magno* [*sc. Pompeo*] *maius?)*; oamenii sînt supuși jocului puterii divine *(Ludit in humanis divina potentia rebus)*.

Unele, sau toate aceste note, reapar în scrierile cu aceeași temă vreme de aproape două milenii. Ovidiu n-a fost desigur primul care să fi cugetat asupra vanității lumii. Lumea veche auzise cu secole

---

[1] *Fortuna labilis* și vanitatea lumii ca temă centrală a *Divanului* au mai fost menționate de G. Pascu, *Viața și opera lui Dimitrie Cantemir*, București, 1924, p. 20; de Perpessicius, *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română*, în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, [Buc.], 1957, p. 289–290, și în *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, 1961, p. 276; și de Tudor Vianu, *Mádach — Eminescu*, în *Studii de literatură universală și comparată*, ed. a 2-a [Buc., 1963], p. 573–574. Sensul nou dat acestui motiv al gîndirii medievale nu a fost însă pus pînă acum în valoare.

[2] *Ex Ponto*, IV, III, 55–56.

înainte strigătul împăratului filozof: „Deşertăciune a deşertăciunilor, toate sînt deşertăciuni!" *(Ecl.*, 1, 1). Plutarh *(Ad Apollonium)*, Euripide, Demetriu din Faler, Tibul, Properţiu scriseseră şi ei despre soarta capricioasă şi roata norocului, care se învîrteşte neîncetat.

De labilitatea vieţii însăşi se ocupă în secolul al IV-lea Ioan Hrisostom, în *Prima exortaţie către Teodor cel căzut*, ca şi în alte scrieri ale sale. Întîlnim aici imagini comune versurilor ovidiene (evocarea celor prăbuşiţi în plină avere, glorie, putere politică; contrastul dintre strălucirea vieţii şi dezolarea morţii etc.). Însă ar fi o eroare să nu descifrăm sensul din motivul lui Hrisostom. Viaţa temporală pentru dînsul, ca şi pentru alţi gînditori creştini de mai tîrziu, nu are preţ în comparaţie cu viaţa viitoare, inestimabilă. Hrisostom are în vedere acea viaţă; cea de acum este doar o pregătire; a te opri la ea şi la frumuseţile ei este iraţional, e un calcul greşit, dezavantajos.

Numeroasele dialoguri între Înţelept şi Lume, între Suflet şi Corp, între Filozofie şi Om reiau în literatura medievală tema *Fortuna labilis*. Viaţa, norocul, lumea, frumuseţea, sănătatea, averea, puterea sînt nestatornice: ele trebuie dispreţuite în favoarea adevărului şi binelui etern rezervate omului în evoluţia sa postumă. Boethius face din imaginea roţii norocului un loc comun al gîndirii europene. Dante, du Bellay, Villon, iar în literatura modernă Volney, Chateaubriand, Lamartine, Leopardi şi Carducci şi la noi Grigore Alexandrescu, Cîrlova şi Eminescu vor contribui la ilustrarea aceleiaşi teme.[1]

Identitatea temei a înşelat însă pe cercetătorii diferitelor scrieri care o prezintă. Constatările privind nestatornicia vieţii duc la concluzii deosebite pe măsură ce, prin umanism, gînditorii revin la viziunea antică a lumii şi a splendorilor ei. Nu s-a observat că în faţa acestei nestatornicii *dispreţul* gînditorilor creştini e înlocuit treptat de *regretul* celor moderni. În secolele XVI—XVII, orice om lucid era nevoit să recunoască nestatornicia norocului, a bogăţiei, a puterii, a vieţii însăşi. Două soluţii se oferă în faţa acestei cumplite evidenţe, şi anume, acelea înfăţişate limpede în *Divanul:* 1° — *carpe diem*, soluţie a caracterelor tari, condiţionată de acceptarea unei filozofii raţionale, abia la începutul ei; 2° — soluţia oferită de doctrina creştină şi făgăduinţa vieţii viitoare. Formularea refuzului celei de-a doua

---

[1] Ramiro Ortiz, în lucrarea sa *Fortuna labilis* (Bucureşti, 1927), urmăreşte motivul, din literatura antică pînă în cea modernă, menţionînd şi autorii români începînd cu Miron Costin, dar omiţîndu-l pe Cantemir. Cf. şi A. Doren, *Fortuna im Mittelalter und in der Renaissance*, în *Vorträge der Bibl. Wartburg*, 1 (1922—1923), p. 71—144, şi H.R. Patsch, *The goddess Fortune in medieval literature*, Cambridge, 1927.

soluții este deocamdată în pregătire; majoritatea acceptă încă soluția creștină[1], *dar numai ca o mîngîiere*. Începutul îl făcuse Boetius, care văzuse nevoia *Mîngîierilor filozofiei*. Neputința de a consolida cursul lumii, de a reduce riscul insuccesului, de a da stabilitate vieții obligă la refacerea echilibrului, aruncînd în celălalt taler al balanței speranța unei stabilități viitoare. Dar modernii fac acest schimb cu jale: este limpede că, dacă ar fi putut, ei ar fi păstrat splendoarea cunoscută a acestei lumi, pentru fericirea imaginară și ipotetică a celei viitoare. Este perioada în care filozofia – fără să fi rupt cu soluția teologică – încearcă o formulă teoretică de împăcare între „credința medievală în Dumnezeu și aceea în sine însuși, proprie omului Renașterii"[2].

Regăsim această tratare a temei în literatura română a secolului al XVII-lea. Un sens deosebit, creștin, ascetic, își parcurgea încă un drum pe sfîrșite: traducerile din Hrisostom aduc în fața ochilor cititorilor vechea imagine a lumii iluzorii („viața acestei lumi este ca un vis și ca o umbră ce trece") și chemarea *(ubi sunt?)* desfătărilor trecătoare: „Unde este mărirea lui cea mare și deșartă ce o avea și mulțimea de oameni ce avea după el și gonea pre oameni să treacă prin tîrg calul boierului și singur boierul? Unde sînt îmbrăcămintele cele scumpe și cu mosc? Unde sînt lăudătorii? Unde sînt ospețele și zicăturile? Unde este rîsul cel mult? Unde este grăsimea trupului și viața cea odihnită? Ce s-a făcut dar trupul acela care a fost sătul de atîta cinste și bunătate? Pasă la groapă, că vei vedea"[3].

Dar această atitudine de dispreț ascetic al lumii nu este singura. Ea începe a fi dublată mereu mai stăruitor de aceea a cărturarilor, care știu că viața este trecătoare, dar – regretînd aceasta – își mărturisesc *dragostea pentru viață și pentru lume*, durerea că ea este nesigură și că trebuie să o părăsească.

---

[1] Despre conflictul interior al Occidentalului din secolul al XVI-lea, reluat peste un secol în Europa de sud-est și căutarea unei soluții noi în afara credinței, v. lucrarea lui Lucien Febvre, *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*, Paris, 1962, p. 491–501.

[2] Ernst Cassirer, *Individuo e cosmo nella filosofia del Rinascimento*, trad. Federico Federici, Firenze, 1935, p. 123, citînd pe A. Warburg, *Francesco Sassetis letzwillige Verfügung*, în *Kunstwissenschaftliche Beiträge August Schmarsow gewidmet*, Leipzig, 1907, p. 129 și urm.

[3] *Mărgăritare*, trad. de Ștefan și Radu Greceanu, București, 1691, p. 810–812: Cuvînt al 21-lea, *Pentru moarte și pentru sfîrșitul lumii*. La R. Ortiz, *op. cit.*, este citat un pasaj din aceeași ediție a *Mărgăritarelor*, dar din *Cuvîntul VII* al sf. Simeon cel Nou cuvîntător de Dumnezeu, cu referința eronată la *Prefața Triodului din 1700* copiindu-se greșit după N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Brîncoveanu și scopurile ei*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II-a, Mem. ist., 37 (1914–1915), p. 167.

Cum am putea explica altfel tonul și sensul poemului lui Miron Costin, *Viața lumii?*

A lumii cînt cu *jale* cumplita viiața
Cu griji și primejdii, cum ieste și ața
Prea supțiri, și-*n scurtă vreme* trăitoare.

Lumea este „hicleană", „înșelătoare", pentru că ea nu oferă nimic în mod definitiv, ci toate le mută, le schimbă. Motiv de amare regrete: „În toate vremi cum să nu plîngă/ toate cîte-s, pe tine?" De ce? Evident, pentru că nimeni nu se desparte fără părere de rău de bunurile lumii. Gîndul la moarte, refugiul și mîngîierea creștinului îl înfioară pe Costin: „O pricină amară nu așteaptă: sapa". Lumea, prin nestatornicia ei, este nedrept întocmită („Viețuim și viiața ieste neștiută/ Și pînă la ce vréme ieste giuruită./ Așa ne poartă lumea, așa amăgéște,/ Așa înșală, surpă și batjocuréște"). Soluție de împăcare cu lumea nu există („Nici voi, lumii înțelepții, cu filosofia/ Hălăduiți în lume, nici teologhia/ V-au scutit de primejdii, sfinți părinți ai lumii,/ Ce v-au dus la moarte amară pe unii").

Din poemul lui Costin nu reiese cine este vinovat: lumea, norocul sînt creaturi; este evident că ele nu pot fi făcute răspunzătoare. „Ceriul [aci: Dumnezeu] de gîndurile noastre bate jocurie". Cel ce pune termene neștiute fericirii și vieții noastre este Dumnezeu însuși. Ar fi desigur exagerat să-l bănuim pe Costin de necredință și ateism. Ultimele versuri ale poemului său propun, totuși, soluția creștină: „În ceriu, cu fericire în véci te măréște". Dar trebuie să observăm că *Viiața lumii* propune soluția vieții veșnice în *ultima* instanță, ceea ce o deosebește radical de scrierile mai vechi, în care ea era — dimpotrivă — *prima*. În scrierea lui Costin (poemul său), lumea, norocul și Dumnezeu reprezintă — indiferent — cauza nestatorniciei celor omenești și, în mod curios, omul nu apare nicăieri responsabil de soarta lui, prin păcatele sale, ca în doctrina creștină.

Nu ne mai aflăm deci în fața viziunii creștine pentru care viața de aici este o iluzie, iar cea viitoare o certitudine; se anunță, dimpotrivă, viziunea omului modern, pentru care viața aceasta este o certitudine — vai! — limitată și condiționată, iar cea viitoare o mîngîiere ipotetică.

Am insistat asupra *Vieții lumii* pentru că înțelegerea acestui poem și a acestei atitudini explică în mare măsură *Divanul* însuși. Cartea lui Cantemir este o reluare cu alte mijloace a poemului lui Costin. Am arătat mai sus cum contaminarea se poate demonstra textual: o serie de versuri din *Viiața lumii* sînt dezvoltate în primele două

cărți din *Divanul*. Cunoscînd bine opera bătrînului cărturar, sensibil la teza din *Viața lumii*, a norocului nestatornic, ca unul ce a fost martor la pieirea nedreaptă a lui Costin, Cantemir tratează tema cu mijloace mai bogate, îngăduite și de cadrul mai larg al lucrării. Identificarea acestei teme în *Divanul* ne îngăduie să-l integrăm organic în literatura românească a secolelor XVII—XVIII. *Divanul* nu este astfe o curiozitate a literaturii noastre vechi, o scriere produsă de climatu cultural străin în care s-a maturizat Cantemir, ci, prin tema tratată — familiară gîndirii noastre din aceeași perioadă — este o manifestare caracteristică a acestei gîndiri.

E locul să observăm că în cursul întregii dispute dintre Înțelept și Lume autorul se menține într-o atitudine neutră, lăsînd fiecăruia posibilitatea să-și expună îndrăzneț și liber părerea. Lumea acoperă pe Înțelept de injurii, contestă adevăruri de credință, hulește, cheamă pe oameni la o viață contrară eticii creștine. Înțeleptul încearcă să reducă lumea la o imensă mănăstire, neagă valoarea bunurilor lumești sau a creației umane, defaimă frumusețea și puterea, condamnă pe marii eroi ai lumii, propune o viață de asceză și renunțări. Autorul nu este total pentru nici unul dintre interlocutori. În rezumatul de la sfîrșitul Cărții I concluzia lui nu este identică celei a Înțeleptului. Cantemir nu trimite oamenii la mănăstire. Amintind că „multe sînt sălașele lui Dumnezeu", viziunea lui este optimistă și, în limitele unei gîndiri încă dominată de religie, laicizantă. Soluția lui caută tocmai să asigure omului un loc comod și demn între un hedonism neînfrînat și o asceză severă. Este semnificativ faptul că autorul — contrariu moralei creștine, care obligă la practicarea continuă a virtuții — recomandă pregătirea pentru viața de apoi abia la bătrînețe, în „vîrsta a șasea, cînd fructul vieții omenești începe să putrezească" („început-ai cu a trupului putere a scădea, începe cu a sufletului vîrtute a adaoge" etc.).

Divanul caută deci o conciliere între două concepții de viață radical opuse. Cum se dobîndește această conciliere, „pacea între suflet și trup", învață în Cartea a III-a Wissowatius, la ale cărui idei Cantemir subscrie, de vreme ce le-a încorporat operei sale și le recomandă cititorilor, ceea ce, încă o dată, ne permite să le analizăm drept ale autorului nostru.

Pricina viciului este ignoranța: „Neștiința și necunoștința a lucrurilor carile prelesne sint a să cunoaște, sau nesămăluirea [iraționalitatea] și oamenilor negîndirea, a multe răutăți pricină iaste, în părăsirile bunătăților [virtuților] și în agonisirea răutăților [viciilor]

sau a păcatelor" (III 1). Înlăturarea ignoranței precedă viețuirea morală („Cade-se dară înainte vreo știință a purcéde, ca de-ciia a ascunsului inimii știință [conștiința] să nu lipsască"). Iar treptele cunoașterii sînt cunoașterea de sine, apoi a lui Dumnezeu, cugetarea la caracterul trecător al lumii și la valoarea bunurilor eterne, ceea ce va genera urîrea viciului și iubirea virtuții. Virtutea este o răsplată în sine (teză stoică): „Înțelepciunea, din singură de sine, de laudă vrédnică iaste" (III 6), dar ea oferă omului în același timp bunurile pămîntești, ca și pe cele eterne. Distingem aici mai multe accente noi: virtutea ca scop în sine, asociată concepției despre demnitatea umană, practicarea virtuții din convingere, și nu din ascultare sau teamă, căutarea unei soluții morale care, garantînd viața de apoi, să nu impună pierderea celei de acum.

Această soluție epuizează problematica filozofică și etică a *Divanului*. Ea dovedește, după cum caracteriza recent Dan Bădărău prima scriere a lui Cantemir, „că problemele filozofice au fost cele dintîi care l-au atras pe învățatul moldovean"[1]. În felul acesta, *Divanul* „nu este o carte bisericească, ci o carte a unui laic, scrisă de pe pozițiile eticii creștine și stoice în scopuri educativ-morale, în cadrul societății feudale. Ea este cea dintîi încercare în domeniul eticii făcută de un cugetător român în limba română, potrivit cu împrejurări socotite specifice societății românești din acele vremi."[2]

Hasdeu a atras cel dintîi atenția asupra *problematicii sociale* din *Divanul*. Tehnica îmbogățirii nedrepte descrisă în Cartea I (30) este adnotată în ediția marelui filolog: „Să nu se uite că autorul nu face aci decît a generaliza ceea ce se petrecea în România"[3]. Fără îndoială că Dimitrie era în mod particular sensibil la procesul înavuțirii abuzive, pentru că în anii cînd redacta *Divanul* el însuși era despoiat de averea părintească de către fratele său Antioh, domn al Moldovei. Dar în atitudinea sa împotriva bogaților lumii, care prin averi dobîndesc puterea politică, putem observa și un accent îndreptat împotriva omului politic bogat din Țara Românească, principalul adversar al Cantemireștilor, „Altîn-bey", Brîncoveanu. Practica obținerii domniei prin mită și menținerea la putere cît timp resursele

---

[1] Afirmația lui Em. Grigoraș (*Cantemir filozof*, în *Convorbiri literare*, 60 [1927], p. 268–272), că fondul gîndirii lui Cantemir ar fi fost teozofic (fie și în sensul particular pe care-l dă acestui termen autorul citat), merită a fi menționată numai ca exemplu pentru modul necritic în care a putut fi cercetat și caracterizat *Divanul*.

[2] Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 125.

[3] *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 91, n. 1.

financiare îndestulau aviditatea dregătorilor otomani era principalul obstacol al revenirii la tron a lui Cantemir, care nu se putea măsura cu mijloacele băneşti ale lui Brîncoveanu. Iată de ce critica lui este una a înavuţirii nedrepte, a parvenirii politice prin bani, a corupţiei. Dar nu o critică a averii în sine, pentru că ordinea feudală prevedea şi mijloace de dobîndire a bogăţiei considerate legitime, pe care — adept al acestei ordini — Cantemir nu le critică. Aşa se explică faptul că el scrie doar despre „bogatul *prin tîmplări* îmbogăţindu-să" (II 32)[1], făcînd o distincţie de care trebuie să ţinem seama pentru a înţelege coordonatele criticii sale sociale.[2]

IV. „DIVANUL" — OPERĂ LITERARĂ

Ca în cazul oricărei antologii, *Divanul* se supune mai întîi aprecierii pentru arhitectura adoptată de autor, pentru talentul lui de a construi din piese eterogene un ansamblu armonios. Din acest punct de vedere, prima operă a lui Cantemir trece examenul cu succes. Faptul că timp de un veac critica şi istoriografia noastră literară n-au bănuit măcar că se află în faţa unei antologii (deşi Cantemir însuşi o spune în epistola dedicatorie) este peremptoriu: cartea are unitate şi, împotriva greutăţilor de lectură datorate stilului nefiresc, oricine a parcurs-o de la un capăt la altul surprinde o fluenţă a ideilor care înscrie un merit incontestabil tînărului — pe atunci — autor.

Aprecierea calităţilor literare principale se cuvin primei părţi — dialogul între Înţelept şi Lume. Ea a şi fost, de altfel, cel mai mult citită, copiată, prelucrată. În ea întîlnim o problematică acută pentru cititorii secolelor XVII—XVIII, expusă viu, într-un grai mai apropiat de cel popular, colorat cu expresii şi epitete curente — o primă creaţie din arta dialogului în literatura românească.[3] Folosind posibilităţile

[1] V. şi *Comentariile*, nr. 113.

[2] G. Zane, în lucrarea sa *Economia de schimb în Principatele Române*, Buc., 1930, p. 91, subliniază notele unei atitudini antimercantile în pledoaria Înţelep tului contra bunătăţilor deşarte ale Lumii, atitudine ce poate fi asociată şi împrejurărilor economico-politice ale Moldovei timpului. „Credem că n-ar fi o greşală prea mare dacă s-ar insista asupra faptului că pe cînd în Ţara Românească conducătorul său întrebuinţa toate mijloacele pentru acumulări monetare şi tezaure considerabile, în aceeaşi epocă domnul moldovean cugeta la deşertăciunea tuturor acestor lucruri." Autorul, care semnalează (*idem*, p. 89—90) aceeaşi atitudine antimercantilă la cronicarii moldoveni, apreciază însă că această reacţiune a cercurilor cărturăreşti a rămas fără influenţă practică.

[3] Cantemir va mai folosi dialogul şi în *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*.

sale de compunere, în partea dialogată Cantemir este, firește, mai liber decît în capitolele unde urmează cu fidelitate un model, traducînd aproape cuvînt cu cuvînt. Analiza Cărții I a *Divanului* îl arată atît de apropiat de creația sa majoră din anii exilului constantinopolitan (*Istoria ieroglifică*), încît înțelegem că la douăzeci și cinci de ani autorul nostru își găsise mijloacele proprii de expresie literară.

1. *Stilul*

Această parte a *Divanului* oferă posibilitatea de a surprinde legăturile autorului cu arta literaturii românești de pînă atunci: *naturalețe de inspirație populară* sau *retorică ecleziastică*. Adăugînd și *stilul savant*, am numit cele trei feluri de a scrie prezente de la început în opera lui Cantemir.

Stilul popular este caracteristic dialogului din Cartea I. „O, nebunule și deșertule de minte!", „Vai, nepriceputule și străinule de minte!", „Bre, hei, om necunoscător!", „O, lume!", „O, dulcele mieu prieten!", „Hai, lume înșelătoare!", „O, prostatecule oame!", „Ba minți, falnică și amăgitoare ce ești!" — ne evocă vorbirea curentă a contemporanilor lui Cantemir, de la care dînsul mai împrumută proverbe, locuțiuni, imagini cunoscute care răspund toate *dorinței de a atrage* a autorului.

A mai fost citat[1], pentru a demonstra capacitatea lui Cantemir de a folosi o exprimare liberă și cursivă, pasajul *ubi sunt*, din Cartea I, cap. 35: „Ce s-au făcut împărații perșilor cei mari, minunați și vestiți? Unde iaste Chiros și Crisors? Unde iaste Xerxis și Artaxersis, aceștea carii în loc de Dumnădzău să socotia și mai putérnici decît toți oamenii lumii se ținea?" În schimb, n-au fost observate pînă acum alte elemente care țin de aceleași posibilități stilistice ale autorului, și anume, construcția de perioade rimate[2]: „De vréme ce cu aceasta socotială te slujești,/ cu bună samă să știi că prostatec ești,/ căci eu nemărui vreun rău a face silesc,/ nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoesc" (I 60); „Hai, prin ceață cu lațe/ și mare prilestiață" (I 67); „Și trupul aduci la tîngă/ și sufletul duci în muncă" (*ibidem*); „pre multe viitoare și fiitoare te întemeedzi/ și nu céle ce vedzi, ce céle ce audzi credzi" (I 70); „trupul țărnă, muritoriu/ și-în nemică-întorcătoriu" (I 85); „Vinitu-ț-au vrémea, sositu-ț-au ceasul/ și mai mult

---

[1] Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor, 1948–1956*, [București, 1957], p. 290–291.

[2] „Ritmul poeziei populare" a fost remarcat în *Istoria ieroglifică* de Al. Rosetti, *art. cit.*, p. 19.

a păşi ţi s-au scurtat pasul" (II sfîrşit); „Poftirea cinstii şi avuţiile şi spurcata desfătare,/ pre acéste trii în loc de trii dumnădzăi lumea le are" (III 4). Cu încercările de mai sus, autorul, înviorînd textul, face în acelaşi timp şi exerciţii retorice, mai accentuate în pasajele scrise sub influenţa lecturilor ecleziastice.

Acesta este primul tribut cărturăresc pe care îl plăteşte Cantemir — *stilul ecleziastic, obişnuit în literatura vremii*[1]. Urmele lecturilor sale din Hrisostom sau Varlaam, din hagiografie, din textele biblice sau liturgice se întîlnesc în toată cartea. „Şi acei întru pomenire de trei ori fericiţii" (I 51); „Atuncea bucurie nespusă şi nepovestită le venia" (I 51); „Nu aşa, făţarnico, nu aşa, ce precum pravul înaintea vîntului" (I 65)[2]; „Cinstite şi de trudă iubitorule cetitoriu" — toate sînt fraze curente ale literaturii scrise româneşti din secolul al XVII-lea.

Vorbirea în pleonasme sau repetiţiile au fost şi ele deplînse de unii autori[3]: „Cît sînt eu de bună şi cît sînt de bune bunurile bunătăţilor méle" (I 72); „Cu această amăgită socotială umbli să mă amăgeşti?" (I 74); „puţinteluşe a puţintică vréme" (I 63); „chiar aceasta şi în acest fel" (I 77); „în zadar şi în deşert"[4] (I 79); „să nu stai sau să te opreşti" (III 47); „nu să cade, nice să cuvine" (III 57) — iată fraze sau expresii pe care critica literară mai nouă nu le putea preţui. Ele sînt însă datorate aceleiaşi influenţe a retorismului ecleziastic bizantin, transmisă lui Cantemir prin traducerile româneşti citite de dînsul.

Ca procedeu literar propriu lui Cantemir, mai trebuie menţionate în sfîrşit lungile digresiuni închise în paranteze (care par să aibă adesea numai funcţia unor virgule sau pauze), de care abundă şi *Istoria ieroglifică*.[5]

Ideea falsă că Dimitrie ar fi plecat la Constantinopol fără să se fi obişnuit a cerceta scrierile româneşti abia merită să fie menţionată.[6] Prima sa ucenicie literară a fost făcută cu asemenea texte sub ochi. Cu ele luptă Cantemir cînd încearcă să-şi impună un stil propriu,

---

[1] În acest stil este scris, în *Divanul*, şi epilogul tipografilor, la f. 144ᵛ, redactat desigur de Athanasie şi Dionisie.

[2] Cp. *Ps.* 1, 4.

[3] Dragoş Protopopescu, *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II, Mem. lit., 37 (1914–1915), p. 167.

[4] Textul grec se face uneori mai puţin vinovat de asemenea pleonasme.

[5] D. Bădărău, *op. cit.*, p. 159–160.

[6] G. Sion, *Prefaţă* la *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, t. V, Bucureşti, 1878.

Ajungem astfel la ceea ce a stabilit pentru opera cărturarului moldovean reputaţia ei de curiozitate stilistică în literatura română: „Caracteristic" (B.P. Haşdeu)[1]; „urmînd sclavic după originalul grecesc" (M. Gaster[2], care consideră textul românesc o traducere din greacă); deosebit „cu desăvîrşire de stilul cronicăresc şi chiar al cărţilor bisericeşti traduse şi... de tot neromânesc... stilul limbii lătineşti" (I.G. Sbierea)[3]; „artificialism şi nesiguranţă, lipsă de claritate şi abundenţă de complicaţii inutile" (Dragoş Protopopescu)[4]; „alcătuire greoaie, prost scrisă" (N. Iorga)[5]; „îi lipseşte înţelegerea pentru firea limbii poporului său, pe care o cunoştea bine, dar pe care nu ştia s-o preţuiască, schimonosind-o după sintaxa limbii latine" (Sextil Puşcariu)[6]; „mai multe stiluri... alegoric... narativ..." (Al. Rosetti)[7]; „stilul greoi, plin de fraze întortocheate" (Emil Petrovici)[8]; „stîngăcii şi siluiri stilistice învederate" (Şerban Cioculescu)[9]; „topica uneori neromânească a frazei" (Al. Rosetti — B. Cazacu)[10]. Despre stilul lui Cantemir s-au emis păreri care concordă în deplîngerea artificialităţii frazei şi a dificultăţilor de lectură, pe care le asociază ca nimeni altul înainte şi după dînsul. Datorită în bună măsură frazei sale, opera *Divanul* a fost, cum observă maestrul Perpessicius: „una dintre cele mai puţin acceptate sub raportul valorii ei de istoria noastră literară"[11], stilul lui Cantemir „constituind şi astăzi nodul gordian încă neretezat al istoriei noastre literare"[12]. Eminentul critic găsea însă nedreaptă acuzaţia adusă *Divanului*, anume că ar fi o lucrare rău scrisă şi, de aceea, în articolul său intitulat *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română*[13], citînd un pasaj din Cartea I, cap. 35, scrie: „Sînt

[1] *O scriere de filosofiă morală în limba română, loc. cit.*, p. 81.

[2] *Chrestomaţie românească*, vol. I, p. XLVIII.

[3] *Mişcări culturale şi literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuţi, 1897, p. 266.

[4] *Op. cit.*, p. 133.

[5] *Istoria literaturii româneşti în sec. al XVIII-lea*, Buc., 1901, p. 275.

[6] *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ed. a 2-a, Sibiu, 1930, p. 168.

[7] *Observaţii asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglifică"*, în *Acad. R.P.R. Buletin ştiinţific, Secţ. şt. limbii. lit. şi arte*, 1 (1951), nr. 1—2, p. 18.

[8] *Limba lui Dimitrie Cantemir*, în culegerea *De la Varlaam la Sadoveanu*, 'Bucureşti, 1958], p. 122.

[9] *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Tribuna*, 2 (1958), nr. 35, p. 7.

[10] *Istoria limbii române literare*, I, Bucureşti, 1961, p. 303.

[11] *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1957—1960)*, p. 276 (recenzie la P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera*, p. 273—279).

[12] *Idem*, p. 274.

[13] *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1948—1956)*, p. 291.

aceste pasaje ininteligibile? Sînt oare cele două-trei inversiuni mai mult decît un pitoresc capriciu de artist, atît de justificat într-un pasaj prin excelență oratoric? Mai mult: naturalețea cu care Cantemir toarnă limba românească și lexicul, fie neaoș, fie savant, al vremii sale, în tipare atît de armonioase și fluente, nu e oare însuși semnul făuritorului de expresie literară?" George Călinescu observa — la fel — că „încîlcirea frazei din *Divanul*..., școlăreasca și rămuroasa silogistică au fost exagerate", subliniind intenția lui Cantemir de a aduce „în limba natală toate grațiile unei fraze de cărturar", ba chiar citind „cîte-o frază de o stranie frumusețe litanică"[1].

Prima întrebare pe care trebuie să ne-o punem însă pentru a emite o judecată neinfluențată de formația noastră modernă sau de predilecțiile noastre în privința stilului ar fi: Ce l-a îndemnat pe Cantemir să adopte un asemenea stil? Ce-l îndreptățea s-o facă fără teama că va fi judecat rău de cititorii săi?

Cu alte cuvinte, ar trebui să privim stilul lui Cantemir cu ochii cărturarului veacului său. Acestuia, negreșit, un asemenea stil nu i-a stîrnit iritarea ce o constatăm la Dragoș Protopopescu („un retorism umflat, de om care vrea să-și arate neapărat știința"), ci i-a impus — ca și nouă astăzi stilul (și limba) lui G. Călinescu. Stilul pretențios și limba căutată nu erau în secolul al XVII-lea (și se pare nici azi, pentru toți) prilej de critică, ci de admirație. Cititorul român întîlnea în paginile lui Cantemir aceeași construcție căutată din textele latine, bizantine sau slavone care-i cădeau sub ochi. Dificultatea lecturii îl obliga la stăruință. Cît ar părea de curios, dificultatea unui text nu te împiedică să-i surprinzi sensul, ci te obligă și te ajută să-l aprofundezi. Oricine a exersat pe texte grecești și latinești știe aceasta.

Că Dimitrie Cantemir a fost stăpînit de imboldul imitației unui stil pentru care avea admirație — cel latin — și influențat de lecturi persane sau turcești, este neîndoielnic. Trebuie — psihologic — făcută concesia vanității literare unui tînăr de douăzeci și cinci de ani, care înțelegea foarte bine ce loc ocupa încă de atunci — prin erudiție și ușurință de condei — printre cărturarii poporului său. Dar vanitatea lui este poate mai mult mîndria de a demonstra că româna e capabilă *să creeze* un stil nou, la înălțimea celui savant al altor limbi de venerabilă cultură; și aci Cantemir vede mai departe decît cei care l-ar fi dorit încremenit în stilul ecleziastic (calchiat după modele bizantino-slave) de pînă la el. Stilul lui Cantemir, așa curios și nefiresc, e un manifest al limbii noastre literare, o emancipare din tiparele arhaice,

---

[1] *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, p. 41—42,

un pas înainte. Este o şansă că literatura noastră nu s-a oprit la acest pas, aşa cum limba literară n-a întîrziat la româna latinizantă a Şcolii ardelene. Dar amîndouă aceste etape au prezentat foloase pe care ar fi greşit să le contestăm.

Model turcesc, sau latinesc? Discuţia asupra influenţelor în stilul lui Cantemir a fost reluată cu cîţiva ani în urmă de acad. Emil Petrovici[1], contestînd existenţa modelului turcesc afirmat de acad. Al. Rosetti[2], după Lazăr Şăineanu[3], în favoarea celui latin. Trăind la Constantinopol, citind turceşte şi latineşte, Cantemir putea fi accesibil ambelor influenţe. Sintaxa turcă îi oferea modelul: subiect — complement nedrept — complement drept — predicat. Cea latină, una comparabilă: subiect—atribut—complement—predicat. Adoptînd aceste modele, Cantemir se depărta la fel de nefiresc de româna vorbită (mai puţin însă de cea scrisă pe vremea lui, în care verbul era aşezat tot la urmă, ca în slavonă şi greacă). În ce priveşte *Divanul*, avem acum cheia problemei privind influenţa suferită: Cartea a III-a fiind tradusă din latină, compararea versiunii româneşti cu originalul ne va arăta dacă autorul nostru înţelege să se supună *întru totul* modelului latinesc — traducînd deci cuvînt cu cuvînt — sau dacă are un stil propriu. Să folosim, pentru economie de spaţiu, exemplele date la paginile 53—55. Din compararea lor reiese că autorul, afară de cazul cînd nu înţelege textul latin şi adaugă de la el, urmează în general cu fidelitate acest text, care este apropiat de tiparul dorit de dînsul, deci nu trebuie modificat. Dar tiparul său este uneori mai riguros: *oportet tum scire causas impellentes* nu e tradus, cum ne-am fi aşteptat, *trebuie atunci a şti pricinile îndemnătoare*, ci „întîi îndemnătoarele pricini trebuie a şti"; *nosse media atque modos quibus adiuvantibus istius boni* nu e redat prin *a cunoaşte mijloacele şi tocmélele carile agiutînd spre aceştii buni nevoinţă*, ci „mijloacele şi tocmélele a cunoaşte... carile spre aceştii buni nevoinţă". La fel, mai departe, fraza *Inscitia et ignorantia rerum scitu utilium, vel inconsiderantia atque incogitantia est hominibus multorum causa malorum* ar suna, tradus cuvînt cu cuvînt, *Neştiinţa şi necunoştinţa a lucrurilor a să cunoaşte prelesne, sau nesămăluirea şi negîndirea iaste oamenilor a multe răutăţi pricina*. Cantemir inversează, cum vedem, scriind „carile prelesne sînt a să cunoaşte",

---

[1] *Art. cit.*, p. 133—136.

[2] *Art. cit.*, p. 22.

[3] *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, Bucureşti, 1900, vol. I, p. LXXXVI şi n. 1: „Literatura orientală a influenţat profund spiritul domnescului scriitor: sintaxa turcească, cu perioadele-i finale şi cu verbul final, se oglindeşte în a sa *Istorie ieroglifică*".

apoi „oamenilor negîndirea“ şi „a multe răutăţi pricină iaste“[1]. De ce respectă Cantemir o ordine riguroasă (predicatul la urmă) chiar cînd modelul latin îi oferă posibilitatea unei exprimări mai fireşti? Respectă un model sintactic la care îşi obligă şi textele traduse din latină? El însuşi iese însă din acest model în fraze care încep cu verbul: „Eu dzic că tu svinta scriptură n-ai cetit...“ sau „Mult mă mier de ce ruledzi şi de ce blojoreşti grăind în deşert?“ Ordinea cuvintelor în fraza lui Cantemir este, pare-se, cea afectivă: el rezervă elementelor care exprimă ideile principale primul şi ultimul loc. Procedeu luat din latină, dar pe care sintaxa turcă nu-l contrazicea, el explică de ce întîlnim adjectivul sau pronumele posesiv înaintea substantivului, genitivul subiectiv şi posesiv înaintea substantivului, pronumele demonstrativ după substantiv, ca în cazurile obişnuite de ordine afectivă ale sintaxei latine.[2]

La ce rezultate trebuia să ducă un asemenea tipar al frazei înţelegem din lectura oricărei pagini din *Divanul:* „Ca mine de om, slabă purtătoriu de fire“ (I 69); „Cînd pe lume prunc te-ai născut, aceasta să ştii că nu pentru alta în lume te-ai“ (II, *7 vîrste*); „frumos svîntul arată Avgustin“ (II 51); „şi carile acmu vestite şi lumii ştiute să află cetăţi“ (II 54); „nărocirile lumii cu spurcatele îngiugîndu-se pofte“ (II 58); „cu carii te-ai sau te îndeletniceşti“ (III 64) — iată cîteva exemple de stil pentru care *Divanul,* ca şi alte opere ale lui Cantemir au din ce în ce mai puţini cititori.[3]

2. *Limba*

Transmis numai prin ediţia din 1698, textul *Divanului* poartă negreşit şi influenţe ale culegătorilor.[4] Numai frecvenţa unor particularităţi ortografice permite concluzii sigure asupra formelor din

---

[1] Cf. şi fraza din II 56 (care ar fi trebuit tradusă cuvînt cu cuvînt: *Aşa deci şi la această condiţie îl reduc pe om dragostea fericirii lumeşti şi blîndeţea pe care i-o arată lumea),* stilizată de Cantemir: „Cu acéstea dară dragostea lumeştilor nărociri şi cătră om arătatele sale blîndéţe, într-acesta chip îl fac“.

[2] N. Barbu, *Sintaxa limbii latine după metoda istorico-stilistică,* ed. a 2-a, Bucureşti, 1947, p. 180—181.

[3] S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 170, mergea pînă la afirmaţia excesivă că atît *Divanul,* cît şi *Istoria ieroglifică* n-au putut rămîne în literatura noastră tocmai prin „felul ciudat“ în care au fost concepute. Despre *Hronic,* scris într-o limbă comparabilă, P.P. Panaitescu observă că „a fost puţin citit, chiar de specialişti“, socotit fiind ca „ilizibil“ *(Dimitrie Cantemir,* p. 252).

[4] Cf. O. Densusianu, *Istoria limbii române,* ed. J. Byck, vol. II, Bucureşti, 1961, p. 63—64.

manuscrisul original. Și în acest caz, însă, rezultatele analizei trebuie acceptate cu o anumită prudență, ținînd seama de instabilitatea ortografică specifică limbii române scrise din secolul al XVII-lea.

Ortografia, apropiată de etimon, ne oferă, mai întîi, exemple despre predilecțiile filologice ale autorului, care, cunoscînd prototipurile unor termeni, menține grafiile din originalele latine sau grecești. De aci frecvența lui υ în cuvinte ca: *Evropa* (I 62), *tvpos* (I 77), *Movsei* (II 2, 53), *Eghvpt* (II 22), *evanghelie* (II 22, III 9), *Devteronomia* (II 64), *chvvernisi* (III introd.), *arhetvp* (III 24), *satvra* (III 14), *svrine* (III 14). Prin geminarea lui *f* (în *sufferite*, I 51, *sufferire*, II 69), *n* (în *coronne*, I 62, *annii*, II Vîrsta șaptea) sau *p* *(suppune*, I 63), autorul marchează originea latină a unor cuvinte *(annus, suffero, suppono)*. Grafia *zs* (în *răzsipit)* reflectă tendința de a aplica ortografia slavă (rus. *разсыпать*), manifestată de Cantemir și în *Istoria ieroglifică*, uneori și cuvintelor de origine latină.

O nesiguranță ortografică, poate a culegătorilor, vădește alternanța *îndărăpnic* (I 68), *îndrăpnic* (I 70, II 18), *îndrăptnic* (II 78).

Fonetica este, cum ne așteptăm, moldovenească.

Vocalele. Trecerea normală a lui *e* accentuat la *ă* după ocluzivă labială: *iubăsc* (I 46), *mărg* (I 42), *topăsc* (I 52).

A protetic apare în cuvinte ca *amirosi*.

Neaccentuat, *e*>*ă*, după *s, z, dz* nepalatalizați: conj. *să (passim)*, *coborîndu-să* (I 63), *„cuvioasă* desfătări“ (I 44). Arhaisme în care apare *e* mai sînt *deminiață* (I 28), *inemă (passim)*.

Trecerea lui *î* la *u*, sub influența lui *u: curund*.

Nazalitatea este notată cu ꙟ, care are valori diferite (*î*, *îm* cu accent de intensitate la inițială, *în*). Cînd un cuvînt cu prima silabă nazalizată este precedat de *în* sau *prin*, nazalitatea trece în întregime asupra acestora: „Așijderea *în chisoare*, în nevolnicii fiind“ (f. 41r), „și pre carii *în tunérec* și în umbra morții“ (I 22), „nice *prin tunérec* ca orbii“ (I 23). Uneori nazalitatea nu e notată: „Ce fericire va să-l mai *tîlniască?*“ (I 68).

De asemenea, cînd finala cuvîntului precedent e vocalică, *î* este asimilat de timbrul vocalei precedente: *dintre-nnalturi* (III 3), *întru-nnalturi* (III 4). Întîlnim însă și alternanțele *întru înlontru* (III 7) și *dinlontru (ibidem)* sau *„de în* pămînt“ (I 63).

În structura fonetică: cons. continuă + *î* accentuat + *n*, *î* e notat adesea prin *i*: *cuprindzind* (I 60), *sin* (pentru *sîn*, I 37), *pemint*, *sint (passim)*.

Trecerea lui *i* la *î* după *ț* se întîlnește în *țî-să* (I 45).

Absența — sporadică — a lui *i* după *m* (*să-m*) sau după *ț* (*ț-ar* spune, I 23) poate fi datorată unor insuficiențe grafice[1], sau influenței graiului moldovenesc.

Uneori, după un grup de consoane e notat *u* final: *adormu* (I 59), *amăgescu* (I 51), *deprinsu*, *împinsu* (I 45).

Hiatul *u-ă: buăr*, *nuăr* (f. Iv), *a-ă*: *doaă* (Iv).

Monoftongarea lui *ea: bîrfală* (I 51), *iubască* (I 46), *lipsască*, *margă* (I 60).

Diftongul *ia* apare în *iaste*, *miiare* și în *împiiadecă*, pronunțat poate *împiiedecă* sub influența lui *e* din silaba următoare.

O cercetare atentă ar merita-o valoarea slovei ѣ cu care se scrie consecvent *driaptă*, *socotială*, *triabă*.

Diftongarea spontană a lui *e* în *ie: mă mier* (I 52).

Diftongul *iu* apare în *minciunos* (I 3) și *nedejdiui*, și conservat inițial în *iușor*, iar final în *zidiu* (I 62).

Fonetisme arhaice se întîlnesc în *curund*, *buăr*, *nemică*, *nuăr*.[2]

Consoanele. Fenomenul palatalizării ocluzivelor labiale, denunțat mai tîrziu de Cantemir în *Descrierea Moldovei* drept o eroare particulară graiului moldovenesc[3], apare în *Divanul* cu forma corectă alături: „*hireșea* sau *firiasca*" (I 77), de unde reiese că autorul distingea încă din tinerețe forma populară de cea cultă; cf., de asemenea, *hîrtop*, *hultur* (I 63).

Spiranta surdă apare în *a pohti* (I 1, primul tiraj); v. și forma consecventă *păghar* (Vv și urm.).

Fonetismul *dz* este bine reprezentat (*dzice*, *Dumnădzău*, *creadză* etc., *passim*). Ğ este curent în *agiungă*, *gios*.[4]

„*Can* rătăcită" (pentru *cam*, f. 90r). *Dîmsul* (pentru *dînsul*, I 59).

La grupurile de consoane de observat *fierbintiala* (I 52, cu *t* nemodificat).

Accentul: altúia (f. 139r).

Hiperurbanismul: obial, *pilotă* (I 85).[5]

Morfologia reflectă particularități arhaice, dar și moldovenisme sau trăsături proprii autorului. Notăm cîteva exemple:

---

[1] A se vedea concluziile lui Diomid Strungaru în ce privește valoarea literelor suprascrise în chirilică, expuse în studiul *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. I. Criteriile suprascrierii literelor*, în *Limba română*, 10 (1961), nr. 5, p. 487.

[2] V. pentru toate Șt. Giosu, *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași* (S.N.), S. III (Șt. Sociale), 4 (1958), p. 118.

[3] E. Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, p. 121.

[4] Șt. Giosu, *art. cit.*, p. 116–117.

[5] E. Petrovici, *loc. cit.*, atribuie aceste forme preocupării lui Cantemir de a elimina formele ce prezentau palatalizarea; v. și Șt. Giosu, *art. cit.*, p. 116.

Substantivul. Vocativ singular nearticulat: *Dumnădzău!* (I 43); *O, oame!* (I 44, 64); articulat: *O, lumea!* (I 30), pluralul: *gauri* (I 51), *minunele* (I 62), *mînule* (pl. lui *mînă), numere* (pl. lui *nume)*. Despre forma dublă de plural *ani-ai* a se vedea mai departe.

Adjectivul. Terminaţia: *adevărat* (pentru *adeverit*, II 76, 82), *îndestuliţi* (pentru *îndestulaţi*, I 61), *neadevărat* (pentru *neadeverit*: „Cînd, neadevărat, o dată a muri, adevărat", II 82).

Articolul. Omisiuni: „Avuţiia înmulţindu-să, *lăcomie* créşte" (I 28), „în toate *dzile*" (I 80); proclitic: „*a* altuia" *(Scara)*, „ca *a* hulturului tineréţele "(I 63), „în *al* gio·ului parte" (I 63), „*ai* straşnicii sale moarte" (III 57), „*aei* noastre credinţe" *(ibid.)*, „că tuturor toate *alor* sale fapte bune le par" (III 63).

Numeralul col.: *de îmbe părţile*; cardinal: *doaă*; ordinal: *a doaă* (I 85); nehotărît: *cîtăvaş* (I 63).

Pronumele demonstrativ: *alalţi* (I 8); nehotărît: *nemărui, nime* (I 60); relativ-interogativ, forma articulată: *carea*; cu particula *şi*: *cineşi*.

Verbul. Reflexiv arhaic: *a se pricépe* (I 48); tranzitiv: „*taci* céle tăinuite" (f. 139ʳ).

Prezentul indicativului şi subjonctivului: Conj. I: *să împoncişadză, să întrulocadză* (f. Iᵛ); *să se înstrăineadză* (I 56). Conj. a III-a: *să-l ucigă* (I 19). Conj. a IV-a: *poftăşte* (I 31).

Perfectul simplu, pers. I sg.: *eu dziş* (II 77); *aduş* (97ᵛ).

Perfectul compus: *s-au dususă* (I 37).

Condiţionalul prezent, forma perifrastică: *ari* cére, *ari* pofti (I 60).

Imperativ: *Nu fii* (f. 139ʳ).

Infinitivul lung cu valoare verbală: „spre a *facerea*" (I 47); „lasă-te de a mai *hulirea*" (I 42); „nesăţioasă de-a *uciderea*" (I 43). Infinitivul scurt: „Scoate (Doamne) din temniţă sufletul mieu *a mă mărturisi* numelui tău" (I 46).

Participiul trecut: *au învins* („au înviat", I 68).

Verbe iotacizate: *să cază, rămîind, viind*.

Adverbul: *aşeaşi* (I 55), *dincoarea* (I 39), *macară* (III 9), *nemică* (= „de loc", f. 239ʳ), *pre lesne* (I 31), *pre pizmă* (I 60), *pre strîmb* *(ibid.)*.

Vocabularul prezintă un curios amestec de termeni populari, neologisme şi formaţii proprii ale autorului.

Cunoaşterea limbii poporului pînă la nuanţe neaşteptate la un tînăr care petrecuse atîţia ani departe de ţară este suficient atestată

prin *cîndai* (= „cîndva", după *verba timendi*, II 23, 24), *cust* (= „durată", I 85), *feredeu*, *Fusul* (numele popular al stelei polare), *a se îngurlui* (= „ a convieţui", I 75), *lanţuh* (pl. *lanţuje*, I 62), *peliţă* (în sens de corp: „în multe féliuri şi în multe peliţe, ca Proteus şi Vertumneus, pre sine a să schimba poate", III 56), *puhace* (= „bufniţă"), *spînzurat* (în sens de „suspendat", pentru grădinile Semiramidei), *slobodzenii* (= „desfrînări", I 75), *a şerui* (= „a zugrăvi", I 63); sau fonetismele moldoveneşti menţionate mai sus. Adăugăm diminutivele: *dărişor*, *luminuţă*, *mănunchiaş*, *mititeluş*.

Autorul recurge însă şi la formaţii proprii: *cîtinţă*, *fără isprăvnicii* (< gr. ἀτάξαι), *giosul* (substantiv: „în a giosului parte", I 63), *îmbunătăţimat*, *împregiurstare* (calchiat din *circumstantia)*, *a întinde înainte* (< *praetendo*, 120r) *lucrăreţ-nelucrăreţ*, *norodos* (= „populat"), *strămurare* (= „ţăpuşă", „imbold"), *supt pămînt fugire* (< *subterfugium)*. O distincţie între *ai* (= „existenţă") şi *ani* pare a fi făcută în titlul şi textul „Dzilele *ailor* noştri 70 de *ani*" (I 85). *Stristă* (I 23) poate fi format sub influenţa lui *strişte* (< sl. *sŭrešta* = „nenorocire").

Înrîurit de latină, Cantemir foloseşte *imăciune* (< *limus* =„murdărie") şi *tînd* (< *tandem)* pentru *cînd*.

Numărul neologismelor mai demult introduse în limbă sau adause de Cantemir este impresionant. Elementul latin e prezent în special prin termeni filozofici *(prezenţie*, *purgatorium*, *substanţie*, explicat prin sl. *postanovanie*, *ţircumstanţie)*, ştiinţifici *(magnis*, *polus)* şi culturali *(sirine)*[1]; elementul grecesc apare prin termeni din aceeaşi sferă *(arhetip*, *axon*, *ithicesc*, *lavirint*, *tip)*. Cuvintele de origine slavă sînt mai mult cărturăreşti ecleziastice: *blagodarenie* (= „mulţumire"), *coneţ* (= „sfîrşit"), *dévestvecie* (= „castitate"), *div* (= „minune": *în divuri*, I 59), *a dodăi* (apoi *dodeială* = „supărare"), *dosădi*, *ghizdav* (= „frumos"), *innoplemennic* (= „străin"), *nezloslovnic* (= „eterodox"), *răcodélii*, *a scarăndivi* (= „a blestema"). De origine maghiară este *félegă* (I 37); bulgar — *bîha* (II 77). *Mamcă* (= „doică") este ucrainean.

Cantemir este conştient de noutatea unora din termenii pe care-i foloseşte. În *Istoria ieroglifică* el va adăuga chiar o *Scară a numerelor*

---

[1] Alte latinisme: *contenirile (continentiae*, III 23), *ducs (dux*, III 24), *hiloţii (helotas*, III 12), *indecs (index*, III 21), *virtute (virtus*, III 28). Forma numelor proprii din III 23 este de asemenea latină: *Cvinţius Ţinţinatus*, *Camilius Foţiones* (*c* = ţ). În alte cuvinte, Cantemir este influenţat de pronunţarea greacă *(chendru*, nu „ţentru").

şi cuvintelor străine tîlcuitoare. În *Divanul* se mulţumeşte să lămurească termenii greu de înţeles pentru cititorul moldovean al vremii.[1]

În raport cu tema pe care o tratează autorul, termenii filozofici şi etici din româna secolului al XVII-lea erau îndestulători. Cantemir nu apelează la cuvinte noi decît cînd expune o teorie străină gîndirii româneşti de atunci, ca aceea a corespondenţei dintre macrocosm şi microcosm *(suprastări, împregiurstări, microcozmos, sferă, suptstări, ţircumstanţii)*.

Termenii filozofici cei mai des întîlniţi sînt aceia care numesc: 1) *facultatea de gîndire: socotiala* (λογαριασμός = „raţiunea"), dar şi *chitiala* (θεωρία) şi *mintea* (νοῦς), *pricéperea, ascunsul inemii* (συνείδησις = „conştiinţa"); în acest sens e luat uneori organul gîndirii: *crierii* — μυαλά fiind tradus şi *minte* (I 77); 2) *procesul cunoaşterii şi al gîndirii în general: a socoti* (λογαριάζω, λογιάζω, νομίζω, συλλογίζομαι, στοχάζω), cel mai frecvent, dar şi *a afla* (εὑρίσκω), *a cerca* (ἐξετάζω, ἐρεύνω), *a chiti* (μελέτω = „a medita"), *a cunoaşte*, (γνορίζω), *a gîndi* (λογιάζω, συλλογίζομαι), *a învăţa* (μανθάνω), *a lua aminte*, sau *în minte* (πάρειμι sau βάλλω εἰς τὸν νοῦν), *a lua sama* sau *în samă* (πάρειμι εἰς τὸν λογαριασμόν, λογαριάζω), *a pricépe* (καταλαμβάνω), *a pune în socotială* (πάρειμι εἰς τὸν λογαριασμόν), *a şti* (ἐξεύρω); 3) *rezultatele acestor procese: chivernisală* (κυβέρνησις), *gînd* (λογισμός), *priveală* (θεωρία = „contemplaţie"), *socotială* (λογαριασμός în sens de „raţionament"); 4) *calităţi sau defecte de gîndire: întreg la minte* (σωστὸς εἰς τὰ μυαλά), *înţelept* (φρόνυμος), *necunoscătoriu* (βάρβαρος, ἀδιάκριτος), *nepriceput* (ἀσυλλόγιστος), *puţin la crieri* (ὀλίγα μυαλὰ ἔχειν). Mai notăm *ceinţa,* (ποιότητα, *qualitas), cîtinţa* (ποσότητα = „cantitatea"), *nărocirea* (ῥίζοικον în sens şi de „succes"), *nesocotinţa* (ἀσυλλογισία), *socotitor* (λογαριαστῆς).

Terminologia morală este cea cunoscută din alte scrieri ale secolului XVII[2]: *bunătate* (ἀγάθη, καλοσύνη), *înţălepciune* (în sens de „virtute" — ἀρετή), *întristare* (λύπη), *patimă* (πάθος = „suferinţă") etc.

După cum constatăm din exemplele de mai sus, terminologia filozofică românească la sfîrşitul secolului al XVII-lea este mai variată, iar conţinutul ei semantic mai bogat decît se credea. Capacitatea de a exprima noţiuni de mare subtilitate o avea limba noastră şi în perioada literaturii religioase, cum o dovedesc traducerile anterioare din

[1] Cf. *Comentariile* noastre pentru *polus, sirine, substanţa.*

[2] Cp. cu terminologia stoică, folosită în traducerea anterioară cu cîteva decenii a tratatului *Despre raţiunea dominantă* (V. Cândea, *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în *Limbă şi literatură*, 7 [1963], p. 63–64).

texte biblice. Terminologia filozofică se formează însă o dată cu pătrunderea unei noi atitudini — laice — în gîndirea noastră, de aceea, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, prin scrierile lui Miron Costin, Nicolae Milescu, Constantin Cantacuzino şi Dimitrie Cantemir limba filozofică — folosită apoi timp de peste un secol şi jumătate — este în bună măsură constituită. Comparaţia cu corespondentele greceşti şi latine, pe care o permite *glosarul* din ediţia de faţă, ne duce la constatarea căutării de către Cantemir a unor echivalente precise între termenii români şi cei obişnuiţi în culturile cu mai veche tradiţie filozofică. Procesul era în curs, ceea ce explică de ce acelaşi termen român putea fi redat în greacă prin mai mulţi termeni, cu nuanţe adesea diferite (cf., mai sus, echivalenţele lui „a socoti"), ca şi efortul de a crea termeni după model grec *(a pune în socotială)* sau latin *(ceinţă, cîtinţă, împregiurstări* etc.).

Dar autorul îşi ajunge scopul, reuşind să expună cititorului român al vremii noţiuni filozofice sau etice fără a apela în mod excesiv la neologisme, la parafraze sau lungi explicaţii de termeni.

Sintaxa. Am mai dat exemple în § 4, 1; adăugăm la observaţiile precedente procedeul dislocării, mai frecvent în Cartea I, pe care unii cercetători[1] l-au atribuit influenţei stilului greco-latin al epocii bizantine. Repetăm însă remarca precedentă că D. Cantemir *nu imită* un model al ordinii cuvintelor, ci *îşi creează un model propriu*, ceea ce explică frecvenţa acestui model în Cartea I, unde nu traduce, dar şi în Cartea a III-a, unde, deşi traduce, schimbă uneori ordinea cuvintelor după modelul său. Este limpede că dacă ar fi adoptat modelul latin, în cazul Cărţii a III-a ar fi tradus cuvînt cu cuvînt.

3. *Traducerea din latină*

Cartea a III-a a *Divanului*, traducerea din Wissowatius, ne îngăduie să constatăm şi stadiul cunoştinţelor de latină ale lui Cantemir a douăzeci şi cinci de ani.

Tînărul autor trece satisfăcător acest examen. Cuvintele sau pasaele neînţelese şi — din acest motiv — redate greşit sau omise sînt în general rare. În *Predoslovia* Cărţii a III-a întîlnim cîteva cazuri: *improbe* „rău, nedrept"), tradus *fără socotială*; *miserum* („nenorocit"), prin *blăstămat*; *par est* („se cuvine), prin *de-a tocma*; *plerique* („ cei mai

---

[1] Şt. Giosu, *art. cit.*, p. 124–125.

mulţi"), tradus *şi mai mulţi*; *ratio* („socoteală"), tradus *întriagă socotială*; *utilis* („folositor"), tradus *prelesne*. Dar, după cum am constatat la analiza stilului lui Cantemir, el nu înţelege ca, traducînd, să dea o simplă copie românească a textului lui Wissowatius. Unele deosebiri faţă de original sînt intenţionate. În versiunea românească întîlnim dezvoltări din primele rînduri: *Bonum ac beatum vitae statum esse homini appetendum* devine „Ca bine, fericéşte *şi cu odihnă* al vieţii cust precum să fie omului de poftit *şi de cercat*"; cuvintele subliniate sînt adăugate de Cantemir. Explicaţii în text la unii termeni întîlnim în cap. 23 al Cărţii a III-a — la „Filipp al Machidoniii împărat", traducătorul adaugă „acesta au fost tatăl lui Alexandru Marele" — şi în alte pasaje, unde traducătorul vrea să corecteze în sens ortodox noţiuni altfel înţelese de Wissowatius.[1]

Nu toate modificările aduse de traducător sînt fericite. *Şi mai mulţi*, în loc de „cei mai mulţi", *prelesne* în loc de „folositoare" duc la modificarea nuanţelor din original. Uneori eroarea traducerii provine din neînţelegerea cuvintelor cu mai multe sensuri. Astfel, în propoziţiunea *Inscitia autem refertur saepe in iis etiam qui*..., conjuncţia *etiam* este redată prin „mai vîrtos" în loc de „chiar" („Neştiinţa dară *mai vîrtos încă* să află în ceia carii..."), ceea ce schimbă înţelesul ideii principale (Wissowatius arată că *adesea chiar* oamenii ştiutori se dovedesc ignoranţi; în textul lui Cantemir de ignoranţă se fac vinovaţi *mai ales* ştiutorii). Alteori confuzia e datorată traducerii servile, ca în fraza „Dumnădzău cu omeneasca socotială nu să cuprinde, precum şi sufletul omului; pentru carea necuraţii să ciartă, căci *pre dînsul* a fi îl tăgăduesc". „Necuraţii" tăgăduesc existenţa lui Dumnezeu *(existere eum negant)*, iar nu a sufletului. Dar *eum* tradus *pre dînsul* se poate referi în textul românesc şi la suflet, ceea ce traducătorul putea evita, cum s-a procedat în versiunea greacă, unde, pentru claritate, s-a specificat πῶς εἶναι θεός.

Atitudinea lui Cantemir faţă de originalul latin este însă relativ liberă. Cînd simte nevoia unei modificări, o face (ca în pasajul *nunc in aetate mea senili*, tradus „acmu într-această ce mă aflu vîrstă", pentru că nu era bătrîn ca Wissowatius), iar cînd întîmpină pasaje dificile, le omite (în prefaţă: *recogitans ac recolens*; cap. 20, versurile *Extremos pudeat rediisse...| ...Mihi turpe relinqui* etc.).

În general, observaţiile privind modul de lucru al unui autor de acum două veacuri şi jumătate, informaţia sa, limba literară, licenţele pe care şi le permite în traduceri etc. nu pot avea ca scop

[1] Vezi *Comentariile* noastre nr. 192, 195, 215, 221, 233—235.

decît un spor de cunoaştere a pregătirii şi metodelor sale, fără intenţia de a-l judeca în raport cu exigenţele moderne. Mediul de cultură, stadiul de dezvoltare literară, nivelul cititorilor erau altele la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Cantemir a scris cu mijloacele şi pentru cititorii vremii lui şi — în raport cu aceste elemente — rezultatele sale sînt remarcabile.

Eruditul moldovean a făcut — aşa cum s-a observat cu multă dreptate — „o sforţare ce o întîlnim la umaniştii diferitelor ţări care scriau în graiurile naţionale cele mai diferite, de a construi o limbă savantă, cu un fond de cuvinte mai nuanţat, cu o sintaxă adaptabilă unor nevoi de exprimare ale unei cugetări mai ample şi mai bogate, cum nu o găsim, cu privire la ţările române, în hrisoave, în vechile letopiseţe şi în scrierile religioase. Fără îndoială că încercarea are un caracter artificial, completiv, construit, dar ea se află pe linia limbii cronicarilor aşa cum era pornită, trăgîndu-şi izvoarele din graiul poporului."[1]

V. CIRCULAŢIA „DIVANULUI"

1. *M a n u s c r i s u l   a u t o g r a f* al lui Cantemir pare să fie prima formă în care a fost citit *Divanul*. Pentru faptul că lui Cacavela i s-a trimis chiar ciorna operei, pledează, pe de o parte, intervalul scurt dintre redactare şi publicare, interval în care este greu de cuprins şi timpul necesar unei copii, iar pe de altă parte, erorile de lectură ale traducătorului în greceşte. Dacă acesta a confundat *tare* cu *mare*, *morţii* cu *nunţii* etc. (v. mai sus, p. XLI), înseamnă că a fost pus în faţa scrisului grăbit, neciteţ al unei ciorne. Această primă formă manuscrisă a textului românesc, ca şi ciorna traducerii în greceşte sînt deopotrivă pierdute.

2. *E d i ţ i a   d i n   I a ş i,   1 6 9 8,* a asigurat cea mai largă răspîndire a *Divanului* în secolele XVII—XVIII. Volumul — de 10 f. nenumerotate + 138 [— 144] f.[2], imprimat pe două coloane, în stînga textul românesc, iar în dreapta traducerea greacă — a fost publicat în tipografia domnească din Iaşi, sub îngrijirea hatmanului Lupu Bogdan, cumnat al Cantemireştilor, fără îndoială sub controlul

---

[1] Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 225.

[2] Descris de E. Legrand, în *Bibliographie hellénique... au dix-septième siècle*, t. III, Paris, 1895, p. 59—60, şi de I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografie românească veche*, t. I, Bucureşti, 1903, p. 355—365.

lui Cacavela.[1] Foaia de titlu menţionează şi numele tipografilor: Athanasie ieromonahul şi Dionisie monahul, „moldovénii"[2]. Culegerea şi imprimarea cărţii par să se fi executat în mare grabă.

După cum am arătat mai sus, Cantemir a expediat manuscrisul din Adrianopol în iunie 1698, iar foaia de titlu menţionează ca dată a ieşirii de sub tipar 30 august acelaşi an. Două luni au fost deci suficiente pentru traducerea în greceşte şi imprimare.

Tipografii înşişi s-au îndoit de posibilitatea unei astfel de performanţe şi, începînd culesul primei coli, la vîrsta lumii au notat 7207 ani (= 1699), presupunînd că nu vor putea încheia imprimarea decît după 1 septembrie 1698. În orice caz, foaia de titlu şi prefeţele au fost tipărite la urmă, după obişnuitul „procedeu al imprimeriilor, ceea ce reiese şi din compararea tirajelor deosebite ale cărţii.

Volumul este deschis de o *Carte de închinăciune* (epistolă dedicatorie) către Antioh Cantemir, domnul Moldovei. În ea, autorul îl asigură pe domnescul său frate, printr-o savantă comparaţie, că dragostea ce-i uneşte este aidoma axului imobil al celor două stele — polul arctic şi polul antarctic — în jurul căruia se mişcă lumea (poate şi o viziune a axei politice pe care, prin ocuparea tronului Ţării Româneşti de către Dimitrie, ar fi putut-o alcătui Cantemireştii). Profesiunea de credinţă a autorului — imitată după Tales, fericit că s-a născut om, elin şi bărbat — este de a fi creştin, ortodox şi frate al lui Antioh. De soarta şi gloria acestuia îşi leagă dînsul nădejdea şi cinstea, tot aşa cum mărturisea în prefaţa *Gulistanului* său al-Saadi — de unde se inspiră Cantemir —, cînd îşi dedica opera lui Muzaffar ad-Din va-d Dun, atabakul Farsului.[3] Lui Antioh îi este dedicat *Divanul*, „de-ntîiu născutul a proastei şi nevrednicei méle minţi", pe care Dimitrie îl prezintă tot ca Saadi drept o antologie — „un

---

[1] Aceasta decurge atît din funcţia acestuia de corector al cărţilor greceşti ce se imprimau atunci în Iaşi, cît şi din legăturile sale cu Dimitrie Cantemir. Vezi N.G. Dossios, *Studii istorice greco-romane*, Iaşi, 1901, p. 35, şi Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 111–112.

[2] Pentru alte detalii privind tipărirea, vezi şi *Comentariile* noastre, nr. 7–10. În legătură cu data de 30 august 1698, de pe foaia de titlu, menţionăm că şi I. Minea (*Despre Dimitrie Cantemir*, Iaşi, 1926, p. 26) o consideră drept ziua „cînd ieşea cartea din tipografia ieşană".

[3] Din prefaţa *Gulistanului* ia Cantemir imaginea axului (Muzaffar este „osia la roata vremii"), metafora „lumînării şi soarelui", a „moviliţei şi Olimpului" (la Saadi: muntele Alvand). Din aceeaşi prefaţă e afirmaţia: „macar că toate blăstămăţiile şi nevredniciile în mine să află, însă mării-tale plăcute şi învoite fiind, de triabă şi vrédnice sînt", v. Saadi din Şiraz, *Golestan (Grădina florilor)*, [trad. George Dan], Bucureşti, 1964, p. 10, 20, 22.

de floricéle cules şi legat mănunchiaş"[1] — ceea ce corespunde cu sensul titlului *Divan* în literatura arabă. Ca în orice epistolă dedicatorie prea puţin cărturarului Antioh i se aduc laude nemeritate, pentru sprijinul ce-l dă tiparului, dar Dimitrie tot aici afirmă conştiinţa noutăţii operei sale în literatura română a vremii, cînd îndeamnă pe cititori să strige: „Flori s-au deşchis în pămîntul nostru!"

Cartea către cititoriu explică opera. Ea este o oglindă a păcatelor şi virtuţilor *(speculum animae*, *διόπτρα)*, cele trei părţi ale *Divanului* sînt trei mese cu hrană spirituală *(banchetul)*. Încadrîndu-şi cartea în două din marile teme literare ale antichităţii şi evului mediu, autorul face apel şi la comparaţia folclorică a paharului cu apă vie[2], spre a-şi îmbia cititorul, şi a celui cu apă moartă, de care vrea să-l ferească. Prefaţa se încheie cu detalii tehnice: corespondenţa capitolelor din primele două cărţi, recomandarea urmăririi titlurilor, iertăciunea pentru erorile strecurate în lucrare.

Ieremia Cacavela răspunde apoi, într-o epistolă către Dimitrie Cantemir, misivei cu care acesta şi-a însoţit manuscrisul cînd i l-a trimis la Iaşi. Mulţumindu-i ucenicului pentru gîndul de a-i oferi lui pîrga întîii sale roade cărturăreşti, dascălul nu precupeţeşte laudele

---

[1] *Idem*, p. 17.

[2] Al. Piru, *Literatura română veche*, Bucureşti, 1961, p. 377, vede în motivele „meşcioarelor" şi „paharelor" (în special în cel din urmă) originea versului „Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahare", din *Epigonii* lui Eminescu.

Ipoteza provine de la G. Călinescu (comentarii la ediţia sa: *M. Eminescu, Poezii* [Buc., 1938], p. 17), care acceptă însă că poate fi aci şi o aluzie la planurile politice ale domnului cu prilejul venirii ţarului la Iaşi (presupunerea lui D. Murăraşu, *Preocupări literare*, I, nr. 3, p. 136), pentru că „*Lepturariul* [prin care Eminescu putuse cunoaşte pe Costin, *n.n.*] extrage din cronica lui N. Costin tocmai partea unde se descrie banchetul". C. Boroianu, în *Literatura română. Manual pentru clasa a X-a*, Buc., 1965, p. 24, nr. 6, afirmă că „în scurta caracterizare M. Eminescu face aluzie, se pare, la una din satirele poetului Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir". Parcurgerea scrierilor lui Antioh nu ne-a putut lămuri la care din satire s-ar fi referit Eminescu, afară doar dacă marele poet n-a avut în vedere întreaga operă a fiului lui Cantemir, formată cum ştim din numeroase proiecte lăsate nerealizate de un sfîrşit prematur (cf. trad. română din 1844, pe care a cunoscut-o desigur şi Eminescu, p. XXIII). O altă ipoteză — mai greu de acceptat — a înfăţişat Anghel Demetriescu, în studiul său *Mihail Eminescu*, în *Literatură şi artă română*, 7 (1903), p. 359—396: Eminescu „confundă pe Dimitrie Cantemir, principele învăţaţilor noştri, cu Constantin Cantemir". Deşi „el are în minte pe Dimitrie Cantemir... versul «Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahare» se potriveşte lui Constantin Cantemir, despre care cronicarul Niculcea zice că «mînca bine şi bea bine» şi căruia Miron Costin îi zise odată: «Mai des cu paharele şi mai rar cu orînduielile», iar «cuţitele» de care vorbeşte poetul nu pot fi decît o aluzie la uciderea lui Miron Costin şi a fratelui său Velicico" (v. Anghel Demetriescu, *Opere*, ed. O. Papadima, Buc., 1937, p. 236—237).

pentru cuprinsul ortodox, alcătuirea sistematică, „voroava înfrumusețată", „adîncă și bogată", „precît a moldovenescului niam limbă a cuprinde poate", varietatea exemplelor din scripturi și din filozofii păgîne.

Scara, în care se pune iar în lumină corespondența capitolelor din Cartea I și Cartea a II-a, încheie volumul. O recomandare de lectură inserată după *Scara* Cărților I—II arată importanța pe care o dă autorul teoriei despre macrocosm și microcosm expusă în cap. 77 și urm. și celor două excursuri finale, despre teoria vîrstelor omenești.

Din nota tipografilor, „Athanasie și Dionisie cu ucenicii", aflăm că *Divanul* a fost tipărit cu cheltuiala lui Dimitrie pentru a dărui apoi exemplarele publicate.

Regretatul Jacques Byck descoperise — și poseda în biblioteca personală — un exemplar din *Divanul*, ale cărui file 1—24 aparțin altui zaț și tiraj decît exemplarele cunoscute. După toate indiciile, aceste file sînt rezultatul primei culegeri a *Divanului*. Textul este tot pe două coloane — român stînga, grec dreapta — dar titlurile, culese cu corp opt, nu sînt marginale, ci intercalate în text. Colon-cifrul este și în numerotare chirilică. Deosebirile tehnoredacționale se reduc la atît.[1] După fila 24 tipografii schimbă tehnoredactarea și reiau culegerea din motive care ne scapă. Din primul zaț ei trăseseră totuși coli pe care le-au păstrat, legîndu-le împreună cu cele culese ulterior. Aceasta arată pe de o parte că imprimarea se făcea după culegerea fiecărei coli, cum se obișnuia datorită insuficienței literei, iar pe de altă parte că tipărirea *Divanului* a avut loc în condiții modeste: lipsa hîrtiei a impus păstrarea primelor coli (puține, judecînd după raritatea exemplarelor din acest tiraj), de aspect diferit.[2]

Între cele două tiraje ale filelor 1—24 (colile A—E) deosebirile de text, fără a fi esențiale[3], ne demonstrează totuși cît de largă putea fi intervenția tipografului în manuscris și, deci, la cîtă prudență

---

[1] Exemplarul descris se află în prezent în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București, inv. 357.521.

[2] Un alt exemplar se păstrează în Biblioteca Patriarhiei Române, din București. Amîndouă sînt incomplete (le lipsește f. 20, corespunzînd f. 22, r. 7—23, r 20 din tirajul al doilea).

[3] Iată și însemnările pe exemplarul Byck, păstrat la B.C.U.: Aparținuse lui jupîn Grigorașco ot Tîrgoviște, care înscrie obișnuita afurisanie pe filele 10—14 și semnează în italiană la f. 15: „Nobilos (?) Grigorios del Grande Târgoviște". Însemnări despre nașteri din 1738, 1739, 1741 (f. 83 bis), semnătura grecească din 1766 a unui „Theofan didascalos", *ibid.* Menționarea unui cutremur din 5 octombrie 1821 la f. 54, de către diaconul Costandin ot Șelari, care cumpără cartea cu 15 taleri la 7 octombrie același an.

invită un text *tipărit* pe filologul care pornind numai de la acest unic text vrea să tragă concluzii despre *ortografia autorului.* Iată deosebirile între tirajul I și II din Cartea I, cap. I:

I	II
vrѧre-ași	vrѣre-ași
pohti	pofti
și de cѫnd	de cъnd
cѫnd	cъnd
fѫcută	fѣcută
sînt	sint
vѧcinicului	vѣcinicului
sѫnt	sънt
vistѧriu	vistѣriu
cѫnd	cъnd
întru-acestă	într-acesta
înțăleptul	înțeleptul
plăzmuirѣ	plăzmuirѧ
așijderea	așijdirea
veștedzătoare (textul grec ca acel al tirajului II)	veștedzitoare, cădzătoare și în nemică întorcătoare (la fel ca în textul grec)
cela	cel
mѫnca	mънca
călcѫnd	călcънd
mѫncat	mънcat
nestătătoare și ca pravul trecătoare (la fel în textul grec)	nestătătoare (în textul grec la fel ca în tirajul I)
amăğală	amağꙗlă
vechime	vechime cîtă ai
cѫt	cѫt
minciunoase	mincinoasă
čas	čѣs
vădzu	vădzъ
prăpădѧște	prăpădѣște
ačasta	ačꙗsta
prѧ	prѣ
bogatѫ milѫ	bogatъ milъ
svitѣște	svitѧște

O serie de alternanțe grafice din cele constatate mai sus se pot explica prin inconsecvențele culegătorului, dar adăugarea sau suprimarea de rînduri întregi arată *intervenția unui corector.* Care au fost criteriile acestuia și în ce măsură le-a respectat apoi culegătorul este greu de spus, deoarece asistăm la înlocuirea lui sint prin sѫnt, apoi la a lui sѫnt prin sънt; sau svitѣște prin svitѧște, dar prăpădѧște prin prăpădѣște. În orice caz, în al doilea zaț folosirea lui ъ și ꙗ pare mai consecventă. Corectura s-a făcut pe baza manuscrisului, nerespectat

la prima culegere[1], iar nu prin modificări ale manuscrisului. Aceasta reiese din faptul că în textul grec figurau încă în primul zaţ cuvintele „cădzătoare şi în nemică întorcătoare", omise în textul român. Ele erau deci în manuscris. Mai greu de explicat este înlăturarea cuvintelor „şi ca pravul trecătoare" în textul român al celui de al doilea tiraj. Cum dintre persoanele care participă la editarea *Divanului* funcţia de „corector" o mai îndeplinise Cacavela pentru cărţile greceşti imprimate la Iaşi, şi îndreptările la aceste coli ale operei ucenicului său îi pot fi atribuite tot lui. Nu este exclus însă ca însuşi Cantemir să fi dorit să vadă, la Adrianopol, unde rămîne pînă la începutul lui 1699, primele coli ale cărţii şi, după îndreptarea lor, să fi cerut să fie culese din nou în altă variantă tehnoredacţională.[2]

În actualul stadiu al informaţiilor nu putem emite decît ipoteze.

Revenind la observaţia de mai sus relativă la *data* cărţii, subliniem faptul că primele coli culese sînt acelea paginate; foaia de titlu şi epistolele dedicatorii au fost culese la urmă (acelaşi zaţ în ambele tiraje). Data de 30 august 1698 a fost deci aceea *a încheierii tiparului*.

Deosebiri se pot constata însă şi între alte exemplare ale ediţiei, datorate tot imprimării grăbite.[3] De aceea, probabil, o pagină este sărită şi adăugată apoi, fără număr, în coala cu signatura *U*, între f. 83 şi 84, rămînînd albă pe verso[4].

Graba explică şi erorile de cules pentru care tipografii îşi cer, după cuviinţă, iertăciune la f. 144. Ele nu sînt atît de numeroase cum ne-am aştepta, ţinînd seama şi de starea, probabil nedefinitivă, a manuscrisului. În afara obişnuitelor scăpări ale culegătorului, întîlnim însă în textul românesc sau în cel grecesc omisiuni, stabilite cu ajutorul celeilalte versiuni. Astfel, la f. 33^r , în fraza „şi toate podoa-

---

[1] Excepţie fac titlurile capitolelor, logic aşezate în primul tiraj, incorect sau cu omisiuni în al doilea. A se vedea cap. 9 (lipsă în tirajul al doilea), cap. 8 (aşezat greşit după „Lumea") sau 34 (aşezat, greşit, după „Înţeleptul") în acelaşi tiraj.

[2] Pledează în acest sens şi corecturi ca „Uria Hetteus" (latinizant, în tirajul al doilea) în loc de „Urie Hetteul" (forma românească, în tirajul întîi), v. cap. 43, f. 12^r.

[3] Exemplarul III al *Divanului*, din colecţia Bibliotecii Academiei R.S.R., Secţia cărţi rare, cota C.V.R. 110, are pagina 52 numerotată 49. La fel, exemplarul J. Byck. Reiese fie că acea coală a fost trasă în două rînduri şi, între tiraje căzînd coloncifrul, a fost cules din nou greşit, fie că iniţial coloncifrul a fost greşit cules, şi corectura s-a făcut în timpul imprimării.

[4] Accidentul poate fi explicat şi prin faptul că se imprima cu două maşini şi că s-au distribuit greşit zaţurile între ele. Primei maşini revenindu-i un zaţ în plus, el a fost paginat prin artificiul semnalat.

bele şi céle ce în tine să află, spre om şi cele ce sînt în om [spre tine] să pot tîlcui", cuvintele dintre paranteze necesare pentru sublinierea reciprocităţii raportului dintre macrocosm şi microcosm au fost sărite de culegători. La fel, f. 77v : „Cunoscătoriului şi celui deplin om lumea aceasta [muncă, necaz] şi pediapsă îi iaste" sau la f. 131v—132r : „Că domnul acesta, al nostru [era încă de atunci hotărît], şi a veacului împărat, şi a ceriului şi a pămîntului stăpînitoriu".

Omisiuni în textul grec am semnalat mai sus (p. XLI—XLII) ; ele pot fi şi ale traducătorului. Erorile în textul grec sînt mai numeroase. Multe sînt de ortografie, datorate unor culegători care vorbeau greaca populară, scriind-o după cum o pronunţau, fără să cunoască tradiţiile etimologice. De aci ortografia θήραθεν pentru θύραθεν (gînditor *dinafară*, adică exterior gîndirii creştine, deci păgîn) ; ἐνέχειρον pentru ἐνέχυρον (zălog, f. 17v, titlul cap. 54) ; σκήθης pentru σκύθης (scit, f. 70r, r. 1), νὰ ἀφήσεις în loc de νὰ ἀφήσης (să laşi, f. 76r, r. 27), νὰ προσθέσει în loc de νὰ προσθέση (să adauge, f. 80v, r. 11), θέλει στοχαστῇ în loc de θέλει στοχασθῇ *(va medita*, f. 82r, r. 17), διδασκαλεία în loc de διδασκαλία *(învăţătură*, f. 83r, r. 25), νά πνείξη în loc de νὰ πνίξη *(să înnece*, f. 83r, r. 34). La fel se explică erorile de accentuare (ex. φρόνεσει în loc de φρονέσει f. 83r, titlul I).

Într-o operă grecească imprimată în acelaşi an, *Tomul dragostei asupra latinilor* al patriarhului Dositei al Ierusalimului, corectorul Ieremia Cacavela explica erorile prin faptul că „halcograful", Dionisie monahul, „era de altă limbă şi nu ştia carte grecească"[1]. Aceluiaşi culegător, menţionat pe foaia de titlu, trebuie să-i fi revenit culegerea textului grec şi în *Divanul*. Simpla neatenţie justifică însă erori ca: τοῦ ζώου τὸ Πνεῦμα (cu Π mare, confundat cu Duhul Sfînt, f. 25v, r. 13 şi 112, r. 6 de jos) ; τὸ καλόν în loc de, τὸ κακόν (f. 64v, r. 3 de jos) ; Θοῦ (prescurtare pentru *Dumnezeu)* în loc de θοῦ *(pune*, f. 69v, r. 7 de jos) ; ματθ. *(Matei)* în loc de μθ' *(49*, f. 97v) ; με/τὰ *cu* f. 119v, r. 14 cules cu ligatură μετὰ *(=după)*.

Punctuaţia este în ambele versiuni defectuoasă. Uneori, în frază, propoziţiile se despart prin punct, ca la f. 69v, r. 10 de jos: „la aceasta s-ar potrivi putea. A lui David spre priiatinii săi blăstăm".

O curioasă alegorie a disputei dintre Lume şi Înţelept împodobeşte ediţia din 1698, f. [IXv]. „Desfrînata Lume sau Trupul" sub înfăţişarea unui bătrîn, cu barba şi haina lungă a filozofului, centrat pe imaginea Cosmosului, ameninţă cu sabia pe „Omul înţălept sau

---

[1] I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.*, t. I, p. 369.

Sufletul". Acesta este un tînăr îmbrăcat în veştminte princiare, cu coroană, de sub care plete bogate i se revarsă pe umeri. Arătînd cu mîna dreaptă spre frunte (chemare la înţelepciune) şi făcînd cu stînga semnul refuzului, tînărul înţelept calcă în picioare imaginea Cosmosului. Disputa se desfăşoară între coloanele unui portic. În jurul alegoriei cîteva citate biblice în română şi greacă, dintre care primul sintetizează locul omului în Cosmos: „Ce este omul că l-ai pomenit, sau fiiul omului că l-ai cercetat? Micşuratu-l-ai cu puţin oarece decît îngerii, cu slavă şi cinste l-ai încorunat, aşedzatu-l-ai preste lucrurile mînulor tale. Toate ai suppus supt picioarele lui—oile şi boii, încă şi dobitoacele cîmpului, paserile ceriului şi peştii mării" [*Ps.* 8, 4—8]. Alte citate amintesc primejdiile omului, fizice („Nepriiatinii omului, căsaşii lui, *Miheea* 3, 7), sau spirituale („Înţelepciunea cărnii, moarte", *Rom.* 3, 8 şi „Ucide sufletele carile nu mor", *Iez.* 3, 13).

Am numit alegoria curioasă, pentru că ea nu este întru totul conformă regulilor aplicate acestor compoziţii de iconografia medievală. Că autorul ei a vrut să respecte această iconografie este evident. Scena este clasică pentru ceea ce istoria motivului numeşte o „dispută între doi" reprezentată între coloane *(intercolumnium)*[1]. Numeroase exemple de acest fel ne oferă miniatura bizantină[2], ca şi aceea latină medievală[3]. Gesturile sînt concludente: Lumea face, cu stînga, semnul obişnuit al insistenţei, al rugăminţii[4]. Gesturile Înţeleptului aparţin aceleiaşi simbolice: dreapta arătînd spre cap, sediul raţiunii, este ceea ce Artelt numea *Einfinger Redegestus*[5]. Dreapta Înţeleptului face gestul de „respingere a cuvîntului" *(Entgegennehmen von Worten)*[6].

---

[1] Vezi studiul de bază al lui Warner Artelt, *Die Quellen der mittelalterlichen Dialogdarstellung*, Verl. Dr. Emil Ebering, 1934. VII + 132 + 1 f. pl. (Kunstgeschichtlichen Studien, H. III).

[2] Vezi Jean Ebersolt: *La miniature byzantine*, Paris et Bruxelles, 1926, pl. XXXVI, 1.

[3] Referinţe la Artelt, *op. cit.*, passim.

[4] Cf. Artelt, *op. cit.*, p. 86.

[5] *Idem*, p. 99—102; cf. şi *Ein Jahrtausend deutscher Kultur im Bilde*, hrsg. von W. Hofstaeter, H. Reichmann und J. Schneider, Leipzig, 1929, Abb. 63 şi Karl Ludhoff, *Beiträge zur Geschichte der Chirurgie im Mittelalter*, I, Leipzig, 1914.

[6] *Idem*, p. 78—91; pentru sensul gestului mîinii deschise şi ridicate, vezi şi Carl Sitte, *Die Gebärden der Griechen und Römer*, Leipzig, 1895, p. 28. Ca exemple ale temei disputei în arta europeană, v. şi Raffael *(Şcoala din Atena)*, Donatello (Porţile de bronz la Sagrestia vecchia di San Lorenzo, Florenţa), Rembrandt *(Cei doi învăţaţi)* şi referinţele studiului lui Fritz Saxe, *Frühes Christentum und spätes Heidentum im ihren Künstlerisches Ausdruck-Formen. I. Der Dialog als Thema der christlichen Kunst*, în *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, N.F.2 (14) 1923, Wien 1925, p. 64—77.

Ceea ce nu mai concordă însă sînt personificările alese pentru Înţelept şi pentru Lume. Veşmîntul lung şi barba sînt, în vechea iconografie, semnele distinctive ale filozofului.[1] Bătrînul, şi pentru Cantemir, este, de asemenea, personificarea Înţeleptului.[2] Dimpotrivă, tînărul prinţ din alegoria *Divanului* are mai degrabă atribute lumeşti: coroana princiară, simbol al puterii temporale, veşmintele laice, tinereţea însăşi semn al purităţii, dar şi al lipsei de experienţă. Simbolurile par, deci, inversate, şi anume, de însuşi Cantemir, care pare să fie autorul alegoriei[3]. Ce l-a condus pe cărturarul moldovean la o asemenea reprezentare?

Afară de cazul că autorul nostru copiază o imagine străină, două din lecturile sale precedente i-au putut furniza elementele alegoriei sale. Prima este însăşi opera lui Van Helmont, pe care se atestă astfel că o citise în 1696–1697. În alegoria din *Compendiolum*, „prea frumoasa virtute" este înfăţişată printr-un tînăr personaj care oferă mai multe asemănări cu la fel de tînărul Înţelept din *Divanul:* coroana pe cap, pletele pe umărul stîng, faţa imberbă, veşmîntul lung, cingătoarea, mînecile scurte, atitudinea (amîndoi rezemaţi de o coloană, primul călcînd în picioare un leu, al doilea Cosmosul, elemente deopotrivă malefice în alegoriile analizate)[4].

Mai întîlnim însă o scriere medievală, în care Înţeleptul e un tînăr, iar Lumea deşartă un filozof bătrîn, scriere pe care Cantemir negreşit a cunoscut-o: *Varlaam şi Ioasaf*. În cap. XXXI şi urm.[5] asistăm tocmai la o asemenea controversă între Ioasaf (Înţeleptul) şi Tevda (Filozoful idolatru), care încearcă, după îndemnul lui Avenir, tatăl lui Ioasaf, să-l atragă pe tînărul prinţ spre frumuseţile acestei lumi. Corespondenţa Tevda-Lumea este confirmată de întreaga lui argumentare şi atitudinea din scrierea citată (în prototipul budist

---

[1] Cf. Aul. Gell. 9, 2, 4: *Video, inquit. barba, et pallium, filosophum nondum video*, sau Hor., *Sat.*, 2, 3, 35: *sapiens barba.*

[2] Printr-un bătrîn este personificat Înţeleptul în *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*. Bătrînul poartă pe piept o oglindă simbolizînd cunoaşterea prin revelaţia divină *(sacrosancta scientia)*, imagine comparabilă cu aceea din *Divanul*, unde Lumea e centrată pe medalionul reprezentînd Cosmosul.

[3] O altă alegorie a aceluiaşi, copiată din operele lui Van Helmont, în *Compendiolum universae logices institutionis* (vezi reproducerea în Ed. Acad. Rom., t. VI, pl. dintre p. 414–415; încă o copie de mîna lui Cantemir, în J.B. Van Helmont, *Physices universalis doctrina*, reprodusă *ibid.* între p. 470–475, cu menţiunea: *Ioan<nes> Demetrius Constan<tinus> Vayvo<da> pinxit.*

[4] Vezi desenul din *Compendiolum, loc. cit.*

[5] Vezi *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf*, trad. Udrişte Năsturel, Buc., 1904, p. 242 şi urm.

al romanului *Varlaam și Ioasaf*, corespondentul lui Tevda este Mara, zeul iubirii, al păcatului și al morții)[1].

Manuscrisul *Divanului* trebuie să fi cuprins deci și modelul gravurii publicate în ediția din 1698. Gravura a fost însă executată în Moldova, ca și stema lui Antioh (foaia de titlu verso) sau floronul de la f. 143^{v}, care pare să reprezinte capul de bour.

În rest, podoabele grafice ale ediției sînt sărace, alcătuite din compoziții tipografice transmise și tipăriturilor noastre ulterioare.[2]

*

Din exemplarele pe care le-am văzut[3] reiese că *Divanul* a fost o carte mult citită, ceea ce confirmă, cum vom vedea, frecventa copiere a ediției din 1698. Exemplarul nostru are numeroase corecturi în textul românesc, ca și în cel grecesc, iar la f. 114^{v} următoarea însemnare de lectură: „Citit-am, văzut-am, priceput-am, înțeles-am, minunatu-m-am de această carte cu atîtea dovediri și mărturii ce adeverează din *Sf. Scriptură*. Mare duh au avut <cel> care o au tălmăcit. Să zic ca al <lui> Eliseiu, îndoit după cum au fost la Ilie prorocul. Pre care dar să mi-l dea și mie Dumnezeu. Amin. Popa Nicolae, 1834." Filele tuturor exemplarelor cercetate sînt aproape la fel de „feștelite" ca ale cărților de ritual. Exemplarele incomplete din cauza uzurii sînt reparate[4], uneori li se adaugă file albe, pe care sînt scrise texte importante, ca însemnările și copia lui Simeon Hiară de pe *Istorie, din ce pricină au început împăratul turcesc asupra împărății moscalilor oaste* (1768–1774) a lui Radu Duma.[5]

---

[1] Cf. N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, Buc., 1929, p. 235 și 237; cf. și miniatura din ms. rom. 1. 398 al Academiei, reprodusă în *Cercetări literare* 1 (1931–1932), Buc., 1934, p. 39 (informație a prof. univ. Dan Simonescu).

[2] Prof. I. Nanu, în studiul său *Stemele Georgiei și Țării Românești. Tbilisi – Iași* (în *Studii de istorie*, vol. VII, 1965) semnalează asemănările între chenarele tipografice din *Divanul* și publicațiile georgiene ulterioare, lucrate în tiparnița făcută cu sprijinul românesc la Tbilisi. Cp. și cu chenarul foii de titlu a *Liturghierului* greco-arab de la Snagov, 1701, reprodusă de I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, Buc., 1903, p. 425.

[3] Din Biblioteca Academiei R.S.R., Bibliotecile Centrale Universitare din București și Iași, Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R. și biblioteca noastră.

[4] Vezi ex. cu cota CVR 176 (RV, V, 9) al Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, unde gravura alegorică este înlocuită cu una de mînă, liberă, dar interpretată la fel.

[5] Publicată de Em. N. Kretzulescu, *Codex Kretzulescus*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, 11 (1910), p. 17–36; v. și I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne – sec. XV–XVIII – privind istoria României* (Buc.), 1963, p. 479, nr. 454. Exemplarul se află, în prezent, în biblioteca noastră.

Cartea a ajuns şi în biblioteci străine.[1] Cantemir însuşi era gata să o trimită în Germania în 1714. Scriind unui membru al Academiei din Berlin şi prezentîndu-şi activitatea literară şi ştiinţifică publicului învăţat german, el începe cu *Divanul*, oferindu-se să o trimită corespondentului său.[2]

3. *Circulaţia „Divanului" în copii manuscrise.* Cu toate dificultăţile pe care trebuie să le fi intîmpinat cititorii *Divanului* datorită stilului greoi al cărţii, tema însăşi (cunoscută în secolul al XVIII-lea şi prin traducerea *Cugetărilor* lui Gabriel Thureson de Oxenstiern, care cuprind în Cartea I, cap. 67 *Vorba trupului cu sufletul)* a interesat în aşa măsură, încît opera lui Cantemir s-a bucurat de o mare răspîndire. Cînd exemplarele din ediţia originală se împuţinează, sînt greu de procurat sau se deteriorează, apar copiile manuscrise. Exemplarele cunoscute de noi sînt următoarele:

a) 1703, Transilvania — *Ms. XXXII/2 (fondul Astra) al Bibliotecii raionale din Sibiu*, f. 1—212: copia integrală a *Divanului*, fără foaia de titlu, ruptă în manuscris. Scris de popa Ion din Vizocna (Ocna-Sibiului), încheiat la 15 mai 1703. Fusese cumpărat în 28 martie 1822 de biserica din Răşinari cu 6 zloţi şi 10 creiţari (însemnare la f. 3—14). Manuscris separat.[3]

b) 1753, Ţara Românească (Mogoşoaia) — *Ms. rom. 1.329 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 1ʳ—120ʳ: Cartea I şi Cartea a II-a (pînă la *Pentru cele şeapte vîrste)*. Scris de Constantin Săidăcariul (= şelarul) din Mogoşoaia, încheiat la 15 decembrie 7262 (1753). Manuscris laic separat.[4]

---

[1] Un ex. la British Museum semnalase Emile Legrand, *loc. cit.* Pe ex. Bibliotecii Academiei R.S.R., Filiala Cluj, f. III, însemnarea: „Inscriptus Cathalogo Librorum Sem. Dioces. Fogarasi per D." apoi note de lectură în limba română (f. 37ᵛ, 38ʳ), însemnări în maghiară (f. 50ᵛ) şi latină (f. 23ᵛ, 49ʳ); exemplarul era citit în 1729 (f. 114ᵛ).

[2] Scrisoare publicată în revista *Neue Bücher-Saal der gelehrter Welt* din Leipzig, t. IV, 1714, p. 377—378; cf. Ovid Densusianu, *Notiţe asupra lui D. Cantemir*, în *Revista critică literară*, Iaşi, 2 (1894), p. 64—65. Este curioasă însă absenţa totală a *Divanului* din listele de cărţi vechi româneşti trimise Bibliotecii Academiei Române ca răspuns la apelul lansat în 1895, liste publicate de Augustin Z.N. Pop în studiul său *Bibliografia românească veche, operă de colaborare naţională* în *Studii şi cercetări de bibliologie*, 3 (1957), p. 215—249.

[3] Descris de Ştefan Paşca, *Des copies du „Divan" en Transylvanie*, în *Académie Roumaine, Langue et Littérature, Bulletin de la Section Littéraire*, 2 (1943), p. 119—120. Notăm la fiecare manuscris provenienţa (mediu laic sau bisericesc) şi felul cum a circulat (separat sau în miscelanee).

[4] Cf. G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti pînă la 1800*, Buc., 1959, p. 4—5; G. Ştrempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *Biblioteca Academiei R.S. România. Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. IV, Buc., 1967, p. 567.

c) 1770, Moldova — *Ms. rom. 1.417 al Bibliotecii Academie R.S.R*, f. 1r—56r: Cartea I. Scris de Constantin, fiul preotului Grigore, încheiat la 20 aprilie 1770.[1] Manuscris laic miscelaneu (mai cuprinde *Bertoldo* şi alte texte populare).

d) 1774, Ţara Românească (Rîmnicul-Vîlcea) — *Ms. rom. 1.267 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 2r—98r : Cărţile I (de la cap. 30, începutul codicelui lipseşte), a II-a, a III-a. Scris de Anatolie ierodiaconul în 1774 (însemnare la f. 102r). La f. 1v reproducerea alegorie „Înţeleptului şi Lumii", desen în culori. Manuscris laic, miscelaneu (cuprinde în rest o *Cosmografie* tradusă din ruseşte)[2].

e) 1795, Transilvania (Cerghidul-Mare) — *Ms. rom. 6.005 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 1r—44v: Cartea I, fragment din Cartea a III-a, cap. 77 *(Din cuvinte bune să se facă fapte bune)*, *Ale stoicilor porunci zéce*, *A altuia învăţătură* şi *Dovadă împotriva lumii din cartea a doao la punctuşul 54.* Însemnări marginale (ideile principale din diferite capitole) şi o notă de lectură la f. 44v : *Pentru Lavirint ce iaste.* Foile următoare (p. 90—104 în numerotarea copistului), lipsesc; de asemenea, p. 7—8 şi 81—82. Scris de Nicolae Olah, dascăl din Cerghidul-Mare în 1795 (însemnare la f. 51r). Manuscris religios, miscelaneu (în rest, un *Cuvînt împotriva beţiei* şi copii de documente ecleziastice).[3]

f) 1797, Transilvania — *Ms. rom. 2.507 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 121v—173v: *Carte de judecata Lumii cu Înţeleptul sau judecata Sufletului cu Trupul* (Cartea I pînă la sfîrşitul cap. 85: „către aceasta dară tot omul deplin spre a sufletului..." cp. ed. 1698, f. 43r). Scris de Petre Popovici, încheiat la 17 decembrie 1797. Manuscris religios şi laic miscelaneu (în rest cuprinde extrase din *Prologul cel mare muschicesc*, *Istoria răposatului mării-sale Grigorie-vodă Ghica*, *Pateric* etc.)[4]

g) Începutul secolului al XIX-lea, Transilvania — *Biblioteca Centrală de Stat a R.S.R.*, achiziţie recentă (1965), f. 1r: *Constantin-voevod Divanul lumii cu înţeleptul sau judecata sufletului cu trupul.* Cuprinde Cartea I şi a II-a (numai cap. 1—36, pînă la: „acela al Senecăi cuvînt mult foloséşte". Iniţialele împodobite cu diverse reprezentări ale

---

[1] Însemnare criptografiată la f. 56V, descifrată de G. Ştrempel, *op. cit.*, p. 36—37.

[2] Cf. şi G. Ştrempel, *op. cit.*, p. 4—5; G. Ştrempel, Fl. Moisil, L. Stoianovici, *op. cit.*, p. 410.

[3] Descris şi de Ştefan Paşca, *op. cit.*, p. 121—124.

[4] Cf. şi G. Ştrempel, *op. cit.*, p. 188.

Înțeleptului și ale Lumii, influențate de alegoria din ed. 1698. La f. 36^{v} portretul fantezist al autorului cu însemnarea: *Ioan Dimitrie Costandin Voevoda care au scos Divanul, spre pomenire*. Pe filele următoare însemnări de popa Ianăș din Grădiște, eparhia Hațegului, episcopia Făgărașului din anii 1812—1817 și de Iosef Popp din 1844. Însemnări de lectură (f. 9^{r} jos, la episodul Virsaviei: „adevărat este"). Manuscris religios, miscelaneu (în rest: *Protocolul cununaților parohiei Grădiște*, f. 45^{r}; *Verș la morți*, f. 46^{v}; *Verș la morți la om tînăr*, f. 47^{r}; *Protocolul botezaților parohiei Grădiște*, f. 48^{v}; *Polojeniia epurelui*, f. 49^{v}—50^{r}; Însemnări diverse, f. 51^{v} și coperțile interioare).

h) Începutul secolului al XIX-lea, Moldova — *Ms. rom. 1.524 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 1^{r}—2^{v}: Cartea I (cap. 6—20), de la „ba, și e sama la împărați cum sfarmă cetăți", pînă la „Lume după păcat în rău s-au prefăcut". Manuscris laic și religios, miscelaneu (în rest: *Istoria răposatului Manolache Bogdan vel vornic*, în versuri, cuvîntări religioase, *Trepetnic* etc.).

i) Secolul al XIX-lea, Țara Românească — *Ms. rom. 5.566 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 1^{r} — 26^{r}: Cartea I (cap. 13—74 de la „Alexandru, ce folos vei avea" pînă la „ci numai în toate". Copierea a fost întreruptă. Manuscris separat.

j) 1831, Moldova (Iași) — *Ms. rom. 758 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 94^{r}—154^{v}: *Cartea către cetitoriu* (cu titlul: *Către cetitoriu luare-aminte)* și textul integral al ed. 1698. La f. 97^{r} titlul: *A lui Ioan Dimitrie Constandin Cantemir-voevod, la Divanul lumii cu Înțăleptul sau Giudecata sufletului cu trupul, Lumea bîrfind și Înțăleptul grăind cu adevărate dovezi*. Motivarea copierii, la f. 96^{r}: „Fiind aceasta carte vechi și lipsind vro cîteva întrebări și răspunsuri, după cum am găsit, așa am și priscris-o. Anul 1831, luna iulie, în vreme boalii holerii în Iași. Grigori Frățița." Manuscris laic și religios, miscelaneu (în rest: *Letopisăț, Cuvinte* și *Cazanii* din Ioan Hrisotom, Damaschin, Teofan, Ilie Miniat etc. și *Tîlcul liturghiei)*.[1]

k) 1835, Transilvania (Satulung) — *Ms. rom. 1.698 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 90^{v}—91^{v}: Cartea I, numai cap. 1—14. Copistul se oprește apoi, ștergînd cuvîntul de legătură cu pagina următoare. Încercarea de a copia cel puțin titlurile capitolelor este și ea abandonată după cap. 17 (f. 92^{r}), scriindu-se „Sfîrșit și lui Dumnezeu laudă". Manuscrisul e semnat de „Stan dascăl sîn Iordache log <ofăt>" din Săcele-Satulung și datat 1 august 1835. Manuscris religios, misce-

---

[1] Descris de I. Bianu și G. Nicolăiasa, *Biblioteca Academiei Române. Catalogul manuscriptelor românești*, t. III, Craiova, 1931, p. 29—30.

laneu (în rest: *Agathanghel*, prescurtări și comentarii din *Vechiul Testament*, cazanii).

Cele 11 copii ale *Divanului* descrise mai sus provin deci trei din Moldova, trei din Țara Românească și cinci din Transilvania. Prezentarea manuscriselor arată că *Divanul* a circulat și în copii separate (3), și în miscelanee de cuprins religios și laic (2). Copiștii erau din medii de cultură variate (din orașe ca Iașii, din marginea Bucureștilor sau de la țară) și interesul lor a mers pînă acolo încît au copiat și difuzat scrierea lui Cantemir în manuscrise separate.

4. *Prescurtări sau prelucrări ale „Divanului"*. Desigur că tocmai stilul încurcat și greoi al scrierii lui Cantemir a îndemnat pe unii cititori să redea substanța dialogului din Cartea I într-o formă prescurtată și inteligibilă. Cunoaștem două asemenea încercări: *Întrebarea Înțăleptului cu Lume* (1754) și un rezumat al *Divanului* (1849), păstrate în următoarele manuscrise:

a) 1754, Transilvania (Bihor) — *Ms. fost al prof. N. Drăganu din Cluj*, f. $249^{v}-265^{r}$: *O istorie a omului înțălept și a lumii, cum s-au mustrat înțăleptul cu lume amîndoi*. Inc.: *Cine ești dumneata de ești așa mîndră și frumoasă și împodobită?...* Scris în 1754 (se dau 7262 ani drept vîrstă a lumii), dar N. Drăganu crede că textul e mai vechi. A circulat, după cum reiese din însemnări, în Bihor (com. Surduc etc.). Manuscris cu cuprins religios și laic, miscelaneu (în rest: *Învățătură pentru tutun*, *Rugăciune de alungarea dracilor din ape* și alte scrieri religioase, morale sau laice cu caracter popular)[1].

b) [1774], Moldova — *Ms. 2.379 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. $32^{v}-38^{r}$. Inc.: *Înțăleptul zisă: Cine ești dumneata de ești așa frumoasă și împodobită?* Sf.: *Lume zisă: Dacă nu mă vrei, pas sănătos, că alții mă roagă*[2]. Manuscrisul, datat 1810, pare copia unui text din 1773 după cum se poate stabili din vîrsta lumii (7281 — de ani = 1773). Face parte din tradiția manuscrisului precedent (cp. începutul). Lucrarea constă într-o prescurtare a cap. 1—37 din Cartea I și o încheiere sintetizînd atitudinea Înțeleptului și a Lumii, fără ca disputa să ajungă la concilierea din originalul lui Cantemir. Expresiile și imaginile luate din *Divanul* sînt destul de numeroase pentru a demonstra că această mică scriere anonimă este rezumatul *Divanului*. Manuscrisul din 1810 este un miscelaneu de cuprins laic (în rest: *Călindariu pe 1810* și *Istoria poamelor*).

---

[1] Descris de N. Drăganu, *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921—1922), p. 238—240, 248.

[2] Publicat de M. Gaster în *Chrestomația română*, vol. II, p. 93—97; v. și *idem*, vol. I, p. L.

c) 1789, Transilvania (Păuşe) — *Ms. rom. 3.170 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 93v—98r: acelaşi text. Scris de Gheorghe Popovici — Cucuian din Păuşe, 1789. Manuscris de cuprins religios şi laic, miscelaneu *(Alexandria, Archirie, Cuvînt de vreme de apoi)*[1].

d) 1849, Moldova — *Ms. rom. 1.555 al Bibliotecii Academiei R.S.R.*, f. 158v—162r: *A lui Ioan Dimitrii Costantin Cantemir-voivod* <sic> *la Divanul lumii cu înţăleptul sau giudecata sufletului cu trupul, lumea bîrfind şi înţăleptul adevărul grăind cu adevărate dovezi, cartea întîiu.* Cele cinci file cuprind o prescurtare, cu cuvintele originalului, a Cărţii I şi a II-a pînă la cap. 39, după care lucrarea este părăsită. De observat identitatea titlului cu acela din ms. rom. 758 (cf. mai sus, pct. i), datată la f. 162r: „1849 s-au scris, iunie 20". Manuscris religios, miscelaneu (în rest, texte hagiografice).

5. *O copie a versiunii greceşti.* Spyridon Lambros a descris în 1910 codicele nr. 109 din Biblioteca Societăţii istorice şi etnografice din Atena, care cuprinde o copie a versiunii greceşt a *Divanului.*[2] Este un manuscris din secolul al XVIII-lea, pe hîrtie, de 95 file, cuprinzînd — după ediţia de la Iaşi din 1698 — întreg textul grec al operei lui Cantemir, inclusiv cele trei prefeţe.[3] Codicele, provenit din donaţia lui Hristu D. Caragea, a fost găsit de acesta la Ghemi, orăşel din Tracia, în regiunea Adrianopolei.

În preţioasa sa lucrare *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, Marcu Beza a semnalat acum trei decenii acest manuscris cu o descriere sumară („Versiunea grecească a *Divanului Înţeleptului cu Lumea*, avînd în frunte scrisoarea cea caracteristică de închinare a lui Dimitrie Cantemir către fratele său Antioh, din care amintesc rîndurile: «Tha-

---

[1] Vezi şi G. Ştrempel, *op. cit.*, p. 190.

[2] Spyr. Lambros, Κατάλογος των κωδί κων των ἐν 'Αθῆναις βιβλιοθηκων πλὴν τῆς 'Εθνικῆς — Β' κωδίκεις τῆς 'Ιστορικῆςκαι 'Εθνο λογικῆς 'Εταιρειας, în Νέος 'Ελληνομνήμον, 7 (1910), p. 336—337, nr. 109. Mulţumim şi pe această cale colegului Leandros Vranoussis, directorul Arhivelor medievale ale Academiei din Atena, care a binevoit să ne procure descrierea manuscrisului menţionat.

[3] Din descrierea lui Lambros ar rezulta că manuscrisul — pe care nu l-am văzut — ar avea numai două din prefeţe *(Cartea de închinăciune* şi cea *Către cititor)*. Cum însă a doua poartă două semnături (a lui Cantemir şi a lui Cacavela), este posibilă o eroare în descrierea lui Lambros, care a omis epistola lui Cacavela. Titlul copiei are neînsemnate deosebiri faţă de ed. 1698, pe care n-am crezut necesar să le semnalăm. Tendinţa copistului de a prescurta, scriind numai esenţialul, este vizibilă din însăşi foaia de titlu care prezintă cîteva omisiuni.

les filosoful...» "etc.). Reproducerea „iscăliturii lui Dimitrie Cantemir"[1] ne arată că Beza se credea în fața unui autograf, dar altă reproducere a paginii a 2-a din manuscris[2] demonstrează că este vorba doar de o copie a versiunii greceşti tipărite. Într-adevăr, foaia de titlu a acestei copii o reproduce pe aceea (grecească) a ed. 1698, din care este omisă numai mențiunea tipografilor. Este greu de crezut că în manuscrisul autograf Cantemir a trecut şi redactarea foii de titlu a ediției tipărite.

6. *Reeditările „Divanului"*. Hasdeu a republicat cel dintîi *Divanul* cu litere latine şi o ortografie latinizantă atenuată, în *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 82—170, împreună cu o sumară introducere intitulată *O scriere de filosofiă morală în limba română* (*idem*, p. 81—82). Editorul omite titlurile Cărții a II-a şi *Scara*. Termenii arhaici şi unele neologisme sînt corect explicate în note subpaginale, iar expresiile, proverbele, particularitățile sintactice etc. sînt scoase în evidență prin litere cursive. Aparatul ediției Hasdeu se opreşte însă aici. Filologul notează numai deslușirile care-i vin repede sub condei, sărindu-le pe cele dificile, şi nu încearcă să identifice citatele fără referințe din autorii clasici, osteneală la care îl obliga pregătirea sa de filolog.

Ediția are omisiuni (ex. „au poate muvilița în a Olimbului munte coastă să să cunoască?", *ed. cit.*, p. 84, r. 23) şi transcrieri greşite (ex. *nescărănddăvindu-se*, în loc de *nescărăndivindu-se*, p. 115, r. 27). În schimb, scoțînd în evidență prin cursive sau note pertinente informațiile de ordin filologic, filozofic, social-politic întîlnite în textul operei, editorul făcea un excelent serviciu cercetărilor de acum un secol.

Față de ediția lui Hasdeu apărută cu numai treisprezece ani înainte, deci încă accesibilă cititorilor la 1878, ediția lui G. Sion, publicată sub auspiciile Academiei Române, este pretențioasă şi inutilă. Contribuțiile sale noi sint minime: o prefață în care naivitățile covîrşesc cele cîteva observații de bun-simț, un *Glosar* incomplet şi plin de erori.

Transcrierea nu este mai corectă decît cea a lui Hasdeu, față de care este însă mai riguros latinizantă, spre totala desfigurare a textului

---

[1] *Op. cit.*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1937, p. 191. Eroarea a trecut în albumul lui Scarlat Callimachi, Vladimir Block şi Elena Georgescu-Ionescu, *Dimitrie Cantemir. Viața şi opera în imagini*, Buc., 1963, în care la p. 32 se reproduce după Beza „autograful lui Dimitrie Cantemir pe manuscrisul grecesc al *Divanului*".

[2] *Op. cit.*, p. 190.

cantemirian[1]; la obscurităţile datorate normelor ortografice de atunci ale Academiei se adaugă erorile de lectură ale editorului, ceea ce ia ediţiei orice valoare filologică. Sion transcrie:

„Herbulu tiarii vechii si-au fostu alessu bouru
Numele vestindu-si ca tunulu prin nouru"...

În transcrierea aceloraşi versuri Hasdeu redase *buŭr*, *nuŭr* prin *buoru*, *nuoru*, mai aproape de forma originalului.

Dintre erorile de transcriere (sau tipar) ale ediţiei Sion cităm doar cîteva: modificarea numerotării Cărţii I după cap. 8, ceea ce duce la necorespondenţa cu Cartea a II-a (deci nesocotirea intenţiei autorului), la suprimarea titlului cap. 9 din *Scara* cărţii I şi la repetarea erorii de alţi cercetători care i-au folosit ediţia; *Pildă din vechimea istoriei iea* (p. 51, r. 22, în loc de *vechile istorii)*; *dureri* (p. 56, r. 14 de jos, în loc de *daruri)*: omisiune *(iaste*, p. 61, r. 2); *Ai, cea lătrătoare* (în loc de *Aicea lătrătoare*[2], p. 69, r. 7 de jos); *Apost.* (p. 154, r. 6, în loc de *Apoc.)*; omisiune (p. 161, r. 10 de jos, sare cinci rînduri din original, f. 85v, r. 7—11); altă omisiune (p. 133, r. 4, cuvîntul *méseța)* etc. Nici una din aceste greşeli nu e consemnată în *Erata* de la p. XV—XVI, care mai cuprinde altele 116.[3]

Editorul din 1878 n-a depus nici un efort pentru prezentarea ştiinţifică a *Divanului*, pentru lămurirea împrejurărilor istorice ale alcătuirii acestei opere. Observaţiile din *Prefaţă* sînt rezultatele unei lecturi grăbite sau mărturisirea unei totale lipse de metodă ştiinţifică.[4] Caracterizări şi ipoteze gratuite, informaţii inexacte, întrebări nerezolvate abundă în *Prefaţă*, ca şi în notele subpaginale ale ediţiei ei. „Dimitrie era, precum se vede, o inteligenţă extraordinarie şi a aflat mijloace nu numai să trăiască şi să se instruiască, ci să-şi facă chiar un nume distins în Constantinopole, astfeliu că a ajuns chiar la tronul Moldovei pe care se întreceau a-l precupeţi (în 1693—1710!, *n.n.*) grecii din Fanariu"; „Ieremia Cacavela, un erudit distins pe timpul acela. Aceasta se vede şi din epistola publicată în capul operei"[5];

[1] Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 6, deplînge de asemenea „această ortografie a momentului care face citirea penibilă şi înceată, ba chiar are darul să distragă uneori atenţia cititorului de la sensul adînc al celor tratate".

[2] Menţionăm că lectura *Ai, cea* pare mai plauzibilă (la fel citeşte P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 50), dar traducătorul în greceşte scrie tot *Aicea* ('Εδω), aşa încît o asemenea transcriere se impunea.

[3] Vezi alte erori semnalate de Şt. Giosu, *art. cit.*, p. 111, n. 6.

[4] Despre lipsa de informare şi metodă a lui G. Sion, vezi şi criticele lui Titu Maiorescu, *Beţia de cuvinte*, în *Convorbiri literare*, 7 (1873), p. 79—81.

[5] *Prefaţa*, p. IX.

„... opera n-a fost scrisă în Moldova, ci în Constantinopole sau în Udriiu (Adrianopole), unde se vede *(sic!)* că a fost relegat junele principe ca căzut sub urgia vizirilor de atuncea, bănuit de hain sau rebel"[1]... „Lipsa de idei sau expresiune juvenilă" şi sfîrşitul ascetic al operei, ca şi imposibilitatea ca Dimitrie Cantemir să fi „putut avea pe degete texturile *Sîntelor Scripturi*" îl face pe Sion să atribuie *Divanul* lui Cacavela, cel puţin în ce priveşte inspirarea „fondului subiectului"[2]. Editorul întrevede posibilitatea de a stabili „sorgintea originalului": pentru aceasta ar trebui să aflăm cartea lui Andrei Wissowatius (despre care se vorbeşte către capul cărţii întîia la pag. 103 *n.n.*), "după care este poate o imitaţiune sau o prelucrare comandată ca teză de eserciţii de către profesor elevului său"[3]. Nici un efort nu s-a depus atunci pentru aflarea unei cărţi care exista negreşit în bibliotecile Transilvaniei, cu care puteau uşor stabili relaţii membrii ardeleni ai Academiei, cum demonstrează în anii imediat următori bibliotecarul instituţiei, tînărul — pe atunci — Ioan Bianu.

Sion mărturiseşte: „Am crezut inutil de a reproduce şi versiunea grecească, căci ea nu ar fi adus nici o lumină de interes filologic sau literar", deşi nu poate răspunde la întrebarea „în care versiune s-a scris originalul"[4]. Limba textului grec i se pare atît de „neîngrijită, atît de barbară, încît nu o putem califica îndestul" şi se miră „cum însuşi învăţatul Cacavela a putut permite elevului său să iasă la lumină cu o grecească atît de comună"[5], adăugînd nedumerit: „poate că pe timpul acela aşa se scria limba grecească şi în asemine ipotesă trebuie să respingem ideea că versiunea aceasta a fost o lucrare originarie a lui Cantemir, fiindcă de la dînsul nu se mai văd alte opere scrise în limba aceasta"[6], argument de două ori neîntemeiat, deoarece, pe de o parte, Cantemir a scris şi alte opere în greceşte, iar pe de alta, pentru

---

[1] *Prefaţa*, p. IX.

[2] *Idem*, p. X. E curios cum o asemenea părere a putut fi însuşită de M. Gaster. În *Literatura populară română*, Buc., 1883, p. 167, Cacavela este deocamdată „editor... al cărţii *Divanul lumii*, ce se atribuie *(sic!)* lui Demetrie Cantemir", dar în *Chrestomaţia română*, vol. I, p. XLVIII, *Divanul* este chiar citat ca opera lui „(Cacavela) Cantemir". Această atribuire pripită trece la N. Drăganu, *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921—1922), care afirmă (după Gaster citat îndată) că *Divanul* „l-a compus, după cît se pare, în colaborare cu «plugariul» Cacavela", şi la Traian Bratu *(Cărţile populare la români*, în *Revista Fundaţiilor*, 3 (1936), nr. 10, p. 67, n. 1), care, tot după Gaster, îl numeşte pe Cacavela editor „al unei *cărţi atribuite* voievodului Dim. Cantemir, tipărite la Iaşi, la 1698".

[3] *Prefaţă*, p. X.

[4] *Ibidem*.

[5] *Idem*, p. XI.

[6] *Ibidem*.

că din faptul că *Divanul* era scris în greaca vorbită nu decurge că versiunea nu putea fi a lui Cantemir.

„Stilul şi limba" *Divanului* sînt pentru Sion alte pricini de „mirare şi confusiune"[1]. Topica ciudată a operei este explicată de editor prin lipsa de lecturi româneşti a autorului, care, exilat la Constantinopole, „nu dusese cu sine decît vorbirea limbei aşa cum o învăţase în casa părintească şi puţină deprindere în scriere", de unde mulţimea acelor „barbarismi atît de grosolani"[2]. Deşi vinovat de „neglijenţa ce arată în modul scrierii" şi „ignoranţa literară", autorul este, însă, observă Sion, un „creatoriu de cuvinte şi chiar neolog".[3] Sion încheie *Prefaţa* cu explicarea erorilor de transcriere şi tipar justificate prin „sistema etimologică" a Academiei, lipsa de semne diacritice şi... „perplexitatea culegătorilor".

Această şubredă îndreptăţire a unei metode de lucru precare nu e întrecută decît de scurtele comentarii la text, în care ignoranţa este asociată cu o candidă comoditate. Sion nu verifică corect referinţele şi nu caută să identifice citatele. Citatul din *Ecleziastul*, XIII, 1 (citeşte *Ecclesiasticus*, adică *Înţelepciunea lui Iisus Sirah)* din Cartea a II-a, 48, îl pune în mirare „mai întîi că în textul grecesc se dă ca citaţiune de la Sirach, apoi că în *Ecclesiastul* nu există o Carte a III-a (eroare de tipar pentru *a XIII-a)*, prin urmare nici citaţiunea nu se găseşte"; Sion nu cunoştea deci deosebirea dintre cărţile *Ecleziastului* şi *Ecleziasticului* şi nu se ostenise să verifice în cartea *Sirah*, unde citatul se găseşte la locul corect indicat în text. Dar el nu înţelege nici sensul lui μακρύνω, şi traducîndu-l prin „a înlătura" găseşte ideea stihului din Cartea a III, cap. 15, „fără vigoare şi înţelesul de tot obscur"[4]. Pentru că numai versurile din Cartea a III-a, 69 au referinţă (la Ausonius), Sion conchide că „toate versurile ce figurează în cartea aceasta fără citaţiunea autorilor se vede că sînt traducţiuni fidele din Ausonie"[5], dar, evident, nu controlează în operele poetului latin pentru a-şi verifica presupunerea[6]. Dacă se poate accepta ignorarea rarului bulgarism *bîhă* (în expresia „a prinde bîha" = a contesta, a nega), întîlnit în Cartea I, 76 (deşi era corect explicat de Hasdeu în ediţia sa, p. 134, n. 3) sau chiar a termenului biblic *curban*[7], în schimb

---

[1] *Prefaţă*, p. XI.

[2] *Idem*, p. XII.

[3] *Ibidem*.

[4] Ed. Sion, p. 202.

[5] *Idem*, p. 234.

[6] La pag. 201, n. 1 se mirase că pentru versurile traduse în text nu se citează autorul.

[7] *Idem*, *Glosar*, p. 6.

e curios ca *blagodarenia* să capete echivalenţele „adoraţiune", „bine cuvîntare"[1], iar *innoplemennic* pe acela de „nu eterodox", „bine credincios", cînd sensul este tocmai invers[2]. Exemplele de mai sus sînt concludente în ce priveşte inutilitatea şi nivelul scăzut al ediţiei Sion, care a fost, totuşi, mai cunoscută decît aceea, incomparabil superioară, a lui Hasdeu.

VI. „DIVANUL" ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ ŞI ÎN CULTURA EUROPEANĂ

După cum autorul însuşi a dorit-o, *Divanul* a fost o scriere bine primită de cultura românească a vremii şi care, timp de peste două veacuri şi jumătate, a rămas în atenţia cărturarilor de la noi. Despre o operă care după difuzarea ei prin tipar a fost copiată de cel puţin 15 ori — manuscrisele cunoscute — în ambele ei versiuni, română şi greacă, este greu de spus că nu a putut rămîne în literatura noastră.[3] Opinia lui Sextil Puşcariu merită a fi amintită numai pentru a ilustra varietatea reacţiilor pe care le poate provoca o carte interesantă. Tipărită în 1698, copiată aproape din deceniu în deceniu pînă în 1846, retipărită în 1865 şi 1878, analizată în manuale sau studii pînă în ultimii ani — prima scriere a lui Cantemir continuă să-şi împlinească o funcţie culturală greu de contestat şi, după ce a bucurat pe vechii cititori, ea rămîne pentru cei de azi mărturia la fel de preţioasă a tradiţiei umanismului românesc. *Divanul* a răspuns deci dorinţei pe care o mărturisea Miron Costin în *Predoslovia* sa la *Viaţa lumii:* „Şi alte dăscălii şi învăţături ar putea fi pre limba românească de n-ar fi covîrşit vacul nostru acesta de acum de mare greotăţi, şi să fie şi spre învăţătura scripturii mai plecate a lăcuitorilor ţării noastre voie". Cartea lui Cantemir arăta şi „plecarea spre învăţătură" a românilor şi posibilitatea efortului nostru creator de a înavuţi cultura chiar în marile greutăţi ale veacului al XVII-lea.

Ca şi alte vechi scrieri, *Divanul* a ocupat succesiv mai multe locuri în cultura noastră. De la apariţie şi pînă către mijlocul secolului al XIX-lea, perioadă în care ediţia tipărită este prezentă în bibliotecile vii, citite, cum constatăm din însemnări şi din faptul că opera este răspîndită încă prin copii manuscrise, *Divanul* face parte din fondul literar circulant. Ea îndeplineşte în această fază funcţia de

---

[1] *Idem*, p. 3.

[2] *Idem*, p. 11.

[3] Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române, Epoca veche*, ed. a 2-a, Sibiu, 1930, p. 170.

operă etică, de educaţie religioasă, dar şi de reflecţie filozofică, prin atitudinea nouă a Lumii, exprimată în atîtea din paginile sale, şi prin tratarea laică a temei *Fortuna labilis*. Ea contribuie în bună măsură la întreţinerea şi dezvoltarea interesului pentru temele „norocului nestatornic" şi a „disputei între suflet şi trup", tocmai sub această formă a dialogului. În secolele XVIII--XIX vom regăsi motivele în alte creaţii folclorice sau din literatura populară scrisă (*Mustrarea sufletului şi a trupului*[1], traducerile din Oxenstiern) ceea ce demonstrează, încă o dată, integrarea *Divanului* într-un filon bogat al literaturii noastre vechi.

Treptat, cercul cititorilor *Divanului* se restrînge însă la acela al ştiutorilor de carte de la sate şi al clericilor din mănăstiri.

Pentru o vreme, prima operă a lui Cantemir, eclipsată parţial de scrierile de faimă europeană ale cărturarului moldovean (*Istoria Imperiului otoman* şi *Descrierea Moldovei)*, este cunoscută de oamenii noştri de cultură doar după nume sau după descrierile altora.[2]

În 1865, prin republicarea integrală, Hasdeu descoperă *Divanul* pentru istoriografia culturală şi pentru filologia noastră: „Pe lîngă importanţa-i pentru studiul limbei noastre, această carte este un document de mare valoare pentru istoria culturei naţionale, ca cea dintîi şi, pare-se, singura pînă acum operă filozofică română originală"[3]. Dar nici istoricii culturii, nici filologii n-au fost atît de sensibili cît ne-am fi aşteptat la semnalarea lui Hasdeu. Retipărirea *Divanului* în 1878 s-a datorat faptului că întreaga operă a lui Cantemir era reeditată de Academie; atenţia acordată cărturarului moldovean era provocată însă de alte scrieri, socotite mai valoroase, iar despre felul cum s-a retipărit *Divanul* am avut prilejul să scriem mai sus. În realitate, cartea nu a format obiectul unui studiu atent, aşa încît timp de cîteva

---

[1] Vezi N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II, Buc., 1938, p. 215—216. La 1849 şi 1854 Anton Pann publica *Pocăinţa omului desmierdat sau Vorbire între suflet şi trup*, Buc., reluată de ierom. Paisie Lambru într-o broşură din 1905, *Vieaţa şi petrecerea omului desmierdat sau Convorbirea sufletului cu trupul*, Buc. Alte *Mustrări* sau *Vorbiri între suflet şi trup* se păstrează în fondul de manuscrise româneşti al Bibliotecii Academiei R.S. România.

[2] Aşa, George Bariţ, în articolul său *Dimitrie Cantemir, principele Moldovei*, publicat în *Transilvania*, 3 (1870), p. 118, descrie *Divanul* în mod evident după Alexius Horányi, *Memoria hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, pars II, Viennae, 1776, p. 285. Vasile Popp, în *Disertaţie despre tipografiile româneşti*, Sibiu, 1838, p. 79, folosise aceeaşi sursă. Era vremea în care Hasdeu se plîngea că despre Dimitrie Cantemir unii cercetători „nu cunosc nici titlurile producerilor sale" (*Notiţă asupra lui Cantemir Vv.*, în *Foiţa de istorie şi literatură*, 1 (1860), nr. 3, col. 69).

[3] B.P. Hasdeu, *O scriere de filosofie morală în limba română*, *loc. cit.*, p. 81.

deceniii cunoaşterea ei s-a limitat la observaţiile puţine ale lui Hasdeu şi la cele eronate ale lui G. Sion. M. Gaster însuşi rămîne tributar acestor informaţii, emiţînd opinii neaşteptat de greşite despre limba şi stilul cărţii şi raportul între versiuni.[1]

Pînă ce filologii îşi vor întoarce atenţia către opera lui Cantemir, mai întîi pentru studiul stilului, ea încremeneşte sub eticheta pe care i-o pune N. Iorga: „O compilaţie greoaie, rău scrisă şi fără scop", în cuprinsul căreia „puţini mai pot avea curajul să rătăcească"[2]. Sion în ediţia de autoritate a Academiei, Gaster, Iorga erau de ajuns pentru a stabili reputaţia unei opere, pentru a tăia elanul celor ce-ar fi vrut să o studieze sau a da idei preconcepute celor ce se încumetau.[3] *Divanul* capătă un număr de inventar în istoria literaturii române vechi, peste care manualele trec repede în favoarea *Istoriei ieroglifice*.[4]

Această carenţă a vechii istoriografii literare se întrerupe cu un mare studiu despre stilul lui Cantemir, în care analiza *Divanului* ocupă un loc însemnat, fără a răspunde însă întrebării privind originea acestui stil (influenţa celui latin, celui turcesc sau creaţie originală).[5] Se deplînge conţinutul sterp şi monoton al acestei opere, dar „stilul, ca unul ce nu se depărtează prea mult de tradiţie şi nu suferă prea mult de mania de originalitate a discipolului lui Van Helmont, stilul e mai aşezat, mai puţin bizar şi de neînţeles"[6]. A.D. Xenopol preţuieşte

---

[1] *Chrestomaţie română*, vol. I, Leipzig — Bucureşti, 1891, p. XLVIII.

[2] N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, vol. I, Buc., 1901, p. 274 — 275.

[3] La aceasta contribuise şi Aron Densuşianu (*Istoria limbei şi literaturei române*, ed. a 2-a, Iaşi, 1894, p. 181), căruia limba *Divanului* îi păruse „exotică, nenaturală şi greoaie pînă la dezgust, intervertită şi încurcată pînă la neînţeles". A.D. Xenopol protestează în *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, vol. VIII, Buc., 1929, p. 206, nr. 32, vorbind despre „limba curat românească" a lui Cantemir şi despre „tema îndeobşte interesant tratată... cugetările nouă şi fericite" ale *Divanului* (*idem*, p. 210).

[4] A contribuit la aceasta şi o altă idee neîntemeiată pe nimic, tot a lui G. Sion (*Prefaţa*, p. X), şi anume, că *Divanul* ar fi o prelucrare după Wissowatius „comandată ca teză de exerciţii de către profesor (Cacavela) elevului său "(Cantemir). Afirmaţia şi-a străbătut drumul nediscutată de nimeni (Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 7, nr. 3, credea însă că lucrarea de „abilitare" a lui Cantemir ar fi fost *Compendiolum*), repetată pînă în studii recente („un exerciţiu, ca să spunem aşa, de nivel înalt, însă un exerciţiu de învăţăcel, sub îndrumarea unui dascăl superior cum a fost igumenul cretan Ieremia Cacavela", Şerban Cioculescu, *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Tribuna*, 2 [1958], nr. 35, p. 1).

[5] Dragoş Protopopescu, *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele Academiei Române*, S. II, Mem. lit., 37 (1914 — 1915), p. 125 — 170.

[6] *Art. cit.*, p. 135 — 136.

însă *Divanul* tocmai pentru limbă și idei.[1] Mihail Eminescu îmbogățește Biblioteca Universității din Iași cu un exemplar plătit cu 170 lei noi în 1874, acela folosit azi de cercetători.[2]

Pînă la reîndreptarea atenției cercetătorilor asupra *Divanului* principalul serviciu culturii noastre moderne îl făcuse Hasdeu: acela de a fi semnalat prezența în literatura română a secolului al XVII-lea a unei opere de filozofie considerată, pe atunci, originală. Mențiunile despre *Divanul* în manualele sau cursurile universitare repetă în general această apreciere, contribuind astfel la întărirea conștiinței generale despre vechimea culturii noastre. *Divanul* căpătase astfel în această perioadă a circulației lui funcțiunea unui jalon în istoria gîndirii românești. Tocmai pentru aceasta prima operă a lui Cantemir merita, desigur, mai multă atenție din partea cercetătorilor.

Principalele studii apărute în ultimii ani despre viața și opera lui Cantemir, semnate de P.P. Panaitescu și de Dan Bădărău, marchează o etapă nouă în studierea *Divanului*. Din numeroasele probleme pe care le pune cartea se încearcă rezolvarea cîtorva prin analize atente: originea temei[3], scrierile din care se inspiră autorul[4], ideile filozofice,

---

[1] *Op. cit.*, p. 206, nr. 32 și p. 210; G. Pascu, în *Viața și operele lui Dimitrie Cantemir*, Buc., 1924, p. 33, insistă asupra importanței filozofice a *Divanului*.

[2] Este exemplarul cu nr. 114/74, descris de Eminescu în adresa către Ministerul Instrucțiunii din 15 octombrie 1874 [cf. G. Zane, *Cîteva știri despre M. Eminescu*, în *Revista Fundațiilor*, 6 (1939), p. 317 – 326, și M. Bordeianu, *Autografe eminesciene pe cărți din Biblioteca Universitară din Iași*, în *Călăuza bibliotecarului* 17 (1964), nr. 6, p. 336]. Este interesantă indicația marelui poet rezultată dintr-o intuiție sau dintr-o analiză a textului: „*text român cu traducerea grecească*".

[3] D. Russo (dar înainte de el Ovid Densusianu, *Istoria literaturii române*, Buc. 1898, p. 517) crezuse că găsește ideea centrală a *Divanului* în *Dioptra* lui Philippos Monotropos (*Manuscrisele grecești* din Biblioteca Academiei Române, Buc., 1901, p. 10). P.P. Panaitescu compară cele două scrieri conchizînd asupra originalității *Divanului* prin tratarea literară și soluția laică, deosebită de aceea a *Dioptrei*. Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 118 – 120, extinde comparația la *Venatio scientiarum* a lui Van Helmont, cu concluzia că nu acesta este modelul *Divanului*.

[4] P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51, reia observația mai veche a lui Sion despre folosirea la Wissowatius, semnalînd interesul unei contaminări a ideilor din *Divanul* cu gîndirea unitariană. Dan Bădărău insistă asupra lui Wissowatius (*op. cit.*, p. 121 – 123), fără a putea stabili încă în ce măsură l-a utilizat Cantemir. Reluată în contribuții mai noi (v. studiul nostru *Dialogul Orient – Occident, tradiție – inovație în „Divanul" lui Dimitrie Cantemir*, publicat în *Buletinul Comisiei naționale a R.S. România pentru UNESCO* (1964), nr. 1 – 2 (ian.-iun.), p. 43, și P. Vaida, *Umanistul Andrei Wissowatius tradus de Dimitrie Cantemir*, în *Gazeta literară*, 11 (1964), nr. 37 (din 10 septembrie), această chestiune de istorie literară a fost definitiv lămurită în ultima analiză comparativă a lui P. Vaida, *Dimitrie Cantemir și Andrei Wissowatius*, în *Revista de filozofie*, 12 (1965), p. 37 – 48.

etice şi sociale. Principala contribuţie în aceste chestiuni o aduce Dan Bădărău[1], care scrie primele pagini clare despre aportul filozofic al *Divanului*[2], semnalînd astfel caracterul complex al acestui document de gîndire românească din secolul al XVII-lea şi, în general, valoarea sa pentru studiul prefacerii în sens modern a culturii noastre acum trei veacuri.

Deocamdată în lucrări de sinteză *Divanului* i se acordă mereu mai multă atenţie de către filologi[3], istoricii literaturii[4] sau ai filozofiei noastre[5]. Dar opera prezintă încă suficiente aspecte neclare pentru a fi menţinută pe şantierul cercetării ştiinţifice. Izvoarele *Divanului*, în special pentru Cartea a II-a, traducătorul versiunii greceşti, motivul celor două tiraje, limba şi stilul mai necesită analize şi căutări, pe care studiul de faţă a căutat, la locul lor, să le semnaleze.

Scris într-un centru important de cultură sud-est-europeană, asociind elemente de gîndire din răsăritul şi apusul continentului, publicat şi în limba greacă, *Divanul* aparţine prin temă, geneză şi destinaţie tezaurului comun al literaturii europene. Cantemir însuşi considera că prima lui scriere poate interesa cercul învăţaţilor de la Academia din Berlin. În 1776, Alexius Horányi o menţiona între lucrările cunoscute ale vremii.[6] A. Papadopoulos-Vretos o aminteşte în 1854, în a sa *Istorie a literaturii neogreceşti*[7]. Deşi descris de Emile Legrand la sfîrşitul veacului trecut ca o carte ce intră şi în bibliografia elenică, *Divanul* nu a format însă pînă acum obiectul unui studiu privind locul său în istoria literaturii neogreceşti. Viitorul cercetător al acestei opere integrată procesului de formare al cugetării greceşti moderne va trebui, de asemenea, să ţină seamă că prin *Divanul* un text unitarian este pentru întîia oară tradus în greaca populară.

Pentru că Oxenstiern acordă prea puţine pagini disputei între Suflet şi Trup în *Cugetările* sale, *Divanul* rămîne ultima operă care

---

[1] *Op. cit.*

[2] *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 111–125, 195, 284, 291.

[3] Al. Rosetti şi B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, Buc., 1961, p. 300–318.

[4] *Istoria literaturii române*, vol. I, Buc., 1961, p. 612–614.

[5] *Istoria gîndirii sociale şi filozofice în România*, Buc., 1964, p. 80 (Dan Bădărău) şi P. Vaida, *art. cit.*

[6] *Op. cit.*, p. 285, unde *Divanul* este descris astfel: *Mundus et anima, in Graeca et Moldava lingua scriptus liber et in Moldavia impressus, in dialogos partitus, praecipua Ethicae capita continens*. Descrierea e luată după biografia lui Cantemir anexată ediţiilor occidentale a *Istoriei Imperiului otoman*.

[7] Νεοελληνικὴ φιλολογία, τομ. Α′, Αθῆναις,, 1854, p. 46, nr. 130.

tratează pe larg motivul în literatura medievală. După cum arătam mai sus, prin interpretarea şi soluţia pe care o dă temei *Fortuna labilis*, scrierea lui Cantemir ocupă în istoricul acestei teme un loc pe care nici un studiu viitor nu-l poate ignora, şi este cazul să regretăm că nici F. Batiuşkov, nici Ramiro Ortiz nu au surprins interesul unei analize a *Divanului* sub acest raport. Prezenţa citatelor din al-Saadi şi sensul pe care Cantemir îl dă *Divanului*, ca gen literar, fac din opera sa un document al schimburilor culturale Orient—Occident[1]. Apelul la autorităţi din gîndirea clasică sau medievală — păgîne, catolice, unitariene — într-o carte de etică ortodoxă este plin de semnificaţie pentru lărgirea orizontului cultural sud-est-european în pragul epocii moderne. Iată tot atîtea motive care conferă primei scrieri a lui Cantemir o însemnătate ce depăşeşte graniţele culturii româneşti.

Divanul este una din operele mari ale gîndirii româneşti şi ale cugetării Europei de sud-est în general. Substanţa bogată şi nuanţată a acestei scrieri, în care sînt întreţesute, într-un interesant efort de sinteză, ideile raţionalismului încă tînăr cu urzeala gîndirii medievale în curs de prefacere, fac din prima lucrare a lui Dimitrie Cantemir cartea reprezentativă a unei epoci şi a unei mari lupte de idei care avea să separe religiosul de laic şi să aducă apoi triumful celui din urmă în culturile română şi neogrecească. Lupta aceasta a fost îndelungată şi dificilă. Procesul de ieşire din făgaşul tradiţional al gîndirii medievale şi de angajare într-o nouă viziune a omului şi a lumii s-a desfăşurat în Europa de răsărit într-un interval mai mare de timp decît în Apus. Diferitele etape ale acestui proces şi particularităţile lui nu au fost îndeajuns studiate nici pentru gîndirea greacă, nici pentru cea română. Apariţia atitudinii noi faţă de om şi viaţă atribuită secolului al XVIII-lea şi pătrunderii ideilor iluminismului în ţările balcanice este în realitate mai veche. Pledoaria pentru raţiune pe care o aduce *Divanul* este una din dovezile ce pot atesta că înainte de iluminism terenul pentru o nouă orientare a gîndirii era pregătit în cultura românească.

Această afirmaţie pare temerară, şi ea trebuie susţinută de argumente. Este greu de văzut într-un manual de realizare umană după principiile creştinismului ortodox un jalon între două gîndiri atît de deosebite ca sens şi spirit cum sînt creştinismul tradiţional şi raţionalismul modern. Dar trebuie să acceptăm că o operă care foloseşte ca argumente demonstraţia raţională şi ia ca arbitru raţiunea este —

---

[1] Cf. studiul nostru citat mai sus, *Dialogul Orient—Occident, tradiţie—inovaţie, în „Divanul" lui Dimitrie Cantemir*, p. 41—45 şi 49—50.

indiferent de haina sa teologală — o operă a spiritului nou, raționalist şi o înfrîngere a principiului autorității pe care se rezemase un mileniu şi jumătate cugetarea europeană. *Divanul* este o asemenea operă. În ea se afirmă tendințe ce mijeau de cîteva decenii în gîndirea românească, de a renunța la revelație ca izvor al adevărului şi de a supune vechile dogme examenului critic al omului natural. Faptul că aceste tendințe se manifestă încă sub haina obişnuitelor formule religioase şi în cîmpul culturii religioase nu trebuie să ne înşele. Colaborarea cărturarilor laici a însemnat pentru Biserică a introduce calul troian în cetate; folosind vechiul armament într-un sens nou, aceşti cărturari vor lucra la dărîmarea cetății dinăuntru în afară. Iată de ce activitatea cărturarilor de formația lui Milescu, Constantin Cantacuzino sau Cantemir — analizată în lumina conflictului la care luau parte şi a pozițiilor noi pe care ei le reprezentau — este capabilă să ne lămurească o serie de aspecte nedesluşite încă ale începuturilor gîndirii româneşti moderne.

Divanul este o operă de gîndire, şi sub acest raport interesează pe cercetătorii filozofiei noastre, una din vechile opere de exprimare în limba română într-o formă artistică — ceea ce îi justifică atenția filologiei şi istoriografiei literare — şi totodată unul din izvoarele prețioase de informație asupra cunoştințelor variate ale cărturarilor români din secolul al XVII-lea şi ale cititorilor lui. El interesează deci, în egală măsură, istoria culturii române vechi.

Această întreită valoare a *Divanului* îi îndreptățeşte pentru totdeauna prețuirea iubitorilor de cultură şi atenția cercetătorilor.

NOTA EDITORULUI

1. Versiunea românească a *Divanului* este publicată în ediția de față potrivit regulilor de transcriere interpretativă, reduse însă la minimum din preocuparea de a nu modifica fără folos fizionomia textului original.

La obișnuitele dificultăți întîmpinate în editarea cu litere latine a textelor chirilice, *Divanul* adaugă cîteva datorate unor împrejurări proprii imprimării din 1698 a acestei opere.

Manuscrisul lui Cantemir nu s-a păstrat, iar textul transcris prin ediția de la Iași poartă în mod vădit amprenta inconsecvențelor ortografice sau neînțelegerii manuscrisului original de către tipografii Athanasie și Dionisie.

Dacă, în lipsa manuscrisului autorului, nu putem ști în ce măsură ortografia lui a fost consecventă (deci dacă dublete ca *nici-nice*, *căci-căce*, *păghară-păhară*, *pe-pre*, *sufferire-suferire* etc. sau triplete ca *sint*, *sănt*, *sînt* etc., păstrate în ediția de față, sînt datorate neatenției culegătorilor sau autorului însuși), este limpede că unele erori din ediția 1698 nu pot fi ale lui Cantemir. Așa, de exemplu, dintr-o neînțelegere a culegătorilor, referința „caută-se Tineris [= Iuvenal]" (f. 113) este tipărită „caută Setineris" (eroare ce stăruie și în ediția Hasdeu, p. 152, și în aceea a lui Sion, p. 199), iar „Constantin" (f. 88) devine în textul grec paralel Κονστάντιος. Asemenea erori (a se vedea și cele semnalate în notele textului sau în *Comentarii)* învederează intervenția culegătorilor în textul lui Cantemir, ceea ce creează mari dificultăți restabilirii textului din manuscrisul autorului. Se adaugă faptul că *Divanul* este prima operă cunoscută a lui Cantemir, așa încît ea nu poate beneficia de compararea cu un text anterior care să ajute la stabilirea formelor de limbă sau regulilor ortografice proprii autorului în acea etapă a creației sale.

Interesul deosebit de mare pe care îl prezintă textele cantemiriene ne-a convins că numai o transcriere grafică ar putea pune în fața cercetătorilor toate aspectele, atît de variate și valoroase, ale unei limbi poate prea căutată, încărcată, nefirească adesea, dar reprezentativă pentru aportul unui mare umanist la formarea românei literare. Caracterul prezentei ediții neîngăduind adoptarea unui asemenea sistem, ne-am străduit totuși să ne menținem aproape de ea, apelînd la transcrierea fonetică, redînd textul cu minimum de modificări, fără a folosi semne diacritice și numai cu literele alfabetului latin. Cum înseși ezitările și inconsecvențele ortografice ale autorului sau ale culegătorilor sînt interesante pentru cercetători, lipsa de unitate ortografică (redusă și nesupărătoare) este compensată de celelalte avantaje oferite de criteriul neintervenirii în textul lui Cantemir.

Normele de transcriere după care ne-am condus în ediția de față sînt următoarele:

a. Echivalențele obișnuite slovă-literă au fost respectate, cu următoarele observații:

Ѕ a fost transcris *dz*, iar

З = *z*;

о și ω = *o*;

оу, ȣ = *u*; cînd apare la sfîrșitul cuvintelor (rar ъ) după grupuri consonantice, îndeosebi spre sfîrșitul cărții, slova ȣ a fost transliterată peste tot;

ч și џ au fost transcrise *ce*, *ci* și *ge*, *gi*, după pronunțarea literară de azi; înainte de *e* și *ea* cele două slove au fost transcrise totdeauna *ce*, *ge*. Culegătorii manifestă o mare incertitudine față de valoarea și întrebuințarea slovei ч (*aceasta* este cules ачмаста, ачѣста, ачıаста; cu excepția ultimului caz, cînd din motive arătate mai jos am păstrat pe *ia*, am transcris uniform *aceasta*).

ь, în cazurile rare cînd a fost întrebuințat în loc de ъ, a fost transcris *ă* sau *î*; în celelalte cazuri (interconsonantic, sau la final după consoană), nu a fost transliterat, fiind vorba doar de tradiții ortografice; numai la cuvîntul Петрь s-a transcris *u* (= Petru); în două cazuri ы a fost transcris *i* (*mine* — în loc de *mîne* —, f. 1ʳ și *oamenîi*, f. 108ʳ), fiind socotite erori de tipar.

ъ și ѫ exprimă deopotrivă în textul *Divanului* pe *ă* sau *î* кътръ și кътрѫ, декѫт și декът; ca urmare, au fost transcrise cu litera cerută de pronunția de azi;

ѣ a fost redat întotdeauna prin *ea* (*é*);

ю = *iu*;

ıа = *ia*; se observă o anumită preocupare în textul cărții ca unele

cuvinte cuprinzînd diftongul *ea* — *ia* (şi pe care, potrivit pronunţiei de astăzi le-am fi transcris *ea*) să fie în mod constant culese cu ѣ (ex.: *driaptă, întriagă, socotială* etc.); unele din aceste cuvinte au comun faptul că infinitivul verbului corespunzător se termină în *i* (*amăgială*, f. 1ᵛ; *dobîndiască*, f. 5ʳ — 5ᵛ); *domniască*, f. 8ʳ; *stăpîniască*, f. 8ᵛ; *omeniască*, f. 103ᵛ; *ispitiască*, f. 103ʳ; *citială*, f. VIIʳ, ceea ce nu explică, evident, pe *înțeliaptă, triabă* etc.

ѧ = *ea* după consoană, cînd e cules (frecvent) în loc de ѣ *(carea)*, şi cînd e izolată (pron., pers. III sing.); *ia* iniţial *(iaste)* şi după vocală *(aceaia)*;

θ = *th* *(Mathei)*, sau *ft* *(eftină*, f. 13ᵛ);

ѵ = *i* (în unele cuvinte străine ca мѡѵсѣ sau сатѵра dar *v* *(Evropa*, f. 21ʳ) sau *u* *(multe, unii, un* etc., v. f. 48ᵛ şi urm. unde par să fie erori de cules pentru оѵ);

ᛦ are valoare de *în, îm* şi *î* (întîlnim formele ᛦделѹнг, dar şi ᛦнделѹнг, ᛦпзрат, dar şi ᛦмпзрат, iar izolat ᛦ şi ᛦн, f. 96ʳ); slova a fost transcrisă deci *î, îm* sau *în*, după caz; culegătorii oscilează în ce priveşte raportul lui *în* (prepoziţie) şi cuvîntul următor sau al lui *în* (prefix) şi silaba următoare: la capăt de rînd s-a cules şi *în* — | *vrémea* (f. 39ʳ) şi *în țelept* (fără cratimă, ca două cuvinte deosebite, f. 54ʳ); ambele situaţii se întîlnesc şi în alte părţi ale ediţiei 1698 (a se vedea de ex. ᛦтине, într-un cuvînt, f. 28ʳ, 31ʳ etc. şi ᛦ | делѹнг, separat, f. 27ʳ);

ericul (ь), paiericul (ѵ) = *i* cînd au valoare fonetică (ex. нич, кзчѵ), nu au fost transcrise cînd aveau numai valoare grafică; foarte des aceste semne sînt înlocuite prin ᵛ (transcris *i*) sau titlă (la literele suprapuse final: кз͡ч, нпро͡ч, сз͡с = *să să*, то͡ц, ерто͡ц etc.); am verificat în acest ultim caz funcţiunea titlei de a înlocui şi alte vocale decît *i*[1].

Cifrele au fost redate prin cifre (arabe), iar nu prin litere.

b. Au fost menţinute formele genitivale oscilante *(împărăţii* şi *împărăţiii)*, consoanele duble *(suppunere, sufferire)*, ca şi, în general, formele duble ale unor cuvinte. Uneori literele duble provin din limba originală a neologismului *(pocaanie, gheenna, vremeannic)* sau a numelui propriu *(Evva, Avraam)*; alteori ele vor să sublinieze originea latină a unui cuvînt *(nesufferit, suppus)*. Ele au fost intenţionate deci de Cantemir, iar formele cu o singură literă pot fi scăpări ale culegătorilor. Raportul dintre frecvenţa diferitelor forme ale cuvin-

[1] A se vedea articolul lui Diomid Strungaru, citat mai sus, p. LXX, n. 1. În cazul înlocuirii vocalei prin titlă transcrierea noastră nu va fi considerată deci o întregire.

telor *căci* și *nici* nu ni s-a părut concludent pentru a unifica. În text aceste cuvinte sînt culese ничⷭ҇, ничу ниⷱ҇ și ниче (la fel *căci*); am transcris primele trei forme prin *nici (căci)*, iar a patra prin *nice* (forma кьⷱ҇ nu ar putea fi transcrisă *căce*, a se vedea versul de la f. 93ʳ — *Căci la iad nu va fi plată* — unde metrica arată clar că, astfel cules, кьⷱ҇ se citește *căci*, nu *căce*). Raportul între formele lui *sînt* este următorul: синт — 84%, сѫнт — 14,5 % și сънт — 1,5%. S-a transcris *sint* în primul caz și *sînt* în ultimele două.

Alte forme duble, menținute ca atare, mai des întîlnite, sînt: *vei-vii*, *voi-voiu*, *ar-ari*, *macar-măcar-măcară*, *priiatin-prieten*, *mincinos-minciunos*.

Unele forme duble fonetice sau numai grafice *pe aceeași pagină sau rînd* lasă loc presupunerii că ele răspund unei nevoi de variație dorită de autor sau de culegători (ex. ѧтѹнѣрек și ѧтѹнарекѹл, f. 6ʳ; фрѹмсѣцелор și фрѹмсаце, f. 3ᵛ; мѣсерч și масерч, f. 21; *pe* nime amăgesc, *pre* nime urăsc, f. 20ʳ, același rînd[1]; vezi și f. 43ʳ etc.; *pohtéște* și *pofti*, f. 20ᵛ; *din* și *den*, f. 70ᵛ — 71ʳ; *nedejdiuești* și *nedejduiaște*, f. 71ʳ). Lipsa de literă nu poate fi invocată (litera înlocuită sau absentă reapare pe aceeași pagină mai jos), iar vecinătatea punea îndată în lumină eroarea de tipar dacă acesta ar fi fost cazul. Un argument în plus pentru menținerea formelor duble și, în general, a ceea ce numai aparent sînt simple inconsecvențe.

c. Au fost completate tacit cuvintele prescurtate: *Is. Hs.* (= Isus Hristos), *Psl.* (= Psalm), *Dmndzău* (= Dumnădzău), *sflet.* (= suflet), *Dvid* (= David), dar nu *gl.* (= glavă), prescurtat și *gv.*, ex. f. 45ᵛ, 54ᵛ, *car.* (= cartea), *posl.* (poslaniia), *sh.* (stihul), nici prescurtările folosite în referințele biblice.

d. Am completat tacit cu *i* rarele cazuri cînd *ț* final nu era scris cu titlă, er, eric, sau paieric (*îț*, f. 45ᵛ, *îț va*, f. 52ʳ, *ce-ț*, f. 79ʳ etc.), socotindu-se simple erori de tipar (cca 25 la cca 700 cuvinte în care apare *ț* final). La fel am procedat cu *ș* final în cuvinte ca *iarăși*, *nu-și*, *l-ași*, *aceluiași* etc., în care *ș* e suprapus, cu titlă pe care am considerat-o a fi înlocuirea vocalei *i*.

Nu l-am adăugat în schimb în interiorul expresiei formate cu pronumele în dativ (*ț-ai*, *ț-au*, f. 94ᵛ etc.). De asemenea, nu a fost adăugat *i* înainte de *e* inițial, nici nu a fost intercalat la vocalele în hiat avînd al doilea element vocala *e*, ca în ortografia actuală.

În cazul lui *m* suprapus am observat lipsa consecventă a lui *i* (sau a titlei, ericului etc.), în această poziție, *ceea ce pare să fi constituit*

---

[1] De observat că principiul economiei de spațiu nu se aplică, *pre* fiind la capătul rîndului, și *pe* în interior.

o regulă a culegătorilor (a se vedea: *cine-m*, f. 25^r, 68^v, 104^v; *îm*, f. 11^v, 82^r, 86^r, 95^v; *nu-m*, f. 10^r, 28^r, 34^v, 75^r; *pare-m*, f. 30^v; *să-m*, f. 35^r, 36^r; *spune-m*, f. 9^v, 32^r, 114^v; *suflîndu-m*, f. 28^r; *viață-m*, f. 13^r; *vine-m*, f. 6^v). În toate aceste cazuri nu am adăugat *i*.

e. S-a menținut acordul imperfect dintre subiect și predicat *(ei a, el au)*, considerîndu-l o realitate sintactică.

f. Erorile de tipar au fost îndreptate tacit în text, cu excepția referințelor despre care vezi mai jos.

g. Numai referințele biblice au fost completate [în paranteze drepte], dar nu corectate, deoarece erorile pot ajuta adesea la identificarea izvorului folosit de autor. Pentru referințele exacte și identificarea citatelor fără referințe a se vedea traducerea versiunii grecești.

2. *Traducerea versiunii grecești.* În ediția de față dăm și traducerea versiunii grecești a *Divanului*. Publicarea acestei traduceri alături de textul românesc al lui Cantemir ni s-a părut necesară din mai multe motive.

Între cititorul de astăzi și textul *Divanului* sînt o serie de văluri care împiedică înțelegerea lesnicioasă, completă și exactă a operei lui Cantemir. La dificultățile proprii scrierilor acestuia (sintaxa întortocheată, vocabularul uneori ermetic) se adaugă împrejurări obiective (evoluția terminologiei filozofice și etice în limba română), care fac lectura obositoare și obligă la *interpretarea* textului după regulile obișnuite textelor vechi (așezarea cuvintelor în ordinea de azi, completarea frazei, stabilirea sensului termenilor dificili). *Divanul* rămîne astfel ascuns în norul de praf al arhaismelor de stil și limbă, împiedicîndu-ne să-l citim ca pe o operă de filozofie și etică nouă pentru timpul cînd fusese alcătuită și publicată.

Particularitățile de stil și limbă formează, fără îndoială, obiectul principalei atenții a filologilor, istoricilor literaturii și filozofiei noastre, care vor face totdeauna apel la textul originalului românesc. O reeditare a acestui original era deci indispensabilă. Dar cititorilor dornici să cunoască în primul rînd *ideile* cărții și să-și formeze impresii rezultate dintr-o lectură cursivă le *era necesară o traducere ale cărei avantaje trebuie recunoscute, oricît ne-ar părea de greu să admitem că un clasic român din secolele XVII—XVIII are nevoie să fie tradus.*

Versiunea greacă a *Divanului* ne-a oferit cele mai bune condiții pentru această operație menită să pună în fața cititorului de azi un text limpede și modern al cărții. Scrisă în *greaca vorbită* a timpului, această versiune era mai comprehensibilă decît textul românesc. Folosind terminologia filozofică a unei limbi cu o venerabilă tra-

diţie în domeniul gîndirii, ideile sînt mai clar exprimate, cu cuvinte rămase în vocabularul filozofic şi etic modern.

Traducere a unei scrieri româneşti de gîndire din secolul al XVII-lea, efectuată de un contemporan al autorului, versiunea greacă este un excelent instrument de control pentru înţelegerea exactă a textului lui Cantemir. Felul în care traducătorul redă anumiţi termeni româneşti ne arată sensurile acelor termeni în româna vremii. Astfel, traducătorul în greacă ştie că *inema* (f. 24v) nu înseamnă „inimă", ci „suflet" (ψυχή); că prin *înţelepciune* (f. 107v) autorul nu înţelege totdeauna „sofia"[1], ci şi „virtutea" (ἀρετῆ); *ştiinţa ascunsului inimii* (f. 113r) este „conştiinţa" (συνείδησις) etc. Restabilind forma greacă a unor expresii româneşti provenite din aceeaşi limbă, traducătorul ne pune în faţa sensului lor exact, mai greu de recunoscut în româna secolului al XVII-lea pentru cititorul neprevenit. Astfel, în Cartea I, cap. 32, poftind *cinste politicească*, Înţeleptul nu cere Lumii o „demnitate politică", aşa cum pare la prima lectură (aceasta o va cere în capitolul următor, cînd doreşte *între stăpîniri să mă învrednicesc)*, ci numai „onoruri sociale", nuanţă pe care o redă expresia grecească.

Chiar cînd traducătorul crede necesar să se depărteze de textul românesc (ca în cazurile semnalate mai sus, p. XLI-XLII), el ne oferă prilejul unor analize comparative deosebit de interesante pentru studiile semantice asupra românei vechi, ca şi pentru cercetările de istorie a gîndirii noastre.

Evitînd soluţia unui text hibrid care ar fi rezultat din încercarea de a face comprehensibil însuşi originalul românesc printr-o reordonare a cuvintelor[2], traducerea versiunii greceşti oferă deci următoarele avantaje:

— un text clar, uşor de parcurs, restabilind un contact comod între cititorul de azi şi gîndirea lui Cantemir;

— un text care, prin terminologia modernă, scoate îndată în evidenţă pregătirea filozofică, etică şi culturală a autorului;

— un text finisat din punct de vedere redacţional, prin completarea referinţelor, îndreptarea celor greşite, identificarea citatelor din alţi autori, operaţii care, fiind făcute în traducere, au permis

---

[1] Confuzia a putut străbate şi în lucrări recente de analiză a filozofiei lui Cantemir (vezi Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 63).

[2] Vezi rezultatul unor asemenea încercări efectuate pentru a da inteligibilitate textului lui Cantemir la acad. Emil Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir, loc. cit.*, p. 123—125. Textul rezultat din aşezarea cuvintelor în ordinea sintactică de azi a limbii române cîştigă în claritate, fără a fi pe deplin desluşit din cauza vocabularului arhaic.

respectarea formei autentice a textului original, interesant şi prin imperfecţiunile sau lacunele lui;

— un text care permite cercetătorilor analiza raporturilor dintre originalul românesc şi versiunea greacă.

Preocuparea noastră a fost mai puţin de a da o traducere literară, cît una exactă. Repetiţiile, pleonasmele, unele neajunsuri stilistice ale textului grec au fost, deci, redate aidoma. Comparînd însă mereu versiunea greacă şi originalul românesc, au fost îndreptate, după acesta, erorile de tipar[1] sau traducere din textul grecesc din care am dat exemple mai sus (v. p. XLI-XLII) şi în *Comentarii*. Referinţele pe care traducătorul sau culegătorul uneori le omite au fost peste tot completate[2], iar citatele fără referinţe, identificate pe cît a fost cu putinţă.

3. *Textul latin al Cărţii a III-a („Stimuli virtutum, fraena peccatorum")* a fost reprodus după ediţia din Amsterdam, 1682, folosită şi de Cantemir, cu mici îndreptări de punctuaţie. Avantajul comparaţiilor între originalul latin şi traducerea românească a lui Cantemir, pe care le permite această juxtapunere, nu mai trebuie argumentat.

4. *Aparatul critic* al ediţiei de faţă cuprinde:

Note în subsolul traducerii textului grec, cuprinzînd unele expresii sau termeni în limba greacă şi referinţe la operele sau locurile biblice citate, dar neindicate în text.

Comentarii la textul *Divanului*.

Variante. Am dat diferenţele dintre tirajul II al filelor 1—24 faţă de tirajul I (exemplarul J. Byck, vezi mai sus, p. LXXIX-LXXXII).

Bibliografia lucrării care cuprinde descrierea operei şi scrierile privitoare la diferitele ei aspecte.

Indici. Arhaismele semantice sau fonetice au fost grupate într-un *Glosar*, iar noţiunile etice, filozofice, istorice, religioase, ştiinţifice, într-un *Indice cultural*, inventar selectiv al cunoştinţelor lui Cantemir la vîrsta alcătuirii *Divanului*.

Pentru a oferi posibilitatea comparării terminologiei cantemiriene cu aceea a altor limbi de cultură ale vremii, în acest indice

---

[1] Ex. f. 41^{r}, r. 3 de sus: ἀπὸ ἐτοῦταῖς ταῖς [corect: τρεῖς] ηλικιαῖς = *între acéste trei rămase vîrste*.

[2] Referinţele biblice au fost notate conform versiunii din care este luat citatul: *Vulgata* (pentru textele *traduse* în greacă după originalul românesc, care folosea versiunea latină a *Bibliei*), dar *Septuaginta* pentru textele în care traducătorul apelează la această versiune. Aceasta explică şi deosebirile dintre textele aceluiaşi citat în cele două versiuni, ca, de exemplu, în *Carte cătră cetitoriu*, f. VI^{r-v}, pasajul din *Ieremia* 25, 15—16.

am reprodus, alături de cuvîntul românesc, corespondentele sale grecești și, de cîte ori a fost posibil, pe cele latine. Termenii latini sînt cei *traduși de Cantemir* după Wissowatius sau alți autori; termenii grecești sînt aceia adoptați de traducătorul *Divanului* pentru redarea cuvintelor românești. Greaca dispunînd de mai multe posibilități pentru traducerea aceluiași termen românesc, în raport cu sensul nuanțat al fiecărei noțiuni, este firesc să constatăm că unele cuvinte au fost redate în mai multe feluri în versiunea greacă. *Indicele cultural* servește, deci, în trei scopuri: el reprezintă un inventar al cunoștințelor lui Cantemir oglindite în prima sa scriere; ne arată posibilitățile limbii române de la sfîrșitul secolului al XVII-lea de a reda terminologia filozofică și etică a latinei antice sau medievale și, în sfîrșit, nuanțele pe care traducătorul grec al unei opere etice românești le putea surprinde în aceeași vreme în terminologia noastră culturală.

Inventarul informației lui Cantemir este completat de *Indicele de nume* și de *Indicele de autori și opere*, care trimit la toate locurile unde un nume sau o operă sînt menționate. În *Glosar* și *Indicele cultural* am trimis, pentru fiecare cuvînt, numai la cîteva pagini, pentru a ușura urmărirea termenilor și în context.

Editorul exprimă vii mulțumiri celor care l-au asistat în cursul pregătirii acestei ediții — Anastase și Mihail Carataşu, Mihai Nasta, Valeria Dincă, Gheorghina Haneş, Crina Naum-Mircescu.

DIVANUL

DIVANUL
SAU
DISPUTA ÎNȚELEPTULUI CU LUMEA
SAU
JUDECATA SUFLETULUI CU TRUPUL

PRIN TRUDA ȘI SÎRGUINȚA LUI

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

RECENT ÎNTOCMITĂ DIN „VECHIUL ȘI NOUL TESTAMENT", SPRE SLAVA ȘI FOLOSUL NEAMULUI MOLDOVENILOR, ÎN ZILELE BINE-CREDINCIOSULUI, PREALUMINATULUI ȘI PREAÎNĂLȚATULUI STĂPÎN ȘI DOMN AL ÎNTREGEI MOLDOVE

DOMNUL DOMN

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD,

BINE-CREDINCIOASA TURMĂ A MOLDOVENILOR FIIND PĂSTORITĂ DE PREASFINȚITUL ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT AL PREASFINȚITEI MITROPOLII A SUCEVII, DOMNUL

SAVVA

PRIN GRIJA ȘI SUPRAVEGHEREA PREACINSTITULUI ȘI NOBILULUI BOIER DOMNUL LUPU BOGDAN HATMANUL. S-A TIPĂRIT ÎN VESTITUL ORAȘ IAȘI, REȘEDINȚĂ DOMNEASCĂ.

ÎN ANUL DE LA FACEREA LUMII 7206, [IAR] DE LA NAȘTEREA LUI HRISTOS 1698, LUNA AUGUST, 30.

S-a tipărit și prin truda smeriților Athanasie ieromonahul și Dionisie monahul din Moldova.

DIVANUL
SAU
GÎLCEAVA ÎNȚELEPTULUI CU LUMEA
SAU
GIUDEȚUL SUFLETULUI CU TRUPUL[1],

PRIN DE TRUDA ȘI DE OSTENINȚĂ IUBIREA
A LUI
IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD[2]

ÎNTÎIU IZVODIT ȘI DE IZNOAVĂ DIN „VECHIUL ȘI NOUL TESTAMENT"[3], ÎN SLAVA ȘI FOLOSINȚA MOLDOVENESCULUI NIAM[4], ÎN VREMILE A MĂRIEI-SALE BLAGOCESTIVULUI, PREALUMINATULUI MOLDAVII<I> OBLĂDUITORIU

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD[5],

ALCĂTUIȚI,

TURMA A PRAVOSLAVNICULUI MOLDOVENESCULUI NĂROD DE PREA OSVINȚITUL PĂRINTELE SAVVA, ARHIEPISCOPUL ȘI MITROPOLITUL SUCĔVII[6]

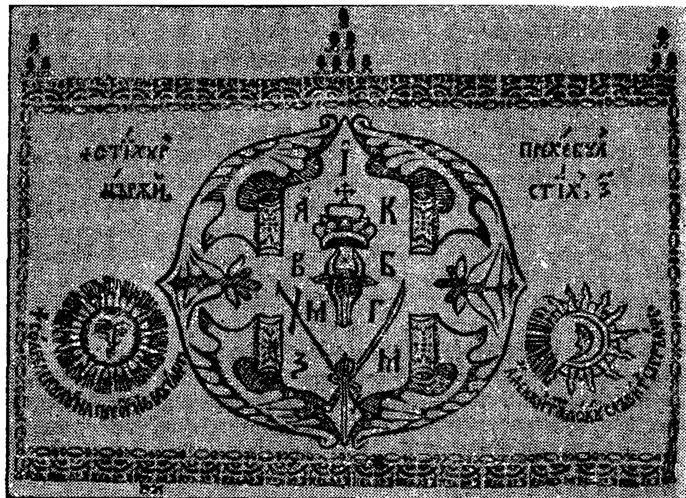
OCÎRMUINDU-SĂ.

IARĂ CU OSIRDIIA ȘI EPITROPIIA CINSTITULUI ȘI BLAGORODNICULUI BOIAR, DUMNEALUI LUPUL BOGDAN HATMANULUI[7], S-AU TIPĂRIT ÎN ORAȘUL SCAUNULUI DOMNIII,

ÎN IAȘI[8],

VĂ LĔAT DĔ LA ADAM 7206,
IARĂ DE LA MÎNTUINȚA LUMII 1698, M<E>SEȚA AVGUST, 30[9].

Și s-au tipărit prin osteniala smeriților și mai-micilor Athanasie Ieromonahul și Dionisie monahul, moldovénii[10].

Stihuri țărîi, pre he<r>bul stih<uri> 7

I<OAN>

A<NTIOH> C<ONSTANTIN>
V<OEVOD> B<OJIEIU>
M<ILOSTIIU> G<OSPODAR>
Z<EMLI> M<OLDAVSKOI>

Soarele cu luna pre unde luceaşte,
Adecă-n tot locul, slăvit să grăiaşte[11]

Herbul țărîi, vechii ș-au fost ales buăr,
Numele vestindu-și ca tunul prin nuăr.
Noii mai pre urmă, avîndu-l moșie,
Tot acel vechiu nume mai vestindu-l șie.
Într-această vréme cine-l stăpînéște
O, Dumnădzău svinte, tu îl ocrotéște,
Că mîna ta svintă l-au încorunatu-l
Și brațul tău tare l-au întemeiatu-l.
Părințasca scară și scaunul dîndu-i,
Ceriasca ta armă, crucea, întindzindu-i,
Spata-i povățéște biruind pre toată
Vădzut, nevădzută vrăjmășasca gloată,
Căruntéțe vadză, bătrîneaț-agiungă,
Slăvit fericéște-l cu viață îndelungă[12].

EPISTOLĂ DEDICATORIE

CĂTRE BINE-CREDINCIOSUL, PREALUMINATUL, PREAVENERATUL ȘI MULTDORITUL MEU FRATE MAI MARE ȘI BUN

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD

PRIN MILA LUI DUMNEZEU STĂPÎN ȘI DOMN AL ÎNTREGEI MOLDOVE, DIN PARTEA FRATELUI MAI MIC ȘI SMERIT AL PREALUMINĂȚIEI-SALE

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

Astronomii, adică cercetătorii stelelor — prealuminate, preaînălțate și iubitul meu frate — demonstrează că dintre toate stelele care se arată pe cer, numai două sînt imobile și fixe; dintre acestea, ei spun că una se află în partea de sus a cerului, iar cealaltă în partea de jos a lui; pe cea dintîi o numesc *polul arctic* și pe cea din urmă *polul antarctic* și spun că în jurul lor se învîrtesc corpul și cercul cerului*.

Așadar, fratele meu mai mare și prea dorit, aceste două stele, deși sînt depărtate și separate una de alta printr-o mare distanță, totuși — potrivit calculului — ele rămîn totdeauna nedespărțite, deși separate, așa încît echilibrul lor reciproc, starea imobilă
Iv și liniștea | uneia față de cealaltă nu pot fi împiedicate sau înlăturate nici de imensa întindere a cerului, nici de marea grosime a sferei pămîntului. Și întocmai cum două roți sînt prinse într-o osie, așa și aceste două stele, deși sînt depărtate printr-o atît de mare distanță le putem lega, cu mintea, ca printr-un ax**.

La mijlocul distanței dintre aceste două stele se află centrul, care constituie punctul median al cuprin-

---

* R.P. Petri Berchorii Pictaviensis, *Reductorium morale sive tomus secundus de rerum proprietatibus*, Coloniae Agrippinae, p. 116, V, c. XXXI, *De Polo: Polus est stella minima, immobilis, in superiori parte coeli, et est duplex, polus scilicet arcticus et antarcticus. Et inter istos duos polos transit axis linea intellectualis circa quam totum coelum movetur, sicut circulus circa centrum.*

** R.P. Petri Berchorii Pictaviensis, *op. cit.*, V, c. VII, *De Axe: Axis est linea intellectualis quae inter duos pollos et stellas immobiles protenditur, circa quae coelum diametraliter circumfertur.*

Ir BLAGOCESTIVULUI, PREALUMINATULUI ȘÍ NOAĂ CINSTITULUI, DULCELUÍ ȘI MAI MARELUI FRATE,

IOAN ANTIOH CONSTANTIN-VOEVOD,

CU DUMNĂDZĂIASCA MILĂ, DOMN, OBLĂDUITORIU ȚĂRÎI MOLDOVII, DE LA AL MĂRII-SALE MAI MIC ȘI PLECAT FRATE,

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

CARTE DE ÎNCHINĂCIUNE[13]

Astronomii, adecă a stélelor cunoscători — prea-luminate, cinstite, iubitul mieu frate — întru toate cîte întru a ceriului trup stéle să poartă, doaă numai neclătitoare și nemutătoare a fi arată, carile una în partea ceriului diasupra, iară alta în partea ceriului dedesupt a să afla povestesc: una *polus arcticus*, iară alta *polus antarcticus* le număsc, prin carile a ceriului trup și rătundzală să învîrtéște[14].

Acéste dară doaă stéle, mai-marele mieu și iubit frate, macar că cu starea una de la altă lungă depărtare și mare deosăbire au, însă iarăși — după socotială — pururea nedespărțite și totdeauna nedeosăbite sint; și a lor una cătră alta driaptă potrivire și
Iv una împotriva altiia neclătită odihnire și ră | dzimare, nici a ceriului lată lățime, nici a sferii pămîntului groasă grosime a o opri sau a o despărți pot. Că precum 2 roate într-o osie să liagă, așea acéle printr-o o mintiască osie (care *axon* să chiamă) una cu alta să, prin atîta de meidian despărțire, întrulocadză.

Într-acéste 2 stéle chendrul, adecă ținta a mijlocirii cîtinții ceriului, să înmijlociadză, și în acea adevărată mijlocire a rătundzélii pămîntului să așadză, carile, din vîrtutea a acelor 2 drept-cumpănite și potrivite

sului ceresc şi care e situat chiar la mijlocul cercului pămîntului. Datorită forţei acelor două stele drept echilibrate şi potrivite, toate cele ce se află deasupra, în cer, nu pot să se clintească sau să se mişte cîtuşi de puţin, nici în sus, nici în jos, la dreapta sau la stînga, ci oricîte intră în cuprinsul cerului se sprijină din toate părţile pe acel centru aşezat exact la mijloc.

Aşadar, fratele meu mai mare preadulce şi iubit, cu aceste două stele s-ar putea asemăna doi fraţi sau inimile a doi fraţi adevăraţi; căci oricît ar fi ei de depărtaţi şi înstrăinaţi unul de altul cu vieţuirea trupească prin marea distanţă la care se află, dar prin dispoziţia sufletului — pe care nimic nu o poate împiedica, pentru că sufletul însuşi nu poate fi împie-
IIr dicat, ci ajunge şi acţionează pretutindeni — |ei se găsesc totdeauna nedespărţiţi şi în toate uniţi.

Acum însă „ce este bine sau ce este frumos, spune *Psalmul* 132, decît să locuiască fraţii împreună?". Căci iubirea dintre doi fraţi, întocmai ca centrul dintre cele două stele, stă la mijloc, invariabilă şi temeinică, între inimile lor, se păstrează întreagă şi fără cusur, şi astfel, din cele două inimi izvorăşte o iubire adevărată, care se socoteşte întocmai ca un al treilea frate. Deci aceştia, fiind legaţi şi împletiţi cu lanţul de aur al dragostei frăţeşti, devin de neînfrînt şi de nedespărţit. Mărturiseşte Eclesiastul (4, 12): „Funia întreită nu se va rupe uşor". Asemenea fraţi vor reuşi întotdeauna, în orice împrejurare şi pretutindeni, precum tîlcuieşte iarăşi Înţeleptul în *Proverbele* sale 30,29: „Trei sînt cei ce pornesc bine la drum".

Tales filozoful, unul din cei şapte înţelepţi ai Greciei, obişnuia să mulţumească zeilor săi pentru trei lucruri*: mai întîi, pentru că l-au făcut om şi nu animal; al doilea, pentru că l-au făcut bărbat şi nu femeie, şi în al treilea rînd, pentru că l-au făcut grec şi nu barbar. La fel şi eu, preadulce şi venerate frate al meu mai mare, pentru trei lucruri înalţ slavă, cinste şi închinare lui Dumnezeu cel în treime, dar

---

* Diogene Laerţiu I, 33.

stéle, acélea cîte deasupra chentrului[15] întemeiate sînt, nicicum în sus sau în gios, în driapta sau în stînga a să muta sau a să clăti pot; ce oricîte în a cîtinţii ceriului cuprindere să cuprind, toate într-acel în mijloc drept-mijlocit chentru să radzimă spreste tot.

Ca acéste dară 2 stéle — dulcele mieu iubit mai mare frate — doi fraţi sau doaă inimi a doi (însă adevăraţi) s-ari asămîna putea fraţi, carii cu starea locului şi cu depărtarea deosăbirii trupeşti macar că cît departe depărtaţi[16] şi cu petrécere neîntrulocaţi ari fi, însă după a sufletelor de nemică cevaşi oprită pătrundere (de vréme ce sufletul neoprit şi prin toate pătrundzitoriu iaste) pururea nedepărtaţi, totdeauna
11r şi-n toate date întrulocaţi | să află.

„Acmu dară ce-i bine sau ce-i frumos, decît a petréce fraţii împreună", dzice *Psalmul* 132. Aşeadară, între doi fraţi dragostea, ca între doaă stéle chentrul, nemutată, prea întemeiată să mijlociadză; adecă, între doaă inimi a doi fraţi, nesmintită şi nebetejită să aşadză; şi aşea, din doaă inimi o adevărată dragoste izvoréşte, carea ca al triilea frate a fi să socotéşte. Aceştia dară, cu acel de aur al dragostii frăţeşti legîndu-să şi împletindu-să lanţuh, nerupt şi neîndoit va fi; mărturiséşte Înţeleptul: „Funea întreită anevoie să va rumpe" (*Eclisiastul* gl. 4, sh. 12). Aceştea totdeauna în toate şi pretutindirea bine vor îmbla; adeveréşte iarăşi Înţeleptul: „Trei sînt carile bine îmblă" (*Pilde* gl. 30, sh. 29).

Thalis filosoful, carile dintre cei şeapte ai grecilor înţelepţi unul era, pentru trei lucruri bodzilor săi mulţămită şi blagodarenie a face obiciuit era: întîiu căci om şi nu dobitoc, a doa căci bărbat şi nu făméie, a treia căci ellin şi nu varvar l-au făcut[17]. Aşeadară eu, dulcele mieu, cinstite şi mai mare frate, pentru trei lucruri celui în troiţă de o fiinţă Dumnădzău, vécinic atotţiitoriu şi chivernisitoriu împărat, slavă, cinste şi închinăciune trimăt: întîi, căci nezloslavnic,

unul prin natură, împăratul veacurilor, atoatecîrmuitorul şi ţiitorul: mai întîi, pentru că nu m-a făcut
IIv străin şi de altă credinţă, ci creştin | ortodox; în al doilea rînd, pentru că nu m-a făcut adept al altei biserici, ci al celei răsăritene; în al treilea rînd, pentru că m-a făcut şi m-a născut nu fratele altcuiva, ci al prealuminăţiei-tale, din acelaşi tată şi din aceeaşi mamă; al prealuminăţiei-tale, pe care te consider ca pe un acoperămînt şi cetate statornică şi bine întemeiată. Aceasta o dovedeşte înţeleptul Solomon cînd zice *(Prov.* 18, 19): „Fratele ajutat de frate este ca o cetate tare şi înaltă". Ca un izvoraş care caută să curgă spre un rîu mare, aşa şi eu mă străduiesc alergînd spre luminăţia şi spre slava luminăţiei tale, ca să-mi sporească propria mea glorie; frumos vorbeşte despre aceasta Esther (10,6): „Apa mică creşte [făcîndu-se] apă mare". Şi cu toate că bine a zis un filozof oarecare că „gura care se laudă pe sine nu miroase bine", însă cum laudele măriei-tale se socotesc drept laudele mele, sînt sigur, şi prea bine ştiu, că adevărul pe toate le învinge şi le stăpîneşte. Aşadar, îmbrăcînd veşmîntul acestui adevăr — după *Cîntarea cîntărilor* (4,11): „Mireazma hainelor mele este ca mireazma Libanului" — voi lăuda, voi mări şi tuturor le voi mărturisi, cu ajutorul lui Dumnezeu, că prealuminăţia-ta este pentru mine laudă, cinste şi ajutor. Căci pe cine altul să laud? Prorocul mă învaţă: „Nu da altuia slava ta
IIIr şi cele de folos ţie neamului | străin" *(Bar.* 4,3). Iată de ce cu cucernicie mă voi închina luminăţiei-tale ca unui stăpîn, ca unui frate şi ca unui mai-mare al meu. Şi cum să nu te cinstesc şi să nu te mărturisesc? Repet: Dacă voi tăcea eu, nu vor striga inima şi dragostea mea? Vor tăinui ele nenumăratele binefaceri ale prealuminăţiei-tale faţă de mine? Nu voi striga oare asemenea Prorocului [*Ps.* 26,16]: „Tatăl meu şi mama mea m-au părăsit, dar domnul (şi fratele meu) m-a luat?"

Aşadar, în schimbul tuturor acestor necontenite şi dese binefaceri ale prealuminăţiei-tale faţă de mine,

IIv innoplemennic, ce | pravoslavnic creştin; a doa, căci nu altii besérici, ce ai Răsăritului următoriu; a treia, căci nu altuia, ce mării-tale dintr-un părinte şi dintr-o maică m-au făcut şi m-au născut frate, pre carile ca pre o întemeiată şi vîrtoasă sprijenială şi cetate te ţiiu. Adeveréşte împăratul Solomon dzicînd: „Fratele carile să agiutoréşte de frate, ca o cetate vîrtoasă" (*Pildele* gl. 18, sh. 19). Aşijdirea, precum izvorul mic în apa mare a da năzuiaşte, aşea eu cătră măriia-ta şi cătră a mării-tale cinste alergînd, cinstea să mi să măriască; precum frumos grăeaşte Esthir: „Izvorul mic în apa mare să măréşte" (gl. 10, sh. 6). Şi macar că de un filosof oarecarele s-au grăit: „Gura carea singură pre sine să laudă să fie puţind"[18] (mai vîrtos că ale mării-tale laude ale méle sint), însă precum adevărul pre toate biruéşte şi preste toate stăpînéşte, adeverit şi ştiut îmi iaste. Cu a acestuia, dară, a adevărului veşmint îmbrăcîndu-mă, „mirosul veşmintelor méle ca mirosul zmirnii", mărturiséşte *Cîntarea cîntărilor* (gl. 4, sh. 11). Pentru aceasta cinsti-voiu, lăuda-voiu şi aceasta tuturor mărturisi-voiu căce mie în cinste, în laudă şi — cu a lui Dumnădzău agiutoriu — agiutînd îmi eşti. Dară pre cine voiu cinsti? «Pro-
IIIr rocul mă învaţă: „Nu da altuia slava ta, şi | vredniciia ta niamului strein" (*Varuh* gl. 4, sh. 3); pentru aceasta cu cinste, ca domnului şi fratelui mieu mai mare, mă voiu închina. Şi cum nu te voiu cinsti? Iarăşi voiu dzice; şi cum nu voiu mărturisi? iarăşi voiu grăi. Că eu de voiu tăcea, au inima şi dragostea cum nu va striga? Au acélea ale mării-tale cătră mine nenumărate de bine faceri nu vor mărturisi? Au cu prorocul împreună nu voi cînta: „Părintele mieu şi maica mea m-au lăsat pre mine, iară domnul mieu (şi fratele mieu) m-au luat pre mine"? [Ps. 26, 16].

Pentru aceasta dară, a mării-tale totdeauna şi-n toate dzile cătră mine, dintru acea adevărată frăţască dragoste izvorîte, ca de viiaţă făcătoare de binefaceri

izvorîte din adevărata dragoste de frate ca nişte izvoare dătătoare de viaţă — cărora nu sînt în stare să le răspund şi să le răsplătesc,— ofer puţin pentru mult şi închin acest dar mic pentru unul mare, cu rugămintea de a fi primit. El este primul născut al minţii mele simple şi necoapte, dar l-am ales, l-am legat şi îl ofer ca pe un buchet de flori gingaşe culese şi înmănunchiate şi ca pe un prim rod şi vlăstar al ostenelii mele, pentru înmiresmarea prealuminăţiei-tale.

Mai mult chiar, toate acestea, culese şi înmănunchiate cu oarecare osteneală şi grijă din numeroase grădini cereşti, iar nu pămînteşti, le-am prefăcut în flori ce nu se veştejesc*, pline de parfum persistent; şi am
III[v] fost îndemnat la aceasta, | ştiind că prealuminăţia-ta apreciază şi se asociază unor asemenea strădanii. Şi după cum şi în alte vremi ale prealuminăţiei-tale multe flori s-au sădit şi au înflorit, tot aşa mă rog ca prealuminăţia-ta să binevoiască şi să poarte grijă ca şi aceste osteneli ale mele (care sînt ca nişte floricele adunate de un grădinar simplu şi neiscusit) să fie sădite, să înflorească şi să fie dăruite tuturor. Dar mai ales neamul nostru, al moldovenilor, să fie îndemnat de prealuminăţia-ta să strige cu *Cîntarea cîntărilor* (2,12) şi să spună arătînd [cartea aceasta] unul altuia: „Au răsărit florile în ţara noastră!"

Desigur însă că acest modest dar al meu nu-i vrednic de măreția şi rangul prealuminăţiei-tale, pentru că numeroşi alţi oameni vrednici şi minunaţi au realizat multe lucrări strălucite, admirabile şi vrednice de amintire şi le-au răspîndit în lume, lăsîndu-le apoi spre amintirea lor asemenea soarelui, care în timp senin îşi trimite razele şi asemenea luminii care luminează întunericul. Şi poate oare lumina

* Cp. Saadi, *Gulistan*, prefaţă: „Din grădina-n care te-ai plimbat, ne-ai adus vreun dar prea minunat? — M-am gîndit, răspunse înţeleptul, că de-ndată ce voi fi aproape de-ale trandafirilor tufişuri, rupe-voi de trandafiri o poală, prietenilor mei să-i dăruiesc" (trad. rom. de George Dan, Buc., 1964, p. 9); „Rozele-n cinci zile veştejesc pe masă./ Dar *Grădina florilor* veşnic amiroasă" (*idem*, p. 18).

izvoară arătate, cărora răsplătire şi la preţ preţuire a da vrédnic nefiind, acest al mieu puţinteluş pentru mult, mititeluş pentru mare dar cu rugăminte spre priimire îl aduc — carele dintîi născutul a proastii şi nevrédnicii méle minţi, ca un de floricéle cules şi legat mănuncheaş, carele întîia a osteninţii méle răzsădire şi odrăslire iaste, spre a mării-tale bună mirosală l-am, alegîndu-l şi gătindu-l, adus[19].

Însă cu oarece şi osîrdie şi osteninţă, din a multora, nu de pemînteşti, ce cereşti ogoară, neveştedzitoare floricéle, cu nestricătoriu miros adunate şi-ntrulocate li-am
IIIv prefă- | cut. Însă cu această îndemnare, pre măriia-ta priimitoriu şi a ostenéle ca acéstea însoţitoriu ştiind, precum şi alte întru ale mării-tale vremi multe s-au răzsădit ş-au înflorit[20], aşea mă rog ca şi acéstea ale méle ostenéle (carile sint ca nişte de un prost şi neînvăţat grădinariu adunate floricéle) a să sămăna, a să sădi, a înflori şi tuturor depreună a să obşti să binevoieşti şi să nevoeşti. Şi mai vîrtos tot moldovenescul nostru niam cu *Cîntarea cîntărilor* a striga, şi unul altuia în bucurie arătînd a cînta să să îndeamne, dzicînd: „Flori s-au deşchis în pămîntul nostru!" (gl. 2, sh. 12).

Însă măcar că acest al mieu dărişor mării-tale nevrédnic şi netrébnic iaste, căce mulţi minunaţi, multe minunate, slăvite şi lumii obştite şie pre urmă lăsate au făcut ş-au arătat, de pomenire destoinice lucruri, carele ca soarele în sănina vréme dau radze şi ca lumina în întunérec ce luminiadză. Au poate dară luminuţa lumînărélii împotriva soarelui să strălucească? Au poate muviliţa în a Olimbului munte coastă să să cunoască? Ba. Însă, precum fericitul Pavel grăiaşte, adevărat iaste: „În casa mare nu numai de aur şi de argint, ce şi de lemn şi de lut trebuesc vase" /
IVr (*Cătră Timothei, Cartea 2* gl. 2, sh. 20). Şi macar că toate blăstămăţiile şi nevredniciile în mine să află, însă mării-tale plăcute şi învoite fiind, de triabă şi

unei mici luminări să înfrunte soarele, sau poate să se mai vadă un pisc neînsemnat înaintea unui munte uriaş ca Olimpul?* Desigur că nu! Dar, precum adevărat ne învaţă fericitul Pavel (2 *Tim.* 2,20), „într-o casă mare sînt necesare nu numai vase de aur
IVr şi de argint, ci şi de lemn şi de lut", | şi chiar dacă în lucrarea mea de faţă se pot afla multe lipsuri şi lucruri neînsemnate, totuşi, pentru că vor fi plăcute şi primite de prealuminăţia-ta, se vor socoti demne şi folositoare. Şi cu toate că nu se cuvine ca tocmai eu să spun aceasta, însă „modestia" aceea despre care vorbeşte Isaia [63,5] m-a ajutat, şi prinzînd din ea putere şi îndrăzneală, oferind şi închinînd prealuminăţiei-tale aceste prime roade ale tinerei mele vîrste, cu toată smerenia cer şi mă rog să le accepte cu o privire binevoitoare.

Cu aceste gînduri, semnez
Al prealuminăţiei-tale mai mic şi smerit frate

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

De la Adrianopol

---

* Cp. Saadi, *Gulistan*, prefaţă: „Piere nimbul faclei lîngă soare, iar un minaret oricît de nalt, scund e lîngă muntele Alvand" (*trad. rom. cit.*, p. 22).

vrédnice sint; şi macar că aceasta a dzice nevrédnic sint, însă: „Nevredniciia mea, acéia mi-au agiutat“, dzice *Isaiia* (gl. 63, sh. 5) [21], şi cu aceasta învrednicindu-mă, această a tineréţelor méle întîia născută roadă mării-tale închinînd şi dăruind, bine învoită, priimită şi plăcută a fi cu plecăciune rog, poftesc. Şi-ntru aceasta, rămîiu

Al mării-tale mai mic şi plecat frate,

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVODA

De la Udriiu

IVv Sîrguinciosului cititor, salutare!

Preacinstite şi sîrguinciosule cititor, iată, ţi se pregătesc trei mese modeste spre sufleteasca-ţi desfătare. Pe cea dintîi îţi sînt pregătite cele ale lumii, adică ale trupului, şi anume, plăcerile cele prea nebune, rele, corupătoare de suflet şi cu totul ucigătoare; dar îţi sînt înfăţişate totodată şi cele ale înţeleptului, adică ale sufletului: înţelepciunea, cunoaşterea, precum şi frîul, piedica şi abstinenţa de la nestrunitele pofte lumeşti, ca să nu zic trupeşti.

Pe cea de a doua prezentîndu-se martori şi mărturii atît pentru minciunile şi flecărelile cu care este obişnuită lumea, cît şi pentru cuvintele adevărate rostite de înţelept, se dovedeşte că lumea este mincinoasă şi deşartă, iar înţeleptul, vrednic de crezare şi adevărat.

Pe ultima masă — a treia —, faţă de disputa şi confruntarea care a avut loc mai înainte între înţelept şi lume, adică între suflet şi trup, aceştia sînt învăţaţi ca, împăcîndu-se şi căzînd de acord, să meargă amîndoi împreună după porunca lui Dumnezeu şi să păşească drept pe aceeaşi cale, şi sînt îndemnaţi ca, în veşnicie, ca şi aici pe pămînt, să păstreze între ei pacea şi prietenia.

Examinîndu-ţi, deci, în faţa acestor trei mese, adică în aceste cărticele, starea şi frumuseţea trupului, ca şi a sufletului tău, ca în faţa a trei oglinzi strălucitoare
Vr şi fără de pată, | gîndeşte-te, şi dacă vei vedea vreun defect sau vreo urîţenie, îndreapt-o şi orînduieşte-o frumos şi precum se cuvine şi împodobeşte-o, pentru ca să te învredniceşti a fi cinstit şi plăcut atît lui Dumnezeu, cît şi oamenilor.

Aici, deci, vei afla care este urîţenia şi frumuseţea trupului şi care urîţenia şi frumuseţea sufletului, căci aici sînt înfăţişate atît podoaba, cît şi goliciunea amîndorura: mai întîi lumea, adică trupul, spre care

IVv Cetitoriului şi de osteninţă iubitoriului, bucurie!

Cinstite şi de trudă iubitoriule cetitoriu, iată trei, spre a sufletului dulce gustare, ţi se întind mescioare. În cea dintîiu dară, ale lumii, adecă a trupului, nebunii şi réle, sufletului stricătoare şi de tot omorîtoare pofte — şi, împotrivă, a înţeleptului, adecă a sufletului înţelepciune, cunoştinţă şi spre lumeştile, să nu dzic trupeştile, desfrînate pofte înfrînare, oprire şi părăsire — să cuprinde.

În cea a doa, pentru ale lumii grăite minciuni şi bîrfituri şi pentru a înţeleptului vorovite adevărat cuvinte marturi şi mărturii aducîndu-să, lumea de mincinoase, iară înţeleptul de credincios să dovedéşte.

În cea mai pre urmă, carea a treia iaste, pentru gîlcévele şi pîrăle carele mai denainte între înţelept şi-ntre lume, adecă între suflet şi-ntre trup, s-au făcut, ca păceluiţi, bine învoiţi şi după dumnădzăeştile porunci amîndoi împreună pre o cale şi pre un drum a îmbla şi a să îndrepta îi învaţă; şi precum cea vécinică, aşea cea vreménnică, între dînşii a să alcătui, pace şi prietinirea îi învitiadză.

Într-acéste trei mescioare, adecă trătăjei, ca în
Vr trei luminoase şi neprăvuite oglinde[23], precum | a
trupului, aşea a sufletului stat şi podoabă îţi, privind, socotéşte şi ceva dintr-acéstea lipsă sau grozav vădzind, tocméşte şi cum să cade frumos orînduiaşte şi împodobéşte, şi precum lui Dumnădzău, aşea oamenilor plăcut şi cinstit a fi să te învredniceşti.

Aicea dară, carea grozăviia şi frumséţea trupului, şi carea grozăviia şi frumséţea sufletului să fie vei afla. Căci amînduror podoabele şi dezbrăcările, iată, de faţă stau. Întîi dară lumea, adecă trupul, spre care, în adîncime, nemăsurate bezne fără fund, iaste să te răpască şi în véci fără eşire să te, prăpădind, chinuiască. Aşijdirea înţeleptul, adecă sufletul, de acea beznă

caută să te răpească un abis de întunecime fără măsură și să te chinuiască în veci, fără scăpare, torturîndu-te; apoi înțeleptul, adică sufletul, care te ferește de întunecimea aceea și de nevoia cea mare, te împiedică să alergi spre ea și te încurajează, îndemnîndu-te spre slava eternă, spre nesfîrșita bucurie și fericire care luminează și limpezește bezna întunericului lumesc, dezvăluindu-ți și învățîndu-te cele vrednice de cinste și de laudă.

De asemenea, te învață, îți arată și îți dovedește minciunile cele greșit cunoscute și cu nedreptate grăite de lume, adică de trup, prin *Sfînta Scriptură* cea nouă și cea veche și prin răspunsurile sale corecte; pe care tu, examinîndu-le și încercîndu-le cu rațiunea sănătoasă și dreaptă, vei afla viață veșnică, precum mărturisește și evanghelistul Ioan (5,39), zicînd:
Vv „Cercetați | *Scripturile* căci vi se pare că aveți în ele viața veșnică".

La aceste trei mese iată că ți s-au dat și două pahare, dintre care vei lua pe acela care o să-ți placă. Unul, însă, deși frumos și îmbietor aurit pe dinafară, este pe dinăuntru de aramă și conține o băutură cumplită și otrăvitoare; celălalt pahar este nearătos și neplăcut pe dinafară, însă este în întregime aurit pe dinăuntru și plin cu o apă dătătoare de viață și cu o băutură cît se poate de dulce. Paharul frumos și îmbietor este lumea sau împărăția lumii, iar paharul nearătos și umil la înfățișare este cerul sau împărăția lui. Dintre aceste două pahare dumnezeiescul părinte David, frumos, după cum se cuvine și cu multă înțelepciune, a ales, zicînd: „Paharul mîntuirii voi lua și numele Domnului voi chema" (*Ps*. 115,4).

Paharul vieții. Acest pahar este cel care împărtășește cu adevărat viață și nemurire; dulcea lui băutură este nesecată; conținutul lui adapă veșnic sufletul cu vinul bucuriei și al veseliei. Acesta este paharul despre care Domnul Isus Hristos, mîntuitorul nostru cel cu braț puternic, zice: „Beți dintru acesta toți" (*Mt*. 26,28; *Mc*. 14,23; *Lc*. 22,20). Paharul acesta
VIr conține băutura cu adevărat | dumnezeiască și duhovni-

și prăpastie ferindu-te și despre a ei alergare împiedecîndu-te, spre care slavă, fericire și în véci fără sfîrșire bucurie te îndemnînd învitiadză, carile bezna întunérecului lumăsc arată și luminiadză și célea carile cinsteșe și de laudă vrédnice a fi descopere și învață.

Așijdirea a lumii, adecă a trupului, rău cunoscute și strîmb grăite minciuni, cu ale sale drépte răspunsuri și cu vechile și noaăle *Svinte Scripturi* adeveréște, ivéște și dezvăléște, carile cu întreg suflet cercîndu-le și ispitindu-le, vécinica, vei afla, viiață, precum
Vv mărturiséște Evanghelistul: | „Ispitiți *Scripturile*, că vi să véde voaă într-însele viața vécilor a avea (*Ioan* gl. 5, sh. 39).

La acéste trei dară mése, iată, și doaă ți s-au dat păghară[24], dintru carile, carile îți va fi voia, acela vii lua. Însă unul pre denafară cu frumoasă și plăcută poleială, iară pe dinlontru de aramă, cu cotlită și cumplit otrăvită băutură; iară altul nearătos și nedrăgăstos pre denafară, însă de aur pre dinlontru și de a vieții apă și plină de dulciață băutură plin iaste. Adecă păharul frumos, arătos, lumea sau împărățiia ei, păharul nearătos și cu smerit chip ceriul sau împărăție lui iaste.

Dintr-acéste doaă păghară bogootețul David bine, cum să cade, frumos, înțelepțéște ș-au ales: „Păgharul mîntuinții voi priimi — dzice — și numele Domnului voi striga" (*Psalm* 115, sh. 13).

Păharul vieții. Acesta adevărat păgharul carele viață drége și nemoarte mestéște iaste; a acestuia păghar dulce băutură nu să mai sfîrșéște; a acestuia păghar plinire sufletul în véci cu vinul cel de veselie și de bucurie adapă. Acesta-i păgharul pentru carele Domnul nostru Iisus Hristos și mîntuitoriul nostru cel cu braț vîrtos dzice: „Luați, béți dintr-acesta toți" (*Math*. gl. 26, sh. 26; *Marco* gl. 14, sh. 22; *Luca* gl. 22,
VIr sh. 19). Într-acesta păghar acea duhovniciască | adecă sufletiască iaste băutură „dintru carea toți aleșii lui Dumnădzău vor să bea", mărturiséște Pavel (*Cartea I Cor*. gl. 10, sh. 4). Pentru nearătarea dară cea pe

cească, din care, bînd, toți aleșii lui Dumnezeu se vor bucura, după cum mărturisește Pavel (*I Cor*. 10,4). Așadar, o, iubitule, să nu te dezguști, nici să te întristezi pentru urîțenia dinafară a paharului, căci deși nu se arată ochilor trupești, el pare și este chiar foarte frumos pentru ochii sufletești; de aceea, apropiindu-te cu dragoste, ia-l și bea, fiindcă săturîndu-ți sufletul, el va potoli flacăra ce se înalță din pojarul necurățiilor și, domolind-o, o va răcori.

Paharul morții. De asemeni, să nu se amăgească ochiul tău de frumusețea dinafară a celuilalt pahar, și inima ta, rîvnind marea iscusință cu care a fost făcut să nu-l dorească, pentru că în el se ascunde o nebunie otrăvitoare, iar despre cei ce iau acest pahar spune Prorocul: „Beau și se tulbură și devin nebuni" (*Ier*. 25,16). Pentru cei ce beau din el zice iarăși un alt proroc: „Tulburatu-s-au și s-au clătinat ca beatul, iar toată înțelepciunea lor s-a năruit" (*Ps*. 106,27) și tot fericitul acela zice: „Foc și pucioasă și suflare de vifor va fi partea paharului lor" (*Ps*. 10,6). Acesta este paharul despre care spune, iarăși, binecuvîntatul acela: „Și vor bea din el toți păcătoșii pămîntului" (*Ps*. 74,8). Acesta-i paharul urgiei lui Dumnezeu, despre care el însuși zice: „Ia acest pahar de vin neamestecat din mîna mea și vei adăpa toate neamurile
VIv și vor bea și vor vărsa și vor înnebuni" (*Ier*. 25,| 15—16; vezi și *Apoc*. 16,19 și 14,10).

Pe lîngă cele arătate, iată că pe aceste mese se află tot felul de bucate, iată că ți se pun dinainte tot felul de poame, aici poamele vieții și cele ale morții, acolo pîinea vieții și cea a morții; iar tu pe care le vei voi, pe acelea le vei mînca. Să nu te amăgească însă fructul frumos al morții, arătos la înfățișare și îmbietor la vedere, ci adu-ți aminte cum, odinioară, cu acest fruct s-a amăgit Eva și, dîndu-l și bărbatului ei, sărmanul neam al oamenilor s-a întors îndată spre moarte; căci și tu, mîncîndu-l, îți va părea dulce, dar mai apoi, schimbîndu-se în amăreală, îți va otrăvi sufletul, precum mărturisește Ioan: „Făcutu-s-a

denafară, o, iubitule, nu te scărîndăvi, nici te mîhni, căci frumos iaste, numai trupeştilor ochi nearătos a fi li să pare; ce cu dragoste priimindu-l, ia, bea, că sufletul săturîndu-l, a necurăţiilor pojar şi înălţată pară va stînge şi va, potolind, stîmpăra.

Păharul morţii. Aşijdirea, pentru a celuialaltă pre denafară frămséţe păghar, ochiul tău nu să amăgiască şi ghizdăviia lui inima ta să nu, rîvnind, pofticască, că într-însul otrăvită nebunie iaste şi pentru carii păgharul acela priimăsc, Prorocul aşea dzice: „Beau şi să turbură şi să nebunesc" [*Ier*. 25, 16]. Pentru băutorii lui, iarăşi alt Proroc dzice: „Turburatu-s-au şi clătitu-s-au ca batul şi toată înţelepciunea lor ş-au vărsat" (*Psalm* 106, sh. 27), şi iarăşi acela fericitul dzice: „Foc, iarbă pucioasă şi duh vivornic — partea păharului lor" (*Psalm* 10, sh. 6). Acesta-i păgharul acela pentru carile iarăşi acela blagoslovit grăiaşte: „A căreia drojdii nu vor scădea şi vor bea toţi păcătoşii pămîntului" (*Psalm* 74, sh. 8). Acesta-i păgharul al urgiei lui Dumnădzău, pentru carele singur dzice: „Ia păgharul a vinului urgiii méle şi vii drége dintr-însul tuturor niamurilor pămîntului şi vor bea şi să
VIv vor | turbura şi vor nebuni" (*Ieremiia* gl. 25, sh. 15—16; caută şi *Apocal*. gl. 16, sh. 19 şi gl. 14, sh. 10).

După aceasta, pre meşcioare[25], pre acéstea, iată tot féliul de hrană, iată tot niamul de poamă: iaste poama vieţii, iaste poama morţii, iaste pîinea vieţii, iaste pîinea morţii — carele vii vrea, acélea vei mînca. Frumoasă dară şi arătoasă la chip şi mîngîioasă la vidére, poama morţii; nu te amăgi, ce pomenéşte precum odinăoară cu aciastă poamă Evva s-au înşelat şi, dînd şi bărbatului său, săracul, omenescul rod, îndată spre moarte s-au înturnat. Că mîncînd dulce îţi va părea, însă amărîndu-să, sufletul îţi va otrăvi; mărturiséşte Ioan: „Făcutu-s-au — dzice — gura mea ca miiarea, şi dacă mîncaiu, amărîtu-s-au în pînticile mieu" (*Apocal*. gl. 10, sh. 10).

— zice — gura mea ca mierea şi, după ce am înghiţit, amărîtu-s-a pîntecele meu" (*Apoc.* 10,10).

Masa necurăției. Pe masa necurăţiei stau pîinea şi vinul nedreptăţii, iar cei care şed la ea mănîncă pîinea necurăţiei şi beau vinul nedreptăţii — zice Înţeleptul (*Prov.* 4,17). Pe masa lăcomiei sînt întinse bucatele nesaţiului, iar cei ce mănîncă din ele nu cunosc săturarea. Oare nu despre aceştia zice Prorocul: „Sînt ca nişte cîini fără de ruşine în suflet, care nu cunosc saţiul"? (*Is.* 56,11 şi *Iez.* 7,19).

Masa curăției. Pe această masă stau puse înainte
VII^r pîinea vieţii şi vinul| nemuririi; zice Domnul: „Cel ce mănîncă trupul meu şi bea sîngele meu nu va gusta moarte" (*Io.* 6,51). Pe această masă se găseşte fructul pomului vieţii, şi cel care îl va mînca va trăi în veac. Pe masa aceasta se găseşte hrana cuvîntului dumnezeiesc: „Nu numai cu pîine va trăi omul, ci şi cu tot cuvîntul care iese din gura lui Dumnezeu" (*Dt.* 8,3; *Mt.* 4,4).

Acum dar, o, vrednicul meu cititor, iată: ai în faţă masa dreptăţii, pîinea vieţii, vinul nemuririi şi fructul de viaţă dătător, şi ţi se arată în chip clar şi lămurit care sînt şi opusele, şi potrivnicele acestora. Osteneala mea este de a le semnala aci, însă depinde de voinţa ta pe care din ele să le alegi şi pe care să nu le alegi*.

Mai notează-ţi că în *Cartea întîia* s-au însemnat pe margine capitolele pentru a se înţelege mai bine ce mărturii se aduc faţă de învinuirile din *Cartea a doua***.

De asemenea, cele 77 de articole privitoare la *Încheierea păcii* îţi sînt arătate iarăşi, prin capitole mici notate marginal, fiecare articol cu problema lui.

Acestea dar cercetează-le, citeşte-le şi străduieşte-te să nu rămîi doar cu citirea lor; căci pînă ce nu le pui în aplicare nu ai nici un folos, după cum bine adevereşte sfîntul Grigore din Nazianz: „Învăţătura
VII^v celui care te| învaţă nu valorează nimic dacă cuvîntul lui nu se potriveşte cu faptele". Şi precum zice Apos-

* „Pe care să le faci şi pe care să nu le faci."

** *Sic!* Sensul exact este altul: în *Cartea a doua* se aduc mărturii împotriva învinuirilor din *Cartea întîi*.

Masa necurățiii. Pre masa necurățiii pîinea și vinul nedreptății iaste și carii la dînsa șed „mănîncă pîinea necurățiii și beau vinul nedreptății", dzice Înțeleptul (*Pilde* gl. 4, sh. 17). Pre masa lăcomiii bucatele nesațiului sint puse, și carii dintr-însă mănîncă, săturarea nu știu. Au nu pentru aceștea dzice prorocul: „Cîinii fără rușine nu știură săturarea"? (*Isaiia* gl. 56, sh. 11 și *Iezecheil*, gl. 7, sh. 19).

Masa curățiii. Așijdirea, pre masa curățiii pîinea
VII[r] vieții, vinul nemorții iaste;| dzice Domnul: „Cine carnea mea mănîncă și singele mieu bea nu va gusta moaıte" (*Ioan* gl. 6, sh. 50—51). Pre aciasta masă poama a pomului vieții să pune; cine o va mînca în véci va trăi. Pre masa aciasta hrana dumnădzăescului cuvînt pusă iaste: „Nu din singură pîinea viu va fi omul, ce din tot cuvîntul carele din gura Domnului iase" (*Devteronom* gl. 8, sh. 3 și *Math.* gl. 4, sh. 4).

Acmu dară, o, destoinicule cetitoriu, iată masa dreptății, pîinea vieții, vinul nemorții și poama de viață dătătoare și acestora luptătoare și înpomcișitoare, carile să fie aiave și chiar ți să arată. Aceastea dară cu scrisoarea a le însămna, osteninţa la mine; iară dintr-acéstea, carile a face și carile a nu face, învoința la tine iaste.

Așijdirea, aminte să-ți fie că în *Cartea dintîiu*, la care pîră *Cartea a doa* care mărturie să aduce, glavinele pre margine însămnate sint pentru mai pre lesne pricéperea[26].

Așijdirea, céle *Pentru aședzarea păcii 77 de ponturi*, care pont, pentru care triabă să fie, iarăși cu glavine pre margini îți sint arătate.

Acéstea dară cercînd, citind și ispitind, nu numai cu citiala să rămîi, că pînă nu le vii duce la praxes, folosințe nu-i, precum frumos svintul, adeveréște,
VII[v] Grigorie[27]: „Învățătura aceluia ce grăiaște să | piiarde cînd glasul cu lucrul nu să agiutoréște", și precum dzice Apostolul: „Nu cela carile au cunoscut poruncile, ce care li-au făcut pre dînsele, numai acela va eși mîntuit" (*Ioan* gl. 13, sh. 17 și *Iiacov* gl. 1, sh. 25).

tolul: „Nu cei ce ascultă, ci cei care împlinesc legile vor fi îndreptăţiţi" (*Rom.* 2,13; *Ioan* 13,16; *Iac.* 1,25).

Aplecîndu-te asupra acestei osteneli a noastră din *Sfintele Scripturi*, dacă, după cum se întîmplă de obicei, vei găsi vreo greşală sau abatere, gîndeşte-te — cine este fără greşală? — şi potriveşte şi îndreaptă cele greşite. Iar milostivul Dumnezeu, în viaţă prosperă păzindu-te, să te facă să creşti şi să sporeşti în orice bine, atît trupeşte, cît şi sufleteşte.

Cel ce se roagă pentru binele tău,

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

Spre aceştii ai noastre osteninţe din *Svintele Scripturi* dîndu-te, şi — precum ştiut iaste — ceva greşală sau lunecare aflînd, cel negreşit cine să fie pomenéşte şi céle smintite şi greşite îndriaptă şi tocméşte şi Dumnădzău milostivul, în fericită viiaţă cruţindu-te în toate bine, precum trupéşte, aşea sufletéşte, adaoge şi sporéşte.

Voitoriulu-ţi de bine,

IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVODA

VIIIr PREALUMINATULUI, PREACUCERNICULUI
ŞI MULT ÎNVĂŢATULUI
IOAN DIMITRIE CONSTANTIN — VOEVOD

Toate cele de la Dumnezeu dorite!

Cu mare bucurie şi plăcere am primit scrisoarea şi cartea luminăţiei-tale, cu atît mai mult cu cît am recunoscut în aceasta prima roadă a învăţăturii tale. Te felicit pentru recunoştinţa ta, preaviteazul meu suflet! Cu înţelepciune ai judecat, ca eu, plugarul care am ostenit la holda minţii tale, după cuvîntul Apostolului, să-i primesc cel dintîi roadele [*II Tim.* 2,6] care — să mă crezi, pentru că vorbesc fără nici o linguşire — aşa de frumoase şi dulci la gust mi s-au părut, încît n-am putut să nu strig: „O, cu totul princiară retorică! Cu cîte haruri şi cu cîte glorii îi îmbogăţeşti în scurtă vreme pe cei ce te iubesc!" Şi îndată mi-am adus aminte de acel pămînt prea roditor pe care îl laudă Evanghelistul pentru că a rodit înmulţit sămînţa pe care am primit-o, şi mi-am zis că parabola s-a împlinit, şi în nobleţea minţii tale, care, primind modestele seminţe ale umilei mele învăţături, a dat înmiit rodirea în învăţături.

VIIIv Pe lîngă acestea am admirat | în acelaşi timp creştineasca ta rîvnă care nu s-a lenevit ca, spre mărirea

VIIIr PREALUMINATULUI, BLAGOCISTIVULUI
ȘI PREACUVÎNTĂREȚULUI
IOAN DIMITRIE CONSTANTIN — VOEVODA

Toate céle de la Dumnădzău dorite!

A mării-tale poslanie și carte cu toată inima și cu bucurie priimit-am și cu atîta mai mult, căci pre alor tale învățături întîiu odraslă o am cunoscut. Ferice-ți de buna învoință, preavitiazul mieu suflet. Înțelepțéște ai giudecat ca eu, plugariul carile la holda minții tale am ostenit[28], după Apostolului cuvînt, „mai întîiu din roada ei să iau" [*2 Tim.* 2, 6]; de care lucru, să mă credzi, de vréme ce afară din toată îmbunarea grăiesc, atîta de frumoase și dulce în gustare mi-au părut, cît a nu striga n-am putut: „O, întru tot împărătiasă ritorică! cu cîte daruri, cu cîte slave, în puțină vréme pre iubitorii tăi îmbogățăști!" Și îndată aminte de roditoriul acela pămînt mi-am adus, pre carele Evanghelistul, cum că au rodit cu multul înmulțită sămînța ci au priimit, îl laudă și cum că aceasta pildă și întru blagorodiia minții tale s-au plinit am dzis; carea puțină sămînță ai smeritii méle didăscălii priimindă, întru învățături, cu miile înmulțită, au răsărit roadă.

VIIIv Și cu acéstea încă mirîndu-mă, | am tot atunceași creștiniasca ta rîvnă lăudat, că îndată, spre slava lui Dumnădzău, în candila aceștii cărticéle, a darului și

lui Dumnezeu, să aprindă îndată lumina harului şi a învăţăturii dintr-însa în candela acestei cărţulii, mai ales pentru ca s-o vadă toţi cei care au ochi scrutători şi să mărturisească faptul că, acolo unde învăţătura găseşte o natură bună, adică o minte iscusită, precum e a luminăţiei-tale, pe cele grele le face uşoare, iar pe cele aproape cu neputinţă pentru cei mulţi le face posibile.

Demnă de laudă am cunoscut deci cartea aceasta, fiind valoroasă şi desăvîrşită întru toate, şi tot aşa o va socoti oricine nu va avea ochii sufletului întunecaţi de fumul invidiei. Căci cartea are atît un rost minunat, cît şi înţelesuri înalte, învăţătură cu totul ortodoxă, care este principiul cucerniciei noastre, o împărţire foarte judicioasă a părţilor după subiecte, o exprimare limpede, foarte plăcută şi retorică, pe măsura limbii locale a moldovenilor, foarte bogată în argumente din *Scriptura veche şi cea nouă*, împodobită îndeajuns cu povestiri şi zicale de-ale înţelepţilor păgîni şi, într-un cuvînt, atît de plină de învă-
IXr ţătură, încît cei mai mulţi care nu-ţi cunosc | inteligenţa îngerească, datorită minunăţiei nici nu vor crede că este rodul ostenelii tale. Dar cum, după Tales, „timpul este mai înţelept decît toate lucrurile"*, el va arăta, acolo unde există nişte începuturi ca acestea, ce roade pline de slavă şi cît de nepreţuite rezultate va aduce sfîrşitul.

Călătoreşte deci bine cu darul lui Dumnezeu, prealuminate, întru dragostea învăţăturii şi a înţelepciunii şi fii încredinţat că nu după mult timp înţelep-

* Diogene Laerţiu I, 35.

a învățăturii ce întru tine ai, lumina a aprinde nu te-ai lenevit. Și mai vîrtos, pentru ca toți ai cărora ochi sămăluitori sint, să vadză·și să mărturisască cum că învățătura unde vreo ființă bună, adecă vreo iscusită minte află — precum a mării-tale — pre céle gréle, iușoare și pre céle ce la mulți preste putință sint putincioase le face.

Lăudată dară, ca pre o vrédnică și întru toate desăvîrșit a mării-tale, am cunoscut cartea, și așea o va cunoaște fietecine ai căruia, cu fumul zavistii, sufleteștii ochi întunecați nu-i vor fi, de vréme ce cartea aceasta aflare minunată și gînd, deciia și didascalie cu totului tot pravoslavnică are, carea capul și începătura credinții noastre iaste; așijderea despărțirea părților ei după pricini, foarte cum să cuvine; și a voroavii înfrumșețare, pre cît a moldovenescului niam limbă a cuprinde poate[29], cu ritoricesc meșterșug împodobită; adîncă și bogată la dovedirile a *Véchii și noaăi Scripturi*; cu istorii și răspunsuri și a celor de pre denafară înțelepți îndestulită, înfrumșețată[30]; și, ca cu un cuvînt să dzic, cu didascalie tocmită, atîta cît mai mulți
IXr cei ce de înge-| riasca isteciune și a minții-ți ascuțire știre n-au — pentru prea de minune lucru ce iaste — a mării-tale ostenință a fi, a o socoti, să vor îndoi[31]. Ce macar cum, de vréme ce, precum Thalis filosoful dzice: „Decît toate lucrurile, mai înțeliaptă iaste vrémea", singură ea va arăta, de ună vréme ce începăturile pînă într-atîta îți sint, cît de slăvite roduri și preacinstite lucrări sfîrșitul aștiaptă.

Acmu dară, prealuminate, bine călătoréște și cu darul lui Dumnădzău spre a învățăturii și a înțelepciunii dragoste sporéște; și așea adevărit să fii că nu îndelungă vréme și în rîndul a marilor săi vitéji înțelepciunea numărîndu-te, te va încununa. Viețuiaște, ai pravoslavnicii besérici cu miile dorit odor și de pururea prin înțelepciune întru céle cătră Dumnădzău înăl-

ciunea te va încununa, trecîndu-te în cartea marilor săi eroi. Să trăieşti, odor preadorit al Bisericii ortodoxe! Sporeşte necontenit prin înţelepciune în urcuşurile către Dumnezeu şi întru folosirile aproapelui! Amin.

Smerit rob şi rugător al luminăţiei-tale,

IEREMIA CACAVELAS

țări procopsind, întru a celor de aproape folosiri să fii. Amin.

A mării-tale smerită slugă și rugătoriu,

IEREMIIA CACAVELAS

IXv Urmează alegoria *Desfrînata Lume sau Trupul* și *Omul înțelept sau Sufletul* comentată prin citatele biblice (n. ed.):

„Ce iaste omul, căci l-ai pomenit, sau fiiul omului, că l-ai cercetat? Micșuratu-l-ai cu puțin oarece decît îngerii, cu slavă și cinste l-ai încorunat, aședzatu-l-ai preste lucrurile mînulor tale. Toate ai suppus supt picioarele lui — oile și boii, încă și dobitoacele cîmpului, paserile ceriului și peștii mării" [*Ps.* 8, 4—8]. „Nepriiatinii omului, căsașii lui" (*Mihe<ea>*, 3, 7). „Înțelepciunea cărnii, moarte" (*Rom.* 3, 8). „Ucide s<u>f<le>t<e>le carile nu mor" (*Ezec.* 3, 13).

1r A LUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

DIVANUL LUMII CU INȚELEPTUL
sau
DISPUTA SUFLETULUI CU TRUPUL

CARTEA ÎNTÎIA

1. *Ți se cuvine să știi de cine a fost făcută lumea*

Înțeleptul: După cum mi se pare, voiam și doream să te cunosc, lume trufașă, amăgitoare și vremelnică: Cine te-a zidit? Ce ești? De cînd ești? Și de cînd ești, cum petreci?

2. *Să crezi că lumea este făptura lui Dumnezeu*

Lumea: Eu sînt făptura și creatura împăratului cel veșnic; sînt o grădină plină de pomi, de pomi plini de roade sau, mai adevărat, o vistierie plină de toate bunătățile; de 7207 ani m-a alcătuit Domnul în această frumoasă înfățișare; petrec cu oamenii și oamenii cu mine.

3. *Să știi că lumea este trecătoare*

Înțeleptul: Firește, știu și cred că ești creatura lui Dumnezeu și, de asemenea, grădină de flori, însă, după cît îmi dau seama, florile tale repede se ofilesc, și nu-și mai recapătă nicidecum frumusețea dinainte;
1v pomii și roadele pomilor tăi mă tem | să nu fie ca pomul acela din care i-a poruncit Dumnezeu lui Adam

1r A LUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD

DIVANUL LUMII CU ÎNȚELEPTUL
sau
GIUDEȚUL SUFLETULUI CU TRUPUL

CARTEA ÎNTÎIA

Glava 1. *Lumea de cine-i făcută a ști ți să cade*[32]

Înțeleptul: Vrére-ași și ași pofti ca să te știu — precum mi să pare -o, lume falnică, amăgitoare și trecătoare, cine ti-au făcut și ce ești, de cînd ești, și de cînd ești, cum te ții?

2. *Lumea de Dumnădzău făcută a fi créde*

Lumea: Eu sint fapta și plăzmuirea a vécinicului împărat și sînt grădină plină de pomi sau pomi plini de roadă și mai adevărat, vistériu plin de tot binele; și sînt 7207 de ani[33] de cînd într-acesta chip frumos Domnul m-au meșterșuguit; și mă țiiu cu oamenii și oamenii cu mine.

3. *Lumea trecătoare a fi să știi*

Înțeleptul: Adevărat precum plăzmuirea lui Dum-
nădzău să fii, știu și crez. Așijdirea, grădină plină de
flori. Numai eu — precît pricep — florile tale iară
curund veștedzitoare, cădzătoare și în nemică întorcă-
1v toare; și pomii și poamele pomilor tăi | mă tem să nu,
ca pomul cel ce Dumnădzău au poruncit lui Adam a nu

să nu mănînce, iar el, călcînd porunca Dumnezeului şi ziditorului său, a mîncat şi cu moarte a murit; avuţiile vistieriei tale sînt nestatornice şi ca praful se risipesc; petrecerea ta cu oamenii şi a oamenilor cu tine este deşertăciune şi amăgire, iar cît priveşte vechimea anilor tăi, tare mă mir că te rabdă Dumnezeu cînd eşti atît de amăgitoare, de mincinoasă şi de ucigătoare, şi nu te nimiceşte cu un ceas mai devreme! Dar, prin faptul că te suportă, el îşi arată preabogata sa milă şi îndelunga-i răbdare.

4. *Nu te amăgi cu frumuseţile lumii*

Lumea: Vai, om ignorant şi vanitos, cum poţi să spui că sînt amăgitoare şi mincinoasă? Nu te uiţi să-mi vezi şi să-mi cunoşti frumuseţile? Nu-mi vezi înfăţişarea nobilă? Nu desluşeşti bunătăţile mele? Nu iei seama la desfătările şi la dezmierdările mele?

5. *Lucrurile lumii sînt ca praful în bătaia vîntului*

Înţeleptul: Văd frumuseţile şi găteala ta ca iarba şi ca floarea ierbii şi bunurile tale în mîinile tîlharilor şi în dinţii cariilor; desfătările tale sînt praf şi fum, ce se înalţă în aer într-un nor mare şi se spulberă deodată, de parcă nici n-ar fi fost. |

2r 6. *Să nu te întristezi văzîndu-i puternici pe împăraţii neamurilor*

Lumea: Vai de tine, necugetatule şi prostule, ce tot zici că înţelegi bine lucrurile? Cu ce cunoaştere şi cu ce socoteală spui cuvîntul acesta? Uite, ia aminte şi gîndeşte-te la împăraţi, cum dărîmă şi întemeiază cetăţi, cum nimicesc şi adună oştiri, cum omoară şi iartă, cum iau şi cum dau! Gîndeşte-te la bogaţi, pe care eu îi îmbogăţesc, că nu le lipseşte absolut nimic şi dacă poftesc ceva obţin numaidecît! Oare nu eu le dau, sau nu de la mine iau ei acestea?

7. *Norocul în lume nu aduce fericire*

Înţeleptul: Şi pînă cînd moştenesc ei acest bun şi fericit dar al tău?

mînca, să fie şi porunca Dumnădzăului şi a ziditoriului său călcînd, au mîncat şi cu moarte au murit. Iară avuţiile vistériului tău, nestătătoare; petrécerea ta cu oamenii şi oamenii cu tine, deşertare şi amăgială iaste. Iară pentru a anilor vechime cîtă ai, mult mă mir: atîta cît eşti de amăgitoare, mincinoasă[34] şi şugubaţă, cum te Dumnădzău rabdă şi nu te, cu un cias mai înainte, prăpădéşte? Ce cu aciasta pre a sa prea bogată milă şi îndelungă răbdare svitéşte.

4. *Cu a lumii frumséțe nu te amăgi*

Lumea: O, nebunule şi deşertule de minte, cum că amăgitoare şi minciunoasă să fiu, dzici? Nu cauţi să vezi şi să cunoşti frumséţele méle? Nu prăveşti podoaba mea? Nu oglindeşti bunurile méle? Nu iai aminte desfătările şi dezmierdările méle?[35]

5. *Lucrurile lumii ca pravul înnaintea vîntului*

Înțeleptul: Vădz frumséţele şi podoaba ta, ca iarba şi ca floarea erbii[36]; bunurile tale în mînule tălharilor şi în dintele moliilor; desfătările tale: pulbere şi fum[37], carele cu mare grosime în aer să înnalţă şi, îndată răşchirîndu-să, ca cînd n-ar hi fost să fac. |

2r 6. *Pre împărații limbilor putérnici vădzînd, nu te măhni*

Lumea: Vai, nepriceputule şi streinule de minte, ce dzici că ai bună pricépere? Cu ce minte şi cu ce socotială cuvînt ca acésta dzici? Eni ia aminte şi ia sama pre împăraţi, cum sfărîmă şi fac cetăţi, cum prăpădesc şi fac oaste, cum omoară şi iartă, cum iau şi dau — şi prăvéşte pre bogaţi, pre carii eu îi îmbogăţăsc, că nicecum ceva le lipséşte şi tot ce poftesc li să află Au nu eu le dau? Au nu de la mine iau acéstea?

7. *Lumasca nărocire n-are fericire*

Înțeleptul: Dară pînă cînd acest bun al tău şi fericit dar moştinesc?

10

8. *Norocul este nehotărît*

Lumea: Fără limită şi fără sfîrşit.

[9. *Cel fericit pe lume este nenorocit*]

Înțeleptul: Mi-am dat seama şi este adevărat că nu au limită, pentru că tocmai cînd nici nu gîndesc, atunci sînt lipsiţi şi dezbrăcaţi de toate acestea şi sărăcesc, iar de la faimoasa şi lăudata avuţie ajung la o sărăcie foarte înjositoare şi dispreţuită, şi astfel, sfîrşitul, care trebuia să le fie bun şi dulce şi se cuvenea să le aducă bucurie, devine urît şi amar. Iar [omul] se întoarce în ţărîna sa cu o întristare de nedescris şi sufletul i se chinuieşte în gheena, fără de milă şi fără sfîrşit în veci. |

2v 10. *Ia exemplu din istoriile vechi.*

Lumea: Bine am zis eu că îţi lipseşte cunoaşterea şi că te-ai înstrăinat de mintea ta. Oare nu ai citit istoriile şi nu ai cercetat cronicile, ca să afli şi să ştii în cît de puţin şi de scurt timp cîtă lume a supus împăratul Alexandru, fiul lui Filip; cîte regiuni a cucerit, cîte cetăţi a dărîmat şi a zidit, cîte avuţii a cîştigat şi cu cîtă cinste s-a săvîrşit în împărăţia sa?

11. *Ia exemplu de la Alexandru cel Mare*

Înțeleptul: Ba am citit, am cercetat şi chiar am aflat că o picătură de vin amestecată de o mică slugă a lui în puţină băutură*, dintr-atîta măreţie cîtă avea, l-a coborît mai jos decît toţi, din împărăţie în sărăcie, din tărie în neputinţă, din frumuseţe în urîţenie şi întunecime şi, pe scurt, l-a trecut din viaţă la moarte, din viu l-a făcut mort şi cu mare întristare i-a mutat sufletul în iad. Aceasta dar ţi-e binefacerea? Cu aceasta răsplăteşti pe cei ce se fălesc cu tine şi îşi pun nădejdea în tine? Acesta e sfîrşitul şi soarta de pe urmă a celor ce susţin şi gîndesc că bunătăţile tale sînt fără de sfîrşit? O, cît eşti de vrednică de ură şi de dispreţ! |

---

* *Alexandria*, ed. Dan Simonescu, Buc., 1956, p. 188.

8. *Nărocirea fără hotar*[38]

Lumea: Nu au hotar, nice săvîrşit.

[9. *Bogatul lumii, sărac*][39]

Înţeleptul: Cunoscut-am şi adevărat iaste că nu au hotar ce, cînd nice să gîndesc, atuncea toate acéstea le lipsesc şi de toate să golesc şi să sărăcesc şi den vestita şi lăudata bogăţie în blăstămata şi defăimata sărăcie trec; şi sfîrşitul, cel ce bun şi dulce să fie ar trebui şi vésăl s-ar cădea, în rău şi în amar să întoarce şi cu nepovestită întristare să întoarce în ţărna sa; iară sufletul în gheenna fără milă să, în véci fără de săvîrşit, chinuiaşte. |

2v 10. *Pildă den vechile istorii ia*

Lumea: Bine am dzis eu că pricéperea îţi lipséşte, iară mintea ti-au lăsat strein. Dară nu ai istoriile citit, nice ai hronicele cercat, ca să ştii şi să te înveţi în cîtă de puţinea şi scurtă vréme Alexandru-împărat, ficiorul lui Filip, cîtă lume au suppus, cîte ţări au agonisit, cîte cetăţi au sfărîmat ş-au făcut şi cîte avuţii au cîştigat şi cu cinste întru a sa împărăţie s-au săvîrşit?

11. *Pildă de pe Alexandru Marele*

Înţeleptul: Ba citit ş-am cercat. Ce încă am mai aflat că de o mică a lui slugă şi în puţină băutură o picătură de vin[40] amestecat, dintr-atîta mărime ce avea, mai de gios decît toţi l-au făcut, den împărăţie în sărăcie, din vîrtute în slăbiciune, din frămséţe în grozăvie şi ponegriaţă şi, ca să cu un cuvînt dzic, din viaţă în moarte şi din viu mort l-au prefăcut şi cu mare întristare sufletul la iad l-au mutat. Dară aciasta iaste facerea de bine a ta? Cu aciasta celor ce cu tine să simeţăsc şi în tine să nedejduesc plăteşti? Aciasta iaste săvîrşirea şi mai pre urmă eşirea acelor ce ţin şi socotesc că bunurile tale n-au săvîrşit? O, vrédnică eşti de urîre şi de lepădare! |

3r 12. *Nu prin răutăți, ci prin virtuți să rămînă vestit numele după moarte!*

Lumea: Așadar, cu asemenea cunoștință mergi și cu o asemenea socoteală umbli, o, tu cel cu capul în nori? Eu am spus că bunătățile mele sînt fără sfîrșit, dar nu că cei ce le stăpînesc nu vor muri; căci chiar dacă mor ei, numele și gloria lor nu moare, nu trece, nu se sfîrșește, ci rămîne în veci. De aceea străduiți-vă cu toții mai mult ca orice ca, murind, numele cinstit să vă rămînă.

13. *Cu fapta rea nu vei dobîndi nume vestit*

Înțeleptul: Puah! cu ce dulceață de miere, amestecată însă cu otravă, dorești să mă îmbii și te străduiești să fac în așa fel, adică să mă silesc să rîvnesc și eu la slava bogăției tale, ca să dobîndesc nume vestit și, precum Alexandru, să-mi împlinesc în scurt timp toate dorințele trupului. Dar ce folos voi avea, cînd aceluia care a călcat atîta întindere de pămînt și a supus atîtea împărății nu i-a rămas totuși după moarte mai mult de șapte palme de loc? Ba încă nu el a moștenit acel loc, ci locul l-a moștenit pe el, căci țărîna s-a ridicat pe pieptul lui, i-a umplut ochii, i-a astupat gura, cu aceasta dîndu-i pildă ca, nesăturîndu-se de
3v slavă, să se sature de lut. | Și astfel, trupul acela, pe care oamenii îl socoteau a fi, pentru frumusețea lui, fiu al lui Dumnezeu, l-au mîncat viermii și gîndacii pămîntului și, din țărînă fiind, tot în țărînă s-a întors. Voi fi oare eu mai vrednic decît el sau voi urca pe o treaptă mai înaltă? Spune acum, amăgitoareo, asta e împărăția ta? Așa arată puterea ta? La aceasta se reduce slava ta? O, cît ești de vrednică de rîs, și încă și mai vrednic de tot disprețul este cel ce te crede și te dorește și agățîndu-se de tine gîfîie, dar nu-ți dă drumul!

14. *Frumusețea lumii să n-o poftească inima ta*

Lumea: Ce vrei să spui, oare, că nu sînt frumoasă?

3r 12. *După moarte numele nu în răutăți, ce în bunătăți vestit să rămîe*

Lumea: Dară cu aciasta minte te porți și cu aceasta socotială îmbli, o, zburatule de minte? Dară eu, căci dziși că bunurile méle n-au sfîrșit, n-am dzis precum cei ce le stăpînesc nu vor muri — însă de vor și muri ei, iară numele și slava lor nu moare, nu să tréce, nu să săvîrșéște, ce în véci rămîne. Și pentru aciasta voi toți mai vîrtos decît pentru toate vă siliți, ca voi trecîndu-vă, numele cinstit să vă rămîe.

13. *Nume vestit, cu facerea de rău nu vei agonesi*

Înțeleptul: Poh, cu ce dulceață de miiare, însă cu otravă amestecată, și pe mine a mă ospăta poftești și a face silești! Adecă eu, cu slava bogățiii tale, a mă afla să silesc ca nume vestit să agonisesc și în puțină vréme toate céle ale pohtei trupului mieu să fac, precum Alexandru, ce folos voiu avea? Căci el atîta rătundzală a pămîntului călcînd și atîtea împărății supuind, după moarte loc mai mult de șeapte palme nu i-au rămas și și pe acela nu el, ce pămîntul pe dînsul l-au stăpînit; căci că țărna pe pieptul lui s-au suit, ochii i-au împlut, gura i-au astupat și cu aciasta pildă adu-
3v cîndu-i că, nesăturîndu-să de slavă, să să sature de |lut; și trupul acela ce oamenii fiiu lui Dumnădzău — pentru frumséțea — a fi socotiia, viermii și gîndacii pămîntului l-au mîncat, și din țărînă fiind, iarăși în țărnă s-au întors. Au doară mai de-a firea decît dînsul mă voiu face? Au la mai mare stepănă mă voiu sui? Deci acmu, o, amăgealnico, aceasta iaste împărățiia ta? Așea iaste putérea ta? Într-acesta chip rămîne slava ta? O, vrédnică ești de ocară și încă mai de multă defăimare cel ce-ți créde ție și te poftéște pre tine și, apucîndu-te, hrăpéște și nu te liapădă.

14. *Frumséțea lumii inema ta nu poftiască*

Lumea: Dară ce vei să dzici? Au doară nu sint frumoasă?

15. *Îndrăgirea frumuseţii aduce multă pagubă*

Înţeleptul: Nu eşti frumoasă, dacă te voi socoti urîtă, pentru a nu-mi pierde minţile din pricina frumuseţii tale.

16. *De la lume nu vei agonisi nici un bine*

Lumea: Şi cum, nu sînt bună?

Înţeleptul: Nu eşti bună, dacă te voi cunoaşte că eşti rea, pentru ca prin răutatea ta să devin bun şi la mai mare bine să ajung.

17. *Nu vei găsi în lume nici o înţelepciune*

Lumea: Şi ce, nu sînt înţeleaptă şi plină de cunoştinţă?

Înţeleptul: Nu eşti înţeleaptă, dacă vreau să te
4r socotesc | nebună şi prin nebunia ta să devin înţelept, mai cu seamă pentru că „înţelepciunea ta este nebunie" [*I Cor.* 3, 19].

18. *În lume nu vei întîlni bunătate şi odihnă*

Lumea: Şi la aceasta mai ai să răspunzi: Oare nu sînt eu plină de toate bunătăţile?

Înţeleptul: Nu eşti plină, dacă ţin seama că eşti „deşertăciunea deşertăciunilor şi că toate ale tale sînt deşertăciuni" (*Ecl.* 1, 1).

19. *Dumnezeu a făcut lumea spre binele, iar nu spre răul omului*

Lumea: Oare ce fel de socoteală îţi faci de mă consideri mai rea decît orişice rău? Căci însuşi creatorul meu şi Dumnezeu, după ce m-a făcut în chin desăvîrşit, a zis: „Este bună" [*Gn.* 1, 31]. Vezi dar că sînt bună.

20. *După săvîrşirea păcatului, lumea s-a schimbat în rău*

Înţeleptul: Într-adevăr, potrivit acestui cuvînt al lui Dumnezeu, eşti bună, pentru că preabunul Dumnezeu nimic rău, ci pe toate bune le face, de aceea eşti bună. Ba chiar aşa erai şi pentru om, înainte să se fi amăgit el cu frumuseţea şi dulceaţa acelui pom purtă-

15. *Dragostea frumséțelor multe stricăciuni aduce*

Înțeleptul: Ba frumoasă, de te voiu socoti că ești grozavă, ca de a tale frumséțe să nu mă nebunesc.

16. *Vreun bine de la lume nu vei agonesi*

Lumea: Dară au nu sint bună?

Înțeleptul: Ba bună, de te voiu precum rea să fii cunoaște, ca prin răutate bun să mă fac și la mai mare bine să agiung.

17. *În lume vreo înțelepciune nu vei afla*

Lumea: Dară nu sint înțeliaptă și de toată cunoștința plină?

4r *Înțeleptul:* Ba înțeliaptă, de te voiu nebună | ținea și prin a ta nebunie înțelept să mă fac; și mai vîrtos, căci „înțelepciunea ta nebunie iaste“ [*1 Cor*. 3, 19].

18. *În lume bunătate și odihnă nu vei nemeri*

Lumea: Au și la aciasta a răspunde vei afla: au nu sint plină de tot binele?

Înțeleptul: Ba plină, de mă voiu pricépe precum că tu ești „deșertarea deșertărilor și toate îți sînt deșérte“ [*Ecl*. 1, 1].[41]

19. *Lumea spre binele, iară nu spre răul omului Dumnădzău o făcusă*

Lumea: Oare cu ce féliu de socotială mai rea decît tot răul mă socotești? Căci pre mine sîngur Dumnădzău ziditoriul mieu deaca m-au desăvîrșit făcut, au n-au dzis că-i bine, adecă au vădzut că sînt bună? [*Gn*. 1, 31].

20. *Lumea, după păcat, în rea s-au prefăcut*

Înțeleptul: Adevărat că, după acest a lui Dumnădzău cuvînt, ești bună. Căci Dumnădzău, preabunul, nemică rău, ce tot bine face; pentru acéia ești bună. Însă așea erai omului pînă a nu să, de frumséțea și dulceața pomului celui de moarte aducătoriu , amăgi; pre a căruia pom poamă mîncînd cel de întîi zidit om,

tor de moarte, al cărui rod mîncîndu-l omul cel dintîi creat îndată a devenit muritor (căci Dumnezeu îl făcuse pe om nemuritor). După aceea tu, lume, ai devenit răutatea omului şi te-ai prefăcut în amăreală.
4v Dar Dumnezeu, în bogata sa milostivire, | nevrînd ca făptura şi creatura mîinilor sale să se piardă şi să dispară pînă în sfîrşit, i-a făgăduit omului cu acest prilej un alt pămînt şi un cer nou. Pe acel pămînt florile nu se veştejesc niciodată, pomii şi roadele lor nu se strică, ci rodesc peste măsură în toate anotimpurile. În cerul acela căldura soarelui şi răceala frigului sînt potrivite şi, mai cu seamă, arşiţă ori secetă acolo nu vor exista, iarnă nu va fi, şi soarele nu va apune, căci nu va fi noapte. Într-un cuvînt, acolo nu va lipsi nici o bunătate, şi nici un rău nu va atinge pe cineva. Dar acestea au fost făgăduite oamenilor drept moştenire cu condiţia ca, renunţînd la tine şi urînd deşertăciunile şi amăgirile tale nefolositoare, să căutăm şi să năzuim spre lucrurile cereşti şi ale veşnicei noastre moşteniri. Precum a cîntat poetul: „O, minte, gîndeşte-te cu cinste la cer şi priveşte cu dispreţ atracţiile pămînteşti", iar un alt poet: „Cerul este patria noastră".

21. *Pentru nimicirea păcatului trebuia să vină în lume Hristos, noul Adam*

Lumea: Eu zic că tu n-ai citit *Sfînta Scriptură*. Oare nu zice *Evanghelia* că „Dumnezeu şi părintele într-atît |
5r a iubit lumea (adică pe mine) încît şi pe fiul său unul născut mi l-a dat"? [*Io*. 3, 16]. Tu, dar, nebunule, cum, în ce chip şi de ce să mă urăşti?

22. *Venirea Domnului şi nimicirea păcatului au fost prezise mai înainte de proroci. Apoi, venind el, ne făgăduieşte împărăţia sa*

Înţeleptul: Ba am citit, dar dacă Tatăl ceresc ţi l-a dat pe fiul său, nu ţi l-a dat ca să-l uneşti cu tine, ci tocmai pentru ca să-i despartă de tine pe ai săi şi ca să-i deosebească pe aleşii săi, pentru ca nu cumva, umblînd în lumina ta, ei să moştenească întunericul

întru acéiaşi dată muritoriu s-au făcut (căci Dumnădzău pre om nemuritoriu îl făcusă), iară după acéia tu omului în trudă te-ai făcut şi în amar te-ai întors.
4v Deci acea bogată, |dumnădzăiască milă, pre facerea şi plăzmuirea alor sale mîni pînă în săvîrşit a să prăpădi şi a peri nevrînd, şi cu acesta mijloc alt pămînt şi alt ceriu nou i-au giuruit, al cărui pămînt florile neveştedzitoare, pomii şi poamele neputredzitoare şi în toate timpurile preste măsură dînd roada sa şi, al căruia ceriu, la măsură căldura soarelui şi la măsură frigul gerului; şi mai vîrtos acolo arşiţă şi sécetă nu va fi, şi iarna va lipsi, şi soarele nu va apune, căci noapte nu să va face; şi, ca să cu un cuvînt dzic, tot binele nu va lipsi şi răul la mine să va atinge[42]. Însă acéstea cu această tocmală omului întru moştenire s-au giuruit, ca de tine şi de ale tale deşertări şi întru nemică folositoare amăgiri lepădîndu-ne şi ferindu-ne, acéle cereşti şi ale moşii noastre ceii vécinice să cercăm şi să le urmăm, precum au cîntat Poeticul, adecă: „Cu cinste prăvéşte, minte ceriul; céle pemînteşti, cu rău le caută batgiocuri" şi altul: „Noaă moşiia ceriul".

21. *Spre a păcatului dezlegare noul Adam, adecă Hristos, a veni au trebuit*

Lumea: Eu dzic că tu *Sînta Scriptură* n-ai citit. Au nu *Evangheliia* dzice că: „Dumnădzău părintele
5r a |tîta au iubit lumea (pre mine adecă), cît şi pre fiiul său unul născut mi l-au dat"? [*Io.* 3, 16]. Dară tu, nebunule, cum şi în ce féliu şi pentru ce să mă urăşti?

22. *Venirea lui Hristos şi a păcatului dezlegare mainte prin proroci dzisă; iară viind el, împărăţiia sa ne giuruiaşte*

Înţeleptul: Ba citit; ce de l-au dat, nu doară ca ţie să să obştiască, ce ca pre ai săi din tine să-i osăbească şi pre aleşii lui să-i aliagă, ca nu cumva întru a ta lumină îmblînd întunérecul cel vécinic să moşteniască; ce lumina ta ponegriaţă socotind, lumina soarelui celui neapus să dobîndiască, căci lumina ta, întunérec şi frumséţea ta, grozăvie şi bunătatea ta, răutate şi

cel veşnic; ci socotind întunecoasă lumina ta, să dobîndească lumina soarelui celui neapus. Pentru că orice om conştient consideră lumina ta întuneric, frumuseţea ta urîţenie, bunătatea ta răutate, liniştea ta zgomot şi dezordine, aşa încît se fereşte de tine şi te urăşte. În acest chin mărturiseşte evanghelistul Ioan că: „Lumina luminează în întuneric şi întunericul nu a cuprins-o" (*Io*. 1, 5).

23. *Cunoaşte-l pe Dumnezeu după lucrurile sale*

Lumea: O, nepriceputule, dar ochii pentru ce îi ai? Oare nu pentru ca să priveşti lumina mea plăcută şi preafrumoasă? Sau, poate, nu vezi aceşti doi aştri mari pe care mi i-a dat preaputernicul Dumnezeu: unul să lumineze ziua, altul să lumineze noaptea?
5v Şi aceasta nu pentru altceva decît ca să-ţi | lumineze ochii şi să-mi priveşti nepreţuitele frumuseţi şi să-ţi faci treburile tale. Aşadar, cum să nu fiu eu dorită? Ia gîndeşte-te, nesocotitule: cînd lumina soarelui e acoperită de nori sau de neguri, zici că vremea este întunecată şi tristă şi o dată cu vremea ţi se strică şi buna dispoziţie; iar cînd e noapte fără lună şi tu te afli obosit de drum, cîtă frică îţi este să nu dai de vreo primejdie şi cît de mare ţi-ar fi bucuria şi veselia dacă ea ţi-ar lumina cît de cît calea, ca să poţi cunoaşte încotro mergi? Mai mult chiar, uşuraticule, în legătură cu aceasta du-te şi întreabă-l pe cel orb cît de mare e dulceaţa luminii mele şi ce n-ar da el s-o dobîndească; întreabă-l pe acela, şi-ţi va spune dulceaţa luminii mele, şi aşa vei învăţa şi tu să mă pofteşti precum ţi se cade a mă pofti şi să mă iubeşti şi să-mi mulţumeşti.

24. *Spre bine iar nu spre rău să te foloseşti de darurile care ţi-au fost date*

Înţeleptul: Dumnezeu atotputernicul nu a făcut numai aceşti aştri, ci încă unul. Pe aceştia doi el i-a făcut ca să lumineze omului deasupra capului, iar pe al treilea înăuntrul capului. Pe cei dinafară i-a creat (după chiar spusa ta) pentru luminarea ochilor mei ca, privindu-i, să-l cunosc pe cel ce i-a făurit şi, cunos-
6r cîndu-l, să nu-l uit; şi după cum ei îmi | luminează

îndemîna ta, răscoală şi neaşedzare, tot omul cu mintea întriagă a fi socotéşte, şi aşea de tine să feréşte şi te uréşte; şi într-acesta chip evanghelistul Ioan mărturiséşte (gl. 1, [5]): „Şi lumina în întunérec luminiadză şi întunérecul pre dînsă nu o cuprinsă".

23. *Pre Dumnădzău de pe faptele sale cunoaşte*

Lumea: O, puţin socotitoriule, dară óchii de ce triabă îţi sint? Au nu ca a mea ghizdavă şi frumoasă lumină să prăveşti? Şi au nu vedzi acéste doaă lumini mari, carile Dumnădzău putérnicul una spre luminarea dzilii şi alta spre luminarea nopţii mi li-au dat? Şi
5v acéstea nu pentru altă, ce | ca să-ţi ochii luminédze şi ale méle frumséţe drăgăstoasă să prăveşti şi lucrurile să-ţi slujeşti. Deci cum nu sînt să mă îndrăgeşti? Că eni socotéşte, nesocotitule: cînd lumina soarelui cu nuori sau cu neguri să acopere, dzici că vrémea iaste melanholică sau tristă şi cu vrémea şi a ta voie să strică; şi încă lipsind luna noaptea, călătoriu, cîtă a primejdii frică porţi şi cîtă veselie şi bucurie ai avea macar cevaşi de s-ar lumina, ca calea ta a cunoaşte să poţi? Încă mai cu dedins, o, fluturatecule, du-te la cel orb de ochi şi întriabă cît iaste dulceaţa luminii méle şi ce ari da ca să o dobîndiască şi, întrebîndu-l pe dînsul, ţ-ar spune dulceaţa luminii méle; şi aşea şi tu a mă îndrăgi te-ai învăţa, precum ţi să cade să mă îndrăgeşti şi să mă iubeşti şi să-mi mulţemeşti.

24. *Cu darurile ce ţi s-au dat, spre bine, iară nu spre rău să te slujeşti*

Înţeleptul: Dumnădzău atotputérnicul nu numai acéste lumini au făcut, ce şi alta. Ce acéste doaă li-au făcut ca deasupra capului omului să luminédze, iară cea a treia, în lontrul capului. Deci céle pre dinafară — precum ai dzis — spre luminarea ochilor miei, ca vădzîndu-le, pre cel ce li-au făcut să cunosc şi cunos-
6r cîndu-l, să nu-l uit, şi precum acéstea |totdiauna îm luminiadză ochiul, aşea el de la mine nepărăsit să să

ochiul totdeauna, aşa şi el să fie continuu slăvit de mine. Dar nicidecum nu i-a creat, precum ai zis, pentru ca, privindu-te pe tine, să-ţi îndrăgesc deşertăciunile (căci nebun este oricine îndrăgeşte ceva în zadar). Iar astrul dinăuntrul capului este raţiunea mea, cu care m-a luminat dătătorul de lumină, Dumnezeu, ca să pot socoti (o dată ce făpturile sale sînt atît de frumoase, atît de alese, atît de luminoase) cu cît va fi el însuşi mai luminos, mai frumos şi mai strălucitor; deosebirea aceasta nu va fi oare ca aceea dintre întuneric şi lumină? Căci astfel propovăduieşte şi Ioan, că „Dumnezeu este lumină, iar lumea întuneric" [*Io*. 3, 19]. Tu dar, fiind întuneric, cum să nu te urăsc, iar el, fiind lumină, cum să nu-l iubesc? Şi cît de nebun ar fi cel ce ar îndrăgi mai mult întunericul decît lumina! Într-adevăr, acela ar fi mai nebun decît tine. Deci şi eu ştiind că acela este cel mai frumos şi cel mai luminos, se cuvine să socotesc lumina ta întunecime, negură şi miez de noapte fără de lumină; pe el să-l laud şi să-l proslăvesc, să mă închin lui şi să-l iubesc; iar pe tine să te defăimez, să te dispreţuiesc, să te
6v urăsc şi să te ocărăsc; căci a lui este lumina, şi | el este lumina cea adevărată, iar a ta este stricăcioasă, şi tu eşti întunericul cel primejdios.

25. *Fii orb, mut şi surd la poftele lumii!*

Lumea: Tu, om ignorant, îmi vine să rîd într-una de tine. Nu vezi oare că şi tu tot în mine şi prin lumina mea umbli, şi te slujeşti de ea în toate treburile tale, şi mai zici totuşi că n-am lumină?

26. *Cugetă la cele de pe urmă*

Înţeleptul: Cît priveşte credinţa mea, bine m-ai numit „ignorant", căci din ale tale nimic nu ştiu; şi chiar dacă ştiu ceva, ştiu că ele sînt mincinoase. Iar dacă (după expresia ta) sînt lipsit de discernămînt, pentru motivul acesta sînt, că, umblînd prin tine, umblu ca şi cum nu m-aş afla în tine.

proslăvască; iară nu precum ai dzis, ca pre tine şi ale tale deşertări pravindu-le să le îndrăgesc — căci nebun iaste carele iubéşte ceva în deşert. Iară cea dinlontrul capului lumină iaste socotiala minţii méle[43], cu carea de lumini dătătoriul Dumnădzău m-au luminat ca a socoti să poci. De vréme ce faptele cuvîntului său sint aşea de frumoase, aşea de ghizdave, aşea de luminoase, cu cît el mai frumos, mai ghizdav, mai luminos va fi?! Au nu vor avea osebire cît întunéricul cu lumina? Căci aşea şi Ioan propovéduiaşte că: „Dumnădzău lumină, iară lumea-i întunéric" [*Io.* 3, 19]. Deci fiind tu întunéric, cum nu te voiu urî, şi fiind el lumină, cum nu-l voiu îndrăgi? Că ce féliu şi fără de minte a fi acela carele mai vîrtos întunérecul decît lumina ar iubi? Adevărat, acela decît tine ari fi mai nebun! Deci pre dînsul preafrumos, prealuminos ştiindu-l, lumina ta ponegrială, negură şi miedz de noapte, lipsind lumina, să o socotesc; şi pre dînsul să-l laud, să-l slăvesc, să i mă închin şi să-l iubăsc, iară pre tine să te defaim, să te hulesc, să te urăsc şi
6v să te ocărăsc; căci a lui iaste lumina, | şi el lumina cea adevărată, iară a ta, cea stricătoare, şi tu eşti întunérecul cel primejdiuitoriu.

25. *Spre poftele lumii orb, mut şi surd te fă*

Lumea: Bre, hei, om necunoscătoriu, vine-m ca nepărăsit de tine să rîdz. Dară nu te vedzi că şi tu în mine şi prin lumina mea îmbli şi cu dînsa în toate trebile tale te slujeşti? Şi dzici că lumină n-am?

26. *Cea de-apoi socotéşte*

Înţeleptul: În credinţă bine mi-ai dzis necunoscătoriu, căci de a tale nemică ştiu, iară de le şi ştiu, precum minciunoase să fie le ştiu; iară de sînt — după al tău cuvînt — necunoscătoriu, pentru aciasta sînt, căci, prin tine îmblînd, îmblu ca cum nu aş îmbla în tine.

Înțeleptul: O, lume, mai doresc să te întreb: ce le dăruieşti acelor care te slujesc aşa cum îţi place?*

27. *Bogăţia este cauza multor rele*

Lumea: Orice vor dori.

Înțeleptul (ispitind): Eu doresc bogăţie.

28. *Crescînd bogăţia, sporeşte lăcomia, iar din lăcomie se naşte invidia*

Lumea: În peretele casei tale, zidit de străbunicul tău, a ascuns el o comoară nemăsurată. Mîine cel mai devreme sau poimîine peretele se va surpa, şi vei găsi
7r acolo comoara pe care a zidit-o strămoşul tău,| mai mare decît ai rîvnit; iată dar că te-am îmbogăţit.

Înțeleptul: O, lume, eu doresc însă şi mai mult: vreau să devin vestit şi cu nume mare.

29. *Invidia este fratricidă*

Lumea: Fratele sau prietenul tău, avînd multă avere, trăieşte şi o duce foarte bine. Nu e însă bine ca el să fie egal cu tine şi de aceeaşi măsură. Cu bogăţia pe care ai găsit-o în zidul străbunicului caută deci să faci în aşa fel încît să-l ucizi şi, omorîndu-l, să iei şi averea lui. Iată cum vei deveni mai bogat, mai vestit şi mai lăudat decît toţi.

30. *Lacomul vrea ca toţi să fie săraci*

Înțeleptul: O, lume, dar eu doresc şi proprietăţi şi moşteniri, adică sate, ogoare şi vii, ca să mă întăresc mai mult şi să dobîndesc un nume şi mai slăvit.

Lumea: Iată, eu ţi-am dat bogăţie multă; du-te deci la cei care datorită sărăciei îşi vînd proprietăţile şi satele şi, găsindu-se la mare strîmtoare, le vei cumpăra toate la un preţ mic. În felul acesta iată că vei ajunge om cu moşii şi cu ogoare. |

---

* Ia seama unde va ajunge, cu altă intenţie, întrebarea Înţeleptului (n. aut.).

Înțeleptul: O, lume, încă a te întreba poftesc: Celor ce-ţi cumu-ţi iaste voia slujesc ce le dărueşti?*

27. *Avuţiia a multor răutăţi pricină*[44]

Lumea: Orice ari pofti.

Înțeleptul: Eu poftesc avuţie**.

28. *Avuţiia înmulţindu-să, lăcomie créşte; din lăcomie zavistiia să naşte*

Lumea: Zidiul casii tale pre carele strămoşul tău făcîndu-l, fără măsură avuţie într-însul au zidit, şi mîne deminiaţă sau mai poimîne să va surpa, şi avuţiia ce o zidisă strămoşu-tău într-însul o vei afla — carea
7r iaste mai |multă decît pofteşti tu; şi aşea, iată că ti-am făcut bogat.

Înțeleptul: O, lume, eu poftesc mai mult: ca vestit şi cu nume mare să mă fac.

29. *Zavistiia pe fraţi omoară*

Lumea: Frate-tău sau priiatenul tău are multă avuţie şi să ţine şi petréce foarte bine, carele nu iaste bine să fie deopotrivă şi într-o măsură cu tine; ce cu avuţiia ce ai aflat în zidiul strămoşu-tău siléşte şi fă într-un chip, doară îl vei omorî şi, omorîndu-l, îţi vei lua şi a lui; şi iată că mai avut, mai vestit şi decît toţi mai lăudat te vei face.

30. *Lacomul toţi săraci a fi poftéşte*

Înțeleptul: O, lumea, eu poftesc moşii şi moşteniri, adecă sate, ţarini şi vii, ca mai mult să mă întăresc şi mai slăvit nume să-mi agonesesc.

Lumea: Iată că eu ţ-am dat avuţie multă. Du-te la cei ce, de lipsă, moşiile şi satele îşi vînd, şi acmu, în mare strînsoare fiind, cu eftin preţ le vei cumpăra; şi într-acesta chip, iată că cu moşii şi cu ocine te vei face. |

---

* Ia aminte la ce săvîrşit va veni într-alt chip a Înţeleptului întrebare.

** Ispitéşte Înţeleptul.

7v 31. *Neajungîndu-i ogoarele, pofteşte sate; cel mîndru socoteşte că numai el este om, iar ceilalţi animale*

Înţeleptul: O, lume, dar mai vreau şi tîrguri şi cetăţi.

Lumea: Iată că aproapele tău, adică vecinul tău, are tîrg şi cetate, ceea ce nu au alţi vecini mai bogaţi decît tine; dar tu îl întreci prin bogăţia arginţilor. Cheltuieşte deci şi tu ceva dintr-al tău şi ucide-l (tu însuţi sau cu mîinile altora) sau izgoneşte-l. Altcineva străin nu va încerca să le cumpere, şi chiar dacă ar încerca să se amestece, se va teme de tine, deoarece eşti vestit în bogăţie şi putere. Şi aşa, nesporind preţul, le vei dobîndi uşor şi la un preţ mic, iar în felul acesta vei dobîndi şi tîrgul, şi cetatea.

32. *Bogatul urmăreşte scaunul cel mai înalt*

Înţeleptul: O, lume, după toate acestea, eu cer şi doresc onoruri sociale.

Lumea: Oriunde ai fi, du-te printre oameni, şi ei, aflînd că eşti bogat, te vor pofti la locul de frunte şi în capul mesei; oricine te va vedea se va scula în picioare, închinîndu-ţi-se. Iată cum în felul acesta şi onoruri vei afla.

33. *Dumnezeu este vrăjmaş bogatului mîndru*

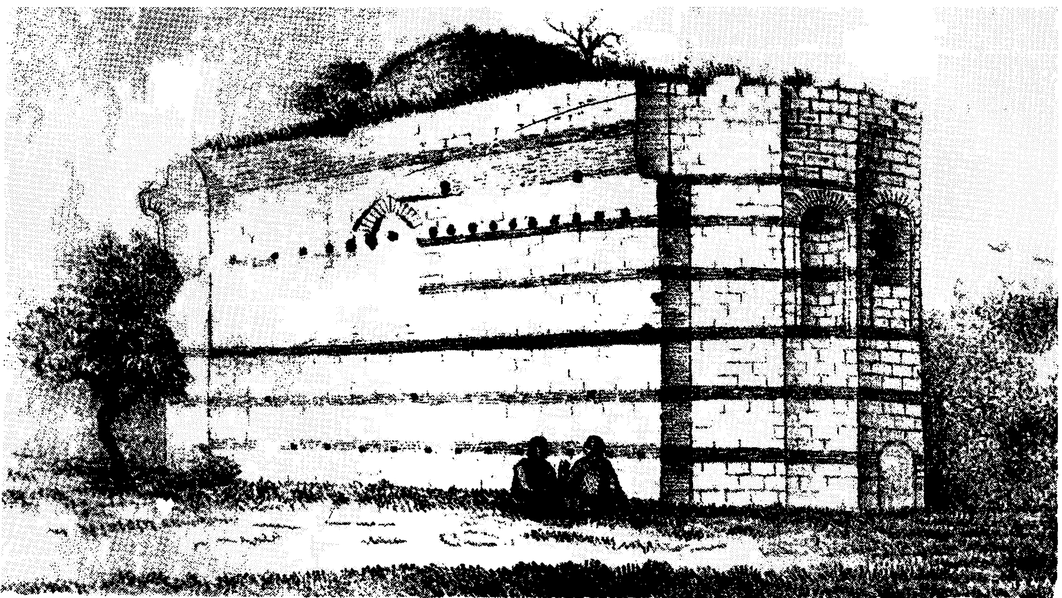
Înţeleptul: O, lume, dar eu doresc o onoare şi mai mare decît aceasta, şi anume, să fiu înălţat printre cei ce stăpînesc. |

8r *Lumea:* Du-te la orice poartă împărătească sau domnească, şi vei vedea că prin faima bogăţiei tale şi, ceva mai mult, prin puterea ei, îţi vor da rang boeresc, şi încă pe cel mai mare, pînă cînd cu ajutorul banilor, dacă vrei, poţi să dobîndeşti şi domnia şi crăia, ba chiar şi împărăţia. Iată, dar, că nu-ţi lipseşte toată onoarea din lume.

34. *Este greu să ai şi bogăţiile şi raiul, pentru că nimeni nu poate sluji la doi stăpîni*

Înţeleptul: O, lume, împreună cu acestea aş vrea să agonisesc şi să moştenesc şi împărăţia cerurilor*.

* Paragraf inclus din eroare în cap. 33.

Biserica Sf. Nicolae de la Bughdan Sarai. Ruinele reşedinţei moldoveneşti din Constantinopol unde Dimitrie Cantemir a scris *Divanul*. Litografie din 1877 (A.G. Paspatis, Βυζαντιναὶ μελέται τοπογραφικαὶ καὶ ἱστορικαὶ Κ-πολ, 1877, p. 360).

ANDREÆ WISSOWATII

STIMULI VIRTUTUM, FRÆNA PECCATORUM:

Ut & alia ejusdem generis opuscula posthuma.

AMSTELÆDAMI,

Apud HENRICUM JANSSONIUM.

M DC LXXXII.

A. Wissowatii, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum,* Amstelaedami, 1682, opuscul tradus în Cartea a III-a a *Divanului*. Foaia de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R. S. România, Fondul unitarian).

IAC. ACONTII
TRIDENTINI,

Philosophi, I. risconsulti, & Theologi clarissimi,

STRATAGEMATVM
SATANAE:

De rectè & prudenter cùm in Doctrina, tùm in Disciplina instituenda, reformãda, aduersusq; Diaboli insidias praemunienda Dei Ecclesia, Libri IIX.

AD ELISABETHAM ANGLIAE REGINAM.

Eiusdem Epistola de ratione edendorum librorum, ad Joann. VVolfium Tigurinum.

Opus verè diuinũ, & omnium Ordinum hominibus, praesertim Theologis, & Ecclesiarum Gubernatoribus pernecessarium.

Longè correctius & notis atque Scripturae testimonijs illustratum editum.

BASILEAE,
Typis CONRADI WALDKIRCHI. 1610.

Iacobi Aconti, *Stratagematum Satanae*, Basileae, 1610, operă reprezentativă a protestantismului liberal, citată în *Divanul*. Foaia de titlu (Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R. S. România, Fondul catolic).

Dimitrie Cantemir, autor al *Divanului*. Desen fantezist dintr-o copie manuscrisă a *Divanului* de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România).

7v 31. *Neagiungîndu-i țarini, sate poftéște; iară mîndrul numai el om, iară alții dobitoace a fi socotéște*

Înțeleptul: O, lume, eu poftesc tîrguri și cetăți.

Lumea: Iată că vecinul, sau cel de aproape al tău, sat și cetate are, carile alți megiiași mai avuți decît tine nu le au; și tu cu avuțiia banilor îl întreci. Acmu dară, cheltuiaște oarece puțin dentru al tău (sau cu mîna altora) și-l ucide sau îl dezrădăciniadză; și altul strein nu va încăpea să le cumpere, și macar di-ar și încăpea, să va téme de tine să să améstece, căci tu ești vestit de bogat și de putérnic. Și așea, neadăogînd prețul, pre lesne și în cît de puțin preț le vei dobîndi, și cu acesta mijloc și cetate și tîrg vei dobîndi.

32. *Bogatul scaunul cel mai înnalt ciarcă*

Înțeleptul: O, lume, eu după acéstea după toate, și cinste politiciască cer și poftesc.

Lumea: Fiete unde între oameni pasă și ei, precum că bogat ești știindu-te, locul cel mai de sus și capul mésii îți vor arăta și oricarile vădzîndu-te, în picioare sculîndu-să, ți să va închina. Iată că într-acest féliu și cinste vei afla.

33. *Bogatului mîndru, Dumnădzău vrăjmaș lui*

Înțeleptul: O, lume, eu decît aceasta, și mai mare cinste îmi poftesc și între stăpîniri să mă învrednicesc. |
8r *Lumea:* Du-te la ușea împărătiască sau domniască că, pentru numele cel vestit a bogățiii tale și mai vîrtos și cu putérea avuțiii, boerie îți vor da, și încă și cea mai de frunte; pînă încît, cu a banilor agiutoriu, și domnie și crăie, macar și împărăție poți să agonisești. Iată dară că toată cinstea lumii nu-ți lipséște.

34. *Și cu bogăție și cu raiul a fi anevoe iaste; nime a doi domni a sluji poate*

Înțeleptul: O, lume, eu cu acéstea împreună și împărățiia ceriului voiu să agonisesc și să o moștinesc.

Lumea: O, dulcele mieu priiatin! Dară nu-ți agiunge, nici te-ai îndestulat că pre lume orici-ai poftit nu ț-au lipsit? Au fiind tu într-atîta cinste și slavă, gîndești

Lumea: O, dulcele meu prieten, oare nu-ţi este destul şi nu-ţi ajunge că nu ţi-a lipsit tot ce ai dorit în lume? Oare aflîndu-te tu într-atîta onoare şi slavă, o să te mai gîndeşti la moarte? Te mai compari poate cu ceilalţi oameni? Dar cine mai e ca tine, cine se aseamănă cu tine? Îţi lipseşte oare ceva? Aşadar, bunul meu prieten, de ce te amărăşti făcîndu-ţi atîtea gînduri şi socoteli şi de ce te gîndeşti la lucruri care-ţi aduc mîhnire? Iată, ai în faţa ochilor toate cele ce-ţi plac; lasă deci acum celelalte socoteli şi stai numai de mănîncă, bea, înveseleşte-te, căci atîtea cîte ai niciodată nu le vei termina. |

8v 35. *Dacă eşti înţelept, împarte-ţi viaţa în trei perioade*

Înţeleptul: O, lume, ştiu că au mai existat mulţi alţii ca mine şi chiar mai puternici, dar pînă la urmă ce-au devenit? Ce au devenit acei mari regi ai perşilor, atît de lăudaţi şi de vestiţi? Unde sînt Cirus şi Cresus? Unde sînt Xerxes şi Artaxerxes, care se considerau ei înşişi zei şi se socoteau mai puternici decît toţi oamenii din lume pînă într-atît încît au încercat să domine întinsul mării şi valurile furtunii, poruncind oamenilor lor să bată marea cu vergi şi s-o încingă în fiare, pentru că le-a stricat podul pe care l-au făcut peste mare în strîmtoarea Chersonez (numită acum pe turceşte Bogaz-hisari); ei, care au arătat şi multe alte fapte vitejeşti? Unde este macedoneanul Alexandru cel Mare, numit astfel nu pentru că ar fi fost mare cu vîrsta, ci pentru marile şi minunatele lui războaie şi victorii asupra ţărilor? Şi, ca să nu te mai întreb de alţi vechi şi vestiţi împăraţi ai grecilor, ci despre cei mai recenţi, spune-mi unde este Constantin cel Mare, care a întemeiat Cetatea? Unde este Justinian,
9r cel ce a zidit minunata şi de întreaga lume lăudata şi pînă la toate marginile | pămîntului multvestita biserică numită Sfînta Sofia? Unde sînt Diocleţian, Maximilian şi Iulian, acei mari şi puternici tirani? Unde sînt Teodosie cel Mic şi Teodosie cel Mare? Unde este Vasile Macedoneanul, cu fiul său Leon Înţeleptul? Dar toţi ceilalţi mari, puternici şi vestiţi

că vei mai muri? Au asameni-te cu ceialalţi oameni? Căci ca tine cine iaste? Sau cine ţie să potrivéşte? Au doară lipseşte-ţi ceva? Dară, bunule mieu priiatin, căci în multe gînduri şi socotéle dîndu-te, îţi izblăzneşti firea şi socoteşti acélea ce întristare îţi aduc? Iată, toate cîte-ţi plac înnaintea ochilor le ai. Lasă acmu dară alte prepuneri, ce numai şedzi, bea, mănîncă şi te veseléşte; că cît ai, nici odînăoară nu le vei svîrşi. |

8v 35. *De eşti înţălept, în trei vremi te cumpănéşte*

Înţeleptul: O, lume, dară eu ştiu precum şi alţii mulţi ca mine, încă şi mai putérnici decît mine, au fost; dară pînă la svîrşit ce s-au făcut? Ce s-au făcut împăraţii persilor cei mari, minunaţi şi vestiţi? [45] Unde iaste Chiros şi Crisors? Unde iaste Xerxis şi Artaxerxis, aceştia carii în loc de Dumnădzău să socotiia şi mai putérnici decît toţi oamenii lumii să ţinea pînă într-atîta, cît şi cu luciul mării şi cu valurile furtunii ei vrea să stăpîniască, oamenilor săi poruncind ca să bată marea cu toiage şi să o puie în obedzi, căci i-au stricat podul cel ce preste mare făcusă la bogazul de la Hersonisos (care loc să chiamă acmu Bogaz-hisari)[46] şi alte multe lucruri de vîrtute ci-au arătat? Unde iaste Alexandru marele, Machidonianul, carele nu pentru mărimea statului, ce pentru mari şi minunate războae şi a multe ţări biruinţă, „marele" să numéşte? Şi să nu te mai, pentru alţii vechi şi minunaţi a grecilor împăraţi, întreb, ce pentru aceşti mai de curund: unde iaste Constantin marele, ziditoriul Ţarigradului? Unde iaste Iustiniian, cel ci-au acea minunată şi de toată lumea
9r lăuda-| tă şi în toate unghiurile a rătundzélii pămîntului vestită zidit besérică, carea să chiamă Svinta Sofia? Unde iaste Dioclitiian, Maximiian şi Iuliian, tiranii cei putérnici şi mari? Unde iaste Theodosie cel Mare şi Theodosie cel Mic? Unde iaste Vasilie Machidon şi cu fiiul său Leon Sofos şi alţi împăraţi putérnici, mari şi vestiţi a grecilor?[47] Unde sînt împăraţii Romii, cetăţii ceii de toată biruitoare? Unde iaste Romilos[48], ziditoriul ei, şi alţii pînă la Chesariu Avgust, căruia

împăraţi ai grecilor? Unde sînt regii Romei, ai cetăţii aceleia care a învins întreaga lume? Unde este Romulus, cel ce a întemeiat-o, şi toţi ceilalţi pînă la Caesar Augustus, căruia i s-au închinat toţi stăpînitorii? Şi, ce să-ţi mai spun, unde sînt bunicii şi străbunicii noştri? Unde ne sînt fraţii şi prietenii noştri, cu care pînă mai ieri-alaltăieri ne întîlneam şi petreceam cu toţi la un loc şi care acum au dispărut din mijlocul nostru, părîndu-ni-se că n-ar fi existat niciodată? Spune-mi dar, acum, despre toţi aceştia, adevărat şi fără înşelăciune, cum şi în ce fel s-au săvîrşit?

36. *Cînd vine moartea, la ce foloseşte bogăţia?*

Lumea: Prietene, grea întrebare mi-ai pus, dar întrucît eşti atît de dornic să ştii, iată, îţi voi povesti cu sinceritate despre toţi cei de care mă întrebi. Potrivit unei necesităţi a neputincioasei firi omeneşti toţi aceştia — să fii tu sănătos — au murit. Părăsindu-mă pe mine, ei şi-au schimbat locul, zicînd că vor să trăiască mai mult în altă parte, nu ştiu unde. |

9v 37. *Gol ai ieşit din pîntecele maicii tale, gol vei şi intra în pămînt*

Înţeleptul: Şi spune-mi, după moartea lor, dintr-atîta avere şi comoară cîtă aveau ce-au luat şi au dus cu ei?

Lumea: Află că s-au dus înveliţi numai într-o bucată de pînză veche, ca şi cum ar fi fost îmbrăcaţi în cămaşă de mătase, aşezaţi în sicriu, ca şi cum ar fi fost învestmîntaţi în haină de purpură, şi aruncaţi în groapă, ca şi cum s-ar fi odihnit în palatele şi curţile cele mari şi fastuoase. Iar altceva nimic n-au luat să ducă cu ei, nici în sîn şi nici în spate.

38. *Unul este sfîrşitul tuturor: moartea*

Înţeleptul: Bine, cît priveşte viaţa şi averea lor, mi-ai spus adevărul; dar despre sufletele lor, oare cum socoteşti să fie şi cum o duc ele în lumea aceea fără de sfîrşit? Mai cu seamă la asta vreau să-mi răspunzi fără minciună.

toate părţile i s-au închinat? Şi ce să-ţi mai dzic? Unde sînt moşii, strămoşii noştri, unde sînt fraţii, priiatinii noştri, cu carii eri-alaltaeri aveam împreunare şi într-un loc petrécere, carii acmu din mijlocul nostru periră şi acmu să pare că n-au mai nice odînăoară fost? Acmu dară, pentru aceştea adevărat şi fără înşelăciune să-mi spui, în ce chip şi în ce féliu s-au petrecut?

36. *Moartea sosind, avuţiia ce foloséşte?*

Lumea: Priiatine, în grea m-ai supus întrebare; ce, de vréme ce ai osîrdie a-i şti, iată că întru adevăr îţi voiu povesti. Toţi aceştea pre carii îi întrebi după acea de om slabă fire datorie — trăiaşte tu — au murit şi, părăsindu-mă pe mine, ş-au schimbat locul, dzicînd că vor să trăiască mai mult aiuri, nu ştiu unde. |

9v 37. *Gol ai eşit din pîntecele maicii, gol te vei întoarce în ţărnă*

Înţeleptul: Dară după moartea lor, spune-m, dintr-atîta avuţie şi visteare ce au avut ce au rădicat şi au dus cu sine?

Lumea: Să ştii că numai cu o félegă de pîndze înväliţi, ca cum ari fi în căméşea cea de mătasă învăscuţi, şi într-un săcriiu aşedzaţi, ca în haina cea de purpură mohorîtă îmbrăcaţi, şi în gropniţă aruncaţi, ca în saraiurile şi polaturile céle mari şi desfătate aşedzaţi, s-au dusu-să, iară altă nemică nici în sin, nice în spate n-au rîdicat cu sine să ducă.

38. *A tuturor, sfîrşitul unul, adecă moartea*[49]

Înţeleptul: Bine că pentru a lor viaţă şi avuţie pe dirept mi-ai spus; dară pentru a lor suflete oare cum socoteşti să fie? Şi cum să petreacă în lumea acéia căriia săvîrşit nu iaste? Şi mai vîrtos pentru aceasta, ca fără minciună să grăeşti, voiu.

[*Lumea*]: Acmu dară, voiu să-ţi grăesc şi eu după a voastră socotială[50], adecă precum socotiţi pre cei

Lumea; Îţi voi răspunde acum după socoteala voastră, adică aşa cum gîndiţi voi, cum că cei buni sînt moştenitorii raiului, iar cei răi — ai iadului. Să ştii deci că, dacă aşa stau lucrurile, mai mulţi se află în iad decît în rai.

39. *Nechibzuinţa aduce suferinţă*

Înţeleptul: O, lume înşelătoare, aşadar acesta este sfîrşitul la care îi duci pe acei ce-ţi slujesc după cum
10r vrei | şi după cum îţi place? Deci ca răsplată a ostenelii lor le arăţi iadul? Dar atunci cum să nu fii tu înşelătoare şi mincinoasă? Nu mi-ai spus adineauri că bunurile tale nu au sfîrşit? Dar nu este oare avuţia ta fum şi bunurile tale pulbere, desfătările tale praf spulberat de vînt, iar cinstea şi slava ta ocară şi defăimare? Ce-ai făcut din sceptrul împăratului de care se cutremura, spăimîntîndu-se, lumea întreagă, de a cărui sosire numai auzind cineva trimitea cheile cetăţii înainte să fi ajuns acolo, ale cărui bogăţii erau fără număr şi puterea de neînvins; caii şi carele lui, iuţi şi multe; călăreţii lui, viteji; pedestraşii lui, puternici şi învesmîntaţi în zale, iar armele lor, ascuţite şi înfricoşătoare, mereu gata pentru vărsări de sînge; cetăţile lui mari şi încăpătoare, cu ziduri înalte şi groase, cu şanţuri adînci şi largi, cu coloanele de la intrare* groase şi solide; vitele lui numeroase, scumpe şi arătoase? Unde sînt ţiitoarele lui cele alese, care întreceau în frumuseţe toate fetele din lume? Dar viile lui cele bogate în rodul strugurilor, dar grădinile împodobite şi înfrumuseţate cu tot felul de flori fru-
10v moase, | dar clădirile şi palatele lui cele minunate, zidite din piatră cioplită şi măiestrit sculptată, frumos pardosite cu tot felul de marmură scumpă? Răspunde-mi dar şi pentru acestea, sincer şi amănunţit, ce le-ai făcut?

40. *Dumnezeu schimbă şi mută împărăţiile*

Lumea: O, vai mie, ţi-am spus că puţine ştii şi pe cele mai multe nu le ştii. Eu nu sînt amăgitoare, cum

---

* διάστυλα, aci, poate, „zăbrele".

buni de raiu şi pre cei răi de iad să fie moştenitori. Deci să ştii că, de iaste aşea, mai mulţi în iad decît în raiu să află.

39. *Nesocotinţa patimă aduce*[51].

Înţeleptul: Hai, lume înşălătoare, dară la acesta
10r svîrşit pe cei ce cum îţi place | şi cum îţi iaste voia îţi slujesc îi aduci şi plata simbriii lor iadul le arăţi? Dară cum nu eşti tu amăgitoare şi minciunoasă? Dară, au nu-m dzisăşi tu mai dineaorea precum că bunurile tale svîrşit să nu aibă? Iată dară, au nu sint avuţiile tale fum şi bunurile tale prav şi desfătările tale pulbere de vînt rădicate, cinstea şi slava ta ocară şi defăimare? Ce ai făcut schiptrul împăratului de carele lumea toată, spăimîntîndu-să, să cutremura şi cine de a lui cătră dînsul venire audziia, cheile cetăţilor sale pînă a nu sosi le trimitea; al căruia avuţie nu era număr şi puterile lui învincire nu avea; caii şi carăle lui iuţi şi multe; călăreţii putérnici; pedestraşii lui tari şi cu fier îmbrăcaţi şi armele lor ascuţite şi vrăjmaşe, pururea spre de sînge vărsare gata; cetăţile lui mari şi largi, cu zidiuri înnalte şi groase; şanţurile lor adînci şi late, zimţii lor groşi şi vîrtoşi; dobitoacele lui multe, scumpe şi frumoase? Dară ţiitorile lui céle alése[52] ca cu frumséţea pre alalte a lumii féte să întriacă? Dară viile lui céle cu roada strugurului pline şi grădinele céle cu tot
10v féliul de | floare de miros purtătoare, împodobite şi înfrumşeţeate? Dară palaturile şi saraiurile lui céle minunate şi de piatră încolţurată zidite şi şeruiri de săpături iscusite şi cu tot féliul de marmure scumpă ghizdav părdosite? Acmu dară şi pentru acéstea, pentru toate, întru adevăr şi pre amăruntul să mi le ce li-ai făcut dovedeşti.

40. *Dumnădzău schimbă şi mută împărăţiile*[53]

Lumea: O, vai de mine, ţ-am dzis precum puţină-ţi iaste cunoştinţa şi prea multă necunoştinţa. Dară eu nu sînt înşălătoare, precum tu mă ocărăşti, ce sint

mă batjocorești tu, ci sînt dreaptă și pe toate le fac cu dreptate, pentru că pe cîți îi cuprind în mine, pe toți îi tratez ca pe proprii mei fii. După cum un tată cu mulți feciori, cărora le împarte averea și bunurile sale, de i se întîmplă să moară vreunul dintre ei, averea aceluia o împarte tot fraților răposatului, și deci copiilor săi, la fel fac și eu. De aceea nu mă voi rușina să-ți spun adevărul despre toate cele ce m-ai întrebat, pentru că nu nedreaptă și vrednică de ocară mi-a fost purtarea, ci dreaptă și demnă de laudă: sceptrul lui l-am dat altuia; averea și bunurile sale le-am împărțit celor ce nu s-au ostenit să le dobîndească; puterile și strășnicia lui le-am legat între
11r patru scînduri, așezîndu-le în pîntecele | pămîntului; caii și carele le-am sfărîmat pe cîmpii; pe călăreții lui, în munți, și pe pedestrașii săi, în șesuri, i-au mîncat vulturii și alte păsări; armele lui le-a ros rugina, cetățile lui le-au nimicit alții, făcîndu-le una cu pămîntul, șanțurile lor s-au umplut cu gunoi și acele frumoase coloane le-a risipit pustietatea; vitele lui le-am făcut ospăț întins jivinelor; gardurile viilor lui le-am dat pradă focului, iar strugurii lor i-au strivit picioare străine; livezile și pomii cu roade dulci s-au tăiat de orice secure și de toată mîna ce nu le-a sădit; țiitoarele lui cele alese le-am făcut desfrînatele cetății; florile grădinilor lui le-au cules mîini străine și le-au mirosit nări străine; palatele lui le-am prefăcut în sălașuri de bufnițe și cucuvele. Iată deci, aceasta este dreptatea, ca toate darurile mele să le moștenească și să le stăpînească toți.

41. *Agonisind lumea, în mare primejdie te afli să-ți pierzi sufletul*

Înțeleptul: Tocmai de aceea, o, lume înșelătoare, n-ai să-ți poți bate joc de mine, fiindcă eu am știut că toate averile tale sînt ca norii și ca umbra norilor.
11v Ba | mi-am mai dat seama că chiar de te-aș dobîndi pe tine și întreaga-ți avuție, la ce mi-ar folosi dacă pierd și lucrul cel mai neprețuit — sufletul? De aceea nu-mi voi pune niciodată nădejdea în averile

driaptă şi toate pre dreptate fac; căci eu oricîte am în mine cuprinse, pe toate ca pe nişte fii le ţiiu, şi precum un părinte carele are mulţi fii şi le împarte avuţiia şi bunurile sale şi dintru dînşii tîmplîndu-să vreunuia a muri şi a celuia avuţie iarăşi fraţilor mortului şi fiilor lui o împarte, aşea fac şi eu. Şi de acéstea de toate de cîte m-ai întrebat drept a-ţi spune nu mă voiu ruşina, căci nu strîmb şi vrednic de ocară, ce drept şi vrednic de laudă am făcut. Schiptrul lui altuia l-am dat; avuţiile şi bunurile lui cărora n-au silit să le cîştige am împărţit; puterile şi străşniciile lui cu
11r patru scînduri | în a pămîntului pîntece li-am legat; caii şi carăle lui pre cîmpuri li-am fărîmat, călăreţii lui, pe dialuri şi pedestraşii lui, pe şăsuri, hulturii şi alte a ceriului paseri i-au mîncat; armele lor rugina li-au topit; cetăţile lui alţii li-au fărîmat şi li-au cu pămîntul alăturat; şanţurile lor s-au împlut cu gunoiu şi zimţii cei frumoşi de pustiitate s-au răsipit; dobitoacele lui, masă întinsă jiganiilor li-am făcut; gardurile viilor lui, focului şi strugurii lor, de piciorul strein s-au călcat, livedzile şi pomii lor cei cu roadă dulce de toată săcurea şi de toată mîna carea n-au răzsădit s-au tăiat; ţiitorile lui céle iscusite curve cetăţii li-am făcut; florile grădinilor lui, dégetele streine li-au cules şi nasul celui necunoscut li-au amirosit; palaturile lui sălaşe boaghelor şi puhacelor li-am premenit. Iată dară că aceasta iaste dreptate: ca cu toţii, toate ale méle daruri să moşteniască şi să stăpîniască.

41. *Lumea agonisînd, în mare primejdie spre a sufletului piiardere eşti*

Înţeleptul: Pentru aceasta dară, o, lume măgulitoare, pre mine a mă măguli nu vii putea, căci eu, precum toate dzéstrele tale ca nuorul şi ca umbra
11v nuorului să fie, am cunoscut; şi încă cu-| noscut-am că de voi şi pre tine şi pe toată avuţiia ta agonesi, ce folos îm iaste, de vréme ce acel nepreţăluit suflet îm răpuiu? Şi cu aceasta, în tine şi în dzéstrele tale

tale, aşa cum nu-mi pun nădejdea să călătoresc pe mare fără corabie.

42. *Nu te amăgi cu cei cîţiva care, împăraţi şi bogaţi fiind, au dobîndit împărăţia cerurilor*

Lumea: Dar pentru ce motiv şi de ce să-ţi pierzi sufletul? Socoteşti oare că agonisind bunurile mele şi desfătările mele îţi vei pierde sufletul? Acuma văd, o, cinstite prietene, că nu foloseşti o bună judecată în purtarea ta, ci cugeţi numai la cele ce duc spre rău, şi nu spre bine. Căci dacă ai judeca lucrurile pe toate părţile (ceea ce s-ar şi cuveni să-ţi bagi în minte), nu ai mai nutri asemenea gînduri în capul tău, ci ţi-ai aminti de David, care, deşi împărăţind întru atîta slavă, cu oşti şi cu bogăţie, i-au dăunat oarecît de puţin sufletului zestrele mele cele alese? Ba dimpotrivă, a fost şi împărat şi proroc, iar după moarte, chiar şi sfînt, şi s-a învrednicit de rai. Aşadar, de vreme ce te numeşti înţelept, renunţă să mai dispreţuieşti frumoasele podoabe ale zestrelor mele. Fiindcă nu numai
12r David, ci şi alţi numeroşi împăraţi| bogaţi, cinstiţi, mari, puternici şi vestiţi, care umblau toţi înveşmîntaţi în mult îndrăgitele mele podoabe, n-au fost atinşi din pricina lor, nici cît negru sub unghie, de vreo lipsă în ce priveşte binele sufletului, ci, după cum ţi-am amintit mai sus, s-au făcut vrednici de împărăţia cerurilor.

43. *Pe mulţi oameni întăriţi în multe virtuţi i-a întors lumea la mari nebunii*

Înţeleptul: Ascultă, lume lacomă să ucizi sufletele oamenilor; aceste pilde pe care mi le arăţi adesea şi îndelung le-am studiat şi cercetat, şi le-am aflat drept foarte periculoase. Hai, aminteşte-ţi şi tu de acest lăudat împărat şi proroc David, în ce stare l-ai adus odată, cînd s-a lăsat prins în mreaja capriciilor tale lumeşti; nu numai că i s-a scurtat viaţa, ci, de unde avea să moştenească raiul, era cît pe aci să-l înghită gheena. Acest lucru s-a întîmplat pe vremea cînd, îndemnat de tine, lume răuvoitoare omului, a căzut în păcat cu Versavia, soţia lui Urie Hititul. De-abia

nice odănăoară nu mă voiu nedejdiui, precum nu mă nedejdiuesc fără de vas pre mare a îmbla.

42. *Cu unii carii, împăraţi şi bogaţi fiind, împărăţiia ceriului au agonesit, nu te simeţi*

Lumea: Dară pentru ce pricină şi pentru care lucru sufletul să-ţi pierdzi? Au doară socoteşti că bunurile şi desfătările méle agonisind sufletul îţi vei pune? Vedzi dară acmu, o, cinstite priiatine, că nu bună socotială în chivernisala ta pui, ce numai céle ce spre rău mărg gîndeşti, iară nu şi céle ce spre bine? Că de ai gîndi în toate chipurile (pentru carile ţi să şi cade să iai aminte) nu ai aceasta minte în capul tău purta, ce ţ-ai aminte aduce pentru David, carile întru atîta slavă împărăţînd şi cu oşti şi cu avuţii, dară cătră suflet stricatu-i-au ceva acéste a méle iscusite dzéstre? Ba, ce încă şi împărat şi proroc şi după moarte şi svînt au fost şi raiului s-au învrednicit. Pentru aceasta dară, de vréme ce înţelept te numeşti, lasă-te de a mai hulirea înfrămţăşate podoabele a dzéstrelor méle, căci nu numai David ce şi alţii mulţi |
12r împăraţi bogaţi, cinstiţi, mari, tari şi vestiţi, carii toţi cu ale méle de îndrăgit podoabe fiind îmbrăcaţi să purta, şi din pricina acestora nice cîtu-i negru supt unghe scădére de binele sufletului lor nu s-au atins, ce, precum mai sus ţ-am pomenit, împărăţii ceriului s-au îndestoinicit.

43. *Lumea pre mulţi, în multe bunătăţi întemeiaţi fiind, la mari nebunii i-au întors*

Înţeleptul: Audzi tu, nesăţioasă de a uciderea ale oamenilor suflete, lume! Acéste izvoade carile tu mi le arăţi eu de multe ori şi de multă vréme li-am ispitit şi li-am cercat şi foarte primejduitoare li-am aflat. Eni adu-ţi şi tu aminte pe acest lăudat David împărat şi proroc odată, la ce stepănă (cu ale tale lumeşti fapte îngurluindu-să) l-ai adus. Că nu numai căci i să scurta viiaţa, ce încă în loc ce era să moştiniască raiul, gheena îl înghiţiia. Şi aceasta era cînd cu a ta îndemnare — o, de rău voitoare a omului, lume! — pe Virsaviia, muiarea lui Uria Hetteus, spre curvie

a scăpat atunci din laţul tău, căci îndată şi-a dat seama de spurcatu-ţi îndemn şi a şi început să se mărturisească (după adeverirea prorocului Nathan) şi să zică: „Miluieşte-mă, Dumnezeule, după mare
12v mila ta, că fărădelegea mea eu o cunosc | şi păcatul meu înaintea mea este pururea“ [*Ps*. 50,1–2,4]. Şi chiar fără cercetare ştiu că împreună cu prorocul David, cu care te lauzi, fiul său ţi-a zis: „Deşertăciune a deşertăciunilor, toate sînt deşertăciune“ [*Ecl*. 1,1], adică tu eşti deşertăciune şi lucrurile tale sînt deşertăciuni. Şi am auzit chiar şi ce ai pus la cale împotriva fiului său, preaînţeleptul Solomon, care după marea îndrăzneală ce o avea înaintea lui Dumnezeu încît i-a vorbit el însuşi, gură către gură, a sfîrşit prin a se lăsa prostit de tine şi călcînd dumnezeiasca poruncă şi-a luat femei şi fete străine printre ţiitoarele lui. În felul acesta el, cel minunat întru înţelepciune, prin desfătările tale — fiind înconjurat şi de frumuseţea femeilor — a fost mutat de la înţelepciune la nebunie, de la curăţenie la spurcăciune, de la dreptate la nedreptate şi a fost prefăcut din sfînt în păcătos pînă într-atîta, încît a înălţat şi temple unor idoli făcuţi de mînă.

Acum dar, de vreme ce ai fost în stare să mergi cu meşteşugirile tale pîná acolo încît şi pe acel preaînţelept, care a fost lăudat pentru înţelepciunea lui de gura cea negrăită a lui Dumnezeu, l-ai determinat să-şi piardă credinţa acelui Dumnezeu, cu atît mai mult pe mine, sărmanul, care din înţelepciunea lui nu o parte sau o treime, dar nici măcar o miime dintr-o
13r mică parte nu am, | cum n-ai să mă înşeli şi cum n-ai să mă prefaci după cum îţi e voia? Şi aşa să mă faci să-mi uit cu totul de Dumnezeu, creatorul şi dătătorul vieţii mele, să-l părăsesc pe cel ce a zidit cerul şi pămîntul, marea şi cele din lăuntrul ei, şi să mă închin aurului, argintului şi lucrurilor făcute de mîini omeneşti, iar prin desfătările tale, mîncărurile şi băuturile tale, să-mi slăvesc pîntecele în loc de Dumnezeu. De aceea fericitul Pavel, învăţîndu-mă cu putere şi cu tărie să mă feresc de asemenea lucruri, mi le interzice într-un chip frumos şi minunat [*Filip*. 3,19].

luasă[54]. Ce numai cu atîta a hălăduit din laţul tău, căci îndată-ţi cunoscu spurcata îndemnare şi au început a să mărturisi (după dovada lui Nathan prorocul) şi a dzice: „Miluiaşte-mă, Dumnădzău, după mare mila
12v ta, căce fără légea mea eu o ştiu, | şi păcatul mieu înnaintea mea iaste pururea" [*Ps.* 50, 1–2, 4]. Şi încă mai prin ispită ştiu, căci iarăşi cu acela ce te laudzi proroc David, ţ-au dzis: „Deşertarea deşertărilor şi toate sînt deşearte" [*Ecl.* 1, 1][55] adecă tu eşti deşartare şi lucrurile tale deşertări. Şi încă mai audzit-am ci-ai lucrat aceluiaşi proroc prea înţelept Solomon fiiu că, după atîta ce de mare cătră Dumnădzău avea lască, cît singur gură cu gură către sine au grăit, apoi pe urmă iarăşi de tine nebunit fiind cît călcînd dumnădzăiasca poruncă, femei şi féte de niam strein între ţiitorile sale au luat. Atuncea dară, pre cel minunat întru înţelepciune, ale tale desfătări şi cu frumséţea mueriască împreunat fiind, din înţelepciune în nebunie, din curăţie în spurcăciune şi din dreptate în strîmbătate şi din svint păcătos l-au premenit, cît şi capişte bodzilor de mîni de om făcuţi, au făcut[56]. Acmu dară, de vréme ce tu pînă într-atîta cu ale tale meşterşuguri a face putuşi şi pre acel înţelept, carele de singur dumnădzăescul nespus rost întru înţălepciune fu lăudat, întru credinţa a aceluiaşi Dumnădzău a să sminti îl făcuşi, dară pe mine, săracul, carele nu dintru înţelepciunea lui o parte sau a treia parte, ce nici a miia parte dintr-o cirtă a
13r înţelepciunii lui am |, cum nu mă vei ademeni? Şi cum nu mă vei, precum ţ-a fi voia, premeni? Că aşeaşi de tot pre acel al mieu ziditoriu şi de viaţă-mi dătătoriu Dumnădzău a-l uita mă vei face şi pre acela ce-au făcut ceriul şi pămîntul, marea şi toate împlerile ei să părăsăsc, şi aurului, argintului şi lucrurilor a mînulor omeneşti să mă închin şi cu ale tale (prin desfătări) mîncări şi băuturi mai vîrtos pîntecele a-mi fi Dumnădzău să priimăsc. Pentru care lucru, fericitul Pavel tare şi vîrtos a mă feri, frumos şi minunat mă învăţînd opréşte [*Filip.* 3, 19].

44. *Auzind că mulți prin avere au moștenit raiul, să nu rîvnești sub acest pretext bogăția, deoarece pe cei mai mulți ea i-a dus în iad*

Lumea: Vai, omule naiv, iarăși te abați de la judecata cea dreaptă și bună. Socotești cumva că fiind împodobit cu zestrele mele, încărcat și îmbogățit cu averile mele îți vei pierde sufletul? Nu înțeleg de ce-mi tot spui că prin desfătările mele cuviincioase te vei închina idolilor! O, minune a marii tale ignoranțe și a greutății minții tale necioplite! Dar nu ți-ai dat seama că prin avere multă vei fi de mult folos sufletului tău? Cu avuția poți zidi biserici, mănăstiri,
13v fîntîni, poduri; cu avuția poți elibera |robi și izbăvi datornici; cu avuția poți să miluiești, să întărești pe cei slabi. Dar, mai cu seamă, n-ai citit în *Sfînta Scriptură* (sau poate ești neștiutor de carte) că împărăția cerului este foarte ieftină, pentru că o femeie aruncînd doar doi bani în vistierie și-a cumpărat împărăția cerurilor? [*Mt.* 2]. Cum să nu fie deci fericită avuția mea și cum nu ai fi nebun dacă nu te-ai strădui să o dobîndești, de vreme ce ea este binefăcătoare atît pentru sufletul, cît și pentru trupul său.

45. *Crescîndu-ți averile să nu ți se împietrească inima*

Înțeleptul: Oh, lume lingușitoare, cum mă lingușești ca să mă înșeli? Cu toate că, într-adevăr, sînt naiv și nu știu carte, precum ai spus, însă după puterile mele am cercetat *Sfintele Scripturi* și tot în acea sfîntă și adevărată *Scriptură* am aflat undeva spunîndu-se că un tînăr l-a întrebat pe Domnul nostru Iisus Hristos: „Bunule învățător, ce trebuie să fac ca să moștenesc viața veșnică?“ [*Mt.* 19,16 și urm.]. Bunul învățător i-a dat buna învățătură să se păzească și să fugă de toate cele pe care legea și credința le oprește și să respecte și să facă toate cele ce legea și credința îndeamnă și poruncește să fie făcute, iar el i-a răspuns că toate
14r acestea le respectă și le împlinește spunînd: | „Toate acestea le-am păzit din tinerețea mea“. Atunci Domnul i-a arătat cerința cea mai înaltă, zicîndu-i: „Mergi

44. *Pre mulți audzind că cu avuțiia raiul moșie au cumpărat, cu aceasta pricină avuțiia nu iubi, căci celor mai mulți iadul li-au cîștigat*

Lumea: O, prostatecule oame, dară iarăși te abați din driapta și buna socotială? Dară ce socotești, au doară că cu dzéstrele méle împodobit și cu avuțiia mea înavuțit și îmbogățit fiind, sufletul îți vei piiarde? Și nu știu ce-m spui că cu ale méle de nehulit cuvioasă desfătări te vei închina bodzilor. O, minunat lucru de mare a ta nepricépere și de grosimea a tîmpirei minții tale! Dară n-ai cunoscut că cu multa avuție, cu multul folos sufletului tău vii face? Cu avuțiia poți zidi besérici, mănăstiri, fîntîni, poduri; cu avuțiia
13v poți | scoate robi, a plăti datornici; cu avuțiia poți a milui, a întări pe cei slabi. Și mai vîrtos n-ai citit (au poate fi că ești neînvățat) *Svînta Scriptură*, că împărățiia ceriului iaste foarte eftină? Căci o fămée doi bani numai în gazofilachie aruncînd, împărățiia ceriului ș-au cumpărat (*Math.* gl. 2). Acmu dară, cum nu iaste fericită avuțiia mea și cum nu vii fi tu nebun de nu vii sili a o agonisi, de vréme ce și sufletului, și trupului îndămînă și bine îți face?

45. *Adăogîndu-ți-să avuțiile, inema să nu ți să împietrească*

Înțeleptul: Ah, lume lingușitoare, cum te spre a mea amăgire lingușești! Eu, macar că adevărat (după al tău cuvînt) de carte neînvățat și prostatec sînt, însă pre cît în putință mi-au fost, *Svintele Scripturi* am cercat și iarăși într-acea svîntă și adevărată *Scriptură* aflaiu unde dzice că un voinic, pre Domnul Hristos întrebînd, dzisă: „Bunule învățătoriu, ce voi face să moștenesc împărățiia ceriului?“ [*Mt.* 19, 16 și urm.]. Bunul învățătoriu buna învățătură i-au dat: să să păzască și să să feriască de toate de célea ce pravila și légea opréște; să ție și să facă toate acélea carile légea și pravila a face îndiamnă și poruncéște. El au răspuns precum acéstea toate să află păzindu-le |
14r și ținndu-le, dzicînd: „Acéstea din tineréțea mea li-am păzit“. Atuncea, Domnul, acea deplin i-au arătat

și vinde-ți toate averile și dă-le săracilor". Atunci nenorocitul, fiind deprins cu îndrăgirea ta și cuprins de amăgirea ta, rău s-a întristat și peste măsură s-a mîhnit, și mai degrabă te-a ascultat pe tine, lume vrednică de dispreț, decît pe învățătorul pe care îl mărturisise mai înainte drept bun. Și astfel s-a întors întristat, cu inima zdrobită, fiindu-i greu să împlinească porunca cea bună a bunului învățător. De ce oare? Nu pentru că era deprins cu tine, cu desfătările tale și dedat cu totul plăcerilor tale? Și astfel el, prin avere, mai tare și-a închis și a pierdut împărăția cerurilor decît să o deschidă și să o cîștige, pentru că într-atît de strîmtă și de îngustă i s-a făcut, încît mai ușor să-i fie cămilei să intre prin urechea acului decît lui în împărăția cerurilor. De aceea mă tem că nu voi da banul, ca femeia cea sărmană, ci mă voi întrista ca bogatul atunci cînd mi-l cere cineva. Deci nici cu aceasta nu mă vei amăgi, căci n-am nevoie de bogăția ta.

46. *Lumea este o temniță, deci pentru ce să fie iubită?*

Lumea: Așadar, acum tu nu mă iubești de loc? |
14v *Înțeleptul:* Ba te iubesc, cum te-a iubit și fericitul David, care te socotea o temniță; și iarăși întocmai ca David mă rog cu umilință atotputernicului Dumnezeu, zicînd: „Scoate din temniță sufletul meu ca să se mărturisească numelui tău" [*Ps.* 141,10].

Lumea: Și această vorbă a ta e mai degrabă spre ură și ocară decît spre dragoste și laudă. Mai mult chiar, îmi spui că sînt temniță. Pentru ce? Într-adevăr, îmi vine să rîd de întunecata-ți orbire! Dar bine, sărmane, nu mă vezi cît sînt de largă și încăpătoare, luminoasă și frumoasă, aleasă și drăgăstoasă? Întreabă-i pe cei ce stau închiși în temniță să-ți spună ce înseamnă închisoarea temniței și ce libertatea mea.

47. *Pofta neînfrînată împinge sufletul spre moarte*

Înțeleptul: Într-adevăr, după socoteala ta smintită și după cum îți pare, tu ești largă și încăpătoare, dar spre a face răutăți, iar nu binefaceri; ești luminoasă și arătoasă ca să luminezi și să arăți căile cele urîte, să provoci vărsări de sînge și să pierzi suflete. După

trebuinţă, dzicîndu-i: „Du-te de vinde toată avuţiia ta şi o dă săracilor". Atuncea, mişelul, fiind cu a ta dragoste deprins şi cu a ta înşălăciune cuprins, rău să întristă şi cumplit să mîhni şi mai vîrtos te ascultă pre tine, o, vrédnică de hulă lume, decît pre dascălul pre carele, precum iaste bun mai denainte îl mărturisisă, şi aşea cu frîntă voie, trist întorcîndu-să, porunca cea bună a didascalului celui bun a o face cu greu îi fu. Dară aceasta pentru ce? Au nu căci era cu tine şi cu desfătările tale deprinsu şi spre poftele tale cu totul împinsu? Şi aşea, mai tare cu avuţiia au închis şi au pierdut, decît au deşchis şi au agonisit împărăţiia ceriască, şi pînă într-atîta de strîmtă şi de aspră i s-au făcut, cît mai pre lesne să fie cămilii a întra prin urechile acului decît lui împărăţiia ceriului. Pentru aceasta dară mă tem că, nu ca săraca banul voiu da, ce ca bogatul, cînd îl va cére cineva, mă voiu întrista. Ce nici cu aceasta nu mă vii înşăla, căci nu-ţi poftesc bogăţiia ta.

46. *Lumea temniţă, şi pentru ce să să iubască?*

Lumea: Acmu dară, tu nicicum nu mă iubeşti? |
14v *Înţeleptul:* Ba iubăsc, precum ti-au iubit şi fericitul David, că te precum temniţă să fii socotiia. Şi iarăşi ca David, lui Dumnădzău atotputérnicul cu smerenie mă rog, dzicînd: „Scoate (Doamne) din temniţă sufletul mieu, a mă mărturisi numelui tău" [*Ps*. 141, 10].

Lumea: Dară că acesta cuvînt mai mult spre urîre şi defăimare decît spre dragoste şi laudă iaste. Încă îm dzici că sint şi temniţă; dară pentru aceasta întru adevărat vine-m să rîdz de întunecată orbirea ta. Dară nu mă vedzi cît sint de largă şi lată, luminoasă şi frumoasă, cuvioasă şi drăgăstoasă, o, sărace? Pentru aceasta întriabă pe cei ce şed în temniţă şi închisoare, să-ţi spue ce iaste închisoarea temniţii şi slobodzeniia mea.

47. *Desfrînata voe sufletul spre moarte răpéşte*

Înţeleptul: Adevărat, după a ta nebună socotială şi precum ţi să pare, eşti largă şi lată, însă spre a

socoteala mea, însă, înţeleg bine şi cunosc frumos că
15r te sileşti cît poţi să mă faci să umblu cu | poftă slobodă şi cu dorinţa neînfrîntă prin întunecoasa ta lumină. Astfel, o dată cu lumina ta, mă va cuprinde bezna nebuniei, mă voi afla veşnic în pierzanie şi în osîndă şi mă voi chinui cumplit şi fără de sfîrşit.

48. *Nu există fericire în lume şi nici pămîntean fericit*

Lumea: Vai, vai, cum nu poţi pricepe şi nu te poţi învrednici să cunoşti că cei ce petrec liber întru mine sînt fericiţi şi plini de toate, şi astfel să te sileşti a trăi şi tu împreună cu ei!

49. *Ferice de cel care nu s-a amestecat cu lumea*

Înţeleptul: Ba minţi, ca una ce eşti îngîmfată şi mincinoasă, căci înţeleptul fericeşte nu pe acela care locuieşte în tine, ci pe acel ce a ieşit din tine şi, mai ales, pe cel ce încă nu a intrat în tine. Nici cu aceasta deci nu mă poţi birui.

50. *Omul drept nu se va clinti, orice i s-ar întîmpla*

Lumea: O, sărmane, netrebnicule şi ignorantule! Dar patriarhii, prorocii, apostolii, mucenicii şi ceilalţi sfinţi, oare nu toţi au umblat împreună cu mine şi nu s-au servit toţi de mine? Dar de vreme ce toţi aceştia, pe care eu i-am păstrat în mine ca într-o vistierie, ca pe nişte odoare scumpe, sînt numiţi fericiţii, tu de ce-mi arunci vorbe atît de nevrednice şi îmi dai răspunsuri necuviincioase? |

15v 51. *Lepădîndu-te de lume, vei dobîndi pecetea fericirii*

Înţeleptul: Acum devii flecară şi mincinoasă. Nu cumva socoteşti că sfinţii pe care i-am pomenit mai sus au fost dintru tine sau îţi închipui că s-au amestecat cu tine? Dimpotrivă, ei, fericiţii, au dobîndit pecetea fericirii lepădîndu-se mai întîi de tine şi de dulceţile tale. Şi aceia, de trei ori fericiţii întru pomenire, s-au lepădat nu numai de tine, ci chiar şi de ei înşişi, păzind porunca bunului lor învăţător, care zice: „Cine vrea să mă urmeze să se lepede de sine“ [*Mt.* 16,24]. Ei pînă

facerea răutăţi, iară nu bunătăţi; luminoasă şi arătoasă a lumina şi a arăta cărările céle strîmbe, vărsătoare de sînge şi pierdzătoare de suflet. Dară după a mea socotială bine pricep şi frumos cunosc că pre cît poţi, pre atîta sileşti ca prin această a ta întune-
15r coasă lumină cu slo-| bodă voie şi desfrînată pohtă a îmbla să mă faci; şi aşea, deodată cu a ta lumină, şi întunérecul nebunii să mă cuprindză, în periri să mă aflu şi în bezcisnicie în véci fără de svîrşit să mă cumplit chinuesc.

48. *În lume fericire nu iaste, nice lumanul fericit*

Lumea: Vai, vai, cum a te pricépe nu poţi, şi pre aceştea ce în mine slobod lăcuesc cum sint de fericiţi şi în toate bişugiţi, a cunoaşte să te învredniceşti şi lor a te obşti să te nevoeşti!

49. *Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat*[57]

Înţeleptul: Ba minţi, falnică şi minciunoasă ce eşti, căci înţeleptul nu pe acela ce iaste în tine, ce pe cela ci-au eşit din tine fericéşte şi încă şi mai fericit cela ce încă n-au venit în tine! Şi nici cu aceasta a mă dovedi vei putea.

50. *Dreptul nu să va clăti de orice i s-ar tîmpla*

Lumea: O, blăstămatule, ticăitule şi nemică cunoscătoriule! Dară patriiarşii, prorocii, apostolii, mucenicii şi alalţi svinţi, au nu cu toţii în mine au lăcuit? Au nu cu toţii cu mine s-au slujit? Dară de vréme ce aceia cu toţii să număsc fericiţi, pre carii eu în mine, ca într-un săcriiu, ca pe nişte odoară scumpe i-am păzit, căci tu atîtea de mine nevrédnice cuvinte îm grăeşti şi necuvioasă răspunsuri îm răspundzi? |

15v 51. *De lume lepădîndu-te, titul fericirii vei agonisi*

Înţeleptul: Aicea lătrătoare şi de minciuni spuitoare eşti! Dară tu, pre aceia ce-s mai sus pomeniţi svinţi au din tine să fie fost îi socoteşti? Au cu tine să să fie slujit gîndeşti? Dară că ei — o, fericiţii! — întîi de tine şi de dulceţile tale lepădîndu-să, al fericirii titul ş-au agonisit şi acei întru pomenire de trei ori

într-atîta te-au urît, încît, cînd le spunea cineva că
vor muri, vor pieri adică dintru tine, încercau o bucurie
negrăită, de nedescris. Faţă de o asemenea fericită, iar
nicidecum zadarnică bucurie, oricît de cumplită,
înveninată şi nemiloasă ar fi fost moartea, ei n-o băgau
în seamă. De aceea unii dintre ei, intrînd în foc, păreau
că intră în rouă, alţii intrînd în ger şi în gheaţă păreau
că intră în căldură şi în baie; unii iarăşi, în timp ce
erau bătuţi cu vine de bou, se purtau ca şi cînd ar fi
primit daruri, iar alţii, cînd erau tîrîţi în fugă nebună,
legaţi de cozile unor cai sălbatici şi zdrobiţi pe pietrele
uliţelor, se purtau de parcă ar fi fost la plimbări şi
16r desfătări. La fel, mulţi alţii, răbdau | nenumărate alte
chinuri peste măsură, de neîndurat, dar nu se fereau
de toate acestea, ci, dimpotrivă, alergau spre ele, adică
spre chinuri, cu inima bucuroasă şi sufletul înveselit.
De ce oare? Pentru ca să scape de tine cu un ceas mai
devreme şi pentru ca să atingă sfîrşitul către care se
străduiau să ajungă încă din copilăria lor. Tot aşa şi
sihaştrii (o, fericiţii, că şi-au ales partea cea mai bună),
care de ura ta vrednică de ură fugeau să se ascundă
la un loc cu tîrîtoarele veninoase şi cu fiarele cumplite,
singuri, fără însoţitori, în munţi înfricoşători, în singu-
rătate şi în văgăunile unor peşteri foarte adînci. De
ce oare? Pentru că bine socoteau că o fiară mai cum-
plită, mai vrăjmaşă şi mai veninoasă decît tine nu
există şi, mai cu seamă, pentru ca să nu vadă ticăloasa
ta urîţenie, hulită de orice om cuminte, care în ochii
slabi ai unora pare să aibă şi ceva frumos şi de care,
prin înşelăciunea ignoranţei, cei mai mulţi se lasă
destul de rău amăgiţi. Iar aceia (o, de toată gura de trei
ori lăudaţii!) şi-au ales mai bine să locuiască în văgă-
uni, să moară de foame şi să se topească de sete, decît
să trăiască în tine, să umble după bunătăţile tale şi
16v să-şi smintească prin desfătările tale | nepreţuitele şi
sfintele suflete. Pe aceştia, o, clevetitoareo, în chip
mincinos îi numeşti tu nebuni! De a căror nebunie
să-l rugăm toţi cu sîrguinţă pe Dumnezeu să ne facă

fericiții nu numai de tine, ce și sînguri de sine s-au lepădat, porunca bunului lor învățătoriu păzind, unde dzice: „Cine va să vie după mine să se lépede de sine“ [*Mt.* 16, 24] și pînă într-atîta te urîsă că cînd le dzicea cineva că vor să moară, adecă să iasă din tine, atuncea bucurie nespusă și nepovestită le veniia și pre lîngă acea fericită și nu în zădar bucurie ori fie ce féliu de cumplită, otrăvită și nemiloasă moarte în samă nu băga; ce unii intrînd în foc, ca cum ari intra în roaă, alții intrînd în ger și în ghețuș, ca cum ari intra în căldură și în feredeu; alții cu vine de bou bătuți, ca cum ar fi cu daruri dăruiți, alții de coadele a cai sireapi și nemoliți, cu iute alergătură tîrîiți și pre a uliților pietre șpărcuiți, ca cum ar fi în primblări și
16r privéliști îmbla și a altora, a mulți, alte | multe fără măsură cumplite și nusufferite pedépse pătimiia. Și pentru acéstea nemică nicicum să scărăndăviia, ce mai vîrtos cu dragă inemă și vésel suflet către dînsăle (adecă către munci) alerga. Și pentru ce așea? Pentru ca cu un ceas mai înnainte din tine să iasă și la ténchiul cel ce din a lor cuconie a agiunge siliia să agiungă. Așijdirea săhastrii (o, norociții, că partea cea mai bună ș-au ales), carii pentru a ta de urît urîciune prin strașnici munți, fără de soții, sînguratecii numai fugind și prin gaurile adîncelor vîrtoape într-un loc cu jiganiile veninate și cu fiarăle cumplite a petréce ascundzindu-să. Și pentru ce aceasta? Pentru căci bine socotiră că mai cumplită, mai vrăjmașe, mai veninoasă gadină decît tine nu va fi și mai vîrtos ca urîta și, de tot întregul cu mintea, hulita ta grozăvie să nu prăvască, carea slabilor de fire, trupeștilor ochi, oarece frumséțe a avea să pare; cu carea cei mai mulți, prin amăgeala necunoștinții, rău să amăgescu. Iară ei (o, de tot rostul de trei ori lăudați) mai bine prin gauri a lăcui, de foame a muri și de séte a să topi au ales decît în tine a lăcui, cu bunurile tale a-și petréce
16v și cu desfătările | tale a-și sminti neprețăluitele sale osfințite suflete[58]. Pre carii tu, o, clevetitoare! nebuni să fie fost îi cu bîrfala numești. La a cărora nebunie, cu toții cu osîrdie lui Dumnădzău să ne rugăm, ca și

părtaşi şi pe noi, ca să ne socoteşti şi pe noi nebuni şi nechibzuiţi.

52. *Deprinzîndu-te cu poftele lumeşti, poruncile lui Dumnezeu îţi vor părea grele*

Lumea: Mă mir nespus de ce vorbeşti lucruri zadarnice şi de ce spui minciuni, grăind în deşert. Vrei, deci, să spui că cei ce se leapădă de mine dau de vreun bine sau află vreun folos? Oh, de aceea voi repeta că tare mă mir şi mă minunez! Iată, ia seama la ce vreau să te întreb: Oare ce fel de viaţă va duce şi ce fel de trai va trăi un om care locuieşte într-un munte pustiu şi care trăieşte într-o văgăună de balaur sau într-o peşteră de leu, de urs sau panteră? Sau ce fel de viaţă va petrece el mereu în răcnetele leilor, în mormăiturile urşilor, în şuerăturile balaurilor şi ale şerpilor, cuprins totdeauna, ca să nu zic neîntrerupt, de groaza şi spaima fiarelor cumplite, a sălbăticiunilor, vara chinuit de căldură, opărit şi dogorit de arşiţă, iarna îngheţînd şi degerînd de frig şi ger, sleit şi hămesit de foame, |
17r ars şi topit de sete, care chiar de va găsi ceva să mănînce şi să bea — vreo rădăcină de iarbă sau apă din scorbura copacilor — nu el le mănîncă sau le bea, ci ele îl topesc şi îl sfîrşesc pe el? Dacă toate acestea ţi se par înţelepciune, mare nebun eşti şi te poţi socoti în rîndul celor fără minte.

53. *Celui ce are adevărată dragoste de Dumnezeu i se dăruieşte orice doreşte*

Înţeleptul: O, lume făţarnică, pulbere ce eşti! Doar ştii bine că dragostea pe toate le supune şi le învinge [*I Cor*. 13,13], că dragostea adevărată şi deplină, intrînd în sufletul unuia ca acela şi cuprinzîndu-l, pe toate cele ce mi le-ai amintit mai sus, oricît ar fi de rele, cumplite şi îngrozitoare, le schimbă în bune, blînde şi plăcute. Prin dragostea adevărată şi deplină, el se satură cu prisosinţă de toată hrana prea dulce

pre noi părtaşi să ne facă şi pre noi nebuni şi fără de socotială să ne socoteşti.

52. *Cu pohtele lumeşti deprindzîndu-te, dumnădzăeştile porunci gréle îţi vor părea*

Lumea: Mult mă mier de ce ruledzi şi de ce blojorăşti grăind în deşert? Acmu tu vei să dzici precum că aceia ce de mine să liapădă petrec vun bine sau află vreun folos? Oh, dară că iarăşi că mă mir şi mă minunedz, voi dzice! Şi eni ia aminte ce voiu a te întreba: dară un om carele într-un munte pustiiu lăcuiaşte şi într-o gaură de bălaur sau într-o peşteră de leu, sau de urs, sau de pardos vieţuiaşte, oare ce féliu de petrécere va să facă? Şi ce féliu de cust va să custe? Sau ce chip de traiu va să trăiască? Pururea în răcnetile leilor, în mormăiturile urşilor, în şueretele bălaurilor şi a şerpilor neprestanno, ca să nu dzic nepărăsit, groaza şi frica cumplitelor jiganii — sau să le dzic dihanii — purtînd; şi cutremurîndu-l vara fierbintiala şi pripăcul fierbîndu-l şi cocîndu-l, iarna frigul şi gerul răcindu-l şi îngheţindu-l, foamea leşinîndu-l |
17r şi hemnisindu-l, sétea aprindzindu-l şi topindu-l şi de va şi ceva de mîncat sau de băut afla, doară rădăcina erbii şi apa din borta copaciului, pre carele nu el le mănîncă sau bea, ce iale pre dînsul topăsc şi svîrşesc. Deci aceasta ţie înţălepciune de să pare a fi, mare nebun eşti şi în numărul celor fără de minte să te socoteşti.

53. *Adevărata cătră Dumnădzău dragoste, ce poftéşte acéia i să dăruiaşte*

Înţeleptul: Ah, făţarnică şi pulbere ce eşti, lume! Dară cădz bine ştii tu că dragostea pe toate învince şi biruiaşte [*1 Cor.* 13, 13]. Carea în inema unuia ca aceluia întrînd şi cuprindzindu-o (adecă cea deplin şi adevărată dragoste), toate acélea carele mai sus mi le-ai pomenit cît sînt de réle, cumplite şi de straşnice, toate în blînde, bune şi în plăcute să întorc. Cînd flămîndzéşte şi însătoşadză, prin adevărata şi deplina dragoste de toată hrana dulce şi de toată băutura bună

şi de toată băutura bună cînd îl apucă foamea şi setea. Fierbinţeala cea mare care arde şi usucă, frigul cel aspru şi îngheţul cel cumplit se prefac în zefirul ce adie în zori primăvara şi în mîngîiere a trupului şi a cărnii omului neputincios; jivinele, şerpii, fiarele cele
17v crude şi | sălbatice devin blînde şi domolite, îi sărută picioarele şi chiar îi slujesc; într-un cuvînt, toate relele acelea potrivnice şi vătămătoare i se fac ascultătoare şi bune; pentru că Binele desăvîrşit, adică Dumnezeu, se află mereu cu el şi, fiind prezent, nimic nu-i lipseşte.

54. *Omul este împărat peste toate lucrurile lumii, dar acestea toate i-au fost date numai în păstrare*

Lumea: Dar în mine, ce vei căuta şi nu vei găsi, sau ce vei dori şi nu vei căpăta? Hai, gîndeşte-te la toate lucrurile mele: oraşele pline de oameni, cetăţile tari, satele dese, viile roditoare, ogoarele îmbelşugate, grădinile cu flori frumoase, livezile cu pomi atrăgători. Gîndeşte-te la palatele cele mari ale domnilor şi ale boierilor, gîndeşte-te la clădirile măreţe şi somptuoase ale cezarilor şi împăraţilor; gîndeşte-te la şoselele largi, pavate cu piatră, ale oraşelor şi cetăţilor; dă-ţi seama de avuţia şi lucrurile scumpe care se află în aceste oraşe. Dar celelalte cununi ce se află în mine ca să le dăruiesc şi să împodobesc pe acel ce-mi
18r slujeşte fără preget, | adică peştii mării, peştişorii din rîuri, fiarele şi toate sălbăticiunile pămîntului, păsările cerului şi celelalte, cu care m-a umplut cuvîntul lui Dumnezeu şi pe care le-a răspîndit sfînta lui mînă în mine, strălucita lui creaţie, şi tocmai ca să le foloseşti tu, prostule, prin mijlocirea mea şi datorită mie, pentru ca mîncînd, bînd şi desfătîndu-te să te înveseleşti, şi cunoscînd binele meu, să-mi mulţumeşti din tot sufletul. Dar, o, sărmane, nu a fost oare Solomon mai înţelept decît tine? Şi el tocmai aceasta ne învaţă că numai aceasta îţi va rămîne.

să îndestulit satură; pripăcul cel fierbinte și ardzind pălitoriu și gerul cel iute și vrăjmaș înghețătoriu, în vîntul cel ce primăvara în răzvărsatul zorilor suflă să întoarce și spre a trupului și a cărnii slabului om spre îndemînă să primenesc; gîngăniile, jigăniile, fierile
17v céle|vrăjmașe și cumplite blînde și domolite i să fac, cît și picioarele îi sărută și încă și slujbă îi fac[59]; și pentru ca să într-un cuvînt dzic, toate acélea ce împotrivă și réle sint, următoare, ascultătoare și bune să fac. Căci că acel deplin bine (adecă Dumnădzău) cu dînsul pururea iaste, și el de față fiind, nice una îi lipséște.

54. *Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sint date*[60]

Lumea: Dară în mine ce vei căuta și nu vei afla? Sau ce vei pofti și nu vei găsi? Eni prăvéște toate țircumstanțiile, adecă împregiurstările méle: tîrgurile céle norodoasă, cetățile céle vîrtoasă, satele céle dése, viile céle roditoare, țarinile céle de bișug dătătoare, grădinile céle cu flori frumoasă, livedzile céle cu pomături drăgăstoase. Ia aminte saraiurile céle mari a domnilor, a boiarilor; socotéște palaturile céle înnalte și desfătate a crailor și a împăraților; prăvéște ulițile céle late și cu piatră cuptușite a cetăților și a tîrgurilor; ia sama avuțiilor și a lucrurilor scumpe carile într-acéstea să află. Dară pentru alalte în mine, ce sînt nepovestite, cununi de dăruit și pe acela ce fără
18r îndoință îm slujéște | de împodobit, precum sint peștii mării, piticii păreaelor, fierile și toată dihaniia pămîntului, pasirile ceriului și alalte cu carile dumnădzăescul cuvînt m-au împlut și a lui mînă svintă prin mine, prin frumoasa sa zidire, li-au împrăștiiat! Și mai vîrtos, o, brudatecule, prin a mea pricină și prin mijlocul mieu, tu cu dînsele să te slujești și mîncînd, bînd, desfătîndu-te să te veselești, și binele mieu cunoscînd, cu tot sufletul să-mi mulțămești. Dară, o, sărace, Solomon au n-au mai înțelept decît tine fost? Și el încă aceasta învață, căci numai aceasta îți va rămînea.

55. *Dulceața lumii este otrava sufletului*

Înțeleptul: O, capcană și laț întins în întuneric, oare nu știu eu că toate cele pe care mi le-ai amintit și tu însăți sînteți asemenea pomilor despre care se povestește că erau lîngă un lac unde a fost cîndva Sodoma? Erau pomii aceia mai frumoși, mai umbroși și mai arătoși decît toți pomii din lume, dar încercînd cineva să caute înăuntrul lor a aflat putregai și în fructele lor stricăciune, fum și amăreală. Tu însă tot mai rea și mai otrăvitoare amăreală porți, fiindcă
18v fructele acelor| pomi amărăsc doar gustul, iar otrava ta îndulcind gustul, adică pofta trupului, omoară sufletul. Fapt pentru care toți ar trebui să-ți strige: „O, lume, care ești miere amestecată cu fiere!"

56. *Nu gîndi că vei lega vreodată adevărată prietenie cu lumea*

Lumea: Mult stau și mă mir de mintea ta simplă și puțină: cum poți să-mi spui că sînt miere amestecată cu fiere? Pe cine ai auzit vreodată să zică: „O, de-aș muri" numai de urîtul lumii? A, știu, îmi vei spune că dintr-aceștia cunoști destui și că pe mulți i-ai auzit vorbind așa, dar știu pentru ce: nu datorită răutății mele, ci ignoranței minții lor înguste, care nu rabdă și nu suferă o supărare cît de mică. Cel cu judecata sănătoasă și cu mintea întreagă nu va vorbi însă, nici nu va pomeni despre aceasta niciodată. Cine ar putea oare să-și urască doica, să nu zic maica? Pentru că, după cum ți-am mai spus, și eu îi socotesc pe toți drept fiii mei, îi alăptez ca pe niște prunci și le port grijă ca unor odrasle ale mele. Și cînd îi îngrijesc astfel și îi feresc de tot răul, oare cum, în ce fel și cine ar fi cel care ar vrea să se despartă de mine? Pentru că eu
19r sînt bună și blîndă față de toți și în toate. | Și cine dorește să se despartă de bine și pentru că-i iubesc, iată că le simt prietenia, și cine ar vrea să se înstrăineze de prietenul său? Nimeni! Iată dar că sînt vrednică să fiu dorită și iubită.

55. *Dulceața lumii, otrava sufletului*

Înțeleptul: O, cursă și laț prin întunérec întins, dară au nu cunosc eu că toate acéstea ce mi li-ai pomenit și așeași tu sîngură unor pomi te asameni, carii pe lîngă lacul unde odănăoară au fost Sodomul precum să să afle să povestéște? Carii decît alți pomi ai lumii precum mai frumoși, mai umbroși și mai cuvioși să fie să povestéște, iară ispitind cineva a cerca, înlontrul lor putregaiu și în poamele lor putregiune, pliavă și amărăciune află[61]. Ce însă tu mai cumplită și mai otrăvită amărăciune porți, căci poamele a pomilor
18v acelora | gustul amărăsc. Iară a ta otravă, gustul îndulcind, adecă pohtele trupului plăcînd, sufletul omori și otrăvești. Pentru care lucru tuturor de strigat iaste: „O, lume, ce ești miiare amestecată cu fiiare" ![62]

56. *Cu lumea, precum vreodată adevărat prieteșug vei lega, nu gîndi*

Lumea: Mult stau și de a ta scurtă și proastă minte mă mir: cum și în ce chip miiare amestecată cu fiiare a fi îmi dzici? Dară pre carii vreodănăoară ai audzit să dzică: „o, că di-ar muri!, numai pentru urîtul lumii? Ha, știu că vei, precum mulți să află și pre mulți ai audzit, să dzici. Dară știu pentru ce. Nu doară că pentru răul mieu, ce pentru a lor de crieri puținătate necunoștință și a puțintelușe oarece bîntuiale nerăbdare și nesuferire. Iară cel întreg cu crierii și copt cu mintea, aceasta nice odănăoară dzice, nici vreodată pomeneaște. Oare carele iaste acela ce ș-ar urî mamca — să nu dzic maica — căci precum ț-am și mai dzis, eu pre toți ca pre niște fii îi țiiu, ca pre niște prunci îi aplec și ca pre niște cuconi îi grijesc. Și într-acesta chip eu pre dînșii socotindu-i și de tot răul ferindu-i, oare în ce chip, în ce féliu și cine ar fi acela ce ari de mine a să despărți vrea — căci eu tuturor și în toate
19r bună și blîndă | sint — și de bine, cine a să dezlupi ari pofti? Și de vréme ce-i iubăsc, iată dară că le sint priiatin — și care ari fi acela ce ari vrea de priiatinul său să să înstreinédză? Nime! Iată dară că de iubit și de îndrăgit sînt.

57. *Lumea este maica răutății și gazda tîlharilor*

Înțeleptul: O, cum și în ce chip mi te arăți că mă iubești și cum te dovedești tu singură (după greșita-ți socoteală) că ai fi vrednică de iubire, cînd fiecărui om i se întîmplă să știe și să cunoască, într-adevăr, că prietenia ta seamănă cu acei tîlhari numiți pe latinește *philetes latrones**, adică „tîlhari cu chip de prieteni", care ies în calea drumețului și îl întîmpină cu vorbe dulci, ca și cum ar fi oameni buni și se fac tovarăși de drum cu el, căutînd însă prilej, dacă le vine la îndemînă, să-l omoare și să-l piardă pe acel biet călător căruia nici prin cap nu-i trece și își vede de drum fără să se ferească de ei cîtuși de puțin. Și așa, la timpul și locul potrivit, îl dau pieirii și morții pe nenorocitul acela ca pe un miel nevinovat, făcînd fără milă vărsare de sînge. Și totuși, tîlharii aceia sînt mai buni decît tine, și tu ești mai rea decît ei, pentru că ei ucid trupul, iar tu sufletul. |

19v 58. *Lumea este mai rea decît tîlharii, pentru că tîlharii ucid trupul, iar lumea sufletul*

Lumea: Oh, vai mie, cum poți să mă compari cu tîlharii, cu ucigașii și cu oamenii cei răi? Atunci cum să nu te asemui și eu cu nebunii și cu cei fără de minte? Hai, judecă, oare ca hoții mă port eu? Căci tîlharii caută să-i ia omului tot ce are și să-l despoaie, pe cînd eu nu fac așa ceva, ci pe cei care locuiesc în mine îi umplu de toate din plin și mă străduiesc să nu le lipsească nimic.

59. *Poftele lumești, adormindu-l pe om, ca sirenele îl îneacă*

Înțeleptul: Ai prins, într-adevăr, arta subtilă, și multor oameni necunoscută, a sirenelor (pe care moldovenii** le numesc „fetele mării"), care înnebunind pe bieții corăbieri cu frumoasele, plăcutele și legănatele lor cîntece, îi adorm, și apoi — după cum spune

---

* φιλαίταις λατρῶνες; cf. *Philetae Hermesianactis Phanoclis rell.*, ed. N. Bach, Halis 1829 și Propertius.

** οἱ μπογδάνοι.

57. *Lumea, maica răutăților și gazda tălharilor iaste*

Înțeleptul: O, cum și în ce féliu precum mă iubești mi te arăți și încă tu singură pre tine — după a ta greșită socotială — precum să fii de iubit te dovedești? Dară adevărat că a tot omul a ști și aceasta a cunoaște să cade, căci prieteșugul tău unor tălhari să asamănă, carii lătinească *filetes latrones* să chiamă, adecă tălharii carii în chip de priiatini pre călătorie drumățului să arată, și ca cum ar fi oameni buni, cu cuvinte dulci pre călători tumpină și cu dînsul împreună la cale tovarăși să fac; însă cercîndu-și vrémea, ca îndămînă cădzindu-le, pre săracul cel fără știre călătoriu și cel pentru dînșii fără de nice o pază mărgătoriu să-l ucigă și să-l prăpădiască; și așea vrémea și locul aflînd, fără de milă vărsare de sînge făcînd, pre săracul, ca pre un mielușel fără de vină, morții și peririi îl dau[63]. Însă acei tálhari tot mai buni decît tine și tu mai rea decît dînșii, căci ei trupul, iară tu sufletul ucidzi. |

19v 58. *Lumea decît tălharii mai rea, căci tălharii trupul, iară lumea sufletul ucide*

Lumea: O, vai de mine și de mine, cum tălharilor, ucigașilor și oamenilor răi mă asameni! Dară cum și în ce chip și eu nebunilor și celor lipsiți de minte nu te voiu potrivi? Dară iani socotéște: oare eu ca acei tălhari fac? Căci tălharii silesc ca pre om de toate de cîte are să-l lipsască și să-l pustiiască. Dară eu nu așea, ce pre cei ce în mine lăcuesc cu de toate îi îmbișugesc, îi înmulțăsc și nici una a le lipsi silesc.

59. *Poftele lumești ca sirinile, pre om adormindu-l, îl înniacă*

Înțeleptul: Adevărat, acest supțire și de mulți oameni necunoscut meșterșug, de la sirine (acestora moldovénii „féte de mare" lé dzic) l-ai luat; carile, cu ale sale frumoase, cuvioase și mângăioase viersuri, pre săracii de corăbiiari nebunindu-i, îi adormu, și așea — precum spune fabula — iale în corabie sărind, îi îmbrățășadză și în fundul luciului mării afundîndu-i îi coboară și fără véste îi înniacă[64]. Ce tu, decît sirinile

povestea — sărind în corabie, îi îmbrățișează, îi cufundă și îi coboară în adîncul mării și îndată îi îneacă. Dar tu ești mai răufăcătoare decît sirenele, pentru că ele îneacă trupul, iar tu sufletul. Ce face însă călătorul înțelept? Își astupă bine urechile, ca nu cumva, auzind glasul sirenelor, să adoarmă, și așa, el trece
20r printre cîntecele lor | ca și cînd nu le-ar auzi, și fugind prin vicleșug dintr-acea capcană care îi primejduia viața, scapă fără nici o piedică. Prin urmare, trebuie să procedez și eu la fel ca acel călător înțelept și bine chibzuit și, ca și dînsul, mi se cade să mă păzesc tare, încît locuind în tine să mă socotesc ca și cum nu aș fi în tine, și în felul acesta să mă dovedesc stăpîn pe mine însumi față de feluritele tale ispite.

60. *Toate înlesnirile fiilor veacului acestuia sînt zadarnice și ridicole*

Lumea: De vreme ce umbli cu o asemenea socoteală, să știi sigur că ești un naiv, pentru că eu nu mă străduiesc să fac vreun rău nimănui, nici nu mă lupt pentru primejduirea sau pieirea cuiva, ci dimpotrivă, mă lupt și mă nevoiesc ca toți să aibă îndemn și înlesnire în toate și în tot binele. După cum mărturisesc toți înțelepții mei, eu nu favorizez pe nimeni, nu înșel pe nimeni, nu alung din mine pe nimeni, ci tuturor le doresc binele, și cuprinzîndu-i pe toți ca pe copiii mei, pe cei mari, ca și pe cei mici, pe cei tineri la fel ca pe cei bătrîni îi îmbrățișez cu mare dragoste. Și nici nu-i ademenesc ca sirenele, precum spui tu din invidie, nici nu-i înec, precum bîrfești tu pe nedrept,
20v ci ca un părinte bun gospodar, care, | precum pe fiul său întîi născut se silește să-l crească, așa se nevoiește și pentru cel din urmă, ca să-l vadă și pe el crescînd mare. La fel am și eu grijă deci de toți copiii mei, ca să nu-i lipsească nimănui nimic orice ar dori; iar dacă pentru asta tu mă consideri înșelătoare și răuvoitoare, să știe oricine că puțină minte ai.

tot mai de rău făcătoare, căci iale trupul, iară tu sufletul înneci. Însă înțăleptul călătoriu ce face? Își vîrtos urechile sale astupă, ca nu cumva glasul sirinelor audzind să să ațipască, și așea prin a lor cîntece,
20r ca cînd n-ari | audzi cîntece, tréce; și dintru acea de viiață primejduitoare meșterșuguire cu amăgeală scăpînd, fără poticală hălăduiaște. Ca aceluia dară înțălept și bine socotitoriu călătoriu și mie a face și, ca dînsul, a mă păzi foarte mi să cuviind cade, ca în tine lăcuind, ca cum n-ași fi în tine să mă socotesc, și cu aceasta de ale tale îndivuri, în chipuri de amăgéle, să mă scutesc.

60. *Toate îndemînările fiilor veacului acestuia, deșearte și vrédnice de rîs*

Lumea: De vréme ce cu aceasta socotială te slujești, cu bună samă bine să știi că prostatec ești, căci eu nemărui vreun rău a face silesc, nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoesc, ce mai vîrtos tuturor în toate, tot binele, îndămîna și toată lesnirea învoesc și nevoesc, precum toți înțălepții miei aceasta mărturisăsc. Nemărui fățărnicesc, pe nime amăgesc, pre nime urăsc, pre nime din mine izgonesc, ce tuturor bine le poftesc[65] și pre toți, cum pre cei mari, așea pre cei mici, în ce chip pe tineri, într-acel chip pe bătrîni, ca pre niște fii, cu mare dragoste cuprindzindu-i, îi îmbrățăședz. Însă nu ca sirinele precum (pre pizmă) dzici tu, nici măgulindu-i ca să-i înnec, precum (pre strîmb) rău grăești tu, ce, precum un bun chiver-
20v nisitoriu | părinte, precum pentru cel dintîi născut fiiu a-l créște siléște, așea pentru cel mai pre urmă născut să nevoiaște, ca și pre acela mare crescut a-l vedea pohtéște. Așeadară, și eu pentru toți fii miei nevoință puiu, ca orice ari cére și orice ari pofti, nemărui întru nemică, nemică ceva să-i lipsască. Ce de mă pintru aceasta dară tu înșelătoare și de rău voitoare socotești, precum puțin ești la crieri tot omul să știe.

61. *Vai de acela care caută să afle ceva mai bun decît Dumnezeu*

Înțeleptul: Este adevărat acest cuvînt mincinos al tău pentru că și fiilor veacului acestuia — pe care tu îi numești fii ai tăi, iar ei la rîndul lor te țin pe tine drept mamă și, înșelîndu-se, te socotesc binefăcătoarea lor — li se pare că nimic nu le lipsește și că sînt îndestulați și înzestrați cu de toate. Dar, după cum socotesc eu — și nu numai eu, ci orice om întreg la minte va recunoaște aceasta — ei nu sînt plini de toate bunătățile și de toate bogățiile, ci, mai degrabă, sînt înconjurați de toată sărăcia și de tot răul. Să știe deci cu adevărat în chip sigur și fără greșeală tot omul că aceia pe care tu îi numești fiii tăi și cărora spui că le dăruiești toate bunătățile și toate bogățiile nu sînt bogați, ci mai degrabă săraci; nu se află în bunătăți
21r mari și sătui de toate, ci| mai degrabă sînt niște sărmani și niște flămînzi, cum zice David în *Psalmi* [39,23]. Iar dacă vrei să știi și să înțelegi dreapta socoteală și buna chiverniseală, aceasta este: cel ce va fugi de tine și se va feri de toate bunătățile tale și care îl va căuta cu tot sufletul și cu inima întreagă pe Dumnezeu, acela nu va fi lipsit de nici un bine [*Ps.* 33,10]. Ascultă-mă, lume: oricît de sărac aș fi în Domnul, sînt mai bogat decît tine și decît toată avuția ta; ținîndu-mă de Domnul, oricît de slab aș fi, sînt mai tare decît tine și decît toată puterea ta, precum ne învață fericitul Pavel [*2 Cor.*, 12,9].

62. *Omul lăsat în voia lui, cu cît se va sui mai sus, cu atît va cădea mai rău**

Lumea: O, nesocotitule și între toate netrebnicule! Ia aminte și cugetă la tăria și puterea, la măreția și vitejia iubiților mei fii, care, fiindcă s-au slujit de mine, i-am încununat cu aceste neprețuite cununi și i-am încoronat cu frumoase diademe; pe aceștia, tu, cu socoteala ta simplă și rea, îi consideri săraci și necăjiți și îi numești bolnavi și neputincioși. Dar n-au cucerit oare unii dintre ei Africa, Asia, Europa, sau

* Cp. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 18 (*Divanul* III, 18).

61. *Vai aceluia carele ceva decît Dumnădzău mai bun a afla cearcă*

Înțeleptul: Adevărat iaste acesta al tău mințitoriu cuvînt, căci și fiilor veacului acestuia (pre carii tu „fii" îi numești și ei pre tine „maică" te au și de bine făcătoare precum să le fii, înșelîndu-să, te socotesc), nemică a le lipsi și cu toate îmbogățiți și îndestuliți a fi li să pare. Ce, precum eu socotesc — și nu numai eu, ce tot întregul la minte așea va cunoaște — că nu de tot binele și de toată avuțiia să fie bișugiți, ce mai vîrtos de toată săràciia și de tot răul să fie cuprinși. Și cu adevărat și foarte fără de greș, tot omul să știe că acelora ce tu fiii tăi îi numești și precum toate bunurile și toate avuțiile le dăruești, că nu bogați, ce mai vîrtos săraci, nu în bunătăți mari și de toate
21r sătui,| ce mai vîrtos measeri și flămîndzi, precum au cîntat David [*Ps.* 39, 23]. Iară dacă socotiala cea întreagă și chivernisala cea bună a ști și a pricépe vii pohti, aceasta iaste: că tot cela ce va fugi de tine și să va feri de tot binele tău și cu toată inema și cu întreg suflet pre Domnul va cerca nu să va lipsi de tot binele [*Ps.* 33, 10]. O, ascultă-mă, lume, că cu cît voiu fi în Domnul de sărac, decît tine și decît toată avuțiia ta sint mai bogat, și de Domnul țiindu-mă cît voiu fi de slab, decît tine și decît toată putérea ta sint mai vîrtos, precum învață fericitul Pavel [*2 Cor.* 12, 9].

62. *Omul în voia lui lăsat, carele mai sus să va sui, mai cu grea cădzătură va cădea*

Lumea: O, nepriceputule și în toate ticăitule! Ia-ți în minte și-ți pune în socotială tăriia și vîrtutea, mărimea și putérea iubiților miei fii, carii cu mine slujindu-să, cu de acéste neprețăluite cununi i-am încununat și cu înfrumsețate coronne i-am încoronat; pre carii tu, cu a ta rea și proastă socotială, săraci și measeri îi socotești, slabi și neputincioși a fi îi numești. Au nu unii Africa, Asiia și Evropa și, mai bine să dzic,

mai bine zis întregul glob pămîntesc şi bogăţiile acestor părţi ale lumii? Oare n-au sfărîmat unii falca leului
21v şi n-au legat| alţii marea cu lanţuri? Oare n-au transformat unii munţii în cîmpie şi au abătut alţii cursul rîurilor, care, fiind prea adînci ca să poată trece cineva peste ele, le-au scăzut pînă într-aşa măsură, încît nici genunchiul omului să nu se ude şi le-au prefăcut din mari în mici şi din adînci în neadînci? Oare n-au ridicat unii cetăţi minunate şi de nedescris pe care le-au înconjurat şi întărit cu ziduri înalte şi groase? Şi n-au dărîmat alţii cît ai clipi din ochi oraşe mari, tari şi puternice ca acelea, n-au amestecat ei cu pulberea pămîntului coloanele cele înalte? Dar de ce să mai laud şi să mai spun faptele lor minunate unui nesocotit ca tine? Căci chiar dacă aş voi să tac faptele lor minunate şi de necrezut, ele singure arată aceasta şi le pun în văzul şi auzul fiecărui om, ca şi alte fapte ale lor (adică ale fiilor mei), necunoscute mulţimii, cum şi puterile şi bogăţiile nemăsurate şi nenumărate pe care, dacă nu poţi să le vezi cu ochii tăi, du-te la istoricii noi şi vechi, căci ei îţi vor arăta pe deplin toate lucrurile minunate şi slăvite pe care le-au făcut şi le-au desfăcut. |

22r 63. *Cursul şi norocul lumii sînt ca roata cînd se învîrteşte*

Înţeleptul: Mă aflu într-o nespus de mare nedumerire, gîndindu-mă şi minunîndu-mă cu ce imnuri, cu ce laude, cu ce slavă să vestesc, să laud şi să slăvesc pe pictorul acela ager la minte, iscusit la socoteală şi desăvîrşit la învăţătură, care a redat pentru prima oară aievea şi a zugrăvit aidoma realităţii chipul şi înfăţişarea vieţii fiilor tăi; o, tu, minte frumoasă, desăvîrşită, mai iscusită şi mai ascuţită decît tăişul briciului, care ai asemănat lumea cu roata ce se tot învîrteşte în jurul osiei. Într-adevăr, zău, puternică şi cu adevărat fără minciună este comparaţia aceasta! Căci după cum partea dedesubt a roţii urcă în sus şi ajungînd la punctul culminant, unde ar trebui să stea chiar dacă nu prea mult, dar cît de puţin, totuşi,

toată a pămîntului rătundzală şi acestor pomenite părţi
21v avuţii au agonisit? Au nu unii falca leului | au despicat? Au nu alţii marea cu lanţuje de fier au legat? Au nu alţii munţii şesuri au făcut? Au nu unii apele din gîrlele lor au abătut, carile prea adîncă adîncime avînd, la trécerea lor nice genunchiul omului să nu să ude li-au făcut şi din mari mici, din adînci neadînci li-au premenit? [66] Au nu unii minunate şi nepovestite cetăţi au făcut şi cu de zidiu înnălţime şi grosime prea groasă şi prea înnaltă li-au încungiurat şi li-au întemeiat? Au nu alţii cetăţi mari, tari, putérnice ca acéstea în clipala ochiului li-au fărîmat şi zimţii cei înnalţi cu ţărna temelii i-au amestecat? Şi ce să mai laud şi să le spuiu minunele lor cătră un nepriceput ca tine? Căci de aş şi tăcea eu, macară iale singure ale lor preste minuni minunate fapte să arată, şi prin ochiul şi uréchea a tot omul să poartă, precum şi alte ale lor (a fiilor miei adecă) în mulţime nenumărate şi nemăsurate puteri şi bogăţii, carele, de nu le poţi cu ochiul privi, du-te la cei vechi şi la cei noi istorici, că de toate şi toate deplin îţi vor arăta cîte minunate şi slăvite au făcut şi au desfăcut. |

22r 63. *Vîrsta şi norocirea lumii, ca roata cînd să învîrtéşte*[67]

Înţeleptul: În mare mărime a mirării mirîndu-mă şi uitîndu-mă stau. Cu ce cîntece, cu ce laude, cu ce slavă voiu cînta, voiu lăuda şi voiu slăvi pre acel supţire la minte, iscusit la socotială şi întreg la chitială zugrav, carele de cît toţi întîi aiave forma şi chipul avuţiei fiilor tăi au şeruit şi adevărat o au zugrăvit. O, frumoasă, întreagă şi de cît simceaoa briciului mai ascuţită şi mai iute minte, că roatei prin osie învîrtitoare o au asămănat. Şi adevărat dară şi dzău, foarte fără minciună, adevărat. Că precum partea roatii cea dedesupt să sue în sus şi agiungînd în mijlocul cumpănirii (unde, de nu mult, macar cîtăvaşi puţintică vréme a sta s-ari cădea), nice minută macar adecă nice cît ari clipi ochiul nu să zăbăvéşte, ce din cumpăna mijlo-

nu zăbovește nici o secundă, adică nici cît ar clipi ochiul, ci din punctul culminant se învîrtește cu mare repeziciune spre partea de jos, astfel că partea pe care mai adineauri o vedeai urcînd parcă în aceeași clipă o și vezi coborînd, iar partea care se afla la punctul de echilibru superior iat-o acum în punctul inferior de echilibru. Și după cum ochiul aproape că nu poate să-și dea seama cînd urcă și cînd coboară roata și cînd
22v face ea un înconjur, la fel| este viața și cursul vieții fiilor tăi: mintea aproape că nu poate pricepe cînd se naște fiecare, ce face, cît trăiește și cînd moare. Și precum partea roții care urcînd de la pămînt în sus s-a ridicat deasupra și iarăși coborînd în jos ajunge dedesubt, acolo de unde se ridicase, tot așa și fiii tăi, ieșind din pămînt, cu timpul, tocmai cînd nu se așteaptă, se întorc iarăși în țărîna lor, și pentru o mică plăcere de scurtă durată, zadarnică și nefolositoare, în scurtă vreme mor în mod rușinos și dispar. Într-adevăr, sînt vrednici de plîns și de jelit pentru că pînă la urmă, după o viață fără de folos, murind trupește, ei mor și sufletește și devin moștenitori și locuitori ai focului nestins al gheenei. Mie în schimb, o, lume, fiind fiu al lui Dumnezeu dătătorul a tot darul desăvîrșit, ca vulturului mi se va înnoi tinerețea [*Ps*. 102,5].

64. *Caută să-ți lungești viața nu într-acest veac, ci în cel viitor*

Lumea: O, sărmane om, cum te-ai făcut maică minciunilor și izvor al cuvintelor deșarte? Cum se poate întîmpla una ca asta? Căci iată, sînt 7207 ani de cînd sînt făcută de Creatorul meu, și pînă acum oricîți oameni și cîți fii ai oamenilor au venit în mine, n-am văzut înnoindu-se tinerețea nici unuia. Nici despre bătrîni sau despre cei ajunși la vîrsta bătrîneții
23r n-am auzit să se facă iar tineri| și să se întoarcă la vîrsta tinereții. Doar pe tine, poate, mi se va întîmpla să te văd; dar, după cît socotesc, nici tu nu vei fi mai iscusit și mai vrednic decît ceilalți oameni — care de atîtea mii de ani au trecut în atîtea nenumărate mii de generații și care mai sînt încă și acuma în viață

cirii, spre în al giosului parte cu mare răpegiune să povîrnéşte şi aşea partea carea mai dineoarea o vedeai suindu-să în sus, acmu şi mai într-acel ceas o vedzi cuborîndu-să în gios şi partea carea era în mijlocul cumpănirii deasupra, iaste în mijlocul cumpănirii cei dedesupt. Şi precum ochiul a roatii samă cînd să sue, cînd să pogoară şi cînd face o învîrtejire a lua mai nu
22v poate |, aşea viaţa şi vîrsta vieţii fiilor tăi, cînd să naşte şi cît trăiaşte, ce face şi cînd moare, minte a pricépe mai nu poate. Şi precum partea roţii carea de la pămînt s-au, în sus suindu-să, sculat, iarăşi în gios pogorîndu-să, de unde s-au sculat să suppune, aşea şi fii tăi, de în pămînt eşind, iarăşi prin mai nepricepută vréme, iarăşi în ţărna lor să întorc. Şi pentru puţinteluşe a puţintică vréme deşartă şi fără folos dezmierdare grozavă, în scurtă vréme mor şi să trec. Şi mai vîrtos adevărat de plîns şi de tînguit iaste că, după viaţă fără de folos, murind cu trupul, mor şi cu sufletul şi al gheenii nestînsului foc moştinitori şi lăcuitori să fac. Iar eu o, lume celui de toate darurile desăvîrşit dătătoriu domn fiiu fiind, „înnoi-să-vor, ca a hulturului tinereţele méle“ [*Ps*. 102, 5].

64. *Nu într-acesta veac, ce în cel viitor viaţa a ţi să lungi siléşte*[68]

Lumea: O, sărace oame, cum maică minciunelor şi izvor de cuvinte deşearte te făcuşi! Cum lucru ca acesta a fi să poate? Că eu sint de 7207 de ani, de cînd sint de stăpînul mieu făcută şi pînă acmu cîţi oameni şi cîţi fii a oamenilor au venit în mine, nice a unuia tineréţele să să înnoiască am vădzut, nice bătrîni sau la
23r vîrsta bătrînéţelor | viind, iarăşi tînăr să să facă şi la vîrsta tineréţelor să să întoarcă, am audzit; ce doară numai pe tine de-mi va fi a te vedea. Însă, precît socotesc, nici tu vei fi mai di-a firea sau mai harnic decît alalţi oameni, carii de atîtea mii de ani, atîtea nenumărate mii de oameni s-au trecut şi cîţi acmu

— ca să spui că ar fi cu putinţă ca tu să fii mai iscusit şi mai vrednic decît unii din ei; dar dintr-o mulţime atît de mare de oameni cum de n-a putut nimeni să ajungă ca tine şi să i se înnoiască tinereţea şi să se facă din slab tare şi din bătrîn tînăr? Decît numai dacă, aşa cum ţi-am spus mai înainte, te-ai făcut maica minciunilor şi izvorul basmelor, căci bine socotesc şi ştiu adevărat că nici tu nu vei trăi cine ştie cît, mai mult decît ceilalţi oameni.

65. *Viaţa veşnică n-are sfîrşit; străduieşte-te deci nu să te faci din bătrîn tînăr, ci din păcătos, drept*

Înţeleptul: Nu aşa, făţarnico, nu aşa; ci ca praful înaintea vîntului [*Ps.* 2,4], aşa de înşelătoare sînt şi minciunile cuvintelor tale; am zis „înaintea vîntului", adică înaintea adevărului. Şi adevărate sînt vorbele mele că mi se va înnoi tinereţea ca vulturului, că doar nu de la mine şi nici din mintea mea le-am grăit. Dar acuzatorul tău şi martorul meu este dumnezeiescul părinte David în psalm şi de aceea, hai, ia aminte
23v şi ascultă| cuvintele mele pentru că dacă am spus că se va înnoi tinereţea mea — deşi păcătos, am totuşi această nădejde — nu este vorba numai de tinereţea mea, ci şi de a tuturor aleşilor lui Dumnezeu; şi n-am spus „s-a înnoit" sau „se înnoieşte", ci am zis „se va înnoi" (şi acest lucru îl cred, şi aşa va fi); nici n-am spus că tinereţea se va înnoi prin reîntoarcerea zilelor, ci prin faptele bune şi folositoare sufletului; şi nu în veacul acesta al împărăţiei tale, ci în veacul şi împărăţia cerurilor, unde sufletul omului, învingîndu-se prin virtuţi, nu va mai îmbătrîni niciodată. De vrei încă, adu-ţi aminte de cuvîntul Domnului, unde zice: „Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta dacă vrei să trăieşti mult pe pămînt" [*Ex.* 2,12]. Iată dar că faptele bune prelungesc viaţa şi înnoiesc tinereţea nu numai în veacul ce va să vie şi care este fără de sfîrşit, ci şi într-acesta care are sfîrşit, mai ales că nu tu, ci cerul este patria noastră.

încă vii să află. Şi dzici că poate să fii şi tu mai de-a firea şi mai harnic decît cîţiva, dară într-atîta somă de oameni, oare cum vrunul să să mai ca tine afle şi să i să înnoiască tineréţele şi din slab tare, din bătrîn tînăr să să facă? Ce numai precum mai sus ţ-am dzis, că tu maica minciunelor şi izvor basnelor te făcuşi. Căci bine socotesc şi adevărat ştiu că şi tu măcar cu ceva mai mult decît alţi oameni nu vei fi.

65. *Viaţa vécinică svîrşit n-are; nice din bătrîn tînăr, ce din păcătos drept a te face, nevoiaşte*

Înţeleptul: Nu aşea, făţarnico, nu aşea, ce precum pravul înnaintea vîntului [*Ps.* 1, 4], aşea minciunoase minciunele cuvintelor tale înnaintea <cu> vîntului ce am dzis, adecă înnaintea adevărului. Şi adevărat cuvintelor méle; că nu de la mine, nice din singură mintea mea am dzis că mi să vor înnoi ca a vulturului tineréţele, ce mai vîrtos pîrîşi ţie şi martur mie pre dumnădzăescul părinte David, *Psal*[*mul* 102, 5]. Şi
23v ia dară în minte şi pune în urechi | cuvintele méle, că căce am dzis că: „să vor înnoi tineréţele méle", nu numai a méle (macară că păcătos sînt, numai acéia nedéjde trag), ce a tuturor aleşilor lui Dumnădzău. Nici am dzis că: „s-au înnoit" sau: „să înnoesc", ce am dzis că: „să vor înnoi" şi aceasta crede şi cu bună samă aşea va fi; nice tineréţele prin de-a doa oară întoarcerea dzilelor, ce prin bune şi sufletului folositoare fapte să vor înnoi; iară nu în veacul sau împărăţiia ta, ce în veacul şi împărăţiia ceriului, unde sufletul omului, prin bunătăţi întinerindu-să, nice odănăoară va mai îmbătrîni. Încă de-ţi vei aduce aminte de a Domnului cuvînt unde dzice: „Cinstéşte pre tată-tău şi pre maică-ta, de vei vrea să fii viu mult pre pămînt!" [*Ex.* 2, 12]. Iată dară că bunele fapte nu numai în cela veac ce-i fără sfîrşit, ce şi într-acest cu sfîrşit, viiaţa lungéşte şi tineréţele înnoiaşte. Însă mai vîrtos noao nu tu, ce ceriul moşie ne iaste.

66. *Nu nădăjdui în cele pe care le vede trupul, ci în cele pe care le contemplă sufletul*

Lumea: Cum să-ţi spun şi să te socotesc în toate
minţile şi cum să te număr printre cei înţelepţi, de
vreme ce tu crezi lucruri zvonite şi nevăzute şi te bizui
pe lucruri viitoare şi care abia de acum înainte au
să se întîmple, asupra cărora te pronunţi fără să le
24r cunoşti ce sînt, cum sînt şi cînd se vor| întîmpla şi
în care nădăjduieşti rămînînd în bezna ignoranţei şi
a lipsei de învăţătură? Eu, însă, cîte ţi-am arătat şi
cîte ţi-am spus ţi le-am dovedit. De ce nu crezi tu
cuvintele mele, ci crezi în cele ce vor să fie, în cele
nevăzute, zvonite şi de neînţeles? Dacă ai fi proroc,
aş zice: „Acesta e proroc şi cunoaşte cele viitoare".
Cum însă nici proroc nu eşti, ci un om ca şi ceilalţi
oameni, şi pentru că eşti ca şi ceilalţi oameni, iată
dar că nu cunoşti cele ce vor să fie. Îmi mai spui apoi
că la sfîrşitul acestui veac va fi aşa şi pe dincolo,iar
tu nu poţi şti nu numai ce va fi la sfîrşitul veacului,
dar nici ce va fi sau ce se va întîmpla înainte sau după.
Cu asemenea minte şi cu astfel de socoteală, mintea
ţi-e în vînt şi socoteala în nori, pentru că tu îţi pui
toată nădejdea şi credinţa în cele viitoare şi în cele
care vor să fie. De aceea, lăsînd acum încăpăţînarea,
vino la mine, gîndeşte-te şi vezi, bagă-ţi în cap şi
înţelege că toate ale mele sînt adevărate, şi aceasta
nu numai pentru că ţi le spun eu, ci pentru că aşa
sînt mărturisite şi de alţi înţelepţi. Căci toate cîte ţi
le-am spus, iată că ţi le-am pus şi înaintea ochilor.|
24v Nu fi deci îndărătnic şi neîncrezător, ci supus şi încre-
zător.

67. *Nădejdea credinciosului nu este zadarnică*

Înţeleptul: O, mare înşelătoare şi cursă întinsă în negură ce eşti! Ce cale largă şi încăpătoare, dar acoperită cu gheaţă, îmi arăţi şi cu ce rafinată măiestrie (cunoscută însă omului raţional) mă înveţi că eşti demnă de crezare şi deci să te cred. Însă cu aceste mincinoase înşelăciuni ale tale nu-mi vei amăgi sufletul şi nici nu-mi vei clătina judecata; eu nu numai că nu

66. *Nu célea cė trupul véde, ce célea cė sufletul privéşte, acelora nedejdiuiaşte*

Lumea: Dară cum îţi voiu dzice sau cum te voiu socoti să fii cu minte întriagă, sau cum cu cei înţelepţi te voiu număra, de vréme ce lucrurile spuse şi nevădzute credzi şi pre céle viitoare şi fiitoare te sprijeneşti şi
24r pre céle carile ce sint cum sint | şi cînd vor fi necunoscîndu-le le mărturiseşti şi prin întunéricul necunoştiinţii şi neştiinţii te nedejdiueşti? Căci eu cîte ţ-am grăit, cîte ţ-am spus ţi li-am şi arătat; şi cum alor méle cuvinte nu te încredinţedzi, ce celor fiitoare, nevădzute, neaudzite şi nepricepute te bizueşti? Că de ai fi proroc, aş dzice: „Acesta iaste proroc şi cunoaşte céle viitoare!" Dară de vréme ce proroc nu eşti, iată dară că eşti un om ca şi alalţi oameni, şi de vréme ce eşti ca şi alalţi oameni, iată dară că céle fiitoare nu pricepi. Încă îm spui că la sfîrşitul veacului acestuia va fi aşea şi aşea şi tu nu numai céle de la sfîrşitul veacului, ce nice mîine, nice mai apoi ce va fi şi ce să va lucra nu poţi a şti[69]. Iată dară că tu, cu aceasta minte purtîndu-te şi cu aceasta socotială slujindu-te, mintea ta iaste în vînt şi socotiala în nuori, de vréme ce toată nedéjdea şi toată credinţa ta în céle viitoare şi-n céle fiitoare pui. Acmu dară, lăsînd pizma, vino la mine. Caută de vedzi, ia aminte şi pricépe că toate ale méle sint adevărate; că nu numai căci eu îţi spuiu, ce şi de alţii înţelepţi aşea sînt mărturisite, căci toate cîte ţ-am spus,
24v iată că şi denaintea ochilor | ţi li-am pus; şi nu fii pizmătariu şi necredincios, ce următoriu şi credincios.

67. *Nădéjdea credinciosului în zădar nu iaste*

Înţeleptul: Hai, prin ceaţă cu laţe şi mare prilestiaţă ce eşti! Cum largă şi lată, însă cu ghiaţă căptuşită cale îmi arăţi! Şi cu ce ascuţit (însă de omul cunoscătoriu priceput) meşterşug, precum tu să fii credincioasă şi eu să te credz mă înveţi? Dacă cu acéstea ale tale minciunoase înşelături inema nu-mi vei smomi, nici cu gîndul mă voiu îndoi şi nu numai să le credz, ce nici ale audzi poftesc. Căce eu pre tine să te dovedesc nu-mi trebue, căci tu singură pre tine precum basne

le cred, dar nici nu doresc să aud de ele. De aceea, nu am nevoie să te combat eu, fiindcă tu însăţi te dovedeşti a grăi basme, cu atît mai mult cu cît ştiu adevărat şi înţeleg fără nici o greutate că toate lucrurile tale seamănă cu comediile care par a fi ceva şi după foarte puţin timp sînt ca şi cum n-ar fi fost. Tot aşa eşti tu, şi lucrurile tale sînt aidoma unor comedii, tu însăţi eşti o comedie vătămătoare sufletului. Comediile pe care le fac oamenii nu dăunează nimănui cu nimic, doar că fac să ne trecem vremea fără folos; însă tu duci şi trupul la tulburare, şi sufletul la chin; ba mai mult, tu nu foloseşti nici aici, nici dincolo*, decît numai că prin suliţele, adică prin desfătările tale,
25r îndulceşti ochiul| şi răneşti nevăzutele inimi, şi nu numai inima trupului, ci şi pe aceea a sufletului, a cărei rană nu are vindecare. Pentru acest motiv deci răbdînd voi răbda, adică nădăjduind voi nădăjdui spre Domnul, şi nu mult timp, şi nici cu zăbavă, căci nădejdea mea va fi împlinită. Pentru că mai mult decît toate, credinţa mea este nădejde, şi prin adevărata credinţă nădejdea nu îmi va fi zdarnică. În felul acesta eu voi fi încununat mai frumos, căci am crezut cu toată inima şi cu tot sufletul, fără şovăială, ceea ce am auzit, şi cu adevărat am nădăjduit în ce mi s-a făgăduit.

68. *Spurcatele pofte înmulţindu-se, pînă la urmă te îneacă în adîncul descurajării*

Lumea: O, rătăcitule şi puţin ştiutorule, tu vrei să-mi spui mie şi vrei să mă înveţi pe mine? Sau vrei să zici poate că eşti mai bătrîn de ani decît mine? Căci toate cele ce-mi spui tu că le-ai auzit eu le-am şi văzut, şi cîte voi mai vedea eu de aci încolo nici strănepoţii tăi nu au să audă de ele! Să nu te faci că ştii mai multe decît mine. Crezi oare că n-am văzut destui dintre cei ce aveau mintea ta, făcîndu-şi aceeaşi socoteală ca şi tine, care şi-au pus speranţa în lucrurile viitoare, şi astfel, rămînînd doar cu nădejdea, au pierdut şi bunătăţile mele şi nici n-au ajuns vreodată la cele

---

* ἀλλοῦ = „dincolo", „pe lumea cealaltă".

grăești te dovedești; mai vîrtos că prea cu adevărat știu și prea cu bună samă pricep, căci toate lucrurile tale, comediilor — carile oare ce a fi să par, iară preste puținel ceas ca cum n-ar fi fost să fac — să asamănă. Ce așeași hireși și tu și lucrurile tale comedii sint și așea tu mai vîrtos ești comedie stricătoare sufletului; căci comediile céle ce oamenii le fac nu strică cuiva ceva, fără cît zăbăvăsc fără dobîndă; iară tu și trupul aduci la tîngă și sufletul duci în muncă; și mai vîrtos nici aicea folosești, nici aiurea, fără cît numai cu
25r suliţile (dezmierdările adecă) | ochiul îndulcești și pre nevădzute inemile rănești; și nu numai inema trupului, ce și a sufletului, a căruia rană vindecare n-are. Pentru aceasta dară eu, răbdînd voiu răbda, adecă nedejdiuind voiu nedejdiui în Domnul, și nu mult, nice cu zăbavă, și nedéjdea mea să va izbîndi. Căci decît toate mai vîrtos credința mea nedéjde iaste; și așea, prin adevărata nedéjde, nedéjdea în deșert nu-mi va fi. Și pentru aceasta mai frumos mă voi încorona, căci cu toată inema și cu tot sufletul fără îndoință audzind am credzut și întru adevăr, după făgăduință, am nedejdiuit.

68. *Spurcatele pohte înmulțindu-să, pînă mai pre urmă în prăpastea oceanii te liapădă*

Lumea: O, amăgitule și puțin priceputule! Au tu mie vei să-m spui? Au tu pre mine vei să mă înveți? Au vei să dzici că ești la ani mai vechiu decît mine? Căci tu célea ce-m spui că li-ai audzit eu li-am vădzut și, și de acmu înnainte, cîte voi vedea eu nici strănepoții tăi nu le vor audzi. Nici te face tu denaintea mea mai mult știutoriu. Au n-am vădzut eu pre mulți cu a ta minte purtîndu-să și cu socotiala ta slujindu-să și în lucrurile fiitoare nedejdiuindu-să? Și așea, numai cu nedéjdea rămîind, și de ale méle bunuri s-au scăpat, și nici odînăoară acéia ce au gîndit au agiuns, nice ce
25v au cercat | au aflat, nice vrémea loc de căință i-au mai dat. Ce așea și aceia ca tine neascultînd fiind și folosi-

pe care le gîndeau, nici n-au găsit ceea ce căutau,|
25v și nu li s-a dat nici timp, nici loc de căință. Dar fiindcă
au fost și ei neascultători ca tine și n-au vrut să audă
cuvintele mele folositoare, de toate s-au lipsit și s-au
depărtat. Vezi dar acum și ascultă-mă și crede-mă tot
ce-ți voi spune; pentru că am să-ți spun cuvintele
unui om mai înțelept decît tine, și într-adevăr mi se
pare că, prin aceasta, te voi birui: „Cine a văzut
spiritul omului urcîndu-se în sus sau spiritul anima-
lului coborîndu-se în jos? Toți dintr-un loc au ieșit
și într-un loc vor merge“ [*Ecl.* 3, 20—21]. Nici îndrep-
tățirea nădejdii tale ochiul nu a văzut-o și urechea n-a
auzit-o. Să știi deci, cu adevărat, că în zadar te oste-
nești și degeaba nădăjduiești. Și măcar aceasta soco-
tește: De vreme ce acel ce se află în mine și se servește
de bunurile mele ieșind din mine (adică după moarte)
n-a văzut nici un bine, atunci ce bine va mai găsi el
sau ce fericire o să mai întîlnească? Știu eu că în
marea-ți îndărătnicie vei răspunde că au găsit sau că
vor găsi. Dar spune-mi, de unde-ți vine o încredere
atît de tare sau care dintre cei ce au ieșit din mine,
adică dintre cei morți, s-a întors, adică a înviat, ca să
vină și să-ți spună că a găsit un alt bine mai bun
26r decît| binele meu? Iată, eu nu doresc două mărturii
de la tine, ci una singură. Dar sînt sigură că nu vei
găsi răspuns, iar tu să fii convins că nădejdea ta este
zadarnică.

69. *Omul drept nu va muri în veci*

Înțeleptul: Este adevărat că, în ce privește anii, ești mai bătrînă decît mine, în privința asta nu te contrazic; de-aceea te-ai și învățat să întinzi așa de multe și felurite curse, și cu ele i-ai prins în lanțurile tale pe mulți ca mine, care au slabă fire omenească. Adevărat ai spus că ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit îndreptățirea nădejdii celor care cred drept. Așa și este, căci pentru răbdarea celor pe care tu îi chinuiești crunt și fără milă în fiecare zi, în fiecare ceas și în tot chipul, stăpînul creației urmează să le dăruiască bunurile pe care nu le-au văzut și desfătările pe care nu le-au

toarele méle cuvinte neînţălegînd, de toate s-au scăpat şi s-au depărtat. Şi caută acmu dară de mă ascultă şi ce-ţi voi spune mă créde; căci voiu a unui decît tine mai înţălept om cuvînt să-ţi grăesc şi mi să pare — şi adevărat iaste — că cu aceasta să te dovedesc. Că „cine au vădzut duhul omului suindu-să în sus sau a dobitocului coborîndu-să în gios? Toţi dintr-un loc au eşit, într-un loc vor mérge" [*Ecl.* 3, 20—21][70]. Nice izbîndirea nedejdii tale au vădzut ochiul sau au audzit uréchea, ce numai întru adevăr să ştii că în zădar osteninţă şi în deşert nădéjde tragi. Că macar pe aceasta socotéşte: de vréme ce cineva în mine fiind şi cu ale méle bunuri slujindu-să şi bine n-au vădzut eşind din mine (adecă după moarte), ce bine va să mai găsască sau ce fericire va să-l mai tîlniască? Dară ştiu că după a ta îndărăpnică pizmă, precum au aflat sau va afla, vei să dzici. Dară spune-mi, de unde pînă într-atîta ti-au încredinţat? Sau cine dintr-acei ce din mine au eşit (adecă din cei morţi) s-au întors (adăcă au învins)
26r şi precum alt bine mai | bun decît binele mieu au aflat, să vie să-ţi spue?[71] Iată că eu nu doao, ce o mărturie îţi poftesc. Ce precum nu vei afla, foarte adevărată sînt; şi tu, iarăşi, precum nedéjdea ta în zădar să fie, adevărat să fii.

69. *Dreptul în véci nu va muri*

Înţeleptul: Adevărat că decît mine la ani mai véche eşti; şi la aceasta împotrivă nu mă puiu. Şi pentru aceasta dară aşea de multe şi féliu de féliuri de laţuri a întinde ti-ai învăţat şi cu acélea pre mulţi ca mine, de om slabă purtătoriu de fire, i-ai în laţurile tale vînat. Şi încă adevărat ai grăit că izbîndirea nedejdii a bunilor credincioşi ochiul n-au vădzut, nice uréchea au audzit, şi aşea iaste; că pentru a lor răbdare, carea tu în toate dzilele şi în toate ceasurile în tot chipul cumplit îi fără milă chinueşti, dărui-le-va stăpînul a toată facerea bunurile carele n-au vădzut şi desfătările carele n-au audzit [*1 Cor.* 2, 9] şi pentru

auzit (*1 Cor*. 2, 9); şi le va dărui acestea pentru că nu s-au amestecat cu tine şi au îndurat cumplitele tale cazne chinuitoare. Dar după două adevăruri ai adăugat şi o minciună precum ţi-e aproape mereu obiceiul, de aceea frumos te voi combate cu fericitul Pavel, acolo unde zice: „Să sporească întotdeauna în lucrul
26v Domnului,| ştiind că truda lor întru Domnul nu este zadarnică" [*1 Cor*. 15, 58]; şi tot el spune iarăşi că Domnul a făgăduit celor curaţi viaţa viitoare. Dumnezeu nu ştie să mintă [*Evr*. 6, 18]; sau ai de zis ceva şi împotriva acestor cuvinte mai puternice decît zidurile şi decît temeliile de marmoră? Oare nu mi se cuvine acum să sper cu tărie şi fără îndoială, de vreme ce şi Pavel este cel care mărturiseşte adevărata făgăduinţă a Domnului, Pavel, care, ca şi Dumnezeu, nu ştie să mintă? O, lume, călăuză oarbă; o, lume, plină de vicleşuguri şi cursă pregătită; o, lume, bună de gură şi grăitoare de minciuni! Cît de mult te căzneşti şi cum te zbaţi să mă faci să cred prin linguşiri că vorbele tale sînt adevărate şi că minciuni sînt cuvintele Domnului şi ale credincioaselor sale slugi! Dar mai degrabă voi primi moartea decît să-mi pun în minte nu numai să fac, dar măcar să spun lucrul acesta. Ci iarăşi, cu glas tare, voi zice: „Răbdînd voi răbda pentru Domnul [*Ps*. 39, 1] şi nădăjduind voi nădăjdui în cuvintele adevărate ale slugilor sale, şi neabătîndu-mă de la acestea, nădejdea mi se va împlini". Iar pe tine,
27r arătare deşartă şi vis amăgitor, te voi socoti| şi te voi numi călăuză oarbă a celor care te urmează.

70. *Cerînd cu deplină credinţă cele cereşti, ţi se vor da totodată şi cele pămînteşti*

Lumea: Deoarece nădăjduieşti cu atîta tărie şi te bizui pe multe lucruri viitoare şi care abia de acum înainte urmează să se înfăptuiască, şi nu crezi în cele ce vezi, ci în cele ce auzi, de ce dar în toate treburile tale şi în toate acţiunile tale te foloseşti de înlesnirile mele? Mai întîi, de ce locuieşti în mine? De ce mănînci bucatele şi hrana mea? De ce aduni grîul şi roadele ţarinelor mele? De ce culegi roadele pomilor mei? De ce te îmbraci în veşmintele mele şi, încingîndu-te,

că nu s-au amestecat cu tine și au ale tale cumplite munci chinuitoare suferit, le va da acéstea. Iară după doao, adevărat ai una minciună grăit, precum mai la toate așea ti-ai obiciuit. Și cu fericitul Pavel frumos te voi dovedi unde dzice: „A să îmbișugi în lucrul |
26v Domnului pururea, știind că osteninţa lor să nu fie în deșert în Domnul" [*1 Cor.* 15, 58] și aiurea dzice: „Căci viiaţa fiitoare au giuruit Domnul (curaţilor); Dumnădzău a minţi nu știe" [*Evr.* 6, 18]. Au și împotriva acestor decît zidiurile mai tari și decît temeliia de marmure mai întemeiate cuvinte ai ceva a răspunde? Au nu mi să cade mie acmu tare și fără îndoinţă să mă nădejdiuesc, de vréme ce Pavel iaste carile mărturiséște adevărata a Domnului făgadă, carile, ca și Domnu-său, a minţi nu știe? Ah, povaţă oarbă ce ești, lume! Ah, plină ce ești de meșterșuguri și cursă întinsă ce ești, lume! Ah, spuitoare de basne și mărturisitoare de minciuni ce ești, lume! Cum silești și a mă face te cu lingușituri nevoești, ca cuvintele tale să fie adevărate și a Domnului și ale credincioase slugile Domnului să fie minciuni, să dzic. Pentru care lucru moarte voiu priimi, și aceasta, nu numai a face, ce nice a dzice nu o voi gîndi, ce iarăși cu glas mare voi dzice: „Răbdînd, voiu răbda Domnului și nedejdiuind, mă voi nedejdiui adevăratului cuvînt al slugii Domnului" [*Ps.* 39, 1]; și dintru aceasta nepoticnindu-mă, după a mea nedéjde mi s-a izbîndi. Iară pre tine părère deșartă și vis de nălucire te voi socoti, și celor ce-ţi |
27r ţie urmadză, povaţă oarbă te voi numi.

70. *Cu întriagă credinţă céle cerești cerșind, împreună și céle pămîntești ţi să vor da*

Lumea: De vréme dară ce pînă într-atîta tărie nedéjde ai și pre multe viitoare și fiitoare te întemeedzi, și nu céle ce vedzi, ce céle ce audzi credzi, căci dară cu ale méle lucruri în toate ale tale lucruri și chivernisele te slujești? Întîi dară, căci în mine lăcuești? Căci hrana și bucatele méle mănînci? Căci pîinea și bivșugul ţarinilor méle strîngi? Căci roadele poamelor méle culegi? Căci cu hainele méle te învești și încin-

te acoperi cu ele? De ce mulgi vaca mea? De ce aduni mierea albinelor mele? De ce ari ogorul cu boul meu? De ce semeni cu seminţele mele? De ce umbli cu corabia mea pe mare şi cu calul meu pe uscat? Şi ce să mai lungesc vorba; pe scurt, precum ţi-am mai spus şi altădată: de ce te foloseşti de toate lucrurile mele? De vreme ce zici că eu nu sînt bună şi nici binefăcătoare, pentru ce te gospodăreşti în tot chipul cu ele, părîndu-ţi-se bune cele ce am? Toate cele pe care le faci ştiu eu de ce le faci: ca să nu-ţi lipsească ceva mîine şi ca să se înmulţească toate cu prisosinţă în casa ta. Să-ţi mai spun încă un lucru, o, săracule cu mintea, pe
27v care ştiu că nu-l vei tăgădui:| Oare nu te învaţă *Sfînta Scriptură:* „Nu te îngriji ce vei mînca sau bea mîine"? [*Mt.*6,25]. Poţi oare să tăgăduieşti aceasta, sau poţi să spui că nu-i aşa? Desigur că nu! Atunci de ce trăieşti fără nădejde? De ce umbli şi nu stai? De ce te osteneşti şi te îngrijeşti de ale tale, dacă, după cuvîntul *Scripturii*, chiar de vei sta şi nu te vei îngriji, mîine toate cele necesare ţi le vei avea de-a gata şi nu-ţi vor lipsi? Acum trebuie să ştii însă — şi ştiind să-mi mulţumeşti — că eu sînt aceea care fac şi dăruiesc tuturor tot binele şi că, deşi eşti îndărătnic, îţi fac parte şi ţie, ca şi celorlalţi, din bunătăţile şi din comorile mele, şi îţi adaug şi mai multe la cîte ai. De aceea, recunoscînd aceasta, trebuie să-mi mulţumeşti.

71. *Dumnezeu nu te-a lăsat rob, ci stăpîn, de aceea tu să porunceşti lumii, iar nu lumea ţie*

Înţeleptul: Cuvîntul pe care mi-l înfăţişezi se află, într-adevăr, în *Sfînta Scriptură*. Aşa este, şi eu cred în el. Mai aminteşte-ţi însă că după ce atotputernicul Dumnezeu te-a plăzmuit în chip desăvîrşit pe tine şi toate cele ce se află întru tine, adică pămîntul şi tot ce produce el, marea şi tot ce cuprinde ea, m-a zidit şi pe mine din lut şi din ţărînă; pe tine te-a
28r făcut cu cuvîntul,| însă pe mine el însuşi m-a plămădit cu mîinile lui cele atotputernice, iar după aceasta, suflîndu-mi duhul său, m-a însufleţit, zicînd: „Adam, făptura mîinilor mele" şi [făcîndu-mă] după asemă-

gîndu-te te învăleşti? Căci vaca mea mulgi? Căci miiarea albinilor méle strîngi? Căci cu boul mieu ari? Căci cu săminţile méle samini? Căci cu corabiia mea pre mare şi cu calul mieu pre uscat îmbli? Şi ce să-ţi spuiu mai îndelung, ce pre scurt: căci — precum ţ-am mai dzis — cu toate ale méle te slujeşti? Şi de vréme ce precum eu să nu fiu bună, nice făcătoare de bine îmi dzici, căci ale méle bune părîndu-să în tot chipul cu dînsăle te chiverniseşti? Ce acéstea toate oricîte le faci, eu ştiu pentru ce le faci: pentru ca să nu-ţi ceva mîine lipsască şi mai mult în casa ta toate să să înmulţască. Şi să-ţi spuiu, săracule de minte, alta, carea
27v ştiu că nu o vei putea tăgădui: | Au nu te *Svînta Scriptură* învaţă: „Nu te griji ce vei mînca sau ce vei bea mîine?" [*Mt.* 6, 25]. Au putea-vii aceasta tăgădui, sau putea-vii că aceasta nu iaste aşea să dzici? Ba. Căci dară nu cu nedéjde trăeşti? Căci îmbli şi nu şedzi? Căci munceşti şi te grijeşti? Că (după cuvîntul *Scripturii*) de vei şi şedea şi să nu te grijeşti, mîine toate acéstea ţie trébnice nelipsindu-ţi, vor fi gata. Acmu dară, aceasta trebuie să cunoşti şi cunoscînd mie să-mi mulţămeşti: căci eu sînt tuturor în toate de tot binele făcătoare şi dătătoare, şi precum pre alţii, aşea şi pre tine (macară că îndărăpnic eşti), bunurilor şi vistearelor méle părtaş te fac şi din cît ai, mai multe îţi adaog. Şi pentru aceasta cunoscînd trebuie, iarăşi dzic, să-mi mulţămeşti.

71. *Nu rob, ce stăpîn lumii Dumnădzău ti-au lăsat; pentru aceasta tu pe dînsa, iară nu ea pe tine să stăpîniască*

Înţeleptul: Cuvîntul carele-mi arăţi adevărat al *Svintei Scripturi* iaste; şi aşea iaste şi aşea eu îl credzu. Însă îţi adu aminte că după ce desăvîrşit ti-au Dumnădzău atoateputérnicul plăzmuit şi toate în tine lăcuitoare ce să află, adecă pămîntul şi célea ce el le naşte, marea şi toate plinirile ei au făcut, mai pre urmă de
28r toate pre mine din lut şi ţărnă | m-au zidit. Şi ţie au dzis şi ti-au făcut, iară pre mine sîngur cu ale lui putérnice mîni m-au frămîntat, şi după aceasta, suflîndu-m cu duhul său, m-au însufleţat, dzicînd: „Adam, zidi-

narea sa, el m-a înălțat domn și stăpîn peste toate cele ce sînt în lume, adică în tine, pe toate mi le-a dat mie și pe seama mea: oile, boii, chiar și peștii mării și altele și „m-a încununat ceva mai prejos decît îngerii“ [*Ps.* 8, 6]. Pe scurt, pe mine m-a făcut stăpîn, iar pe tine slugă, poruncindu-mi mie să-ți poruncesc, iar ție să mă asculți, și te-a lăsat în voia mea, ca să mă folosesc de tine după cum îmi place mie. Iată deci că nu eu ție, ci tu mie trebuie să mi te supui, și nu eu de tine, ci tu trebuie să asculți de mine. Iar pentru că mi s-a dat de către atoatedătătorul Dumnezeu atîta autoritate încît să folosesc cum îmi place lucrurile tale — dar spre cele bune — să nu socotești că dacă mă voi lăsa în nădejdea lui Dumnezeu cel ce mi-a dat nădejdea, îmi va lipsi ceva! Nu! Le voi avea într-adevăr pe toate din belșug și nu-mi va lipsi absolut nimic. Căci „cei care caută pe Dumnezeu nu
28v vor fi lipsiți de nici un bine“ [*Ps.* 33, 10] și | iarăși, ascultînd de sfînta poruncă, voi osteni și în sudoare îmi voi agonisi hrana. Mai mult nu mă voi strădui numai pentru mine, ci și altora voi căuta să le fiu de folos și, mai ales, să le fac parte și altora din darul pe care mi l-a dat Stăpînul, pentru ca fructificîndu-mi talanții să realizez un cîștig și mai mare. Dar să realizez un cîștig, nu să umblu fără frîu în zadar și fără folos în petrecerile și dezmierdările care strică atît de mult trupului, ca și sufletului; ci lucrîndu-mi pămîntul, voi mînca și eu și-mi voi hrăni și fratele. Căci cum m-aș mai numi om, și cum m-aș considera slugă credincioasă stăpînului meu, dacă — ferească Dumnezeu! — mi-aș cheltui darul și cîștigul cu spurcatele și desfrînatele tale pofte! Căci aceasta nu numai ființele raționale, adică oamenii, vedem că nu o fac, dar nici animalele — ființele înzestrate cu simțuri — căci și ele arată una față de alta oarecare dragoste. Așadar, cum aș putea oare să ascult cuvintele tale viclene și corupătoare și să mă fac mai rău decît animalele neraționale, schimbîndu-mi natura omenească în natură nerațională? Aș ajunge mai rău decît animalele neraționale dacă te-aș asculta și aș face după cuvîntul tău. |

ťea mînulor méle!"[72]. Şi după asămănarea lui şi preste toate cîte fiitoare în lumea — în tine adecă — stăpîn şi domn m-au înnălţat, toate pre mînă şi pre samă mi-au lăsat: oile, boii, încă şi peştii mării şi alalte şi „cu oarece puţintel mai gios decît îngerii m-au încununat" [*Ps.* 8, 6] şi cu un cuvînt să-ţi dzic, pre mine stăpîn — pre tine slugă, pre mine poruncitoriu — pre tine ascultătoriu a fi au poruncit, şi în voe lăsîndu-mă, precum mi-a fi voia, aşea să mă cu tine slujăsc. Iată dară că nu eu ţie, ce tu mie eşti suppusă, nice eu pre tine, ce tu pre mine a asculta trebue. Şi pentru căci de la a toate dătătoriul Dumnădzău pînă într-atîta pozvolenie mi s-au dat, pentru acéia cu lucrurile tale, precum îm va plăcea aşea mă voi sluji, însă spre céle bune. Nici să gîndeşti că de mă voi lăsa în nedéjdea aceluia ce mi-au dat nedéjde, Dumnădzău, îm va lipsi ceva. Ba. Adevărat toate deplin voi avea şi una macară nu-m va lipsi, că: „ceia ce cearcă pre Dumnă-
28v dzău nu vor fi lipsiţi de tot binele" [*Ps.* 33, 10] |; ce iarăşi a lui poruncă svîntă ascultînd, voi munci şi în sudori voi agonisi hrana mea. Însă iarăşi nu numai pentru mine voi sili, ce şi altora voi nevoi a le folosi; şi mai vîrtos ca şi pe alţii darului mieu, de la stăpînul mieu dat, părtaşi să-i fac, şi neguţitorind talanţii miei, mai multă dobîndă să fac. Însă, dobîndă făcînd, nu în deşérte şi a fără folos mult trupului şi sufletului stricătoare desfătări şi dezmierdări să mă desfrînedz; ce lucrînd pămîntul mieu, voiu mînca şi eu şi pe fratele mieu voiu hrăni. Că mai vîrtos ce om m-aşi numi, sau cum driaptă slugă Domnului mieu m-aşi socoti, cînd în spurcate şi fără zăbală desfrînate alintăturile tale darul şi cîştigul mieu aş cheltui? Să nu dea Dumnădzău! Că aceasta nu numai dobitoacele sămăluitoare (adecă oamenii), ce nici dobitoacele simţitoare vedem că nu fac (căce şi iale una cătră alaltă o dragoste arată). Ce iată dară eu cum voiu réle şi stricătoare cuvintele tale asculta şi mai rău decît dobitoacele să mă fac şi firea cea omeniască să o schimb pre firea dobitociască? Şi încă decît dobitoacele mai rău, de voiu asculta şi voiu face după cuvîntul tău! |

29r 72. *Dumnezeu, care le poartă de grijă păcătoşilor, cu cît mai mult le va purta celor drepţi?*

Lumea: Acum văd cum cauţi să găseşti multe cuvinte, deşi fără nici o socoteală, ca să-mi răspunzi. Dar vreau să te întreb şi eu, pentru că spui că citeşti *Sfînta Scriptură*, oare nu zice aceasta într-un loc: „Ia aminte la păsările cerului, că nici nu ară, nici nu seamănă şi hrana nu le lipseşte?" [*Mt.* 6, 26]. Acum dar de ce vrei să te arăţi neascultător faţă de *Sfînta Scriptură?* Cum de calci porunca lui Dumnezeu, nesocotind-o, şi te căzneşti şi te lupţi în tot felul? Ari, semeni, vînezi, lucrezi şi aşa mai departe? De ce nu te laşi pe nădejde, şi atunci aş vrea să te văd cum vei trăi? Atunci vei cunoaşte cît sînt eu de bună şi cît sînt de bune bunătăţile bunătăţii mele.

73. *Nu celor leneşi, ci celor harnici le dă Dumnezeu darurile sale*

Înţeleptul: Cu acest raţionament înşelător vrei deci să mă amăgeşti şi să-mi demonstrezi că fac rău pentru că ar, semăn şi îmi agonisesc hrana cu o osteneală dreaptă? Dar nu socoteşti — sau chiar dacă socoteşti, numai te prefaci că nu — ce ordine înţeleaptă, frumoasă şi de mintea omenească nepricepută a stabilit Dumnezeu, cel slăvit în vecii cei fără de sfîrşit? Căci precum ţi-am mai spus, lăsîndu-mă peste toate acestea stăpîn şi căpetenie cum laşi unui împărat slugile pe care le
29v are,| toţi aşteaptă să mănînce pîinea mea. Şi după cum eu primesc de la împăratul meu — adică de la Dumnezeu — toate în dar şi fără vreo plată, să le dau şi lor la fel în dar şi fără plată, cu atît mai mult cu cît pentru mine, adică pentru om, au fost făcute toate spre slujirea şi înlesnirea lui. De aceea şi slugile mele trebuie să se hrănească din rămăşiţele bucăţelelor mele. Să ştii, deci, că acolo unde zice *Scriptura* despre păsări că nu seamănă şi nici nu seceră, şi totuşi Părintele ceresc le hrăneşte, e vorba despre săraci, care nu pot nici să semene şi nici să secere, dar care trăiesc datorită celor ce ară şi seamănă. Şi adu-ţi aminte şi de alt loc unde spune *Scriptura*, prin gura credincioasei

29r 72. *Dumnădzău grijea păcătoșilor avînd, cu cît mai vîrtos a drepților va avea!*

Lumea: Acmu vădz că tu multe cuvinte, însă fără socotială cuvinte, a răspunde vei afla. Dară însă voiu să te întreb, de vréme ce dzici că *Svinta Scriptură* citești: au nu dzice într-un loc: „Ia aminte paserile ceriului, că nice ară, nice samănă și hrana nu le lipséște"? [*Mt.* 6, 26]. Acmu dară, căci tu de *Svinta Scriptură* neascultătoriu te faci și căci poronca Domnului nesocotindu-o o calci și în tot chipul te silești și te nevoești — ari, sameni, vînedzi, lucredzi și alalte — și căci nu te lași pre nedéjde? Și atuncea să vedzi cum vei trăi; atuncea vei cunoaște cît sînt eu de bună și cîte sint de bune bunurile bunătăților méle.

73. *Nu celor leneși, ce celor ostenitori Dumnădzău darurile sale dă*

Înțeleptul: Au cu aceasta a ta amăgealnică socotială să mă amăgești și precum că ceva rău fac vei să-mi arăți căci ar, samăn și cu muncă driaptă hrană îmi agonisăsc? Dară aceasta nu socotești — au adevărat că, deși socotești, te faci a nu socoti — că Dumnădzău, în véci fără svîrșit luădatul, cît de înțeliaptă, frumoasă și de mintea omeniască nepricepută au orînduit tocmală? Că precum ț-am și mai dzis că, pre mine acestora tuturor stăpîn și mai mare lăsîndu-mă, precum
29v la un împărat oricîte slugi ari avea | toate a lui pită a mînca așteaptă, și precum eu, de la împăratul mieu Dumnădzău în dar și fără alt preț iau, așea lor în dar și fără plată să le dau; mai vîrtos că pricina mea, adecă a omului, alalte toate s-au făcut pentru slujba și pentru lesnirea lui. Pentr-acéia și slugile meale din rămășițele fărămușilor méle să să hrăniască. Deci să știi că unde dzice *Scriptura* pentru pasiri că nu samănă, nice ară și părintele cel ceresc le grijéște, va să dzică pentru cei săraci carii a ara putére n-au, nice a sămăna pot, carii prin pricina celor ce samănă și ară să hrănesc. Și-ți adă aminte unde mai dzice *Scriptura* prin rostul credincioasei hananéncii „căci și cînii să hră-

cananeence, că „şi cîinii se hrănesc din fărîmiturile ce cad de pe mesele stăpînilor lor“ [*Mc.* 7, 28]. Aşadar, şi eu arînd şi semănînd, se hrănesc atît păsările cerului din prisosul ţarinei mele, cît şi cîinii din fărîmiturile de la masa mea. Dar nici păsărilor în cuibul lor, nici cîinilor care şed în culcuşul lor nu le vine hrana în gură, ci păsările şi-o agonisesc zburînd, iar cîinii umblînd şi mirosind, căci ei caută hrana lor, nu hrana îi caută pe ei. Aşadar, acele animale neraţionale, care se conduc numai de simţuri*, se luptă pentru
30r hrana lor; | iar eu, fiind şi raţional şi conducîndu-mă în acelaşi timp şi de simţuri, cu ce îi greşesc lui Dumnezeu de-mi voi căuta hrana? Mai cu seamă că el singur, dintr-aşa bogată milă, a poruncit pămîntului să facă seminţele, să încolţească, să crească şi să dea roade spre hrana mea. Iată de ce mă voi strădui pururi de aceasta, căci nu celor leneşi şi trîndavi, ci celor harnici şi sîrguitori le-a dăruit Dumnezeu bunătăţile sale, precum a zis: „Bate şi ţi se va deschide, cere şi ţi se va da“ [*Mt.* 7, 7].

74. *Omului îi este dat să înfrunte toate primejdiile din lume*

Lumea: Acum după mintea ta necultivată şi socoteala ta rătăcită îmi dau seama că ai să spui că în mine sînt toate relele, greutăţile, neorînduielile, chinurile, nenorocirile şi răsturnările şi, aşa cum aiurezi, că eu aş fi mai rea decît toate relele şi mai amară ca tot amarul, că în mine nu se găseşte nici un lucru bun şi nici o bunătate, nici odihnă, nici linişte, nici pace sau înlesnire, ci în toate numai răutate şi, comparîndu-mă, cu tot răul mă asemuieşti. O, sărmane şi de trei ori nenorocitule! O, smintitule şi descreieratule, cum poţi una să spui şi să mărturiseşti, şi alta să urmăreşti şi să pofteşti? Dar dacă sînt atît de rea şi de cumplită, atît de amăgitoare şi de sălbatică precum spui tu, cu inima ta nedreaptă şi cu buzele
30v tale mincinoase, | atunci de ce locuieşti în mine? Şi

* ἄλογα ζῷα ὄντας αἰσθητικά = „fiind fiinţe neraţionale înzestrate cu sensibilitate“.

nesc din fărămuşurile ce cad de pe masa stăpînului" [*Mc*. 7, 28]; aşeadară, eu arînd şi sămănînd, şi paserile ceriului din rămăşiţa ţarinii şi cînii din fărămuşurile pînii méle să hrănesc. Nice paserile în cuibul lor, nice cîinii în stratul lor şedzînd, le vine hrană la gură, ce paserile cu zburarea şi cînii cu îmblarea şi cu adulmăcarea hrana îşi agonisesc; şi ei pe hrană, iară nu hrana pe dînsele cearcă. Acmu dară, acéle purtătoare de duh
30r nesimţitoriu[73] fiind, spre a lor hrană să | nevoesc; dară eu, purtătoriu de duh simţitoriu fiind, de voiu cerca hrana mea, lui Dumnădzău ce greşesc? Mai vîrtos că el singur, dintr-a lui preabogată milă, pămîntului au poruncit să criască săminţe, să dea roadă spre a mea hrană. Şi pentr-aceasta totdiauna mă voi nevoi, că nu celor léneşi şi trîndavi, ce celor nevoitori şi ostenitori au dăruit Dumnădzău bunurile sale, precum au dzis: „Bate şi ţi să va deşchide, cére şi ţi să va da" [*Mt*. 7, 7].

74. *Cîte fortuni în lume sînt, toate omului a le trage îi iaste*

Lumea: Acmu dară, după a ta proastă minte şi rătăcită socotială, cunosc că vei să dzici precum cîte răutăţi, cîte greutăţi, cîte răscoale, cîte nevoi, cîte bezcisnicii şi cîte blăstămăţii, toate în mine sînt şi, după cum buigueşti, eu să fiu mai rea decît tot răul şi mai amară decît tot amarul: nice bine sau bunătate, nice odihnă sau aşedzare, nice îndemînă sau lesnire în mine să află, ce numai în toate, tot rea şi tot răului potrivindu-mă, mă asameni. O, sărace şi de trei ori mişelule! O, streinule de minte şi lipsitule de crieri! O, cum una grăeşti şi mărturiseşti, şi alta cei şi pofteşti! Dară de vréme ce (cum dzici tu cu acea inemă
30v strîmbă şi cu acéle budze minciu-| noase) sint aşea de rea, aşea de cumplită, aşea de amăgitoare şi aşea de aspră, căce în mine lăcueşti? Şi adevărat ştiu că şi ca viiaţa într-această lume Dumnădzău să-ţi lungească te rogi. Şi încă cu bună samă mai ştiu că de ti-ai şti

ştiu adevărat că te rogi lui Dumnezeu ca să-ţi lungească viaţa în această lume şi ştiu şi mai sigur că, dac-ai fi convins că ai să intri în rai şi dacă te-ar lăsa în voia ta şi te-ar întreba ce doreşti: să mori şi să mergi în rai, sau să te lase să trăieşti în această lume, pare-mi-se — şi ce zic doar că mi se pare — tu ai renunţa într-adevăr la rai şi te-ai ţine de mine şi ai privi spre rai cu ochi răi, iar spre mine cu ochi buni, şi, pe scurt, m-ai alege mai degrabă pe mine decît raiul.

75. *Pentru omul cunoscător, lumea aceasta este iad şi supliciu*

Înţeleptul: Este adevărat şi sigur că tu posezi toate însuşirile rele pe care ziceai mai sus că ţi le atribui eu, şi aşa trebuie să te ştie toată făptura şi toată firea omenească, pentru că, fără îndoială, aşa eşti. Desigur că mă rog lui Dumnezeu să trăiesc cît mai mult în tine şi în mijlocul răutăţilor tale, dar nu pentru că te-aş iubi sau aş avea vreo poftă deosebită de tine sau de podoabele prin care ţi se vede goliciunea, ci pentru ca, trăind cît mai mult în chinurile răutăţilor tale, prin relele tale să mă fac bun. Să ştii, cu adevă-
31r rat, că eu| aşa te socotesc şi cu aceasta te asemăn, lume: tu eşti focul, trupul meu, oala, iar sufletul meu, aurul. Şi după cum cu cît fierbe aurarul mai mult aurul în oală cu atît iese mai curat, aşa şi eu pentru acest motiv mă rog în toate şi pentru toate slăvitului Dumnezeu să-mi dăruiască să trăiesc în tine timp cît mai mult, ca astfel, cu cît mă voi chinui mai multă vreme şi mă voi arde mai groaznic în cumplitul tău foc, cu atît mai frumos să mă împodobesc cu o cunună mai mîndră; după cum spune şi Pavel, vasul ales al lui Hristos: „ca prin foc" [*1 Cor.* 3, 15]. Pentru care cuvînt, cu o socoteală rătăcită papistaşii spun cum că în lumea de dincolo ar exista un foc curăţitor, pe care în limba lor îl denumesc *purgatoriu*. La aceasta şi împotriva acestei păreri vă răspund, ţie, ca şi papistaşilor, că în locul amintit nu spune fericitul Pavel că ar exista un al treilea loc deosebit, adică purgatoriul, pe lîngă rai şi iad, ceea ce nici Biserica noastră

adevărat că ești să mergi în raiu și de ti-ari lăsa în voia ta și să te întrébe: „Voia ți-i să mori și să mergi în raiu, au să te într-această lume a trăi las?" — pare-m (și ce dzic că-mi pare?) că adevărat de raiu te-ai lăsa și de mine te-ai apuca și spre raiu cu ochi răi, iară spre mine cu ochi buni ai căuta; și mai pre scurt: mai bine pre mine decît raiul ai alége.

75. *Cunoscutoriului om lumea aceasta muncă și iad îi iaste*

Înțeleptul: Prea cu adevărat și cu bună samă că cîte tituri de răutăți ai pomenit căci dzic eu că le ai, așea iaste; și într-acesta chip toată zidirea și toată firea omeniască să te știe. Căci, fără altă de socotință îndoială, așea ești; și adevărat și în tine și între răutățile tale mai mult a trăi lui Dumnădzău mă rog. Însă nu ca doară pentru că vreo dragoste sau vreun libov spre tine sau spre dezbrăcate podoabele tale am, ce ca mai mult între chinurile răutăților tale trăind, prin răutăți bun să mă fac. Și încă cu adevărat în
31r știre să-ți fie | că eu pre tine într-acesta chip te socotesc și cu aceasta te potrivăsc, lume: tu adecă ești foc, trupul mieu oală și sufletul aur. Și precum zlătariul cu cît mai mult în oală fiiarbe aurul, cu atîta mai lămurit iasă, așeadară eu, pentru aceasta în toate și de toate slăvitului Dumnădzău mă rog, ca mai mult în tine a viețui vréme să-m dăruiască; și așea precît prin mai multă vréme mai mult pedepsindu-mă și de cumplit focul tău groznic ardzindu-mă, cu atîta mai de frumoasă cunună, podoabă, să mă spodobăsc. Precum și a lui Hristos alesul vas, Pavel, grăiaște că „ca prin foc" [*1 Cor.* 3, 15], la care cuvînt, cu greșită socotială dzic papistașii, precum în céia lume să fie un foc curățitoriu căruia cu limba lor *purgatorium* îl număsc. Ce la aceasta și împotriva acestuia cuvînt, precum ție, așea papistașilor, răspund că nu dzice acolo fericitul Pavel precum iaste deosăbit al treile loc, adecă raiul, iadul și *purgatorium* (căce nice Besérica noastră aceasta priiméște), ce numai doao locuri:

nu admite, ci numai două locuri: raiul și iadul; de purgatoriu nepomenind nici Biserica răsăriteană, nici vreo altă *Sfîntă Scriptură*. Prin cuvintele „ca prin foc“ te numește pe tine foc și arată că drepții, umblînd în
31v tine,| umblă ca prin foc, și din focul tău ies curățați și purificați ca aurul. Așadar, tu pentru mine ești acum un foc curățitor și, cu cît voi trăi mai mult în tine — după cum ți-am mai spus — dar nu după plăcerea ta, ci după porunca lui Dumnezeu, cu atît voi ieși mai fericit și vrednic de un dar mai mare. Să mai știi că, în veacul acesta, tu ești foc curățitor pentru trupurile omenești (pentru că nu există altul în lumea de dincolo, cum susțin în zadar papistașii). Deci pe cei cu mintea întreagă i temători de Dumnezeu, dacă se feresc de tine și de desfătările tale, îi dai afară spre veacul cel fără de sfîrșit mai luminoși, mai curați, mai vrednici de laudă și mai fericiți și, deși ești rea, tu devii pentru ei bună și folositoare. Iar pe cei slabi la minte și săraci cu știința, care uitînd de legile Domnului și Dumnezeului lor se lasă pradă dezmierdărilor și desfătărilor tale și se încurcă în feluritele tale pierzanii, tu îi izgonești săraci și goi de tot binele, și nu-i lași numai cu atît, ci din cauza ta îi faci și moștenitori ai gheenei. Și precum cei drepți, fericiți, plini de tot darul desăvîrșit și împodobiți vor moșteni împărăția
32r cerurilor, așa| cei nedrepți și păcătoși, care nu au cunoscut în viață răul și nici vreun fel de amărăciune, vor moșteni în iad și în gheena, în focul pregătit Diavolului și slugilor lui, în vecii cei fără de sfîrșit, cumplita și nesuferita muncă de unde răscumpărare și iertare nu există niciodată.

76. *Dacă te vei împotrivi vitejește lumii, adică Diavolului, vei birui*

Lumea: Te rog acum, dulcele și iubitul meu prieten, pentru numele lui Dumnezeu, deoarece am început și eu să-mi dau seama că vorbele tale nu sînt vorbe de ocară și că oricît m-aș împotrivi ție — deși aș avea și eu ce să-ți răspund — nu voi putea totuși să te birui, nici nu voi putea răbda să trag într-un jug cu tine; în numele viului Dumnezeu, te conjur să-mi spui drept,

raiul, iadul; iară de *purgatorium* nice Besérica Răsăritului, nici altă *Svîntă Scriptură*[74] pomenéşte, ce numai „ca prin foc", adecă pe tine te numéşte foc şi drepţii
31v în tine | îmblînd, ca prin foc îmblă şi ca prin foc, din tine, ca aurul es curaţi şi lămuriţi. Aşeadară, tu mie acmu foc curăţitoriu îm eşti şi cu cît în tine mai mult — precum am mai dzis mai sus — voiu trăi (însă nu după a ta poftă, ce după a lui Dumnădzău poruncă), cu atîta mai fericit şi de mai mare dar vrédnic voiu eşi. Aşeadară, să ştii că tu, într-acest veac, trupurilor omeneşti foc curăţitoriu eşti (iară nu altul în céia lume cum brudesc papistaşii), ce pre cei cu minte întriagă, temătorii de Dumnădzău, de să feresc de tine şi de desfătările tale, mai luminoşi, mai curaţi, mai lăudaţi şi mai fericiţi cătră veacul cel fără de sfîrşit îi scoţi. Şi tu fiind rea, lor bună şi de folos te faci; iară pre cei slabi la minte şi ticăloşi cu firea, carii poruncile şi legăturile Domnului şi Dumnădzăului lor uitînd, spre a tale dezmierdăciuni şi desfătări să dau şi cu toate féliurile tale de slobodzenii să îngurluesc, pre aceia săraci şi goli de tot bine izgonindu-i, nu cu atîta îi laşi, ce — prin pricina ta —şi gheennii moştenitori îi faci. Şi precum cei drepţi, fericiţi şi plini de tot darul desăvîrşit şi împodobiţi a ceriurilor împă-
32r răţie, aşea cei | nedrepţi şi păcătoşi, deşerţi de tot binele, plini de tot răul şi amarul, a iadului şi gheennii, Satanii şi slugilor ai gătit foc; şi multă, fără sfîrşit, în véci cumplită şi nesuferită muncă vor să moşteniască, a cărora răscumpărare şi vreodată ertare nu iaste.

76. *Împotriva lumii, adecă a Diiavolului, vitejeşte de vei sta, birui-l-vei*

Lumea: Mă rog dară acmu, dulcele şi iubitul mieu priiatin, pentru numele lui Dumnădzău, de vréme ce şi eu am început a cunoaşte că cuvintele tale cum nu sînt réle şi eu oricît împotriva ta m-aş pune (macar că şi eu am a-ţi răspunde), să te dovedesc nu voiu putea, nice cu tine într-un giug a trage voiu birui[75]; numai iarăşi te pre numele viului Dumnădzău giur

pentru că eu însămi nu sînt în stare să mă cunosc ce
sînt şi cum sînt, iar de cînd mă cert şi discut cu tine,
mintea mea parcă ar fi intrat în Labirintul cretan, şi
nu sînt capabilă să găsesc nicăieri vreo cale sau vreo
ieşire, deşi am căutat multe. Şi de vreme ce Dumnezeu
atoatefăcătorul nu te-a făcut piatră, lemn sau vreun
alt fel de animal fără de simţire, ci om înzestrat cu
minte şi cu socoteală şi te-a înnoit cu duh dumnezeiesc,
iarăşi zic şi te rog, spune-mi, ce fel de răutate şi ce fel|
32v de bunătate am; şi de cînd trăieşti şi umbli tu prin
mine, n-ai găsit nimic să-ţi placă şi nimic vrednic de
tine? Iar dacă, după cum îţi spun, vei găsi şi îţi va
plăcea totuşi ceva, fie-ţi, iubitule, slobod şi îngăduit,
ia şi fă orice vrei. Dar dacă nu găseşti nimic care să-ţi
placă, nici eu n-am să te constrîng cu de-a sila sau cu
vreo supărare să-ţi placă. Oare am eu vreo putere să
te supăr cu asemenea lucruri? Iar dacă nu vrei să te
împrieteneşti cîtuşi de puţin cu mine şi cu bunătăţile
mele, nici să mă lauzi, cel puţin taci, ţine-ţi gura şi
nu mă dispreţui în faţa tuturor. Îţi spun şi te rog, iarăşi,
taci, pentru că ştiu că tăcerea e lăudată de oamenii
înţelepţi.

77. *Trupul este asemănat cu lumea, iar sufletul cu cerul*

Înţeleptul: Pentru că m-ai conjurat în numele
marelui Dumnezeu ca să-ţi scot la vreun drum şi la
vreo ieşire mintea ta aceasta, pe care ţi-ai vîrît-o în
Labirintul cretan, am să-ţi spun multe, cu bucurie şi
adevărat, şi n-am să rîd de tine. Tu eşti creaţia şi
făptura veşnicului împărat, înfrumuseţată întru toate
podoabele tale — pentru că Dumnezeu nu face nimic
urît sau displăcut — desăvîrşită întru toate, în decurs
de şase zile, după cum scrie Moise, cel mai vechi
33r dintre toţi istoricii.| Tu eşti numită *macrocosm*, proto-
tip şi model al *microcosmului*, adică al omului; de
aceea toate podoabele care se găsesc în tine pot să se
explice ca fiind ale omului şi toate cele ale omului ca
fiind ale tale. Astfel, mai întîi în tine este lumina, care
corespunde la om cu credinţa, în tine este tăria de
deasupra, adică cerul, care la om este nădejdea, în

să-m spui pe drept; că nice eu ce sînt şi cum sînt a
mă şti nu pot, şi cu tine de cînd mă gîlcevăsc şi des-
putaţii fac, mintea ca cum mi-ar fi întrat în Lavirin-
thul Critului, şi nice într-o parte vo cale sau deşchidere
— macar că mult am silit — a afla sint harnică. Ce
de vréme ce Dumnădzău atoateziditoriul nu piatră
sau lemn sau altăceva din dobitoace nesimţitoare, ce
om cu minte şi cu socotială ti-au făcut şi cu duh dumnă-
dzăesc ti-au prefăcut, iarăşi dzic şi te rog, spune-m,
32v ce féliu de răutate | şi ce féliu de bunătate am, şi de
cînd vieţueşti şi îmbli în mine ceva să-ţi placă şi de
tine vrédnic nu ai aflat? Şi, precum dzic, de vei afla
şi de va ceva plăcea de tine, iubitule, neoprit şi nea-
părat îţi iaste şi ce-ţi va fi voia, acéia ia şi fă. Iară
de nu vei ceva să-ţi placă găsi, nice eu cu de-a sila
sau cu vo asupreală a-ţi plăcea te silesc. Sau am eu
vo putére spre aceasta să te asupresc? Ce de vréme ce
nicecum cu mine şi cu a méle bunuri în prieteşug a te
da nu vei, nice a mă lăuda poftéşti, încailea taci şi
gura îţi st<r>înge, şi nu mă cătră toţi de ocară face; şi
iarăşi dzic şi mă rog, taci, că ştiu că tăcérea de oamenii
înţelepţi lăudată<-i>.

77. *Trupul lumii, iară sufletul ceriului să potri-véşte*

Înţeleptul: De vréme ce pre numele a marelui şi
celui dintru-nnalturi, Dumnădzău, m-ai giurat ca această
a ta, în Lavirintha Critului întrată minte, la o cale şi
la o eşire să o scoţu, foarte bucuros şi întru adevăr
spune-ţi-voiu şi nu te voiu amăgi. Tu eşti plazma şi
zidirea a vécinicului împărat şi înfrămseţată în toate
podoabele tale, (căci Dumnădzău ceva grozav şi neplă-
cut nu face), prin vréme a şease dzile deplin întru
toate isprăvită precum, decît toţi mai vechiul istoric,
33r scrie Moisi. | Şi pre tine „lume mare" te chiamă, pildă
şi tipos a „lumii mici", adecă a omului[76]; şi toate
podoabele şi céle ce în tine să află, spre om şi céle ce
sînt în om <spre tine>să pot tîlcui. Dzic dară: întîi
în tine iaste lumină, carea la om iaste credinţa; la
tine întăritură, adecă ceriul, carea la om iaste nedéjdea;
la tine sînt apele diasupra[77], carele sint la om de la

tine apele de deasupra, care la om sînt grijile lăsate de Dumnezeu, apoi apele de dedesubt, care sînt tulburările ce vin de la trup; în tine este pămîntul — la om, trupul. Ierburile şi copacii înseamnă faptele bune; seminţele şi roadele tale sînt virtuţile şi milosteniile. Soarele este imaginea înţelepciunii celor veşnice, iar luna imaginea lucrurilor temporale. Peştii, care stau totdeauna în apă, sînt umilinţele, păsările zburătoare sînt contemplaţiile celor cereşti; animalele neraţionale sînt ajutorarea şi miluirea săracilor; tîrîtoarele, adică animalele care se tîrăsc pe pîntece, sînt suferinţele durerilor altora; sălbăticiunile înseamnă meditarea la demoni şi la răutate; iar omul, plăsmuit după chipul lui Dumnezeu, înseamnă însăşi constituţia proprie şi naturală a omului, plinătatea proprie şi naturală a minţii; raiul reprezintă fericirea desăvîrşită şi imitaţia slavei. De aceea, dar, microcosmul, adică omul,|
33v avînd credinţa drept lumină, adică drept lege, avînd un firmament, adică nădejdea — pentru că în primul rînd de acestea am nevoie — trebuie să arate adevărul cu lumina credinţei, iar păcatul şi întunericul să le risipească şi să le distrugă. Într-acest fel eşti tu, deci, o, lume!

M-ai mai întrebat încă: ce fel de bunătate şi ce fel de răutate ai? Am să-ţi arăt şi aceasta. Bunătatea ta este următoarea: după cum tu eşti curată la vederea ochiului trupesc, aşa şi eu să fiu neînceţoşat în lumina credinţei şi să umblu prin ea cu bună pace; precum este firmamentul, adică cerul, întărit şi larg, aşa să fie nădejdea mea în Dumnezeu puternică şi neclintită; la fel toate celelalte, precum ţi le-am însemnat şi ţi le-am arătat mai sus: dacă vrei să le judeci bine, atunci eşti bună şi prea bună pentru mine, şi chiar ajutătoare spre folosul trupului şi sufletului meu. Iar răutatea ta aceasta este şi în acest chip: dacă microcosmul, adică omul, nu se va lumina cu credinţa şi nu se va întări cu nădejdea, dacă nu va lua seama la ispitele şi supărările de care este înconjurat, dacă nu-şi va
34r sili trupul| către faptele bune, ca să nască şi să răsară roada virtuţilor şi dacă nu va umbla cu smerenie şi blîndeţe şi nu va privi spre cele cereşti, ci spre cele

Dumnădzău lăsate grije; apele dedesupt sint carile din trup născătoare dodeiale. În tine iaste pămînt, la om trup; erbile şi copacii sint bunele lucruri; roadele şi săminţele tale sint bunătăţile şi poménele; soarele — a vécinicilor înţelepciune; luna — a vremennicilor arătare[78]; peştii, carii sint pururea în apă, sint plecăciunele; pasirile zburătoare sint cereştile privéle; dobitoacele — a săracilor agiutoriu şi agiutorie; tîrîitoarele, adecă lighioaele carile pe pîntece să trag, sint a altor durori pătimiri; jiganiile însămniadză a demonilor şi a răutăţilor chitiri; iară omul, spre a lui Dumnădzău închipuire făcut, însămniadză hireşea sau firiasca a omului alcătuire şi hireşea şi firiasca a minţii plinire; raiul, acea desăvîrşit fericire şi a
33v slavii urmare arată. Pentru aceasta dară „lumea mică", adecă | omul, avînd lumină, adecă légea, credinţa şi avînd întăritura, adecă nedéjdea (şi acestea întîi îm sint trébnice), ca lumina credinţii adevărul să arate, iară greşeala şi întunérecul să împraştie şi să răşchire. Într-acesta chip dară eşti tu, o, lume! Mai întrebatu-m-ai încă: ce féliu de bunătate şi ce féliu de răutate ai? Şi aceasta să ţi-o svitesc: Bunătatea iaste aceasta, căci cînd voiu socoti că lumina ta iaste închipuitoare credinţii méle şi precum tu, întru a trupăscului ochiu, pravilă eşti curată, aşea eu în lumina credinţii fără ceaţă să fiu şi printr-însa cu bună pază să îmblu; şi precît iaste întăritura, adecă ceriul tău, de vîrtos şi mare, aşea nedéjdea mea cătră Dumnădzău să fie tare şi vîrtoasă; şi aşea célélalte toate, precum mai sus am însămnat şi ţ-am arătat, de le voiu socoti, atuncea bună şi prea bună îm eşti şi cătră a trupului şi a sufletului mieu folosinţă mă agiutoreşti. Iară răutatea ta, încă aceasta şi într-acesta chip iaste: că „lumea mică" — adecă omul — de nu să va lumina cu credinţa şi nu să va întări cu nedéjdea, şi de nu să va griji de ispite şi de dodiiale carile împre-
34r giurul său are, şi de nu-şi va spre bune lucruri nevoi | trupul, ca să nască şi să odrăsliască roadă de bunătăţi, şi de nu va cu plecăciune şi cu smerenie îmbla, şi de nu să va uita celor cereşti ce celor pemînteşti, adecă de va după a trupului, iară nu după a sufletului voe

pămîntești, adică de va umbla după poftele trupului, și nu după ale sufletului; dacă nu se va mîhni și nu se va milostivi de suferințele și nenorocirile celorlalți și nu va reflecta și medita în ce fel urmează să se păzească și să se apere de demoni care se silesc să facă rău firii omenești și de răutatea lor; dacă nu-și va aminti că el este făcut după chipul și asemănarea creatorului său — adică a lui Dumnezeu — și că este însuflețit și înnoit cu duhul lui cel sfînt și de nu va cunoaște că el este om, iar nu animal, cu minte dreaptă și desăvîrșită ca să cunoască binele și răul, ca să se ferească și să se păzească de rău și să aibă și să facă binele; și dacă nu se va căzni și nu se va sili ca atîta timp cît se află întru tine să dobîndească raiul, adică slava și fericirea cea desăvîrșită și nesfîrșită, cu mai sus pomenitele și de trei ori fericitele virtuți, atunci tu ești rea și rele sînt toate ale tale. Căci dacă se va depărta microcosmul, adică omul, de aceste luminate podoabe, |
34v nu va putea lumina groaznica întunecime și beznă a păcatelor și a greșalelor, și astfel va fi dat pradă iadului și focului gheenei. Iar aceluia, o, nenorocitul, i-ar putea spune cineva cuvîntul lui Hristos: „Mai bine i-ar fi fost lui să se fi născut piatră, și nu om". În felul acesta, deci, te faci tu rea și cumplită pentru om și într-acest chip te faci și te transformi din bună în rea, din dorită în respingătoare, din blîndă în sălbatică, din frumoasă în urîtă, din folositoare în dăunătoare și, într-un cuvînt, din făcătoare de viață în aducătoare de moarte. Iată dar că te-am scos acum din Labirint, adică din confuzia și din închisoarea ce-ți cuprinsese mintea, și ți-am arătat ce ești și cum ești. Așa să te știi și să te cunoști negreșit și așa să te cunoască toată creatura. Cu toate că pînă la urmă nu te-ai putut înfrîna pînă nu mi-ai arătat vicleșugul și răutatea pe care le păstrezi ascunse în conștiința ta, și m-ai rugat ca, de vreme ce te-am cunoscut, să nu te dezvălui celorlalți, lucrul acesta însă este mai presus de firea mea, pentru că spune un poet arab: „Două lucruri rătăcesc mintea: a ține cuvîntul în tine cînd

îmbla, şi de nu va pe cei neputérnici şi săraci agiutori, şi de nu i să va, de a altora pătimire şi nevoe, jeale şi milă face şi de nu va socoti şi va chiti precum de demoni şi de a lor cătră firea omenească spre rău silitoare răutăţi îi iaste a să feri şi a să apăra, şi de nu-şi va aminte aduce că el spre închipuirea ziditoriului său (adecă a lui Dumnădzău) iaste făcut şi cu al său svint duh înviiat şi prefăcut, şi de nu va cunoaşte precum el om, iară nu dobitoc iaste şi cu minte deplin şi desăvîrşit a cunoaşte binele şi răul, de rău să să păzască şi să să feriască, iară binele să-l aibă şi să-l facă, şi de nu va sili şi de nu va nevoi ca, în tine fiind, cu aceaste mai sus pomenite şi de trei ori fericite bunătăţi, raiul, adecă slava şi fericirea cea desăvîrşită şi fără săvîrşit să-şi agonisască, atuncea rea eşti tu şi réle toate ale tale. Că lipsindu-să „lumea mică" (adecă
34v omul) de acéste luminate | podoabe ale a greşélelor şi a păcatelor groznice de întunecări bezne, a lumina nu va putea, şi aşea iadului şi focului gheennii să va da, la carile, o, ticălosul, cuvîntul acela al Domnului Hristos să poate dzice: „Mai bine ar hi fost aceluia piatră (iară nu om) să fie născut"[79]. Într-acesta chip dară omului rea şi cumplită te faci şi într-acesta féliu din bună, rea, din dragă, urîtă şi din blîndă, groznică, din frumoasă, grozavă, din folositoare, stricătoare şi — cu un cuvînt să dzic — din înviitoare, omorîtoare te schimbi şi te prefaci. Iată acmu dară că din Lavirinthul, adecă din învăluirea şi din închisoarea carea mintea îţi cuprinsésă, ti-am scos, şi ce eşti şi cum eşti ţ-am arătat. Şi adevărat aşea să te cunoşti şi să te ştii şi aşea toată zidirea să te cunoască. Însă dară pre urmă vicleşugul şi răutatea carea într-ascunsul inemii tale ascundzind ţii, a nu-m arăta a ţinea nu ai putut, ce m-ai rugat că de vréme ce ti-am eu cunoscut, încai altora să nu te svitesc, care lucru peste fire îm iaste. Că dzice un înţelept stihotvorţ arăpăsc: „Doaă lucruri
35r smintială minţii fac: cuvîntul în sine a-l ţinea în

se cuvine să vorbeşti şi a vorbi cînd trebuie să taci"*.
35r Şi acum| la timpul potrivit, atunci este bine să te străduieşti să vorbeşti, pentru aceasta dar, deşi nu te-am cunoscut în întregime — şi ce zic întregime, cînd nici măcar a mia parte nu ţi-am cunoscut! — în măsura în care totuşi te-am cunoscut te voi mărturisi necontenit tuturor, fără să tac. Căci aceasta şi trebuie, şi mi se cuvine să fac.

78. *Cînd te laudă lumea, cercetează-te pe tine însuţi dacă eşti aşa cum zic oamenii; dar nici cu aceasta nu te mîndri*

Lumea: Am cunoscut şi am înţeles acum că îţi sînt drepte vorbele şi că dreaptă îţi este socoteala şi îţi mulţumesc mult că mi-ai arătat aşa cum trebuie drumul acesta şi calea de ieşire pentru mintea mea neştiutoare. De aceea îţi făgăduiesc din tot sufletul să fiu pentru tine bună, şi nu rea, blîndă, şi nu înspăimîntătoare, folositoare, iar nu dăunătoare, de viaţă făcătoare, iar nu ucigaşă, şi doresc ca de acum înainte să te afli în prietenia şi în dragostea mea, iar eu să-ţi slujesc în toate ca o bună prietenă şi ca o mamă credincioasă, pe care o arde la inimă pentru fiul său.

79. *Cercetează-le şi ascultă-le pe toate; pe cele bune primeşte-le, iar pe cele rele respinge-le*

Înţeleptul: Eu sînt foarte ascultător şi stau gata să-mi plec urechea spre orice cuvînt bun şi adevărat. Dar iarăşi, după socoteala mea, trebuie să mă gîndesc cum stau lucrurile; de voi afla şi voi cunoaşte că eşti
35v statornică în vorbe şi în credinţă,| şi dacă părerea mea se va potrivi cu a ta, iar firea unuia se va împăca cu a celuilalt, îţi voi dărui bucuros prietenia mea.

Raţionament. Condiţiile de sus şi cele de jos, ca şi cele lăuntrice pe care le cuprind, aşa cum am arătat mai înainte, precum le ai tu, le am şi eu. Pe tine te numesc macrocosm, iar pe mine microcosm. Tu eşti rotundă, eu sînt rotund; şi dacă vei întreba în ce chip sînt rotund, măsoară din creştetul capului pînă la

---

* Saadi, *Gulistan*, prefaţa (*trad. rom. cit.*, p. 16).

vréme de grăit, și a grăi în vréme de tăcére; iară | în vréme de trebuință acéia iaste bine, ca în voroavă să te nevoești"[80]. Pentr-aceasta dară, macară de tot — și ce dzic de tot, că nice a miia parte nu ti-am cunoscut — ce iară precît ti-am priceput, netăcînd, tuturor nepărăsit totdiauna te voi mărturisi, căci aceasta îm și trebuie și mi să și cade.

78. *Cînd lumea te laudă, oare iaste precum dzic oamenii, singur pre tine te ispitéște; nice cu aceasta să nu te mîndrești*

Lumea: Cunoscut-am și priceput-am acmu dară că drépte-ți sînt cuvintele și bună îți iaste socotiala. Și pentru căci aceasta a minții méle ceii necunoscătoare mi-ai arătat drumul și a drumului eșire cum să cade, foarte îți mulțămăsc. Și pentru aceasta, eu cu toată inema ție mă giuruesc ca nu rea, ce, bună, nu groznică, ce blîndă, nu stricătoare, ce folositoare, nu omorîtoare, ce înviitoare să-ți fiu. Și de acmu înnainte în prieteșugul și în dragostea mea să te afli poftesc, și eu în toate, ca un bun priiatin, și ca o credincioasă și de fiiul său duioasă maică să-ți slujesc.

79. *Toate cearcă și ascultă; céle bune opréște, céle réle izgonéște*

Înțeleptul: Eu sint foarte ascultătoriu și cătră tot cuvîntul bun și adevărat, uréchea plecătoriu; și iarăși după socotiala mea sama cum să cade să-m iau. Și de voiu afla și voiu găsi precum ești în cuvînt și în
35v credință stătătoriu | și chipurile a unuia cu a altuia de nu să vor potrivi și firea unuia cătră a altuia de să vor lipi, bucuros și la prieteșug te voi priimi.

Socotială. Suptstările, asuprastările, împregiurstările și céle dinlontru cuprinse, precum mai sus am pomenit, precum le ai tu, le am și eu[81]. Pre tine *macrocozmos*, pre mine *microcozmos* mă chiamă. Tu ești rătundă, eu sînt rătund; și de vei întreba în ce chip sînt rătund, măsoară din créștetul capului pînă

tălpile picioarelor şi din vîrful degetelor mîinii stîngi, şi închipuieşte-ţi că vei găsi aceeaşi lungime a măsurii în amîndouă părţile. Deci iată că şi eu sînt rotund: în aceasta ne asemănăm, dar nu ne putem asemăna în ce priveşte măsura, pentru că tu eşti mai mare, iar eu sînt mai mic*. Tu eşti deci mai mare şi rotundă, eu sînt mai mic şi tot rotund; tu eşti aşa prin natura ta, iar eu iarăşi aşa prin natura mea; dar două mingii rotunde pot sta oare una peste alta? Nu, pentru că alunecă şi cad una de pe cealaltă şi nu se pot lipi cu totul una de alta. Şi, ca să zicem aşa, poate sta o ghiulea rotundă de piatră pe o boltă rotundă sau în
36r vîrful acelei bolţi sau cupole rotunde?** | Nu, ci negreşit se va rostogoli. Deci tot aşa şi firea ta tinde spre cele pămînteşti, iar a mea spre cele cereşti; şi se deosebesc la fel de mult, ca şi apa de foc. De va putea apa să stea împreună cu focul şi două mingii rotunde să se rezeme una pe alta, voi putea şi eu lega prietenie cu tine. De aceea este zadarnic şi nepotrivit să mă rogi, căci nici nu te voi asculta, nici nu voi face ceea ce-mi ceri.

80. *Nu face loc păcatului cîtuşi de puţin, căci păcatul, găsind cel mai mic prilej, poate face mari răutăţi*

Lumea: O, cinstitul meu prieten şi preadulcele meu fiu, dar dacă te rog să fii prietenul meu şi dacă te îndemn la dragostea părintească, nu-ţi spun să te desfătezi în toate zilele, şi la fel, cu mine şi cu doritele mele dezmierdări; dar dacă nu la trei zile o dată, cel puţin o dată pe săptămînă; munceşte şi termină-ţi treburile în curs de şase zile, iar în cea de-a şaptea zi odihneşte-te, precum te învaţă şi porunca lui Dumnezeu şi, odihnindu-te, bea, mănîncă, desfătează-te,

* P. Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, Coloniae Agrippinae, 1773, I, c. IV, *De homine: Nam ut dicit Solinus* (c. V. *Mirabilium), tanta est inter extremitates brachiorum corporis latitudo, quanta est a planta pedis usque ad verticem ipsius longitudo. Et ideo microcosmus, i.e. minor mundus dicitur, eo quod ad mundi similitudinem mensuratus aequaliter comprobatur.*

** Cp. Saadi, *Gulistan*, I, 4: „Pe cei josnici stă învăţătura *ca pe-o turtă nucile*, de-a dura" *(trad. rom. cit.*, p. 38).

în talpele picioarelor și din vîrvul dégetelor mînii dreapte pînă în vîrvul dégetelor mînii stîngi, și vedzi că tot o cîtință a măsurii într-amîndoao părțile vii afla; și așea, iată că și eu sint rătund[82]. La aceasta potrivire avem. Numai cu cîtința a ne asămăna nu putem, căci tu ești mai mare, eu sint mai mic. Acmu, tu ești mai mare și rătundă, eu sînt mai mic și iară rătund; tu din fire așea și eu din fire iară așea; și 2 gloanță rătunde unul peste altul poate să stea? Ba, ce numai unul de pe altul iaste să să răstoarne și să să prăvăliască. Nici peste tot poate unul de altul să să lipască și, ca cum am dzice, pre un rătund sclip sau
36r în vîrful acelui rătund sclip sau cumbea, un | rătund tăvălic de piatră poate să stea? Ba, ce numai îi caută a să prăvăli. Așeadară, firea ta céle pămintești, iară a mea acéle cerești caută, și atîta osăbire fac, cît apa din foc; și de va putea focul cu apa într-un loc a lăcui și doaă rătunde gloanțe unul preste altul a să sprijeni, și eu cu tine prieteșug voiu putea alcătui. Pentru aceasta dară, în zădar și în deșert te rogi, căci nice te voiu asculta, nice ce te rogi voiu face.

80. *Nicicum loc păcatului să nu dai; căci păcatul, cît de mică pricină aflînd, mare răutăți a lucra poate*

Lumea: O, cinstitul mieu priiatin și dulcele mieu fiiu! Dară căci îți ca priiatin să-m fii dzic și căci cătră dragostea părintească te învitedz, nice dzic eu, în toate dzile și totdiauna cu mine și cu îndrăgitele méle să te veselești desfătări; ce, de nu în trei dzile o dată, macară într-o săptămînă o dată, prin vrémea a șease dzile lucrînd și isprăvind toate răcodéliile tale, iară a șeaptea dzi te odihnéște, precum și dumnădzăiasca poruncă te învață; și odihnindu-te, bea, mănîncă, te desfătiadză, te dezmiardă și te veseléște, ca și tu din munca și din truda mînulor tale să cunoști dulceață. Că dacă ți-i voia să-ți spuiu cu dreptul, numai cît vei

mîngîie-te şi veseleşte-te ca să cunoşti şi tu din truda şi din osteneala ta măcar o dulceaţă. Pentru că, dacă vrei să-ţi spun adevărat, numai cît vei mînca şi cît vei bea, numai atîta vei fi cîştigat, deoarece pe toate
36v celelalte le vei lăsa| şi nu vor folosi nici ele de tine, nici tu de ele; şi numai cîtă vreme vei petrece bine şi te vei desfăta veselindu-te, numai atîta va însemna că ai trăit. Deci reflectează şi ia bine aminte la cuvintele mele şi, pentru că eşti înţelept, procedează aşa cum ţi se va părea că e mai bine şi mai cuvenit. Dorind numai binele şi liniştea ta şi alegîndu-ţi cele ce îţi sînt mai de folos, eu către acestea te îndemn şi acestea te învăţ.

81. *Poftele lumeşti, adică păcatele, scurtează viaţa*

Înţeleptul: O, lume, ţi-am spus că îmi plec urechea şi le-ascult pe toate, şi precum caută albina prin toate florile şi prin toate locurile şi strînge miere dulce oriunde o va găsi, iar unde va afla amărăciune, acolo o lasă, aşa şi eu, după ce am ascultat toate vorbele tale şi bune şi rele, o voi asculta şi pe aceasta. De vreme ce îmi alegi o zi dintr-o săptămînă, şase zile să fac după voia mea şi o zi după voia ta, să socotesc mai întîi zilele vieţii mele şi, dacă voi găsi timp să mă pot desfăta şi să mă veselesc pe săturate, precum îmi zici tu, voi face şi asta. Dar dacă nu voi găsi vreme destulă, ci numai cît voi începe voi şi termina, oare cu ce folos
37r şi cu ce socoteală| voi asculta cuvîntul tău?

82. *Adu-ţi mereu aminte de trei lucruri: moartea, învierea şi dreapta judecată ce va să fie*

Lumea: Ascultă-mă, te rog, puţin, ca să-ţi arăt o socoteală frumoasă, care ştiu că o să-ţi placă mult — pentru că, zău, are şi de ce să-ţi placă; iar de nu-ţi va plăcea, o să faci şi tu o socoteală. Să zicem că lungimea vieţii tale este de o sută de ani; dacă vei pune cîte cincizeci de săptămîni pe an, fac cinci mii de săptămîni; din acestea scoţînd cîte o zi, fac cinci mii de zile, care echivalează cu treisprezece ani şi trei sute douăzeci de zile, iar de vei scoate cîte două zile din săptămînă, fac aproape douăzeci şi opt de ani. Acum

bea și-i mînca, atîta ai agonisit, iar altele toate vor |
36v rămînea, și nici iale de tine, nici tu de dînsele vei avea folos; și cîtă vréme îți va fi bine și te vei, veselindu-te, desfăta, numai atîta ai trăit. Deci socotéște și în minte-ți așadză cuvintele méle și, de vréme ce ești înțelept, cum îți va părea că-i mai cu cale și mai bine, așea într-acesta chip fă, numai binele și îndemîna poftind; și aceasta ție mai de folos alegînd, cătră aciasta te îndemn și aciasta te învăț.

81. *Poftele lumești, adecă păcatele, viața scurteadză*

Înțeleptul: O, lume, că eu dzisu-ț-am că cătră toate cu uréchea mă plec și ascult, și precum albina prin toate florile și prin toate locurile puindu-să, cearcă, și unde ari dulceață afla miiare strînge, iară unde amărăciune găséște iară acolo o lasă[83], așeadară și eu, precum toate ale tale și bune și réle am ascultat cuvinte, și aceasta voiu asculta. De vréme ce într-o săptămînă îm alegi o dzi, adecă 6 dzile după a mea, iară o dzi după a ta voe să fac, însă întîi dzilele a vieții méle să-m socotesc și de voiu afla vréme ca să mă poci desfăta și veseli de sațiu, precum îm dzici tu, face-voiu și acéia. Iară de nu voiu afla vreo lungime a vremii, ce numai cînd voiu încépe, atunce să să
37r svîrșască, oare de ce triabă și|cu ce socotială voiu și acel al tău cuvînt asculta?

82. *Trei lucruri pururea pomenéște: moartea, înviiarea și dreapta, ce va să fie, giudecată*

Lumea: Ascultă-mă, rogu-mă, puțintel și să-ți o frumoasă socotială arăt, carea foarte bine știu că-ți va plăcea, căci dzău de plăcut iaste; iară de nu-ți va plăcea, iarăși și tu te vei socoti. Dzi așea: custul vieții tale să fie 100 de ani. Și de vei pune în an cîte 50 de săptămîni, fac 5 mii de săptămîni, din carele alegînd cîte o dzi, fac 5 mii de dzile, carele fac 13 ani și 300 și 20 de dzile; iară de vei alége cîte 2 dzile din săptămînă, aproape de 28 de ani. Deci ia aminte și fă într-acesta chip: pînă vei agiunge la vîrstă de 20 de ani, sau n-ai avut prilej, sau ai fost supt a altuia ascultare, și a petréce și a te desfăta n-ai putut. Iară după ce

socotește în felul următor: Înainte de a ajunge la vîrsta de douăzeci de ani, sau n-ai avut posibilitatea, sau te-ai aflat sub ascultarea altuia și nu ai putut să petreci și să te distrezi; dar cînd vei ajunge la această vîrstă de douăzeci de ani, socotește numărul zilelor din cele cinci mii de săptămîni — din care, după cum am spus, luînd cîte o zi, fac treisprezece ani și trei sute douăzeci de zile, iar cîte două zile fac douăzeci și șapte de ani și două sute optzeci de zile — și așa, de la vîrsta de douăzeci de ani, mănîncă, bea, joacă, desfătează-te și te veselește pînă la vîrsta de patruzeci și opt sau chiar de cincizeci de ani. Iar de aici înainte, dacă vrei să cugeți și la cele cerești, îți mai rămîn încă cincizeci
37v de ani;| în felul acesta vei putea și să petreci în lume, și, ajuns la vîrsta de o sută de ani, sfîrșindu-te cu cinste, să moștenești și împărăția cerurilor. Nu este, oare, socoteala aceasta frumoasă și iscusită, bună și vrednică de laudă pentru amîndouă părțile? Deci, dacă vrei să mă asculți, nu-ți mai chinui creierii zbuciumîndu-ți mintea în zadar și fără rost ca să găsești o altă socoteală mai bună, căci socoteala desăvîrșită și calea cea bună aceasta este. Tu dar, ca un bun viteaz și ca un voinic vrednic, mergi pe această cale.

83. *De vei trăi pînă la o sută de ani, poate că vei afla timp de pocăință; dar dacă nu vei ajunge nici pînă la o sută de minute, iată că ți se cade să fii pururea îndreptat și pocăit*

Înțeleptul: Iată că am ascultat în tăcere și cu liniște socoteala pe care ai făcut-o. Acum dar, ascultă-mă și tu, ca să-ți arăt altă socoteală, căci socoteala ta seamănă cu zicala: „Vinzi peștele care înoată în baltă". Iar după ce îți voi arăta și eu socoteala mea, să vadă și alți oameni cuminți, și care vor zice ei că e mai bună, pe aceea o voi păstra și de ea va trebui să ne ținem cu toții.

84. *Dreaptă socoteală pune la temelia vieții tale*

Lumea: Arată-mi deci, care e socoteala de care vorbești?

vei agiunge la acestor 20 de ani vîrstă, socotéşte soma dzilelor a 5000 de săptămîni, carile, precum am dzis, cîte o dzi fac 13 ani şi 320 de dzile, iară cîte 2 dzile fac 27 de ani şi 280 de dzile şi aşea, de la vîrsta de 20 de ani, bea, mănîncă, gioacă, te veseléşte şi te dezmiardă pînă la vîrsta de 48 de ani, sau pînă la 50 de ani; iară deciia, dacă vei să socoteşti şi
37v céle cereşti, încă 50 de ani îţi rămîn. | Şi într-acesta chip, şi pre lume îţi vei petréce şi la vîrsta de 100 de ani cu cinste săvîrşindu-te, şi împărăţiia ceriului vei moşteni. Au nu iaste frumoasă şi iscusită şi într-îmbe părţile bună şi vrédnică de laudă socotiala aceasta? Şi de mă vii asculta, în deşert şi fără ispravă altă mai bună socotială a afla, zbuciumîndu-ţi mintea, crierii nu-ţi mai pedepsi; căci buna şi cea desăvîrşit socotială aceasta iaste; şi drumul acesta iaste şi, ca un bun vitiaz şi destoinic voinic, pasă pe dînsul.

83. *De vei trăi pînă la 100 de ani, poate vréme de pocaanie să afli; dar de nu vei pînă la 100 de minute agiunge? Iată, pururea grijit şi pocăit a fi ţi să cade*

Înţeleptul: Iată dară că eu a ta socotială mălcom tăcînd o ascultaiu. Acmu dară ascultă şi tu, şi eu îţi voiu arăta altă socotială (căci socotiala ta să potrivéşte cu un cuvînt ce să dzice că „péştele în baltă fiind, îl vindzi")[84]; şi după ce voiu şi eu a mea arăta socotială, să caute alţi oameni înţelepţi, şi carea vor dzice că-i mai bună, acéia voiu ţinea şi acéia şi cu toţii a o ţinea să cade.

84. *Dreapta socotială vieţii tale pune*

Lumea: Arată dară aceasta cu ce socotială dzici.

85. *Dzilele ailor tot 70 de ani, iar cît de în putére — 80, cei mai mulţi boală nevindecată*

Înţeleptul: Socotiala mea aceasta iaste: un om cînd la vîrsta a 80 de ani agiunge, oricine îl véde îl fericéşte

85. *Zilele noastre sînt șaptezeci de ani; dacă sîntem în putere, optzeci; iar peste aceștia, boală de nevindecat*

Înțeleptul: Iată socoteala mea: Cînd un om ajunge la vîrsta de optzeci de ani, oricine îl vede îl fericește
38r zicînd: „Ah, fericit este omul acesta| și bună soartă a avut căci și-a împlinit măsura vieții și a ajuns la adînci bătrînețe". Fiecare om dorește deci să ajungă numai pînă la această vîrstă, cunoscînd că dacă o depășește este lovit de tot felul de dureri și de boli, precum cînta psalmistul David: „Zilele noastre sînt șaptezeci de ani, iar de vom fi în putere, optzeci de ani, și ce trece peste aceștia este osteneală și durere" [*Ps.* 89, 10]. Acum deci fă o socoteală mai bună: Ai spus că sînt în vîrstă de optzeci de ani și că, ajuns aci, să-mi fac socoteala dacă am trăit într-adevăr acești ani pe care i-am amintit sau nu. Ia seama: în acești optzeci de ani eu fac șapte împărțiri, adică disting șapte vîrste*, și anume: pruncia, copilăria, adolescența, tinerețea, maturitatea, căruntețea și bătrînețea. În aceste șapte părți ale vieții sînt deci cuprinși cei optzeci de ani.

Mai zic că din acești optzeci de ani numai patruzeci am fost viu, iar alți patruzeci mort, socoteală adevărată și fără de greșală, pentru că în douăzeci și patru de ceasuri se face o rotire a soarelui (douăsprezece ceasuri întuneric, adică noapte, și douăsprezece ceasuri lumină, adică zi); deci ziua spun că trăiesc, iar noaptea că mor, adică ziua sînt viu și noaptea mort,
38v căci dormind în pat sînt aidoma celui| ce zace în sicriu, pierzîndu-mi mintea și simțirea, nevăzînd cu ochii, neauzind cu urechile, neadulmecînd cu mirosul, nesimțind cu gustul, mai ales că toate organele corpului amorțesc și înțepenesc, așa încît, cufundat în așternut, sînt asemenea celui îngropat în mormînt: el acoperit cu pămîntul, eu înfășurat cu plapumă, el între cele patru scînduri ale sicriului, eu între cei patru pereți ai casei. Sufletul mortului este viu, și la fel de viu

---

* Cp. P. Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, III, c. I, *De hominis conditionibus: Sunt vere (ut ait idem* = Isidorus) *septem aetates, id est septem vitae humanae partes...*

38r dzicînd: „Ai! fericit| iaste omul acesta! Şi ferice iaste de dînsul căce ş-au împlut custul vieţii sale şi la adînci bătrînéţe au agiunsu!" Şi pînă-ntr-atîta tot omul poftéşte, cunoscînd că ce-i mai mult, cu toate féliurile de durori şi de pătimiri sint îngreuiaţi şi îngreunaţi, precum Psalmistul au cîntat David: „Dzilele ailor noştri 70 de ani, iară de în putére, 80 de ani, şi mai mulţii lor, trudă şi durére" [*Ps.* 89, 10]. Acmu dară ia aminte binişor şi vedzi. Dzi dară acmu că eu sînt de vîrsta a 80 de ani şi apoi să mă socotesc; trăit-am aceşti pomeniţi ani, au ba? Socotéşte[85]. Eu într-aceşti 80 de ani, 7 despărţiri fac, adecă 7 vîrste aleg. Vîrstele sînt acéstea: prunciia, copilăriia, cătărigiia, voiniciia, bărbăţiia, căruntéţele şi bătrînéţele[86]. Într-acéste dară 7 părţi a custului, aceşti 80 de ani să cuprind.

Deci dzic că într-aceşti 80 de ani, 40 de ani numai am fost viu, iar 40 mort. Adevărat dară şi negreşită socotială iaste căci în 24 de ceasuri o învîrtejire să face a soarelui: 12 ceasuri întunérec, adecă noapte; şi 12 ceasuri lumină, adecă dzi. Dzua dară dzic că trăesc, iară noaptea moriu; adecă dzua viu, iară noaptea mort sint, căci în pat dormind, în chipul|
38v celuia ce în năsilie dzace mă fac: mintea, simţirea pierdzînd, cu ochii nevădzînd, cu urechile neaudzind, mirosul neadulmăcînd, gustul nepricepînd şi mai vîrtos toate ale trupului organe amurţind şi slăbănogindu-să. Aşijderea eu afundat în pilotă, el îngropat în gropniţă, el acoperit cu ţărnă, eu învălit cu obial, el în patru scrînduri a săcriiului, eu în patru păreţi ai casii, a mortului suflet viu şi al mieu suflet viu rămîne. Şi precum eu, dormind, numai vinele céle vii mi să clătesc şi să bat, sămn iarăşi de deşteptare arătînd, aşea la mort, viile a *Svintei Scripturi* cuvinte, precum iarăşi va să învie adeveresc. Şi aşea amîndoi, el din groapă, eu din aşternut, el din săcriiu, eu din casă, el din moarte, eu din somn ne vom scula.

Iată că nice o deosăbire unul de altul avem: şi aşea, iată că numai 40 de ani am fost viu, iară 40 mort:

rămîne şi sufletul meu; dar după cum eu, cînd dorm, numai arterele îmi zvîcnesc şi pulsează ca semn că mă voi trezi, tot astfel pentru mort se adeveresc cuvintele vii ale *Sfintei Scripturi* că iarăşi va învia şi în felul acesta ne vom scula amîndoi: el din mormînt, iar eu din aşternut, el din sicriu, iar eu din casă.

Cum vezi, nu este nici o deosebire între noi, aşa că numai patruzeci de ani am fost viu şi patruzeci mort. Din viaţă mi-au rămas deci numai patruzeci de ani. Să socotim acum, oare aceşti patruzeci de ani i-am trăit în întregime sau nu? Să împărţim deci aceşti patruzeci de ani între cele şapte vîrste ale omului, ca să ştiu apoi ce fel de viaţă şi ce fel de trai am avut la fiecare
39r din aceste vîrste, şi să te fac şi pe tine, lume,| să înţelegi aceasta.

Mai întîi, vîrsta pruncieі. După mine, în timpul celor şapte ani ai acestei vîrste nu duci o viaţă întreagă, fiindcă cel ce trăieşte ştie ce face, cunoaşte ce vede, înţelege ce aude, pricepe binele şi răul, vorbeşte, umblă şi are raţiune. Dar toate acestea îi lipsesc pruncului, adică acelei vîrste care nu are cunoştinţă de nici una din ele. Iată dar că în pruncie am fost ca şi cum n-aş fi fost; în felul acesta, din adevărata viaţă mi-au rămas numai treizeci şi trei de ani.

Urmează îndată vîrsta copilăriei, care urcă pînă la patrusprezece ani. După cîte îmi amintesc despre această vîrstă plină de lipsuri, eram şi atunci viu, dar nu eram om. Mai întîi, pentru că omului îi este dat să cunoască credinţa, legea şi dogmele, binele şi răul, să-şi agonisească hrana şi băutura. Am numit în primul rînd credinţa, adică a crede, a cunoaşte, a şti că există Dumnezeu şi că el a făcut toate cele văzute şi nevăzute; în al doilea rînd, legea şi dogmele, adică a cunoaşte lucrurile de care trebuie să ne ferim şi cele pe care trebuie să le păzim; în al treilea rînd, hrana şi băutura, adică a putea ara şi semăna, a lucra via şi a face negoţ, toate acestea fiind necesare pentru
39v chiverniseala omului. Dar la această vîrstă| eu eram lipsit de toate acestea, mai ales pentru că nu ştiam că există Dumnezeu; deşi în biserică mărturiseam aceasta, dar nu ştiam despre cine vorbesc şi despre cine mărtu-

și iată 40 de ani mi-au viiața rămas. Acmu dară să socotim: oare acești 40 de ani viețuitu-i-am deplin, au ba? Ascultă! Într-acești 40 de ani, vom să alégem céle 7 vîrste ale omului și apoi a fietecare dintr-acéste vîrste ce féliu de viiață și de traiu am avut să cunosc
39r și pre tine (o, lume!)| încă a pricepe să te fac.

Întîi dară prunciia[87], eu dzic că nu mi-au fost viiața deplin, adecă în vrémea a 7 ani a pruncii, căci cela ce viețuiaște știe ce face, cunoaște ce véde, înțelége ce aude, pricépe răul, binele, vorovéște, îmblă și socotială are; carile acéstea toate la prunc, adecă la vîrsta pruncii, lipsăsc și nice de unele de acéstea în știre îi iaste. Iată dară că prunc fiind, am fost ca cînd n-aș fi fost; și așea iată că adevărat viiața 33 de ani mi-au rămas.

După aceasta dară, a doua, vîrsta copilăriei urmadză carea pînă la 14 ani să sue. Deci (pre cît în minte țiiu), după aceasta de acmu vîrstă, dzic că atuncea viu, iară nu om am fost[88]: căci întîiași dată a omului iaste ca să cunoască credința, légea și pravilile; răul și binele să cunoască, hrana și băutura să-și agonisască. Credința, am dzis, întîi, adecă să criadză, să cunoască, să știe că iaste Dumnădzău și toate vădzutele și nevădzutele au făcut. A doa, pravilele și légea, adecă de ce-i iaste a să feri și ce-i iaste a păzi să cunoască. A treia, hrana și băutura, adecă să poată a ara, a sămăna, viia a lucra, neguțitorie a face — carile toate pentru a omului chivernisală sint. Deci eu, într-acea vîrstă fiind, de
39v acea-| stea de toate lipsit eram: mai vîrtos că nice pre Dumnădzău precum iaste știam, și deși în besérică mărturisiiam, dară de ce dzic, pentru ce mărturisesc și de ce folos îmi iaste acea mărturisire nu cunoșteam: că întîi, pre Dumnădzău a pricépe, mintea îm lipsiia, a doa, că în Dumnădzău a créde și ale lui svinte poronci a păzi, de ce folos să-m fie și să pociu cunoaște, credința nu mă agiutoriia. Deci îm pare că nu numai eu, ce toată cea de obște omeniască fire așea și într-acesta chip să fie. Iară de vei dzice precum unii, în vîrsta risesc și la ce îmi folosește această mărturisire. Mai

întîi, îmi lipsea cunoştinţa, ca să-l pricep pe Dumnezeu; în al doilea rînd, credinţa nu-mi ajuta să pot cunoaşte de ce folos îmi este a crede în Dumnezeu şi a păzi sfintele lui porunci. De altfel, mi se pare că nu numai eu, ci întreaga fire omenească în general se prezintă la fel. Iar dacă vei zice că unii ar avea încă din vîrsta copilăriei ceva din cunoştinţe de om matur, nu tăgăduiesc, pentru că Dumnezeu, părintele luminilor, care trimite harurile cele desăvîrşite, poate să facă şi aceasta — şi nu numai cu firea oamenilor, dar şi cu firea animalelor. Astfel, odinioară măgarul lui Valaam l-a recunoscut pe îngerul lui Dumnezeu, în timp ce Valaam însuşi nu l-a recunoscut [*Num*. 23, 27 — 33]; sau leii cei flămînzi au înţeles că Daniil este profetul lui Dumnezeu şi nu i-au făcut nici un rău; iar focul cuptorului din Babilon a priceput că cei trei copii sînt nevinovaţi, aşa încît firea focului, care mistuie nu numai
40r lemnele, ci| şi pietrele, nu a putut arde sau vătăma cît de puţin cărniţa fragedă şi moale a acelor copilaşi [*Dan*. 3,23]. Multe alte minuni a făcut şi a arătat el, nenumărate ca mulţime şi nemăsurate ca mărime, inaccesibile firii omeneşti, dar datorită firii individuale şi comune, mai ales datorită propriei mele firi, în vîrsta copilăriei şi a condiţiilor amintite mai sus nu pricepeam nimic, nu cunoşteam nici măcar o mică parte din ele. Aşadar, cine n-are cunoştinţă şi ignoră atît pe Dumnezeu, cît şi pe sine însuşi şi nu înţelege de ce s-a născut, ce este şi cine este, nu este om, ci animal sau altceva, neraţional şi nesimţitor, ca lemnele, pietrele şi celelalte. Pentru că despre toate celelalte cîte sînt în lume — animale, lemne, pietre, păsări, peşti — nu se spune că nu există, ci că există, dar nu sînt numite oameni, ci fiecare sînt numite după chipul şi asemănarea şi genul lor. La fel şi eu, nu că n-aş fi fost, căci eram, dar parcă aveam numai chipul şi asemănarea de om, dar nu eram om întreg, şi semănam (nu la chip, ci la judecată) mai mult cu
40v animalul decît cu omul. De aceea, dar, decît| să spun că am trăit ca un animal, mai bine aş spune că n-am trăit nici măcar o zi, şi decît să spun că am trăit cu chip de om şi fire de animal, mai bine mă voi numi

copilării fiind, cunoştinţa acelui la vîrstă coptă om au avut, aceasta nu tăgăduesc. Căci Dumnădzău şi părintele luminelor, carile darurile céle desăvîrşit triméte, poate aceasta să facă; şi nu numai în firile omeneşti, ce şi în céle dobitoceşti; aceasta a arăta putérnic iaste: precum odînăoară măgariul lui Valaam cunoştea pre îngerul lui Dumnădzău, iară Valaam nu-l cunoştea [*Num*. 23, 27—33]. Aşijderea şi leii cei flămîndzi, pre Daniil precum iaste proroc Domnului pricepură şi întru nemică îl vătămară [*Dan*. 6, 18]. Şi iarăşi cuptoriul şi focul cuptoriului Vavilonului, pre cei trii prunci precum nevinovaţi să fie sîmţî şi
40r firea focului carea nu numai lémnele,| ce şi pietrile mănîncă şi mistuiaşte, iară fragida şi molceluşea a acelor brudiori cuconaşi — cărnicea a o beteji, sau a o ovili, măcară cevaşi, nu putu [*Dan*. 3, 23]. Şi alte multe, nenumărate în mulţime şi nemăsurate în mărime, au făcut şi au arătat minuni, la carile omeniasca fire nu să potrivéşte. Ce pentru cea hirişă şi de obşte, mai vîrtos pentru a mea fire, dzic că în vîrsta copilăriei de acéle mai sus pomenite ponturi nicecum ceva pricepeam, macară o părticea nu cunoşteam: şi cine dară cunoştinţă n-are şi pre Dumnădzău nu ştie şi pre sine pentru ce s-au născut şi ce şi cine iaste nu înţălége, iată că nu om, ce dobitoc sau ca altăceva nesămăluitoriu şi nesimţitoriu iaste, precum lémnele, pietrile şi alalte. Căci şi alalte în lume cîte sint, precum dobitoacele, lémnele, pietrile, pasirile, peştii nu să, că nu sint, dzic; ce sint, însă nu oameni să chiamă, ce fietecarea după chip, după asămănare şi după niamul lor să număsc. Aşeadară eu, nu n-am fost, ce am fost, ce ca cum ar fi numai cu asămănarea şi cu chipul omului, iară nu deplin om, ce mai mult (nu cu chipul, ce cu socotiala) dobitocului decît omului mă potrivăsc.
40v Pentru | aceasta dară, decît voiu dzice c-am, dobitocéşte, vieţuit, mai bine voiu dzice că aşeaşi nice ş-am macar o dzi trăit: şi decît cu chip de om şi cu fire dobitocească, mai bine mort şi fără duh de viiaţă mă voiu numi. Şi aşea iată dară că viiaţa mea 26 de ani au rămas[89].

mort şi fără suflare de viaţă; în felul acesta, iată că viaţa mea a rămas de douăzeci şi şapte de ani.

În aceşti douăzeci şi şapte de ani sînt cuprinse celelalte cinci vîrste: adolescenţa, tinereţea, bărbăţia, cărunteţea şi bătrîneţea. Cea dintîi dintre ele este adolescenţa, care merge de la patrusprezece pînă la douăzeci şi unu de ani — însă după socoteala mea pînă la şaptesprezece ani tot de firea copilăriei ţine, aşa încît pînă ce ajunge omul la vîrsta de şaptesprezece ani, adică pînă să înceapă, cum se spune, să-i mijească mustaţa, tot copil i se zice (căci în limba latină această vîrstă se numeşte *pubertas*, de la *pubes*, numele părului care creşte la început la mustăţi şi în barbă)*. Aşadar, cam tot de o cunoştinţă copilărească se slujeşte şi întreagă vîrsta adolescentului pînă la şaptesprezece ani şi seamănă în toate cele cu vîrsta copilului (afară de cazul cînd îşi îndreaptă mintea cu învăţătura), precum adevereşte şi fericitul David, spunînd: „Păcatul tinereţii mele, Doamne, nu-l pomeni" [*Ps*. 24, 7], pentru că tînăr fiind nu ştia ce face, ci făcea ceea ce nu ştia.

Cu această socoteală, iată că am mai pierdut cinci
41r ani din viaţa mea | şi în felul acesta ea a rămas de douăzeci şi trei de ani. Voi mai scădea acum din cele trei vîrste care mi-au rămas încă trei ani, socotind pe cei pierduţi cu boli şi necazuri, în închisori, în robii sau în lipsă de libertate. Deoarece bietul om care se află bolnav nu poate fi sigur că se va însănătoşi şi, tot aşa, în închisoare fiind şi în nevoie, nu poate şti sigur dacă va scăpa, această stare este numită „jumătate viaţă şi jumătate moarte"; şi nu numai aceasta, ci orice viaţă grea şi de nesuferit aşa o va socoti orice om cu mintea întreagă, adică nu viaţă, ci moarte, nu libertate, ci închisoare, nu tihnă şi linişte, ci chin şi osteneală, şi cu ele o va asemui, pentru că acolo unde sînt chinuri nu este viaţă, ci moarte. De aceea şi chinul cel veşnic este numit moarte. Iată deci că din optzeci

---

* P. Berchorii, *loc. cit.*: *Secunda est pueritia extendens se ad secundum septennarium, dicta a pubertate, eo quod tunc homo efficitur pubes.*

Între aceşti dară 26 de ani, 5 vîrste să cuprind: cătărigiia, voiniciia, bărbăţiia, căruntéţele şi bătrînéţele; din carile întîi iaste cătărigiia (carea de la 14 ani pînă la 21 să sue, însă, după a mea socotială, pînă la 17 ani tot de a copilăriei fire să ţine[90], şi aşeaşi, pînă a agiunge omul la vîrsta de 17 ani, adecă pînă începe (cum să dzice) a înfiera mustiaţă, tot copil să chiamă (căci după limba lătiniască această vîrstă *pubertas* să chiamă; adecă *pubes* să chiamă perii carii întîi la mustiaţă sau la barbă răsar). Şi aşeaşi, mai tot cu a copilului minte să slujéşte şi vîrsta cătărigului tot în toate cu a copilului să potrivéşte pînă la 17 ani (ales de-şi va mintea cu învăţătură preface), precum şi fericitul împăratul David adeveréşte, dzicînd: „Păcatele tineréţelor méle, Doamne, nu pomeni" [*Ps*. 24, 7], adecă tînăr fiind, ce nu ştiia făcea şi ce nu pricepea lucra.

Şi cu această socotială, iată că încă 5 ani din
41r viiaţa | mea pierduiu şi într-acesta chip, la 23 de ani rămasă viiaţa mea. Acmu dară într-acéste 3 rămase vîrste, încă 3 ani voiu mai scădea, cu această socotială: adecă să-i fiu pierdut în boale, în nevoi, în închisori, în robii sau nevolnicii[91]. Căci omul, săracul, în boală fiind, precum iarăşi să va însănătoşea adeverit a fi nu poate. Aşijderea [în] închisoare, în nevolnicii fiind, precum să va iarăşi mîntui adevărat a şti nu poate. Şi aceasta giumătate viiaţă iară giumătate moarte să chiamă. Şi nu numai acéstea, ce şi altă fietecare viiaţă, cu neîndemînă şi nesuferită, oricare om cu minte întriagă ar fi, nu viiaţă, ce moarte, nu petrécere, ce închisoare, nu îndemînă şi linişte, ce muncă şi caznă o va număra şi acestora o va asămăna. Căci unde iaste muncă, nu iaste viiaţă, ce moarte; căci şi munca vécilor moarte să numéşte. Iată că din 80 de ani, toată viiaţa mea la 20 de ani să sprijeni. Dară cînd aş fi numai 60 de trăit? Ar fi rămas 15, iară din 40, dzéce şi din 20 numai 5 aş fi aflat.

de ani toată viaţa mea se rezumă la douăzeci. Dar dacă aş fi avut de trăit şaizeci de ani, ar fi rămas doar cincisprezece, din patruzeci doar zece, iar din douăzeci numai cinci ani.

Acum, o, lume repede trecătoare, adu-ţi aminte că mi-ai spus ca dintr-o săptămînă măcar o zi să fac voia ta şi să umblu tăvălindu-mă în desfătările tale. Ai
41v văzut însă că, potrivit socotelii tale celei| drepte şi adevărate, din cei optzeci de ani numai douăzeci am aflat ai mei. Douăzeci de ani înseamnă o mie de săptămîni, şi scoţînd din fiecare săptămînă cîte o zi, fac o mie de zile; o mie de zile înseamnă doi ani şi două sute şaptezeci de zile. Dar, în atît de scurt şi puţin timp, oare cu ce fel de petreceri mă pot eu desfăta şi petrece? Decît să te ascult pe tine şi să rămîn numai cu atîta, mai bine este însă să nu te ascult şi să rămîn şi fără aceasta. Iar şi mai bine este să ne despărţim şi să ne îndepărtăm unul de altul. De aceea oricine este cunoscător şi oricine are minte să se gîndească şi să socotească cu prudenţă şi cu mintea întreagă, ca un înţelept, şi foarte amănunţit că ţinînd seamă de desfătările celor optzeci de ani şi plăcerile lumii am găsit numai doi ani şi două sute şaptezeci de zile; dar celui care va trăi patruzeci de ani îi va rămîne numai un an şi o sută treizeci şi cinci de zile, şi tot aşa, după cum am mai spus, aceluia care va avea mai puţini ani îi va rămîne şi mai puţin timp.

Dar fie că este vorba de multă vreme, fie de puţină, cuvintele şi învăţăturile pe care le afli de la lume nu trebuie aplicate, pentru că fie în multă, fie în puţină
42r vreme, ele tot mult| păgubesc; şi dacă este vorba de multă vreme, vei greşi mai mult, iar dacă este vorba de puţină vreme — fie şi o zi sau nici atît, un ceas sau un sfert de ceas — cu poftele lumeşti bietul om îşi va pierde sufletul; chiar şi pentru un ceas de plăcere pe care o are trupul, sufletul, care nu este vinovat, se va chinui îngrozitor, fără milă, cumplit, fără nici o mîngîiere, mult, fără seamăn, în veci, fără de sfîrşit, pedepsindu-se fără de sfîrşit. Să nu se lase bietul om nici în nădejdea aceea, spunîndu-şi: „Deşi am făcut

Acmu, dară, o, curond trecătoare lume! adu-ţi aminte că mi-ai dzis macară dintr-o săptămînă, o dzi să fac voia ta şi să îmblu în desfătările tale tăvălin-
41v du-mă; vădzuşi că, după | socoteala cea driaptă şi adevărată, din 80 de ani, numai 20 aflaiu ai miei. Deci în 20 de ani, 1.000 de săptămîni fac; şi scoţînd dintr-o săptămînă cîte o dzi, 1.000 de dzile fac şi 1.000 de dzile să fac 2 ani şi 270 de dzile; şi cu atîta de scurtă şi puţină vréme, oarece féliu de desfătări, oarece féliu de petrecănii voiu să mă desfetedz şi să petrec? Ce decît să te ascult pe tine şi să fiu cu atîta, mai bine să nu te ascult şi să fiu şi fără de atîta. Şi mai bine eu de tine şi tu de mine să ne despărţim şi să ne depărtăm. Pentru aceasta dară, tot cel cu pricépere şi fietecarile ce-i cu minte, înţelepţéşte şi cu întriaga înţelepciune, ca un înţălept, foarte pre amănuntul să ia aminte şi să socotiască; că de vréme ce luînd sama a 80 de ani de desfătat şi după a lumii voe de îmblat, numai 2 ani şi 270 de dzile găsiiu, dară carile va trăi 40, că numai un an şi 135 de dzile îi vor rămînea! Aşijderea (precum am mai dzis), cel mai cu puţini ani, încă mai puţină vréme îi va fi.

Şi macară în multă, macară în puţină vréme, cuvintele şi învăţăturile carile lumea învaţă de făcut nu sint, căci şi cea multă şi cea puţină vréme tot mult |
42r strică. Căci în multă vréme mai mult vei greşi, iară acea puţină, macar o dzi, şi nu o dzi, ce macar într-un ceas, sau într-un civert de ceas, cu poftele lumeşti omul, săracul, sufletul îşi va piiarde; şi pentru dulceaţa carea trupul în vrémea unui ceas are, nevinovatul suflet groznic, fără milă, cumplit, fără dojenială, mult, fără număr, în véci, fără svîrşit chinuindu-să să va, nepărăsit, pedepsi. Nice într-acéia nedéjde omul, ticălosul, să să lasă dzicînd că: macar di-am şi făcut réle în tineréţe, iară după ce voiu agiunge la bătrînéţe mă voiu lăsa şi mă voiu pocăi. Nice lăsa păcatul cînd

rele în tinerețea mea, cînd voi fi bătrîn mă voi lăsa de ele și mă voi pocăi". Să nu te lași de păcat abia cînd te lasă el pe tine, căci nu ești în cîștig și, precum spune Înțeleptul, să nu făgăduiești zicînd: „Vino mîine și îți voi da, pentru că pînă mîine nu știi ce se va întîmpla cu tine" [*Prov.* 3, 28]. Același lucru îl amintește pururea și slăvitul cuvînt al preaslăvitului Hristos Dumnezeu acolo unde spune la parabola bogatului: „Suflete, mănîncă și bea, ai multe bogății", fără să știe că a doua zi îi vor lua sufletul [*Lc.* 12, 19—20].

Să socotească, deci, orice om care se folosește de minte și de rațiune ce folos ar avea dacă ar dobîndi nu numai desfătările și dezmierdările lumii, ci chiar lumea întreagă, și dacă ar trăi nu optzeci sau o sută de ani, ci chiar dacă ar trăi cît lumea, dar și-ar pierde|
42v în schimb sufletul? Mai cu seamă că, de și-l va pierde, nu i se arată nici o cale ca să-l regăsească (și nu în această lume), și că o dată ce-l va vinde iadului în schimbul păcatelor, nici cu cel mai scump preț nu-l va putea răscumpăra. De aceea, dar, oricine se numește om și se slujește de ocîrmuirea unei minți întregi să socotească cu toată grija și cu tot de-amănuntul, și socotind, să înțeleagă ce este lumea, adică ce este trupul său, și ce este el, adică ce este sufletul lui, și ce sînt prefăcătoriile lumii, adică poftele trupului spre care-l îndeamnă lumea, adică îl atrage pofta trupului, și ce este ceea ce vrea lumea să facă el, adică ce poftește carnea, și ce i se cuvine lui, adică ce trebuie să facă sufletul lui. Și socotind acestea, să vadă că toată lumea se slujește de două lucruri: de lumină și de întuneric, adică de bine și rău*, și că, deasupra acestor două, suflă cît pot de tare patru vînturi care se luptă între ele, adică împărăția cerului și sufletul, împărăția lumii și trupul. Cerul și sufletul tind spre partea binelui, adică se luptă pentru lumină și împotriva întunericului, adică se luptă împotriva răului;|
43r vor să facă binele, iar răul să-l alunge. Lumea sau împărăția lumii împreună cu trupul se țin de partea

---

* În text, nesimetric.

el pe tine te lasă, că folos n-ai. Ce, precum dzice Înţeleptul: „Giuruind nu dzice, întorcîndu-mă mîine voiu da, căce pînă mîine nu ştii ce-ţi va fi ţie“ [*Prov.* 3, 28]. Aşijderea, slăvitului a preasvintului Hristos Dumnădzău cuvînt pomenéşte pururea, unde dzice la pilda bogatului: „Mănîncă, bea, suflete! că ai multe şi bune“, şi nu ştie că mîine va să să ia sufletul de la dînsul [*Lc.* 12, 19—20].

Şi să socotiască tot omul ce cu socotială şi înţelégere să slujéşte că nu numai desfătările şi dezmierdările lumii, ce aşeaşi toată lumea şi toate bunurile ei di-ari agonisi, şi nu 80 sau 100 de ani, ce aşeaşi cît lumea |
42v di-ar trăi, şi pierdzîndu-şi sufletul, ce folos are? Mai vîrtos că dacă-l va piiarde, a-l găsi nice o cărare (însă nu într-aceasta lume)[92] nu i să arată. Şi dacă-l va, cu păcate, iadului vinde, macar cu cît de scump preţ vreun mijloc de răscumpărare nu i să dă. Pentru aceasta, dară, fietecine cel ce om să numéşte şi cu chivernisirea a întregii minţi să slujéşte, foarte cu toată nevoinţa şi cu amănuntul să să socotiască; şi, socotind, să priceapă ce iaste lumea, adecă ce iaste trupul lui şi ce iaste el, adecă ce iaste sufletul lui şi ce sint lucrurile lumii, adecă ce sint poftele trupului; ce-l îndiamnă lumea, adecă la ce-l trage pofta trupului şi ce-i iaste lui a face; ce poftéşte lumea, adecă ce poftéşte carnea şi ce i să cade lui, adecă şi ce să cade sufletului a lucra. Şi cunoscînd aceasta, să vadză că toată lumea cu doao lucruri să slujéşte: cu lumina şi cu întunérecul, adecă cu binele şi cu răul. Şi asupra acestor doao, 4 vînturi tari şi cît ce pot să bat şi să oştesc: adecă împărăţiia ceriului şi sufletul, împărăţiia lumii şi trupul. Ceriul şi sufletul spre a binelui parte silesc, adecă spre lumină nevoesc şi asupra întunérecului, | adecă a răului, războesc; pre bine vor să-l
43r facă, iară pe rău vor să-l izgoniască. Lumea, sau împărăţiia lumii şi cu trupul, de partea răului ţin, iară asupra luminii lui, asupra binelui adecă să oştesc

răului şi luptă împotriva luminii, adică luptă împotriva binelui ca să facă răul, iar de bine nici nu ţin seama. De aceea dar, fiecare om întreg se cade să depună multă sîrguinţă şi să ducă o luptă mare pentru suflet, ca nu cumva partea mai josnică să încalce pe cea mai nobilă, căci nici slugii nu i se cade să fie mai mare decît stăpînul său [*Mt.* 10, 24]. Pentru că cerul este o moştenire mai nobilă, veşnică şi fără de sfîrşit, iar lumea este o moştenire mai josnică, repede pieritoare şi care nu se mai întoarce în nimic. La fel şi trupul este ţărînă muritoare, care nu se mai întoarce în nimic, iar sufletul, suflare dumnezeiască, nemuritoare şi eternă, după cum spunea poetul: „Ca să fii întreg la suflet, oare ce ai refuza să înduri?" Pentru că această parte are mai mare preţ decît trupul, mai ales că, de va socoti bine, nimeni nu va găsi nimic care să placă minţii celei înţelepte. Şi chiar dacă ar găsi dintr-acelea care plac trupului şi ochiului trupesc, frumos ne învaţă evanghelistul Ioan: „Nu iubiţi lumea şi nici cele lumeşti" [1 *Io.* 2, 15].

De aceea mintea omenească pe cele cereşti să le
43v doREască,| pe cele pămînteşti să le dispreţuiască* şi cu fel de fel de strădanii să tindă spre cele cereşti, unde se află şi tronul, şi adevărata lui linişte. Pentru că lumea nu este un lăcaş trecător, şi noi într-însa sîntem nişte locuitori vremelnici, iar cerul este moştenirea noastră şi acolo sîntem noi locuitori permanenţi şi moştenitori. Cînd va fi aceasta? Cînd ne vom lepăda de lume şi cînd vom cunoaşte că de la această lume nu vom avea nici un folos, cînd vom îndeplini prin faptă acele sfinte, apostoliceşti şi bisericeşti porunci pe care le-am cunoscut şi auzit, după cum spune: „Nu cel ce cunoaşte poruncile, ci cel ce le face fi-va fericit" [*Rom.* 2, 13]. Dar cînd ne vor fi la îndemînă acestea şi ne va fi uşor să le îndeplinim? Cînd ne vom apuca să le lucrăm cu toată inima şi dragostea desăvîrşită, deoarece dragostea, supunîndu-le pe toate, cu tărie le biruieşte.

---

* Cicero, *De republica* VI, 12: *haec coelestia semper spectato, illa humana contemnito.*

pre rău să-l facă, iară pre bine nice să-l pomeniască. Cătră aceasta dară, tot omul deplin spre a sufletului nevoință și osirdie foarte tare a să pune îi trebuie, ca să nu cumva partea cea mai mică pre cea mai mare să calce; nice trebue robul mai mare decît stăpînul său să să facă. Căce ceriul mai mare, vécinică și netrecătoare, iară lumea mai mică, curund stricătoare și nestătătoare moșie iaste. Așijderea, trupul — țărnă, muritoriu și în nemică întorcătoriu; iară sufletul — duh dumnădzăesc, nemuritoriu și pururea trăitoriu iaste, precum au, poeticul, cîntat: „Ca să fii întreg cu sufletul, oare ce ai tăgădui a suferi?" Căce aceasta parte decît trupul mai mare preț are și mai vîrtos fietecine sama binișori de ari lua, macar cevași înțeléptei minți a plăcea n-ari afla; și de-ari și afla acélea carile trupului și ochiului trupăsc plac, frumos Evanghelistul, ne învață, Ioan: „Nu îndrăgiți lumea, nice céle lumești" [*1. Io*. 2, 15].

43v Pentru aceasta omeniasca minte, cereștile | socotială [93], iară păminteștile să batgiocuriască și prin féliuri de féliuri de nevoi spre ceriuri să să întindă, unde și scaunul, și adevărata odihnă îi iaste. Căce noaă lumea nemernicie ne iaste și într-însa prișleți sintem, iară ceriul moșie și acolo casnici și moșnéni sintem[94]. Însă cînd va fi aceasta? Cînd de lume ne vom lepăda și, precum de la dînsa nice un folos precum nu avem, cînd vom cunoaște; și célea carile am cunoscut și am audzit dumnădzăești, apostolicești și beséricești porunci de le vom săvîrși cu fapta, precum dzice: „Nu cela carile au cunoscut poruncile, ce cela ce li-au făcut, să va ferici" [*Rom*. 2, 13]. Acéstea, dară, cînd îndămînă vor fi și pre lesne să vor face? Cînd cu toată inema și cu desăvîrșită dragoste de acéstea ne vom, a le face, apuca; căce dragostea pe toate învincind, tare biruéște.

Ai văzut deci acum, prietene, dintru început, cum, ce şi în ce fel este lumea? Ai văzut la ce sfîrşit duc frumoasele desfătări ale lumii? Ai văzut ce pofteşte lumea, adică trupul, şi ce-l îndeamnă pe om, adică pe
44r suflet, să facă? Ai văzut cîte linguşiri,| cîte laţuri, cîte capcane întinde în toate părţile şi pe toate cărările bietului suflet al omului? Ai văzut viaţa şi anii omului atîta timp cît este pe lume?

Sileşte-te atunci să fii cu totul bun şi plin de virtuţi. Pentru că de nu eşti astfel, „strîmtă este calea cerului" şi, precum zice: „Pînă nu vă veţi întoarce şi nu veţi deveni ca pruncii, nu veţi intra în împărăţia cerurilor" [*Mt.* 18, 3]; adică să fim curaţi în toate şi întru toate blînzi. Mai ales datorită slabei firi a oamenilor ni s-au arătat multe şi felurite mijloace de mîntuire, astfel ca, chiar dacă n-am putea să ne aflăm în vîrful scării, măcar aproape de vîrf sau la mijloc să ne aflăm. Căci multe sînt lăcaşurile lui Dumnezeu [*Io.* 14, 2], şi să nu ne pomenim cu totul şi pe de-a întregul înstrăinaţi şi îndepărtaţi de acest drum. Iar dacă ţi se pare greu să te lepezi cu totul de lume şi doreşti să nu fii cu totul singuratic şi sărac în această lume, ci să cunoşti în viaţa ta oarecare tihnă, greu este; căci „precum îi este greu cămilei să treacă prin gaura acului, încă mai greu bogatului în împărăţia cerurilor" [*Mt.* 19, 24]. Dar tot cel preamilostiv zice că „ceea ce nu este cu putinţă la oameni este cu putinţă la Dumnezeu" [*Mt.* 19, 26], de vreme ce nu există nimic care să nu poată face Dumnezeu, căci „toate sînt în mîna lui şi, deschizînd-o, toate se umplu cu bunătatea lui" [*Ps.* 144, 17]. Iar pentru că această lume vremelnică|
44v este o lume care are nevoie de conducere (căci ceea ce nu este condus nu poate progresa), dacă va putea cineva cu întreaga înţelepciune şi cu bună socoteală, aflîndu-se în lume, să conducă lumea şi să-şi păstreze sufletul nevătămat şi curat, frumos şi bun lucru va fi, deoarece şi lui Dumnezeu, şi oamenilor le-ar fi pe plac. Dar cine oare ar putea fi acela? Cel care-şi va întipări în minte cu tărie şi cu de-amănuntul, care va

Vădzuşi dară acmu, o, priiatinule, di-nceput lumea cum, ce şi în ce féliu iaste? Vădzuşi bunurile, desfătările lumii, la ce săvîrşit es? Vădzuşi ce poftéşte şi la ce îndiamnă lumea, adecă trupul pe om, adecă pe
44r suflet, să facă? Vădzuşi cîte măgulituri| cîte laţuri şi cîte curse spre a ticălosul, omenescul suflet, în toate părţile şi în toate cărările aruncă? Vădzuşi viiaţa şi custul omului în lume cîtă vréme iaste?

Pentru aceasta dară, de tot bun şi de tot plin de bunătăţi a fi siléşte; că aşea nefiind, strîmtă iaste calea ceriurilor, şi precum dzice, „Pînă nu veţi întoarce şi să vă faceţi ca pruncii, nu veţi întra [în] împărăţiia ceriului" [*Mt.* 18, 3]. Adecă în toate curaţi şi-n toate blîndzi să fim; însă pentru cea slabă de om fire, mult şi în multe féliuri ni s-au, de mîntuinţă, arătat mijlo<a>ce; şi macar de n-om putea la vîrvul stepenii bunătăţilor, încailea aproape de vîrf sau la mijloc să ne aflăm[96]. Căce multe sint sălaşele lui Dumnădzău [*Io.* 14, 2] şi să nu fim de tot, de tot dintr-acea cale înstreinaţi şi depărtaţi. Ce iarăşi de tot de această lume a te lepăda cu greu ţi să pare; şi îţi iaste voia ca într-această lume nu de tot pustiiu şi sărac să fii, şi în viiaţa ta şi oarece îndemînă să cunoşti cu greu iaste; căci „precum iaste cămilii greu prin urechile acului a întra, încă mai cu greu bogatului împărăţiia ceriului" [*Mt.* 19, 24]. Însă iară acel milostiv dzice că „aceasta la oameni, nu, iară la Dumnădzău să poate" [*Mt.* 19, 26]; căce ceva lui Dumnădzău a nu să putea nu iaste, ce toate în mîna lui fiind şi deşchidzindu-o, toate de bunătate să împlu [*Ps.* 144, 17]. Ce de vréme ce
44v a |ceastă trecătoare lume iaste lumea chiverniselii (că de nu să va chivernisi, cineva nu va precopsi) şi de va putea cineva cu întriagă înţelepciune şi cu bună socotială, în lume fiind, pe lume să chivernisască şi sufletul nebetejit şi neîntinat să-şi păzască, frumos şi minunat lucru ar fi, de vréme ce şi oamenilor, şi lui Dumnădzău ar fi plăcut. Şi acela oare cine ar fi? Ar fi acela carile, acélea ale lui Andrei Vissovaţius 70

asculta cu urechile sufletului şi, ascultînd şi înţelegînd, va îndeplini cele 77 de sarcini pe care ni le pune dinainte Andrei zis Vissovatius, şi pe care le numeşte *Imboldurile virtuţilor şi frînele păcatelor**, adică îndemnarea spre virtuţi şi abţinerea de la păcate, pe care le vom arăta şi le vom pune sub ochii fiecăruia. Pentru că, după cum mi se pare, acela va fi pe plac şi lui Dumnezeu, şi oamenilor, şi, ceva mai mult, va avea folos atît de la viaţa trecătoare, cît şi de la viaţa viitoare şi, după o viaţă slăvită şi cinstită, la moarte cinste şi după moarte cinste, şi la a doua înviere iarăşi cinste va găsi, întru slava Tatălui şi a Fiului şi a Sfîntului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin!

SFÎRŞITUL CĂRŢII ÎNTÎIA

* Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*, Amstaelodami, 1682, p. 1–104.

şi 7 de ponturi, ce arată, pre carile *Strămurarea*[97] *a bunătăţilor şi frîul păcatelor* le numéşte, adecă îndemnarea spre bunătăţi şi opriala spre păcate. Şi acéstea dară *carile mai înnainte a le arăta vom şi a ţi le denaintea ochilor pune silim*, foarte pre amănuntul aminte să ia şi cu ale sufletului urechi să asculte. Ascultînd dară şi înţelegînd, să le facă, că pare-mi-să că şi oamenilor, şi lui Dumnădzău bine învoit va fi. Încă şi de cea trecătoare şi de cea viitoare viiaţă să va folosi şi după viiaţă slăvită şi cinstită, în moarte — cinste-şi după moarte — cinste — la a doa venire iarăşi cinste va găsi, în slava Tatălui şi a Fiiului şi a Svintului Duh, acmu pururea şi în vécii vécilor. Amin!

CONEŢUL CĂRŢII ÎNTÎI

45r A LUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVOD,

la

DIVANUL LUMII CU ÎNȚELEPTUL
sau
DISPUTA SUFLETULUI CU TRUPUL

DOVADĂ A SUFLETULUI FAȚĂ DE TRUP, SAU A ÎNȚELEPTULUI FAȚĂ DE LUME, PENTRU CELE ÎN CHIP MINCINOS GRĂITE DE ACEASTA ȘI MĂRTURIE PENTRU CELE ADEVĂRATE GRĂITE DE EL

CARTEA A DOUA

1. *Ți se cuvine să știi de cine a fost făcută lumea*

Ți se cuvine mai întîi să știi de cine a fost făcută această lume, ca și întreg cuprinsul ei, adică toate împrejurările ei. După aceasta trebuie să înțelegi că ea este trecătoare și nestatornică, după cum spune însuși creatorul ei, Domnul nostru Isus Hristos: „Cerul și pămîntul vor trece“ (*Mt*. 5, 18) și după cum învăță altcineva, asemenea lui: „Este timp pentru orice lucru și toate trec cu timpul“ (*Ecl*. 3, 1).

2. *Să crezi că lumea este făcută de Dumnezeu*

Așadar, această lume este făcută de Dumnezeu, atoatefăcătorul, precum mărturisește Moise, cel mai

45r A LUI IOAN DIMITRIE CONSTANTIN-VOEVODA

la

DIVANUL LUMII CU ÎNȚELEPTUL
sau la
GIUDECATA SUFLETULUI CU TRUPUL

ALE SUFLETULUI SPRE A TRUPULUI, SAU A ÎNȚELEPTULUI SPRE A LUMII, DOVADĂ PENTRU CÊLEA CE-AU GRĂIT MINCIUNI ȘI SPRE A SA MĂRTURIE PENTRU CÊLEA CE-AU GRĂIT ADEVĂRATE

CARTEA A DOA

1. *Lumea de cine-i făcută a ști ți să cade*

Lumea aceasta și toate plinirile, adecă toate împregiurstările ei, de cine făcute a fi, a ști întîi ți să cade; după aceasta, precum trecătoare și nestătătoare[98] iaste a pricépe îți trebue. Precum singur ziditoriul ei, Domnul Hristos dzice: „Ceriul și pămîntul să va tréce" (*Math.* gl. 5, sh. 18) și altul, aceasta urmînd, învață: „Toate le are vrémea și cu vremile sale vor tréce toate (*Eclisiias.* gl. 3, sh. 1).

2. *Lumea de Dumnădzău făcută a fi, créde*

Lumea dară aceasta de Dumnădzău a toate făcătoriul iaste făcută, precum cel decît toți mai vechiu istoric,

vechi dintre toți istoricii: „La început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul" etc. (*Gn.* 1, 1). |

45v *Lumea este ca o grădină, iar oamenii ca florile*

Lumea este ca o grădină și într-însa oamenii sînt ca florile, precum mărturisește Osie (14, 5): „Răsări-va Israel ca un crin" sau „Tot trupul este iarbă și toată slava lui ca floarea: iarba s-a uscat și floarea a căzut" (*Is.* 40, 7—8). Omul este ca pomul și ca rodul, cu alte cuvinte ca fructele sînt faptele lui. Din pomul bun va ieși roadă bună [*Mt.* 7, 17] și la aceasta se adaugă cele ce urmează acolo unde se spune despre omul bun: „Și va fi ca pomul răsădit lîngă trecerea apelor care își va da rodul la timpul cuvenit, iar frunza lui nu va cădea" (*Ps.* 1, 3 și *Ier.* 17, 8).

Lumea este ca un tezaur, dacă o vei folosi spre bine, iar dacă o vei folosi spre rău, rea va fi pentru tine.

Lumea este ca un tezaur (desigur al celor trecătoare). Dacă vei folosi avuția în sensul bun, va fi spre binele tău, pentru că spune Ecleziastul (6, 12): „Avuția strînsă pe nedrept este spre răul celui ce a agonisit-o" și iarăși: „Cine iubește argintul, nu se va sătura de argint" (5, 10).

3. *Să știi că lumea este trecătoare*

Crezînd deci că lumea este făcută de Dumnezeu, tot așa să crezi că lumea aceasta este trecătoare și că veșnică este cea viitoare, despre care mărturisește Ioan Teologul: „Și am văzut cer nou și pămînt nou, pentru că primul cer și primul pămînt au trecut" (*Apoc.* 21, 1); și „Cer nou și pămînt nou așteptăm" (*II Pt.* 3, 13). |

46r *Trupul urmează soarta lumii; zilele omului sînt ca iarba*

Omul însuși urmează soarta lumii, pentru că se spune: „Omul, ca iarba sînt zilele lui" (*Ps.* 102, 15). De ce oare? Pentru că omul cel întîi creat, neumblînd după poruncile creatorului său și neascultîndu-i poruncile, a devenit muritor și trecător prin această lume. Dar cu ce a greșit? Cu aceea că s-a lăsat amăgit de

mărturiséşte, Moisei: „Di-nceput făcu Dumnădzău ceriul şi pămîntul şi alalte" (*Naşterea* gl. 1, sh. 1). |

45v *Lumea ca o grădină, oamenii ca florile*

Lumea dară ca o grădină, într-însa oamenii ca nişte flori, precum mărturiséşte: „Izrail va răzsări ca crinul" (*Osie* gl. 14, sh. 6), „Toată carnea fîn şi toată slava ei ca floarea cîmpului" (*Isaiia* gl. 40, sh. 7, 8), sau: „Ca pomul iaste omul şi ca roada, adecă ca poamele faptele lui; din pomul bun va eşi roadă bună". [*Mt*. 7, 17]. Cătră aceasta urmadză unde dzice pentru omul bun: „Şi va fi ca lemnul lîngă izvoarele apelor şi la vrémea sa va da roada sa şi frundza lui nu va cădea" (*Psalm* I, sh. 3 şi *Ierem*. gl. 17, sh. 8).

Lumea ca un vistériu, spre bine bun, iară spre rău de te vei sluji, rău îţi va fi

Sau lumea ca un vistériu (însă după céste vreménnice). Cu avuţiia dară bine de te vii sluji, bine vii avea, însă „Avuţiia strînsă, spre răul stăpînu-său", dzice (*Eclisiiastul* gl. 5, sh. 12) şi iarăşi dzice: „Cine iubéşte avuţiia roadă nu va mînca de la dînsa" (*Eclisiiastul* gl. 5, sh. 10).

3. *Lumea trecătoare a fi, să ştii*

Credzind dară precum lumea de Dumnădzău să fie făcută, aşijderea precum aceasta trecătoare şi alta viitoare a fi créde; pentru că Theologul, mărturisèşte, Ioan: „Şi vădzuiu ceriu nou şi pămînt nou, căce ceriul dintîi şi pămîntul dintîi au trecut" (*Apocal*. gl. 21, sh. 1). „Ceriuri noaă şi pămînt nou aşteptăm" (*Petru, Carte 2* gl. 3, sh. 13). |

46r *Trupul lumii urmadză; omul, ca iarba dzilele lui*

Lumii dară singur omul urmadză, pentru că dzice: „Omul, ca iarba dzilele lui" (*Psalm* 102, sh. 15). Pentru căce dară? Pentru căce acel dintîi zidit om, după a ziditoriului său porunci neîmblînd şi a lui porunci neascultînd, muritoriu şi dintr-această lume mutătoriu s-au făcut. Dară cu ce au greşit? Cu a poamelor frumséţe amăgindu-să, „vădzu dară muiarea

frumusețea fructului: „A văzut deci femeia că este pomul bun la mîncare și frumos la vedere și plăcut ochiului și a luat din rodul lui și a mîncat și a dat și bărbatului ei" (*Gn*. 3, 6). Atunci îndată toate bunătățile lumii și bogăția ei au devenit nestatornice și nefolositoare omului. După cum ne-a făcut cunoscut Ecleziastul (5, 14): „Gol a ieșit din pîntecele maicii sale, gol se va și duce, și nu va lua cu sine nimic din ostenelile sale".

În lume urmează deșertăciunea

După aceea în lumea aceasta a urmat deșertăciunea, pentru că iarăși același spune: „Deșertăciune a deșertăciunilor, toate sînt deșertăciune" (*Ecl*. 1, 1).

Lumea se menține prin mila lui Dumnezeu

Dar să știi că dacă bietul neam omenesc se găsește de atîta timp în deșertăciune și în împrejurări nechibzuite și dacă după atîta amar de vreme mai trăiesc oamenii în lume pînă azi, aceasta se datorează preabogatei mile a lui Dumnezeu, căci se spune: „Îndelung
46v răbdător și mult milostiv, nu după | fărădelegile noastre, nici după păcatele noastre ne-a făcut nouă" (*Ps*. 102, 8, 10).

4. *Nu te amăgi cu frumusețile lumii*

Însă tu nu te amăgi cu podoabele și frumusețile acestei lumi, nici nu te da cu toată inima desfătărilor ei, „căci pînă la sfîrșit cu veselie se va amesteca tristețea și cea mai mare bucurie se sfîrșește în plîns" (*Prov*. 14, 13).

5. *Lucrurile lumii sînt ca praful în bătaia vîntului*

De asemenea, toate lucrurile lumii (în afară de cele bune) sînt „ca praful în bătaia vîntului" (*Ps*. 1, 4) și, iarăși, ca avuția prădată de tîlhari și ca hainele roase de molii.

6. *Să nu te întristezi văzîndu-i puternici pe împărații neamurilor*

Ceva mai mult, cînd vei vedea pe alții, adică pe împărați, domni și pe ceilalți care, avînd bogăția și

ДИВАНУЛЪ

сау

ІѠАННЪ ДИМИТРІЕ КѠН

ΚΡΙΤΗΡΙΟΝ

Ἢ

ΔΙΑΛΕΞΙΣ ΤΟΥ

ΣΟΦΟΥ ΜΕΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΜΕ ΤΟ ΣΩΜΑ

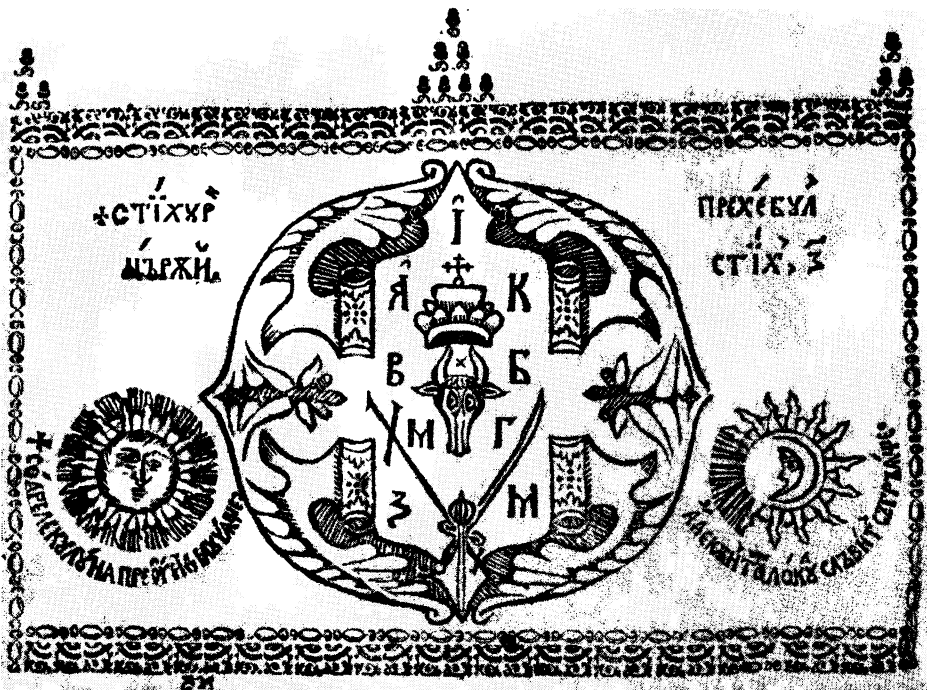
ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΙΩΑΝΟΥ ΑΝΤΙΟΧΟΥ

ΣΑΒΒΑ

1698

Divanul, ediția princeps Iași, 1698. Foaia de titlu.

Stema Moldovei în ediţia princeps a *Divanului*, Iaşi, 1698.

Desfrînata Lume sau Trupul și *Omul înțelept sau Sufletul*, alegorie din *Divanul*, Iași, 1698.

Prea frumoasa virtute, alegorie din *Compendiolum seu universae logices institutionis* prezentînd unele asemănări cu *Înțeleptul* (după *Operele principelui Demetriu Cantemir*, t. VI, București, 1883, p 414-415).

că bun să fie lemnul la mîncare şi frumos ochilor şi la privală mîngîios; şi luă din roada lui şi mîncă şi déde bărbatului său" (*Naştere* gl. 3, sh. 6). Într-acéiaşi dată dară, ale lumii bunuri sau avuţii nestătătoare şi omului nefolositoare s-au făcut, precum au Eclisiiastul cunoscut: „Gol au eşit din pîntecele maicii sale, aşea gol să va întoarce şi nemică va duce cu sine din osteninţele sale" (*Gl.* 5, sh. 14).

În lume deşertarea urmadză

După aceasta, într-această lume deşertarea urmadză, că iarăşi acesta dzice: „Deşertarea deşertărilor şi toate deşearte" [*Ecl.* gl. 1, sh. 1].

Lumea cu mila lui Dumnădzău trăiaşte

Însă de atîta vréme precît săracul omenescul nărod întru deşertări şi fără socotéle lucruri aflîndu-să şi pînă în dzua de astădzi, de atîta somă de ani într-însa oamenii trăesc, aceasta dintru acia prea bogată dumnăd-
46v ziască milă să o ştii, că dzice: „Îndelung| răbdătoriu, mult milostiv, nice după fărădelegile noastre face noao" (*Psalm* 102, sh. 8—9).

4. *Cu a lumii frumséţe nu te amăgi*

Însă tu pentru ale ceştii lumi podoabe şi frumséţe nu te amăgi, nice în desfătările ei cu toată inima te da, căci mai pre urmă „rîsul durerilor să va amesteca, şi céle de apoi ale bucurii lacrămi cuprind" (*Pilde* gl. 14, sh. 13).

5. *Lucrurile lumii ca pravul înnaintea vîntului*

Aşijdirea toate ale lumii lucruri (osăbit de céle bune) „ca pravul înnaintea vîntului" (*Psal.* 1, sh. 4); şi iarăşi: „Ca avuţiia de tîlhari prădată şi ca haina de molii fărîmată".

6. *Pre împăraţii lumii putérnici vădzînd, nu te mîhni*

Însă iarăşi tu, pre alţii vădzînd, adecă precum sint împăraţii, domnii şi alalţi, carii cu bogăţiia şi cu a lumii slavă, multe şi ce li-i voia fac, de aceasta

slava lumii, fac multe, şi ceea ce le place, să nu te amărăşti din cauza aceasta şi să nu te întristezi, căci Prorocul te învaţă: „Să nu te temi cînd se va îmbogăţi omul sau cînd se va înmulţi slava casei lui" (*Ps*. 48, 17), „căci casa lui înclină spre moarte şi paşii lui către iad" (*Prov*. 2, 18). Pentru că privirile lui Dumnezeu nu sînt aplecate asupra lui şi nici asupra slavei lui; despre aceasta mărturiseşte Isaia (66, 2): „Către cine vor privi dacă nu către cel smerit şi liniştit şi care tremură de cuvîntul meu?" |

47r 7. *Norocul în lume nu aduce fericire*

Să nu socoteşti şi nici să-ţi intre în minte că acest noroc lumesc al lor aduce vreo fericire adevărată.

8. *Norocul este nehotărît*

Şi nici că vor avea vreo limită sau vreo perioadă adevărată şi bine determinată a avuţiei lor vremelnice.

9. *Cel bogat în lume este sărac şi orb*

Căci deşi în lume, adică după lumeasca socoteală, ei se numesc bogaţi şi slăviţi, ei sînt totuşi săraci şi orbi, neţinînd seama de aceasta, precum adevereşte Ioan (*Apoc*. 3, 17): „Tu zici: sînt bogat şi m-am îmbogăţit şi nu-mi lipseşte nimic şi nu ştii că eşti un nenorocit, un mizerabil, un sărac, un orb şi gol". David, rege fiind, a cunoscut aceasta, spunîndu-şi: „Eu sînt sărac şi lipsit" [*Ps*. 87, 15].

Calea lată şi largă duce la moarte

De asemenea, calea unora ca aceştia va duce la un sfîrşit nefericit şi la un liman rău, despre care frumos se spune: „Este o cale care pare oamenilor a fi dreaptă, dar în cele din urmă ea duce în fundul iadului" (*Prov*. 14, 12) şi tot acolo: „Iar căile celor ce ţin minte răul duc la moarte" (12, 28); căci tot trupul în ţărînă se va întoarce, iar cel puternic şi mai curînd decît ceilalţi, după cum se zice: „Tot puternicul are viaţă scurtă" (*Is. Sir*. 10, 11) şi la rău sfîrşit va ajunge. Despre aceasta frumos vorbeşte şi Iov (20, 15): „Avuţia strînsă

nu te mîhni, nici te întrista, precum Prorocul te învață: „Nu te téme cînd să îmbogățéște omul și cînd să va înmulți slava casii lui" (*Psal*. 48, sh. 17); „Căci plecată iaste spre moarte casa lui și la céle de desupt cărările lui" (*Pilde* gl. 2, sh. 18). Nu iaste dară dumnădzăiasca privire asupra lui sau asupra slăvii lui; pentru care lucru mărturiséște Isaiia: „Spre carele să caut, fără numai spre sărăcuți și zdrobiți cu duhul, și să cutremură de mine?" (gl. 66, sh. 2).|

47r 7. *Lumasca nărocire fericire n-are*

Nici să socotești sau să gîndești că această a lor lumască nărocire vreo deplină fericire va avea.

8. *Nărocirea fără hotar*

Nice vreun hotar sau vreo adevărată și însămnată ale avuțiilor trecătoare vor avea vréme.

9. *Bogatul lumii, sărac și orb*

Și măcară că lumea, adecă după lumasca socotială, bogați și slăviți să număsc, însă săraci și de tot goli sint și orbiți cu mintea, aceasta necunoscînd, precum adeveréște Ioan: „Dzici cum că bogat sint și nici una îm lipséște, și nu știi că tu ești mișel, sărac, orb și gol" (*Apocal*. gl. 3, sh. 17). Aciasta David, împărat fiind, au cunoscut dzicîndu-și șie: „Eu sint sărac și mișel" [*Ps*. 87, 15].

Calea lată și desfătată la moarte aduce

Așeadară, a unora ca acestora la rău săvîrșit și la rea cale, calea le va eși, pentru carea frumos să dzice: „Iaste cale carea omului driaptă să pare, iară cia mai de apoi a ei duce la moarte" (*Pilde* gl. 14, sh. 12) și iarăș acolo: „Calea celor fără cale duce la moarte" (gl. 12, sh. 28). Căci tot trupul în țărnă să va întoarce; încă mai curund decît alalți, cel putérnic, precum dzice: „Tot putérnicul, scurt"[99] (*Eclisiiast* gl. 10, sh. 11). Și la rău dară săvîrșit vor agiunge, pentru carii frumos vorovéște Iov: „Avuțiia carea au înghițit va borî și din pînticile lui o va zmîci Dumnădzău"

pe nedrept o va vărsa, o va scoate din casa lui îngerul“, adică le va plăti lor cu pedepsele cumplite ale iadului. |

47v 10. *Ia exemplu din vechile istorii*

Să nu te amăgeşti cu unele exemple din vechile istorii, ci mai degrabă să te înţelepţeşti prin ele. Pentru că vei afla cu privire la împăraţii care au supus în scurt timp multe că „nu trebuie să se teamă cineva de cei ce ucid trupul, ci de cei ce ucid sufletul“ (*Mt.* 10, 28) şi că ceva mai mult cel ce ucide va fi ucis, pentru că iarăşi zice: „Cîţi scot sabia, de sabie vor muri“ (*Mt.* 26, 52), şi încă chiar şi de mîna celui mai mic.

11. *Exemplul lui Alexandru cel Mare*

Pentru aceasta deci poţi lua un frumos exemplu de la Alexandru cel Mare, despre care se scrie în *Istoria* sa că a fost otrăvit şi omorît de o slugă a lui, cu alte cuvinte că cel mic a omorît pe cel mare, că sluga a omorît pe împărat. În legătură cu aceasta bine zice Ecleziastul (10, 7): „Văzut-am slugile călări şi pe stăpîni mergînd pe jos“, iar în altă parte se zice: „Prin ei înşişi au împărăţit iar nu prin mine“ (*Os.* 8, 4) şi de asemenea în alt loc: „A căzut şi mare a fost risipirea lui“ (*Iez.* 13, 12). Cu aceasta aş putea compara deopotrivă fierul pe care îl mănîncă rugina sau elefantul pe care îl omoară şoarecele.

12. *Nu prin răutăţi, ci prin virtuţi să-ţi rămînă vestit numele după moarte*

Gîndeşte-te deci că, deoarece pînă la urmă tot vine moartea, cel puţin să nu-ţi rămînă un nume rău, ci un nume bun, căci „mai bine un nume bun decît avuţii
48r multe“ (*Prov.* 22, 1), iar în altă parte se zice: | „Mai bun este un nume bun decît mirul cel scump“ (*Ecl.* 7, 1), şi nu înaintea ochiului omenesc, ci înaintea ochiului lui Dumnezeu, care scrutează inimile şi gîndurile. De aceea ne şi învaţă: „Luaţi aminte să nu faceţi milostenia voastră înaintea oamenilor“ (*Mt.* 6, 1) şi ca nu cumva să se spună despre tine: „Pierit-a amintirea lui cu sunet“ (*Ps.* 9, 6). Tot aşa, străduieşte-te în tot timpul

(gl. 20, sh. 15). Adecă cu ale iadului cumplite, le va răsplăti munci. |

47v 10. *Pildă din vechile istorii ia*

Nici din vechile istorii cu une pilde să te amăgeşti; ce mai vîrtos cu acélea să te înţelepţeşti, căci vei afla pentru împăraţi carii în scurtă vréme multe au biruit. Că: „nu iaste cineva să să tiamă de ceia ce trupul ucid, ce de ceia ce sufletul" (*Mat*. gl. 10, sh. 28); şi mai vîrtos că tot cel ce omoară omorî-să-va, că iarăşi dzice: „Toţi carii scot sabiia în sabie vor muri" (*Mat*. gl. 26, sh. 22), încă de cel cît de mic.

11. *Pildă de pe Alexandru Marele*

Pentru aceasta dară, frumoase pildă de pe Alexandru Marele a lua poţi, precum la *Istoriia* lui scrie că de o slugă a lui să fie otrăvit şi omorît; adecă pe cel mare au omorît cel mic şi pe împăratul au ucis sluga. Pentru carii bine dzice Eclisiiastul: „Vădzui slugile pe cai şi domnii îmblînd pe gios, ca slugile" (gl. 10, sh. 7); şi altul dzice: „Aceia au împărăţit, iară nu de la mine" (*Osiia* gl. 8, sh. 4) şi aiurea: „Cădzu şi fu răsipirea lui mare" (*Iezechiil* gl. 13, sh. 12). Asémenea aşi aciasta a potrivi putea: „Pre fier rugina îl topéşte, pe elefand sau, precum să dzice, pre fil şoarecile îl omoară"[100].

12. *După moarte, numele nu în răutăţi, ce în bunătăţi vestit să rămîe*

Socotéşte-te dară, de vréme ce acea mai de apoi moarte iaste, încailea nu rău, ce bun nume să-ţi rămîe că: „Mai bine numele bun decît avuţiia multă" (*Pilde* gl. 22, sh. 1). | Şi aiurea dzice: „Mai bine numele
48r bun decît mirurile scumpe" (*Ecli*. gl. 7, sh. 2), însă nu în a omenescului ochiu privală, ce în acea dumnădzăiască oglindire, carile inimile privéşte şi gîndurile cunoaşte. Pentru aceasta învaţă: „Socotiţi să nu, dreptatea voastră înnaintea oamenilor, faceţi (*Math*. gl. 6, sh. [1]); şi ca nu cumva pentru tine să să dzică: „Perit-au pomenirea lui cu sunet" (*Psalm*. 9, sh. 7).

vieții tale ca să poți spune după moarte acel cuvînt al lui Iov (29, 20): „Slava mea se va reînnoi pururea".

13. *Cu fapte rele nu vei dobîndi nume vestit*

Păzește-te dar, repet, ca nu cumva să ți se spună: „Pentru ce te fălești cu răutatea ta, puternice?" [*Ps.* 51, 1].

Oricum ar fi, în lume viața și slava sînt scurte

Și acest lucru îți este cu putință să-l știi că în această lume coruptă, sau într-un fel sau altul, pentru puțin timp vei moșteni slava ei, precum adeverește Iov (14, 2): „Ca floarea răsare si ca umbra fuge și niciodată nu rămîne în același loc"; putem de asemenea cita cuvîntul lui Ieremia (6, 4): „Vai nouă că ziua înclină spre sfîrșit și s-au întins umbrele serii". Și nici în nenorocire sau în bogăție aflîndu-te să nu te socotești mai mult decît ești, după cum atît de frumos ne învață
48v sfîntul Grigorie [cel Mare]: | „Dacă vrei — zice — să înțelegi ce fel ești, trebuie mai întîi să cunoști cum nu ești, pentru ca, cu chipul celor bune, să măsori cît de urît ești prin lipsa acestor lucruri bune" (*Scrieri morale*, cartea a XXIV-a*). Ceva mai mult, după cuvîntul lui David: „Tu ești vierme, și nu om" (*Ps.* 21, 6). „Căci ce este viața noastră? — fum" (*Iac.* 4, 14) și pururea adu-ți aminte de cuvîntul lui Isaia: „Eu sînt om al durerilor, care cunoaște slăbiciunea" (*Is.* 53, 3). Vrei cumva să fii mai mult decît ceilalți oameni? Nu. De aceea s-ar cuveni să spui cuvîntul: „Deci și eu om muritor sînt, la fel cu ceilalți oameni" (*Înț. Sol.* 7, 1).

14. *Frumusețea lumii să nu o poftească inima ta*

Să nu-ți pierzi mințile după frumusețile vrednice de ură ale lumii, „nici să poftească inima ta frumusețea ei", după cum spun *Proverbele* (6, 25).

---

* Beatii Gregorii, *Expositiones morales*, lib. XXIV, 6: *Qui enim plenissime intelligere appetit qualis est, tales nimirum debet conspicere qualis non est, ut ex bonorum forma metiatur quanto ipse deserto bono deformis est.*

Așeadară, în toată viiața ta spre aceasta siléște, ca acela a lui Iov cuvînt după a ta moarte a dzice să poți: „Slava mea pururea să va înnoi" (gl. 29, sh. 20).

13. *Nume vestit cu facerea de rău nu-i agonisi*

Păzéște-te dară, iarăși dzic, ca nu cumva ție să să dzică: „Ce te slăvești în răutate, cela ce ești putérnic?" (*Psal*. 51, sh. 1).

Ori în ce féliu, în lume scurt traiul și scurtă slava ei

Și aceasta a ști foarte ți să cade, căce într-această putredă lume macar așea, macar așea în scurtă vréme slava ei vei moșteni, precum adeveréște Iov: „Ca floarea iase și ca umbra fuge, și nice dănăoară într-acea stare rămîne" (gl. 14, sh. 2). Asémenea acela al Ieremii s-ari putea aduce: „Vai de noi, că s-au plecat dzua și s-au făcut mai lungi umbrele de sară" (gl. 6, sh. 4). Nice doară în nărocire sau în bogăție aflîndu-te, cevași mai mult decît ești să te ții, pentru că frumos svintul
48v învață Grigorie: | „De vei a înțelége (dzice) în ce chip ești, trebue întîi a cunoaște ce nu ești, ca din forma bunelor să te măsuri, pre cît cu a bunelor lipsă să fii grozav" (în cartea a cincea a *Obicéinicilor*)[101]. Însă după davidescul cuvînt: „Tu ești viiarme, și nu om" [*Ps*. 21, 6], că „ce iaste viiața noastră? abur" (*Iacov* gl. 4, sh. 14). Și pururea acela al Isaiii poménéște cuvînt: „Eu sint om al durerilor știind slăbiciunea" (gl. 53, sh. [3]). Au doară tu cu ceva decît alalți oameni mai mult vei fi? Ba. Pentru aceasta cuvîntul acesta s-ari învrednici a să dzice: „Sint dară și eu muritoriu om, asémenea tuturor oamenilor" (*Înțelepciunea lui Solomon* gl. 7, sh. 1).

14. *Frumséțea lumii inima ta nu poftească*

Nice pentru ale lumii de urît frumséțe să te nebunești. „Nice să poftiască inema ta frumséțea ei", dzic *Pildele* (gl. 6, sh. 25).

15. *Îndrăgirea frumuseţilor aduce multă pagubă*

Îndrăgirea frumuseţilor aduce multă pagubă, căci istoria scrie că pentru frumuseţea unei femei, a Elenei, a fost dărîmată vestita cetate a Troiei şi că prin frumuseţea fructului s-a amăgit Eva.

16. *De la lume nu vei agonisi nici un bine*

Nici să gîndeşti că vei dobîndi vreun bine de la această lume rea, căci Isaia (14, 20) despre aceasta strigă, zicînd: „Pentru că ai pierdut pămîntul meu şi ai ucis poporul meu nu vei dăinui veşnic, sămînţă rea!" |

49r 17. *Nu vei găsi în lume nici o înţelepciune*

Şi nu vei găsi nici o înţelepciune în ea, căci „înţelepciunea lumii înaintea lui Dumnezeu este nebunie" (*I Cor* 3, 19), şi în altă parte zice în continuare: „Că nebun a devenit orice om în ce priveşte ştiinţa" (*Ier.* 10, 14). Ceva asemănător spune Înţeleptul în *Proverbele* sale: „Nu este înţelepciune, nu este chibzuinţă, nu este înţelegere cu privire la Dumnezeu" (21, 30), şi Apostolul către romani: „Înţelepciunea trupului moarte este" (*Rom.* 8, 6; vezi şi *Is.* 5, 20).

18. *În lume nu vei întîlni bunătate şi odihnă*

Aşijderea, căutînd, nu vei găsi într-însa nici o bunătate şi nici o odihnă, precum sfîntul Augustin arată şi zice în *Cartea confesiunilor* (VI, 16): „Vai de acel suflet care despărţindu-se de tine, Doamne, a gîndit că va găsi altceva mai bun decît piedici, confuzii potrivnice şi nestatornicii şi din spate, şi din lături, şi din faţă, şi de peste tot greutăţi"*.

19. *Dumnezeu a făcut lumea spre binele, iar nu spre răul omului*

Această lume a făcut-o însă milostivul Dumnezeu, preabunul, preamarele şi atotputernicul ei creator, spre folosul şi înlesnirea omului. Ceea ce se poate dovedi prin aceea că întrucît l-a creat nemuritor şi de vreme ce era nemuritor, lumea aceasta era spre folosul lui. |

---

* S. Augustini, *Confessiones*, lib. VI, 16: *Vae animae audaci quae speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram! Versa et reversa in tergum, et in latera, et in ventrem; et dura sunt omnia.*

15. *Dragostea frumséțelor multe stricăciuni aduce*

Dragostea frumséţelor multe stricăciuni aduce că, scrie istoriia, pentru frumséţea a unii mueri, a Ellenii, vestita cetate s-au răzsipit Troada şi cu frumséţea poamei s-au amăgit Evva.

16. *Vreun bine de la lume nu vei agonisi*

Nice vreun bine de la reaoa aceasta lume precum vei agonisi să gîndeşti, căce pentru dînsa strigînd, dzice Isaiia: „Că tu dară pămîntul tău prăpădişi şi poporul tău uciseşi" [102] (gl. 14, sh. 20). |

49r 17. *În lume vreo înțelepciune nu vii afla*

Nice vreo înţelepciune într-însa vei afla, căce: „Înţelepciunea lumii, nebunie iaste lîngă Dumnădzău" (*Cătră Corinth.*, *Cartea I* gl. 3, sh. 19) şi aiurea urmadză: „Că nebun s-au făcut tot omul de ştiinţă"[103] (*Ierem.* gl. 10, sh. 14). Asémenea acestora Înţeleptul, la *Pildele* sale, dzice: „Nu iaste înţelepciune, nu iaste svătuire, nu iaste cunoştinţă împotriva Domnului" (gl. 21, sh. 30) şi Apostolul cătră romani: „Înţelepciunea trupului moarte iaste" (gl. 8, sh. 6; caută şi *Isaiia* gl. 5, sh. 20).

18. *În lume bunătate și odihnă nu vei nemeri*

Aşijderea nice vreo bunătate sau vreo îndămînă într-însa cercînd vei afla, precum în *Cartea mărturiilor* svîntul, arată, Avgustin şi dzice: „Vai sufletului aceluia carile de la tine (o, Doamne) dezlipindu-să au gîndit că va avea ceva mai bine! Împregiurări şi învăluiri, îndrăpnice şi împotrivnice, din dos şi din coaste şi în pîntece, şi iată toate aspre!"

19. *Lumea spre binele, iară nu spre răul omului, Dumnădzău o făcusă*

Însă pre lume, pre aceasta, Dumnădzău milostivul, preabunul şi prea marele şi putérnicul ei ziditoriu, spre a omului folosinţă şi îndemînă o făcusă. Aceasta a să dovedi poate, căce precum nemuritoriu a fi îl făcusă şi de vréme ce nemuritoriu era, iată dară că lumea aceasta de folos îi era. |

49v 20. *După săvîrşirea păcatului lumea s-a schimbat în rău*

Tot aşa, după păcatul omului, toate cele menite să fie de folos s-au schimbat şi transformat în pagubă, cele dulci în amăreală, cele uşoare în grele şi cu trudă de agonisit pentru sărmanul om, după cum învederat scrie Moise: „Zise Dumnezeu lui Adam: pentru că ai ascultat glasul femeii şi ai mîncat din pomul din care vă poruncisem să nu mîncaţi, blestemat să fie pămîntul pentru muncile tale, întru necazuri să mănînci dintr-însul în toate zilele vieţii tale; spini şi ciulini să-ţi răsară şi să mănînci iarba ogorului; întru sudoarea feţii să-ţi mănînci pîinea pînă cînd te vei întoarce în pămîntul din care ai fost luat, căci pămînt eşti şi în pămînt te vei întoarce" (*Gn.* 3, 17—19).

Dumnezeu a arătat cum se dezleagă păcatul

După aceea, iarăşi milostivul şi înduratul Dumnezeu, cu bogata şi nemărginita lui milă faţă de creatura sa întorcîndu-se, cu compătimire i-a arătat modul şi mijlocul prin care să se poată desface de legătura blestemului aceluia pe care l-a primit, ca să fie din nou veşnic şi nemuritor.

21. *Pentru nimicirea păcatului trebuia să vină în lume Hristos, noul Adam*

În acest scop, fără îndoială, de aceasta era nevoie şi aceasta s-a împlinit, adică: de vreme ce vechiul Adam a greşit, era nevoie de un nou Adam care să-l
50r mîntuiască şi trupul,| pătimind pentru trup, să-i redea libertatea. Despre aceasta mărturiseşte Augustin: „Aşa cum Dumnezeu te-a făcut fără tine, tot aşa nu te poate mîntui fără tine"*, cu alte cuvinte: nu divinitatea singură — care le poate pe toate —, ci şi omenirea, care este părtaşă naturii lui Adam, a fost necesară pentru salvarea ta, adică Dumnezeu-Omul, ca în felul acesta să se nască noul Adam şi să se nimicească blestemul.

---

* S. Augustini, *Sermo CLXIX*, 13: *Quid ergo fecit te sine te, non te iustificat sine te.*

49v 20. *Lumea, după păcat, în rea s-au prefăcut*

Așijderea după greșala și păcatul acelui dintîi om, toate acélea ce de folos era să fie în stricăciune, și céle dulci în amar, și céle ce lesne cu nevoe și cu trudă acea ce săracul de om a agonisi s-au prefăcut și s-au premenit, precum aiave scrie Moisi: „Lui Adam dzisă: căce ai ascultat glasul muerii tale și ai mîncat din lemnul carele poruncisăm ție să nu mănînci? Blăstămat pămîntul în lucrul tău, și în osteninţă vei mînca dintr-însul; în toate dzilele vieții tale spini și ciuline va răzsări ție și vei mînca erbile pămîntului; în sudoarea féţii tale vei mînca pîinea ta pînă cînd te vei întoarce în pămînt, din carele ești luat, căce prav ești și în prav te vei întoarce" (*Naşt.* gl. 3, sh. 17, 18, 19).

Dumnădzău cum să păcatul dezliagă au arătat

După acéia iarăși acel milos și milostiv Dumnăzdău, cu mila sa cea fără măsură bogată, cătră a sa plazmă cu miloserdie întorcîndu-să, arătatu-i-au moduri și mijlociri ca de supt legătura acelui blăstăm a eși să poată, ca iarăș în véci trăitoriu și nemuritoriu să să facă.

21. *Spre a păcatului dezlegare noul Adam, adecă Hristos, a veni au trebuit*

La aceasta dară, fără greș, aceasta au trebuit și aceasta s-au făcut. Adecă vechiul Adam au greșit și iarăși un nou Adam să-l mîntuiască, și trup pentru |
50r trup pătimind, să-l izbăvască. Pentru care lucru mărturiséște svintul Avgustin: „Dumnădzău precum ți-au făcut pre tine fără tine așea nu te va mîntui pre tine fără tine". Adecă nu numai singură dumnădzăirea, carea iaste atoatăputérnică, ce împreună și omenirea, carea iaste lui Adam părtașă, au trebuit, adecă Dumnădzău și om; și așea să să facă nou Adam și blăstămul să să dezlége.

22. *Venirea lui Hristos și nimicirea păcatului au fost prezise mai dinainte de proroci. Apoi, venind el, ne făgăduiește împărăția sa*

Așadar, acest Isus Hristos, dumnezeul și mîntuitorul, s-a făcut nădejdea și apărătorul nostru. El s-a arătat mai întîi prin sfinții săi proroci, iar mai apoi, sosind timpul să se împlinească spusele prorocilor, s-a arătat El însuși, nescîrbindu-se de pîntecele fecioresc, luînd trup omenesc din Sfîntul Duh și din Maria Fecioară; și întrupîndu-se, pătimind și răstignindu-se și înviind a treia zi (așa cum era scris de către aleșii săi), noul și cel fără de păcate Adam l-a înviat din morți pe vechiul și păcătosul Adam, și împreună cu Adam, întregul neam al oamenilor. Lucrul acesta mai înainte de a se fi întîmplat în fapt, cunoscîndu-l cu adevărat de la Sfîntul Duh, l-a mărturisit Osie (6, 2) zicînd:
50v „Ne va vindeca pe noi după două zile și a treia zi ne va scula pe noi"; „și pe | cei ce stau în întuneric si în umbra morții îi va învia", spune Isaia (9,2); „Răsărit-a soarele dreptății", precum spune *Troparul Nașterii Domnului**. Aceasta a scris-o și Apostolul, zicînd: „Mai întîi a fost întuneric, iar acum lumină" (*Efes* 5, 8). Lucrul acesta era încă de la început însemnat în umbra legii, întrucît ea zice: „Era lumină pentru toți fiii lui Izrael, dar întuneric și ceață peste tot pămîntul Egiptului" (*Ex.* 10, 22).

Cel ce crede în Domnul, chiar de va muri, viu va fi; iar cel ce trăiește și crede nu va muri în veac

Așadar, venind el, ce zice? „Cel ce crede în mine, chiar de va muri, viu va fi; iar cel ce trăiește și crede în mine nu va muri în veac" (*Io.* 11, 25, 26). Dar cum este cu putință aceasta? Este cu putință „pentru că el însuși ne-a răscumpărat cu sîngele lui (de la moarte)" (*Efes.* 1, 7), sau ca și cum ne-ar fi născut a doua oară, precum zice Apostolul: „Prin evanghelie v-am născut pe voi" (*I Cor.* 4, 15); „Și astfel celor ce au crezut într-însul le-a dat puterea să devină fii ai lui Dumnezeu

* V. Mineiul lunii lui dechemvrie, M-rea Neamț, 1845, f. 189r *Tropariu glas IV*, la litie.

22. Venirea lui Hristos şi a păcatului dezlegare, mainte prin proroci dzisă; iară viind el, împărăţiia sa ne giuruiaşte

Acesta dară, Isus Hristos Dumnădzău şi mîntuitoriu, nedéjdêa şi scutirea noastră fu, carele mai denainte prin svinţii săi proroci s-au arătat. Pînă mai pre urmă dară, céle scrise prin proroci a să plini vrémea sosind, singur s-au arătat, de ficiorescul pîntece nescărăndivindu-să, din Mariia Ficioara şi din Duhul Svînt omenesc trup luînd şi întrupîndu-să, pătimind şi răstignindu-să şi a treia dzi înviind (după cum era prin aleşii săi scris), pre vechiul şi păcătosul Adam, noul şi cel fără păcat Adam, împreună cu sine, pre tot omenescul nărod, au din morţi sculat. La aceasta, pînă a nu fi, adevărat mărturisiia cu Duhul Svînt cunoscînd, Osiia: „Înviia-ne-va pre noi (dzice) după doao dzile şi în dzua a treia ne va scula pre noi" (gl.
50v 6, sh. 2) şi: „Pre| carii în tunérec şi în umbra morţii", precum dzice Isaiia (gl. 9, sh. 2); „Luminatu-i-au soarele dreptăţii", precum dzice la *Tropariul Născutului*[104]. Aceasta strigă Apostolul, dzicînd: „Odată aţi fost întunérec, iară acmu lumină" (*Cătră Efes* gl. 5, sh. 8). Aceasta în umbra legii dinceput să însămna, precum dzice: „Tuturor fiilor lui Izrail era lumină, iară întunérecul şi ceaţa peste tot pămîntul Eghiptului" (*Ishod* gl. 10, sh. 22).

Carile crede în Domnul, de va şi mort fi, trăi-va, şi carile credzînd trăiaşte nu va muri în véci

Viind dară el, ce dzice? „Cine crede în mine — dzice — de va şi mort fi, trăi-va, şi carele trăiaşte şi crede în mine nu va muri în véci" (*Ioan* gl. 11, sh. 25). Aceasta dară cum poate? Poate „pentru căce singur cu singele lui (de la moarte) ni-au răscumpărat" (*Efes* gl. 1, sh. 7), sau precum de a doa oară ni-am fi născut, precum dzice Apostolul: „Prin evanghelie eu v-am născut pre voi" (*Cor.*, *Cartea 1* gl. 4, sh. 15); şi aşea
51r şi „celora ce într-însul credzură le déde lor putére, fii lui Dumnădzău (şi lui fraţi) a fi" (*Ioan* gl. 1, sh. 12) şi cu sine împreună împărăţii sale moştenitori [*Iac.*

(şi fraţi ai lui)" (*Io*. 1, 12) şi să fie împreună cu el moştenitorii împărăţiei sale (*Rom*. 8, 17) — dar numai celor ce se leapădă de această lume şi-l urmează, pentru ca să umble astfel şi ei în lumină ca şi dînsul. Şi cărei
51r împărăţii îi face moştenitori? Aceleia pe care | ochiul n-a văzut-o, urechea n-a auzit-o şi la inima omului nu s-a suit „pe care de la început a pregătit-o Dumnezeu pentru cei ce-l iubesc" (*I Cor*. 2, 9), adică „trăirea noastră este în ceruri" (*Filip*. 3, 20). Şi aceasta a cunoscut-o mai dinainte Prorocul, zicînd: „Aceasta este moştenirea slugilor lui Dumnezeu" (*Is*. 54, 17), unde „drepţii vor străluci ca soarele" (*Inţ. Sol*. 3, 7; *Mt*. 13, 43) şi „lumina lor va fi mielul, căci noapte nu va fi acolo" (*Apoc*. 21, 23).

23. *Cunoaşte-l pe Dumnezeu după lucrurile sale*

Pe binefăcătorul Dumnezeu poţi să-l cunoşti mai cu seamă după minunatele sale creaturi, care nu lipsesc niciodată din faţa ochilor tăi, ca să le vezi şi după cum mărturisesc ele însele: „Cerurile povestesc slava lui" (*Ps*. 18, 1) şi se învaţă între ele, unele pe altele, să cunoască pe Dumnezeu, făcătorul şi ziditorul lor: „Ziua spune zilei cuvîntul şi noaptea vesteşte nopţii ştiinţa" (*Ps*. 18, 2).

Fiind orbit de poftele lumii şi umblînd în întuneric, păzeşte-te să nu ţi se pară că umbli în lumină

Ţi se mai cuvine apoi ca, văzîndu-te liber într-o măsură atît de largă şi într-un spaţiu atît de întins şi pofta ta neîntîmpinînd nici o piedică, să nu cumva să întrebuinţezi frumoasele şi bunele daruri pe care ţi le-a dăruit el Dumnezeu spre răul şi pieirea ta şi să nu cumva
51v să ţi se întîmple ca, închipuindu-ţi că | umbli în lumină, să dai de întuneric. Pentru aceasta se zice: „Să se întunece ochii lor ca să nu vadă" (*Ps*. 68, 23). Nici în întuneric să nu umbli ca orbii, pentru că se zice: „Cine umblă în lumină (adică cel ce umblă în lumina legii), căci „legea este lumină" (*Prov*. 6, 23) nu se poticneşte" (*Io*. 11, 9). Căci pe cei ce socotesc că lumina acestei lumi este lumina cea adevărată Domnul îi numeşte „orbi şi călăuze ale orbilor" (*Mt*. 15, 14), mai ales

2, 5] (însă aceasta, celora ce de această lume să vor lepăda şi să urmeadză lui, ca precum el, aşea ei în
51r lumină să îmble). Dară a cării împărăţii moştenitori îi face? „Carea|ochiul n-au vădzut, nice uréchea au audzit, nice în inema omului s-au suit, carea mai denainte au gătitu-o Dumnădzău celora ce-l iubăsc" (*Cor.*, *Cartea* 1 gl. 2, sh. 7), adecă: „noaă lăcuirea ceriul" (*Cătră Filip*. gl. 3, sh. 20). Aceasta mai denainte Prorocul cunoştea dzicînd: „Aceasta moşiia slugilor Domnului" (*Isaiia* gl. 54, sh. 17); şi: „Drepţii ca soarele vor străluci" (*Înţelep*. gl. 3, sh. 7; *Math*. gl. 3, sh. 43); şi „Lumina lor va fi mieluşelul, căce noapte nu va fi acolo" (*Apocal*. gl. 21, sh. 23).

23. *Pre Dumnădzău depe faptele sale cunoaşte*

Mai cu de-adins pre Dumnădzău de binefăcătoriu de pre ale sale minunate fapte a-l cunoaşte vii putea, carile pururea în privala ochiului tău nelipsite sint şi precum iale singure îl mărturisesc: „Ceriurile povestesc slava lui Dumnădzău" (*Psal*. 18, sh. 1). Şi iale în de iale, una pre alta, pre Dumnădzău făcătoriul şi ziditoriul ei a cunoaşte învaţă: „Dzua dzilei scoate cuvînt şi noaptea nopţii vestéşte pricépere" (*Psal*. 18, sh. 2).

Cu poftele lumii orbit fiind, pre-ntunérec îmblînd, să nu-ţi cumva pară că în lumină eşti

Iară ţie aceasta ţi să cade, că într-atîta lăţime, lărgime şi fără nice o opreală a voii slobod vădzîndu-te, să nu cumva cu frumoasele şi bunele sale daruri, carile de la dînsul îţi sint dăruite, spre răul şi spre
51v perirea ta să te slujeşti; să nu cîndai,| în lumină că îmbli părîndu-ţi, întunéricul să afli, pentru carii să dzice: „Întunecară ochii lor să nu vadză" (*Psal*.69, sh. 23)[105]. Nice prin tunérec ca orbii, ce prin lumină să îmbli, precum să dzice: „Carile îmblă dzua" (adecă carile îmblă în lumina legii), căce „légea lumină iaste" (*Pildă* gl. 6, sh. 23), „nu greşéşte"[106] (*Ioan* gl. 11, sh. 9). Căce pentru carii socotesc lumina lumii aceştiia precum aceasta să fie lumina cea adevărată, Domnul acesta nume le pune: „Orbi sint şi povaţă orbilor"

pentru că lumina acestei lumi este întuneric, precum bine a cunoscut Iov (38, 19) că „noi în întuneric ne învîrtim".

24. *Spre bine, iar nu spre rău să te serveşti de darurile ce ţi-au fost date*

De asemenea, fiind înzestrat cu multe daruri dumnezeieşti spre folosinţa ta, să nu-ţi întuneci mintea cu ele, ca să nu se zică despre tine: „A căzut peste ei foc şi n-au văzut soarele" (*Ps*. 57, 8); cunoaşte-l pe cel care a creat şi focul şi pe tine, şi avînd în tine lumina credinţei să cunoşti pe Dumnezeu, dătătorul şi părintele luminilor, neuitînd să zici: „Cu ce voi răsplăti pe Domnul pentru toate cîte mi-a dat mie?" (*Ps*. 115, 3).

Păzeşte-te cu tărie de pofta ochilor

Iar de pofta ochilor trupeşti păzeşte-te cu tărie, ca
52r nu| cumva să fii batjocorit de anumite deşertăciuni şi rătăciri, căci pentru puţină poftă, după aceea o să urmeze pentru tine multă căinţă; pentru care frumos ne învaţă Domnul zicînd: „Dacă ochiul tău te sminteşte, scoate-l şi leapădă-l de la tine" (*Mt*. 5, 29).

Să nu cauţi altă frumuseţe sau altă lumină mai frumoasă şi mai strălucitoare decît cea dumnezeiască

Nici să cauţi vreo altă frumuseţe sau vreo altă lumină mai frumoasă şi mai strălucitoare decît cea dumnezeiască, pentru că tot el zice: „Eu sînt lumina lumii" (*Io*. 8, 12). Aceasta a cunoscut-o mai înainte Isaia, care a zis (9,2): „Poporul care umbla în întuneric a văzut lumină mare; celor ce locuiesc în pămîntul şi în umbra morţii le-a răsărit lumina". Căci, de vei căuta mai mult decît atîta, vei ajunge să numeşti lumina întuneric şi întunericul lumină, după cum bine se spune: „Umblă în întuneric ca în lumină" (*Iov*. 24, 17). În acelaşi sens spune Ioan: „Au iubit oamenii întunericul mai mult decît lumina" (*Io*. 3, 19). Tot pe aceştia îi compătimeşte Isaia (5,20): „Vai celor ce zic binelui rău, vai celor ce consideră amarul dulce, întunericul lumină şi lumina întuneric".

(*Math*. gl. 15, sh. 14). Şi mai vîrtos lumina lumii aceştiia întunérec iaste, că bine au cunoscut Iov, că „noi în întunérec ne învăluim“ (gl. 37, sh. 19)[107].

24. *Cu darurile ce ți s-au dat, spre bine iară nu spre rău să te slujești*

Aşeadară, cu multe dzéstre dumnădzăeşti spre a ta slujbă îndzăstrat fiind, cu acéstea mintea să nu-ţi întuneci, să nu cumva pentru tine să să dzică: „Deasupra au cădzut foc şi nu vădzu soarele“ (*Psal*. 57, sh. 9) şi pre cela ce au şi pre dînsul şi pre tine făcut să nu cunoşti; ce a credinţii lumină avînd, cunoaşte, şi pre Dumnădzău dătătoriul şi părintele luminilor nu uita şi aceasta dzi: „Ce voiu da Domnului pentru toate carile mi-au dat mie?“ (*Psal*. 115, sh. 12).

Despre pofta ochiului foarte te păzéște

Şi despre a trupului ochiu poftă foarte te păzéşte,
52r să nu cîn-|dai pentru vreune deşertări şi amăgituri să te înşeli, căce pentru puţină învoinţă pre urmă multă îţi va urma căinţă, că frumos Domnul învaţă: „De ochiul tău te sminteşte, scoate-l şi-l liapădă de la tine“ (*Math*. gl. 5, sh. 29).

Nice altă frumséțe sau lumină mai frumoasă sau mai luminoasă decît cea dumnădzăiască să cerci

Nice altă frumséţe sau lumină mai frumoasă şi mai luminoasă decît cea dumnădzăiască să cerci, căce el dzice: „Eu sint lumina lumii“ (*Ioan* gl. 8, sh. 12). Aceasta mai denainte au cunoscut Isaiia dzicînd: „Norodul carele îmblă în întunérec vădzu lumină mare, celora ce petrecea în umbra morţii lumină au răsărit lor“ (gl. 9, sh. 2). Căce mai mult de atîta cercînd, vii dzice luminii întunérec şi întunérecului lumină. De care lucru bine să dzice: „În întunérec ca în lumină îmblă“ (*Iov*. gl. 24, sh. 17). Şi iarăşi pentru aceasta să dzice: „Iubiră oamenii mai vîrtos întunérecul decît lumina“ (*Ioan* gl. 3, sh. 19). Pre aceia văeradză Isaiia: „Vai carii dziceţi bunului rău, ceia ce pun amarul în dulce, ceia ce pun întunérecul lumină şi lumina întunérec“ (gl. 5, sh. 20).

25. *Fii orb, mut şi surd la poftele lumii*

De aceea, umblînd în lumea aceasta şi în întunericul ei, toate cele ale lumii să le socoteşti drept nimic
52v şi să rămîi surd şi mut la îndemnurile| poftelor ei, după cum zice Prorocul: „Iar eu ca un surd nu auzeam şi ca un mut nu-mi deschideam gura" (*Ps.* 37, 14); adică nu numai să nu le faci, dar nici să le auzi, ori să grăieşti despre ele, ca să nu le poftească inima ta, căci cu adevărat să ştii că „rea şi săracă viaţă ducem în lumea aceasta" (*Tob.* 4, 29).

26. *Cugetă la cele de pe urmă*

Fii deci un bun socotitor şi înţelege la ce sfîrşit ajung acei care caută poftele lumii.

27. *Bogăţia este cauza multor rele*

Mai întîi, dar, ei vor pofti bogăţie, care poate da naştere la multe şi felurite rele şi care poate coborî sufletul în iad; căci începînd cu cît de puţin, ea nu se mai satură cu cît de mult, după cum spune Solomon în *Proverbe* (13, 25): „Sufletele necredincioşilor nu se satură"; pe aceştia cu mînie îi ceartă Isaia (56, 11): „Cîinii cei neruşinaţi la suflet nu au ştiut ce e săturarea"; iar altcineva adevereşte că: „Cel lacom de bani nu se va sătura" (*Ecl.* 5, 10).

28. *Crescînd bogăţia, sporeşte lăcomia, iar din lăcomie se naşte invidia*

Bogăţia dărîmă zidurile şi cetăţile şi distruge temeliile. Cu cît se înmulţeşte bogăţia, cu atît creşte lăcomia. Lăcomia este începutul invidiei, iar invidia naşte crima: „A zămislit durerea şi a născut nelegiuirea" (*Ps.* 7, 14).|

53r
29. *Invidia este fratricidă*

Din invidie a ucis Cain pe fratele său Abel, precum scrie istoricul în *Geneză* (4, 8). Bogăţia naşte mîndria cea scîrboasă, precum spune sfinţitul Augustin: „Greu este să nu fie bogatul mîndru!"*

---

* *Sermo XXIX: Difficile est ut superbus non sit qui dives*, cit. *apud* P. Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, VII, c. I, *ed. cit.*, p. 178.

25. *Spre poftele lumii, orb, mut şi surd te fă*

Pentru aceasta dară, în lume într-aceasta şi prin întunérecul luminii ei îmblînd, toate în nemică le
52v socotéşte şi spre|ale ei de pofte învăţături, surd şi mut te fă, precum dzice Prorocul: „Iară eu ca surdul nu audziam şi ca mutul ce nu-şi deşchide gura sa" (*Psal.* 37, sh. 14). Adecă nu numai a le face, ce nice a le audzi, nice a le grăi să poftiască inema ta, pentru că adevărat să ştii că „proastă într-însa şi săracă viiaţă purtăm" (*Tovie* gl. 4, sh. 23).

26. *Cea de-apoi socotéşte*

Bun socotitoriu dară fii şi ceia ce de la lume ceva poftesc la ce svîrşit vor agiunge aminte ia[108].

27. *Avuţiia, multor răutăţi pricină*

Întîi dară va avuţie să poftiască, din carea multe şi în multe féliuri a să naşte răutăţi pot şi sufletul la iad îl coboară, şi în ceva puţin începînd, nice cu cel mult să satură, precum la *Pildele lui Solomon* dzice: „Pîntecele necuraţilor, nesăţios" (gl. 13, sh. 25). Pre carii cu mînie ceartă Isaiia: „Cîinii fără ruşine nu ştiură săturarea" (gl. 56, sh. 11). Şi altul adeveréşte: „Nu să va împlea lacomul de bani" (*Eclisiast.* gl. 5, sh. 9).

28. *Avuţiia, înmulţindu-să, lăcomiia créşte; din lăcomie zavistiia să naşte*

Avuţiia, zidiurile şi cetăţile fărîmă şi temeliile răstoarnă. Avuţiia, cu cît să înmulţéşte, cu atîta lăcomiia créşte. Lăcomiia încépe zavistie, zavistiia naşte moarte, precum dzice: „Începu[109] durére şi născu fărădelége" (*Psal.* 7, sh. 15).|

53r 29. *Zavistiia pe fraţi omoară*

Pentru zavistiia, Cain pre fratele său, Abel, ucisă, precum scrie istoricul (*Naşterea* gl. 4, sh. 8). Avuţiia naşte mîndriia cea spurcată, precum, svintul[110] dzice Avgustin: „Anevoe iaste ca nemîndru să fie cel bogat".

30. *Lacomul vrea ca toţi să fie săraci*

Adevărul este că bogatul, adică lacomul, vrea să fie numai el bogat şi avut şi doreşte ca toţi ceilalţi să fie săraci şi sărmani.

31. *Neajungîndu-i ogoarele, pofteşte sate; cel mîndru socoteşte că numai el este om, iar ceilalţi animale*

Fiindu-i neîndestulătoare ogoarele, el pofteşte sate; nesăturîndu-se de sate, el pofteşte tîrguri şi nefiindu-i îndeajuns tîrgurile, pofteşte cetăţi şi altele. Tot aşa cel mîndru, adică încrezut, se socoteşte numai pe sine om, iar pe ceilalţi animale. Adu-ţi aminte deci că din cauza mîndriei a căzut îngerul din cer şi s-a făcut diavol, zicînd: „În cer mă voi sui, deasupra stelelor cerului voi aşeza scaunul meu" (*Is*. 14, 13).

32. *Bogatul urmăreşte scaunul cel mai înalt*

În felul acesta, bogatul care s-a îmbogăţit datorită întîmplării caută cinste şi scaunul cel mai de sus, şi cu cît s-ar urca mai sus, cu atît ar pofti să se înalţe şi mai sus şi n-ar admite să stea pe nici o treaptă mai de jos. Pentru aceştia ar putea spune cineva că „se ridică în slăvi ca să cadă mai cu putere"*. |

53v 33. *Dumnezeu este vrăjmaş bogatului mîndru*

Şi mai cu seamă slugile cînd ajung în rînd cu cei mari, la atîta le duce mintea şi se căznesc să facă, în aşa fel, ca ele să fie stăpîni, iar pe stăpîni simt plăcerea să-i schimbe în slugi. Aceasta o fac socotind să nu le lipsească nimic din cinstea şi slava acestei lumi. Dar Dumnezeu le este vrăjmaş, pentru că „Domnul celor mîndri le stă împotrivă, iar celor smeriţi le dă dar" [*Prov*. 3, 34]. Şi, precum zice David, „ochii celor mîndri îi va smeri" (*Ps*. 17, 27).

34. *Este greu să fii şi cu bogăţia, şi cu raiul pentru că nimeni nu poate sluji la doi stăpîni*

Să nu te înşele gîndul că vei cumpăra împărăţia cerurilor cu bogăţia, „căci nimeni nu poate sluji la

* Cf. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 18 (*Divanul* III, 18).

30. *Lacomul toţi săraci a fi poftéşte*[111]

Căce adevărat iaste că avutul, adecă lacomul, numai el avut şi îmbogăţit, iară alţii toţi săraci şi mişei a fi poftéşte.

31. *Neagiungîndu-i ţarini, sate poftéşte; iară mîndrul, numai el om, iară alţii dobitoace a fi socotéşte*

Neagiungîndu-i ţarinile, poftéşte sate; nesăturîndu-să de sate, poftéşte tîrguri; neîndestulîndu-să cu tîrgurile, poftéşte cetăţi şi alalte.

Aşijderea mîndrul, adecă cel înnalt cu firea, numai el om, iară alţii toţi dobitoace a fi socotéşte. Adu-ţi dară aminte că pentru mîndriia îngerul din ceriu cădzu şi drac să făcu, dzicînd: „În ceriu mă voiu sui, asupra stélelor ceriului[112] voiu înnălţa scaunul mieu" (*Isaiia* gl. 14, sh. 13).

32. *Bogatul, scaunul cel mai de sus cearcă*

Într-acesta chip bogatul, prin tîmplări îmbogăţindu-să[113], cinstea şi scaunul cel mai de sus cearcă; şi cu cît s-ari mai sus sui, cu atîta încă mai sus a să urca poftéşte şi nice la o stepenă de cél mai de gios a să popri ari vrea. Pentru carii, a să dzice s-ari putea: „Rădică-să înnaltul, ca cu mai grea cădzătură să cadză". |

53v 33. *Bogatului mîndru, Dumnădzău nepriiaten lui*

Şi întîi slugi lîngă cei mari a fi agiungînd, pînă într-atîta cu mintea agiung şi a face nevoesc, că ei stăpîni şi pre stăpîni slugi a face silesc şi cu aceasta socotială, ca toată cinstea, slava lumii aceştiia să nu le lipsască. Şi Dumnădzău, nepriiatinul lor; căce „Domnul mîndrilor să împoncişadză iară celor smeriţi le dă dar" [*Prov*. 3, 34]. Şi precum grăiaşte David: „Ochii mîndrilor vei smeri" (*Psal*. 17, sh. 28).

34. *Şi cu bogăţie şi cu raiu a fi, anevoe iaste; nime a doi domni a sluji poate*

Nice să te gîndind înşeli că cu avuţiia a ceriului împărăţie vei cumpăra, căce: „Nime poate a doi domni a sluji" (*Math*. gl. 6, sh. 24). Căce avuţiia mai vîrtos

doi stăpîni" (*Mt.* 6, 24). Pentru că bogăţia mai degrabă închide decît deschide, şi mai mult te împiedică decît te îndeamnă. Bogăţia îţi zice că nu vei muri niciodată; bogăţia îţi spune că nu mai este nimeni asemenea ţie; bogăţia zice că nu te va părăsi niciodată; bogăţia îţi spune că niciodată nu vei avea vreo întristare; bogăţia îţi zice: „Suflete, mănîncă, bea, căci ai multe bunătăţi", dar nu-ţi aminteşte că mîine sau poimîine ţi se va lua sufletul şi ea va rămîne (vezi la pilda bogatului, *Lc.* 12, 16). Dar după cum atît de frumos ne învaţă Ecleziastul (9, 12): „Nu ştie omul sfîrşitul vieţii sale, ci ca peştele se prinde în undiţă", ceea ce ne învaţă şi Isaia (38, 1): „Orînduieşte-ţi casa, căci vei muri şi nu vei mai fi viu". | Căci „bogăţia nu
54r va fi de folos în ziua mîniei" (*Prov.* 11, 4), după cum mărturiseşte mai cu seamă însăşi gura Domnului cea de adevăr grăitoare: „Vai vouă, bogaţilor care sînteţi departe de mîngîierea voastră; vai vouă, îmbuibaţilor, că veţi flămînzi! Vai vouă, care rîdeţi acum, că veţi plînge" (*Lc.* 6, 24—25). Asemenea acestora, vezi şi pilda bogatului şi a săracului Lazăr (*Lc.* 16, 19—20).

35. *Dacă eşti înţelept, cumpăneşte-ţi viaţa în trei părţi*

Pentru aceasta dar Seneca, deşi păgîn, totuşi frumos ne învaţă: „De este sufletul tău înţelept, să se echilibreze în trei perioade*: de cele viitoare să se păzească straşnic, pe cele prezente să le chivernisească bine şi de cele trecute să-şi amintească des"**. Cu alte cuvinte, aminteşte-ţi de cele trecute şi de ceea ce au fost unii, şi vei vedea în ce s-au schimbat, precum se zice: „Iar pre cei bogaţi i-a scos afară deşerţi" (*Lc.* 1, 53). În acest sens, poate folosi mult cuvîntul lui Seneca: „Prăbuşirea celui căzut mai înainte serveşte de învăţătură celor ce vin pe urmă"***. Timpul de faţă chiverniseşte-l cu multă şi dreaptă socotinţă, căci nu există nimic statornic şi de neclintit, după cum mărtu-

* Cp. Seneca, *De brevitatae vitae*, X.
** Cp. *ibid.*, XV.
*** Seneca, *De tranquillitate animae*, XI; *Epist.* XCI şi XCIV.

închide decît deşchide, şi mai mult opréşte decît îndiamnă. Avuţiia dzice că nu vei mai muri; avuţiia dzice că altul de potriva ta nu iaste; avuţiia dzice că ea nice odănăoară te va părăsi; avuţiia îţi dzice că nice odănăoară vreo întristare vei avea; avuţiia îţi dzice: „Bea, mănîncă, suflete, căce ai multe bune". Nice îţi pomeneaşte că „mîine sau poimîine sufletul ţi să va lua" şi ea va rămînea (caută la pilda bogatului, *Luca* gl. 12, sh. 17). Ce, precum frumos învaţă *Eclisiiastul* [9, 12]: „Nu ştie omul sfîrşitul vieţii sale, ce ca péştele să prinde în undiţă", pre carile învaţă
54r Isaiia: „Orînduiaşte casa ta, că vei să mori şi | nu vei fi viu" (gl. 38, sh. 1). „Nice vor folosi avuţiile în dzua răsplătirii" (*Pilda* gl. 11, sh. 4). Şi mai vîrtos, precum singur de adevăr grăitoriu rostul Domnului mărturiséşte: „Vai voaă, bogaţilor, carii aveţi dezmierdăciunea voastră! Vai voao, carii săturaţi sinteţi, că veţi flămîndzi! Vai voaă, carii rîdeţi acmu, că veţi plînge!" (*Luca* gl. 6, sh. 24, 25). Asémenea acestora, caută la pilda bogatului cu a săracului Lazăr (*Luca* gl. 16, sh. 19—20).

35. *De eşti înţelept, în trei vremi te cumpănéşte*

Pentru aceasta dară, Seneca (macară că păgîn era) însă frumos învaţă: „De iaste sufletul tău înţelept, în trei vremi să să cumpăniască: fiitoarele foarte a păzi, acéste de acmu bine a chivernisi şi céle trecute ades a pomeni"[114]. Adecă, céle ce s-au trecut în minte ţi le adu, şi ce au fost unii şi în ce s-au întors vei vedea, precum dzice: „Pre cei bogaţi îi trimisă deşerţi" (*Luca* gl. 1, sh. 53). Spre aceasta, acela al Senecăi mult a folosi poate cuvînt: „Răzsipirea celui mai denainte cădzut, pre cei mai de pre urmă învaţă". Şi întru această de acmu vréme, foarte cu socotială întriagă să te ocîrmueşti, căce nice unele înfipte sau stătătoare le ai. Mărturiséşte Daniil: „Mută vremile vîrstele, împărăţiile schimbă şi le aşadză" (gl. 2, sh. 21). „Cela
54v ce înformadză[115] | lumina şi face întunérecul, cela ce face pacea şi plăzmuiaşte răul, eu, Dumnădzău, cela ce face toate acéstea" (*Isaiia* gl. 45, sh. 7). Aşijderea

rişeşte Daniel (2, 21): „El schimbă vremile şi anii aşază şi schimbă împărăţiile"; şi Isaia (45, 7): „Eu
54v sînt cel ce| alcătuiesc lumina şi fac întunericul, care fac pacea şi plăsmuiesc relele, eu Dumnezeu cel ce fac toate acestea". La fel ne învaţă Sirah (7, 36): „Aminteşte-ţi cele de pe urmă ale tale şi în veac nu vei greşi". Căci fie împărat, fie rob, fie bogat, fie sărac, fie puternic, fie slab, toţi duc o singură viaţă şi pe aceea nenorocită — „viaţă nenorocită ducem", zice Tobie (4, 23) — şi toţi au acelaşi sfîrşit, adică moartea, despre care adevereşte David: „Eu plec pe drumul tuturor pămîntenilor" (*III Împ*. 2,2), şi precum strigă şi Sirah (41, 1): „O, moarte, cît de amară e amintirea ta pentru omul împăcat întru avuţiile sale". Şi iarăşi, vieţuind şi umblînd pe o cale, nu este cu putinţă să se întoarcă cineva iarăşi pe aceeaşi cale, precum frumos adevereşte Iov (16, 22): „Şi anii cei număraţi au ajuns la capăt şi voi merge pe calea de pe care nu mă voi mai întoarce". Iar Ieremia (6, 4) se plînge: „Vai de noi, că ziua se înclină spre sfîrşit şi s-au întins umbrele serii".

36. *Cînd vine moartea, la ce foloseşte bogăţia?*

Pentru aceasta dar să ţii minte, zice Sirah (14, 12), că „moartea nu zăboveşte". Iar cînd vine moartea, la ce mai foloseşte împărăţia, puterea, avuţia şi bogăţia? Căci
55r cruntă şi cumplită este| moartea nedrepţilor, pentru că moartea calcă cu aceleaşi picioare palatele împăraţilor şi colibele săracilor; şi, ca să zicem aşa, goală este moartea, şi „nici argintul, şi nici aurul lor nu-i va putea mîntui în ziua mîniei Domnului" (*Sof*. 1, 18).

37. *Gol ai ieşit din pîntecele maicii tale, gol vei şi intra în pămînt*

Pentru aceasta aminteşte Iov (1, 21): „Gol am ieşit din pîntecele mamei mele şi gol mă voi duce". Cu alte cuvinte, se va despărţi sufletul de trup; se va despărţi omul de casa lui şi va intra în mormînt; se va despărţi de viaţă; se va despărţi de putere şi de bogăţie şi va merge în neputinţă şi sărăcie şi nu va putea ridica şi lua cu sine nimic dintru ale sale, după cum spune

Sirah învață: „Pomenéşte céle de pre urmă şi în véci nu vei greşi" (gl. 7, sh. 36). Căci macară împărat, macară slugă, macară bogat, macară sărac, macară tare, macară slab, toți o viiață poartă, şi acéia săracă: „Săracă viiață purtăm", dzice *Tovie* (gl. 4, sh. 23), şi a tuturor eşire iaste dentr-însă una, adecă spre moarte, pentru carea adeveréşte David: „Eu întru pre calea a tot pămîntul" (*Împăr. 3* gl. 2, sh. 2). Precum şi Sirah strigă: „O, moarte! cît de amară iaste pomenirea ta omului împăceluit în suppusele sale" (gl. 41, sh. 1). Şi iarăşi viețuind, toți pre o cale îmblînd şi pre acéia, iarăşi întoarcere cuiva nu să dă. Pentru că frumos adevereadză Iov: „Iată, scurții ani trec şi pre cărările carile nu mă voiu întoarce îmblu" (gl. 16, sh. 22). Şi Ieremiia pre aceasta să văeriadză: „Vai de noi, că s-au plecat dzua şi s-au făcut mai lungi umbrele de sară" (gl. 6, sh. 4).

36. *Moartea sosind, avuțiia ce foloséşte?*

Pentru aceasta dară în minte să-ți fie (dzice Sirah) că: „Moartea nu va zăbăvi" (gl. 14, sh. 12). Viind dară moartea, împărățiia, putérea, avuțiia şi bogățiia ce
55r foloséşte? Căce vrăjmaşe şi |cumplită iaste celor nedrepți; căci moartea colibile săracilor şi paturile împăraților tot cu un picior calcă; şi precum s-ar dzice: „Goală iaste moartea; argintul şi aurul lor nu-i va putea mîntui în dzua mîniei lui Dumnădzău" (*Sofonie* gl. 1, sh. 18).

37. *Gol ai eşit den pîntecele maicii, gol te vei întoarce în țărnă*

Pentru carea pomenéşte Iov: „Gol am eşit din pîntecele maicei méle şi gol mă voiu întoarce" (gl. 1, sh. 21). Adecă despărți-să-va sufletul de la trup; despărți-să-va omul de la casa lui şi în mormînt va întra: despărți-să-va de duhul, despărți-să-va de putére şi de avuție şi în slăbiciune şi în sărăcie va mérge; nemică dintru ale sale a rădica şi cu sine a duce va

sfîntul Augustin: „Nu avem nimic al nostru decît păcatul"*.

38. *Unul este sfîrşitul tuturor: moartea*

Vezi dar acum şi înţelege că sfîrşitul tuturor este moartea. Ai văzut pe împăraţi şi pe cei puternici ce-au devenit ? Pentru care zice Prorocul: „Să lege pe împăraţii lor cu lanţuri de picioare şi pe cei slăviţi ai lor cu cătuşe de fier, ca să le facă lor judecată scrisă şi să pună în mîinile drepţilor săbii cu două tăişuri" (*Ps*. 149, 8—9 şi 6), pentru că nu au cunoscut că pe lîngă cel înalt există altul şi mai înalt (adică Dumnezeu), şi acela, „judecîndu-i, după dreptatea sa le va răsplăti" (vezi *Ier*. 17, 10; *Iov*. 34, 11; *Is*. 11, 4),| pe care *Scrip-*
55v *tura* îi mustră: „N-au ascultat glasul, n-au primit învăţătura" (*Sof*. 3, 2).

39. *Nechibzuinţa aduce suferinţă*

Pricepi acum dar că nechibzuinţa şi neascultarea aduc suferinţă? Şi că acel care săvîrşeşte nedreptatea drept răsplată primeşte iadul? După cum cu adevărat grăieşte Osie (8, 7): „Semănat-au stricate de vînt şi nimicirea lor vor primi pe ele".

Avuţia este spre răul celui ce-o strînge

Ai văzut că bogăţiile şi puterile n-au folosit la nimic, ai văzut că avuţia strînsă este spre răul, iar nu spre binele celui ce-o strînge? Ai văzut că amintirea lui a pierit „cu sunet" (*Ps*. 9, 6)? Ai văzut că bunătăţile şi bogăţiile sînt poveri grele pentru urcuşul spre ceruri? Mărturiseşte Avacum (2, 6): „Vai aceluia care înmulţeşte cele ce nu sînt ale lui. Pînă cînd îşi îngreuiază tare jugul său?"; căci, iată, „iarăşi mă întorci în pămînt", zice Iov (10,9).

Pe cei puternici Dumnezeu rău îi răsplăteşte

Mai cu seamă că, chiar şi în această viaţă scurtă, Dumnezeu pe cei puternici rău îi răsplăteşte, precum scrie: „Înălţatu-s-a inima sa şi s-a făcut mînie asupra

---

* *Tractatus V in Joannis evang*. VI, 1 c., *Arausicanii concilii*, can. XXII: *Nemo habet de suo, nisi mendacium et peccatum*.

putea, precum svintul, vorovéşte, Avgustin: „Hireşi al nostru nemica avem, fără numai păcatul".

38. *Al tuturor svîrşitul unul, adecă moartea, iaste*

Vedzi şi pricépe acmu dară că al tuturor sfîrşitul moartea iaste. Vădzuşi pre împăraţi şi pre cei tari la ce agiunsără? Pentru carii Prorocul prorocéşte: „A lega împăraţii lor în obedzi şi boiarii lui în cătuş [i] de fier, ca să facă într-înşii giudecată şi în mînule drepţilor sabie de îmbe părţile ascuţită" (*Psal.* 149, sh. 7, 8). „Căce n-au cunoscut că decît cel înnalt, mai înnalt altul (adecă Dumnădzău) iaste, şi acela le va, în dreptatea sa, giudecîndu-i, răsplăti" (*Ierem.* gl. 17, sh. 10; *Iov*
55v gl. 34, sh. 11); *Isai.* gl. 11, sh. 4). |Pre carii *Scriptura* mustră: „N-au ascultat glasul, n-au priimit învăţătură, i proci" (*Sofonie* gl. 3, sh. 2).

39. *Nesocotinţa patimă aduce*

Pricepi acmu dară că nesocotinţa şi neascultarea patimă aduce? Şi celuia ce strîmb lucriadză, în loc de simbrie, iadul i să dă? Precum adevărat Osie grăiaşte: „Vînt sămănară şi vivor săcerară" (gl. 8, sh. 7).

Avuţiia strînsă, spre răul stăpînu-său

Vădzuşi precum avuţiile şi puterile nemică folos făcură? Vădzuşi că avuţiia strînsă, spre răul stăpînu-său, iară nu spre binele lui iaste? Vădzuşi că pomenirea lui cu sunet peri [*Ps.* 9, 6.]? Vădzuşi că bunurile şi bogăţiile spre a ceriului suire gréle sarcini sint? Mărturiséşte Avacum: „Vai celuia carile adună nu ale sale, pînă cînd va grămădi asupra sa lut îndesat" (gl. 2, sh. 6). „Că iată, acmu în pulbere dzace", dzice Iov (gl. 10, sh. 9).

Putérnicilor, cu răutatea Dumnădzău răsplătéşte

Mai vîrtos că şi într-această viiaţă, putérnicilor, cu răutate răsplătéşte Dumnădzău, precum scrie la *Paralipomennon:* „Înnălţatu-s-au inema lui şi să făcu mîniia lui Dumnădzău asupra lui" (gl. 32, sh. 26, *Cartea 2*). Că celui în lume vîrtos dzice Dumnădzău: „Lua-i-voi din mîna driaptă sigeţile şi din mîna

lui" (*II Par*. 32, 26); căci celui puternic în lume îi spune Dumnezeu: „Voi pierde arcul tău din mîna ta cea stîngă şi săgeţile tale din mîna ta cea dreaptă" (*Iez*. 39, 3); iar la cap. 38, 4: „Aceasta zice Domnul stăpînitorul: «Te voi aduna pe tine şi toată puterea
56r ta, cai şi călăreţi îmbrăcaţi în platoşe toţi»", pe care îi îneacă în mare| şi-i face hrană păsărilor cerului şi peştilor mării (cap. 29, 5); el loveşte pe cel trufaş şi răneşte pe cel puternic; el distruge cetăţile lor şi le fărîmă, ca, de pildă, „Alexandria şi Memphis, care au fost distruse" (*Iez*. 30, 15); el face viile lor neroditoare; el „bate de la om pînă la animal" (*Ps*. 134, 8), precum vei putea afla exemple la mulţi împăraţi şi puternici, cercetînd *Scripturile*.

40. *Dumnezeu schimbă şi mută împărăţiile*

De asemenea, acestor puternici le schimbă şi le strămută împărăţiile, precum dovedeşte Sirah (10,8), spunînd: „Din cauza nedreptăţii, împărăţia se mută de la un neam la altul", iar Dumnezeu spune: „Vai vouă, celor ce chinuiţi pe alţii! Oare pe voi nimeni nu vă va chinui? Vor fi prinşi nimicitorii" (*Is*. 33, 1). Casele celui puternic Dumnezeu le face locuinţă frumoasă păsărilor, bunăoară: „Babilonul s-a făcut închisoare pentru toată pasărea necurată" (*Apoc*. 18, 2); şi pe cel trufaş îl blestema David, zicînd: „Dumnezeul meu, pune-l pe dînsul ca pe o roată" (*Ps*. 82, 13), şi iarăşi spune: „Dregătoria lui s-o ia altul, să ajungă feciorii lui săraci şi femeia lui văduvă" (*Ps*. 108, 8—9). Trufaşului, prorocul Amos (7,17) îi spune: „Femeia ta va curvi în cetate"; şi tot pentru acesta spune David: „A trecut| şi iată că nu mai era, şi l-am căutat,
56v şi nu s-a mai găsit locul lui" (*Ps*. 37, 36).

Murind tu, nu ştii cine-ţi va moşteni avuţia

Aceste prisosuri nefolositoare ale lumii le-a înţeles Ecleziastul (2, 19) cînd spune: „Cine ştie urmaşul meu de va fi înţelept sau nebun? Şi dacă va stăpîni oare toată osteneala mea, cu care m-am ostenit?" De aceea, teme-te de acela care stăpîneşte cele veşnice, după cum strigă Ieremia (10, 7): „Cine nu se va teme de tine, împărate

stîngă arcul»" (*Iezechiil* gl. 39, sh. 3 şi gl. 38 peste tot). Şi cel atotputérnicul Dumnădzău, carăle şi caii şi
56r oştaşii cei putérnici şi |împlătoşaţi (în mare îi înniacă), pasirilor ceriului şi peştilor mării masă îi face; el pe mîndru lovéşte şi pe cel vîrtos rănéşte. El cetăţile lor fărîmă şi le răzdumică. Precum s-ari putea dzice: „Alexandriia va fi răzsipită şi Memfis cu nevoi în toate dzile" (*Iezechiil* gl. 30, sh. 17). El face, şi în viile lor roadă nu va fi. El ucide „din om pînă în dobitoc", (*Ps*. 34, 8), şi precum a mulţi împăraţi şi putérnici pilde vei putea afla, cearcă *Scripturile*.

40. *Dumnădzău schimbă şi mută împărăţiile*

Aşijderea a acestora schimbă împărăţiile şi le mută, şi precum Sirah adeveréşte: „Împărăţiia din niam în niam să mută pentru nedreptatea" (gl. 10, sh. 8) şi Dumnădzău dzice: „Vai ţie, carile vei prăda! Au nu şi el să va prăda? (*Isaiia* gl. 33, sh. 1). Casele putérnicului mîndru lăcaş pasărilor le face, precum a potrivi s-ari putea: „Vavilonul s-au făcut lăcaş a toată pasirea" (*Apocalipsis* gl. 18, sh. 2) şi pre cel mîndru blăstămă David, dzicînd: „Dumnădzăul mieu, pune-l pre dînsul ca roata" (*Psal*. 83, sh. 13) şi iarăşi dzice: „Stăpîniia lui să o ia altul, copii să-i facă săraci şi muiarea lui văduvă" (*Psal*. 109, sh. 8—9). Aceluia *Amos* îi spune: „Feméia ta în cetate va curvi" (gl. 7, sh. 17). Unuia
56v ca mîndrului | dzice David: „Trecuiu şi, iată, nu era, cercaiu-l, şi nu să află locul lui" (*Psal*. 37, sh. 36).

Murind tu, ale tale cine va stăpîni nu ştii

Acéstea ale lumii rămîitoare nefolosinţe cunoscut-au *Eclisiiastul*, dzicînd: „Pre carile nu cunosc, oare înţelept au nebun va stăpîni în osteninţele méle cu carile am asudat?" (gl. 2, sh. 19). Pentru aceasta de cela ce céle vécinice le are te téme, precum Ieremiia strigă: „Cine nu să va téme de tine, împăratul niamurilor?"

al neamurilor?" Pentru că numai cele ale lui Dumnezeu sînt statornice, „iar toate celelalte trec ca umbra", după Înțelept (*Înț. Sol.* 5, 9).

41. *Agonisind lumea, în mare primejdie te afli să-ți pierzi sufletul*

Așadar, amintindu-ți de cele trecute și cugetînd la cele viitoare, păzește-te, căci te afli în mare primejdie ca nu cumva cîștigînd lumea să-ți pierzi sufletul, precum spune Domnul: „Căci ce va folosi omul dacă va cîștiga lumea întreagă și-și va pierde sufletul său?" (*Mt.* 8, 36). În aceeași primejdie ești cu sufletul în trup, ca și cu corabia pe mare, pentru că spune Sirah (43, 26): „Cei ce plutesc pe mare povestesc primejdia ei". Și Apostolul spune: „Petrecînd în trup, ne găsim departe de Domnul" (*II Cor.* 5, 6).|

57r ### 42. *Nu te amăgi cu cei cîțiva care, împărați și bogați fiind, au moștenit împărăția cerurilor*

Tot așa, ia aminte să te ferești cu toată grija ca nu cumva îndoindu-te de unele exemple să te amăgești; căci în *Sfintele Scripturi* vei afla că unii împărați, deși aveau multe țiitoare și femei, și deși erau bogați și puternici, în această stare fiind, tot s-au învrednicit de împărăția cerurilor. Dar judecăților lui Dumnezeu cine s-a făcut părtaș? Tu, însă, se cuvine să știi, în primul rînd, că, precum spune Apostolul, „rădăcina tuturor relelor este iubirea de argint" *(I Tim.* 6, 10). Pentru că începuturile poftelor par dulci, dar urmările lor sînt amare, după cum arată și cuvîntul din *Apocalips* (10, 10): „Făcutu-s-a în gura mea dulce ca mierea, și după ce am mîncat-o amărîtu-s-a pîntecele meu". Căci păcatul numai la început caută oarecare motiv și după aceea lesne poate împinge spre moarte, după cum spune Apostolul: „Păcatul, luînd începutul din poruncă, m-a amăgit și prin ea m-a ucis" *(Rom.* 7, 11). Așadar, să știi cu adevărat că lumea, adică trupul, este gazda tîlharilor, adică sălașul poftelor, pentru care mărturisește Ieremia (7, 11): „Oare casa aceasta a mea este peșteră de tîlhari?" (și *Is.* 56, 7). Și nu

(gl. 10, sh. 7). „Căce ale lui numai rămîn, iară alalte toate tréce-vor ca umbra" (*Înțelep*. gl. 5, sh. 9).

41. *Lumea agonisînd, în mare primejdie spre a sufletului piiardere ești*

Acéste dară trecute pomenind și céle viitoare socotind, păzéște-te, căce în mari te afli primejdii, ca nu cumva lumea agonisind, sufletul să pierdzi, precum Domnul grăiaște: „Că ce va folosi omului de ari agonisi toată lumea și pagubă sufletului său să facă?" (*Mar*. gl. 8, sh. 36). Și ca cum cu vasul pre mare, așea în primejdie cu sufletul în trup ești, că dzice Eclisiiastul: „Carii vănslesc pre mare povestesc primejdiile ei" (gl. 43, sh. 26). Și Apostolul dzice: „Cu cît mai mult sintem în trup, ne înstreinăm de la Domnul" (*Corinth*., *Cartea 2* gl. 5, sh. 6). |

57r 42. *Cu unii ce, împărați și bogați fiind, împărățiia ceriului au agonesit, nu te simeți*

Așijderea prea cu tot deadinsul a te păzi în minte să-ți fie, ca nu cumva cu une pilde îndoindu-te, să te amăgești. Căce în *Svintele Scripturi* vii găsi precum unii împărați cu țiitori și cu mueri multe, bogați și cu putére fiind, și așea împărăției ceriului s-au învrednicit; căce dumnădzăeștilor taine părtaș cine s-au făcut? Însă ție întîi aceasta a ști ți să cade, ca precum dzice Apostolul: „Rădăcina a tuturor răutăților iaste pofta avuției" (*Timoth*, *Cartea 1* gl. 6, sh. 10). Căce ale poftelor începături dulci, iar céle pre urmă amară es; precum să asamănă aceasta: „Făcutu-s-au în gura mea ca miiarea dulce, și deacă mîncaiu, amărîtu-s-au în pîntecele mieu" (*Apoc*. gl. 10, sh. 10) și păcatul numai oarece întîi pricină ciarcă, iară deciia pre lesne spre moarte a lucra poate, că dzice Apostolul: „Păcatul aflînd vréme, prin poruncă mă amăgéște și printr-însă mă ucide" (*Către romani* gl. 7, sh. 11). Și așea adevărat să știi că lumea, adecă trupul, gazda tîlharilor, adecă

numai pe cei neînsoţiţi şi fără apărare, ci şi pe cei
57v bine înarmaţi| încearcă în toate chipurile şi luptă cu orice meşteşug să-i răpună şi să-i omoare, precum s-a arătat cu mulţi.

43. *Pe mulţi oameni întăriţi în multe virtuţi i-a întors lumea la mari nebunii*

Sigur şi vădit lucru este că pe mulţi oameni întregi la minte şi întăriţi în multe virtuţi i-a întors lumea la mari nebunii şi la orbire întunecată. Pe fericitul David l-a împins la adulter, pe care l-a şi săvîrşit, şi astfel păcatul aflînd început nu l-a mai slăbit, ci l-a dus chiar pînă la uciderea de om, precum scrie în *Cartea a II-a a împăraţilor* (11, 2). Mai departe istoria scrie că luînd pe Virsavia, fiica lui Eliav, soţia lui Urie Heteul, a curvit cu dînsa; şi, după ce a făcut păcatul acesta, l-a chemat pe Urie — care se afla la oaste cu Ioav, procuratorul lui David — şi după ce l-a adus şi nu a fost în stare să-l înşele, aşa cum credea, l-a trimis înapoi cu scrisori către Ioav să-l aşeze acolo unde este războiul mai greu, ca să piară; iar Ioav, procedînd după poruncă, l-a aşezat înspre partea cetăţii împotriva căreia luptau, acolo unde ştia că erau cei mai viteji şi mai puternici adversari. Deci, ieşind aceia din cetate şi dînd lupta şi omorînd pe mulţi, astfel a fost omorît şi Urie Heteul. Tot aşa pe Solomon, fiul său, care avea înţelepciune mai multă şi mai deplină decît toţi oamenii din lume, l-a făcut lumea mai smintit decît toţi oamenii, după cum se vede în *Cartea a III-a*
58r *a împăraţilor* (11, 1),| unde scrie că Solomon, fiind muieratic şi luînd multe femei din neamuri străine, într-atît s-a smintit de iubirea lor, încît a zidit şi templu lui Hamos, idolul lui Moav, motiv pentru care Dumnezeu însuşi venind i s-a arătat iarăşi a doua oară* şi i-a poruncit să se îndepărteze de la săvîrşirea unor asemenea nebunii. El însă n-a ascultat cuvîntul lui Dumnezeu. Cercetînd, vei găsi pe mulţi alţii asemănători acestora.

---

* τὴν δεύτερην φορὰν; corect: *de două ori* (cp. 3, *Împ*. 11, 9).

lăcuința poftelor iaste, pentru care lucru mărturiséște Ieremiia: „Au peștera tîlharilor iaste casa aceasta?" (gl. 6, sh. 11 și *Isaiia* gl. 56, sh. 7). Și nu numai pre
57v cei fără soții și nepăziți, ce încă și pre cei prea într-armați | și foarte bine străjuiți a-i ucide și a-i omorî în multe féliuri să ispitéște și în toate chipurile să nevoiaște, precum s-au către mulți vădit.

43. *Lumea pre mulți în multe bunătăți întemeiați fiind, la mari nebunii i-au întors*

Aceasta vădită și adevărată iaste, căci pre mulți întregi la minte și cu bunătățile întemeiați la mari nebuniri și la întunecoasă orbiri i-au întors: Pre David, fericitul, la preacurvie l-au îndemnat, carea o au și făcut; și apucînd dară păcatul pricină, nice cu atîta l-au lăsat, ce încă și la de om ucidere l-au împins, precum istoriia la *A doa împărăție* (gl. 11, sh. 2); și mai gios scrie că, luînd pre Virsaviia, fiica lui Eliav, muiarea lui Urie Hetteul, au curvit cu dînsa; și, după acesta păcat făcut, au adus pre Urie, căci era la oaste cu Ioav, vezirul lui David, și după ce au venit, iară l-au trimis[116] și scriind carte și cu mîna lui trimisă la Ioav, ca dacă va mérge, să-l pue unde va fi războiul mai greu; și Ioav așea făcînd, căce l-a pus la cetate, unde era bărbați mai vîrtoși, și eșind din cetate și dînd războiu și ucigînd pre mulți, au perit și Urie Hetteul. Așijderea pre fiiul său, Solomon, din înțelepciune carele mai multă și întriagă decît toți oamenii pre pămînt avea, mai nebun decît toată lumea l-au
58r pre |făcut; că precum cartea la *A treia împărăție* (gl. 11, sh. 1), că iubind Solomon mueri multe de alt niam și de a lor dragoste nebunéște cuprins fiind, capiște lui Hamos, idolului lui Moav, au zidit, și singur Domnul de a doa oară arătîndu-i-să și acéstea a nu face poruncindu-i, nu ascultă. Și alți mulți asémenea acestora.

Bine este să nu săvîrşeşti păcatul, dar dacă l-ai făptuit, nu-l tăinui, ci mărturiseşte-l îndată

Aceasta să-ţi servească drept pildă în chipul următor: cei mai sus amintiţi, cu toate că erau atît de întăriţi şi sprijiniţi, şi legaţi tare cu legătura credinţei, săvîrşind totuşi chiar şi un mic început de păcat de felul acesta — cum am arătat mai sus — au şi fost schimbaţi de poftele trupeşti şi lumeşti. Dar în acelaşi chip ai o frumoasă pildă în David, către care, după ce a făptuit păcatul (precum iarăşi se scrie în *Cartea a II-a a împăraţilor*, cap. 12), trimiţînd Dumnezeu pe prorocul Nathan ca să-l mustre, el nu şi-a tăgăduit deloc greşala şi păcatul, ci îndată mărturisindu-se a spus *Psalmul 50*, pentru mărturisirea păcatului, iar după aceasta n-a mai greşit. Vei afla tot aşa exemplele multor oameni slăviţi, care, după păcat, s-au căit îndată, fără zăbavă. Şi să mai ştii că poate ei s-au întors la Dumnezeu cu o dragoste şi mai fierbinte şi mai adevărată, şi cu un astfel de gînd de a nu mai greşi, mai ales că, după spusa Înţeleptului în *Prover-*
58v *bele* (24, 16) | sale: „Omul drept de şapte ori va cădea şi se va scula".

Mai presus de toate, fereşte-te de desfrînare

Mai înainte de toate şi mai presus de toate caută să te fereşti îndeosebi de pofta desfrînării. Pentru că vrăjmaşul nostru, Diavolul, cu multe poate să ne amăgească, mai ales cînd are motiv, însă cel mai lesne cu frumuseţea femeilor, care seamănă ca răutate şi cruzime cu focul şi cu marea, precum bine a arătat filozoful Tales cînd a zis: „Marea, focul şi femeia — trei rele!"

De asemenea, fereşte-te de mîncări şi băuturi multe

Iar poftele lumeşti, ca să nu le zic trupeşti, se aţîţă şi se sporesc mai ales cu mîncarea multă şi cu băutura fără măsură, care împuţinează mintea, precum mărturiseşte Ieremia (25, 16): „Şi vor bea şi vor vărsa şi se vor mînia"; ele fac pe oameni mai urîţi decît animalele patrupede. Pentru că, spune Varuh (6, 67): „Dobitoacele sînt mai cuminţi decît ei", „al căror

Bine iaste păcatul a nu-l face; iară făcîndu-l, nu-l tăgădui, ce-l îndată mărturiséşte

Ce aceasta ţie într-acesta chip pildă să-ţi fie; căce aceştea atîta întăriţi şi sprejeniţi şi în a credinţii legături tari legaţi fiind, şi numai cu orce spre păcat începătură făcînd, într-acesta chip precum mai sus scrie, trupeştile şi lumeştile pofte i-au întors. Aşijderea David ţie frumoasă pildă să-ţi fie că după făcutul păcat (precum iarăşi *Împărăţiia a doa* gl. 12 scrie), trimisă Dumnădzău pre Nathan prorocul cătră David; şi nemica cevaşi păcatul şi vina lui tăgădui; ce îndată mărturisindu-să, dzisă *Psal. 51*[117], pentru mărturisirea păcatului şi apoi după aceasta nu au mai greşit. Şi altora mulţi cinstiţi vei afla pilde, carii după păcat, îndată nemică zăbăvind s-au întors. Şi aceasta să ştii căce poate fi aceia mai cu fierbinte şi mai cu adevărată dragoste cătră Dumnădzău să întorcea şi cu acea soco-
58v tială ca să nu mai greşască. Însă precum dzice | Înţeleptul în *Pildele* sale: „De şeapte ori va cădea dreptul (în dzi) şi să va scula" (gl. 24, sh. 16).

Preste toate, de curvie te feréşte

De toate dară şi pentru toate păzit să fii, însă mai vîrtos pentru a curviei pofte; căce nepriiatenul, Diiavolul, cu multe (însă pricină avînd) a amăgi poate, iară mai prelesne cu mueriasca frumséţe, carea ca focul sau ca marea iaste de cumplită; precum Thalis filosoful bine au cunoscut şi dzice: „Focul, muiarea şi marea, trei răutăţi deopotrivă"[118].

Aşijderea, de mîncări şi băuturi multe

Şi mai vîrtos lumeştile, să nu dzic trupeştile, pofte prin mîncări multe şi băuturi fără măsură să aţiţă şi să adaogă, carile lipsire minţii aduc, precum mărturiséşte Ieremiia: „Beau şi să tulbură şi să nebunesc" (gl. 25, sh. 16); şi decît dobitoacele mai răi să fac; că dzice Varuh: „Dobitoacele mai bune sint decît dînşii" (gl. 6, sh. 67); „Al cărora Dumnădzău, pîntecele le iaste" (*Cătră Filip*. gl. 3, sh. 19). Iară Eclisiast

Dumnezeu e pîntecele lor" (*Filip*. 3, 19). Iar Eclesiasticul spune, dimpotrivă: „Cel care posteşte îşi va adăuga viaţă" (*Is. Sir*. 37, 34).

44. *Auzind că mulţi prin avere au moştenit raiul, să nu rîvneşti sub acest pretext bogăţia, deoarece pe cei mai mulţi ea i-a dus în iad*

De asemenea, văzînd că mulţi au cumpărat împărăţia cerurilor cu bogăţia, să nu te lauzi, căci nu toţi sînt în stare să se arate stăpîni pe bogăţie, ci mai degrabă bogăţia îi subjugă pe cei mai mulţi, după cum dovedeşte Grigorie Teologul din Nazianz: „Este un lucru sigur | că cel zgîrcit şi cel lacom îşi ascund averea ca un rob,
59r iar cel milostiv o cheltuieşte ca un stăpîn"*. Cît despre cei ce au cumpărat împărăţia cerurilor cu bogăţia, ei s-au lepădat mai întîi de astă lume trecătoare — şi chiar de sine înşişi s-au lepădat — şi, o dată cu milostenia, au cultivat toate virtuţile, după porunca divină, ce zice: „Cine vrea să vină după mine să se lepede de sine" [*Mt*. 16, 24]. Iar cum se cuvine a-l urma pe Hristos, atît săracul, cît şi bogatul, vezi la *Luca* 14, 26, la *Matei* 10, 37, 38, 39. Şi adevărat este că împărăţia cerurilor e uşor de dobîndit de cei credincioşi; căci tîlharul, cu un singur cuvînt, dar plin de credinţă, s-a învrednicit de împărăţia cerurilor (*Lc*. 23, 43).

În dar ai primit, în dar să dai

Dar pentru că mult milostivul şi iubitorul de oameni Dumnezeu ţi-a dat bunăstare şi fericire în toate, tu aşa să socoteşti, că acestea nu sînt ale tale, ci ale lui şi, slăvind pururea sfîntul său nume, întru slava numelui lui dă şi tu din cele ce ţi-a dat el, şi precum tu ai primit în dar, tot aşa în dar să dai. În legătură cu aceasta, adevărată este sfînta lui spusă că „pentru una îţi va da o sută" (vezi *Mt*. 19, 29 şi *Mc*. 10, 30; *Lc*. 18, 29—30). Acum crede, deci, că de vei da mai mult, vei şi dobîndi mai mult. |

---

* Cp. Bernardi Claraevallensis, *In Cantica canticorum*, Sermo XXI: *Avarus terrena esurit ut mendicus; fidelis contemnit ut dominus.*

împotrivă dzice: „Cine postitoriu va fi va adaoge viiață“ (gl. 37, sh. 34).

44. *Pre mulți audzind că cu avuțiia raiul moșie au cumpărat, cu aceasta pricină avuțiia nu iubi, căci celor mai mulți iadul le-au cîștigat*

Așijderea pre mulți, că cu avuțiia a ceriului împărăție au cumpărat vădzind, întru aceasta nu te simeți; căce nu toți pre avuție a o stăpîni pot, ce pre cei mai mulți bogățiia îi robéște. Însă precum Theologul Nazienzanul grăiaște, ade-|vărat iaste: „Scumpul sau lacomul ascunde avuțiile ca un rob, iară darnicul le cheltuiaște ca un domn“. Însă aceia ce cu banii a ceriurilor împărăție ș-au agonisit întîi dară această trecătoare lume și mai vîrtos de sine s-au lepădat și cu milosteniia împreună, toate alalte au urmat bunătăți, după dumnădzăiasca învățătură: „Cine va să vie după mine să se leapede de sine“ [*Mt.* 16, 24]. „Și mai vîrtos, macar bogat, macar sărac, lui Hristos a urma cum să cade, caută“ *Luca* gl. 14, sh. 26 și *Math.* gl. 10, sh. 37, 38, 39. Și adevărat dară că credincioșilor împărățiia ceriului eftină iaste; căce tîlhariul cu un cuvînt (însă plin de credință) împărăției ceriului s-au învrednicit (*Luca* gl. 23, sh. 43).

59r

În dar ai luat, în dar să dai

Însă ție Dumnădzău milostivul și de om iubitoriul, fericire dîndu-ți și în toate îmbișugindu-te, întru acesta chip socotéște cum nu ale tale, ce ale lui sint, și nepărăsit svîntul lui nume lăudînd, în lauda numelui lui, din célea ce ț-au dat, dă. Și precum în dar ai luat, așea în dar să dai. Cătră aceasta, adevărată a lui svînta dzisă iaste: „Pentru una însutit va da“ (caută *Math.* gl. 19, sh. 29 și *Marcu* gl. 10, sh. 29, 30; *Luca* gl. 18, sh. 29, 30). Încredințadză-te dară acmu, căci cînd mai mult vei da, atuncea mai mult vei agonesi. |

59v 45. *Crescîndu-ți averile, să nu ți se împietrească inima*

Crescîndu-ți averile, bagă de seamă ca nu cumva să ți se împietrească inima, ca să neglijezi a face milostenie și să nesocotești pe sărac cînd îl vezi, așa încît cele cu care ai fi putut să faci un bine sufletului tău să fie adunate spre răul și pieirea ta. Adu-ți aminte de pilda bogatului și a săracului și să nu faci ca acela, ca să nu pățești asemenea lui (vezi *Lc.* 16, 20). Adu-ți aminte de tînărul acela care a venit la Domnul nostru Isus Hristos și l-a întrebat în ce chip ar putea să moștenească împărăția cerurilor, și căruia i-a răspuns (după ce a aflat că păzise toate poruncile legii): „Dacă vrei să fii desăvîrșit, du-te, vinde-ți averea și dă-o săracilor, și vei avea comoară în ceruri, și vino de-mi urmează" (*Mt.* 19, 21). Iar aceluia, pentru că avea multe bunuri, i s-a părut greu cuvîntul bunului învățător și a plecat întristat. Socotește dar ca nu cumva să rămîi și tu întristat ca acela auzind sfatul Domnului și să nu se întîmple să învîrtești cheia pe dos, adică, vrînd să deschizi cu bogăția împărăția cerurilor, să nu o închizi cumva și să rămîi în afara porților fericirii.

Să nu dai nicidecum loc lăcomiei, căci ea, ca focul nu se va mai sătura

Pentru aceasta dar să nu dai loc lăcomiei, căci lăcomia, începînd să se întindă și să se înmulțească, greu este să mai scapi de ea; după cum frumos dovedește Seneca:
60r „Deși omul îmbătrînind, toate celelalte răutăți | îmbătrînesc și ele, lăcomia totuși întotdeauna întinerește"*.

46. *Lumea este o temniță, deci pentru ce să fie iubită?***

Mai trebuie să știi și acestea: dacă lumea și poftele ei te împing să le îndrăgești, judecă, frate, de ce și pentru ce ar fi lumea vrednică să fie iubită? Căci și Prorocul o numește „temniță" (*Ps.* 141, 10) — și într-adevăr așa este — și tot împotriva lumii învață Apostolul (*Io.* 2, 15): „Nu iubiți lumea, nici cele lumești".

---

* Cp. Seneca, *Epistulae* XXIV: *tantum vitia et vitiorum ministeria senuerunt.*

** Cp. P. Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, V, c. I: *Licet mundus videatur nutritor corporum, est tamen carcer spirituum et animarum et est locus incolatus et peregrinationis.*

59v 45. *Adăogîndu-ți-să avuțiile, inima să nu ți să împietriască*

Adăogîndu-ți-să dară avuțiile, să nu ți să cumva inema împietriască, ca milostenie a face să te lenivești și pre cel sărac vădzind să te scărăndivești și cu acélea cu carile bine sufletului a face ai putea, spre răul și spre peirea ta să le fii strîns. Adu-ți aminte de a bogatului cu a săracului pildă și nu face ca acela, ca să nu pați ca acela (caută *Luca* gl. 16, sh. 20). Adu-ți aminte de voinicul carile cătră Domnul nostru Isus Hristos veni și pentru împărățiia ceriului cum o va agonesi întrebă, căruia îi răspunsă (după ce să află toate ale legii porunci să le fie păzit): „De vei deplin a fi, du-te, vinde carile ai și dă săracilor și vei avea comoară în ceriu și vino de urmadză mie" (*Math.* gl. 19, sh. 21). Și acela căci multe moșteniri avea greu îi cuvîntul dascălului bun păru și să dusă trist. Socotéște dară să nu și tu, ca acela, de învățătura Domnului să te mîhnești și să nu cumva cheaia îndrăpt învîrtești[119], adecă vrînd a descuia cu bogățiia, să împărățiia ceriului încui și denafara porților fericirii să rămîi.

Nicecum lăcomiei loc să dai, căce ca focul nu să va sătura

Pentru aceasta dară nicecum cevași loc lăcomiei să dai căce lăcomiia a să lăți și a să înmulți începînd, de dînsa a te dezbăra anevoe iaste, pentru că frumos
60r Seneca adeveréște: „Macar că alalte răutăți, îmbă-|trînind noi, îmbătrînesc și iale, numai singură lăcomiia întineréște".

46 *Lumea temniță; și pentru ce să să iubască?*

Și cu aceasta încă a te înștiința ți să cade: că de te lumea sau poftele lumii spre îndrăgirea ei trage, socotéște frate, pentru ce și căci lumea să fie de îndrăgit sau de iubit? De vréme ce Prorocul temniță o numéște

Lumea este deci o temniță pentru om și, tot așa, trupul e o temniță pentru suflet: sărmanul om biciuiește cu amărăciunea poftelor sufletul cel nobil, căruia îi pricinuiește mare strîmtoare, amărăciune de nesuferit și cumplită, pentru care bine a zis Aristotel: „Sufletul nobil nu este în stare nici să săvîrșească, nici să sufere nedreptate"*. Iar după el adaugă Seneca: „Cel nobil nu poate să suporte ocara"**. Și pre cît este de adevărat că temnița biciuiește trupul, tot așa este și că trupul umblînd în pofte și desfrînări biciuiește sufletul și-l nimicește, căci atunci cînd trupul se află la largul lui, sufletul se găsește în strîmtoare. Pentru aceasta striga David (*Ps*. 141, 10): „Scoate, Doamne, din temniță sufletul meu!" |

60v 47. *Pofta neînfrînată împinge sufletul spre moarte*

Ai mai putea pricepe că pofta neînfrînată provoacă pagubă și moarte sufletului și că, precum calul sălbatic, fără frîu, trîntește pe călăreț, așa și poftele neînfrînate împing către moarte, ceea ce se potrivește cu cuvîntul care zice: „Iată un cal galben, și cel care șade pe el se numește: moarte" (*Apoc.*, 6, 8). Calea cea largă de multe ori are ieșire strîmtă, de aceea fiecăruia i se va cere socoteală după calea pe care va umbla. Despre aceasta minunat ne învață Ecleziastul (11, 9): „Veselește-te, tinere, întru tinerețea ta, și inima ta să te bucure în zilele tinereții tale și umblă neprihănit în căile inimii tale, și după privirea ochilor tăi, dar să știi că pentru toate acestea Dumnezeu te va aduce la judecată", unde va răsplăti pe fiecare după faptele sale.

48. *Nu există fericire în lume și nici pămîntean fericit*

Așadar, nu există fericire în lume, nici cel cu ale lumii pofte nu este fericit; nu este pace pentru cel necurat și să nu duci viață comună cu el, căci „cine se va atinge de păcură se va mînji" (*Is. Sir.* 13, 1).

---

* Cp. Aristotel, *Etica Nicomahică*, IV, VII.

** Seneca, *De constantia sapientis*, III Cp. P. Berchorii, *Reductorium morale*, II, c. I (*ed. cit.*, p. 26, 8): *Testit enim Aristoteles, nobilis animus nec facere, nec pati potest injuriam. Unde et Seneca dicit quod generosus non potest contumeliam sustinere.*

[*Ps*. 141, 10] şi adevărat aşea iaste şi împotriva lumii Apostolul învaţă: „Nu iubiţi lumea, nici céle lumeşti" (*Cartea 1, Ioan* gl. 2, sh. 15). Lumea dară temniţă iaste omului, aşea trupul temniţă iaste sufletului şi pre acel blagorodnic suflet, cu amărăciunele poftelor lui, ticălosul om îl dosădéşte; căruia mare nevoe, nesuferită şi cumplită amărăciune îi aduce, de care lucru bine Aristotel au grăit: „Blagorodnicul suflet nice a face, nice a păţi strîmbătate poate". Şi după dînsul, Seneca adaoge: „Acel de bun niam dosada a suferi nu poate". Că adevărat, dară, că precum temniţa trupul oviléşte, aşea trupul în slobode voi îmblînd, sufletul lîngedzéşte şi-l prăpădéşte; căci acele trupului largi şi late, înguste şi strîmte sufletului sint. Pentru aceasta David striga: „Scoate, o, Doamne, din temniţă sufletul mieu" (*Psal*. 142, sh. 7). |

60v 47. *Desfrînata voe a sufletului spre moarte răpéşte*

Încă de priceput iaste că desfrînata voe sufletului pagubă şi moarte aduce; şi ca cum cineva pre calul siriap fără zăbală ar fi, aşea neopritele pofte spre moarte răpăsc. Pentru care lucru, cuvîntul acesta s-ari potrivi: „Iată cal galbăn, şi cine şeade pre dînsul, moarte numele lui" (*Apoc*. gl. 6, sh. 8). Lata cale, strîmtă eşire are şi fietecine pre ce căi va îmbla sama i să va lua. Pentru că minunat Eclisiastul învaţă: „Veseléş te-te, voinicule, întru tineréţele tale şi în bine să fie inima ta, şi îmblă în căile inimii tale şi în privala ochilor tăi, şi să ştii că pentru toate acestea aduce-te-va Dumnădzău la giudecată" (gl. 11, sh. 9), unde fietecui după a sale va răsplăti fapte.

48. *În lume fericire nu iaste, nice lumanul fericit*

Nu iaste dară în lume fericire, nu iaste cel cu a lumii pofte fericit, nu iaste necuratului pace, nice cu dînşii să te obşteşti, căci: „Cine să va atinge de păcură, ima-să-va de ea" (*Eclisiiast<ic>ul* gl. 13, sh. 1).

49. *Ferice de cel care nu s-a amestecat cu lumea*

O, norocos este cel care nu s-a amestecat cu lumea şi „fericit omul care n-a umblat după sfatul necredincioşilor" (*Ps*. 1, 1). O, norocos cel care „nu este din lume" (*Io*. 17, 14) şi mai fericiţi sînt decît fericiţii lumii cei care au murit neprihăniţi. Căci viii care
61r trăiesc cu trupul, cu sufletul sînt morţi|, iar drepţii, murind cu trupul, sufletul lor moşteneşte viaţa veşnică. De aceea socoteşte-te mort cît eşti viu şi viu cînd mori, şi atunci abia să te fericeşti pe deplin.

50. *Omul drept nu se va clinti, orice i s-ar întîmpla*

Mulţi bărbaţi minunaţi, mulţi slăviţi şi mulţi fericiţi au fost în lume şi se află şi acum, care, datorită faptelor lor bune, sînt întemeiaţi ca nişte munţi tari, ca o zidire a Domnului şi sînt înrădăcinaţi ca cedrii Libanului şi nu s-au clintit nici de furtuna cea mare, nici de viforul cel puternic. Mărturiseşte Înţeleptul: „Nu se va întrista omul cel drept orice i s-ar întîmpla" (*Prov*. 12, 21). Aceştia, ca nişte diamante tari şi strălucitoare, nu s-au vătămat nicicum de nimic şi nu s-au sfărîmat, căci avînd desăvîrşita dragoste a lui Dumnezeu, zic: „M-au lovit şi nu m-a durut, şi m-au ocărît, iar eu n-am ştiut" (*Prov*. 23, 35).

51. *Lepădîndu-te de lume, vei dobîndi pecetea fericirii*

De te vei asemăna acestora, de vei urma paşii lor şi te vei lepăda de lumea aceasta, să ştii bine că vei primi pecetea fericirii, pentru că însuşi Dumnezeu îţi dovedeşte aceasta, zicînd: „Fericiţi voi, care flămînziţi acum, căci vă veţi sătura! Fericiţi cei care plîngeţi acum, că veţi rîde! Fericiţi veţi fi cînd vă vor
61v ocărî şi vă vor prigoni şi vor| lepăda numele vostru ca rău din cauza Fiului omului!" (*Lc*. 6, 20, 21, 22). Căci iarăşi zice: „Cel ce şi-a găsit sufletul îl va pierde, şi cine şi-a pierdut sufletul său pentru mine îl va găsi" (*Mt*. 10, 39); şi încă zice: „Cine vrea să vină după mine să se lepede de sine şi să-şi ia crucea lui şi să-mi urmeze" (*Mt*. 16, 24), adică va lua putere şi tărie

49. *Fericit carele cu lumea nu s-au amestecat*

O, fericit carele cu lumea amestecare n-au avut! şi „Fericit bărbatul carele nu îmblă în sfatul necuraţilor!" (*Psal.* 1, sh. 1). O, fericit carele nu iaste cu lumea! Că dzice Domnul: „Eu v-am ales pre voi din lume" (*Ioan* gl. 16, sh. 19). Şi decît ale lumii fericiri,
61r mai fericiţi sint morţii cei curaţi, că vii trăesc cu trupul şi sint morţi | cu sufletul; iară curaţii, cu trupul murind, sufletul viiaţă vécinică le agoniséşte. Pentru aceasta te socotéşte că, cînd viu eşti, să fii ca mortul, ca cînd vii muri să înviedzi, şi atuncea deplin să te fericeşti.

50. *Dreptul nu să va clăti de orice i s-ar tîmpla*

Mulţi minunaţi, mulţi slăviţi, mulţi fericiţi au vinit, şi acmu sint în lume carii din bunele sale fapte, ca nişte munţi tari întemeiaţi pre carii a Domnului urdzire iaste şi ca chedrii Livanului înrădăcinaţi, carii de fortuna şi vivorul cît de mare nu s-au clătit. Mărturiséşte Înţeleptul: „Nu va întrista pe dreptul orice i s-ari întîmpla" (*Pilde* gl. 12, sh. 21). Aceştia, ca nişte vîrtoase şi luminoase diamanturi, nicicum de ceva s-au betejit sau s-au rojdit; căci dumnădzăiasca deplină dragoste avînd, dzic: „Loviră-mă, şi nu m-au durut; traseră-mă, şi n-am simţit" (*Pilde* gl. 23, sh. 35).

51. *De lume lepădîndu-te, titul fericirii vei agonisi*

Acestora dară de te vei asămăna şi cărărilor lor de vii urma şi de lume de aceasta de te vei lepăda, bine să ştii că titolul fericirii vii agonisi. Că singur Dumnădzău adeveréşte: „Fericiţi, săracilor, căci a voastră iaste împărăţiia ceriului! Fericiţi carii acmu flămîndziţi, că vă veţi sătura! Fericiţi carii acmu plîngeţi, căci viţi rîde! Fericiţi viţi fi cînd vor urî pre voi oamenii şi
61v cînd vor izgoni pre voi| şi vă vor ocărî şi vor lepăda numele vostru ca pre rău, pentru numele fiiului omenesc!" (*Math.* gl. 6, sh. 20, 21, 22). Că iarăşi dzice: „Cine au aflat sufletul său piiarde-l-va pre dînsul, şi cine ş-ari fi pierdut sufletul său pentru mine afla-l-va pre dînsul" (*Math.* gl. 10, sh. 39). Şi încă

împotriva oricărei meşteşugiri a Diavolului. Pentru că, zice Domnul, şi adevărat zice: „Iată că v-am dat vouă putere să călcaţi peste şerpi şi scorpioni şi peste toată puterea vrăjmaşului, şi nimic nu vă va vătăma" (*Lc.* 10, 18). Şi acestea pentru că sînteţi ajutaţi de cine? de dragostea desăvîrşită; „pentru că dragostea desăvîrşită alungă frica" (*I Io.* 4, 18), dovadă cei care n-au luat în seamă nici focul, nici fiarele, nici bătăile şi nici alte cazne, avînd această socoteală şi această întreagă nădejde că: „Cei ce seamănă cu lacrimi, întru veselie vor secera" (*Ps.* 125, 5). Credinţa „calcă peste leu şi peste balaur" [*Ps.* 90, 13]; prin credinţă „ne întăreşte duhul împotriva slăbiciunilor noastre" (*Rom.* 8, 26). „Credinţa aduce dragoste: dragostea toate le crede, toate le nădăjduieşte, toate le rabdă"
62r (*I Cor.* 13, 7); credinţa crede acel cuvînt| că „puterea lui Dumnezeu întru neputinţă se săvîrşeşte" (*II Cor.* 12, 9); credinţa zice: „Cinstită este înaintea lui Dumnezeu moartea cuvioşilor lui" (*Ps.* 115, 5); credinţa se teme „nu de acela care ucide trupul, ci de acela care ucide sufletul" (*Mt.* 10, 28); credinţa numai de Dumnezeu se teme, căci numai el singur poate să ucidă şi sufletul şi trupul, precum zice Iezechiel (13, 19): „Ucide sufletul nemuritor şi învie pe cei ce mor". Credinţa face ca, pe cît se chinuieşte cineva mai mult, pe atît să se întărească mai mult, lucru care frumos îl dovedeşte marele Augustin: „Cum este tocila pentru fier, cuptorul pentru aur, biciul pentru cal, aşa sînt şi necazurile pentru omul drept"*. Aceştia, prin credinţă fiind mistuiţi de dragoste, îşi zic lor înşişi: „Sufere ca un bun oştean al lui Hristos" (*II Tim.* 2, 3). Aceştia zic sufletului lor: „Mută-te în munţi, ca pasărea, că păcătoşii au întins arcul" (*Ps.* 10, 2). Aceştia îşi aduc aminte pururea de acel cuvînt: „O, moarte, cît de amară este pomenirea ta pentru cel necredincios; şi, dimpotrivă, omul drept nădăjduieşte în moartea sa" (*Înț.* [*Is. Sir.*], 41, 1—4). Aceştia se laudă cu cuvîntul: „Fericit este omul care rabdă ispita,

* Cp. S. Augustini, *De diversis quaestionibus*, LXXXII.

dzice: „Cine va să vie după mine să să lépede de sine şi, luînd crucea sa, să vie după mine" [*Mt*. 16, 24], adecă vîrtutea, putérea, spre toată a Diiavolului iscuşenie. Că dzice Domnul şi adevărat dzice: „Iată că v-am dat voaă putére a călca asupra şerpilor şi a scorpiilor şi preste toată putérea nepriiatinului şi nemică va strica" (*Luca* gl. 10, sh. 19). Şi aceasta împreună cu ce? Cu dragostea cea adevărată însoţită a fi, că: „Deplina dragoste afară scoate frica" (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 4 , sh. 18). Carii nici foc, nici fier, nici toiag, nici altăceva de pediapsă cinie în samă băgară şi cu această socotială şi cu această întriagă nedéjde, că: „carii în lacrămi vor sămăna în veselie vor săcera" (*Psal*. 125, sh. 5). Credinţa „leul şi zmăul calcă" [*Ps*. 90, 13], prin credinţă „duhul întăréşte slăbiciunile noastre" (*Romani* gl. 8, sh. 25). „Credinţa aduce dragoste, dragostea créde, toate nedejduiaşte, toate sufere" (*Cartea 1*, *Corint*
2r gl. 13, sh. 7). „Credinţa cuvîntului aceluia créde, că |vîrtutea în slăbiciune să plinéşte" (*Cartea a 2-a*, *Corint*. gl. 12, sh. 9). Credinţa dzice: „Cinstită-i moartea preacuvioşilor săi înnaintea féţii Domnului" (*Psal*. 115, sh. 5). Credinţa, de cela ce sufletul, nu de cela ce trupul ucide să téme [*Mt*. 10, 28]; credinţa numai de Dumnădzău să téme; căci acela şi trupul, şi sufletul a omorî poate, precum dzice Iezechiil: „Ucide sufletele carele nu mor şi învie pre ceia carii nu trăesc" (gl. 13, sh. 19). Credinţa aceasta face ca, cu cît s-ari pedepsi mai mult, cu atîta să întăréşte mai mult. Pentru că frumos svîntul arată Avgustin: „Cutea fierului, cuptoriul aurului, biciul calului, într-acesta chip sint nevoile dreptului". Aceştea prin credinţă, de dragoste aţiţaţi, fiind singuri şie îşi dzic: „Nevoéşte ca un bun al lui Hristos oştian" (*Cătră Timoth*, *Cartea 2* gl. 2, sh. 3). Aceştia sufletelor sale dzic: „Sai prin munţi ca pasirile, căci păcătoşii întinseră arc" (*Psal*. 10, sh. 2). Aceştia cuvîntul acela pomenesc: „O, moarte! cît de amară iaste pomenirea ta omului nedrept! Împotrivă, nedejduiaşte-se dreptul în moartea sa" (*Înţelept*. gl. 3 [41], sh. 4 [1—2]). Aceştia cuvîntului aceluia să simeţesc: „Fericit omul carile sufere ispitele, căci cînd să va

căci cînd va fi judecat va lua cununa vieţii, pe care a făgăduit-o Dumnezeu celor ce îl iubesc“ (*Iac.* 1, 12). |

62v 52. *Deprinzîndu-te cu poftele lumeşti, poruncile lui Dumnezeu îţi vor părea grele*

Dar mai ales aceasta trebuie să ştii, că sărmanul om, deprinzîndu-se cu poftele josnice şi uricioase ale lumii şi cu necuviincioasele dezmierdări, toate cîte sînt spre folosul sufletului i se par apăsătoare şi aspre, iar sfintele porunci ale lui Dumnezeu îi e scîrbă nu numai a le împlini, ci şi a le auzi. El nici nu-şi aminteşte de adevăratul cuvînt al Domnului acolo unde zice: „Luaţi jugul meu asupra voastră şi învăţaţi de la mine, căci blînd sînt şi smerit cu inima şi veţi afla odihna sufletelor voastre; căci jugul meu este bun şi povara mea uşoară“ (*Mt.* 11, 29—30). Şi într-adevăr, nimic nu poate fi mai uşor şi mai neted decît poruncile lui Dumnezeu, şi nici mai de folos şi mai de preţ decît a umbla cineva în legea Domnului şi Dumnezeului nostru. Dar pentru că poruncile lui ar fi grele, iar ale lumii uşoare, oare cei ce slujesc lui Dumnezeu vor fi nefericiţi, iar cei ce slujesc lumii fericiţi? Nu, să nu fie! Pentru că bine zice dumnezeiescul Augustin: „Vai de fericirile veacului acestuia! Vai o dată, vai de două ori şi iarăşi vai!“ Aşa să ştii dar că dragostea desăvîrşită către Dumnezeu biruieşte toate asprimile şi greutăţile lumii; şi, ca să spun într-un cuvînt, „Dragostea le biruieşte pe toate“ (*I Cor.* 13). |

63r 53. *Celui ce are adevărată dragoste de Dumnezeu i se dăruieşte orice doreşte*

Aminteşte-ţi de adevărata şi desăvîrşita dragoste către Dumnezeu şi ia aminte la măreţele minuni pe care le-a arătat şi le-a făcut cu sfinţii care-l iubesc: Mai întîi, dreptul Noe şi cu familia lui, care, în potopul obştesc al întregii lumi, a plutit cu corabia pe apele ce acoperiseră vîrfurile tuturor munţilor şi a fost păzit de urgia revărsată de Dumnezeu întreg şi nevătămat, pentru a doua creare a neamului omenesc. Apoi dreptul Avram, a cărui seminţie s-a înmulţit ca nenumăratele stele ale cerului (vezi *Gn.* 15, 5); Moise, care s-a împo-

întreba, lua-va corona vieţii carea au giuruit Dumnădzău celora ce-l iubăsc“ (*Iacov* gl. 1, sh. 12). |

62v **52.** *Cu poftele lumeşti deprindzindu-te, dumnădzăeştile porunci gréle îţi vor părea*

Însă aceasta foarte bine a cunoaşte îţi trebue; că omul, săracul, în bezcisnice şi de ocară vrédnice ale lumii pofte şi fără ispravă dezmierdări deprindzindu-se, toate oricîte spre a sufletului fericinţă sint gréle şi aspre i să arată; şi svintele dumnădzăeşti porunci nu numai a le face, ce şi a le audzi cu urît îi pare. Nici de a Domnului adevărat cuvînt aminte îşi aduce, unde dzice: „Luaţi giugul mieu asupra voastră şi învăţaţi-vă de la mine; căci blînd sint şi umilit cu inima şi viţi afla odihnă sufletelor voastre; că giugul mieu néted iaste şi sarcina mea uşoară“ (*Math.* gl. 11, sh. 29, 30). Însă adevărat că ceva mai uşor şi mai néted decît dumnădzăeştile porunci a fi nu poate; sau ceva mai de folos sau mai de triabă decît în légea Domnului-Dumnădzăului nostru a îmbla, a să afla, nu poate; că de vréme ce ale lui gréle sau ale lumii uşoare şi de vor cei ce lui slujesc nenărociţi fi, au cei ce lumii slujesc fericiţi vor fi? Ba! aceasta nu dea Dumnădzău! Pentru că bine svîntul Avgustin dzice: „Vai fericirii veacului acestuia! Vai odată! Vai de a doa oară! Şi vai iarăşi!“ Însă aceasta să ştii, căci deplina cătră Dumnădzău dragoste împotriva a toată asprimea şi greutatea lumască biruiaşte şi — ca cu un cuvînt să dzic — „pre toate biruiaşte dragostea“ [*1 Cor.* 13] |.

63r **53.** *Adevărata cătră Dumnădzău dragoste, orice poftéşte i să dăruiaşte*

Pentru adevărata şi deplina cătră Dumnădzău dragoste pomenéşte şi adu-ţi aminte pentru minunatele a lui Dumnădzău minuni, carile cu cei ce-l iubăsc, svinţii săi, au lucrat ş-au arătat. Întîiu Noe, dreptul şi cu familiia lui, din a toată lumea potop, prin vărsate preste vîrvul munţilor ape, cu corabiia a vînsli şi din răvărsata dumnădzăiasca urgie, întreg şi nebetejit spre a oamenilor de a doa oară înnoire a scăpa. Apoi dară lui Avraam seminţiia, ca stélele ceriului, nenu-

trivit faraonului şi a eliberat din mîinile lui poporul izraelit, trecînd ca pe uscat prin Marea Roşie, şi toate celelalte înfricoşătoare minuni ale lui (vezi *Ex.* 3, 10; 5, 1; 6, 11; 7, 8 etc.; 14, 22); după acestea, tot Moise, pe munte, nu a mîncat şi nu a băut patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi (*Ex.* 24, 18); tot aşa, poporul izraelit în deşert, pe care, după ce l-a şi scos din Egipt cu mari minuni, l-a hrănit cu mană şi cu hrană cerească patruzeci de ani, fără să-i lipsească nimic (*Ex.* 16, 4 şi *Num.* 11, 31); Ilie, pe care l-a hrănit corbul în pustie cu pîine şi cu carne (*III Împ.* 17, 6) şi celelalte minuni care s-au făcut prin el, adică să se urce la cer
63v cu carul de foc (*IV Împ.*| 2, 11), să învieze pe copilul mort al văduvei (*III Împ.* 17, 22), sau cînd a zis celor cincizeci pe care i-a trimis la dînsul împăratul Ohozia al Samariei împreună cu căpetenia lor: „Dacă sînt omul lui Dumnezeu, să se pogoare foc din cer şi să te înghită pe tine şi pe cei ce sînt cu tine", iar focul s-a pogorît din cer şi i-a înghiţit (*IV Împ.* 1, 10). Vei mai găsi că şi ucenicul său Elizeu prorocul a făcut isprăvi îndoite; Daniil, pe care l-au aruncat în groapa leilor flămînziţi, dar a fost păzit nevătămat de dinţii fiarelor, şi îngerul lui Dumnezeu, care l-a răpit pe Avacum din Iudeea, aducîndu-l într-o clipită în Babilon, ca să hrănească cu mîncăruri pe Daniil acolo unde era ţinut (*Vil şi balaurul* 1, 37; *Dan.* 6, 16 şi 22); cei trei tineri, Anania, Azaria şi Misail, cei numiţi în limba caldeică Sedrah, Misah şi Avdenago, care, fiind aruncaţi în cuptorul de foc din porunca împăratului Nabucodonosor, s-au arătat cu totul nevătămaţi (*Dan.* 3, 21); prorocul Iona, care a rămas nemistuit în pîntecele chitului trei zile şi iarăşi a fost azvîrlit întreg pe uscat (*Iona* 12, 11). Dar la ce să ţi le mai pomenesc pe toate aici, cînd e plină *Sfînta Scriptură* de acestea, căci sînt nenumărate ca număr şi de nemăsurat ca mărime toate cîte le-a făcut Dumnezeu cu cuvioşii săi.

64r Dar şi în sfîntul *Nou Testament* vei găsi| nenumărate ca acestea, cărora însuşi domnul şi mîntuitorul nostru Isus Hristos făcîndu-le începutul, a dat lumină orbilor, auz surzilor, grai muţilor, mers drept şchio-

mărat s-au înmulţit (caută *Naşterea* gl. 15, sh. 5).
Moisei, împotriva lui Faraon a sta şi izrailitinescul
niam din mîna lui a scoate şi prin Marea Roşie ca pre
uscat a-l tréce şi alalte mari minunate minuni (caută
Ishod gl. 3, sh. 10; şi gl. 5, sh. 1; şi gl. 6, sh. 11;
gl. 7, sh. 8 i proci şi gl. 14, sh. 22). După aceasta
Moisei în munte 40 de dzile şi 40 de nopţi a nu mînca
şi a nu bea (*Ishod* gl. 24, sh. 18). Aşijderea izrailti-
nescul nărod în pustiiu (după ce cu mari minuni din
Eghipet i-au scos) 40 de ani cu mannă şi cu bucate
cereşti i-au hrănit (*Ishod.* gl. 16, sh. 4, şi *Numări*
gl. 11, sh. 31), nici altăceva i-au lipsit. Pre Ilie în
pustie corbul cu pîine şi cu carne l-au hrănit (*Împărăţ.
3* gl. 17, sh. 6) şi alalte cu dînsul lucrate ciudése,
63v cu carul în ceriu a să sui (*Împărăţiia 4* | gl. 2, sh. 11);
pre un copil mort a înviia (*Împărăţ. 3* gl. 17, sh. 22)
şi cătră dînsul cei trimişi de Ohozi, împăratul Samariei,
50 cu nacealnicul lor, dzise: „De sint omul lui Dum-
nădzău, pogoară-să foc din ceriu şi să te înghiţe pre
tine şi cei ce-s cu tine“, şi aşea foc din ceriu s-au pogo-
rît şi i-au înghiţit (*Împărăţ. 4* gl. 1, sh. 10). Aşijderea
îndoite sint ale ucenicului său, a lui Ielesei. Pre
Daniil în groapa leilor, de flămînde a jigăniilor fălci,
nebetejit l-au ferit, şi îngerul Domnului de la Iudea
pre Avvacum la Vavilon în clipala ochiului aducînd;
şi pre Daniil cu linte a hrăni (caută în cartea unde
scrie *Pentru Vil şi pentru Zmău* gl. 1, sh. 37 şi *Daniil*
gl. 6, sh. 16 şi 22). Cei trei prunci, Ananiia, Azariia
şi Misail, carii cu limba haldeiască Sădrah, Misah şi
Avdenago să numiia, cu ai lui Navăhodonosor poruncă
în cuptoriu aruncaţi, nepîrjoliţi s-au arătat (*Daniil*
gl. 3, sh. 21). Prooro< cul> *Iona* în pîntecele chitului 3
dzile némistuit şi iarăşi sănătos la uscat l-au lepădat
(*Iona* gl. 2, sh. 11). Şi încă ce să-ţi mai pomenesc eu,
căci *Sfintele Scripturi* de acéstea sint pline, căci ne-
numărate de multe şi nemăsurate de mari cu precu-
vioşii săi Dumnădzău au făcut.

64r Şi încă în sfîntul *Nou Testament,* ca acéstea | fără
număr vii afla, începătură singur domnul şi mîntuito-
riul nostru Isus Hristos făcînd: orbii a lumina, surdzii

pilor, sănătate celor bolnavi şi viaţă morţilor. Iar după el, în chip separat, sfinţii şi credincioşii săi urmaşi şi robi, arătînd felurite minuni şi fiind păziţi prin credinţă de orice primejdie, el i-a eliberat din temniţele încuiate, nestricînd peceţile, într-un chip necunoscut minţii oamenilor (*Fap*. 5, 18); pe de trei ori fericitul Apostol Pavel, Dumnezeu dăruindu-i viaţă — lui şi tuturor celor ce pluteau împreună cu el — l-a mîntuit în insula Melita din sălbaticele valuri ale mării, şi acolo, muşcîndu-l vipera veninoasă, nu i-a făcut nici un rău (*Fap*. 28, 4—5); pe Macarie Egipteanul îl slujeau în deşert doi pui de lei (vezi *Sinaxarul celor trei sfinţi pustnici Sergius, Regius şi Theofil*, care umblînd în Răsărit prin atîtea locuri pline de fiare veninoase şi nespus de cumplite, s-au înapoiat nevătămaţi la Ierusalim)*. De asemenea: patriarhii, mitropoliţii, episcopii, sfinţii săi Vasile, Grigore, Ioan Gură-de-Aur şi alţii, precum Nicolae, Spiridon şi sfinţii cei fără de arginţi Pantelimon, Cosma şi Damian, care multe, slăvite şi vrednice de laudă minuni au
64v izbutit să facă. La fel,| sfinţii mucenici şi sfintele mucenice. Dar ce să mai zic despre întru tot lăudaţii stîlpnici, care au răbdat şi au suferit frigul iernii şi arşiţa verii în toate zilele vieţii lor, şi vara îi răcorea zefirul credinţei, iar iarna îmbrăcau hainele dragostei către Dumnezeu. O, dar fericită dragoste către Dumnezeu, care cu piciorul gol calcă săbiile ascuţite! Dar cu aceşti mai sus pomeniţi, cu toţi trăia laolaltă cumpătarea şi, precum zice Apostolul: „Mai presus de toate este necesară înfrînarea" (*I Tim*. 1, 8).

54. *Omul este împărat peste toate lucrurile lumii, dar acestea toate i-au fost date numai în păstrare*

Numai că pe lîngă acestea, precum uşor poţi cunoaşte şi înţelege, atotputernicul Dumnezeu, creatorul şi izvoditorul omului, al lumii şi al tuturor celor văzute şi nevăzute, deşi te-a lăsat stăpînitor şi suveran independent şi fără nici o stavilă peste toată această lume

---

* Dosoftei mitropolitul, *Viiaţa şi petrécerea svinţilor*, I, Iaşi, 1682, f. 78v —84r.

a audzi, muţii a grăi, şchiopii a îmbla drept, bolnavii a-i tămădui şi morţii a înviia; şi ales după dînsul, sfintele şi credincioasele sale următoare slugi, de toti féliuri de minuni arătînd şi prin credinţe de toată primejdie păziţi a fi, din temniţe încuiată şi nestricată pecétea cu neştiută socotială a-i scoate (*Fapte* gl. 5, sh. 18). Pre Pavel, de trei ori fericitul, din valurile mării şi lui şi tuturor corăbiiarilor viiaţă dăruind, la ostrovul Milita l-au mîntuit, şi acolo veninoasa, muşcîndu-l, vipere, cevaşi macar nu l-a dodeit (*Faptele Apost.* gl. 28, sh. 4, 5). Lui Macarie Eghipteanul, în pustie, 2 pui de leu îi slujiia (caută la *Prologul a trei sfinţi Sirghie, Righin şi Theofil*[120], carii prin atîtea multe şi cumplite ale părţii Răsăritului jigănii atîta loc au îmblat şi fără smintială s-au întors la Ierusalim, meseta...). Aşijderea pentru patriiarşi, mitropoliţi, episcopi, ai săi sfinţi Vasilie, Grigorie, Ioan Zlataust şi alalţi, precum s<vé>tii Nicolaiu, Spiridon şi bezsrebărnicii Panteleimon, Cozma, Damianos, carii
64v slăvite şi de laudă vrédnice au lucrat minuni. | Aşijderea sfinţii lui mucenici şi muceniţe. Dar pentru de tot lăudaţii stîlpnici, carii iarna frigul, vara pripăcul în toate dzilele vieţii lor au purtat şi au răbdat; vara dară vîntul credinţii aburîndu-le şi iarna a dragostii cătră Dumnădzău veşminte îmbrăcînd[121]. O, fericita dară cătră Dumnădzău dragoste, că cu golul picior ascuţitele calcă simcéle; însă cu aceşti mai sus pomeniţi, cu toţii împreună curăţiia îmbla, că precum dzice Apostolul: „Curăţiia spre toate iaste lesne“ (*Cartea 1, Timoth.* gl. 1, sh. 8)[122].

54. *Omul, împărat peste toate lucrurile lumii, însă toate în chip de zălog îi sînt date*

Însă cătră aceasta, precum fietecine a cunoaşte şi a pricépe poate, că Dumnădzău atotputérnicul, a omului, a lumii şi a tuturor vădzutelor izvoditoriu şi făcătoriu, măcară că în toată lumea aceasta şi întru toate plinirile ei stăpînitoriu (şi cu slobodă voe stăpînitoriu), şi în nemică oprit ti-au lăsat, şi ca pre un împărat a tuturor pămînteştilor ti-au aşedzat, precum

și peste cuprinsul ei și te-a așezat ca pe un împărat al tuturor celor pămîntești — precum mărturisește: „L-ai așezat peste lucrurile făcute de mîinile tale, toate le-ai supus sub picioarele lui" (*Ps.* 8, 7—8) — totuși să nu te lauzi cu acestea și să nu te mîndrești, căci precum a arătat și Ecleziasticul, „Împotriva binelui este răul*, și împotriva vieții este moartea", (*Is. Sir.* 33, 15). Cu alte cuvinte, dacă te vei folosi
65r bine de frumusețile | lumii, vei avea bine, căci împreună cu binele se află răul, de aceea, precum spune Domnul, „sau faceți pomul putred, și roada lui va fi putredă, sau faceți pomul bun, și roada lui va fi bună" (*Mt.* 12, 33) și, mai departe, spune iarăși: „Omul cel bun din comoara bună a inimii sale scoate cele bune, iar cel rău din comoara cea rea scoate cele rele" (*Mt.* 12, 35). Socotește dar că după viață vine moartea, după cum mărturisește Apostolul: „Trecători sîntem pe pămînt" (*Evr.* 11, 13; *Filip.* 3, 20; *I Pt.* 2, 11). „Căci nu avem cetate statornică, ci sîntem în căutarea celei viitoare" (*Evr.* 13, 14).

Nici să nădăjduiești în împrejurările lumii; căci căutînd un timp mai bun nu-l vei găsi în lume, fiindcă cele ce stau acum în picioare erau foarte risipite pentru cei dinaintea noastră, iar cele care odinioară stăteau în picioare acum sînt iarăși sfărîmate, precum a arătat și a zis Eclesiastul (1, 9): „Ce este ceea ce a fost? Aceea ce va fi. Și ce este ceea ce s-a făcut? Aceea ce se va face." Iar dacă vei cerceta istoriile vechi, ai să vezi ce fel de împărății, cetăți, orașe, țarini, vii și grădini erau odinioară, cărora nu li se mai cunosc acum nici temeliile; și cîte împărății și orașe care se află acum în lume vestite și cunoscute, înainte nu erau nici
65v măcar | sate și nici oameni nu locuiau acolo. Să-ți amintesc cîteva din cele vechi: unde este marele oraș Ninive? (vezi *Gn.* 10, 11 și *Iona* 3, 3); unde este Babilonul, ale cărui ziduri aveau o lungime de 60 de mile și o înălțime de 50 de coți, iar peste grosimea lor umblau carele (vezi *Istoria isprăvilor Persiei*, Cartea a XII-a,

* τὸ καλόν = „binele"(eroare).

mărturiséşte: „Pusu-l-ai spre lucrul mînulor tale, toate i-ai suppus supt picioarele lui“ i proci (*Psal.* 8, sh. 7, 8), cu aceasta dară nu te îmfla, nici te simeţi că, precum Ecclisiastul au cunoscut, împotriva binelui, rău iaste şi împotriva vieţii, moarte (gl. 33, sh. 15).
65r Adecă cu ale sale bine slujindu-te | podoabe, bine-ţi va fi, căci împreună cu binele, răul să poartă. Deci, precum dzice Domnul: „Sau faceţi pomul bun şi poama lui bună, sau faceţi pomul rău şi poama lui rea“ (*Math.* gl. 12, sh. 33) [123]. Şi mai gios iarăşi acolo dzice: „Bunul om, din bunul visteariu al inimii sale, bune scoate; şi răul om, din răul visteariu, réle“ (*Math.* gl. 12, sh. 35). Socotéşte dară că după viiaţă moartea aliargă, căci precum Apostolul mărturiséşte: „Nemérnici sintem pre pămînt“ (*Evrei* gl. 11, sh. 13; *Filip* gl. 3, sh. 20; *Petru, Cartea 1* gl. 2, sh. 11). Nici avem cetate rămîitoare, ce fiitoare să cercăm (*Evrei* gl. 13, sh. 14).

Nici pentru céle împregiurul stările lumii să te nedejdueşti, nici cercînd a lumii vremea cea mai bună vei afla, căci acestea carile acmu sint la alţii era răzsipite, şi carile odănăoară au fost, iară acmu sint sfărîmate, pentru că au Eclisiastul cunoscut şi dzice: „Ce iaste cela ce au fost? Acela ce iaste să fie. Ce iaste cela ce s-au făcut? Iaste cela ce-i să să facă“ (gl. 1, sh. 9). Şi mai vîrtos, de vii vechile istorii ispiti, acolo să vedzi odănăoară ce împărăţii, ce cetăţi, ce tîrguri, ce sate, ce vii, ce grădini au fost, de carile acmu mai nici temeliile nu să cunosc; şi carile acmu vestite şi
65v lumii ştiute să află cetăţi şi împărăţii, pre|atuncea nici sate era, nici oameni pre acélea locuri lăcuia; şi din céle vechi cîteva să-ţi pomenesc? Unde iaste Ninevi, cetatea cea prea mare? (caută *Naşterea* gl. 10, sh. 11, [şi *Iona* 3,3]). Unde iaste Vavilonul carile 60 de mile împregiurarea zidiului era şi 50 de coţi teslăreşti înălţimea, şi pre grosimea lui carăle îmbla? (caută *Istorie în lucrurile persieşti*, Cartea 12, unde pentru chipul Vavilonului scrie)[124]. Unde iaste grădina cea în slavă făcută a Vavilonului, carea din céle 7 minuni a lumii una era, carea „Raiul spîndzurat“ să chema? (caută iarăşi

acolo unde menționează forma Babilonului)*; unde este grădina aceea a Babilonului, clădită deasupra pămîntului, și care se număra printre cele șapte minuni ale lumii, fiind numită „raiul suspendat" (vezi, de asemenea, *Istoria perșilor*, Cartea a XII-a)? unde este Troia, care, în imensitatea ei, se zice că se întindea pe o lățime de 300 de mile, din ale cărei temelii acum nu se mai cunoaște decît un semn ici-colo, care mai arată că a existat? și multe altele, pe care, ca să nu mai întind vorba, nu le mai menționez? Despre acestea și despre lucrurile lumii frumos zice Iov (14, 2): „Ca o floare care a înflorit a trecut, ca umbra care fuge și nu rămîne pe loc". Așa sînt deci toate împrejurările lumii.

Pe toate le-ai dobîndit, dacă ai dobîndit cele cerești

Tu însă, dacă vrei să moștenești acestea în tihnă și așa cum trebuie, „caută mai întîi împărăția cerurilor, și ți se vor da și celelalte" (*Mt.* 6, 33). |

66r 55. *Dulceața lumii este otrava sufletului*

Dar se cuvine să știi că dulceața acestei lumi este otrava sufletului, cu alte cuvinte, că tot ceea ce este după voia lumii este păcat, precum zice Augustin: „Păcatul într-atît este de liber și voluntar, adică dorit, încît de n-ar fi fost liber și voluntar n-ar fi fost păcat"**; el îndulcește trupul și otrăvește sufletul. Pentru care se spune: „Și era în gura mea dulce ca mierea, și după ce l-am mîncat amărîtu-sa pîntecele meu" (*Apoc.* 10, 10).

56. *Nu gîndi că vei lega vreodată adevărată prietenie cu lumea*

Să nu socotești că vei avea vreodată adevărată prietenie cu lumea sau că o vei moșteni pe veci. Că deși cele ce ți le aduce vremea ți se par că vin spre folosul tău, să știi că cu cît sînt mai după voia ta, cu atît mai mult te robește și te subjugă lumea sub stăpî-

---

* Pietro Bizzari, *Persicarum rerum historia*, lib. XII, Antverpiae, 1583.

** S. Augustini, *De vera religione*, XIV: *Omne peccatum adeo est voluntarium, quod si non sit voluntarium, non est peccatum.*

Istoriia persilor, Cartea 12). Unde iaste Troada, carea în lărgime 300 de mile dzice să fie cuprindzind, ai căriia acmu de-abiia cii şi colea cîte ceva din temelie precît să fie fost să cunoaşte?[125] şi alte multe carile, pentru lungimea, nu le mai însămnedz. Pentru aceasta şi pentru ale lumii lucruri, frumos dzice Iov: „Ca floarea iase şi ca umbra fuge şi nici dănăoară într-acea stare rămîne" (gl. 14, sh. 2). Aşea, dară, toate ţircumstanţiile, adecă împregiurstările ale lumii, sint.

Agonisit-ai toate dacă ai agonisit céle cereşti

Însă tu acéstea de le vei ca cu odihnă şi cum să cade a le moştini vrea, întîiu împărăţiia lui Dumnădzău cére, şi cu acéia împreună ţi să vor da alalte (*Math.* gl. 6, sh. 33).|

66r 55. *Dulceaţa lumii, otrava sufletului*

Mai vîrtos dară a şti ţi să cade că otrava sufletului dulceaţa lumii aceştiia iaste, adecă în voia sa iaste, păcat iaste, precum Avgustin dzice: „Păcatul atîta iaste slobod în voe, adecă poftitoriu, că de n-ar fi slobod în voe, n-ar fi păcat, carile trupul îndulcéşte şi sufletul otrăvéşte". Pentru carele să dzice: „Făcutu-s-au gura mea ca miiarea de dulce, şi dacă am mîncat, amărîtu-s-au în pîntecele mieu" (*Apocal.* gl. 10, sh. 10).

56. *Cu lumea precum vreodată adevărat prieteşug vei lega, nu gîndi*

Vreodată că cu lumea te vei în adevărata lega prietenie sau vécinic ei moştenitoriu că te vei face, nu gîndi, căci cînd prin a vremilor tîmplări precum ceva spre folos a fi ţi să pare, aceasta să ştii că cu cît mai mult îţi slujéşte, cu atîta mai vîrtos te liagă şi supt a ei te suppune stăpînire, pentru că dzice Seneca: „Cu cît ni-am suit la suiş, cu atîta ni-am suit la frică".

nirea ei; pentru care zice Seneca: „Cu cît ne-am urcat mai sus, cu atît ne-am urcat spre teamă"*. Pentru aceasta, dar, cu cît este mai fericită viaţa lumească, cu atît este mai primejdioasă, precum mărturiseşte iarăşi şi despre aceasta Seneca: „Lucru fără de odihnă este fericirea, deoarece îi îndeamnă pe unii spre trufie, iar pe alţii spre desfrînare, pe unii îi umflă, iar pe alţii îi înmoaie şi pe toţi îi sfîrşeşte"**. Aşadar, într-o astfel de stare îl aduce pe om dragostea fericirii lumeşti şi blîndeţea pe care o arată lumea faţă de el. |

66v 57. *Lumea este maica răutăţii şi gazda tîlharilor*

Să ştii dar bine că pentru lume zice Ieremia (7, 11): „Oare casa mea este peşteră de tîlhari?" Într-adevăr, tîlhari sînt socotite faptele lumii; şi lumea, gazdă a acestor tîlhari. Iar pe cei care umblă nepăziţi prin ea ca spre un prieten, adică spre un binevoitor şi binefăcător al lor, ea, sugrumîndu-i pe neaşteptate şi fără vreo înştiinţare, îi ucide. Pentru care iarăşi zice Ieremia (9, 8): „Îi vorbeşte paşnic aproapelui său şi în sine are duşmănie", iar pe cale „pîndeşte ca să-l prindă pe cel sărac" (*Ps*. 9, 9). Deci, cînd lumea ţi se arată blîndă şi întru toate după voia ta, lesnicioasă şi favorabilă, tocmai atunci să-ţi deschizi mai mult ochii şi să te fereşti, deoarece cînd te va îmbrăţişa, te va strînge spre moarte, şi cînd te va săruta, te va muşca cu dinte veninos şi cu muşcătură aducătoare de moarte, precum se arată în *Proverbe* (23, 32): „Ca de la năpîrcă i se varsă otrava". Iar la un alt proroc: „Nu vă încredeţi în prieteni şi nu nădăjduiţi în povăţuitori şi să te păzeşti să-i încredinţezi ceva celei ce se culcă într-un pat cu tine, căci fiul necinsteşte pe tată, iar fiica se va scula împotriva maicii sale şi duşmanii omului sînt toţi cei din casa lui" (*Mih*. 7, 5—6). Norocul lumii se
67r aseamănă deci cu Iuda Iscarioteanul, care cu | sărutarea l-a dat morţii pe Domnul şi Dumnezeul său (vezi

* Seneca, *Epist*. XIX: *quantum ad successum accesserit, accedit ad metum*.

** Seneca, *Epist*. XXXVI: *res est inquietas felicitas; ipsa se exagitat; hos in potentiam, illos in luxuriam, hos inflat, illos mollit et totos resolvit*.

Şi pentru aceasta dară, totdeauna lumasca viiaţă cu cît mai nărocită, cu atîta mai primejduitoare iaste. Cătră aciasta iarăşi Seneca adeveréşte: „Neodihnit lucru iaste nărocirea, pentru căci pre unii spre mîndrie, pre alţii spre curvie îndiamnă; pre unii înflă, pre unii moae şi pre toţi îi istovéşte". Ca acéstea dară, dragostea lumeştilor nărociri şi cătră om arătatele sale blîndéţe, într-acesta chip îl fac. |

66v *57. Lumea maica răutăţilor şi gazda tălharilor iaste*

Bine dară să ştii că pentru lume Ieremiia dzice că „Peştirea tălharilor iaste casa aceasta" (gl. 7, sh. 11). Şi adevărat că toate poftele ei tălhari, şi ea gazda iaste, şi pre cei într-însa nepăziţi călători, ca cum priiatini, adecă folositoare şi de bine voitoare li-ar fi, însă de năprasnă şi fără véste zugrumîndu-i, îi omoară. De care lucru iarăşi Ieremiia dzice: „Pace cu priiatinul să voroveşte şi pre ascuns îi întinde cursă" (gl. 9, sh. 8). Şi încă-l păzind, pre sărac să-l apuce aleşuiaşte (*Psal.* 9, sh. 20, 21). Cînd dară lumea blîndă şi-ntru toate după a ta voe lesne şi cu îndemînă ţi să arată, atuncea mai păzit şi mai străjuit să fii, căci cînd te va îmbrăţăşea, spre moarte te va strînge şi cînd te va săruta, cu veninos dinte şi de moarte aducătoare te va muşca muşcătură, că mărturiséşte: „Cu întrare blîndă, iară mai pre urmă muşca-va ca năpîrca" (*Pilde* gl. 23, sh. 32). Şi alt proroc învaţă, dzicînd: „Nu créde priiatenului, nici vă încredinţaţi în ducători; de la céia ce doarme în sinul tău, păzéşte închiderea gurii tale, căci fiiul vicleşug face părintelui său şi fiica iscoadă asupra maicii sale, şi nepriiatinii omului, căsaşii săi" (*Mihea* gl. 7, sh. 5, 6). Aşeadară, lumasca
67r nărocire Iudei lui Iscariotes să asamănă, carile | cu sărutarea pre Domnul-Dumnădzăul său spre moarte vîndu (caută *Math.* gl. 26, sh. 20 i proci). Aşeadară, nărocirea veacului acestuia cu ale trupului pofte pre nevi-

Mt. 26, 49). Deci într-acelaşi chip, fericirea veacului acestuia îl înhaţă cu poftele trupului ca pe un prieten pe sărmanul suflet, pe care, sărutîndu-l şi îmbrăţişîndu-l, îl dau morţii veşnice i Diavolului.

58. *Lumea este mai rea decît tîlharii, pentru că tîlharii ucid trupul, iar lumea sufletul*

Pentru aceasta dar gîndeşte-te că fericirea lumii însoţită de poftele necurate este mai rea şi mai cumplită decît acei tîlhari care, dezbrăcînd trupul şi lipsindu-l şi de viaţa lumească, îl ucid; pentru că tîlharii, ucigînd trupul, îl dezbracă de hainele sale de lînă sau de mătase; dar lumea, îmbrăcînd trupul şi hrănindu-l, ucide sufletul şi-l dezbracă de vestmîntul său spiritual. Pentru care Solomon zice în *Proverbele* sale (13, 7): „Sînt unii care se dau drept bogaţi, neavînd nimic".

59. *Poftele lumeşti adormindu-l pe om, ca sirenele îl îneacă*

Păzeşte-te dar cu toată prudenţa şi cugetă bine, căci umbli pe o cale înşelătoare şi alunecoasă şi pluteşti pe o mare plină de sirene. Cu alte cuvinte, această lume are multe şi felurite, delicate şi fine amăgiri pentru acela care locuieşte în ea, şi după cum este lumea de amăgitoare, tot aşa de înşelătoare sînt şi
67v desfătările ei. Pentru că ea este mama| plăcerilor, şi de la ea vin desfătările, căci „precum este mama, aşa şi fiica", zice Iezechiel (16, 44); adică, precum este lumea — aşa şi plăcerile ei. Desfătările ei sînt vremelnice, vătămătoare şi ucigătoare sufletului. Mai ales petrecerile, ca să nu zic batjocurile lumii, ameţindu-l pe cel care este învăluit de ele, îl adorm ca şi cum ar fi mîngîiat de nişte melodii pline de armonie. Pe acest adormit îl trezeşte Solomon în *Proverbele* sale (23, 20), înţepîndu-l cu înţeleptul său cuvînt ca şi cu un bold: „Îmbrăca-se-va în rupturi şi zdrenţe tot somnorosul". Căci lumea din blîndă şi dulce devine ca un leu înfricoşător şi cumplit, cum mărturiseşte Iezechiel (19, 6): „Leu s-a făcut şi a învăţat să răpească prăzi, a mîncat oameni". Astupă-ţi deci urechile, ca să

novatul suflet ca priiatenul îmbrățișindu-l și sărutîndu-l, morții vécinice și Diavolului, vîndzindu-l, îl dau.

58. *Lumea decît tîlharii mai rea, căci tălharii trupul, iară lumea sufletul ucide*

Pentru aceasta dară, fie-ți în minte că nărocirile lumii, cu spurcatele îngiugîndu-să pofte, decît tălharii cei ce trupul din veșminte dezbracă și din lumasca viiață scoțindu-l îl ucig, însă mai rea și mai cumplită iaste, căci tălharii trupul ucigînd, de veșmintele de lînă sau de mătasă îl dezbracă, iară la trupul învăscînd și îmbrăcîndu-l, sufletul ucide și de al Svintului Duh veșmînt îl goléște. Pentru carile Solomon, întru *Pildele* sale, dzice: „Iaste ca cum ar fi bogat și nemică are". Împotrivă, pentru acel cu bună a sufletului pază îmblînd, grăiaște: „Iaste ca cum ar fi sărac în multe bogății" (gl. 13, sh. 7).

59. *Poftele lumești, ca sirinele pre om adormind, îl înniacă*

Străjuiaște-te dară cu întriagă înțelepciune și foarte păzit să fii, căci pre lunecoase și mîzgoase cale călătorești și prin marea plină de sirine[126] vînslești; adecă lumea aceasta multe și în multe féliuri supțiri spre într-însa a lăcuitoriului amăgiri are, și precum ea amăgitoare, așea și dezmierdările ei înșelătoare. |
67v Căci ea maica poftelor și născătoarea dezmierdărilor iaste; de carea dzice Iezecheil: „Precum maica, așea și fiica" (gl. 16, sh. 44), adecă precum lumea, așea și poftele dezmierdărilor ei trecătoare și sufletului stricătoare și răppuitoare sint. Și mai vîrtos cu ale lumii desfătări, să nu dzic ocări, pre acel cu dînsele îngurluit ațipindu-să îl adorm și ca cum de niște mîngîioase ar fi mîngîiat de cîntare viersuri; pre care adormit, Solomon întru *Pildele* sale, cu înțelepțescul cuvînt, ca cu un bold lovindu-l, îl deștiaptă: „Nu iubi somnul, să nu te împresoare becisniciia" (gl. 20, sh. 13). Căci ea din blîndă și mîngîioase, groznică și cumplită leoaică să face, mărturiséște Iezechiil: „Leu s-au făcut și s-au învățat a prăda și pre oameni a înghiți" (gl. 19, sh. 6). Astupă dară urechile tale, a nu audzi viersurile ei,

nu auzi cîntecele ei, căci mărturisește Amos prorocul (5, 23): „Mută de la mine sunetul cîntărilor tale și nu voi auzi cîntecul lăutelor tale" și spune, iarăși, Psalmistul: „Iar eu ca un surd nu auzeam" (*Ps*. 37, 14).

60. *Toate înlesnirile fiilor veacului acestuia sînt zadarnice și ridicole*

Pricepe dar că toate înlesnirile fiilor acestui veac, precum zice Ieremia (10, 15), sînt lucruri zadarnice și ridicole, cu toate că ei, cu înțelepciunea lor neroadă, mărturisesc că le sînt folositoare. Dar aceștia, fiind
68r fără minte — căci| spune despre ei Varuh (6, 67): „Dobitoacele sînt mai înțelegătoare ca dînșii" — chiar dacă acelea sînt asemenea închipuirilor ce se arată în visele somnului lor, li se par vădite și sigure, pentru care frumos cîntă despre ei Psalmistul: „Și-au dormit somnul toți bărbații și n-au găsit nimic în mîinile lor din bogăția lor" (*Ps*. 75, 6). Bine se potrivește cu aceasta și ceea ce spune Isaia (29, 8): „După cum acei care în somn visează că beau și mănîncă, iar după ce se trezesc își dau seama că visul a fost amăgitor și după cum cel însetat visează că bea și, trezindu-se, tot îi este sete, iar sufletul său în zadar a nădăjduit"; și după cum cel care visează că zboară, cînd se trezește se află în același loc unde s-a culcat, la fel și acestora li se pare că în toate se înmulțesc și sporesc, în vreme ce ei rămîn în aceeași stare, ba încă într-una și mai de jos.

61. *Vai de acela care caută să afle ceva mai bun decît Dumnezeu*

Astfel, deci, fiii veacului acestuia caută să găsească ceva mai bun și mai folositor decît fiii lui Dumnezeu și, ca să scape de primejdiile viitoare, îndepărtîndu-se de Dumnezeu, se amestecă cu lumea. Pentru care minunat arată marele Augustin: „Vai acelui suflet care, îndepărtîndu-se de tine, Doamne, a socotit că
68v poate găsi ceva mai bun"*; și Prorocul spune: | „Bine-mi este mie a mă lipi de Domnul" (*Ps*. 72, 28). Și așa, dînd de desfrînatele pofte și petreceri, ei le consideră pe

* Augustini, *Confessiones*, VI, 16.

mărturiséşte Amos: „Du de la mine dulciaţa viersurilor tale; cîntecele lăutei tale nu voi audzi“ (gl. 5, sh. 23) şi: Psal<mistul>: „Iară eu ca surdul nu audziiam“ (*Psal*. 37, sh. 14).

60. *Toate îndemînările fiilor veacului acestuia, deşearte şi vrédnice de rîs*

Pricépe dară că îndemînările fiilor veacului acestuia (precum dzice Ieremiia) deşearte sint şi lucruri vrédnice de rîs (gl. 10, sh. 15). Macar că ei cu a sa nebună înţelepciune aşea mărturisesc precum folosi-
68r toare să le fie, carii fără | pricépere fiind, pentru dînşii Varuh dzice: „Dobitoacele mai bune sint decît ei“ (gl. 6, sh. 67). Şi ca cum în somn şi prin a visului părére fiind, aiave şi adevărat fiind li să pare. Pentru care frumos cîntă Cîntăreţul: „Dormiră somnul şi nemică aflară toţi bărbaţii din avuţiile sale (*Psal*. 75, sh. 6). La aceasta frumos Isaiia să potrivéşte, dzicînd: „Precum visadză cel ce flămîndzéşte că mănîncă, iară după ce să deştiaptă deşert iaste sufletul lui, şi precum visadză cel ce însătiadză că bea, iară deşteptîndu-să leşinînd încă mai însătoşadză şi sufletul lui deşert iaste“ (*Isaiia* gl. 29, sh. 8). Şi mai vîrtos, ca cum cineva zburînd s-ar visa, deşteptîndu-să, iarăşi în locul carele s-au culcat să află. Aşeadară lor, precum în toate sporesc şi să adaog părîndu-li-să, iară ei tot într-acea măsură, încă şi în cea mai de gios rămîn.

61. *Vai aceluia carele ceva decît Dumnădzău mai bun a afla ciarcă*

Aşeadară, fiii veacului acestuia ceva mai bun şi mai de folos de cît fii<i> lui Dumnădzău a afla ciarcă şi, de Dumnădzău dezlipindu-să, lumii să lipăsc, ca de viitoarele primejdii să să scutiască. De care lucru cuvioşéşte svîntul Avgustin adeveréşte: „Vai sufletului aceluia carile, de tine dezlipindu-să, ceva mai bun că
68v va afla au gîndit!“ | Iară Prorocul dzice: „Mie a mă lipi de Domnul bine-m iaste“ (*Psal*. 73, sh. 28). Şi aşea, desfrînatele lumeşti aflînd pofte şi dezmierdări, aciasta socotesc fericire şi mai bună decît fericirea vécinică, şi aflînd avuţii, aceasta socotesc înţelep-

acestea fericire, şi chiar mai bune decît fericirea veşnică, şi dînd de bogăţii le socotesc că sînt înţelepciune, după cum mărturiseşte Solomon: „Bărbatul bogat se socoteşte pe el însuşi înţelept“ (*Prov*. 28, 11); şi pe acela care-l află cu felurite băuturi şi mîncăruri ei îl socotesc sătul, deşi pentru ei este cuvîntul: „Bogaţii au sărăcit şi au flămînzit“ (*Ps*. 33, 10); ei socotesc să facă să strălucească de frumuseţe feţele lor ungîndu-le cu fel de fel de miruri, pentru care spune Naum (2, 10): „Feţele lor sînt ca partea arsă a oalei“. Dar fericit este acel care ştie că „nu numai cu pîine va trăi omul, ci cu tot cuvîntul care iese din gura lui Dumnezeu“ (*Dt*. 8, 3; *Mt*. 4, 4; *Lc*. 4, 4). Căci acesta, căutînd şi auzind cuvîntul Domnului, „nu va fi lipsit de tot binele“, zice Psalmistul (33, 11), şi Sfîntul Duh toate neputinţele i le va întări, după cum mărturiseşte Apostolul: „Că Sfîntul Duh întăreşte neputinţele“ (*Rom*. 8, 26).

62. *Omul lăsat în voia lui, cu cît se va sui mai sus, cu atît va cădea mai rău**

Iar dacă-i vezi mari, puternici şi bogaţi pe fiii
69r acestui veac şi umblînd liberi| după toate voile lor, privindu-i să nu ţi se răzvrătească inima, pentru că Dumnezeu l-a lăsat pe tot omul liber, după cum mărturiseşte Psalmistul, zicînd: „I-a lăsat pe dînşii după poftele inimilor lor şi vor umbla întru uneltirile lor“ (*Ps*. 80, 10); dar cu cît se vor sui mai sus, cu atît vor cădea mai jos, pentru că se zice: „S-a înălţat pînă în cer şi se coboară pînă în abis, şi sufletul lor în răutăţi se va topi“ (*Ps*. 106, 26). Că slava lor nu este de la Dumnezeu, ci de la lume; pentru că zice Dumnezeu: „Acesta a domnit, dar nu de la mine“ (*Os*. 8, 4).

Dumnezeieştile taine sînt descoperite

Mai departe, chiar dacă i-ai vedea ceva mai multă vreme mereu pe acelaşi scaun al stăpînirii lor, să nu te tulburi din această pricină, pentru că tainele cele ascunse ale lui Dumnezeu nu-i sînt descoperite omului.

---

* Cp. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 18 (*Divanul* III, 18).

ciunea a fi; mărturiséşte Solomon: „Bărbatul bogat singur pe sine înţelept a fi îi pare“ (gl. 28, sh. 11), şi féliu de féliuri de mîncări şi de băuturi găsind, aceasta saţiul a fi gîndesc. Pentru carii să dzice: „Bogaţii meseriră şi flămîndziră“ (*Psal.* 33, sh. 10). Aceştia cu unsorile de féliuri de miruri féţele înfrumséţe a le străluci socotesc; de carii dzice Naum: „Féţele lor, ca negriaţa oalii“ (gl. 2, sh. 10). Însă fericit acela carele cunoaşte că: „Nu numai din singură pîinea viu va fi omul, ce din tot cuvîntul carele iase din gura Domnului“ (*Légea 2* gl. 8, sh. 3 şi *Math.* gl. 4, sh. 4; *Luca* gl. 4, sh. 4). Căci acela, cercînd şi ascultînd cuvîntul Domnului, „nu va fi lipsit (dzice) de tot binele“ (*Psal.* 33, sh. 11). Şi Svintul Duh toate slăbiciunile lui le va întări, mărturiséşte Apostolul: „Că Duhul întăréşte slăbiciunile“ (*Cătră romani* gl. 8, sh. 26).

62. *Omul în voia lui lăsat, carele mai sus să va sui mai cu grea cădzătură va cădea*

69r Însă pre fiii veacului acestuia tari, mari, putérnici şi avuţi vădzindu-i şi întru toată voia slo-|bodă îmblînd privindu-i, nu să smintiască inima ta[127]; căci tot omul în voia sa de la Dumnădzău lăsat iaste, mărturiséşte Psalmistul: „Slobodzi-tu-i-au pre dînşii (dzice) după poftele inimii lor şi vor îmbla în izvoditurile lor“ (*Psal.* 80, sh. 3). Încă precît să vor sui mai sus, pre atîta vor cădea mai gios, că iarăşi dzice: „Să sue pînă la ceriu şi să pogoară pînă la beznă, şi sufletul lor în răutăţi léşină“ (*Psal.* 106, sh. 26). Că slava lor nu de la Dumnădzău, ce de la lume iaste, că dzice Domnul: „Aceia au împărăţit, iară nu de la mine“ (*Osie* gl. 8, sh. 4).

Dumnădzăeştile taine, descoperite[128]

După aceasta măcară cîtva mai multă vréme întru acea a stăpînirii lor stepenă de i-ai vedea, nici de aceasta să te clăteşti, căci a ascunselor dumnădzăeşti taină, omului descoperită nu iaste; că pentru aceasta Eclisiastul să miră: „Aceasta vădzuiu (dzice) în dzilele deşertării méle: dreptul piiare în dreptatea sa şi strîm-

Pentru aceasta se minunează Ecleziastul, zicînd (7, 16): „Am văzut aceasta în zilele deşertăciunii mele: omul drept piere întru dreptatea sa şi nedreptul trăieşte îndelung în răutatea sa". Însă temelia adevărului aceasta este: „Dreptul se va izbăvi din nevoie şi se va da necuratul în locul lui" (*Prov*. 11, 8). Şi chiar dacă va dobîndi toate împărăţiile şi toate părţile lumii, ce folos are de vreme ce, murind, pînă la urmă se duce gol şi sărac, iar împărăţiile şi bogăţiile rămîn
69v altuia, după cum şi lui i-au rămas de la alţii| căruia David îi zice: „Trece din neam în neam şi de la împărăţie într-alt neam" (*Ps*. 104, 13). Dar tu se cuvine să-ţi aminteşti acest cuvînt: „Lumea se va bucura, iar voi vă veţi întrista" (*Io*. 16, 20). De asemenea, să ştii că „puterea lui Dumnezeu întru slăbiciune se săvîrşeşte" (*II Cor*. 12, 9), deci tu cînd vei fi slab (însă întru Domnul), atunci eşti mai puternic decît oricare stăpînitor pămîntesc; pentru că iarăşi zice: „Cînd slăbesc, atunci sînt mare" (*II Cor*. 12, 10). „Căci nu este putere în om şi nici necurăţia nu-l va izbăvi pe cel necurat" (*Ecl*. 8, 8), iar slăbiciunea lui Dumnezeu este mai puternică decît oamenii.

63. *Cursul şi norocul lumii sînt ca roata cînd se învîrteşte*

Înţelege acum dar şi aceasta şi cunoaşte ce este vîrsta, fericirea şi norocul lumii şi al celor care se slăvesc cu răutăţile lor şi se măresc cu puterea fărădelegilor lor, căci se aseamănă cu unul care stă pe roata unui car în mers. S-ar putea asemăna cu aceasta şi blestemul lui David împotriva duşmanilor săi: „Dumnezeul meu, pune-i pe dînşii ca o roată" (*Ps*. 83, 14), adică vîrsta şi norocul lor să se întoarcă învîrtindu-se ca o roată, sau fericirea lor să fie nestatornică în aceeaşi măsură ca lumea.

Adevărat este dar că roata închipuie fericirea
70r acestui veac| după cum frumos a grăit un scit, adică un tătar, deşi era barbar, către Alexandru cel Mare. Cînd Alexandru — după ce l-a învins pe Cresus şi l-a prins viu şi a pornit împotriva tătarilor — trecînd

bul multă vréme custă în răutatea sa" (gl. 16, sh. 16). Însă temeiu al adeverinţii acesta iaste: „Dreptul din nevoi să va izbăvi şi să va da necuratul pentru dînsul" (*Pilde* gl. 11, sh. 8). Şi macară toate împărăţiile şi toate părţile di-ar dobîndi a pămîntului, ce folos are de vréme ce, el murind, gol şi sărac să duce, iară împă-
69v răţiile şi avuţiile la altul rămîn, precum şi de la |altul la dînsul au rămas, căruia David dzice: „Triacă din niam în niam şi dintru împărăţie într-alt niam" (*Psal.* 104, sh. 13). Însă tu acesta cuvînt a-l pomeni ţi să cade: „Bucura-să-va lumea, iară voi veţi întrista" (*Ioan* gl. 16, sh. 20). Şi iarăşi să ştii că „Vîrtutea în slăbiciune să plinéşte" (*Cartea 2, Cor.* gl. 12, sh. 9). Şi tu, cînd slab vii fi (însă în Domnul) atuncea decît tot putérnicul pemintesc mai putérnic eşti, că iarăşi dzice: „Cînd slăbăsc, atuncea tare sint" [129] (*Cartea 1, Cor.* gl. 12, sh. 10). „Căce nu iaste în om putére, nice va mîntui necurăţiia pré necuratul" (*Eclisias.* gl. 8, sh. 8). Şi slăbiciunea lui Dumnădzău decît oamenii mai tare iaste.

63. *Vîrsta şi norocirea lumii, ca roata cînd să învîrtéşte*

Pricépe acmu dară şi cunoaşte şi aceasta: ce iaste vîrsta, fericirea şi nărocirea lumii şi a celora carii în răutate să slăvăsc şi în putérea nebunătăţii lor să măresc; că asamănă-să ca cînd, mărgînd carul, cineva pre roată să stea[130]. La aceasta s-ar potrivi putea a lui David spre nepriiatinii săi blăstăm, dzicînd: „Dumnădzăul mieu, pune-i pre dînşii ca roata" (*Psal.* 83, sh. 14). Adecă vîrsta şi norocirea ca roata să li să, învîrtindu-să, întoarcă, sau fericirea lor ca lumea într-o măsură nestătătoare să să facă. Adevărat dară
70r că în chipul roatei fericirea veacului acestuia iaste. | Precum un schith, adecă tătar (însă macar că tătar era, dară frumos au cătră Alexandru Marele grăit, cînd Alexandru, după ce au bătut pre Chrisos şi l-au prins viu, după acéia asupra tătarîlor trecînd Arax, apa, au mărs; atuncea sol au trimis tătarîi la dînsul şi întîi acesta cuvînt să fie solul dzis, scrie istoriia):

rîul Arax, atunci tătarii i-au trimis acolo un sol. Şi scrie istoria că solul ar fi spus mai întîi cuvîntul acesta: „O, Alexandre! Norocul este ceva în care nu te poţi încrede, căci are aripi, dar nu are picioare: poate să zboare şi să se ducă de la om cu totul, dar, iarăşi, nu poate sta pe de-a-ntregul pe cel pe care se aşază, pentru că nu are picioare"*.

Viaţa şi norocul omului sînt ca fumul

Aşa cum este deci viaţa fiilor acestui veac, aşa este şi norocul lor, căci este adevărat ce zice Apostolul: „Ce este viaţa noastră? abur" [*Iac.* 4, 14]. Dar pentru că viaţa ne este scurtă, iar norocul este necredincios faţă de noi, ce trebuie să facem? ceea ce spune Domnul cînd zice: „Cel ce crede în mine nu va muri în veac" (*Io.* 3, 36). Iată dar în ce fel se va împlini cuvîntul Prorocului, care zice: „Se va înnoi ca a vulturului tinereţea lui" (*Ps.* 102, 5); şi alt proroc adevereşte iarăşi zicînd: „Iar cei ce rabdă în Domnul vor schimba tăria şi vor lua aripi ca vulturii, vor alerga, şi nu vor osteni; vor umbla, şi nu vor flămînzi" (*Is.* 40, 31), „şi slava lui e nouă", zice Iov (*Iov.* 29, 20).|

70v 64. *Caută să-ţi lungeşti viaţa nu într-acest veac, ci în cel viitor*

Împreună cu acestea, străduieşte-te ca nu în această viaţă, ci în cea viitoare să trăieşti îndelung şi să te înnoieşti; şi mai cu seamă să fii sigur şi să ştii negreşit că, dacă te vei conduce bine şi aşa cum se cuvine după sfintele porunci ale lui Dumnezeu, nu numai în viaţa viitoare, ci şi în viaţa prezentă se vor înmulţi şi vor spori zilele tale. Precum însuşi Dumnezeu mărturiseşte în *Decalog:* „Cinsteşte pe tatăl şi pe mama ta, ca să-ţi fie bine şi să trăieşti ani mulţi pe pămînt" (*Dt.* 5, 16). Aceasta este deci cinstea desăvîrşită şi cea mai deplină, să asculţi poruncile lui Dumnezeu şi, ascultîndu-le, să le împlineşti, adică să te fereşti de rău şi să faci binele; pentru că, spune Psalmistul: „Cine este omul

---

* Cp. Miron Costin, *Graiul solului tătărăscu, apud* Quintus Curtius, *Historiarum Alexandri regis Macedoniae* lib. VII, 8.

„Ô, Alexandre! necredzut lucru iaste norocirea, căce norocul cu aripi şi fără picioare iaste; de tot a zbura şi de la om a să duce poate, iară de tot pre cineva a să pune şi pre dînsul a lăcui nu poate, adecă căci nu are picioare“[131].

Viaţa omului şi norocul, abur

Precum dară a fiiului veacului viiaţa, aşea şi norocirea iaste, că precum dzice Apostolul adevărat iaste: „Că ce iaste viiaţa noastră? abur“ (*Iacov* gl. 4. sh. 14). De vréme ce scurtă ne iaste viiaţa, necredzută norocirea, ce trebue dară? Aceasta precum dzice Domnul: „Cine créde în mine nu va muri în véci“ (*Ioan* gl. 3, sh. 36). Iată dară că a Prorocului să va plini dzisă, că: „Înnoisă-va ca a vulturului tineréţele lui“ (*Psal.* 102, sh. 5). Adeveréşte altul dzicînd: „Iară carii nedejduesc în Domnul schimba-vor putérea şi vor lua péne ca vulturii; vor alerga, şi nu vor osteni; vor îmbla, şi nu vor slăbi“ (*Isaiia* gl. 40, sh. 31). „Şi slava lui pururea să va înnoi“, dzice *Iov* (gl. 29, sh. 20). |

70v 64. *Nu într-acesta veac, ce în cel viitoriu, viaţa a ţi să lungi siléşte*

Cătră aceasta dară fii nevoitoriu, ca nu într-aceasta viiaţă, ce în cea viitoare dzilele custului tău să să lungească şi să să înnoiască. Însă adevărat să ştii şi adevărat să fii, că de te vei după svintele dumnădzăeşti porunci bine şi cum să cade chivernisi, nu numai în cea viitoare, ce şi într-aceastǎ de acmu vréme dzilele spori-ţi-vor şi adaoge-ţi-vor. Mărturiséşte singur Domnul în céle dzéce porunci: „Cinstéşte pre tatăl tău şi pre maica ta, ca să-ţi fie bine şi să vieţueşti mulţi ani pre pămînt“ (*Devteronomia* gl. 5, sh. 16). Aceasta dară cea deplin şi desăvîrşit cinste iaste, ca să asculţi poruncile lui Dumnădzău, şi ascultîndu-le, să le faci, adecă de la rău să te abaţi şi binele să faci, pentru că dzice *Psalmul:* „Cine iaste omul carele va dzile să vadză bune? Opréşte limba ta de la rău şi budzele tale să nu grăiască înşelăciune; abate-te de la rău şi fă binele; ciarcă pacea şi o gonéşte pre dînsa“ (*Psal.* 33, sh. 13, 14, 15). Cu aceasta dară lui Iezechie custul

care vrea viaţa, care iubeşte să vadă zile bune? Opreşte limba ta de la rău, şi buzele tale să nu grăiască vicleşug, fereşte-te de rău şi fă binele, caută pacea şi urmeaz-o" (*Ps*. 33, 13—15). În felul acesta s-au adăugat anii la viaţa lui Iezechia, împăratul, precum mărturiseşte Isaia (38, 5): „Iată, adaug vieţii tale cincisprezece ani".

65. *Viaţa viitoare n-are sfîrşit; străduieşte-te deci nu să te faci din bătrîn tînăr, ci din păcătos drept*

Dar tu să cauţi mai mult şi să meditezi la lungimea vieţii viitoare, care este nemărginită şi nesfîrşită, şi
71r să nu lupţi să devii din| bătrîn tînăr, ci din păcătos drept, ca prin faptele tale să ţi se înnoiască sufletul; căci nici noi, nici viaţa noastră nu sîntem din lumea aceasta, ci „trăirea noastră e în ceruri" (*Filip*. 3, 20). În acea trăire nu este clătinare, schimbare, mutare, trecere, boală sau moarte; ci în veci dăinuire, viaţă şi fericire. Aceasta însă cu ce o dobîndeşte cineva? Cu credinţa, cu faptele bune — pentru că zice Domnul: „Cel ce crede în mine nu va muri în veci" (*Io*. 8, 51), şi iarăşi zice: „Cine mănîncă trupul meu şi bea sîngele meu nu va gusta moarte" (*Io*. 6, 35, 50, 58).

Prin Hristos ne-am renăscut

Aşadar, domnul şi părintele nostru Isus Hristos prin evanghelia sa ne-a renăscut pe noi (*I Cor*. 4, 15) şi, făcîndu-ne fiii săi şi moştenitorii cerurilor, ne-a dăruit viaţa veşnică, iar pe ceilalţi, care nici pe el, nici evanghelia n-au primit-o, vii fiind, îi numeşte morţi, acolo unde zice: „Lăsaţi morţii să îngroape pe morţii lor" (*Mt*. 8, 22).

66. *Nu nădăjdui în cele pe care le vede trupul, ci în cele pe care le contemplă sufletul*

Îngrijeşte-te de asemenea din toată inima şi din tot sufletul ca nu cumva să crezi şi să nădăjduieşti în cele pe care le vede ochiul cel trupesc, ci în cele pe care le vede ochiul sufletului, prin credinţă, înainte
71v ca | ele să se întîmple, şi la acestea cugetă, fiindcă dacă vrei să le cercetezi toate după văz, aceasta te duce

i s-au adaos. Mărturiséşte Isaiia: „Bolnavului şi celui muritoriu înnăditu-i-s-au 15 ani“ (gl. 38, sh. 5 şi *Împărăţiia 4*, gl. 20, sh. 6).

65. *Viaţa vécinică sfîrşit n-are; nice din bătrîn tînăr, ce den păcătos drept a te face nevoiaşte*

Însă ţie mai vîrtos cea viitoare lungime de viiaţă a cerca şi a cerceta ţi să cade, căriia sfîrşit şi trecut nu
71r iaste; nice din bătrîn | tînăr, ce din păcătos drept a fi siléşte, ca prin bunele tale fapte sufletul să-ţi întineriască. Căci nice noi, nice viiaţa noastră dintr-această lume iaste, ce „noaă lăcuirea ceriul“ (*Către Filipiséni* gl. 3, sh. 20). În care lăcuire, clătire, smintire, mutare, trécere, boală sau moarte nu iaste, ce în véci petrécere, traiu, cust, viiaţă iaste. Aceasta dară cu ce să agoniséşte? Cu credinţa şi bunele fapte că Domnul dzice: „Carele créde în mine nu va muri în véci“ (*Ioan* gl. 8, sh. 51). Şi iarăşi dzice: „Cine trupul mieu mănîncă şi singele mieu bea nu va gusta moarte“ (*Ioan* gl. 6, sh. 35, 50, 58).

Prin Hristos de a doa oară ni-am născut

Aşeadară, Domnul şi părintele nostru Isus Hristos[132], prin a sa bunăvestire ni-au de-a a doa oară născut (*Cartea 1*, *Cor*. gl. 4, sh. 15); şi fiii săi făcîndu-ne, ale ceriurilor moşteniri, adecă vécinica viiaţă ne dăruiaşte, iară pre alalţi, căce pre dînsul şi a lui bunăvestire nu priimiră, vii fiind, morţi îi numéşte, că dzice: „Lăsaţi morţii să îngroape pre morţii lor“ (*Math*. gl. 8, sh. 22).

66. *Nu célea ce trupul véde, ce célea ce sufletul privéşte, acelora nedejduiaşte*

Aşijderea cu toată inima şi cu tot sufletul silitoriu fii, ca nu cumva célea ce trupăscul ochiu văd să le crezi şi lor să te nedejdiueşti, ce célea ce sufle-
71v tescul ochiu prin credinţă le mai denainte, | pînă a nu fi, véde şi le cunoaşte. Căci de vei toate cu vedérea cerca şi apoi să le credzi, aceasta în mare păcat şi mai vîrtos în tăgăduirea dumnădzăiască te va aduce[133]. Căce pre Dumnădzău nime l-au văzdut undeva, însă prin aleşii săi mărturisitori şi prin svintele sale *Scrip-*

la mare păcat şi aproape la tăgăduirea dumnezeirii. Că pe Dumnezeu nimeni nu l-a văzut undeva, ci ne-am încredinţat sigur şi neîndoios că a fost arătat prin aleşii săi mucenici şi prin sfintele sale *Scripturi* şi dat pe faţă de marile sale minuni. Fiii acestui veac cunosc însă numai ceea ce văd cu ochiul trupesc, şi cu acestea îşi închipuie că sînt înţelepţi şi ştiutori — precum mărturiseşte Domnul: „Fiii acestui veac sînt mai înţelepţi decît fiii luminii în neamul lor" (*Lc.* 16, 8), iar pe cele viitoare ei le socotesc ca inexistente şi tăgăduiesc că ar putea să fie cîndva. Şi tocmai pe cei ce le mărturisesc ei îi numesc smintiţi şi nesocotiţi, precum i-au zis odinioară atenienii fericitului Pavel cînd le vorbea despre învierea Domnului nostru: „Pare-se că este un vestitor al unor zeităţi străine" (*Fapte* 17, 18), „şi mai cu seamă cînd au auzit despre învierea morţilor rîdeau unul la altul" (17, 32). Cu aceasta s-a împlinit prorocirea lui Isaia, acolo unde zice (29, 14): „Pierde-voi înţelepciunea înţelepţilor
72r şi| voi ascunde priceperea celor pricepuţi".

67. *Nădejdea credinciosului nu este zadarnică*

„Însă nu fără dreptate se întind lanţuri zburătoarelor" (*Prov.* 1, 17). Căci este lucru vădit şi mărturisit că prin credinţă nădejdea nu este nici goală, nici zadarnică. Şi aici unde ne aflăm, bine ne aflăm, precum zice Apostolul: „Sînt ce sînt prin darul lui Dumnezeu, şi darul lui Dumnezeu care este în mine nu a fost deşert" (*I Cor.* 15, 10). Şi precum am mai zis şi aiurea: „Avînd credinţă, avem dragoste; avînd deci dragoste, avem nădejde, pentru că dragostea noastră toate le crede, toate le nădăjduieşte" (*I Cor.* 13, 7—8), cum spune şi *Psalmul* 15, 9: „Trupul meu se va sălăşlui întru nădejde". Pentru aceasta mărturiseşte şi marele Augustin: „Odihnită este, Doamne, inima mea atîta timp cît crede în tine"*. Sigur este deci că orice altă nădejde (afară de aceea pe care o avem în cuvîntul lui Dumnezeu) este amăgire, nebunie şi tulburare, ca de

* S. Augustini: *Confessiones*, I, 1: *Inquietum est cor nostrum donc requiescat in te.*

turi însămnat și prin mari minunele sale arătat adevărat și vederat îl avem. Iară fiii veacului acestuia acéle ce numai cu ochiul trupului privesc, acélea cunosc, și cu aceasta ei în de ei înțelepți și cunoscători să fie li să pare. Precum mărturiséște Domnul: „Fiii veacului acestuia mai înțelepți decît fiii luminii întru niamul lor sint“ (*Luca* gl. 16, sh. 8). Și céle fiitoare, nefiitoare le socotesc și precum odată sint să fie tăgăduesc; și mai vîrtos pre cei ce le mărturisăsc nebuni și fără socotială a fi îi număsc. Precum odănăoară fericitul Pavel, cătră athinéni, pentru învierea Domnului Hristos pomenind, dzisără: „A noilor demoni vestitoriu a fi să pare“ (*Faptele* gl. 17, sh. 18) și mai gios: „Iară dacă audziră a morților sculare, unii cu alții rîdea“ (gl. 17, sh. 32). Cu aceasta dară proorociia Isaiei s-au împlut unde dzice: „Peri-va dară înțelepciunea de la înțelepții ei și înțelégerea de la cei price-
72r pători | o va ascunde“ (gl. 29, sh. 14).

67. *Nedéjdea credinciosului în zădar nu iaste*

Însă: „Înnaintea ochilor pasirilor în zădar să aruncă mreajea“ (*Pilde* gl. 1, sh. 17)[134]. Căci aiave și mărturisit iaste că, prin credință, nedéjdea în zădar sau în deșert nu iaste. Și întru aceasta carea sintem, bine sintem precum dzice Apostolul: „Cu darul lui Dumnădzău sint aceasta ce sint și darul lui Dumnădzău în mine deșert n-au fost“ (*Cartea 1*, *Cor*. gl. 15, sh. 10). Că precum am și mai dzis: „Avînd credință, avem dragoste; avînd dară dragoste, avem nedéjde. Căci dragostea toate créde, toate nedejdiuiaște“ (*Cartea I*, *Cor*. gl. 13, sh. 7). Precum dzice și *Psal*. 15, sh. 9: „Carnea mea să va odihni spre nedéjde“. Cătră aceasta, cuvios svîntul mărturiséște Avgustin: „Odihnită iaste inima mea, Doamne, pînă cînd odihnéște spre tine“. Și adevărat dară că altă nedéjde (fără în cuvîntul lui Dumnădzău) amăgială și nebunie și turburare de beție iaste. Pentru carea adeveréște Cîntărețul: „Turburatu-s-au și clătitu-s-au ca batul și toată înțelepciunea lor ș-au vărsat“ (*Psal*. 106, sh. 27). Și așea nebunin-

pe urma beţiei, aşa cum a zis Psalmistul: „S-au tulburat şi s-au clătinat ca un om beat, şi toată înţelepciunea lor a fost înghiţită“ (*Ps.* 106, 26). Şi aşa, smintindu-se şi tulburîndu-se de această sminteală, fiii veacului celui rătăcit s-au sprijinit, aşa zicînd, pe comediile proprii şi au nădăjduit că cele ale lor sînt veşnice şi nepieritoare! |

72v *Nădejdea în Dumnezeu trebuie să fie neclintită*

Tu însă, punîndu-ţi nădejdea în Dumnezeu, rămîi neclintit, pentru că el nu se răzgîndeşte, întorcîndu-se de la ceea ce a făgăduit celui care crede în el. Căci Dumnezeu nici nu ştie şi nici nu poate să mintă (vezi *Tit* 1, 2), precum se zice: „Este cu neputinţă ca Dumnezeu să mintă, de aceea să avem marea mîngîiere de a păstra nădejdea ce ne stă înainte“ (*Evr.* 6, 18).

68. *Spurcatele pofte înmulţindu-se, pînă la urmă te îneacă în adîncul descurajării*

Adu-ţi aminte dar că spurcatele pofte lumeşti înmulţindu-se, iar tu obişnuindu-te cu ele, nu numai că te îndepărtează, despărţindu-te de mila lui Dumnezeu, dar îţi mai aduc şi o greutate, o negură şi o întunecare a minţii, încît chiar dacă îţi mai aminteşti vreodată de Dumnezeu şi de sfintele sale porunci, îţi aminteşti de ele ca să le eviţi şi să le tăgăduieşti, ca şi cum ţi s-ar părea că nu ai de la ele nici un folos şi nici nu vrei să te pocăieşti vreodată, pentru ca să te descurajezi cu totul, ca şi cum ar însemna că nici pentru faptele bune, şi nici pentru cele rele nu ai avea vreo răsplată; într-un cuvînt, ca să te legi cu lanţurile acelea ale deznădejdii, care ucid şi omoară atît trupul, cît şi sufletul, de care să nu te poţi dezlega în veci, în care lanţuri a căzut Lucifer şi Iuda. Şi ca şi cum n-ar exista învierea morţilor, nici dreapta şi preaînfricoşătoarea judecată a lui Dumnezeu; ca şi cum n-ar exista pentru cei drepţi
73r un bine mai bun | şi mai mare decît cel pe care îl avem; şi, ca să spun aşa, ca şi cum n-ar exista Dumnezeu, care să vadă şi mai în adînc cele ascunse ale inimii — precum mărturiseşte proorocul: „Zis-a cel nebun întru inima lui: «Nu există Dumnezeu!»“ (*Ps.* 52, 1);

du-să și de acéiași nebunie turburîndu-să, fiii veacului nălucirilor, sau cum am dzice comediilor, s-au sprijenit și lor trainice și vécinice a fi s-au nedejdiuit. |

72v *Nedéjdea în Domnul neclătită trebue*

Însă tu, puind nedéjdea, neclătit fii, căci Dumnădzău preacredinciosul de ce-au giuruit nu să va, întorcîndu-să, căi. „Dumnădzău a minți nu știe, nici aceasta poate“ (caută *Tit* gl. 1, sh. 2). Și cătră evrei dzice: „Neputut iaste Dumnădzău a minți; prea vîrtoasă mîngăiare să avem, cu carea năzuim la cea de ținut mai denainte pusă nedéjde“ (gl. 6, sh. 18).

68. *Spurcatele pofte înmulțindu-să, pînă mai pre urmă în prăpastea oceaniei te liapădă*

Fie-ți dară în minte că spurcate lumeștile pofte și cu dînsele cuprindzindu-te, nu numai cu cît despre dumnădzăiască milă despărțindu-te, te osăbăsc, ce încă o greutate, o ponegreață și minții o întunecare îți aduc, ca o dată de ți-i de Dumnădzău și de a lui svinte porunci aminte aduce și de la dînsele a fugi și a le lepăda ai vrea, ca deciia, vreun folos și pocăință a nu avea să-ți pae; ca mai vîrtos în nedéjde să te dai și ca cum a să dzice, precum nice pentru bine, nice pentru rău vreo răsplătire vei avea, și cu un cuvînt să dzic, în acéle de trup și de suflet ucigătoare și omorîtoare a oceanii să te lége legături, din care a te dezlega în véci să nu mai poți — în care legături Luceafărul și Iuda au cădzut — și ca cum din moarte înviiare și driapta a Domnului și strașnica giudecată
73r n-ar fi și ca cum drepților alt bine mai bun și | mai mare decît acesta nu va mai fi și ca cum ari dzice că nu-i Dumnădzău, toatele omenești, macar cît dintr-ascuns lucruri să privască. Mărturiséște Prorocul: „Dzisă nebunul întru inima sa: nu iaste Dumnădzău“ (*Psal.* 52, sh. 1). Și ca cum ari o socoteală pune, precum duhul omului ca aburul dobitocului, muritoriu, și în nemică întorcătoriu să fie. Adecă căci cînd cu trupul și cu sufletul vei muri și macar că al omului suflet precum nemuritoriu să fie adeverit și adevărat iaste;

și ca și cum ți-ai face socoteala că sufletul omului e muritor ca și suflarea animalului, care se preface în nimic; cu alte cuvinte, că vei muri și cu sufletul, și cu trupul. Dar deși este adevărat și sigur că sufletul omului este nemuritor, iarăși este sigur că dacă vei trăi după poftele lumești, vei muri atît sufletește, cît și trupește, după cum dovedește Solomon în *Proverbele* sale (11, 7): „Lauda necredincioșilor va pieri". „Moartea păcătoșilor este rea" (*Ps*. 33, 22).

69. *Omul drept nu va muri în veci*

Dar că tu nu vei muri în veac de vei umbla potrivit sfintelor porunci ale lui Dumnezeu, ai multe mărturii, cu care, fiind îngrădit, nici trupul tău nu va fi dat stricăciunii și nici sufletul tău nu va pieri. Mărturisește în primul rînd *Psalmul:* „Nu vei părăsi sufletul meu în iad și nici nu-l vei da pe cel cuvios al tău să vadă stricăciunea" (*Ps*. 15, 10). Deci cu răbdare și cu dragoste, pentru numele lui Dumnezeu, îndură
73v toate necazurile și chinurile acestei vieți, | căci „multe sînt necazurile drepților" (*Ps*. 33, 20), cărora cu blîndețe le vorbește Domnul: „Le-ai îndurat pentru numele meu și nu ai obosit" (*Apoc*. 2, 3). „De aceea, dar, îți voi dărui — zice Domnul — cele pe care ochiul nu le-a văzut, nici urechea le-a auzit, care mai înainte de zidirea lumii ți le-am pregătit" (*I Cor*. 2, 7). Nenumărate alte dovezi vei găsi în sfintele sale *Scripturi*, privitoare la nădejdea celor drepți; căci zice: „El ți-a cerut viață, și tu i-ai dat viață îndelungată în veacul veacului; mare este slava lui întru mîntuirea ta; slavă și mare cuviință vei pune peste el" (*Ps*. 20, 5, 6); și iarăși: „Fericit bărbatul acela a cărui nădejde e numele lui Dumnezeu și nu a privit spre deșertăciuni și spre nebunii mincinoase" (*Ps*. 39, 5); la fel și în *Proverbele* lui Solomon (3, 5): „Fii credincios în Dumnezeu din toată inima ta și nu te trufi cu înțelepciunea ta". Iar în *Înțelepciunea* lui (3, 4) încredințează: „De vor fi chinuiți în fața oamenilor, nădejdea lor e plină de nemurire"; ceea ce conchide Isaia (26, 4): „Căci spre tine am nădăjduit, Dumnezeule cel mare și

însă adevărat dară că după lumeştile de vii îmbla pofte, şi cu trupul şi cu sufletul vei în véci muri, precum adeveréşte în *Pildele* sale Solomon: „Omului mort necurat, nice o nedéjde îi va mai fi" (gl. 11, sh. 7). Şi: „Moartea păcătoşilor, cumplită", dzice (*Psalm* 33, sh. 22).

69. *Dreptul în véci nu va muri*

Însă tu, de vei după dumnădzăeştile svinte porunci îmbla, precum în véci nu vei mai muri, multe mărturii ai; că cu aceasta păzit fiind, nice putregiune de oasele tale va da, nice sufletul tău în perire să va afla, mărturiséşte întîi Psalmul: „Nu vei lăsa în iad sufletul mieu, nice preacuviosului tău a vedea putregiune" (*Psal*. 15, sh. 10). Aceasta dară cu răbdarea şi pentru numele Domnului cu dragoste a tuturor nevoilor şi |
73v greutăţilor sufferirea, căci „multe griji dreptilor" (*Psal*. 33, sh. 20). Cărora Domnul cu blîndéţă grăiaşte: „Sufferit-ai pentru numele mieu, şi n-ai scădzut" (*Apocal*. gl. 2, sh. 3). „Pentru aceasta îţi voi dărui dară (dzice Domnul) binele carele n-au vădzut ochiul, nice uréchia au audzit, carele mai denainte am gătit ţie, căci m-ai iubit" (*Cartea 1*, *Cor*. gl. 2, sh. 7). Şi alte multe şi nenumărate pentru a dreptilor nedéjde în svintele sale *Scripturi* vei afla dovéde, precum dzice: „Viiaţă au cerşut de la tine, şi i-ai dat lui lungimea dzilelor în véci şi în veacul veacului. Mare iaste slava lui întru mîntuinţa ta şi mare cinste vei pune asupra lui" (*Psal*. 20, sh. 5, 6). Şi iarăşi: „Fericit bărbatul a cui iaste numele Domnului nedéjdea lui şi în deşertăciuni şi în nebunii minciunoase n-au căutat" (*Psal*. 39, sh. 5). Aşijderea în solomoneştile *Pilde:* „Aibi încredinţare în Domnul şi nu te rădzima întru înţelepciunea ta" (g. 3, sh. 5). Şi întru ale sale *Înţelepciuni* adevereadză: „Deşi înnaintea oamenilor cazne au păţit, nedéjdea lor de nemoarte plină iaste" (gl. 3, sh. 4). Şi Isaiia aceasta plinéşte: „Nedejdiuit-am în Domnul-Dumnădzăul tare în fără sfîrşit" (gl. 26, sh. 4). Şi Ieremiia aceasta întăréşte: „Blagoslovit bărbatul care
74r ne|dejduiaşte în Domnul, şi va fi Domnul nedéjdea

veşnic", şi întăreşte Ieremia (17, 7): „Blagoslovit e
74r omul care| crede în Domnul, şi nădejdea lui va fi Domnul". Mărturii asemănătoare acestora aduc, mărturisind, mulţi alţii. De asemenea, poţi avea mărturii din însăşi gura preanemincinoasă a adevărului, aceea a Domnului nostru Isus Hristos, „căci în numele lui vor nădăjdui popoarele" (*Mt.* 12, 21), căruia îi urmează apostolul său, fericitul Pavel, zicînd: „Prin care am dobîndit şi acces, prin credinţă, la darul acesta întru care ne aflăm şi ne lăudăm cu nădejdea slavei lui Dumnezeu" (*Rom.* 5, 2). „Căci prin nădejde ne-am mîntuit", zice iarăşi acelaşi apostol, iar în ceea ce priveşte nădejdea lumii zice: „O nădejde care se vede nu este nădejde, căci ceea ce vede cineva pentru ce ar mai nădăjdui?" (*Rom.* 8, 24), iar către cei buni scrie: „Hristos în voi, nădejdea slavei" (1, 28).

70. *Cerînd cu deplină credinţă cele cereşti, ţi se vor da totodată şi cele pămînteşti.*

Avînd dar deplină credinţă în nădejdea că adică prin mila lui Dumnezeu te vei învrednici să capeţi moştenirea viitoare a veşnicei fericiri, nu-ţi vor lipsi o dată cu cele veşnice nici cele pămînteşti. Însă tu caută cele cereşti, şi împreună cu ele ţi se vor da şi toate cele pămînteşti. Căci Dumnezeu, toate cele pe care le-a făcut cu buna lui pronie le-a făcut cu un
74v scop, anume,| ca să se ajute una pe alta. De aceea dar, întrucît toate s-au făcut pentru om, aşa şi omul a fost făcut pentru toate ca să fie şi chivernisitor mai deplin şi mai activ decît toate celelalte animale neraţionale; mai ales prin aceea că este legat şi supus blestemului păcatului ca să se nască în durere şi cu osteneală să se hrănească, precum a spus la început Dumnezeu Evei: „În dureri vei naşte fii" şi după aceea a zis şi lui Adam: „Blestemat fie pămîntul întru lucrările tale şi în sudoarea feţei tale să-ţi mănînci pîinea" (*Gn.* 3, 16, 19). Pentru acestea adevereşte Iov că (5, 7): „Omul se naşte spre osteneală". De aceea dar să socotească foarte bine omul, şi după socoteală să ştie că trăieşte nu datorită vredniciei sale, ci prin bogata

lui" (gl. 17, sh. 7). Aceştia şi alţii mulţi ca aceştia dintru cei vechi, întriaga şi adevărata mărturie mărturisind, aduc. Aşijderea de la singur de adevăr dzicătoriul al Domnului Hristos rost mărturie vei putea lua, căce: „În numele lui niamurile vor nedejdiui" (*Math.* gl. 12, sh. 21), şi apostolul său, fericitul Pavel, urmadză: „Prin carile — dzice — avem apropriiare prin credinţă şi darul acesta în carile stăm şi ne slăvim, în nedéjdea a slavei a fiilor lui Dumnădzău" (*Romani* gl. 5, sh. 2). „Că cu nedéjdea — iarăşi acela apostolul dzice — ni-am mîntuit." Iară pentru nedéjdea lumii dzice: „Nedéjdea dară care să véde nu iaste nedéjde; căci ce véde cineva şi nedejdiuaşte?" (*Cătră romani* gl. 8, sh. 24). Şi *Cătră colaséni* scrie: „Hristos iaste în voi nedéjdea slavei" (gl. 1, sh. 28).

70. *Cu întriagă credinţă céle cereşti cerşind, împreună şi céle pămînteşti ţi să vor da*

Deplina dară a nedejdii avînd credinţă, precum ca prin dumnădzăiasca milă fiitoarele şi vécinicile moştenitoare fericiri să moşteneşti cu acéle vécinice împreună, nice acéste pămînteşti îţi vor lipsi. Însă tu céle cereşti cére, şi cu dînsele toate, şi céle pămînteşti, ţi să vor da. Însă Dumnădzău, bun chivernisitoriul, oricîte li-au lăsat, toate cu o pricinire oarece li-au
74v lăsat, pentru | ca una altiia să fie spre agiutorinţă. Pentru că cum dară toate pentru om, aşea omul pentru toate mai chivernisitoriu şi mai lucrăreţ decît alalte nesămăluitoare dobitoace să fie. Însă pentru că în a păcatului blăstăm legat şi suppus fiind, în muncă să să hrăniască şi spre dosadă să să nască, precum Domnul cătră Evva întîi au dzis: „În dureri vei naşte fii!" şi apoi cătră Adam: „Blăstămat pămîntul în lucrul tău!" şi „În sudorile féţii tale vei mînca pîinea ta!" (*Naşterea* gl. 3, sh. 16, 19). Cătră aceasta Iov mărturiséşte: „Omul să naşte spre trudă" (gl. 5, sh. 7). Pentru aceasta dară, foarte bine omul să socotiască. După socotială dară să cunoască că nu dintru a sa vrednicie, ce din preabogata dumnădzăiasca milă trăiaşte; căci di-ar dzice omul cîte ari dzice, în zădar grăiaşte,

milă a lui Dumnezeu. Deci, oricîte ar zice omul, în zadar le grăieşte, precum mărturiseşte Grigore Teologul din Nazianz: „În zadar se osteneşte limba dacă n-ar fi mila Mîntuitorului", şi precum de asemenea dovedeşte Apostolul: „De acum nu trăiesc eu, ci trăieşte în mine Hristos" (*Gal*. 2, 20). Şi toate cele care sînt spre folosinţa lui şi trebuincioase propriei sale vieţi i s-au dat ca să-l slujească, şi însuşi Dumnezeu îngrijeşte cu prisosinţă de toate. Pentru aceea ne învaţă şi *Sfînta*
75r *Scriptură* să nu | ne îngrijim ce vom mînca şi ce vom bea, adică să nu ne îngrijim de cele trupeşti, ci de cele ce plac lui Dumnezeu, şi în acest fel nimic nu ne va lipsi [*Mt*. 6, 31—33], căci: „Cei care-l caută pe dînsul nu vor fi lipsiţi de tot binele" (*Ps*. 33, 11).

71. *Dumnezeu nu te-a lăsat rob, ci stăpîn, de aceea tu să porunceşti lumii, iar nu lumea ţie*

Socoate dar că întrucît ziditorul tău Dumnezeu te-a făcut domn şi împărat peste pămînt şi peste toate celelalte făpturi ale lui şi te-a încununat cu toate darurile, iată deci că nu te-a lăsat slugă, ci stăpîn al lumii, pe care se cuvine să o conduci după dumnezeeştile sale porunci, şi nu plăcerile lumii [să te conducă] pe tine, ci tu să înfrînezi plăcerile şi să le astupi gura. Ia seama la un înţelept persan pe nume Heisadis, care, deşi păgîn, ce frumos cuvînt a spus: „Norii şi vîntul, luna şi soarele şi întregul tot al lucrurilor se ostenesc ca tu să dobîndeşti în palma ta o pîine; toate, gata să-ţi slujească, aşteaptă porunca ta. Şi nu este o socoteală dreaptă ca tu, la rîndul tău, să nu respecţi porunca lui."* Adică, după porunca lui Dumnezeu, toate te slujesc pe tine; aşadar, care îţi va fi omenia dacă tu nu vei respecta la rîndul tău porunca celui ce te-a creat şi ţi-a dat toate darurile pe care le ai? Încă să mai ştii — căci adevărat este că cel ce ţi-a dat
75v atîtea are şi este în stare să-ţi dea | şi mai multe decît atîtea; iar de le vei folosi spre bine acestea puţine, el

---

* Saadi, *Gulistan*: „Toate: lună, soare, vînt, văzduh şi nor/ pîinea ne-o frămîntă, zilnic, tuturor./ Toate, după vrere, poţi să le supui,/ vrednic tu la rîndu-ţi, fii supusul lui" (*trad. rom. cit*., p. 6).

precum svîntul Grigorie Nazianzanul mărturiséşte: „În deşert osteniia limba, de n-ar fi fost a Mîntuitoriului milă", şi precum frumos Apostolul arată: „Trăesc eu, însă nu eu, ce trăiaşte în mine Hristos" (*Galat.* gl. 2, sh. 20). Şi toate cîte spre a lui şi a vieţii lui trebuinţă sint, pre mînă ca spre a lui slujbă să fie i li-au dat, şi mai vîrtos el grijea tuturor poartă; că pentru aceasta *Svînta* ne învaţă *Scriptură*, să nu
75r ne | grijim ce vom mînca sau ce vom bea; adecă nu célea ce trupului, ce célea ce-s lui Dumnădzău plăcute să păzim; şi aşea nemică ne va lipsi [*Mt.* 6, 31-33], căci: „Cei ce cearcă pre Domnul nu vor fi lipsiţi de tot binele" (*Psal.* 33, sh. 11).

71. *Nu rob, ce stăpîn lumii Dumnădzău ti-au lăsat; pentru aceasta tu pe dînsa, iară nu ea pe tine să stăpîniască*

Socotéşte dară că, de vréme ce Dumnădzău, plăzmuitoriul tău, pre pămînt şi preste toate alalte ale sale fapte stăpînitoriu şi împărat ti-au arătat şi cu toate darurile dacă ti-au încoronat, iată dară că nu rob, ce stăpîn lumii ti-au lăsat, pre carea, după dumnădzăeştile sale porunci, a o chivernisi ţi să cade. Nice poftele lumii pre tine, ce tu pre dînsele să le înfrănedzi şi să le hăţueşti. Şi socotéşte: un persiesc om învăţat, numele Heilsadi[135], macar că păgîn era, dară frumos au grăit, dzicînd: „Nuărul şi vîntul, luna şi soarele şi rătundzala lucreadză pînă cînd tu o pîine să-ţi agoniseşti în palmă". Toate pentru grijea ta gata şi porunca păzăsc; nu va fi socotială dreaptă ca tu porunca să nu-m ţii: adecă după dumnădzăiasca poruncă toate ţie îţi slujesc. Aşeadară, ce omenie vei avea, cînd tu porunca plăzmuitoriului şi a tuturor darurilor dătătoriului nu vei ţinea? Şi încă aceasta să cunoşti căci adevărat iaste că acela ce ţ-au dat atîta,
75v are şi poate | şi mai mult decît atîta, şi de te vei cu acéste puţine bine sluji, îţi va da şi mai mult decît atîta. „Céreţi dară întîi (dzice) împărăţiia lui Dumnădzău şi dreptatea lui, şi toate să vor adaoge voaă" (*Math.* gl. 6, sh. 33). Dobîndind dară toate cîte ai

îţi va da şi mai multe decît atîtea; „Cereţi dar mai întîi — zice — împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea lui, şi toate acestea vi se vor adăuga vouă" (*Mt*. 6, 33). Dobîndind dar toate cele pe care le-ai dorit, trebuie să ştii că acestea ţi-au fost date nu numai pentru tine, ci ca să faci parte şi altora din bunurile pe care ţi le-a dat, şi că precum în dar ai primit, tot aşa în dar să dai [*Mt*. 10, 8]. Este o vorbă care zice: „Dă săracilor, şi ţi se vor umple hambarele" (*Prov*. 3, 10); şi mai sigur grăieşte însuşi domnul nostru Isus Hristos şi Dumnezeu în *Parabola talanţilor:* „Bine, slugă bună şi credincioasă, peste puţine ai fost credincios, peste multe te voi pune; intră întru bucuria Domnului tău" (*Mt*. 25, 21). Iar mai pe urmă a zis iarăşi pentru cel zgîrcit, adică pentru sluga care a ascuns talantul în pămînt: „Luaţi-i talantul şi daţi-l celui care are cei zece talanţi" (*Mt*. 25, 28). Această preabogată milă a lui Dumnezeu pare-se că o cunosc nu numai oamenii, ci şi fiinţele iraţionale, cu oarecare socoteală*; cu atît mai mult deci nu e ruşine ca tu, om raţional, să nu fii în stare a pricepe aceasta şi să te faci mai rău şi mai fără minte decît fiinţele
76r iraţionale? | S-ar putea cita aici cuvîntul lui Isaia (1, 3): „Boul şi-a recunoscut stăpînul şi măgarul ieslea stăpînului său, iar Israel nu m-a cunoscut, şi poporul meu nu m-a înţeles"; ceea ce adevereşte şi apostolul Pavel, zicînd: „Omul cel firesc** nu primeşte cele ale duhului lui Dumnezeu, căci nebunie sînt pentru el" (*I Cor*. 2, 14).

72. *Dumnezeu, care le poartă de grijă păcătoşilor, cu cît mai mult le va purta celor drepţi?*

Aşadar, vezi acum că binefăcătorul nostru Dumnezeu are grijă nu numai de noi oamenii, ci chiar de zburătoare şi de celelalte vieţuitoare; adică după cum tîlcuind, ar putea zice cineva, nu numai pe cei drepţi îi hrăneşte şi îi ocîrmuieşte (căci este

* Cp. Seneca, *De beneficiis*, CXXXIX.
** Omul psihic, adică fără luminile duhului, spre deosebire de omul raţional, intelectual.

poftit, aceasta trebue să ştii că nu numai pentru tine, ce pentru ca şi pre alţii bunurilor sale părtaş să faci ţi li-au dat, şi precum în dar ai luat, aşea în dar să dai [*Mt.* 25, 21]. Că dzice un cuvînt: „Dă săracilor, şi să vor împlea jitniţile tale“ (*Pilde* gl. 3, sh. 10). Şi mai adeverit, singur Domnul şi Dumnădzăul nostru Isus Hristos la pilda talantului dzice: „Aferim, slugă bună şi credincioasă, că pre puţine ai fost credincioasă, mai pre multe te voi pune. Întră în bucuriia Domnului tău“ (*Math.* gl. 25, sh. 22). Iară mai pre urmă pentru cel scump dzice, adecă slugii carile talantul în pămînt au ascuns: „Luaţi de la dînsul talantul şi-l daţi celuia ce are dzéce“ (*Math.* gl. 25, sh. 28). Aceasta dară de bogăţie plină dumnădzăiască milă, nu numai oamenii, ce încă şi dobitoacele cu o socotială oarecare a o cunoaşte să pare. Aşea mai vîrtos cu cît nu iaste ruşine ca tu, om socotitoriu fiind, aceasta a priceape să nu poţi şi decît dobitoacele mai rău şi mai fără
76r minte | să te faci? Sau, precum s-ari acesta al Isaiii cuvînt a chema putea: „Cunoscut-au boul pre stăpînul şi asinul iaslea Domnului său, iară Izrail pe mine nu m-au cunoscut şi poporul mieu n-au înţeles“ (gl. 1, sh. 3). Şi Apostolul aceastaşi adeveréşte, dzicînd Pavel: „Dobitocul om nu pricépe célea ce sint a duhului lui Dumnădzău, căce nebunie iaste lui“ (*Cătră cor.* gl. 2, sh. 14).

72. *Dumnădzău grijea păcătoşilor avînd, cu cît mai vîrtos a celor drepţi va avea*

Vedzi acmu dară că Dumnădzău de bine făcătoriul nostru nu numai pentru noi oamenii, ce încă şi pentru păsăruice şi pentru alte lighioi în grije are. Adecă precum s-ari a tîlcui putea nu numai pre cei drepţi (căci preamilostiv iaste), ce încă şi pe cei păcătoşi şi fără socotială hrănéşte şi chiverniséşte. Adeveréşte Cîntăreţul: „Deşchidzindu-ţi tu mîna, toate să vor împlea de bunătate“ (*Psal.* 103, sh. 29). La această socotială un poetic arăpăsc [136] frumos grăiaşte, dzicînd: „O, bunule (Doamne), acela ce din neştiuta ta comoară închinătorilor de bodzi şi închinătorilor de foc, liafă,

prea milostiv), ci şi pe cei păcătoşi şi pe cei fără minte. Mărturiseşte Psalmistul: „Deschizîndu-ţi mîna, toate se vor umple de bunătate" (*Ps*. 103, 29). Cu acelaşi raţionament frumos spune un poet arab: „O, preabunule stăpîn, tu, care din comorile tale cele de nepătruns, dai simbrie şi hrană celor ce adoră idolii şi focul, cum ai putea să laşi săraci pe prietenii tăi, tu, care ai grijă şi de duşmanii tăi?* Aşadar, de vreme ce chiar şi de păsări poartă de grijă şi le ocîrmuieşte, cu cît mai mult va avea
76v grijă de aleşii săi?| Despre grija pe care o poartă Dumnezeu poporului său vezi *Mt*. 6, 26 şi *Is*. 62, 12, *II Pt*. 2, 9; *Ps*. 33, 18 şi *Înţ*. [*Sol*.] 3, 9; iar în altă parte zice: „Dreptul din laţ se va izbăvi şi se va da necredinciosul în locul lui" (*Prov*. 11, 8), şi fericitul David mărturiseşte: „Am fost mai tînăr şi am îmbătrînit, dar n-am văzut pe cel drept părăsit, nici neamul lui cerşind pîine" [*Ps*. 36, 26].

73. *Nu celor leneşi, ci celor harnici le dă Dumnezeu darurile sale*

Dar mai trebuie să ştii şi că Dumnezeu oferă darurile sale nu celor leneşi şi lăsători, ci celor sîrguincioşi şi harnici. Pentru că fundamentul şi baza pe care a pus-o mai înainte de toate este aceasta : „Creşteţi şi înmulţiţi-vă şi umpleţi pămîntul şi fiţi stăpîni peste peştii mării şi peste păsările cerului şi peste toate făpturile şi peste tot pămîntul" etc. (*Gn*. 1, 28). Iar după acestea continuă: „Întru sudoarea feţei tale vei mînca pîinea ta" (*Gn*. 3, 19), şi apoi: „Ieşi-va omul la lucrul său şi la munca sa pînă seara" (*Ps*. 103, 24), şi încă: „Du-te la furnică, o, leneşule, şi văzîndu-i cărările, invidiaz-o şi fă-te mai înţelept decît ea" (*Prov*. 6, 6), şi după
77r acestea mai afli: „Lucrînd|pămîntul, el se va umple de pîine" (*Prov*. 12, 11). Acestea, dar, nu numai oamenii, ci şi animalele patrupede şi păsările şi toate

* Saadi, *Gulistan*, prefaţa: „O, tu, din tezaur tainic veşnic plin,/ Saturi deopotrivă ghebru [adorator al focului, *n.t.*] şi creştini./ Poţi, tu, pe prieteni să nu-i miluieşti,/ Cînd şi cu duşmanii te milostiveşti?" (*trad. rom. cit*., p. 6).

nafaca le dai; dară pre priiatinii tăi, căce să-i laşi săraci, tu carile şi spre nepriiatini îţi ţii căutătura sau privirea?". Aşeadară, de vréme ce pentru pasiri în minte îi iaste şi le grijéşte, cu cît mai vîrtos pentru aleşii săi
76v în grije îi va fi? | (caută *Math.* gl. 6, sh. 26); precum scrie şi Isaiia pentru grijea ce are Dumnădzău de poporul său (gl. 62, sh. 12; caută şi *Cartea 2, Petru* gl. 2, sh. 9 şi *Psal.* 33, sh. 8; şi *Înţeleptul* gl. 3, sh. 9). Şi aiurea dzice: „Dreptul din nevoe să va izbăvi şi să va da necuratul în locul lui" (*Pilde* gl. 11, sh. 8) şi „Nu va dosădi cu foame Domnul sufletul dreptului" (gl. 10, sh. 3). Şi fericitul David mărturiséşte: „Tînăr fuiu (dzice), şi iată îmbătrîniiu şi nu vădzuiu pre dreptul lăsat şi sămînţa lui cerşind pîine".

73. *Nu celor léneşi, ce celor ostenitori Dumnădzău darurile sale dă*

Însă şi aceasta a şti ţi să cade că nu léneşilor şi trîndavilor, ce celor ostenitori şi de trudă iubitori Dumnădzău bunurile sale dă. Căci întîi decît toate temeiul şi temeliia de la dînsul pusă, aceasta iaste: „Créşteţi şi vă înmulţiţi şi împleţi pămîntul şi stăpîniţi peştilor mării, zburătoarelor ceriului, dobitoacelor pămîntului, i proci" (*Naşterea* gl. 1, sh. 28). După aceasta urmadză: „Şi în sudoarea féţii tale vei mînca pîinea ta" (*Naşterea* gl. 3, sh. 19). După aceasta urmadză: „Eşi-va omul la lucrul său şi la lucrarea sa pînă în sară" (*Psal.* 103, sh. 24). După aceasta urmadză: „Du-te la furnică, o, léneşule! şi socotéşte căile ei, şi
77r fii înţelept ca dînsa" (*Pilde* gl. 6, sh. 6). După aceasta urmadză: „Cine va | lucra pămîntul său sătura-să-va de pîine" (*Pilde* gl. 12, sh. 11). Acestea dară nu numai oamenii, ce şi dobitoacele, pasirile şi jigăniile toate a le urma şi ale cerca să văd; mărturiséşte Prorocul: „Ţincii leului răcnind, a apuca şi a cére de la Dumnădzău hrană şie" (*Psal.* 103, sh. 21). Şi Ieremiia:

fiarele pare-se că le caută şi le urmează, după cum mărturiseşte Prorocul, zicînd: „Puii de lei mugesc după pradă, cerînd de la Dumnezeu hrana lor" (*Ps.* 103, 21) şi Ieremia (8, 7): „Turtureaua şi rînduneaua cîmpului şi cocorul au păzit vremea sosirii lor". Aşadar, dătătorul de bunătăţi Dumnezeu le va da bunătăţile sale celor care cer, şi nu celor care tac, după cum el însuşi ne învaţă: „Cereţi, şi vi se va da, căutaţi, şi veţi găsi, bateţi, şi vi se va deschide" (*Mt.* 7, 7).

74. *Omului îi este dat să îndure toate primejdiile din lume*

Adu-ţi deci aminte că toate nenorocirile, toate nevredniciile, toate suferinţele, toate necazurile, toate greutăţile, toate chinurile, toate supărările cîte există, toate sînt în lume pentru ca să le înduri, să le vezi şi să vină pe capul tău, precum zice Iov (5, 7): „Ci omul spre osteneală se naşte", şi de la naştere şi pînă la sfîrşitul vieţii lui toate îi sînt amestecate cu amărăciune şi cu otravă, precum mărturiseşte Isaia (38, 15): „Îmi voi aminti de toate zilele mele întru amărăciunea sufletului meu". Dar mai ales gîndeşte-te zilnic că te afli în ceasul morţii, ca să nu zic chiar în moarte, după cum mărturiseşte Apostolul: „Ca şi cum am muri,
77v şi iată că trăim" (*II Cor.* 6, 9). Să ştii sigur| că, cu cît le vei îndura cu inima mai curată, nevătămîndu-te cîtuşi de puţin, cu atît vei fi mai fericit. Mărturiseşte sfîntul Augustin: „Aurul se încearcă prin foc, fierul prin oţel, animalul prin pinten, iar pe omul drept necazurile şi chinurile îl întăresc"* şi altul iarăşi zice: „Omului drept nimic nedrept nu-i place" (*Prov.* 12, 21). Iar dacă ţi se va prelungi cît de puţin viaţa în veacul acesta, să nu ţi se pară că trăieşti ca să te saturi de lumea aceasta sau ca să te afli în voile şi desfătările ei, ci adu-ţi aminte că „Dumnezeu nu vrea moartea păcătosului, ci să se întoarcă şi să trăiască" (*Iez.* 18, 23). Astfel, deci, din relele actuale străduieşte-te să agoniseşti bunurile viitoare şi să te bucuri de ele.

---

* Cp. S. Augustini, *De diversis quaestionibus*, LXXXII.

„Turtureaoa şi rînduneaoa şi stîrcul cunosc vrémea venirii sale" (gl. 8, sh. 7). Aşeadară, darnicul Dumnădzău „celor ce cer, iară nu celor ce tac, bunurile sale va da", pentru că singur învaţă: „Céreţi, şi să va da voaă, cercaţi, şi veţi afla, bateţi, şi să va deşchide voaă" (*Math*. gl. 7, sh. 7).

74. *Cîte fortuni în lume sint, toate omului a le trage îi iaste*

Adu-ţi dară aminte că, cîte blăstămăţii, cîte nevrednicii, cîte bezcisnicii, cîte nevoi, cîte greutăţi, cîte asupréle şi dodeiale sint, toate în lume sint; şi acéstea toate a le petréce, a le vedea şi la cap a-ţi vini îţi sint, că dzice Iov: „Omul spre trudă să naşte" (gl. 5, sh. 7). Şi din naşterea sa în tot custul lui, toate cu amărăciune şi cu otravă amestecate îi sint, mărturiseaşte Isaiia: „Pomeni-voiu toţi anii miei, întru amărăciunea sufletului mieu" (gl. 38, sh. 18). Şi mai vîrtos în toate dzilele ca în ceasul morţii, să nu dzic ca morţii, să te ştii, mărturisind Apostolul: „Ca morţii, şi iată că
77v trăim" (*Cartea 2, Cor*. gl. 6, sh. 9). | Aceasta dară adevărat să ştii că cu cît mai mult cu curată inimă le vei suferi, nemică, stricîndu-ţi, mai fericit vei fi. Adeveréşte svîntul[137] Avgustin: „Pre aur focul, pre fier meschiul, pre dobitoc boldul iuţăsc, iară pre dereptul năcazurile şi dodiialele întăresc". Iară altul dzice: „Nu să va întrista direptul orice i s-ar tîmpla" (*Pilde* gl. 12, sh. 21). Şi macar de ţi s-ar şi ceva întracest veac viiaţa prelunga, nu pentru a aceştii lumi săturare, sau pentru a ei slobode voi şi în dezmierdări a petréce să-ţi pae că trăeşti, ce aceasta poménéşte, că: „Dumnădzău nu va moartea păcătosului, ce ca să să întoarcă, să trăiască" (*Iezec*. gl. 18, sh. 23). Aşeadară, prin acestor de acmu răutăţi mijlocire, céle fiitoare bunătăţi a agonesi sileaşte şi a le cîştiga nevoiaşte.

75. *Pentru omul cunoscător lumea aceasta este iad şi supliciu*

Să mai ştii şi că pentru omul cunoscător lumea aceasta este supliciu, chin şi pedeapsă şi că prin ea îi este foarte uşor celui drept să se purifice de cele necurate; pentru că Dumnezeu pe aleşii săi îi pedepseşte în această viaţă, precum este scris: „Căci pe cine iubeşte Dumnezeu îl pedepseşte" (*Prov.* 3, 12; vezi şi *Tob.* 13, 2 şi la Pavel *Evr.* 12, 6; de asemenea, la *Iov* 5, 17, *Iac.* 1, 12 şi *Apoc.* 3, 19). Iar celor drepţi le zice: „Lumea se va bucura, iar voi vă veţi
78r întrista" | (*Io.* 16, 20). Şi chiar ne povăţuieşte ca în viaţa din această lume să ne găsim ca într-un foc curăţitor (pe care papistaşii îl socotesc că ar fi după viaţa aceasta şi îl numesc *purgatoriu*, adică cel ce curăţă sufletele), ca să ştim că cu cît ne vom pedepsi mai mult, cu atît mai mult ne vom şi purifica (dar fără să ne pîngărim). Iată de ce pentru acest lucru să-l rugăm mai cu seamă pe Dumnezeu, anume, să trăim cît mai mult în această lume, în acest foc curăţitor, după cum se ruga David: „Să nu mor, ci să trăiesc" (*Ps.* 117, 17).

Aşadar, trăind şi pedepsindu-te cît mai mult în această lume, să devii ca şi aurul curăţit, precum iarăşi se zice: „Argint şi aur încercat, de şapte ori curăţit, iar tu, Doamne, să ne păzeşti şi să ne fereşti" (*Ps.* 11, 7). În felul acesta va preface Dumnezeu pe aleşii săi; cum anume? Prin pedepse, prin chinuri, prin necazuri, prin sărăciri şi prin altele asemenea, despre care frumos vorbeşte Isaia (48, 10): „Iată, te-am topit, dar nu ca pe argint, te-am scos din cuptorul sărăciei", iar Înţeleptul zice: „I-a încercat pe dînşii ca aurul în topitoare şi i-a primit ca pe o jertfă deplină" (*Înţ.* [*Sol.*] 3, 6). Iar prorocul Zaharia (13, 9) mărturiseşte zicînd: „Şi îi voi trece a treia oară prin foc, şi îi voi
78v topi | precum se topeşte argintul, şi îi voi încerca precum se încearcă aurul. El va chema numele meu, iar eu îl voi asculta şi voi zice: «Acesta este poporul meu», iar el va spune: «Domnul Dumnezeul meu!»" De altfel, unde vei găsi mai bun purgatoriu decît lumea aceasta? Şi să ştii în chip sigur că un alt purgatoriu

75. *Cunoscătoriului om lumea aceasta muncă și iad îi iaste*

Și aceasta să știi că, cunoscătoriului și celui deplin om, lumea aceasta [muncă și iad] și pediapsă îi iaste, și printr-însa celui drept de céle spurcate a să curăți foarte lesne îi iaste. Căci Dumnedzău pre aleșii săi într-acesta veac îi ceartă, precum dzice: „Dumnădzău pre cine iubéște îl ceartă" (*Pilde* gl. 3, sh. 12; caută și *Tovie* gl. 13, sh. 2; și apostolul Pavel, *Cătră evrei* gl. 12, sh. 6; *Iov* gl. 5, sh. 7; *Iacov* gl. 1, sh. 12; *Apoc.* gl. 3, sh. 19). Celor drepți dzice: „Bucura-să-va lumea, iară
78r voi vă veți întrista" | (*Ioan* gl. 16, sh. 20). Și mai vîrtos într-aceasta a lumii viiață ca într-un foc curățitoriu (carele papistașii în viiața viitoare a fi îl socotesc și cu numele *purgatorium* îl număsc, adecă curățitoriu) a fi ne poruncéște, ca cu cît ne vom pedepsi mai mult, cu atîta să ne curățim — însă să nu ne spurcăm — mai mult. Pentru aceasta dară lui Dumnădzău să ne rugăm, în viiață, într-aceasta, adecă în focul curățitoriu mai mult să trăim, precum să ruga David: „Să nu moriu, Doamne, ce să trăesc" (*Psal.* 117, sh. 17). Așeadară, tu cu cît mai mult în viață, într-aceasta, trăind și pedepsindu-te, ca argintul în foc lămurit să te faci; precum iarăși dzice: „Argint lămurit și ispitit de șeapte ori; iară tu, Doamne, ne vei feri pre noi și ne vei păzi pre noi" (*Psal.* 11, sh. 7). Într-acesta chip dară Domnul pre aleșii săi a-i preface va; și aceasta cu ce dară? Cu pedeapsă, cu năcazuri, cu nevoi, cu sărăcii și cu alte într-acest chip. Pentru care lucru frumos mărturiséște Isaiia: „Fiertu-ti-am, însă nu ca argintul, alesu-ti-am în cuptoriul sărăciei" (gl. 48, sh. 10). Și Înțeleptul dzice: „Ca pre aur în cuptoriu i-au ispitit și ca jirtvitul curban au luat pre dînșii" (*Înțeleptul* gl. 3, sh. 6). Și Zahariia prorocul adeveréște, dzicînd: „Și-i voiu aduce a treia parte
78v prin foc și-i | voiu topi precum să topéște argintul;

în afară de această lume nu există şi că cel care susţine că ar exista greşit susţine. După părerea mea, pînă nu-ţi vei face trupul — vas, sufletul — aur, şi lumea aceasta — foc, şi nu vei fierbe astfel laolaltă sufletul cu trupul în flacăra acestei vieţi, mîntuire nu vei avea. Căci, aşa cum sufletul şi trupul au greşit împreună, tot aşa împreună trebuie să se pedepsească, şi după cum laolaltă au păcătuit pe această lume, tot aşa în lumea aceasta pocăindu-se vor căpăta iertare, deoarece în iad nu există pocăinţă, precum cîntă Psalmistul: „În moarte nu are cine să-şi amintească de tine, iar în iad cine ţi se va mărturisi?" [*Ps.* 6, 5]. Mai ales că se cuvine să te pocăieşti numai cît eşti sănătos (vezi *Ecl.* [*Is. Sir.*] 17, 24 şi 18, 25). Pentru că dacă nu te vei îndrepta tu însuţi, nici chiar Dumnezeu nu te va mîntui, pentru care lucru ţi-e martor Augustin
79r cînd zice: „Cel care te-a făcut fără de tine| nu te poate mîntui fără tine"*; şi după cum ai păcătuit cu trupul şi cu sîngele, tot aşa să te purifici cu trupul şi cu sîngele, căci altminteri nu poate fi curăţire; după mărturia fericitului Pavel: „Prin sînge mai toate se curăţă şi fără vărsare de sînge nu se face iertare" (*Evr.* 9, 22). Dar iată, după ce vei muri şi elementele trupului tău se vor separa unul de altul, şi după ce se va despărţi sufletul de trup, cum şi în ce chip vor putea fi iertate păcatele tale? Şi nu numai un purgatoriu latin închipuit, dar chiar o mie de-ar fi, la ce îţi vor folosi? Căci în iad nu există nici mărturisire şi nici pocăinţă. Este, dar, un fapt dovedit că după cum la săvîrşirea păcatului au conlucrat toate elementele, tot astfel trebuie să conlucreze şi la dezlegarea păcatului; şi după cum spurcata desfătare a lumii le-a plăcut tuturor, la fel s-ar cuveni ca toate împreună să ajute la ridicarea poverii pocăinţei şi să sufere; şi după cum toate au greşit, tot aşa, toate să primească iertare. Într-acest chip şi nicidecum altfel vor scăpa în veacul acesta.

---

* S. Augustini, *Sermo CLXIX*, 13: *Quid ergo fecit te sine te, non te iustificat sine te.*

şi-i voiu ispiti precum să ispitéşte aurul. El va striga numele mieu şi eu îl voiu audzi. Dzice-voiu: «poporul mieu eşti», şi el va dzice: «Domnul Dumnădzăul mieu»" (gl. 13, sh. în svîrşit). Unde dară mai bun foc curăţitoriu decît lumea aceasta vei afla? Căci adevărat să ştii că alt foc curăţitoriu — fără lumea aceasta — nu iaste, iară cine că iaste dzice, rău dzice. Iară eu aceasta socotesc: că pînă nu-ţi vei trupul acesta în chip de oală şi sufletul în chip de aur şi lumea aceasta în chip de foc face şi aşea sufletul împreună cu trupul de nu-ţi vei în para vieţii aceştiia fiiarbe, mîntuinţă nu ai. Că precum trupul cu sufletul împreună au greşit, aşea împreună a să pedepsi trebue, şi precum în lume, într-aceasta, au făcut păcatul, în lume, într-aceasta, pocăindu-să, ertare să ia. Căci la iad nu iaste pocăinţă, precum cîntă Psalticul că: „Nu iaste în moarte cine să te pomeniască; şi în iad dară cine să va mărturisi ţie?" [*Ps*. 6, 5]. Şi mai vîrtos „pînă eşti sănătos, precum pocaanie să fie de făcut" (caută *Eclisiiastul* lui *Isus Sirah* gl. 17, sh. 24 şi gl. 18, sh. 25). Că tu singur pre tine de nu te vei îndrepta, nice singur Dumnădzău nu te va mîntui. La care lucru, svîntul Avgustin martur îm iaste,
79r unde dzice: „Cine ti-au făcut pre |tine fără tine nu te va îndrepta pre tine fără tine". Şi precum dară în trup şi în singe ai greşit, aşea în trup şi în singe să te curăţăşti, căci într-alt chip curăţire nu iaste. Svîntul, fericit, Pavel mărturie îmi iaste: „Toate în singe să curăţăsc şi fără singe nu să va erta păcatul" (*Cătră evrei* gl. 9, sh. 22). Iată dară că, după ce tu murind şi ale trupului tău stihii una de altă după ce să vor despărţi şi trupul de la suflet să va deosăbi, cum şi în ce chip păcatul ţi să va erta? Şi nu un lătinesc părut *purgatorium*[138], ce o mie macar di-ar fi, ce-ţi vor folosi de vréme ce în iad ispovedanie şi pocaanie nu iaste? Vederat dară iaste că precum la facerea păcatului toate ale trupului stihii împreună au fost, aşea şi la

Îndurînd în lume o osteneală cît de mică, vei agonisi multă odihnă

Fă-te, dar, în acest scurt răstimp, un om blînd şi răbdător, şi vei dobîndi odihna şi desfătarea aceea necontenită şi fără de sfîrşit, pentru care mărturiseşte
79v Ecleziastul [51, 35]: „Am ostenit puţin, şi| am avut parte de multă odihnă". Iar „omului ce moare întru necredinţă" *Proverbele* (11, 7) îi spun: „Trufia necredincioşilor a pierit".

76. *Dacă te vei împotrivi vitejeşte lumii, adică Diavolului, vei birui*

Mai este neapărat nevoie să ştii şi aceasta, că dacă te vei împotrivi cu toată puterea ta răutăţii şi poftelor acestei lumi, ele nu-ţi pot dăuna cîtuşi de puţin; mărturiseşte aceasta corifeul apostolilor: „Împotriveşte-te Diavolului, şi el va fugi de tine" (*I Pt.* 5, 9). Căci lumea ştie multe şi multe caută poftele ei, însă omul înţelept şi adevărat este mai tare. Iarăşi zic că lumii, adică omului care slujeşte lumea, i se pare că este foarte învăţat, şi toate ale lui i se pare că sînt însemnate, adevărate şi neîndoielnice, dar toate sînt încîlcite, şi nicăieri nu găsesc cale sau cărăruie ca să se descurce, după cum dovedeşte filozoful Bernard în *Meditaţiile* sale, zicînd: „Mulţi ştiu multe, dar pe ei înşişi nu se cunosc"*.

De vei cerceta cu chibzuinţă, nu vei găsi vreun lucru care să-ţi placă în lumea aceasta

Ceva mai mult: dacă vei cerceta cu deplină chibzuinţă şi cu bună socoteală pare-mi-se — şi nu greşesc — în această lume nu vei găsi un lucru cît de mic care să placă înţelepciunii, căci: „Deşertăciunea deşertăciunilor, toate sînt deşertăciune", zice Ecleziastul
80r (1, 1). Şi iarăşi zice: | „Că nu fără dreptate se întind laţuri zburătoarelor" (*Prov.* 1, 17). Prin urmare, în zadar se străduieşte lumea să-l amăgească pe acela care

* Bernardi Claraevallensis, *Meditationes devotissimae ad humanam conditionem*, I: *Multi multa sciunt et se ipsos nesciunt*, cit. *apud* P. Berchorii, *Reductorium morale* t. II, I, c. V (ed. Coloniae Agrippinae, 1773, p. 9).

dezlegarea păcatului toate împreună a fi să cade. Şi precum tuturor spurcata a lumii dezmierdare plăcută au fost, aşea şi greutatea pocaaniei cu toatele împreună a rădica şi a răbda le trebue; şi precum toate au greşit, aşéa toate ertăciune să ia şi într-acesta chip să vor mîntui, iară într-alt chip, ba, în veacul acesta. Fii dară acmu într-acest puţin veac puţinteluş răbdătoriu şi suferitoriu, şi odihna şi desfătarea cea multă vii agonisi, căriia sfîrşit nu iaste. Pentru carea adeveréşte
79v *Eclisiastul*: „Puţintel | osteniiu şi multă odihnă aflaiu" (gl. 51, sh. 35). Împotrivă, celui necurat şi în statul spurcăciunii murit, dzice *Pildele*: „Omului mort necurat nice o nedéjde îi va mai fi" (gl. 11, sh. 7).

76. *Împotriva lumii, adecă a Diiavolului , vitejéşte de vei sta, birui-l-vii*

Şi aceasta a şti foarte ţi să cade că cu tot de-adinsul de vei, împotriva răutăţilor poftelor lumii aceştiia, vitejéşte şi neclătit sta, nicecum ceva a-ţi strica va putea. Mărturiséşte fruntea Apostolilor: „Stăi împotriva Diavolului, şi va fugi de la tine" (*Petru, Cartea 1* gl. 5, sh. 9). Căce lumea multe ştie şi multe poftesc poftele ei, însă înţeleptul şi cel adevărat om mai mult, şi mai multe puterile lui. Şi iarăşi dzic că lumea, adecă omul carile lumii slujéşte, multe precum să fie învăţat i să pare; şi toate ale lui ştiute, adeverite şi vădite i să văd a fi. Însă toate învăluite şi nice într-o parte spre eşire loc sau cărare află. Că adevărat dară Bernandus, în *Chitirile* sale, adeveriadză: „Mulţi multe ştiu şi singuri pre sine nu să ştiu".

Cu înţelepciune de vei cerca, lumăsc ceva de plăcut nu vei afla

Însă tu de vei, cu întriagă înţelepciune şi cu bună socotială, cerca, pare-mi-să şi adevărat că în lume,

este însoţit de înţelepciune. Dar să nu socoteşti că te vei dezvinovăţi în felul acesta, adică spunînd că Diavolul şi meşteşugirile lui te amăgesc, căci în felul acesta cazi în păcat şi mai mare, deoarece Diavolul nu are nici o putere asupra ta, nici nu te poate sili la ceva, afară de aceea că doar te îmbie şi te îndeamnă, dar a săvîrşi sau nu păcatul depinde de tine. Iar despre faptul că Diavolul nu are nici o putere asupra ta, nici măcar nu este în stare să-ţi scoată vreun fir de păr de pe capul tău, vezi în *Sfintele Scripturi*, care sînt pline [de dovezi] în acest sens; vezi, de exemplu, *III Împ*. 22, 22; *II Par*. 18, 20; *Iov* 1, 12 şi 2, 6; *Mt*. 8, 12; *Mc*. 5, 12—13; *Efes*. 2, 2; *II Tim*. 2, 26; *Apoc*. 20, 7. Înţelegînd deci aceasta, învaţă, şi învăţînd nu tăcea, ci învaţă-i întotdeauna pe toţi întru toate şi mărturiseşte-le.

77. *Trupul este asemănat* cu lumea, iar sufletul cu cerul*

Lumea, după vorbirea obişnuită, adică cerul, pămîntul, marea, întunericul şi toate cele ce se cuprind în acestea, într-un cuvînt se numeşte *lume*; tot aşa, trupul omului cu toate cele din el şi dinafara lui se
80v numeşte, cu un cuvînt, *trup*;| cum am zice, adică trupul este lumea**, după cum spune şi Petrus Belhurius acolo unde scrie *Despre caracteristicile sferei****: „Prin sferă se înţelege bărbatul desăvîrşit care, ca şi sfera cuprinsă între doi poli, se găseşte şi el între două limite**** — a naşterii şi a morţii — supus la necontenite mişcări, schimbări şi griji. Lumea pe care o cuprinde cerul se numeşte *macrocosm*, iar trupul pe

---

* παραμοιάζει = „seamănă cu", dar şi „este simbolizat prin". La fel mai departe, în titlurile paragrafelor cap. 77.

** Concluzia nu reiese din context; am tradus cuvînt cu cuvînt.

*** P. Berchorii, *Repertorium morale sive tomus secundus de rerum proprietatibus*, V, c. VI *De sphaera: Sphaera est vir perfectus, qui inter duos polos, i.e. inter nativitatem et mortem, continuis motibus, tribulationibus et mutationibus est subjectus.*

**** κέντρα, aci în sensul tehnic de *lagăre* în care se învîrteşte un ax.

într-aceasta, macar cevaşi spre a înţelepciunii plăcére nu vii afla că: „Deşertarea deşertărilor (dzice Eclisiiastul) şi toate deşérte" (gl. 1, sh. 1) şi iarăşi dzice:
80r „În|zădar mreaja denaintea ochilor zburătoarelor să aruncă" (*Pilde* gl. 1, sh. 17). Aşeadară, în deşert lumea pre cel de înţelepciune cuprins a amăgi siléşte. Nice dară cu aceasta precum te vei dezvinovăţi să gîndeşti. Adecă precum Diavolul, sau ale lui meşterşuguri să te fie amăgit, că cu aceasta mai mare agoniseşti păcat; căce Diavolul asupra ta a stăpîni putére nu are, nici altăceva a-ţi adaoge poate, fără cît poate să te îndémne, iară păcatul, a-l face sau a nu-l face, în mîna ta iaste. Pentru nestăpînirea Diavolului asupra ta, şi precum macar un păr din cap a-ţi zmulge, vrédnic să nu fie, caută *Svintele Scripturi*, că de aceasta mărturie pline sint (precum *Împărăţiia 3* gl. 22, sh. 22; *Paralip*. gl. 18, sh. 20; *Iov* gl. 1, sh. 12 şi gl. 2, sh. 6; *Math*. gl. 8, sh. 12; *Marco* gl. 5, sh. 12, 13; *Efes*. gl. 2, sh. 2; *Timoth*., *Cartea 2* gl. 2, sh. 26; *Apoc*. gl. 20, sh. 7). Aceastea dară pricepînd, învaţă, şi învăţindu-le, nu tăcea, ce toată vrémea pre toţi, în toate lucrurile învaţă şi mărturiséşte.

77. *Trupul lumii, iară sufletul ceriului să potrivéşte*

Lumea, cu cel de obşte cuvînt, adecă: ceriurile, pămîntul, marea, beznele şi alalte carile în lume să cuprind, cu un cuvînt toate lume să chiamă. Aşeadară, a omului trup, cu toate cîte înlontru şi dinnafară, cu
80v un nume | trup să chiamă. Adecă precum s-ari asămăna, trupul lume iaste, precum Petru Belhurius[139], unde *Pentru sferă* tîlcuiaşte, dzice: „Sferă iaste bărbatul deplin, carile precum sfera între doaă poluri, aşea el între doaă ţénchiuri, între naştere şi între moarte, cu nepărăsite clătiri, mutări şi griji, iaste suppus". Adecă

care-l cuprinde viața prezentă — *microcosm*, și amîndouă au fost făcute de același ziditor și creator și sînt stăpînite de același stăpîn. Dar una se războiește vîrtos împotriva celeilalte; aceasta se întîmplă în primul rînd din cauza sufletului nemuritor; iar în al doilea rînd din cauză că toate lucrurile macrocosmosului* sînt pieritoare și coruptibile, în timp ce microcosmosul, prin harul dumnezeiesc pe care-l are, poate ca pe toate cele coruptibile și pieritoare să le prefacă în necoruptibile, veșnice și permanente, iar prefăcîndu-le, să le moștenească pe vecie. Cum asta? În felul următor: Prefăcînd lumina lumii în lumina credinței, adică în soarele ce nu apune niciodată; cu alte cuvinte, făcînd prin credință din Dumnezeu lumina sa proprie, precum se arată în *Apocalips* (21, 23 [25]); „Lumina lui este Mielul [...], căci acolo nu va fi niciodată noapte", și în Isaia (60, 20): „Soarele lui nu va apune
81r niciodată"; | și se va preface într-o preastrălucitoare lumină a luminii, precum zice: „Va fi lumina lunii ca și a soarelui, iar lumina soarelui înșeptită" (*Is*. 30, 26).

Nădejdea tare este asemănată cu cerul

Tot așa firmamentul, adică cerul macrocosmului, să-l prefacă microcosmul într-un firmament adevărat, adică în nădejdea credinței care este mai puternică și mai neclintită decît firmamentul, fiindcă cerul va trece, dar nădejdea niciodată, după cum însuși Domnul mărturisește: „Cerul și pămîntul vor trece, însă cuvintele mele nu vor trece" (*Mt*. 24, 35), adică nădejdea pe care ne-a dat-o el nu va trece; iar că nădejdea va deveni firmament, adică un cer nou, mărturisește Ioan: „Și am văzut un cer nou și un pămînt nou" (*Apoc*. 21, 1); cu alte cuvinte, acel cer este întărirea și împlinirea nădejdii, precum adeverește Apostolul:

---

* τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ κόσμου (= „lucrurile mari ale lumii"), traducere greșită.

lumea carea ceriurile cuprind, lumea mare, trupul, carele viaţa cuprinde, lumea mică să chiamă, şi amîndoă de un ziditoriu şi de un făcătoriu făcute şi de un dumnădzău şi de un domn stăpînite sint, însă una împotriva altiia foarte împoncişitoare[140]. Întîi, despre partea sufletului nemuritoriu; a doa, căci toate ale lumii mari lucruri trecătoare şi nestătătoare sint. Iară lumea mică, cu dumnădzăescul său dar, aceasta poate, ca toate acélea ale ei trecătoare şi putrezitoare în vécinice, în netrecătoare şi pururea trăitoare a le preface, şi prefăcîndu-le, în véci să le moşteniască[141]. Şi aceasta cum? Într-acesta chip: adecă lumina lumii în lumina credinţii, adecă în soarele cel neapuitoriu a o preface; adecă prin credinţă, Dumnădzău lumina lui să să facă. Adeveréşte: „Lumina lui iaste mielul, căci noapte nu va fi acolo" (*Apoc.* gl. 21, sh. 23). Şi Isaiia: „Nu va
81r mai apune soarele tău" (gl. 60, sh. 20). | O, luminoasă să va lumina lumii preface, precum dzice: „Fi-va lumina lunii ca a soarelui şi lumina soarelui înşeptită" (*Isaiia* gl. 30, sh. 26).

Nedéjdea tare ceriului să potrivéşte

Aşijderea întăritura, adecă ceriul lumii mare, lumea mică în întăritura cea adevărată, adecă în nedéjdea credinţii să mute, carea decît întăritura mai tare şi mai vécinică iaste; căce ceriul să va tréce, iară nedéjdea nu, precum singur Domnul mărturiséşte: „Ceriul şi pămîntul să va tréce, iară cuvîntul mieu — adecă nedéjdea carea v-am dat voaă — nu va tréce" (*Math.* gl. 24, sh. 35). Şi mai vîrtos că nedéjdea, întăritură, adecă ceriu nou să va face, mărturiséşte Ioan: „Şi vădzui ceriu nou şi pămînt nou" (*Apoc.* gl. 21, sh. 1). Adecă acela ceriu întăritura şi plinirea nedejdii iaste. Precum Apostolul adeveréşte: „Ceriu nou şi pămînt nou şi făgada lui aşteptăm" (*Petru, Cartea 2* gl. 3, sh. 13).

„Cer nou şi pămînt nou aşteptăm, după făgăduinţa lui" (*II Pt.* 3, 13).

Necazurile, nestatorniciile şi amărăciunile lumii sînt asemănate cu apele şi cu marea

De asemenea [să prefacă] apele, adică marea, care se interpretează „amăreală" şi „tulburare", pe care mare să o secătuiască prin căldura credinţei, ca să piară cu totul din jurul omului şi să nu mai fie, aşa cum mărturiseşte Ioan teologul: „Şi nu va mai fi mare" (*Apoc.* 21, 1), adică în noul cer şi pe noul pămînt să nu mai fie amărăciune şi supărare.|

81v *Faptele bune şi cele rele ale omului sînt asemănate cu poamele bune şi cele putrede*

Mai departe, poamele şi seminţele macrocosmului sînt ca şi faptele bune şi cele rele ale microcosmului, adică precum le va semăna [omul] în lumea aceasta, aşa le va culege în lumea cealaltă; despre aceasta Solomon spune: „Vor mînca roadele căii pe care şi-au ales-o" (*Prov.* 1, 40), iar despre faptele deşarte este scris: „Vînt au semănat şi nimicirea lor va urma lor" (*Os.* 8, 7) sau: „Cei ce seamănă cu lacrimi cu bucurie vor secera" (*Ps.* 125, 5). În legătură cu aceasta, aflăm şi în [Legea] veche: „Nu va trăi omul numai cu pîine, ci şi cu orice cuvînt ieşit din gura lui Dumnezeu" (*Dt.* 8, 3; *Mt.* 4,4; *Lc.* 4, 4). Aceasta, dar, este pîinea cerească şi hrana îngerească.

Veşnica înţelepciune este asemănată cu soarele

Microcosmul trebuie apoi să prefacă soarele macrocosmului în soare veşnic, adică în înţelepciune dumnezeiască. Despre aceasta zice Apostolul (*I Cor* 3, 19): „Nebunie este înaintea lui Dumnezeu înţelepciunea lumii", adică lumina solară a lumii, care este întuneric, în faţa mielului, care este soarele dreptăţii, adică în faţa luminii lui Dumnezeu, dacă nu se va preface în credinţa deplinei înţelepciuni, adică în lumina sau în soarele pe care îl arată nădejdea.

Nevoile, neaședzările și amărăciunele lumii, apelor și mării să asamănă

Așijderea apele, adecă marea, amărăciuni și dodeială să tîlcuiaște; pre care mare, cu a credinții căldură să o usuce, și de tot de la om să lipsască și să nu mai de-aciia fie, precum Bogoslovul, mărturiséște Ioan: „Și mare de-aciia nu iaste" (*Apoc.* gl. 22, sh. 1). Adecă în ceriul nou și pămîntul nou amărăciune și dodeiale să nu fie.|

81v *Faptele bune sau rele a omului poamelori bune sau réle [se] potrivăsc*

După aceasta a lumii mari roade și sămințe, a lumii mici bunele sau rélele sale fapte sint. Adecă, precum în lume, într-aceasta, le va fi sămănat, așea acolo le va săcera; de carele Solomon dzice: „Mînca-vor viptul căii sale" (*Pilde* gl. 1, sh. 31). Iară pentru cei deșerți să dzice: „Vînt sămănară și vivor săcerară!" (*Osie* gl. 8, sh. 6). Iară: „Carii în lacrămi samănă, în veselie vor săcera", dzice *Psal.* 125, sh. 5. Pentru aceasta[142], mai de mult s-au dzis: „Nu din singură pîinea viu va fi omul, ce din tot cuvîntul carile iase din gura Domnului" (*Devteronomon* gl. 8, sh. 3 și *Math.* gl. 4, sh. 4; *Luca* gl. 4, sh. 4). Aceasta, dară, hrana cea cerească și pîinea cea îngeriască iaste.

Vécinica înțelepciune soarelui să asamănă

Urmadză ca pre soarele lumii mari, lumea mică, în vécinica, adecă în dumnădzăiasca înțelepciune a-l muta. Pentru carea Apostolul dzice: „Înțelepciunea lumii nebunie iaste lîngă Dumnădzău" (*Cartea 1, Cor.* gl. 3, sh. 19). Adecă lumina soarelui lumii — carea de nu să va în credința înțelepciunii ceii deplin preface, adecă în lumina sau soarele carile nedéjdea arată—, înnaintea mielului — carile soarele dreptății iaste — adecă înnaintea dumnădzăeștii lumini, întunérec și noapte iaste.

Vremelnicele deşertăciuni sînt asemănate cu luna

Iar luna, tovarăşa soarelui, cînd plină şi cînd dispărută*, arată imperfecţiunea şi deşertăciunea ce-
82r lor vremelnice, | pe care o împlineşte soarele, împrumutîndu-i din lumina sa. Prin aceasta se înţelege că veşnica înţelepciune este aceea care trebuie să împlinească cele ce acum sînt deşarte şi goale: adică „se va face lumina lunii, ca şi cea a soarelui", cu alte cuvinte, fiecare cap lipsit de înţelepciune şi de cunoaştere se va umple; pentru care lucru ai martor credincios şi bun pe Malahia (3,18) acolo unde zice: „Şi vor vedea (adică vor lua cunoştinţă şi vor cunoaşte) care este deosebirea dintre cel drept şi cel nelegiuit".

Meteorii cerului sînt asemănaţi cu pasările

Iar pasările acestui cer poate să fie asemănate cu meteorii noului cer de cel care printr-o credinţă deplină se va gîndi la meteorii cereşti ca la o pasăre înaripată. Unui asemenea raţionament pare să i se potrivească acel cuvînt al Psalmistului: „Cine îmi va da aripi ca de porumbel ca să zbor şi să mă odihnesc?" (*Ps.* 54, 7).

În comparaţie cu tiranii, cei săraci şi sărmani pot fi asemănaţi cu animalele

Acolo (în lumea cealaltă) cei săraci, bolnavi şi sărmani, care au stat înaintea celor ce îi asupreau ca oaia la tăiere şi ca mielul fără de glas împotriva celui ce îl tunde, nedeschizîndu-şi nici ei gura, întocmai ca un animal împovărat şi înjugat, şi care au îndurat greutăţi, se vor arăta liberi, puternici şi slăviţi, căci Dumnezeu este ajutorul lor; pentru care Iov (26, 2) zice: „Pe cine vei ajuta? Nu oare pe cel cu tărie multă?" |

82v *În împărăţia cerurilor nu va fi suferinţă, şi nici lipsă*

Atunci nu vor mai fi durerile şi suferinţele care îi muşcau ca nişte şerpi şi îi înveninau ca nişte scorpioni. Acolo nu mai au loc cugetele rele şi chinurile cumplite

* ματαιότητα, textual = „deşertare", aluzie la fazele lunii.

Ale vremennicelor deşertăciuni luna să tîlcuiaşte

Iară soţiia soarelui, luna, carea tînd plină tînd
82r deşartă, carea a vremennicilor lipsă sau | deşertare arată, pre carea soarele cu lumină împrumutîndu-o o plinéşte, adecă înţelepciunea cea veacinică, aceaste de acmu deşearte şi neplinite iaste să le plinească. Adecă fi-va lumina lunii ca a soarelui, adecă tot deşertul cap de înţelepciune şi de cunoştinţă să va împlea. Pentru aceasta bun şi credincios martur pe Malahia am, unde dzice: „Atuncea vor vedea — adecă le va, mintea, la cap veni, şi vor cunoaşte — ce să fie între dreptul şi între strîmbul" (gl. 3, sh. 18).

Privélele cereşti pasirile să potrivăsc

Pasirile dară, ceriului lumii în privirile şi privélele noului ceriu a le asămăna poate, carile prin întreaga credinţă, ca pasirea, zburătoriu cereştile privéle şi seiruri va privi, cătră care socotială acela al Prorocului s-ari cuvînt a potrivi putea: „Cine îm va da péne ca a porumbului şi voiu zbura şi voiu odihni?" (*Psal.* 54, sh. 7).

Nevoiaşii şi săracii împotriva tiranilor, dobitoacelor să asamănă

Acolo săracii şi mişeii cei slabi, carii ca mielul spre giunghére şi ca oaia spre tundere, aşea ei spre cei ce-i asupriia nedeşchizindu-şi gura sa şi ca dobitocul ce cu povoară şi cu giug să cu suferirea îngreue, volnici, tari şi putérnici să vor arăta, căci Dumnădzău agiu-
82v toriul lor; pentru cari Iov dzice: „Cui eşti agiutoriu, au nu celui slab?" (gl. 26, sh. 2). |

În împărăţiia cerească, pătimire şi în ceva lipsă nu va fi

Atuncea durerile, pătimirile — carile ca şearpele îi muşca şi ca scorpiia îi învenina — nu vor fi. Acolo rélele chitiri sau vrăjmaşile ispitiri — carile ca demonii sau ca diavolii îi bîntuia şi-i dodiia — nu vor tréce,

care îi întristau și îi supărau ca niște diavoli sau ca niște duhuri viclene și nu vor mai avea nici o putere asupra celor drepți, căci acestora Dumnezeu le-a zis: „Iată, v-am dat vouă puterea de a călca peste șerpi și scorpioni și peste toată puterea vrăjmașului, și nimic nu vă va vătăma“ (*Lc*. 10, 19).

Acolo se va cunoaște cine s-a asemănat lui Dumnezeu

Acolo se va ști cine a fost întreg și cu adevărat om și cine s-a asemănat creatorului și Dumnezeului său, căci prin păzirea poruncilor lui, din om el s-a făcut Dumnezeu sau fiu al lui Dumnezeu; despre aceștia mai dinainte s-a minunat David, zicînd: „Eu am spus: Dumnezei sînteți și fii ai celui prea înalt cu toții“ (*Ps*. 81, 6), iar după David mărturisește Ioan (1, 12): „Iar celor ce l-au primit le-a dat puterea să se facă fii ai lui Dumnezeu“.

Cinstea, slava și norocirea desăvîrșită este binecuvîntarea lui Dumnezeu

Aceștia vor primi și vor moșteni norocirea desăvîrșită, slava și fericirea. Ei vor auzi cîntarea și glasul bucuriei, grăindu-le: „Veniți, binecuvîntații părintelui meu, și moșteniți împărăția care vi s-a pregătit de la întemeierea lumii“ (*Mt*. 25, 34).

În lumea de acum se poate dobîndi cea viitoare

Deci în felul acesta va putea microcosmul, adică omul, să prefacă, luptînd, macrocosmul, adică vremea aceasta amăgitoare și trecătoare, și s-o mute în împără-
83r ția veșnică și fără de sfîrșit;| așa va dobîndi el acele cununi slăvite, nevestejite și nestricăcioase pe care le-am amintit mai sus. Unora ca aceștia le va dezvălui Dumnezeu atotputernicul minunile sale cele din veșnicie.

Această lume rea va fi pentru tine bună dacă vei disprețui plăcerile ei

Așadar, această lume rea pentru tine a fost bună, pentru că n-ai umblat în lumina ei, ci în lumina credinței, adică a soarelui adevărului, și pentru că te-ai

nice cătră dînşii vreo putére vor avea, căci lor s-au dzis: „Iată, v-am dat voaă putére asupra şerpilor şi asupra scorpiilor şi preste toată putérea nepriiatinului şi nemică va strica" (*Luca* gl. 10, sh. 19).

Acolo să va alége carele lui Dumnădzău s-au asămănat

Acolo carile hiriş şi deplin om au fost şi carile lui Dumnădzău, făcătoriul său, s-au asămănat, să va alége; căci poruncile lui pădzind, din om, Dumnădzău, sau fiiu lui Dumnădzău s-au făcut. Pentru carii mai denainte David să mira: „Eu, dzişi (dzice), voi Dumnădzăi a fi" (*Psal.* 86, sh. 6). Şi mai pre urmă Ioan mărturiséşte: „Iară cîţi priimiră pre el le déde lor putére fii lui Dumnădzău a fi" (*Ioan* gl. 1, sh. 12).

Slava, cinstea şi norocirea cea deplină, blagosloveniia dumnădzăiască iaste

Aceştea slava, norocirea şi fericirea cea deplină vor lua şi în véci o vor moşteni, cărora linul şi cel de bucurie glas să va, dzicîndu-să, audzi: „Veniţi, blagosloviţii părintelui mieu, de moşteniţi gătită voaă împărăţiia ceriului de la dzidirea lumii" (*Math.* gl. 25, sh. 34).

Pre lumea aceasta, cea viitoare iaste de agonisit

Într-acesta chip dară lumea mică, adecă omul, pre lumea mare, adecă pre această amăgélnică şi trecă-
83r toare vréme în împărăţiia | cea fără sfîrşit şi fără trecut nevoindu-să, a o muta şi a o primeni va putea, şi acéle mai sus pomenite de fericire şi de slavă neveştedzite şi neovilite va cîştiga cununi, cu carile putérnicul Dumnădzău acéle ale sale de demult ascunsă va deşcoperi minuni.

Reaoa aceast lume bună îţi va fi cînd după a ei pofte nu vei îmbla

Aşeadară, reaoa această lume ţie bună ţ-au fost, căci nu într-a ei, ce întru a credinţii, adecă întru a soarelui celui adevărat ai îmblat lumină; şi supt întăritura cea decît ceriul mai vîrtoasă, adecă supt

așezat sub firmamentul cel mai tare ca cerul, adică te-ai întărit în nădejdea cea nestrămutată și te-ai acoperit cu ea și așa mai departe.

Toate împrejurările lumii vor fi acuzatorii și martorii păcătosului

Dar tot așa, dacă nu te vei strădui să prefaci exemplele și imaginile lumii amintite mai sus, ci vei umbla numai după cele văzute de ochiul trupesc și după cele plăcute trupului, ele vor deveni mai apoi acuzatorii și martorii tăi, și atunci ar fi potrivit să ți se spună: „Oare nu te-ai cunoscut pe tine însuți, omule? Sau n-ai avut și învățătură? Sau ți-a lipsit îndrumătorul și învățătorul? Sau ai fost nebun și nu ai putut să înțelegi această înțelepciune?" Lucruri pe care nu vei putea să le tăgăduiești sau să le respingi, căci ți s-a dăruit cugetarea Duhului, care este viață. De ce ai respins-o și ai căutat cugetarea trupului, care este moarte, și ai primit-o? Căci mărturisește Apostolul:|
83v „Cugetarea trupului este moarte, iar cugetarea Duhului viață" (*Rom*. 8, 6); prin urmare, pentru cel ce cugetă trupește s-a spus cuvîntul: „Acesta sfîrșește și piere din pricina nebuniei" (*Prov*. 5, 23). Cît despre cugetarea Duhului, iată ce face: „Înțelepciunea și-a zidit casă și a sprijinit-o pe șapte stîlpi" (*Prov*. 9, 1); cu alte cuvinte, omul înțelept cu duhul și-a pregătit o casă, adică împărăția cerurilor, casă pe care a întemeiat-o pe cele șapte daruri ale Sfîntului Duh, iar sufletul l-a așezat să viețuiască într-însa; cărei case nu i se va întîmpla nici stricăciune, nici dărîmare, căci fiind zidită din piatră, cînd va sufla vîntul nu o va clinti.

Să fii mereu gata de răspuns pentru vremea întrebării

Așa ți se cuvine să știi, în acest fel să cunoști acestea și să le înțelegi, pentru ca să fii în stare, cînd vei fi întrebat, să răspunzi; și chiar celor care nu te întreabă, pe cît ți-e cu putință, spune-le și mărturisește-le că

nedéjdea cea fără sminteală, suppuindu-te ti-ai aciuat, şi cu dînsa ti-ai acoperit, i proci[143].

Toate ţircumstanţiile lumii păcătosului pîrîş<e> şi dovéde vor fi

Aşijderea, acéste ale lumii ţie pomenite pilde şi tipuri, de nu te vei într-acesta chip a le primeni sili, ce numai spre a trupăscului ochiu privi-vei şi spre a trupului poftire îmbla, acélea ţie pîrîşe şi dovéde îţi vor fi. Şi aceasta a ţi să dzice urmadză: au singur pre tine n-ai cunoscut? Au pildă nu ai avut? Au învăţătură sau învăţătoriu ţ-au lipsit? Au nebun ai fost şi aceastea a cunoaşte înţelepciune n-ai avut? Carile a tăgădui şi bîhă a prinde nu vei putea, căci ţie înţelepciunea duhului, carea iaste viiaţă, ţi s-au dat; căci ai lepădat? Şi înţelepciunea trupului, carea iaste moarte, ai
83v crcat, căci o ai luat? Căce înţelepciunea | trupului moarte, iară a duhului viiaţă a fi Apostolul mărturiséşte (caută *Romani* gl. 8, sh. 6). Pentru înţeleptul dară cel trupăsc, aşea să dzice: „Acela va muri, căci n-au avut învăţătură“ (*Pilde* gl. 5, sh. 23). Iară înţelepciunea duhului aceasta face: „Înţelepciunea zidi şie casă şi sprijeni stîlpi şeapte“ (*Pilde* gl. 9, sh. 1). Adecă înţeleptul cu duhul găti-şi casă împărăţiia ceriului, pre carea în céle a Duhului şeapte daruri o au întemeiat şi sufletul într-însa a vieţui ş-au aşedzat, căruia smintială sau răzsipire nu va fi; fiind pre piatră zidită, viind povoiul nu o vă săpa.

În toată vrémea fii gata, ca la vrémea de întrebare a răspunde să poţi

Acéstea dară, aşea a le şti ţi să cade şi într-acesta chip a le cunoaşte şi a le pricépe ari trebui, ca la vrémea de întrebare a răspunde să poţi şi încă şi celor ce nu te vor întreba tu, precît poţi, le spune şi le mărturiséşte, căce toate ale lumii lucruri — pînă nu le vei

toate lucrurile lumii (pînă ce nu le vei preface în bine) „sînt zadarnice şi vrednice de rîs" (*Ier.* 10, 15).

78. *Cînd te laudă lumea, cercetează-te pe tine însuţi dacă eşti aşa precum zic oamenii; dar nici cu aceasta nu te mîndri*

Dar chiar dacă lumea te laudă pentru virtutea ta, judecă-te singur pe tine însuţi, oare eşti aşa cum zice lumea sau altfel? Şi în ceea ce te priveşte să nu-i crezi mai mult pe ceilalţi, ci crede în conştiinţa ta, căci lumea nu spre binele, ci spre răul tău te laudă, pentru
83 ca să |ţi se pară că ai fi ceva mai mult decît ceea ce
bis[v] eşti. În felul acesta lumea se străduieşte să doboare şi să sfărîme pe cei buni şi înţelepţi mai degrabă decît pe cei răi şi proşti, precum frumos spune Seneca: „Cu cît ne-am urcat mai sus, cu atît mai mult ne-am apropiat de frică"*, pentru că „trăsnetul totdeauna loveşte piscurile mai înalte"**. Nici să gîndeşti că vei putea cunoaşte toate cărările lumii şi ieşirile căilor ei, căci în felul acesta lesne te vei amăgi. Cărările acestui veac sînt încurcate, aşa încît să nu te încrezi că vei putea merge drept pe cărări strîmbe, ci unde vei găsi drumul cel drept, umblînd pe acesta nu-l părăsi, deoarece este greu ca umblînd pe căi strîmbe să nu te perverteşti şi tu, după cum zice Solomon: „Oare poate omul să ascundă focul în sîn fără să-şi ardă vestmintele?" (*Prov.* 6, 27). Aşadar, nu este posibil ca vieţuind în prietenie cu lumea, adică în trîndăviile şi în fericirea ei, să nu te sminteşti puţin. Pentru aceasta, dar, ţine-te departe de dînsa şi, ferindu-te, dă-te la o parte din cărările ei, căci tocmai cînd ţi se arată mai blîndă, atunci îţi pregăteşte laţul, şi cînd îţi vorbeşte mai prietenoasă, atunci se străduieşte să te zugrume, după cum mărturiseşte Ieremia (9, 8):
84[r] „Vorbeşte paşnic prietenului |său, iar într-însa are duşmănia".

---

* Seneca, *Epist.* XIX.
** Seneca, *Quaest. nat. ad Lucillium*, II, 58: *Quare frequenter cacumina montium feriuntur?*

spre bine primeni — deşearte sint şi lucruri vrédnice de rîs (*Ieremiia* gl. 10, sh. 15).

78. *Cînd lumea te laudă, oare iaste precum dzic oamenii, singur pre tine te ispitéşte; nice cu aceasta să te mîndreşti*

Însă tu, macar de te vei de la lume, precum în bunătăţi să fii, lăuda, cătră aceasta singur ţie giudecată să-ţi fii: oare precum lumea dzice, au într-alt chip să fii? Nu mai mult pre alţii pentru tine ce vor dzice,
83 ce singur ştiinţii inimii tale crédе. Căci lumea nu
bisv pentru binele tău, ce pentru răul tău te laudă; adecă | ca şi ţie să pară precum mai mult ceva decît eşti să fii, şi aşea ea mai mult pe cei înţelepţi şi buni decît pe cei răi şi nebuni, a-i oborî şi a-i dărîma siléşte. Precum frumos vorovéşte Seneca: „Pre cît ni-am suit mai sus, pre atîta ni-am mai la frică apropiat", şi „fulgerul totdiauna locurile înnalte lovéşte". Nice să gîndeşti că toate drumurile [lumii] şi ale drumurilor ei eşiri a cunoaşte vei putea, că cu aceasta pre lesne te vei amăgi, pentru căce şuvăite căile veacului acestuia. Nice te ispiti pre strîmbele cărări că vei drept a îmbla putea, ce unde cea driaptă cale vei găsi, pre dînsa îmblînd, nu o părăsi; adecă că între céle îndrăptnice îmblînd şi tu a nu te îndrăptnici cu nevoe iaste, precum Înţeleptul grăiaşte: „Au poate dară omul a ascunde focul în sin şi veşmintele să nu-şi ardză?" (*Pilde* gl. 6, sh. 27). Aşeadară, în prieteşugul lumii, adecă în îndămîna şi în norocirea ei fiind, în ceva a nu te sminti putinţă nu iaste. Pentru aceasta dară, de dînsa departe şi din cărările ei într-o parte, depărtat, te abate, căce cînd mai lină ţi să ivéşte, atuncea laţuri îţi gătéşte; şi cînd mai cu dragoste îţi vorovéşte, atuncea a te zugruma siléşte. Mărturiséşte Ieremiia: „Pace priiatinului său vorovéşte şi pre |ascuns îi pune lui laţuri" (gl.
84r 9, sh. 8).

79. *Cercetează-le şi ascultă-le pe toate; pe cele bune primeşte-le, iar pe cele rele respinge-le, căci cele bune, adică cereşti, se deosebesc mult de cele pămînteşti*

Mai este însă foarte necesar să ştii şi aceasta, că ţi se cuvine să cercetezi şi să asculţi totul, dar să păstrezi cele bune şi să izgoneşti de la tine cele rele, şi precum sînt, aşa să le judeci şi să le socoteşti drept: pentru că zice *Proverbul* (12, 5): „Gîndurile celor drepţi sînt sentinţe". Aşa vei găsi că lumea aceasta, deşi multe ţi-a orînduit şi încă mai multe ţi-a făgăduit, nu se va ţine însă niciodată de cuvînt faţă de tine, nici nu va rămîne la un loc cu tine, nici nu vei trăi întotdeauna împreună cu ea. Şi cu toate că trupul tare se mai potriveşte cu lumea, sufletul este însă foarte deosebit de ea, căci trupul tinde spre cele pămînteşti, iar sufletul spre cele cereşti, orice natură iubind cele care îi seamănă*: trupul, fiind muritor, coruptibil şi trecător, cugetă la cele muritoare, coruptibile şi trecătoare, iar sufletul, fiind nemuritor, incoruptibil şi veşnic, gîndeşte la cele nemuritoare, incoruptibile şi veşnice: prin aceasta într-atîta sînt de opuse şi se deosebesc pe cît de mare este deosebirea dintre elementul uscat şi cel umed, sau între cel rece şi cel cald.

Sufletul este cea mai valoroasă parte a omului, şi trebuie să ne îngrijim de el

Pentru aceasta deci, întrucît şi sufletul omului
84v este mai valoros şi mai de cinste, | se cuvine ca el să stăpînească trupul, iar nu trupul pe el, ca trupul să meargă pe urmele sufletului, iar nu acesta după ale trupului.

80. *Nu face loc păcatului cîtuşi de puţin, căci păcatul, găsind cel mai mic prilej, poate face mari răutăţi*

De toate să te păzeşti şi la toate să fii cu ochii în patru, ca să nu ţi se întîmple să zici vreodată: Am toate virtuţile şi de voi săvîrşi numai un lucru — după

* Cp. Sextus Empiricus, *Adv. math.* VII, 92 (Philolaos), 116 (Demokritos).

79. *Toate cearcă şi ascultă, céle bune opréşte, céle réle izgonéşte; că céle bune, adecă cereşti, din céle réle, adecă peminteşti, mare deosăbire au*

Însă şi aceasta a şti foarte ţi să cade, căci toate a asculta şi a cerca ţi să cade. Céle dară bune opréşte, iară céle réle de la tine le izgonéşte, şi precum sint, aşea drept le giudecă şi le socotéşte, precum dzice: „Carile ce cunoaşte grăiaşte, giudeţul al dreptăţii iaste" (*Pilde* gl. 12, sh. 5). Şi aşea vei afla precum lumea aceasta, macar că multe ţi s-au giuruit şi spre mai multe ţi s-au adeverit, însă nice odănăoară într-un cuvînt sau cu tine într-un loc va sta, nici în fără sfîrşit cu dînsa vei putea custa. Şi trupul cu lumea macar că foarte să potrivéşte, însă sufletul de dînsa foarte să deosăbéşte; căci trupul spre céle peminteşti, iară sufletul spre céle cereşti caută, căce „fietecare fire céle şie asémenea iubéşte"[144]. Trupul dară muritoriu, putredzătoriu şi trecătoriu — muritoarele, şi putredzătoarele şi trecătoarele — iară sufletul nemuritoriu, neputredzătoriu şi vécinic — nemuritoarele, neputredzătoarele şi vécinicele oglindéşte; cu aceasta dară atîta împotrivire şi deosăbire au, cît stihiia uscată de cea umădă, sau cît cea réce de cea fierbinte[145].

Sufletul cea mai vrédnică parte iaste; aceasta trebue grijită

Pentru aceasta dară sufletul al omului mai vrédnic
84v şi mai mare | fiind, el pe trup, iară nu trupul pe dînsul a stăpîni trebue, şi trupul după dînsul, iară nu el după trup, a îmbla fă[146].

80. *Nicecum loc păcatului să nu dai; căci păcatul cît [de mică] pricină aflînd, mari răutăţi a lucra poate*

De toate păzit şi în toate grijit fii; nici să cumva vreodănăoară dzici că „toate alalte bune le am" şi de vei una numai rea, adecă după a trupului poftă ceva face ce va fi? Căci păcatul prilej şi pricină cearcă,

pofta trupului — ce-o să fie? „Căci păcatul caută doar un prilej, şi după aceea îi este uşor să se întindă, pentru că dintr-o scînteie se aprinde focul“ (*Eccl.* 11, 34), „şi focul niciodată nu zice: ajunge“ (*Prov.* 30, 16). Iar aceasta, adică păcatul, nu o dată pe săptămînă, sau o dată în an, ci niciodată în toată viaţa ta să nu-l făptuieşti, deşi singur Dumnezeu este fără de păcat. Osteneşte-te şi te străduieşte să nu greşeşti şi să nu urmezi pofta trupului tău, căci dacă laşi o singură dată frîu liber poftei şi dorinţei tale, de aci încolo multe nebunii urmează, şi ea prinde îndrăzneala să te afunde în şi mai adînci prăpăstii ale păcatelor; iar după un păcat vin multe altele, martor este Apostolul (*Rom.* 6, [1]* acolo unde zice că trupul are o altă lege decît aceea a sufletului şi alte obiceiuri, adeverind: „Văd altă lege în mădularele mele, care se războieşte cu legea minţii mele“ (*Rom.* 7, 23). |

85r 81. *Poftele lumeşti, adică păcatele, scurtează viaţa*

Dar chiar de vei asculta îndemnurile lumii şi vei umbla după voile trupului nu numai o dată pe săptămînă sau pe an, ci să zicem în toate zilele şi ceasurile vieţii tale, la ce-ţi foloseşte? Cu adevărat numai acest cîştig dobîndeşti că de-ar fi să ai o viaţă mai lungă, păcatul ţi-ar scurta-o, şi astfel tot puţină plăcere şi prea scurtă viaţă ţi-ar rămîne, iar cu aceea care trece, scurtînd-o, şi mai mult o isprăveşti, precum frumos zice Solomon în *Înţelepciunea* sa [5, 14]: „Aşa şi noi care ne-am născut, ne-am sfîrşit“. Iar dacă te bizui pe lungimea vieţii, socotind că vei avea timpul să te laşi de rele şi de plăcerile trupului, ai să auzi pe neaşteptate cuvîntul proorocului: „Orînduieşte-ţi casa, căci vei muri şi nu vei mai trăi“ (*Is.* 38,*1*). De aceea cercetează-te singur pe tine şi mergi de la un capăt al vieţii la celălalt, dîndu-ţi socoteala de tine însuţi, căci după cum îţi spun, pînă la urmă vei constata că săptămînile îţi sînt scurte şi că prea puţin vei umbla după voile trupului tău, oricît de mult ai trăi.

---

* Citat greşit interpretat.

iară de-aciia a să lăţi pre lesne îi iaste şi „dintr-o scînteée să va aprinde foc“ (*Eclisiastul* gl. 11, sh. 34) şi „focul nici odănăoară va dzice: agiunge“ (*Pilde* gl. 30, sh. 16). Şi aceasta, adecă facerea păcatului, nu într-o săptămînă sau într-un an o dată, ce aşeaşi macar odănăoară, în toată viaţa ta (macar că fără greşală, unul Dumnădzău), a nu greşi şi poftei trupului tău a nu te smomi siléşte şi prea nevoiaşte. Căci numai o dată voia şi pofta desfrănîndu-să, multe nebunii de-aciia pre urmă îi urmadză şi spre mai mari şi mai adînci de greşéle bezne a-l răni cuteadză, că „dintr-un păcat multe să fac“, martor Apostolul (*Rom.* gl. 6, sh. [1]), şi de-ciia trupul altă de a sufletului deosăbită lége dobîndéşte şi streine obicée agoniséşte. Adevereadză Apostolul: „Vădz altă lége în mădulările méle oştind asupra legii minţii méle (*Romani* gl. 7, sh. 23). |

85r 81. *Poftele lumeşti, adecă păcatele, viiaţa scurteadză*

Şi macară că de vei şi cuvintele lumii asculta şi după trupeştile voi vei îmbla, şi nu într-o săptămînă sau într-un an o dată, ce aşeaşi în toate dzilele vieţii tale şi în tot ceasul custului tău, ce-ţi folosesc? Că adevărat acesta folos ai, că de ţ-ari şi ceva viaţa mai lungă fi, mai scurtă o fac; şi aşea tot puţină desfătarea şi scurtă-ţi iaste viaţa şi din ceas ce tréce, încă mai scurtîndu-o o sfîrşeşti, precum frumos Solomon întru ale sale grăiaşte *Înţelepciuni:* „Noi dară, carii născuţi sintem, totdiauna sfîrşiţi a fi“ (gl. 5, sh. 13). Şi macar că în lungimea vieţii de te simeţeşti, socotind că vei avea vréme de răutăţi şi de ale trupului pofte să te părăseşti, dară de năprasnă de ţi să va acela al Prorocului cuvînt grăi: „Orînduiaşte casa ta că vei să mori, şi nu vii fi viu“ (*Isaiia* gl. 38, sh. 1). Însă tu singur pre tine te cearcă, şi dintr-un capăt al vieţii tale sama luîndu-ţi, aliargă; că precum dzic eu, că scurte îţi vei săptămînile afla şi prea puţin întru desfătările lumii îţi va fi a îmbla încă cînd ai trăi cît de mult.

82. *Adu-ţi mereu aminte de trei lucruri: moartea, învierea şi dreapta judecată ce va să fie*

Dar în orice împrejurare şi în fiecare ceas mai ales
85v aceasta să nu-ţi iasă din minte şi din cuget: M-am născut? Prin urmare voi muri! Voi| muri? Atunci voi şi învia! Voi învia? prin urmare, în mod necesar mă voi înfăţişa şi la înfricoşătoarea şi dreapta judecată a lui Dumnezeu. Drept care spune Ecleziasticul [*Is. Sir.* 33, 15]: „Împotriva binelui este răul, iar împotriva răului este binele"; aşadar, nu se ştie cînd va veni moartea, dar este adevărat că o dată fiecare va muri. Şi tot el zice: „Adu-ţi aminte că moartea nu zăboveşte" (*Ecl.* [*Is. Sir.*] 14, 12) şi în *Noul Testament* zice: „Veni-va stăpînul slugii aceleia în ziua şi ceasul în care nu se aşteaptă" (*Lc.* 12, 46). Iată dar că în nici un chip nu poţi pune soroc vieţii tale, crezînd că vei trăi unul, zece sau o sută de ani, pentru că nu numai anul sau ziua de mîine, ci nici respiraţia următoare nu este ştiută şi sigură. Aşadar, nici clipa trecută, nici cea viitoare nu-ţi aparţin, căci cea care a trecut s-a dus şi nu poţi s-o întorci înapoi, pentru că s-a şters din viaţa ta, iar cît priveşte pe cea care va veni, nu eşti sigur că o vei ajunge şi vei trăi; aşa că, după cum n-ai ştiut atunci cînd te-ai născut, tot aşa nu ştii cînd vei muri, şi precum nu cunoşti care va fi ceasul sfîrşitului tău, tot aşa nu vei şti cînd va fi jumătatea vieţii tale.
86r De aceea să nu care cumva să socoteşti zicînd:| jumătate din viaţa mea voi mînca şi mă voi desfăta în lume după cum îmi place, iar în cealaltă jumătate îmi voi purifica sufletul de necurăţiile făptuite; căci dacă laşi păcatul atunci cînd te lasă el, ce vei folosi? Dacă zici că te laşi de păcat la bătrîneţe, din cauza neputinţei te laşi şi nu-l faci. Însă fericit este acela care, deşi poate, totuşi nu face păcatul. Pentru care zice Ecleziastul (12, 1): „Adu-ţi aminte de creatorul tău în zilele tinereţii tale". Nici să zici: mare este mila lui Dumnezeu, şi nu va ţine socoteala tuturor păcatelor mele, căci „mila şi mînia vin repede de la Dumnezeu" (*Ecl.* [*Is. Sir.* 16], 13).

82. *Trei lucruri pururea pomenéşte: moartea, învierea şi dreapta ce va să fie giudecată*

Mai cu de-adins însă, aceasta în toată vrémea şi peste tot ceasul din minte şi din chitială să nu-ţi iasă,
85v adecă: „Născutu-m-am, muri-voiu | muri-voiu şi iarăşi înviia-voiu, înviia-voiu şi la straşnica şi driapta dumnădzăiască giudecată a eşi îm iaste". După aceasta: „Împotriva binelui, răul, iară împotriva vieţii, moartea iaste", dzice Eclisiastul (gl. 33, sh. 15). Moartea dară neadevărat cînd, iară adevărat o dată a muri, şi iarăşi acela dzice: „În minte să-ţi fie că moartea nu va zăbăvi" (*Eclisiiast.* gl. 14, sh. 12). Şi în svîntul *Noul Testament:* „Veni-va (dzice) Domnul slugii aceiia în ceasul carile nu va şti el" (*Luca* gl. 12, sh. 46). Pentru aceasta învaţă: „Străjuiţi, căci nu ştiţi cînd Fiiul omenesc iaste să vie" (*Math.* gl. 24, sh. 42; şi *Luca* gl. 12, sh. 40). Iată dară că nicecum ţénchiul vieţii tale, un an, sau dzéce, sau o sută să pui nu iaste; că nu numai annul sau dzua ce vine, ce aşeaşi şi răsuflarea a doa, neadevărată şi neştiută-ţi iaste. Aşeadară, nici cea trecută, nici cea viitoare minută a ta iaste; căce cea trecută au trecut, pre carea a o mai întoarce nu poţi, şi aceaia din viaţă ţi s-au scurtat, iară cea viitoare precum o vii agiunge, nu te vei adeveri. Şi precum dară cînd te vei naşte n-ai ştiut, aşea cînd vei muri nu vei şti. Şi precum ceasul morţii tale carile va fi nu cunoşti, aşea nice giumătatea vieţii tale care dzi va fi nu vei pricépe. Pentru aceasta să nu
86r cumva | socoteşti dzicînd: giumătatea vieţii méle voiu mînca, bea şi pre lume mă voiu cum îm place desfăta, iară în cea rămasă giumătate, sufletul de céle mai denainte de mine cu spurcăciuni întinat îm voiu curăţi. Că de vei lăsa păcatul cînd pe tine te lasă, ce folos vei avea? Căce în bătrînéţe părăsindu-l, atuncea, neputînd, nu-l faci, iară cel ce poate şi nu-l face fericit iaste. „Pentru aceasta adu-ţi aminte (dzice *Ecclisiastul*) de plăzmuitoriul tău în dzilele tineréţelor tale" (gl. 12, sh. 1). Nice să dzici: mila lui Dumnădzău iaste mare şi toate păcatele méle

83. *De vei trăi pînă la o sută de ani, poate că vei afla timp de pocăință; dar dacă nu vei ajunge nici pînă la o sută de minute, iată că ți se cade să fii pururea îndreptat și pocăit*

Însă dacă ar fi după voia lumii, care te învață să socotești drept soroc al vieții tale o sută de ani, adică dacă ai umbla după voia și învățătura ei timp de cincizeci de ani, iar restul de cincizeci să te curеți de relele pe care le-ai făcut și să te pocăiești — de-ar fi așa, bine-ar fi. Dar dacă datorită acelor desfătări vei mînia pe Dumnezeu și nici nu vei apuca cei cincizeci de ani, sau chiar dacă îi vei apuca, vei muri într-al cincilea ceas după cei cincizeci de ani și nu vei găsi vreme de întoarcere și de pocăință? Rău, rău, de trei ori rău va fi de tine, că nu-ți va rămîne vindecare! Vai, vai și de trei ori vai ție că nu ți se dă mîngîiere! De aceea
86v dar trupul tău |să dorească mereu ceea ce ar vrea sufletul tău în ceasul ieșirii din el. Dar să zic că s-ar întîmpla să trăiești și restul de cincizeci de ani potrivit socotelii despre care am vorbit, aceasta ar fi cu mare primejdie, căci obișnuindu-te cu răul, greu este să te dezobișnuiești, cum mărturisește Ieremia (13, 23): „De-și va schimba negrul pielea și pantera culoarea tărcată, veți putea și voi face binele cînd v-ați învățat cu răul".

84. *Dreaptă socoteală pune la temelia vieții tale*

Fă deci un calcul bun și o judecată dreaptă a duratei vieții tale și fii un adevărat contabil și un drept judecător al anilor tăi.

85. *Zilele vieții noastre sînt șaptezeci de ani; dacă sîntem în putere optzeci; iar peste aceștia, boală de nevindecat*

Ușor poți cunoaște că „zilele vieții tale vor fi șaptezeci sau optzeci de ani (cu toate că și pe aceștia cu multe necazuri și dureri îi vei străbate), iar cei ce vor fi după ei înseamnă durere netămăduită și boală fără leac" [*Ps*. 89, 11]. Dar cînd vei fi încă tînăr sau în vîrstă mai fragedă, să nu socotești că mai tîrziu, cînd vei ajunge la vîrsta neputinței, te vei cuminți

nu va pomeni, căci: „Mila şi mîniia de la dînsul de sirg să apropie“ (*Eclisiast<ic>ul* gl. 13 [16], sh. [13])

83. *De vei trăi pînă la o sută de ani, poate vrémea de poca<a>nie să afli; dară de nu vei pînă la 100 de minute agiunge? Iată pururea grijit, pocăit a fi ţi să cade*

Însă de va după a lumii poftă carea te învaţă socotială fi, adecă ţénchiu vieţii tale 100 de ani, puind 50 după ale ei învăţături şi pofte îmblînd, iară 50 de céle réle a te curăţi şi a te pocăi, de va fi aşea, bine va fi; dară de vei cu poftele cu acélea pre Dumnădzău mîniia şi nice la cei 50 nu vei agiunge, sau de vei şi agiunge, dară de vei peste cei 50 al cincilea ceas muri şi vréme de căinţă şi de pocăinţă nu vei găsi? Rău va fi, rău, rău, de trei ori rău! şi liac nu va fi, vai, vai, de trei ori vai! şi mîngîiare nu iaste! Pentru
36v aceasta dară totdiauna acéia | trupul să-ţi poftească carea în ceasul eşirei sufletului din sine ari pofti. Însă de ai şi trăi macar acei rămaşi 50 de ani să dzic, într-acea socoteală, aceasta foarte cu primejdie iaste; şi cu răul învăţîndu-te, a-l dezvăţa cu nevoe iaste, mărturiséşte Ieremiia: „De va putea arapul pieliţa sa muta şi pardosul pistruirea sa, veţi putea şi voi face binele, dacă aţi învăţat răul“ (gl. 13, sh. 23).

84. *Driaptă socotială vieţii tale pune*

Pune dară bună socoteală şi driaptă giudecată vremii vieţii tale şi adevărat sămăluitoriu şi giudecătoriu annilor tăi te fă.

85. *Dzilele anilor tăi, tot 70 de ani, iară cît de în putere, 80; ce e mai mult, boală nevindicată*

Aceasta dară foarte prelesne a cunoaşte vei putea, căce dzilele anilor tăi 70 sau 80 de ani — macar că şi aceştia cu multe învăluiri şi dureri îi vei petréce — iară cei mai mulţi preste măsură, durére netămăduită şi fără liac boală iaste [*Ps.* 89, 11]. Iară cînd în tineréţe sau în mai tînără vîrstă vei fi, nu socoti că după ce la cea neputincioasă vîrstă vei agiunge, atuncea din

de nebuniile poftelor tale şi te vei lăsa de neorînduielile tinereţii tale; căci tu contezi pe optzeci de ani, dar ce se va întîmpla dacă nu vei ajunge nici pînă la opt ceasuri sau nici pînă la un ceas, şi pe neaşteptate te va lega în lanţurile ei moartea şi te va azvîrli pe marginea prăpastiei? după cum se spune: „Nu ştie omul| sfîr-
87r şitul său, ca peştii care se prind cu undiţa cea rea" (*Ecl.* 9, 12).

Nu ştii în care dintre cele şapte vîrste ale vieţii tale vei muri

Încearcă să mai afli şi aceasta şi gîndeşte-te mult ca să pricepi: în cei optzeci de ani ai schimbat şapte vîrste; dar dintre cele şapte vîrste ştii în care vei muri? Nu! Şi măcar dacă aceasta s-ar întîmpla în vîrsta de pe urmă, adică la bătrîneţe, care este — cum se ştie — mai aproape de moarte şi în care te poţi păzi de capcanele lumii, căci ajungînd la acea vîrstă, ştii sigur că ai ajuns la vîrsta morţii; însă în celelalte şase vîrste necoapte şi nebune ţi se cade să te păzeşti cu tot sufletul şi cu toată grija, căci moartea vine nu numai în anumite vîrste, ci în oricare ceas şi clipă, iar cînd şi cum va veni nimănui nu i s-a dezvăluit. De aceea socoteala adevărată şi temeinică este să păzeşti cuvîntul Ecleziastului (7, 17) acolo unde zice: „Nu păcătui mult şi nu te înrăi, ca să nu mori cînd nu ţi-e timpul".

Pilda morţii ia-o însăşi din viaţa ta

Aşadar, gîndeşte drept şi socoteşte bine şi ia pildă de la tine însuţi şi pricepe cum, încă în viaţă fiind, eşti pe jumătate mort; iar dacă nu poţi [cugeta] la
87v tine, poţi să te gîndeşti la altul,| dacă este vreo deosebire între el cînd doarme şi unul mort, sau seamănă el atunci cu altcineva decît cu un mort? Tot aşa [gîndeşte-te], cînd te culci, eşti sigur că te vei mai scula?* Nu! Nici nu vei şti aceasta cu un calcul nezdruncinat, ci cu două: sau te vei scula din somn a doua zi, sau din morţi la a doua venire? De aceea dar, în toate zilele vieţii tale, cînd te culci să dormi, să fii gata de moarte, căci nu ştii cînd te vei scula, fapt la care

* Cp. Seneca, *Epist.* XLIX.

nebuniile poftelor tale te vei înțelepți și de céle ale tinerételor fără isprăvnicii te vei părăsi; că tu la 80 de ani gîndind, dară de nu vei pînă la 8 ceasuri sau pînă la un ceas agiunge, și fără véste moartea întru ale sale te va legături strînge și de malul prăpăștiii
87r cei fără fund te va împinge? Precum | dzice: „Nu știe omul sfîrșitul său, ce ca péștile să prinde cu undița" (*Eclisiiastul* gl. 9, sh. 12).

Din 7 vîrste a vieții, în carea vei muri neștiută-ți iaste

Încă și aceasta a ști ispitéște și a cunoaște foarte chitéște: că în 80 de ani, 7 vei să muți vîrste; și într-acéle 7 vîrste oare știi în carea sfîrșitul îți va fi? Ba! Și macar că cea mai decît toate pre urmă, adecă bătrînétele, precum cu moartea mai di-aproape vecină iaste știut iaste, în carea și mai pre lesne poți de laturile lumii a te păzi, căci la acea vîrstă agiungînd, adevărat la vîrsta morții cea știută și cunoscută ai agiuns. Însă în céle 6 mai necoapte și mai nebune vîrste, cu toată inema și cu întriagă nevoință iaste să te străjuești, căci moartea nu numai pe vîrste, ce așeași pre ceasuri și pre toate minutele stăpînéște; și, cum și cînd va veni cuiva macară nu dezvăléște. Iară cea temeinică și adevărată socotială aceasta iaste: „Să nu faci multe necurățéște, nice să fii nebun, ca să nu mori nu în vrémea ta" (*Eclisiiastul* gl. 7, sh. 18).

Pilda morții de pre viața ta ia

Socotială dară bună și întriagă chitială pune și singur de pre tine pildă-ți agoniséște și aceasta privéște, că tu încă viu fiind, iară giumătate ești mort; și pre tine de nu, iară pre altul în somn fiind a privi
87v poți: au |are vreo despărțire sau despre cel mort vreo deosăbire și cui să asamănă, fără numai mortului. Așijderea, au culcîndu-te, precum te vei scula te vei adevăra? Ba! Nici cu un gînd aședzat te vei ști, ce cu doaă, adecă sau a doa dzi din somn, sau la a doua venire din morți te vei rădica. Pentru aceasta dar în toate dzilele vieții tale, cînd spre dormire te culci, spre moarte gata să fii, de vréme ce cînd sculareà îți va fi

se potriveşte următorul cuvînt: „Nu te lăuda cu ziua de mîine, căci nu ştii ce ascunde ziua următoare“ (*Prov*. 27, 1).

Despre cele şapte vîrste ale vieţii omeneşti şi despre faptul că viaţa omului este ca poama

Cea dintîi vîrstă sau floarea vieţii omeneşti este aceea a pruncieí. Cînd te-ai născut pe lume prunc ţi se cade să ştii că nu te-ai născut pentru altceva, ci doar ca, venind la credinţă, să-l cunoşti pe creatorul şi dumnezeul tău, şi cunoscîndu-l să-l slăveşti, precum frumos vorbeşte despre aceasta un învăţător oarecare, zicînd: „Pruncul de abia născut este de îndată chemat
88r la învăţătura credinţei,| pentru ca, păcătuind, îndată să se îndrepte către pocăinţă“ (*Constanţiu*, *C. III*, cap. 34)*.

Aşadar, de vreme ce Dumnezeu te cheamă încă din frageda vîrstă la pocăinţă, tu mergi în toate zilele vieţii tale către pocăinţă, şi de la acest drum să nu te abaţi la stînga sau la dreapta, precum te învaţă Prorocul zicînd: „Aceasta e calea, umblaţi pe dînsa“ (*Is*. 30, 21; vezi şi *Mt*. 18, 3). Iar în alt loc Domnul nostru spune despre apostolii săi, pe care, cunoscîndu-i curaţi şi fără de răutate, îi denumeşte prunci: „Mărturisescu-ţi ţie părinte, stăpîne al cerului şi al pămîntului, că ai tăinuit acestea celor înţelepţi şi pricepuţi şi le-ai dezvăluit pruncilor“ (*Mt*. 11, 25).

De asemenea, pruncia este model şi exemplu pentru celelalte vîrste: fiind omul într-însa lipsit de răutate, crescînd zi de zi şi înaintînd spre celelalte vîrste coapte; aceasta arată că se cuvine ca omul, pe zi ce trece, să crească în pocăinţă şi în cunoaşterea lui Dumnezeu. De asemenea, necunoscînd încă binele sau răul, arată că nu face nimănui nici bine, nici rău. Dar celelalte

---

* Cf. Petri Berchorii, *Reductorium morale*, t. II, III, c. III, *De infantia: Sicut dicit Constantinus* [In Pantechni], lib. 3, cap. 34: *Infans noviter natus est iuvenis noviter ad religionem vocatus, vel peccator noviter ad poenitentiam adductus, vel praelatus noviter ad dignitatem promotus.*

nu ştii; la care lucru cuvîntul acesta s-ari a chema putea: „Nu te lăuda pre cea de mîine, necunoscînd ce va să areate dzua ce iaste să vie“ (*Pilde* gl. 27, sh. 1).

Pentru céle şeapte a vieţii omeneşti vîrste şi viiaţa omului ca poama[147]

Întîia dară vîrstă şi floarea vieţii omeneşti prunciia iaste. Cînd pre lume prunc ti-ai născut, aceasta să ştii că nu pentru altăceva te-ai, fără numai spre credinţă viind, pre Dumnădzău plăzmuitoriul tău să cunoşti, şi cunoscîndu-l, să-l proslăveşti. Precum frumos oarecine grăiaşte: „Pruncul de curînd născut iaste de
88r curînd spre a credinţii învăţătură | chemat, sau păcătos de curînd spre pocaanie adus“ (*Constantin*, Cartea 3, gl. 34)[148].

Aşeadară, din prunciia ta spre pocaanie chemat fiind, în toate dzilele vieţii tale spre pocaanie pasă şi dintr-acéia cale în driapta sau în stînga nu te abate, precum Prorocul învaţă: „Aceasta iaste calea! Îmblaţi pre dînsa“ (*Isaiia* gl. 30, sh. 21; caută *Math.* gl. 18, sh. 3). Şi într-alt loc, Domnul nostru, pentru apostolii săi, pre carii cunoscîndu-i Domnul în curăţie şi în nerăutate, prunci mitiutei îi numéşte, dzicînd: „Mărturisăscu-mă ţie, Părinte, Domnule a ceriului şi a pămîntului, căci ai ascuns acéstea despre înţelepţii şi pricepătorii, şi li-ai descoperit mitiuteilor“ (*Math.* gl. 11, sh. 25).

Aşijderea prunciia, tipos şi pildă ale altor vîrste iaste, adecă fără nice o răutate fiind, şi deciia din dzi în dzi crescînd, cătră acéle mai coapte vîrste mărgînd; adecă precum s-ar cădea, din dzi în dzi, pocaaniia, şi cătră Dumnădzău cunoştinţa să criască arată. Aşijderea binele sau răul necunoscînd, adecă nemărui bine sau rău făcînd, arată că célélalte vîrste nu cu mintea pruncie, ce cu răutatea ei să îmblăm, precum şi Apostolul învaţă: „Să nu copii cu soçotiala fiţi, ce

vîrste să nu imite mintea* pruncirei, ci nerăutatea ei, după cum ne învaţă Apostolul: „Să nu fiţi prunci la minte, ci în nerăutate fiţi prunci" (*I Cor.* 14, 20).
88v De aceea fă-te prunc cu| nerăutatea, iar la minte, ca şi pruncul, în fiecare zi să creşti şi să te ajutorezi.

A doua şi a treia vîrstă

A doua şi a treia vîrstă, sau legarea florii vieţii omeneşti este copilăria şi aşa-zisa adolescenţă, la care vîrstă ajungînd omul, este ca şi floarea: de se va lega la vreme bună, ea face roadă bună, iar de se va lega la vreme rea, face şi roadă rea. Aşa şi tu, deprinde-te de la aceste vîrste cu poruncile lui Dumnezeu, potrivit cuvîntului: „Ca să dau celor fără de răutate agerime la minte şi copilului tînăr simţire şi înţelegere" (*Prov.* 1, 4). Pentru că în vîrsta copilăriei tale poţi lega sau apucături şi obiceiuri bune sau rele, iar cele pe care le vei dobîndi de copil le vei moşteni pînă la bătrîneţea ta, la care se potriveşte cuvîntul: „Cele ce nu le-ai strîns la tinereţe cum pofteşti să le ai la bătrîneţe?" ([*Is.*] *Sir.* 25, 5). În vîrsta copilăriei tale vei învăţa legea, iar în adolescenţă** te vei deprinde cu învăţătura multă, în copilărie vei învăţa să suporţi educaţia, iar în tinereţe vei dobîndi minte*** şi învăţătură şi cu toate că nu vei putea pricepe lucrurile deplin şi cum se cuvine, totuşi, legînd rod la vreme potrivită, cu timpul vei mînca acel rod copt şi dulce, adică punînd temelie adîncă şi groasă, vei zidi pe ea un palat mare, înalt şi frumos.

Aceasta dar este datoria părinţilor faţă de copiii lor, ca sfătuindu-i şi educîndu-i să le pună temei|
89r învăţătura *Sfintelor Scripturi*, nu cumva să se întîmple ca omul să rămînă ca animalul, iar cel viu ca mortul, căci stă scris: „Acesta se sfîrşeşte cu cei neînvăţaţi" ([*Prov.*] 5, 23). Dacă vei căuta, vei găsi multe scrieri sfinte, sau altele demne de cinste şi de crezare despre copiii binecrescuţi şi educaţi, care s-au deprins cu legea

---

* γνῶσις, aci şi în rîndurile următoare.

** εἰς τὴν νεότητα = *lit.* „în tinereţe", greşit în loc de „adolescenţă", tinereţea fiind vîrsta a patra (v. mai jos).

*** γνῶσις.

cu răutatea pruncşori să fiţi" (*Cartea 1, Cor*. gl. 14,
88v sh. 20). Pentru aceasta cu răutatea | prunc fii, iară cu mintea în toate dzile, precum pruncul, aşea şi tu créşte şi te agiutoréşte.

A doa şi a treia vîrstă

A doa şi a treia vîrstă, sau legătura florii a vieţi omeneşti, copilăriia şi cătărigiia iaste, la care vîrstă omul agiungînd, precum floarea de va în vréme bună lega, bună poamă face, iară de în vréme rea, rea poamă va face. Aşea tu, din vîrstele acéstea, dumnădzăeştilor porunci te învaţă, precum dzice: „Să să dea copiilor isteciune şi tinereilor ştiinţă şi înţelégere" (*Pilde* gl. 1, sh. 4). Căci în copilărie sau bune, sau réle deprinderi sau obicée vei putea lega, şi carile în cătărigie vei agonesi în bătrînéţe le vei moşteni. De care lucru, împotrivă să dzice: „Carile în tineréţe nu le-ai adunat, cum în bătrînéţe le cerci? (*Eclisiastul* gl. 25, sh. 5). În copilărie, légea vei învăţa, în cătărigie isticiunea vei deprinde. În copilărie pediapsa a sufferi vei învăţa; în cătărigie învăţătura şi mintea vei agonisi. Şi macar că deplin şi cum să cade a pricépe nu vei putea, însă frumoasă vréme poama legînd, iarăşi cu vréme dulcea roadă vei mînca. Sau adîncă şi groasă temelie lepădînd, mare şi înnaltă şi frumoasă deasupra vei zidi casă. Aceasta dară cătră fiii săi a părinţilor datorie iaste,
89r ca certîndu-i, pedepsindu-i, în învă |ţătura *Svintelor Scripturi* a-i întemeia li să cade; să nu cumva om ca dobitocul şi viu ca mortul să fie; căce să dzice: „Acela va muri, căci n-au avut învăţătura" (*Pilde* gl. 5, sh. 23). Mai vîrtos încă pentru copii certaţi şi pedepsiţi fiind în légea Domnului învăţaţi, de vii svintele sau şi alte de citit vrédnice scripturi cerca, pre mulţi vei afla carii în copilărie cu vîrsta, însă în bătrînéţe cu mintea era. Precum cei trei copii, Ananiia, Azariia şi Misail, şi asémenea Daniil, soţiia lor; David, mic între fraţi şi mai mic în casa părintelui său fiind [*Ps*. 151, 1], spre

lui Dumnezeu. Aceştia, deşi fiind de vîrstă fragedă, la minte s-au dovedit asemenea celor bătrîni. Aşa au fost cei trei copii Anania, Azaria şi Misail, împreună cu tovarăşul lor Daniil; David, care era cel „mai mic dintre fraţii săi şi mai tînăr în casa tatălui său" [*Ps.* 151, 1], care a fost uns rege de către prorocul Samuil, iar pe uriaşul Goliat l-a ucis cu praştia, salvînd poporul lui Israil; apoi fiul său Solomon, care de copil a întrecut pe toţi oamenii în înţelepciune; tot aşa cei şapte fraţi Maccabei, care păzind povăţuirea mamei lor şi urmînd-o, n-au ascultat de tiran şi, negustînd carne de porc, au respectat legea şi n-au vrut să ştie de foc şi moarte; dar de care să-ţi pomenesc mai întîi? Tot acolo vei găsi mulţi, nenumăraţi, care la fel ca aceştia în vîrsta copilăriei fiind, au arătat şi au săvîrşit nenumărate fapte bătrîneşti şi demne de laudă. Iată cum cinstita învăţătură i-a transformat
89v pe ei, care aveau chip* de om |, în [oameni cu] minte îngerească. Dimpotrivă, copiii needucaţi şi nestruniţi, din chip omenesc se schimbă în [oameni cu] minte dobitocească.

Căci să ştii bine că omul se deosebeşte de animalele neraţionale prin minte şi prin învăţătură; lipsindu-i acestea, omul devine mai rău chiar şi decît animalele patrupede. Cu aceasta se potriveşte foarte bine cuvîntul unui poet persan, care a zis: „Prin raţiune** omul este mai bun decît animalul; dar animalul se arată mai bun decît omul dacă omul nu socoteşte*** drept şi nu grăieşte drept"****. Iar după cugetarea aceasta vezi ce spune şi Prorocul: „Duhul a oprit minciuna" (*Mih.* 2, 11), adică este preferabil a muri decît a spune minciuni.

VERS

Crescînd needucat copilul mic animal se socoteşte,
Iar cînd a devenit bărbat bou mare se numeşte.

* σχῆμα = „chip", „formă", „aparenţă".
** τὸ λογικόν = „partea cuvîntătoare", „facultatea gîndirii".
*** δὲν συλλογίζεται.
**** Saadi, *Gulistan*, prefaţa: „Doar prin grai deosebire-i între om şi dobitoc,/ dar te-ntrece-acesta dacă adevăr nu spui de loc" (*trad. rom. cit.*, p. 22).

împărăţiie de la Samoil Prorocul s-au pomăzuit şi pre Goliath uriiaşul cu prăştiuţa au omorît şi mîntuinţă nărodului lui Izrail au făcut; după dînsul, fiiul său, Solomon, în copilărie pre toţi oamenii cu înţelepciunea au întrecut. Aşijderea cei 7 fraţi Maccavei, carii ai maicii lor învăţătură ţiind şi ascultînd, pre tiran nu ascultară şi porcină a mînca légea nu călcară, moartea şi focul în samă nu băgară[149]; şi de carii să-ţi mai pomenesc? Că ca aceştea mulţi şi nenumăraţi vei afla, carii multe şi nenumărate, în copilărie fiind, bătrîneşti şi de laudă vrédnice au lucrat şi fapte au arătat. Iată dară că învăţătura cinstită pre dînşii
89v în chip omenesc |fiind, cu minte îngeriască i-au prefăcut. Împotrivă, copii nepedepsiţi, din chip omenesc în minte dobitocească să primenesc.

Însă aceasta foarte să ştii, că omul cu mintea şi cu învăţătura din dobitoace să alége, iară aceasta lipsind, şi decît dobitocul mai rău iaste. Către aceasta un cuvînt a unui stihotvorţ persesc foarte să cuvine, carile dzice: „Omul cu socotiala mai bun iaste decît dobitocul; dobitocul decît dînsul mai bun, dacă nu va grăi drept"[150]. La această socotială, vedzi Prorocul ce grăiaşte: „Macar de n-aşi fi bărbat, avînd duh, decît să grăesc minciuna; adecă mai bine mort, decît viu minciunos a fi" (*Michea* gl. 2, sh. 11).

STIH

Copilul neînvăţat, dobitoc mic créşte,
Iară mare făcîndu-să, bou mare să numéşte

Căce pediapsa şi învăţătura lipsind, nu numai în copilărie, ce aşeaşi şi în bătrînéţe, tot dobitoc să va numi, şi asémenea celor fără socotială să va socoti. Pentru copiii nepedepsiţi şi neînvăţaţi frumoasă pildă

Căci lipsind învăţătura şi povăţuirea, nu numai în vîrsta copilăriei, ci chiar şi la bătrîneţe, tot animal se va chema omul şi se va asemăna cu animalele neraţionale. Pentru copiii needucaţi şi nedisciplinaţi ai un frumos exemplu în copiii aceia care, pentru că şi-au bătut joc de prorocul Elizeu, au fost sfîşiaţi de urşi (vezi *IV Imp*. 2, 23). Iar pentru copiii educaţi, care au drept păzitori pe îngeri, vezi la *Matei* întreg capitolul 18 şi mai ales versul 10.|

90r *Vîrsta a patra*

A patra vîrstă, sau rodul de curînd legat al vieţii omeneşti este tinereţea, care este ca un fruct a cărui calitate ca dulceaţă sau amăreală nu s-a stabilit încă, de aceea trebuie să fie bine păzit şi nevătămat păzită, ca nu cumva să se întîmple să vină gîndacul să-l strice, sau păianjenul să-l învăluie cu pînza, căci cît de puţin l-ar strica, greu va mai ajunge la dulceaţa şi la gustul ce urma să aibă cînd se coace.

Tot aşa, tînărul la toate trebuie să ia seama şi de toate să se păzească, deoarece are duşmani mai mulţi la această vîrstă decît la alta. Mai întîi, pentru că această vîrstă este însăşi vîrsta tinereţii, care este oarecum rătăcită şi neaşezată. În al doilea rînd, la această vîrstă sîngele este mai abundent, adică poftele sporesc cu prisosinţă, fiind mai numeroase şi mai puternice decît la celelalte vîrste, de care trebuie să ne păzim foarte mult, cum ne învaţă Apostolul: „De poftele tinereşti fugi, urmează dreptatea, credinţa, dragostea şi pacea“ (*II Tim*. 2, 22). Tot aşa, Ecleziastul (1, 9) ne învaţă că în tinereţe trebuie să luăm seama la faptele noastre: „Veseleşte-te, tinere, în tinereţea ta, şi să se simtă bine inima ta în zilele tinereţii tale, şi umblă neprihănit în căile inimii tale, iar
90v nu după privirea ochilor tăi, dar| să ştii că pentru toate acestea te va duce Dumnezeu la judecată“. Iar cum trebuie să se comporte tinerii în viaţă ne învaţă Apostolul (vezi [*I*] *Tim*. 2, 6). Şi niciodată să nu te bizui pe sfatul tinerilor, căci adu-ţi aminte şi gîndeşte în ce stare a ajuns Roboam respingînd povaţa bătrînilor şi urmînd îndemnul tinerilor (citeşte istoria la *III Împ*. 12).

ai, că copiii cei ce batgiocuriia pe Ielisei urşii i-au sfărîmat (caută *A 4<-a> Împărăţie* gl. 2, sh. 23). Aşijderea: „Celor învăţaţi, îngerii strajea lor sint" (caută *Math.* gl. 18, peste tot şi mai vîrtos sh. 10). |

90r *Vîrsta 4<-a>*

A patra vîrstă, sau încă de curînd legată poamă ai vieţii omeneşti, voiniciia iaste, carea ca cum ari fi o poamă ai căriia încă stihiile spre dulceaţă sau spre amărîme nu s-au aşedzat, carea foarte păzită şi nebetejit păzită a fi să cade, ca nu cumva cărăbuşul viind să o încolţască sau paingul cu painjina să o învăluiască, căci în ceva betejindu-să, anevoe în dulciaţa sau în gustul carele era să fie va vini. Aşeadară, voinicul de toate socotit şi străjuit a fi să cade, că într-acea vîrstă mai mulţi nepriiatini decît într-altă vîrstă are. Întîi, singură vîrsta a tineréţelor, carea oarecum can rătăcită sau încă bine neaşedzate iaste. A doa, singele carele într-acea vîrstă mai mult izvoréşte, adecă poftele mai mult să adaogă, care pofte mai multe şi mai iuţi decît a altor vîrste sint; de carile foarte a ne păzi tare Apostolul învaţă: „De tinereştile pofte fugi şi urmadză dreptatea, légea, dragostea şi pacea" (*Cartea 2, Timoth.* gl. 2, sh. 22). Aşijderea Ecclisiastul în tineréţe sama faptelor să ne luăm, învaţă: „Veseléşte-te (dzice), tînărule întru tineréţele tale, şi în bine să fie inima ta în dzilele tineréţelor tale, şi îmblă în căile inimii
90v tale şi în privala ochilor tăi, | şi să ştii că pentru toate acéstea aduce-te-va Domnul la giudecată" (gl. 1, sh. 9). Iară precum tinerilor a fi şi în ce chip a îmbla să cade, învaţă Apostolul (caută *Timoth.* gl. 2, sh. 6). Şi nici odănăoară în sfătuirea tineriască nu te rădzima că Rovoam sfatul bătrînilor lepădînd şi a tinerilor alegînd, pomenéşte şi adu-ţi aminte la ce stat au agiuns (cetéşte *Istoriia a 3<-a> Împărăţie* gl. 12).

Vîrsta a cincea

A cincea vîrstă sau maturitatea fructului vieții omenești este bărbăția, care, ca o poamă împlinită și coaptă, rămîne neschimbată un timp anumit, avînd același gust. Așadar, omul ajungînd la vîrsta bărbăției, trebuie să fie întru totul dulce, întreg, matur, ca nu cumva să semene cu unele fructe care pe dinafară le vezi coapte și arătoase, dar mușcîndu-le afli amăreală și gust otrăvitor. Tot așa, vei găsi și alte poame, care după coajă par întregi și neatinse arată, dar înăuntru sînt putrede și stricate; adică să nu ți se întîmple, ca ajungînd la vîrsta bărbăției să ai trupul voinic, iar sufletul ticălos, sau trupul frumos și sănătos, iar sufletul urît și bolnav. Mai gîndește-te și la faptul că, de vreme ce la trup ești puternic și tare, voinic și vrednic,
91r cu cît mai mult se cuvine să fii | mai puternic, mai tare, mai voinic și mai vrednic la suflet?

Și să mai știi că atunci cînd ești mai puternic va veni și un dușman mai tare împotriva ta, și că împotriva celui tare și mai mult se întărește dușmanul. În această vîrstă a lumii, care este a Diavolului, te vei împotrivi lui ca un bărbat, și el va fugi de la tine. Aci se potrivește cuvîntul din cartea *II Împ*. 10, 12: „Îmbărbătează-te și fii tare și du războiul Domnului"; tot despre aceasta mărturisește și fericitul Pavel: „Mă lupt nu ca și cînd aș lovi aerul, ci îmi biruiesc trupul și îl supun robiei" (*I Cor*. 9, 26 [—27]). Și, oare, cine este bărbatul desăvîrșit și deplin? Este acela pe care îl laudă David zicînd: „Fericit bărbatul care n-a umblat în sfatul necredincioșilor și în calea păcătoșilor nu a stat și pe scaunul ucigașilor n-a șezut, ci în legea Domnului a fost voia lui, și la legea lui va cugeta ziua și noaptea" (*Ps*. 1, 1).

Despre necazurile care se întîmplă în lume omului ce se găsește la vîrsta acestei vieți

Iată întîmplările care încearcă sau, cum ar spune cineva, încearcă și învață trupul la vîrsta aceasta a vieții omenești:

Vîrsta 5<-a>

A cincea vîrstă, sau coacerea poamii vieţii omeneşti, bărbăţiia iaste, carea ca o poamă la vréme agiunsă şi coaptă iaste şi cîtăva vréme într-acel chip şi într-acel gust rămîne. Aşeadară, omul la vîrsta bărbăţiei agiungînd, în toate dulce, întreg, copt a fii să cade, nici să să cumva asémenea unor poame, carile pe dinafară arătoasă şi chipeşe să arată, iară muşcînd, amărăciune şi cumplit gust vei afla[151]. Aşijderea, altele întregi şi nebetejite la coaje, iară înlontru cercînd, putredă şi putredzită o vei afla. Adecă în vîrsta bărbăţiei agiungînd, să nu cumva cu trupul bărbat, iară cu sufletul ticălos, sau cu trupul frumos şi sănătos iară cu sufletul grozav şi bolnav să fii.

Şi aceasta socotéşte, că de vréme ce cu trupul vîrtos,
91r tare, bărbat şi vrédnic eşti, cu cît mai |mult cu sufletul mai tare, mai vîrtos, mai bărbat şi mai vrédnic să fii. Şi aceasta să ştii, că cînd eşti mai tare, atuncea şi nepriiatin mai tare îţi va vini, şi împotriva celui vîrtos duşmanul să învîrtoşadză. În vîrsta dară într-aceasta cu lumea, adecă cu Diiavolul, ca un bărbat împotrivă-i stă, şi va fugi de la tine, precum povéstea aceasta s-ari potrivi: „Fii bărbat vîrtos şi bate războiu, războiul Domnului" (*A 2 <-a> Împărăţie* gl. 10, sh. 12). Cătră aceasta fericitul să mărturiséşte Pavel: „Aşea dau războiu nu ca cum aş lovi aerul, ce trupul mieu curăţăsc şi în slujire îl tocmăsc" (*Corinth.*, *Cartea 1* gl. 9, sh. 26, 27). Însă cel deplin şi desăvîrşit bărbat carile iaste? Acela ce Prorocul îl laudă, dzicînd: „Fericit bărbatul carile nu îmblă în sfatul necuraţilor, în scaunul ucigaşilor n-au şedzut, ce în légea Domnului voia lui şi în légea lui să va învăţa dzua şi noaptea" (*Psal.* 1, sh. 1).

Pentru lumeştile a omului de pediapsă tîmplări, carile pentru a vieţii aceştiia vîrste, să tîmplă[152]

Tîmplările dară ale omului vieţi vîrste, adecă pedepsitoare şi, ca cum s-ari dzice, trupului certătoare şi învăţătoare, acéstea sint.

91v *Prima întîmplare: slăbiciunea, adică| boala*

În privința acestei încercări să ții seamă că o vedem de multe ori încercîndu-i nu numai pe cei păcătoși, dar chiar și pe cei drepți.

Dar să știi că pe cei drepți îi încearcă pentru a-i face mai drepți, iar pe cei păcătoși ca să-i întoarcă de la nebunie, adică de la păcat. Și aceasta să știi că se întîmplă din marea milă și marea bunătate a lui Dumnezeu față de om, „căci pe cine Dumnezeu îl iubește îl ceartă", zice Solomon (*Prov*. 3, 12), mai ales că „boala și slăbiciunea sînt mustrarea păcatului", precum mărturisește *Sfînta Scriptură* (*Ex*. 15, 26; *Lv*. 26, 16; *Dt*. 7, 15 și în multe alte locuri). De aceea, cînd ți se întîmplă să te îmbolnăvești și să cazi în slăbiciune, mulțumește-i lui Dumnezeu și socotește că slăbiciunea ți s-a dat ca să-ți vindeci rănile păcatelor tale. Și vezi *Sfintele Scripturi*, în care vei afla cum și în ce fel au îndurat chinurile drepții și aleșii lui Dumnezeu, și cum slăveau ei numele lui Dumnezeu mulțumind pentru bolile care îi năpădeau (caută la *Gn*. 49; *Dt*. 31, [6]; *I Împ*. 12 și în multe alte locuri). De asemenea, pentru puterea de a suferi și marea răbdare a sfinților și despre numeroasele strîmtorări și
92r chinuri care | veneau asupra lor (vezi și *Gn*. 12, 14—15; *Iov* 1, 20; *Mt*. 5, 39; *Rom*. 5, 3; *I Tim*. 6, 11; *Iac*. 5, 7 și în multe alte părți). Dar mai socotește și aceasta că atunci cînd ești bolnav trupește trebuie să fii cît se poate de sănătos la suflet, căci de vor muri odată și trupul, și sufletul, înseamnă că tot odată vor și pieri, iar după aceea nici viață, nici tămăduire nu mai rămîne. Deci ia aminte totdeauna ca, atunci cînd ești bolnav la trup să fii sănătos la suflet și, murind cu trupul, să fii viu cu sufletul, mai ales că celor vii cu sufletul le este plăcută moartea, căci „cinstită este înaintea Domnului moartea cuvioșilor săi" (*Ps*. 115, 15), iar Înțeleptul zice: „Nădejdea lor este plină de nemurire" ([*Înț. Sol.*] 3, 4).

De asemenea, socotește și ia aminte și la exemplul următor: dacă atunci cînd te îmbolnăvești trupește cauți să dobîndești vindecarea bolii tale și sănătatea

91v *Întîi dară slăbiciunea, adecă | boala*

Pentru aceasta pediapsă așea să socotești, că nu nu-
mai pre cei păcătoși, ce încă și pre cei drepți de multe
ori a-i chinui să véde. Însă să știi că pre cei drepți, ca
mai drepți să-i facă, iară pre cei păcătoși din nebunie,
adecă din păcat, spre căință să-i întoarcă. Aceasta
dară din prea bogata dumnădzăiasca cătră om milă
și dragoste să o cunoști; că pre cine Dumnădzău
iubéște ciartă-l, dzice Înțeleptul (*Pilde* gl. 3, sh. 12).
Și mai vîrtos: „Bolnăvirea și boala, munca păcatului
iaste“, mărturiséște *Svinta Scriptură* (caută *Ishod*
gl. 15, sh. 26; *Levit.* gl. 26, sh. 16; *Devteronom*
gl. 7, sh. 15 și gl. 28, sh. 27; și *Împărăț. 2<-a>*
gl. 24, sh. 13 și *Împărăț. a 4<-a>* gl. 5, sh. 27;
Paralipom., *Cartea 2*, gl. 12, sh. 18; *Ioan* gl. 5, sh.
14 i proci[153]). Pentru aceasta, războlire și boală tîmplîn-
du-ți-se, lui Dumnădzău mulțăméște și pentru a
păcatelor tale de rană vindecare socotéște și caută
în *Svintele Scripturi*, căci svinții a lui Dumnădzău
aleși cum și în ce féliu suferiia și cu mulțămită pentru
boală ce le viniia, numele lui Dumnădzău slăviia
(ciarcă *Nașterea* gl. 49; *Devteronom* gl. 31; *Împărăț. 1*
gl. 12; *Împărăț. 3<-a>* gl. 2; *Isaiia* gl. 38, sh. 1;
Maccav., *Cartea 1*, gl. 2, sh. 49 i proci).

Așijderea pentru suferirea și îndelung răbdarea
92r a svinților pentru féliu de féliu de năcazuri | ce le
viniia (caută *Nașterea* gl. 12, sh. 14, 15; *Iov.* gl.1,
sh. 20 și gl. 2, sh. 9; *Math.* gl. 5, sh. 39; Pavel,
Romani gl. 5, sh. 3; *Cor.*, *Cartea 2* gl. 6, sh. 4;
Solon., *Cartea 2* gl. 1, sh. 4; *Timoth.*, *pos. 1* gl. 6,
sh. 11 și *2-a* gl. 2, sh. 1; *Iacov* gl. 5, sh. 7; *Petru*
pos. 1 gl. 1, sh. 6, gl. 2, sh. 19 i proci). Însă și
aceasta socotéște, că cînd cu trupul bolnav vii fi, cu
sufletul prea sănătos a fi ți să cade; că de vor amîn-
doaă deodată muri, amîndoaă deodată vor peri; și
de-ciia aflare sau însănătoșeare nu va mai fi; ce
aceasta în minte să-ți fie, ca cînd bolnav cu trupul,
sănătos cu sufletul să fii, și murind cu trupul, să
învii cu sufletul. Și mai vîrtos că celor vii cu sufletul,

trupului tău cu doctori şi cu leacuri şi te lupţi să o afli în toate chipurile, cu atît mai mult cînd te ştii cu sufletul în boala păcatului — care e de o mie de ori mai cumplită decît aceea a trupului — şi cînd te vezi în culcuşul păcatelor, eşti dator să te îngrijeşti şi să
92v te osteneşti cu doctori duhovniceşti | şi cu leacuri spirituale, pentru sănătatea şi tămăduirea lui. Cînd vei muri sufleteşte vei muri pe vecie şi nu mai vezi învierea, aşa cum mărturiseşte Prorocul: „Nu vor învia necredincioşii la judecată, nici păcătoşii la sfatul celor drepţi" (*Ps.* 1, 5), „iar drepţii trăiesc în veci şi la cel Preaînalt este partea lor" (*Înţ.* [*Sol.*] 5, 16).

A doua întîmplare: [*robia*]

O a doua întîmplare sau a doua încercare este robia sau închisoarea, care şi ea este o mustrare şi [un semn al] iubirii lui Dumnezeu, după cum te poţi încredinţa de la poporul israelit, pe care Dumnezeu, iubindu-l, cu atît mai dès îl încerca. Mai apoi se vede aceasta şi din împărăţia creştinilor, acelora care mult s-au înălţat şi s-au mărit, iar din cauza trufiei lor [Dumnezeu] i-a supus sub jug şi i-a împovărat întocmai ca pe boul care trage la plug. Iar aceasta a făcut-o din iubirea ce o are faţă de neamul creştinilor, căci este învederat că „pe cine iubeşte Domnul îl ceartă" şi îi dă şi îi arată asemenea mijloace pentru iertarea păcatelor sale. Mai ales că i se cuvine creştinului să fie rob, iar nu împărat, pentru ca fiind aci rob, să împărăţească în veacul ce va să vie. De aceea, aflîndu-te rob şi întemniţat cu trupul, păzeşte-te ca nu cumva să fii rob şi întemniţat şi cu sufletul; deoarece trupul, aflîndu-se în robie omenească, poate avea scăpare şi
93r iertare, dar sufletul, | rămînînd în robia Diavolului, nu are scăpare şi nici iertare, mai cu seamă din clipa în care se va despărţi de trup.

Aceste robii şi închisori lumeşti îţi sînt deci exemple şi învăţături despre cele viitoare, iar tu, dacă nu poţi îndura încercarea acestei robii şi închisori lumeşti,

Divanul, Iași, 1698. *Carte de închinăciune.*

ІѠАННЪ ДИМИТРІЄ КОНСТАНТИН ВОЕВОДА

[illegible]

КАРТѢ ѪТѦѪ

[illegible]

ΙΩΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΟΕΒΟΔΑ

[illegible]

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

[illegible]

Divanul, Iaşi, 1698, f. 1r. Începutul Cărţii I.

Înțeleptul și *Lumea*, alegorii dintr-o copie manuscrisă a *Divanului* de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R. S. România).

АЛУ ІОАН
ДИМИТРІЕ
КОНСТАНТИН ВОЕВОДА

[illegible]

КАРТА А ДОУА.

[illegible]

ΙΩΑΝΝΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΟΕΒΟΔΑ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΣΟΦΟΝ

[illegible]

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

[illegible]

Divanul, Iaşi, 1698, f. 45r. Începutul Cărţii a II-a.

trupasca moarte plăcută le iaste, că: „Cinstită-i moartea
preacuviosilor înnaintea féții Domnului“ (*Psal.* 115,
sh. 15). Și: „Nedejdui-să-va dreptul în moartea sa“
(*Înțeleptul* gl. 3, sh. 4).

Așijderea aceasta socotéște și aceasta pildă aminte
ia: că cînd cu trupul bolești, cum ca cu doftori și cu
doftorii liacul boalii și însănătoșérea trupului a afla
silești și nevoești, cu cît dară mai vîrtos cu sufletul în
boala păcatului — carea cu o mie de părți decît a
trupului mai rea și mai cumplită iaste — știindu-te,
și în patul greșealelor dzăcînd vădzindu-te, cu sufle-
92v teștii doftori | și cu dumnădzăeștile doftorii, spre a
lui vindecare și tămăduire nevoințe și ostenințe a
pune ți să cade. Că cînd cu sufletul vii muri, în véci
vii muri și înviiare nu-ți va mai fi, adeveréște Pro-
rocul: „Nu să vor scula necurații la giudeț, nici păcă-
toșii în sfatul drepților“ (*Psal.* 1, sh. 5), iară: „Drepții
în véci vor trăi și la Dumnădzău iaste partea lor“
(*Înțelep.* gl. 5, sh. 15).

Tîmplarea a 2[*-a: robiia*]

A doa tîmplare sau pediapsă, robiia sau închisoarea
iaste, carea iarăși a lui Dumnădzău certare sau iubire
iaste. Precum a încredința de pe izrailitinescul nărod
te vei putea, pre carii Dumnădzău iubindu-i, cu
aceasta mai ades îi certa; mai pre urmă, cum a creștini-
lor împărăție să véde, carii mult să mărisă și sus să
înnălțasă, pentru a cărora mîndrie suppusu-i-au supt
giug, și ca pre boul ce trage în plug i-au îngreuiat, și
aceasta pentru a creștinescului nărod dragoste au făcut;
că vederat iaste că pre cine iubéște, Dumnădzău îl pe-
depséște și mijloce ca acéstea pentru a păcatului ertare
îi arată. Că mai vîrtos creștinului nu împărat, ce rob a
fi să cade, ca aicea rob fiind, în viitorii véci împărat
să fie. Pentru aceasta, rob și închis cu trupul fiind,
să nu cumva și cu sufletul închis și robit să fii; că
trupul în robiia omeniască fiind, ertare și scăpare
93r are, iară sufletul | în diiavoliasca robie rămîind, scă-
pare și ertare n-are (însă după ce de trup să va despărți).
Aceastea dară lumești închisori și robii, celor vécinice

cum vei putea să înduri robia Diavolului şi veşnica temniţă a iadului? Dacă cele vremelnice sînt grele şi nesuferite, cu cît vor fi celelalte mai de nesuferit în ce priveşte greutatea şi gustul? Şi, dimpotrivă, cu cît vor fi mai incomparabile binele, slava şi împărăţia celor drepţi, faţă de răul, ocara şi robia celor păcătoşi.

VERSURI OPUSE

Pedepsele-ţi vor fi neîncetate,
Pentru că-n iad nu va fi libertate;
Dar despre tine ce ai de grăit,
Omule drept? Pururea fericit.

A treia întîmplare: sărăcia

Cea de-a treia întîmplare ce apasă viaţa este sărăcia, care se află în mijlocul necazurilor înşirate mai sus. Prin ea milostivul Dumnezeu pune la încercare credinţa şi intenţia nu numai a păcătoşilor, ci mai ales a cuvioşilor şi drepţilor săi. Şi poţi lua exemplu de la dreptul şi neprihănitul Iov, după cum se arată în istoria sa, pe care, dîndu-l Dumnezeu în mîinile duşmanului comun, Diavolul, pentru a-l încerca, de unde
93v Diavolul socotea| că o să-l vatăme în vreun fel oarecare şi că o să-l abată de la credinţa lui, el (o, de trei ori fericitul!) cu cît i se micşora averea, cu atît îi sporea credinţa, şi pe cît i se împuţina trupul, pe atît i se îmbogăţea sufletul; Iov, care, oricîte chinuri a răbdat de la duşmanul comun al neamului omenesc, Diavolul, atît în ce priveşte avuţia, cît şi trupul său, toate le-a îndurat cu mulţumire şi le-a primit cu smerenie, zicînd: „Gol am ieşit din pîntecele maicii mele, gol mă voi întoarce; Domnul a dat, Domnul a luat, precum a găsit de cuviinţă Domnul, aşa s-a făcut. Fie numele Domnului binecuvîntat!" (*Iov*. 1, 21).

fiitoare pilde şi învăţături îi sint, că de vréme ce tu această lumască de robie şi de închisoare pediapsă a sufferi nu poţi, dară cea diavoliască robie şi a iadului închisoare cum vei putea răbda? Şi de vréme ce acéstea gréle şi nesuferite sint, cu cît mai vîrtos acélea nici cum de suferit, şi ale lor greimi nici cum de purtat vor fi! (Împotrivă.) Că pre cît celor drepţi mai mult şi nesămăluit binele, slava şi împărăţiia, pre atîta celor păcătoşi răul, ocara, robiia va fi.

STIHURI ÎMPOTRIVĂ

Fi-va munca nencetată,
Căci la iad nu va fi plată[154],
Pentru tine ce vei dzice,
Oame drépte? Tot ferice.

Tîmplarea a 3<-a>, sărăciia

A triia dară a vieţii de pediapsă tîmplare, sărăciia iaste, carea mijlocitoare a celor doaă mai sus pomenite pedépse iaste, cu carea Dumnădzău milostivul inimile şi credinţa nu numai a celor păcătoşi, ce mai vîrtos a celor şie aleşi drepţi ispitéşte, precum pildă şi tipos de la dreptul şi credinciosul Iov a lua vii putea, precum la istoriia lui arată. Carile pre mîna nepriiatinului său, Diavolului, spre ispitire Dumnăd-
93v zău dîndu-l, şi Dia-|volul precum a-i strica ceva şi din credinţă a-l mişca se gîndiia, numai el — o, de trei ori fericitul! — cu cît îi scădea avuţiia, pre atîta îi adăogea credinţa, şi pre cît îi sărăciia trupul, pre atîta i să îmbogăţiia sufletul; carile cîte pedépse şi în avuţie, şi în trup de la nepriiatinul rodului omenesc, Diavolul, au luat, toate cu dragoste li-au suferit şi cu omilinţă li-au priimit şi-n toate lui Dumnădzău mulţămiia dzicînd: „Gol am eşit din pîntecele maicii méle, gol mă voiu întoarce acolo. Domnul au dat, Domnul au luat, precum Domnului au plăcut, aşea s-au făcut. Fie numele Domnului binecuvîntat!“ (*Iov* gl. 1, sh. 21).

Deci şi tu primeşte şi îndură cu bucurie încercările trimise de Dumnezeu, căci Dumnezeu, fierbîndu-ţi trupul în cuptorul sărăciei, îţi limpezeşte sufletul şi ţi-l curăţă de necurăţiile ce are; pentru că zice Domnul: „Te-am încercat şi te-am ales din cuptorul sărăciei" (*Is*. 48, 10).

De asemenea, după răbdarea pe care o vei arăta cu mulţumire, fără să rosteşti cuvînt de blasfemie împotriva lui Dumnezeu, după cum lui Iov toate cele pierdute i le-a dat îndoit, şi ţie îndoit îţi va da.

Dar socoteşte şi aceasta: dacă sărăcia trupului este un lucru atît de urît şi de nimic, cu cît mai mizerabilă
94r va fi | ticăloşia sufletului? Iar dacă eşti sărac cu trupul, se cade să fii bogat cu sufletul, şi dacă doreşti să fii bogat şi avut cu trupul, cu cît mai vîrtos ţi se cade să cauţi bogăţia şi avuţia sufletului şi, găsind-o, s-o păstrezi şi să nu o părăseşti nicidecum? Mai socoteşte încă: după cum în lume ţi se întîmplă ca din mare bogăţie să cazi în sărăcie — şi cît te străduieşti să nu ţi se întîmple aceasta! — tot aşa, nici cu sufletul să nu te laşi să cazi cu totul din credinţa ta cea tare. Şi dacă te străduieşti să-ţi îmbogăţeşti trupul, să-l îmbraci cu haine şi să-ţi saturi pîntecele, cu cît mai mult ţi se cade să-ţi îmbraci sufletul cu haina dreptăţii şi să-l saturi cu orice cuvînt al lui Dumnezeu? „Căci sufletul este mai de preţ", zice poetul.*

A şasea vîrstă

A şasea vîrstă, sau cea în care începe să se vestejească fructul vieţii omeneşti, este a cărunteţii; atunci, ca şi poama care începe să se vestejească şi să putrezească şi dintr-o parte şi dintr-alta, şi zi de zi tot spre putrezire merge, tot aşa şi viaţa omenească, după ce atinge culmea şi treapta cea mai de sus, nu mai poate găsi loc sau cărare ca să tindă şi să se abată aiurea, ci tot spre scădere înaintînd, trebuie să se întoarcă în punctul de unde a pornit; adică o dată ce |
94v a ieşit din pămînt, în pămînt trebuie să se şi întoarcă,

* Cp. *Nam praetium pars haec corpore majus habet,* A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 1 (*Divanul* III, 1).

Aşeadară, tu răbdătoriu şi suferitoriu dumnădzăeştilor ispite să fii, căci Dumnădzău în cuptoriul sărăciei trupul fierbîndu-ţi, sufletul îţi lămuréşte şi de imăciunile carile are îl curăţéşte, că dzice Domnul: „Răscoptu-ti-am şi alesu-ti-am în cuptoriul sărăciei" (*Isaiia* gl. 48, sh. 10).

Aşijderea, după cea cu dragoste răbdare şi cătră Dumnădzău negrăind cuvînt de blăstămare, precum aceluiaş Iov pierdutele avuţii îndoite, aşea ţie înduplecate le va da.

Aşijderea aceasta socotéşte cît de urît şi de sărac
94r lucru a trupului sărăcie să fie, cu cît | dară mai mult
a sufletului mişelie va fi? Şi de vréme ce cu trupul sărac, cu sufletul bogat să fii ţi să cade, şi de vréme ce cu trupul avut şi bogat a fi pofteşti, cu cît mai vîrtos a sufletului bogăţie şi avuţie a cerca, şi aflîndu-o, a o apuca şi nicicum a o mai lăsa ţi să cade? Şi încă socotéşte că din bogăţie mare în lume cum spre sărăcie a cădea îţi vine tîmplare şi cum pentru aceasta a nu ţi să tîmpla sileşti, aşeadară, cu sufletul din credinţă tare, nicecum ceva a scădea să te laşi. Şi de vréme ce trupul a-ţi îmbogăţi şi cu bani şi moi haine a-l îmbrăca şi pîntecele totdeauna a-l sătura, cu cît mai vîrtos sufletul cu haina dreptăţii a-l îmbrăca şi de tot dumnădzăescul cuvînt a-l sătura ţi să cuvine? Căci „partea aceasta mai mare preţ are", dzice stihotvorţul.

Vîrsta a 6<-a>

A şeasea vîrstă, sau începerea lîngedzirii poamii a vieţii omeneşti căruntéţea iaste, carea ca o poamă cînd şi de o parte şi de altă a să ovili şi a putredzi începînd, din dzi în dzi încă spre mai putregiune mérge. Aşeadară, omeniasca viiaţă dacă în vîrvul şi stepăna cea mai sus
agiungînd, într-altă parte loc sau cărare a să abate şi
94v în laturi a să da a afla nu poate; | ce numai spre scădére
purcegînd, la ţénchiul de la carile au purces iaste să

şi din locul de unde a fost luat, tot acolo să revină. Aşadar, prietene, ce socoţi şi de ce tot alergi întrebînd? Iată, ţi s-au arătat vestitorii; iată, ţi-au venit soliile! Iată, ţi-au răsărit fire albe pe cap şi-n barbă! Iată, au început să-ţi slăbească genunchii şi să se plece spre pămînt! Iată, ţi s-au muiat şalele! Iată că în loc de doi ochi îţi trebuie acum patru! Iată, puterea organelor tale trupeşti te lasă! Iată că cele patru stihii ale tale au început să se confunde adesea între ele şi n-ai cum să le împaci şi să le linişteşti!

De aceea chiar dacă pînă acum nu ţi-ai adus aminte de moarte şi nu te-ai lăsat de plăcerile trupului şi ale lumii, cel puţin acum lasă-te şi adu-ţi aminte de sfîrşitul tău; căci dacă vîrstele anterioare te îndemnau spre nebuniile lumeşti, aceasta însă începe să-ţi arate smintelile celorlalte vîrste vrednice de ură. Aşadar, de vreme ce ai început să scazi în ce priveşte puterea trupului, începe să creşti în ce priveşte puterea sufletului! De vreme ce ai început să îmbătrîneşti cu trupul, începe să întinereşti cu sufletul! Îţi slăbeşte trupul? Întărească-ţi-se sufletul! Căci dacă te înstrăinezi de trup, nu este ruşinos să te înstrăinezi şi de
95r suflet? Dacă vezi că trupul tău va muri,| de ce laşi să-ţi piară şi sufletul? Dacă vezi că vei fi surghiunit din lumea aceasta, de ce să nu dobîndeşti lumea cealaltă? Din moment ce te vei despărţi de moşiile şi bogăţiile acestea, de ce, avînd să te stabileşti în altă parte, nu-ţi pregăteşti casa şi comorile? Iată că în scurtă vreme vei cunoaşte ceea ce nu ai putut cunoaşte şi tu n-ai nici un folos; vei pricepe ceea ce n-ai priceput şi tu nu cîştigi nimic. Se cuvine deci să cunoşti această vîrstă, întocmai ca pe o poamă, adică un măr sau o pară, pe care cînd o vezi că putrezeşte într-o parte, este limpede că nu după multe zile va putrezi în întregime. Aşa încît nu vei mai putea s-o mănînci, ci numai s-o arunci. De aceea, cu cît începi mai mult să îmbătrîneşti, cu atît mai mult începe şi să te îngrijeşti de sufletul tău şi să-l înnoieşti prin fapte bune.

să întoarcă, adecă | din țărnă eșind, spre țărnă purcéde și din locul din carile s-au luat, iarăși acolo iaste să să pue.

Așeadară, o, priiatinule, ce gîndești? Și ce, întrebînd, alergi? Iată, înnainte vestitorii ț-au vinit. Iată, solii ț-au sosit! Iată, perii albi în cap și în barbă ț-au răzsărit. Iată, genunchile slăbind, spre pămînt a să închina au început. Iată că mijlocul lui spre slăbiciune s-au prefăcut! Iată că din doi ochi, patru îți trebuesc. Iată că toate a trupului organe te părăsesc. Iată că céle patru stihii cine de sine în ades să sfădesc! Iată că spre împăcarea și aședzarea lor mijloc și mijlocire nu ți s-au dat!

Pentru aceasta dară, de pînă acmu de moarte aminte nu ț-ai adus și de a trupului și a lumii pofte nu ti-ai părăsit, părăséște-te, și adu-ți aminte acmu; căci mai denaintele trecute vîrste de te spre lumeștile nebunii întărta, iară aceasta, a acelorași nebunii, urăciuni înceape a-ți arăta. Pentru aceasta dară început-ai cu a trupului putére a scădea. Încépe cu a sufletului vîrtute a adaoge. Început-ai cu trupul a îmbătrîni? Încépe cu sufletul a întineri. Slăbéște-ți trupul? Întăriască-ți-să sufletul. Și de vréme ce despre partea trupului te înstreinedzi, nu iaste rușine și despre partea sufletului strein a fi? Și vedzi că trupul va să-ți
95r moară, | căci și sufletul îți lași să piară? Și de vréme ce dintr-această lume te izgonești, căci cea viitoare să nu agonisești? Și dacă de acéstea moșii și avuții te părăsești, căci aiurea casă și comoară, ședzînd, nu-ți gătești? Iată, și nu mult acéia ce n-ai cunoscut vii cunoaște, și folos n-ai. Și acéia ce n-ai priceput vii pricépe și dobîndă n-ai.

Așeadară, vîrsta aceasta a o cunoaște ți să cade, ca cum o poamă, adecă un măr sau o pară, dacă într-un loc a putredzi o vedzi, precum încă nu multe dzile și de tot putredă și de lepădat, iară nu de mîncat, că o vei vedea știut iaste. Pentru aceasta precum mai vîrtos începi a îmbătrîni, cu atîta mai vîrtos încépe sufletul a-ți griji și cu bune fapte a-l întineri.

Vîrsta a şaptea

A şaptea vîrstă sau totala putrezire a poamei vieţii omeneşti este adînca bătrîneţe. Ai ajuns aşadar la adînci bătrîneţe? Ai ajuns la moarte! Şi cu toate că la altă vîrstă, mai tînără, nu se ştia cînd vine moartea, la vîrsta aceasta ea este mai mult decît ştiută, şi parcă ai vedea-o înaintea ochilor. Şi precum poama, dacă a putrezit în întregime, nu mai este bună decît de aruncat, tot aşa, ajungînd la adînca bătrîneţe, nu-ţi mai rămîne alt leac decît să mori.

Dar să mai ştii că atunci cînd trupul nu mai are
95v vindecare sau leac, sufletul|are şi leac, şi vindecare.
Cu ce? Părăsind răul şi făcînd binele. Atunci, într-adevăr, îmbătrînind trupul, sufletul întinereşte, aşa că vei putea spune: „Înnoi-se-va ca a vulturului tinereţea mea" (*Ps*. 102, 5).

Acum, deci, ia aminte „că moartea nu întîrzie" (*Ecl*. 14, 12) şi socoteşte cam cîte ar putea fi zilele vieţii noastre; căci cît de mult ar trăi cineva, tot prea scurtă i se pare viaţa, după cum s-a scris: „Dimineaţa trece ca iarba; dimineaţa va înflori şi va trece, seara va cădea, se va vesteji şi se va usca" (*Ps*. 89, [5]—6). Şi cu toate că cei optzeci sau o sută de ani par mulţi în ochii oamenilor, cel ce stăruie în contemplarea lui Dumnezeu ştie că prin faptele lor rele mulţi îşi pierd anii lor. De aci mărturiseşte [*Scriptura*]: „O mie de ani în ochii tăi, Doamne, sînt ca ziua de ieri care a trecut" (*Ps*. 89, 4).

Aşadar de vreme ce ştii că desfătările acestei lumi şi plăcerile vremelnice nu au nici un temei şi nici vreo stabilitate sau tărie (iar de nu ştii acestea află-le), lasă-te de ele, fugi şi depărtează-te de ele, precum se zice: „Cine îmi va da aripi ca ale porumbelului, şi voi zbura, şi mă voi odihni?" (*Ps*. 54, 7); şi fugi
96r în munţi „căci păcătoşii au întins | arcul" (*Ps*. 10, 2).
Fă bine şi amănunţit socoteala tuturor lucrurilor şi a întregii întinderi a lumii. Nu tăgăduiesc, într-adevăr, că după socoteala omenească lumea aceasta pare să fie mare şi întinsă; dar cît de mare este mărimea lumii înaintea ochilor lui Dumnezeu frumos arată

Vîrsta a 7<-a>

A şeaptea vîrstă, sau de tot putregiunea poamii vieţii omeneşti, bătrînéţea iaste. Agiuns-ai dară la bătrînéţe? Agiuns-ai la moarte! Şi macar că într-alte mai tinere vîrste moartea neştiută, iară în vîrsta într-aceasta prea ştiută ca denaintea ochilor îţi iaste. Şi precum poama de tot şi peste tot putredzind, de-ciia numai de lepădat iaste, aşea vîrsta agiunsă la bătrînéţe, de-ciia fără alt liac numai de murit iaste. Şi aceasta să ştii că cînd liac şi tămăduire trupului nu-i,
95v atuncea | vindecare şi lecuire sufletului iaste. Cu ce? Cu părăsirea răutăţilor şi cu ferirea bunătăţilor. Atuncea adevărat trupul îmbătrînind, sufletul întineréşte, şi aceasta a dzice vii putea: „Înnoisă-vor ca a vulturului tineréţele méle" (*Psal.* 102, sh. 5). Acmu dară în minte să-ţi fie „că moartea nu va zăbăvi" (*Eclisiias.* gl. 14, sh. 12) şi dzilele vieţii noastre ce să fie socotéşte, că oricarile cît de mult au trăit, aceluia annii prea puţini i-au părut, precum dzice: „Diminiaţă ca iarba să triacă; diminiaţă să înfloriască şi să triacă, sara să cadă şi să să usuce" (*Psal.* 89, sh. 6). Şi macar că între omeneştii ochi multă vréme şi mulţi ani 80 sau 100 să văd, însă acéia ce în dumnădzăiasca privală iaste, acéia cunoaşte. Că pentru puţini cu réle fapte, mulţi pierdzi, mărturiséşte: „Că o mie de ani înnaintea ochilor tăi, Doamne, ca dzua de eri ci-au trecut" (*Psal.* 89, sh. 4).

Pentru aceasta, dară, a lumii aceştiia desfătări şi curund trecătoare poftiri, de vréme ce precum vreo temelie şi în ceva vreo tărie a nu avea cunoşti — iară de nu cunoşti, aşea să cunoşti — lasă-le, fugi şi de dînsele părăséşte-te, precum dzice: „Cine îmi va da péne ca a porumbului şi voiu zbura şi voiu odihni" (*Psal.* 54, sh. 7). Şi sai prin munţi ca pasirile, „căci
96r păcătoşii întin |seră arcul" (*Psal.* 10, sh. 1). Bine dară şi pre amăruntul a tuturor lucrurilor mărime şi a toată lumea lărgime sama le ia. Adevărat dară că, după omeniasca socotială, oarece mare şi lumea aceasta, oarece largă a fi să pare; însă pentru a lumii aceştiia în dumnădzăiasca privală cîtinţe, frumos arată Av-

Augustin cînd spune: „Mai mică este întreaga lume în ochii lui Dumnezeu decît un strop de apă faţă de întreaga mare". Numai atîta pare, deci, întreaga lume după socoteala Înţeleptului, adică a sufletului, care urmează pe Dumnezeu. De aceea o dată ce sufletul este partea mai mare, socoteala lui se cuvine să se adeverească, şi precum socoteşte el, aşa să fie. Şi de vreme ce el este veşnic iar trupul vremelnic, sufletul trebuie îngrijit, ferit şi îndrumat, trebuie să fie tînăr şi să se menţină sănătos Pentru tihna sufletului ca un rob trebuie deci să se ostenească şi să se nevoiască trupul, precum frumos zice poetul: „Ca să fii sănătos cu sufletul, trebuie să rabzi şi fierul şi focul"*, adică de se va chinui trupul, se va lumina sufletul, de-ţi vei osteni trupul, îţi vei odihni sufletul, de-ţi vei pierde şi nimici trupul îţi vei afla şi-ţi vei cîştiga sufletul; cu alte cuvinte, vei lepăda împărăţia acestei lumi şi vei lua slava cea veşnică. În
96v ce fel? Abătîndu-te | de la rău şi făcînd binele. Şi cînd anume? Cînd va sălăşlui frica de Dumnezeu în inima ta, aşa cum e scris: „Frica de Dumnezeu urăşte nedreptatea" (*Prov.* 8,13). Şi unde? În lume şi în viaţa aceasta, în această scurtă perioadă de timp. Abătîndu-te deci de la rău, tu urmează curăţia, care are mare şi multă putere şi întotdeauna biruieşte, după cum mărturiseşte Apostolul: „Credinţa în toate foloseşte" (*I Tim.* 4, 8).

S-au terminat vîrstele tale, s-a terminat cu ele şi viaţa ta. După acestea ţi-a sosit sorocul, ţi-a sunat ceasul; [nu mai poţi] umbla deoarece ţi s-a scurtat pasul. Aşadar, fii gata şi nu te mîhni, nici te întrista, pentru că milostivul Dumnezeu face aceasta spre binele şi spre folosul tău şi vrea să zidească, să întărească şi să înnoiască această casă veche, putrezită şi risipită a sufletului tău. El îţi spune: „Vino, şi îţi voi da lăcaş, slavă şi cinste, pe care în casa ta de mai înainte nici nu le-ai văzut, nici nu le-ai auzit, pe care ţi le-am pregătit înainte de a te plăzmui".

---

* Cp. *Ut corpus redimas, ferrum patieris et ignes*, A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 25 (*Divanul*, III, 25).

gustin: „Mai mică iaste (dzice) toată lumea în privirea lui Dumnădzău, decît picătura înnaintea mării". Așeadară, toată lumea, în a înțeleptului, adecă în a sufletului lui Dumnădzău următoriu socotială iaste! Pentru aceasta, dară, de vréme ce a sufletului cea mai mare parte iaste, a lui socotială trebue a să adevări, și precum el socotéște, așea să fie socotit. Și de vréme ce el iaste cel vécinic, iară trupul cel vremélnic, el trebue grijit, ferit și socotit. El trebue tînăr și sănătos a fi păzit. Pentru a lui dară odihnire, trupul ca o slugă a osteni și a să pedepsi să cade, precum stihotvorțul frumos cîntă: „Că să fii sănătos cu sufletul, fier vii răbda și foc". Adecă trupul vii căzni, sufletul vii netedzi; trupul vii osteni, sufletul vii odihni; trupul vii pierde și-l vii prăpădi, sufletul vii afla și-l vii agonisi, adecă a lumii aceștiia împărăție vii lepăda și în a slavii ceii vécinice te vii apuca. Aceasta dară
96v cu ce? Cu părăsirea | de la rău și cu facerea de bine. Aceasta cînd? Cînd frica lui Dumnădzău în inima ta va sălășlui, precum dzice: „Prin frica lui Dumnădzău să abate tot de la rău" (*Pilde* gl.8, sh. 13). Aceasta unde? În lume, într-aceasta, și în viață, într-aceasta, și în scurta vréme, într-aceasta. Abătîndu-te dară de la rău, curățiia urmadză, carea mare și multă putére și biruire poartă, mărturiséște Apostolul: „Curățiia spre toate poate" (*Timoth.*, *Cartea 1* gl. 4, sh. 7).

Sfîrșitu-ț-ai dară vîrstele și, cu dînsele împreună, viața. După acéstea dară vinitu-ț-au vrémea, sositu-ț-au ceasul și mai mult a păși ți s-au scurtat pasul[155]; fii gata și nu te mîhni, nici te întrista, căci aceasta Dumnădzău milostivul spre binele și spre folosul tău o face și casa sufletului acea învechită, putredzită și răzsipită, a o zidi, a o întări și a o înnoi va. Și aceasta dzice: „Vino, și eu selașuri, slavă, cinste îți voi da, carea în casa ta cea mai denainte nici ai vădzut, nici ai audzit, carile pe tine pînă a nu te plăzmui ție ți li-am gătit". Așeadară, tu, o, putredule trup, carile ca o putredă poamă ești (pînă nu va putredzi dară poama și nu-i va în pămînt cădea sămînța, au putea-va răzsări alta și din putredă întriagă să să facă? Și de-a doa

Aşadar, tu, o, trupule putred, care eşti ca o poamă putredă [spune dacă] pînă nu va putrezi poama şi nu-i va cădea sămînţa în pămînt, ar putea oare să răsară alta, şi din putredă să se facă iarăşi întreagă
97r şi să se înnoiască a doua oară? Nu, ci trebuie | să fie sădită din nou ca să răsară apoi alta şi, odrăslind multe ramuri, să crească. Tot aşa este deci nevoie ca fiecare trup să moară şi să putrezească, pentru ca să se poată scula şi să învieze la a doua venire cea cu slavă şi putere a domnului nostru Isus Hristos.

Atuncea se vor deschide cărţile vieţii, se vor pune scaunele, se vor aşeza divanele judecăţii; atuncea se va înfăţişa şi se va da la iveală tot trupul (acolo nu se află loc ca să se ascundă sau să se acopere careva). Atunci dreptul şi veşnicul împărat al neamurilor va judeca neamurile de la începutul veacului, şi pe fiecare îl va răsplăti după faptele sale.

Pentru învierea morţilor, adică prefacerea în slavă pe care urmează să o capete trupul, mărturisesc *Sfintele Scripturi* (vezi *IV Ez*. 2, 16; *Iov*. 14, 13 şi 19, 26; *Is*. 26, 19; *Iez*. 37, 1 şi 9; vezi şi *Noul Testament* la *Mt*. 22, 23 şi 31; *Lc*. 20, 35; *Io*. 5, 21 şi 28; *Fa*. 24, 15; *I Cor*. 15; *Col*. 3, 4; *Apoc*. 20, [12]. Iar pentru dreapta şi nepărtinitoarea judecată pe care urmează să o facă Domnul nostru Isus Hristos la sfîrşitul veacului, vezi în *Vechiul Testament: I Imp*. 2, 10; *Ps*. 95, 23; *Is*. 2, 10 şi 19 şi cap. 13, 4 şi 6; *Ier*. 30, 13;
97v *Dan*. 7, 9; iar în *Noul Testament* citeşte: *Mt*.| 12, 36 şi 13, 41 şi 49; *Mc*. 13, 26 şi 27; *Lc*. 17, 24 şi 30; *Rom*. 2, 5 şi 16; *Evr*. 9, 27; *II Pt* 3, 10; *Apoc*. 1, 7.

Pînă aici am arătat de ajuns relele şi nestatorniciile lumii şi lucrurilor sale dintru început, precum şi mincinoasele ei stări şi prefaceri. De asemenea, am înfăţişat cuvintele spuse mai înainte şi arătate lumii de către Înţelept ca fiind adevărate mărturii, fără greşală şi demne de crezare, prin martori credincioşi, în care nu există minciună, pentru că ei n-au grăit de la ei, ci au învăţat cele cu care i-a luminat Sfîntul Duh şi au rostit cele în care Sfîntul Duh i-a întărit

97r oară de iznoavă să să prefacă? Ba. | Ce aceasta trebue
să să răzsădiască, ca pre urmă alta să răzsae şi să
odrăslind criască). Aşeadară, a tot trupul a muri, a
putredzi trebue, ca iarăşi la a doa a Domnului Hristos
în slavă şi în putére vinire a înviia şi a să scula să poată.
Atuncea dară cărţile vieţii să vor deşchide, scaunile
să vor pune, divanul să va întinde; atuncea tot trupul
în ivală şi toată carnea în privală va vini; acolo loc
de ascuns sau ceva undeva de suppus[156] nu iaste.
Atuncea dreptul, vécinicul şi al niamurilor împărat,
niamurile, vécii în dreptate va giudeca, carile fietecui
după ale sale va răsplăti fapte. Pentru a morţilor
înviiare şi pentru a cărnii, adecă a trupului, spre slavă
mutare[157], *Svintele* mărturisesc *Scripturi* (caută *Cartea*
4<-a>, *Ezdra* gl. 2, sh. 16; *Iov* gl. 14, sh. 13; gl.
19, sh. 26; *Isaiia* gl. 26, sh. 19; *Iezec*. gl. 37, sh. 1,9;
şi din svîntul *Nou Testament*, ciarcă: *Math*. gl. 22, sh.
23, 31; *Luc*. gl. 20, sh. 35; *Ioan* gl. 5, sh. 21,28; *Fapte*
gl. 24, sh. 15; *Corint*., *Cartea 1* gl. 15; *Colasan*. gl. 3,
sh. 4; *Apocal*. gl. 20). Iară pentru a Domnului nostru
Isus Hristos driaptă şi nefăţarnică carea în dzilele de
apoi va să fie giudecată, caută din *Vechiul Testament:*
1-a *Împărăţie* gl. 2, sh. 10; *Psal*. 95, sh. 13; *Isaiia*
gl. 2, sh. 10, 19 şi gl. 13, sh. 4, 6; *Ierem* gl. 30, sh.
23; *Daniil* gl. 7, sh. 9; iară din *Noul Testament* citéşte: |
97v *Math*. gl. 12, sh. 36; gl. 13, sh. 41, 49; *Mar*. gl. 13,
sh. 26, 27; *Luca* gl. 17, sh. 24, 30; *Romani* gl. 2, sh.
5, 16; *Evrei* gl. 9, sh. 28; *Petru, Cartea 2<-a>* gl.
3, sh. 10; *Apocal*. gl. 1, sh. 7 i proci[158].

Pîn-aicea di-nceput ale lumii şi a lucrurilor ei răutăţi neaşedzări şi mincinoase nestări şi mutări arătaiu. Aşijderea a înţeleptului mainte grăite şi a lumii arătate cuvinte, precum adevărate şi negreşite a fi mărturii şi de credinţă şi preacredincioase mărturii aduşi; la carii minciună nu să află şi de la sine grăire nu să găséşte, ce acéia ce Svîntul Duh au aflat, acéia au răssuflat şi cu ce dumnădzăescul Duh i-au întărit, acéia au grăit, şi spre ce li-au poruncit, acéia au slujit;

şi au slujit precum le-a poruncit, nimic altceva de prisos sau exagerat negrăind sau făcînd de la ei.

Iar motivul pentru care am adus aceste mărturii a fost acel cuvînt al Lumii, adresat Înţeleptului în *Cartea I*, 68, că nu doi, ci măcar un martor îi cere, lăudîndu-se că spusele şi afirmaţiile ei sînt adevărate, iar cele ale Înţeleptului basme. Iată dar că Înţeleptul, răscolind adîncurile şi comorile nenumărate ale *Sfintelor Scripturi* şi aflînd nişte martori şi mărturii ca acestea, le-a înfăţişat drept dovadă că lumea a grăit mincinos, şi într-adevăr a biruit-o cu osteneala sa. |

98r Însă oricîte dispute şi certuri au avut Lumea şi Înţeleptul, adică Trupul cu Sufletul, şi oricîte chinuri şi supărări a îndurat Înţeleptul de pe urma deşartelor lătrături ale lumii, el, ca un desăvîrşit înţelept şi pe deplin cunoscător, şi-a adus aminte de cuvîntul fericitului Pavel, vasul binecuvîntării, pe care l-a lăsat scris în *Epistola I-a către corinteni* 14, 33, „că Dumnezeu nu este al neorînduielii, ci al păcii"; şi iarăşi [şi-a adus aminte] că Lumea [adică Sufletul] duce Trupul spre pace şi împăcare, pentru ca, împăcîndu-se între ei, amîndoi să urmeze poruncile lui Dumnezeu şi astfel întru toate să aibă laolaltă pace şi iarăşi pace.

Ce vei zice dar despre tine, o, pace? Că eşti fericită! Ce veţi zice voi, o făcătorilor de pace? Că vă alegeţi partea bună şi vă îmbrăcaţi cu un titlu minunat, căci sînteţi numiţi fii ai lui Dumnezeu, după cum însuşi Domnul mărturiseşte: „Fericiţi făcătorii de pace, căci aceştia fiii lui Dumnezeu se vor chema" (*Mt.* 5, 10).

Pacea, dar, se face în trei chipuri şi în trei faze.

Întîiul chip (şi fază) este ca să se împace omul cu sine însuşi, adică trupul cu sufletul.

Al doilea chip este să fie pace între fraţi şi între
98v cei de aproape | şi să trăiască în armonie, care pace se cheamă vremelnică, adică pacea acestei lumi, şi despre care propovăduieşte Apostolul: „Să fim în pace cu toţi oamenii" (*Rom.* 12, 48).

Al treilea chip şi fază a păcii este ca omul să aibă pace şi armonie cu Dumnezeu, care pace se cheamă veşnică, adică cerească, şi se încheie prin legămîntul

nici de la sine altăceva mai mult sau mai deasupra au grăit sau au făcut.

Acestora dară mărturii aducere pricină au fost acel al Lumii cuvînt, carile în *Cartea I*, gl. 68, cătră Înțeleptul au dzis: că nu 2, ce un martur îi cére, arătîndu-să precum graiurile și dzisele ei să fie adevărate, iară a Înțeleptului să fie basne. Iată dară că Înțeleptul, adîncele și nenumăratele ale *Svintelor Scripturi* visteare cercînd și marturi și mărturii ca acéstea aflînd, spre a ei de minciuni grăiri dovadă i-au adus și adevărat dară că după a sa nevoință o au suppus. |

98r Însă cîtă pîră și gîlceavă Lumea cu Înțeleptul, adecă Trupul cu Sufletul au făcut! Și cîte năcazuri și dodeiale despre minciunoasele ale lumii blojirituri au tras! Iarăși Înțeleptul, ca un întreg înțelept și deplin cunoscătoriu acela al svintului și fericitului și Domnului alesului vas, a lui Pavel cuvînt, carile *Cătră Corin.*, *Cartea 1* (gl. 14, sh. 33) au pomenit și aminte i-au vinit unde dzice: „Nu iaste al vrăjbii Dumnădzău, ce al păcii". Și iarăși pre Lume, adecă Sufletul pe Trup, spre pace și spre învoire îl trage, ca între dînșii pace fiind, amîndoi dumnădzăeștile porunci să urmeadză. Și cu aceasta în toate, tuturor pace și iarăși dzic pace să fie.

Ce vii dzice de tine dară, o, pace? Că fericită ești? Ce veți dzice de voi, o, împăcătorilor? Că bună parte luați și minunat titul asupră îmbrăcați, căci fiii lui Dumnădzău vă chemați? Singur Domnul mărturiséște: „Fericiți de pace făcătorii, căci aceia fiii lui Dumnădzău să vor chema!" (*Math.* gl. 5, sh. 10).

Pacea dară în trei chipuri și în trei locuri să face.

Chipul întîi și locul întîi iaste: singur omul în sine, trupul cu sufletul singur cu sine a-și împăca.

Chipul al doilea iaste: între frați și între vecini
98v cu | pace și cu învoințe a petréce. Aceasta dară pace vreménnică, adecă a lumii aceștiia să cheamă, pentru care Apostolul învață: „Ca cu toți oamenii pace să avem" (*Romani* gl. 12, sh. 40).

Chipul al treilea și locul al treilea al păcii iaste: ca omul cu Dumnădzău pace și învoință să aibă,

credinţei şi al botezului dintre Dumnezeu şi om. Aceasta se cuvine s-o cauţi mult şi, găsind-o, s-o păzeşti, ca nu cumva să se întîmple ca stricînd noi iubirea cu Dumnezeu, să ne stricăm pe noi înşine. Căci greu lucru este să se certe sluga cu stăpînul, deoarece se spune că „este drept a se supune omul lui Dumnezeu, şi să nu se gîndească a i se împotrivi vreodată ziditorului său" (*II Mac*. 9, 12). Şi dacă este de lăudat şi de fericit pacea între fraţi, între prieteni, între creştini sau între necredincioşi, cu cît mai fericită va fi pacea dintre Dumnezeu şi neamul omenesc. De vreme ce pacea cu Dumnezeu este mai de preţ şi mai folositoare decît aceea cu oamenii, pacea cu oamenii fiind vremel-
99r nică, foloseşte pentru| cele vremelnice, iar pacea lui Dumnezeu fiind veşnică, foloseşte pentru cele veşnice. Pentru că nu ca lumea, ci ca un Dumnezeu ne dă pacea, precum el însuşi mărturiseşte: „Pace las vouă, pacea mea dau vouă; nu precum lumea dă, eu dau vouă" (*Io*. 14, 27). Aceasta dar este dumnezeiasca pace pe care a cunoscut-o mai înainte Isaia (9, 7): „Mare este stăpînirea lui, iar pacea sa nu are hotar". Aşadar, în pacea aceea nu va fi stricăciune, turburare sau alt semn de dezordine, nici nu se va ivi alt învrăjbitor, precum zice Prorocul: „Nu va ridica neam asupra neamului sabia şi nici nu vor mai învăţa să se războiască" (*Is*. 2, 4); şi cum mărturiseşte Ioan: Şi va şterge Dumnezeu toată lacrima din ochii lor, şi nu va mai fi moarte, nici plîngere, nici vaiet, nici durere nu va mai fi" (*Apoc*. 21, 4).

Această pace a dăruit-o Dumnezeu şi părintele celor credincioşi, trimiţînd pe unul născut fiul său pentru mîntuirea neamului omenesc. Pe acest unul născut, fiu al lui Dumnezeu din preacurata Fecioara Maria şi din Duhul Sfînt, văzîndu-l îngerii că se naşte, cîntau împreună cu păstorii: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu şi pe pămînt pace, întru oameni bună învoire" (*Lc*. 2, 14). |

carea pace vécinică adecă şi ceriască să chiamă, carea cu a credinţii şi cu al botedzului testament între om şi între Dumnădzău să liagă[159]; carea foarte de cercat şi, aflîndu-o, de păzit iaste, ca nu cumva cu Dumnădzău pacea stricînd, noaă să ne stricăm. Că robul cu împăratul a să învrăjbi anevoe iaste, căci drept iaste (dzice): „Suppus a fi lui Dumnădzău, şi cel muritoriu nu împotrivă a fi lui Dumnădzău a să socoti“ (*Antiohos nobilis*[160], caută *Maccavei*, *Cartea 1* gl. 9, sh. 12). Şi de vréme ce între fraţi, între priiatini, între creştini, macar şi între păgîni pacea lăudată şi fericită iaste, cu cît dară între Dumnădzău şi între rodul omenesc pacea mai fericită va fi? Că cu multul decît a oamenilor mai cinstită şi mai folositoare iaste. A oamenilor dară pacea vreménnică fiind, vreménnicilor foloséşte, iară a lui Dumnădzău, vécinică fiind,
99r în céle | vécinice foloséşte. Căci el nu ca lumea, ce ca un Dumnădzău ne dă noaă pace, precum singur mărturiséşte: „Pace las voaă, pacea mea dau voaă; nice precum lumea dă voaă, eu dau voaă“ (*Ioan* gl. 14, sh. 27). Aceasta dară pacea cea dumnădzăiască iaste, carea Isaiia mai denainte au cunoscut: „Înmulţi-să-va împărăţiia lui şi păcii lui nu va fi sfîrşit“ (gl. 9, sh. 7). Într-acéia pace dară, stricăciune, răscoală sau alt sămn de neaşedzare nu va fi, nici alt învrăjbitoriu să va ivi, precum dzice prorocul: „Nu va rădica niam asupra niamului sabie, nice să va face de-ciia războiu“ (*Isaiia* gl. 2, sh. 4). Şi Ioan mărturiséşte: „Şi va ştérge Dumnădzău toată lacrima de la ochiul lor şi de-ciia moarte nu va fi, nici plîngere, nici vaet, nici durére va fi de-ciia“ (*Apocal.* gl. 21, sh. 4).

Această pace, Dumnădzău părintele, prin trimisul spre a norodului omenesc mîntuire, unul născutul său fiiu, credzitorilor lui au dat. Pre acesta unul născut al părintelui, din preacurata fecioară Mariia şi din Duhul Svînt, îngerii născîndu-să vădzîndu-l, cu păstorii împreună cînta: „Slavă celui dintru nalturi, Dumnădzău şi pre pămînt pace, întru oameni bună voe“ (*Luca* gl. 2, sh. 14). |

99v Cheltuind puţintel timp pentru aceste trei chipuri şi locuri ale legăturii păcii, repet iarăşi, puţintel timp, sîrguieşte-te să le citeşti şi să le verifici în cele ce urmează, adică în cartea a treia, care, privitor la părţile mai sus însemnate, cuprinde cele 77 capitole [ale lui Andrei Wissowatius]. Este lucru ştiut şi vădit că acestea îţi pot fi de mare folos atît sufleteşte, cît şi trupeşte, în viaţa aceasta, ca şi în cea viitoare. Deci sîrguieşte-te să nu te opreşti la jumătatea căii, ci aleargă fără de piedică, pentru ca să ajungi la capătul drumului.

SFÎRŞITUL CĂRŢII A DOUA

96v Pentru acestor în trei féliuri şi în trei locuri de pace legătură chipuri puţinteluşe în osteninţă zăbavă făcînd, puţinteluş, iarăşi dzic, înainte a ceti şi a ispiti sirguiaşte. Adecă în Cartea a triia, carea pentru acéste mai sus pomenite părţi, şeaptezeci şi şeapte de ponturi cuprinde, din carile multe şi trupului şi sufletului, în lume, într-aceasta, şi în cea fiitoare, precum a-ţi folosi cunoscut şi priceput iaste; nici în giumătatea alergării, ce acel desăvîrşit al curgerii ţénchiu neoprit alergînd, a agiunge siléşte.

CONEŢUL CĂRŢII A DOA

100r DESPRE PREAFERICITA PACE DINTRE LUME ŞI ÎNŢELEPT, SAU DINTRE TRUP ŞI SUFLET, ŞI DESPRE ÎNCHEIEREA* ŞI STATORNICIREA PĂCII CELEI TEMPORALE ŞI CELEI VEŞNICE DINTRE ELE. DE ASEMENEA, DESPRE BUNA OCÎRMUIRE A LUMII PREZENTE ŞI A CELEI VIITOARE.

CARTEA A TREIA

(în 77 capitole)**

De vreme ce omul este născut în lumea aceasta şi vieţuieşte laolaltă cu cele temporale, vitejia şi vrednicia lui este ca în anomaliile şi neorînduielile acestui veac să se afle în pace cu cele pămînteşti, ca şi cu cele cereşti, cu cele spirituale, ca şi cu cele corporale, cu oamenii, ca şi cu Dumnezeu, şi să afle repaus în liniştea limanului sufletului său. Şi pentru că Diavolul, duşmanul neamului omenesc, obişnuieşte să aducă şi să pună în mişcare necontenit conflictele, duşmăniile şi certurile, mai ales între suflet şi trup, pentru biruirea acestui cumplit vrăjmaş şi potolirea grabnică a luptelor şi a vrăjmăşiei şi pentru buna împăcare şi înţelegere |
100v a celor temporale cu cele veşnice, prin capitolele mai sus menţionate vei reuşi să dobîndeşti o cale bună şi să te conduci frumos [în viaţă].

---

* συμφωνία.

** ἄρθρα = „articole".

100r PENTRU A PREAFERICITII ÎNTRE LUME ŞI ÎNTRE ÎNŢELEPT, SAU ÎNTRE TRUP ŞI ÎNTRE SUFLET PĂCI ŞI PENTRU VREMÊNNICA ŞI VÊCINICA PACE LEGĂMÎNT ŞI AŞEDZARE. AŞIJDEREA PENTRU A TRECĂTOARII ŞI FIITOARII LUMI BUNA CHIVERNISALĂ

CARTEA A TRIIA

(Ponturi 77)

De vréme ce în lume, într-aceasta, omul născîndu-să şi trecătoarelor acestora obştindu-să iaste, aceasta iaste vitejiia, aceasta iaste vredniciia, ca prin amestecăturile şi neaşedzările vremii aceştiia cum între lumeşti, aşea între cereşti, cum între suflet, aşea între trup, cum între oameni, aşea între Dumnădzău împăcat şi în liniştea sufletescului liman aciuat să fie; şi de vréme ce nepriiatenul omenescului niam, Diiavolul, mai vîrtos între trup şi între suflet gîlciavă, neprietenire şi neînvoire a fi pururea a îndemna şi a învita obiciuit iaste, spre a cestuia vrăjmaş nepriiatin biruire şi a tuturor gîlcévilor şi nepăciuirilor grabnică stîmpărare, şi precum a vreménnicilor, aşea a vécinicilor bună |
100v alcătuire şi aşedzare, cu acéste înnainte însămnate ponturi bine a-ţi agonisi şi frumos a te chivernisi vii putea[161].

PRECUVÎNTARE
LA ÎNCHEIEREA FERICITEI PĂCI

Oricine este om cu adevărat, adică oricine este vrednic să se spună despre el că se conduce cu mintea întreagă*, este uşor să cunoască şi să mărturisească cum că omul doreşte şi caută [să parcurgă] bine, fericit şi tihnit perioada vieţii şi să evite şi să urască ce este rău şi urît. Căci pentru a trăi cineva fericit nu trebuie să trăiască rău şi necugetat, ci bine şi cu cinste. Şi chiar cei mai mulţi [dintre oameni] care nu sînt încă obişnuiţi, adică deprinşi cu încercarea — şi nu numai ei, ci oricine li se aseamănă — va voi şi va dori să se lepede şi să se scuture de obiceiurile rele şi de păcate şi să dobîndească şi să se îmbrace cu virtuţile. Pentru aceasta trebuie să ştie mai întîi cauzele care îl împing şi îl îmbărbătează pe om către virtuţi şi care îl împiedică şi îl înfrînează de la răutate. De asemenea, trebuie să cunoască mijloacele şi procedeele care îl ajută în această luptă bună pentru a putea urma| acţiunea
101r lor desăvîrşită.

În acest scop, şi eu, gîndindu-mă încă mai demult la nişte astfel de lucruri, le-am cules din diferite locuri [citate potrivite], unul cîte unul; iar acum, ajungînd la vîrsta în care mă aflu, cugetînd din nou la aceleaşi lucruri, am vrut să le însemn şi în scris. Cum că ele sînt folositoare este vădit, dar eu m-am gîndit şi la cele viitoare, căci ele au putere să dea învăţătură sufletului, să-l întărească şi să-l îndrume spre cultivarea celor drepte şi cinstite, care pot face din munţi şesuri şi din văi cîmpii, şi să calce în picioare chiar şi săbiile cele ascuţite. Iar dintre aceste [lucruri] voi însemna în scris măcar cîteva, dacă nu pe toate, pentru că şi acelea pot în diferite chipuri să zdruncine şi să pună în mişcare pe feluriţi oameni.

Lipsa de învăţătură şi ignoranţa lucrurilor uşor de cunoscut, sau lipsa de minte şi de socoteală a oamenilor sînt cauzele multor rele, de pildă, a părăsirii virtuţii şi a dobîndirii răutăţii sau păcatului. Se cuvine deci

* μὲ σωστὰ μυαλά = „cu creierii întregi".

Ca bine, fericéște și cu odihnă al vieții cust precum să fie omului de poftit și de cercat, iară cel rău și blăstămat precum să fie de scărăndivit și de lepădat, fietecine carile adevărat om iaste, adecă carile cu întriagă minte că să slujéște iaste vrédnic a să chema, prelesne-i iaste a cunoaște și a mărturisi. Că nu rău și fără socotială, ce bine și cinsteș iaste de viețuit, ca fericit să viețuiască. Și mai mulți, carii nu de tot sint domoliți, adecă deprinși cu ispitirea, ce nu numai aceia, ce fietecine (cîți către aceasta de-a-tocma sint) [162] năravurile réle și păcatele a le dezbrăca și a le scutura, iară bunătățile a le agonisi și a le îmbrăca ari vrea și ari pofti. Către aceasta dară, întîi îndemnătoarele și împingătoarele pricini trebue a ști, carile precum către bunătăți îl îndiamnă și îl inviteadză, iară de la răutăți îl opresc și îl înfrîniadză. Și încă mijlocele și tocmélele a cunoaște i să cade, carile spre a ceștii buni nevoință
101r agiutînd, ca și spre a |lor deplin facere a urma să poată. Cu acel săvîrșit dară și eu încă de demult unele ca acéstea gîndisem, și de prin multe locuri cîte una, cîte una culesésem. Acmu întru aceasta ce mă aflu vîrstă[163], iarăși acélea gîndind, cu slove a însămna vruiu. Că precum folositoare să fie cunoscut iaste încă și pentru céle fiitoare, am pus socotială, căce aceastea pre suflet a-l înformui, a-l întări, a-l povățui și la céle drépte și cinsteșe a urma, munții, șesuri și hîrtopile, cîmpuri îi face și ascuțite simceale a-i suppune pot, dintru carile macar de nu și toate, ce iarăși macar unele că și acélea în multe féliuri pre cei din multe féliuri a-i clăti și a-i urni pot.

Neștiința și necunoștința a lucrurilor carile prelesne sint a să cunoaște, sau nesămăluirea și oamenilor negîndirea a multe răutăți pricină iaste (adecă) în părăsirile bunătăților și în agonisirea răutăților sau a păcatelor. Cade-să dară înainte vreo știință a purcéde,

să se înceapă cu o învăţătură oarecare, după care să nu lipsească nici conştiinţa cea bună.

Aşadar, ignoranţa le este proprie acelora cărora li se pare că ştiu mai mult decît trebuie şi se laudă că cunosc şi înţeleg nenumărate lucruri. În realitate şi după cum se întîmplă, cei mai mulţi nu se cunosc
101v nici pe ei înşişi, nu cunosc nici lumea,| nici cele din lume, nici pe Dumnezeu, nici voia lui, nici virtutea, nici răutatea, nici scopul şi rezultatul acestora, nici chiar propria lor fericire. De aceea ar fi mult mai potrivit să strige cineva: „O, minte oarbă a oamenilor! Vai ţie, săraca şi lipsita de lumină!"*

Şi pentru că vorbesc despre oameni, nu mă uit nici pe mine, pentru că ştiu că şi eu sînt unul dintre cei mulţi. Ci, după cum a spus cineva: „Mă sîrguiesc şi întreb ce e cuviincios şi adevărat, şi tot în aceasta stărui"**. Deci în felul acesta doresc să-i fac şi pe ceilalţi apropiaţi mie.

DESPRE ÎNCHEIEREA PĂCII

CAPITOLUL I

1. *Cunoaşte-te pe tine însuţi*

Pentru dobîndirea virtuţilor este necesară mai întîi înţelepciunea, adică acea aplecare a minţii către lucrurile ce trebuie cunoscute după adevăr şi drept judecate, care sînt deci vrednice de luat în seamă. Iar pentru că omul nu are nici un alt vecin mai bun şi mai apropiat de el decît pe sine însuşi, se cuvine ca mai întîi să se cunoască pe sine, precum spunea cîndva unul dintre cei şapte înţelepţi ai Greciei, Tales din Milet: „Cunoaşte-te pe tine însuţi"***. Pentru că după cum celor ce ştiu orice lucru le pare uşor de îndeplinit, tot aşa, celor ignoranţi li se pare greu de înfăptuit.
102r tuit. „Aceasta este şi cauza neorînduirii şi| ignoranţei

* Lucretii, *De rerum natura*, II, 14.
** Horatii, *Epist.* I, 1, 11.
*** Diog. Laert. I, 40.

ca de-ciia a ascunsului inimii ştiinţă să nu lipsască. Neştiinţa dară mai vîrtos încă să află în ceia carii multe a şti şi a multe lucruri cunoscători şi pricepători a fi li să pare; şi mai mulţi (căci adevărat şi precum
101v să cade) n-au cunoscut nice singuri pre sine, | nice lumea, nice célea ce sint în lume, nici pre Dumnădzău, nici voia lui, nice bunătatea şi răutatea, nici a cestora sfîrşitul, nici eşitul, nici pre a lor acea hirişe fericire. Pentru aceasta mai vîrtos de strigat iaste: „O, oarbele a oamenilor minţi, o, săracele de lumină!" De vréme dară ce pentru oameni dzic, nici eu pre mine mă feresc[164], căci şi eu unul din cei mulţi precum să fiu cunosc; ce precum au dzis oarecine: „Ce-i adevărat şi să cade nevoesc şi întreb şi tot într-aceasta sint". Aşeadară, şi pre alalţi de aproape ai miei, într-acesta chip a-i face vrére-aşi.

PENTRU LEGĂTURA PĂCII

PONTUL I

1. *Cunoaşte-te pre tine*

Întîiaşi dată dară, la cuprinderea bunătăţilor trebue înţelepciune, adecă avérea minţii, pentru lucrurile carile sint adevărat de cunoscut şi drept a să giudeca, adecă sama a li să lua sint vrédnice. Şi dintîi, căci omul şie mare vecin şi de aproape îşi iaste[165], singur pre sine a să cunoaşte i să cade. Precum odănăoară unul din cei şeapte ai grecilor înţelepţi dzicea, Thalis filosoful: „Cunoaşte-te pre tine"[166]. Căce fietece, celor cunoscători cu fapta, lesne să véde. Însă adevărat, aşijderea, celor necunoscători, cu nevoe iaste. „Aceasta dară a fără-isprăvii şi a nesocotinţii |
102r lor pricină iaste", precum au scris Lactanţius (cartea 1, gl. 1)[167]. Cătră aceasta dară omul pre sine cunoscîndu-să, cunoştinţa nu numai a celui pre dinafară om, carea iaste a trupului, ce şi a celui pre dinlontru om, carea iaste a sufletului, şi célea ce stăruesc spre a

lor", după cum a scris Lactanțiu (I, 1)*. De aceea omul să se cunoască pe sine nu numai cu știința omului exterior, adică a trupului, ci și a omului interior, adică a sufletului, ca și a celor cuprinse în suflet, „aceasta fiind o parte mai prețioasă decît trupul"**. Iată dar că este necesar să cunoaștem „ce sîntem și pentru ce fel de viețuire am fost născuți, ce rang ne-a fost dat, ce ne-a poruncit Dumnezeu să fim și de ce parte am fost rînduiți în cele omenești. Despre care, află"***.

Omul trebuie să cugete și să gîndească atît la demnitatea, cît și la lipsa de demnitate [a firii] sale; mă refer la acea demnitate, de pildă, prin care întrece toate celelalte [ființe] de pe pămînt; în primul rînd pentru că are spirit rațional, adică minte, pentru a cunoaște cele adevărate și a alege cele bune, în chip desăvîrșit liber — un lucru dumnezeiesc și ceresc — pentru ca să se servească de aceste calități și însușiri ale lui la practicarea virtuții, iar nu a răutății, și pentru ca să nu le corupă și să nu le pîngărească prin josnicia lipsei lui de demnitate; ci totdeauna să făptuiască lucruri vrednice de partea cea dumnezeiască din el, ca nu cumva, om fiind, să ducă o viață animalică. Pentru aceea îi și asemuiesc *Sfintele Scripturi* pe oamenii care nu trăiesc potrivit ordinii umane|
102 cu cîinii, porcii, lupii și cu alte animale necurate. Și ar trebui să ne fie rușine ca, oameni fiind, să fim asemenea animalelor, ca să nu ni se spună și nouă: „Oare nu vă cunoașteți pe voi înșivă?" (*II Cor.* 13, 5).

Pe de altă parte, omul trebuie să cugete la puținătatea și la nevrednicia sa [adică la faptul] că e mare depărtare de la el pînă la Dumnezeu nu numai ca loc al locuirii sale, ci și ca putere a naturii sale. Pentru că el este o făptură (mult mai prejos decît îngerii) plăsmuită din țărînă și din tina pămîntului, și este purtător de trup, care — deși însuflețit cu suflare dumnezeiască — este muritor, neputincios, încurcat și apăsat

* Lactantii, *Divinarum institutionum*, lib. I: *De falsa religione*, 1.

** Cp. A. Wissowatius, *Pietatis sectandae rationis*, în *Stimuli virtutum*, p. 161.

*** Persi, *Satyra* III, 67—68; 71—73.

sufletului cuprindere, „căce partea aceasta mai mare preţ decît trupul are“. Iată dară că de cunoscut „ce sintem şi ce a vieţui ne naştem, care orînduială ni să dă, Dumnădzău ce ţ-au poruncit să fii şi cu care parte în lucrul omenesc eşti aşedzat, învaţă“.

Omului, precum de vrednicie, aşea de nevredniciia firii sale, de gîndit şi de socotit iaste. Vredniciia, adecă cu carea omul pre alalte peminteşti pre toate întréce, mai vîrtos că duh sămăluitoriu are[168], adecă are minte adevăratele a înţelége şi bunele a vrea plin de toată slobodzeniia, ceresc oarece şi dumnădzăesc, ca cu acéstea podoabe şi dzéstre omul spre buna vieţuire să să slujască, iară nu spre rău să să slujască; nice pre dînsele cu blăstămăţiia, nevrednicéşte să le strice şi să le scîrnăvască, ce totdiauna de acea dumnădzăiască parte oarece vrédnic să facă ca nu, om fiind, viiaţă nu a omului, ce a dobitocului să poarte. Căci şi *Svintele Scripturi* pre oamenii carii nu cu tocmala omenască
102v vieţu-|esc, porcilor, cîinilor, lupilor şi altor jigănii îi asamănă. De ruşine iaste să ne fie cînd, oameni fiind, dobitoacelor să ne asămănăm, ca nu cumva să ni să dzică: „Au nu vă cunoaşteţi înşivă pre voi?“ (*Cor.*, *Cartea 2<-a>* gl. 13, sh. 5). Dintr-altă parte, omului a sa nehărnicie şi prostime de socotit îi iaste. Adecă că omul departe stă de Dumnădzău, nu numai cu locul lăcuinţii, ce şi vîrtoşala firii; căci plăzmuirea (şi încă decît îngerii mai gios) din ţărnă şi dintr-a pămîntului lut făcut trup purtînd, macar că cu duh de la Dumnădzău însufleţat, numai muritoriu slab şi cu multe lipse şi mişelii împregiurat şi suppus iaste. Deci dară, să nu să mai de-a firea decît iaste socotească şi cu deşartă mîndrie înflîndu-să să să mîndriască, ce numai cît de deşert şi mişel lucru să fie, omul să cunoască [169] (însă pînă cînd asupra celor omeneşti va fi sprijenit). Acesta dară, adecă omul, preaputérnic va fi cînd cu înţelepciunea neagiunsele lui va plini, şi aceasta pururea socotind să gîndiască: „om sint, şi nu Dumnădzău“; şi iarăşi: „om sint, iară nu dobi-

de multe lipsuri şi nenorociri. De aceea, să nu se socotească pe sine mai mult decît este şi să nu se mîndrească, îngîmfîndu-se de deşertăciune, ci să cunoască doar ce lucru zadarnic şi nenorocit este omul atîta vreme cît se bizuie pe cele omeneşti. Dar tot el va fi prea puternic cu adevărat cînd îşi va împlini cu înţelepciune lipsurile; de aceea să cugete pururea: „om sînt, nu Dumnezeu"*, şi iarăşi: „om sînt, nu animal". Pentru că partea lui cea mai josnică, adică trupul, îl tîrăşte pe om către cele pămînteşti şi către păcate, războindu-l
103r cu o luptă lăuntrică dusă| împotriva spiritului raţional, aşa cum obişnuiesc supuşii să viclenească şi să se răscoale împotriva stăpînilor lor. De aceea se cuvine să pui pază bună, cu mare socoteală, ca să nu îngădui supuşilor şi celor ce se cuvine să fie supuşi ţie să se ridice deasupra ta şi să nu-i laşi să te biruiască şi nici să te laşi tîrît de aceştia ca de nişte cai nestăpîniţi şi fără frîu în răutăţi şi urîciuni necuviincioase. Socoteala dreaptă şi întreagă să stăpînească pofta cea păcătoasă, ca să nu cazi în iubirea de tine însuţi, ci mai înainte de toate să fii şi să devii bun; pentru că nu se cuvine să iubească cineva altceva decît binele. Trebuie deci ca fiecare să cunoască amănunţit caracterul naturii umane în genere şi, pe lîngă aceasta, obiceiurile şi înclinările pe care le-a dobîndit [el însuşi]. Căci unul înclină spre veselie, altul spre amărăciune, unul spre îndrăzneală, altul spre teamă, unul spre cruzime, altul spre milostivire, unul spre cucernicie, altul spre pizmă, unul spre mînie, altul spre desfrînare şi alte pofte rele, unul spre dragostea de bani, altul spre mîndria cea spurcată. „Deci fiecare să-şi cunoască înclinarea sa şi să se arate judecător foarte atent al său însuşi şi al faptelor sale rele", după cum
103v scrie Cicero (*De officiis*, I)| acolo unde zice**: „Sfătuieşte-te cu tine însuţi şi întreabă-te: cine eşti?"

De aceea, cînd te vei cunoaşte pe tine însuţi, împotriveşte-te cu putere păcatului pe care îl vei afla mai aproape de tine şi cugetă că adesea vei avea să te

* Cp. Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* III, LVII, 3.
** Eroare, deoarece pasajul din Cicero este cel precedent.

toc"[170]. Pentru căce pre om, partea lui cea mai rea, adecă carnea, cătră céle peminteşti şi cătră păcate îl trage, şi războindu-să cu războiul cel dinlontru, adecă |
103r cu duhul cel sămăluitoriu, precum şi cei suppuşi obiciuiţi sint asupra stăpînilor săi vecleniri şi rocoşeniri a face. Pentru aceasta, cu mare pază, bună straje de *nevoinţă* a pune să cade, ca pre suppuşi şi pre cei ce suppuşi a fi să cade, ca să fie diasuppra şi să biruiască să nu laşi; nice pre tine de la aceştia ca de la nişte vrăjmaşi şi neînfrînaţi cai, spre rélele necuviniri şi grozăvii a te răpi să te laşi. Socotiala driaptă şi întriagă pre greşitoarea poftă să o stăpîniască[171], ca nu singur pre tine, pînă nu vei fi bun sau pînă nu te vei face bun, să te iubeşti; căce altăceva, fără numai binele, a iubi nu să cuvine. Pre însămnarea dară a ceii de obşte omeniască fire încă şi agonisitele sale obicée şi adétiuri pre amănuntul cercetînd, fietecine a cunoaşte trebue. Căci unul iaste dat spre veselie, altul spre întristare şi mîhniciune, altul spre îndrăznire, altul spre frică, altul spre vrăjmăşie, altul spre milostivire, altul spre ruşine, altul spre zavistie, altul spre mînie, altul la curvie şi la alte pofte réle, altul la iubire de argint, altul spre scîrnava mîndrie i proci. „Pre a sa, dară, fietecine, minte să cunoască şi ascuţit şi a bunelor şi a rélelor sale giudeţ să să areate", precum au scris Ţiţeron, 1<-a> carte a
103v *Facerii*[172]. Şi ¦ aicea dzice aceasta: „Sfătuiaşte-te pre tine: dzi ţie, cine să fii?"

Pentru aceasta, cunoscîndu-te la ce păcat să fii mai aproape, aceluia puternicéşte împotrivă să-i stai, şi cu acest dinlontru nepriiatin, carile cu tine ades războiu a bate obiciuit iaste[173], ades că-ţi iaste cu dînsul a te bate să gîndeşti şi cum şi în ce féliu îţi iaste a te lovi, în minte să-ţi fie.

lupţi cu acest vrăjmaş lăuntric, care s-a obişnuit să se lupte cu tine; iar mintea să-ţi fie necontenit preocupată de chipul în care ai să te războieşti cu el.

2. *Cunoaşte pe Dumnezeu*

După cunoaşterea de sine omul trebuie să urce de la treapta de jos la cea superioară, adică la cunoaşterea lui Dumnezeu. Şi cu toate că Dumnezeu nu poate fi înţeles de raţiunea omenească, după cum nici propriul suflet omul nu şi-l poate înţelege (de aici sînt daţi pe faţă necredincioşii, căci tăgăduiesc cum că ar exista Dumnezeu), dar cum el neîndoios există [omul trebuie] să cerceteze prin alte raţionamente, pornind în primul rînd de la părţile lumii; dar nu numai de la cele mai mari, ci şi de la cele mai mici, ba chiar de la înseşi membrele omului, care sînt cu meşteşug orînduite spre scopuri şi foloase fără greş; acest obiect atît de bine întocmit arată că există un maestru şi ordonator cu înţelepciune şi cu o înaltă putere. Acesta dar este Dumnezeu (vezi *Ps.* 19; *Rom.* I; *Înț. Sol.* 13). Dumnezeu e o esenţă spirituală şi prea desăvîrşită, de aceea este veşnic şi fără de început; el este viaţă,
104r unic,| atotputernic, într-atît încît orice vrea este în stare să ducă la bun sfîrşit, atotştiitor pînă acolo încît nimic din cele ce s-au făcut sau se vor face, oricît ar fi de ascunse, de la el nu se pot ascunde. Este prea bun, bucurîndu-se de virtute şi urăşte răutatea; preasfînt, preadrept, răsplătind fiecăruia după faptele sale, împărţind celor drepţi bunurile cereşti, iar celor păcătoşi iadul; el este ca şi soarele, nevăzut însă, viind, gîndind şi stăpînind după voia sa proprie, sălăşluind în cer, cîrmuind şi făcînd pretutindeni rînduială prin razele Duhului trimis de la el. El singur este creatorul atît al acestei lumi, cît şi al părţilor ei şi al celor care locuiesc într-însa. Pentru aceasta dar se cade ca Domnul şi supremul cîrmuitor să fie mărit şi slăvit de către creaturile sale raţionale cu cuvenită şi prea mare cinste, cu ascultare şi cu slujbă, întocmai cum ar fi mărit şi slăvit de către nişte datornici. Epicur — deşi în mod greşit tăgăduia creaţia şi provi-

2. *Cunoaşte pre Dumnădzău*

Dintru a sa cunoştinţă, omul, de la spiţa cea de gios mai sus a să sui trebue, adecă la a lui Dumnădzău cunoştinţă, deşi dară Dumnădzău cu omeniasca socoteală nu să cuprinde, precum şi sufletul omului. Pentru carea necuraţii să ciartă, căci pe dînsul a fi îl tăgăduesc[174]. Numai adevărat a fi prin alte socotéle să ispitiască, mai vîrtos de la a lumii părţi, şi nu numai de la céle mai mari, ce şi de la céle mai mici şi de la singure a omului mădulări, la adevărate sfîrşituri şi slujiri, cu tocmală orînduite, carile, acestui lucru prea bine orînduit, pre un meşter orînduitoriu cu înţelepciune şi cu putére preaînnaltă a fi arată[175]. Acesta dară iaste Dumnădzău! (caută *Psal.* 19; *Romani* gl. 1, *Înțelepciune* gl. 13). Care Dumnădzău substare duhovnicească şi preadesăvîrşit iaste, şi pentru aceasta iaste vécinic, fără de început, din
104r singur de sine, nu de la altul | trăind; de-ciia singuratec numai, atotputérnic, atîta cît ori fiece ari vrea, desăvîrşit a face poate; atotştiutoriu, aşea cît nemică orice s-au făcut, orice iaste să să facă decît macar pre ascuns nu să ascunde; de tot bun, carile de bunătate să bucură şi răutatea uréşte; prea svînt, prea drept, carile fietecui după faptele lui răsplătéşte: bunilor, cereştile bunătăţi, iară răilor, muncile împărţind. Acesta, ca soarele (numai nevădzut) vieţuind, înţelegînd şi cu slobodă voe biruind, în ceriu petrecînd, prin radzele Duhului său de la dînsul trimis[176], fieteunde chiverniséşte şi tocméşte. Acesta, a lume ca aceasta, a părţilor ei şi a lăcuitorilor ziditoriu iaste. Pentru aceasta dară, Dumnădzău şi îndreptătoriul cel prea de sus, de la zidirile sale céle cu înţelégere cuprinse, cu cuvioasă şi preamare cinste, cu slujbă şi cu ascultare, ca de la neşte datornici, a să cinsti şi a să slăvi să cade, pre carele Epicuros (deşi zidirea şi mai denainte cunoaştere, adecă proniia, necurăţéşte tăgăduia) pentru înnălţimea firii aceiia de cinstit o au socotit[177].

denţa — a socotit însă că [Dumnezeu] trebuie slăvit pentru măreţia firii sale*.

Cea mai desăvîrşită cinstire şi ascultare a lui Dumnezeu este urmarea poruncilor sale şi, cît îi stă în putinţă omului, să meargă pe urmele sale (vezi Pavel, *Efes*. 5). Despre cunoaşterea lui Dumnezeu
104v notează| că trebuie să ştii şi să cunoşti nu atît natura esenţei sale incomprehensibile, cît mai ales a voinţei sale, care ne este descoperită de el. Adică omul trebuie să ştie ce cere Dumnezeu de la el şi cum se cuvine să umble după poruncile dumnezeieşti, care pentru aceasta i s-au dat prin fiul unul născut al său, Isus Hristos. Iar după acestea [să ştie] ce vrea să facă [Dumnezeu] cu oamenii, adică celor care îl ascultă să le dea făgăduinţa bunătăţilor de nespus ale cerului, iar celor ce nu-l ascultă — urgia pedepselor de neîndurat (despre amîndouă acestea vom vorbi amănunţit mai departe). Oricine năzuieşte să se apropie de Dumnezeu trebuie să creadă că Dumnezeu există şi că este foarte darnic, adică milostiv faţă de cei care-l caută (*Evr*. 11, 6). Dacă sufletul va îmbrăţişa pe deplin această credinţă în Dumnezeu, va face să vrem din toată inima să-l slujim, adică să deprindem prin fapte virtutea şi cucernicia pe care el o vrea şi ne-a poruncit-o. Aşadar, învaţă-te să-i placi lui Dumnezeu, căci „cel ce zice că pe Dumnezeu îl cunoaşte, dar nu păzeşte poruncile sale este un mincinos" (*I Io*. 2, 4; *Ier*. 22, 15—16). E necesar ca tu să te străduieşti să-l cunoşti pe Dumnezeu nu printr-o cunoaştere teoretică, ci prin
105r una practică,| pentru că aceasta, adică cea practică, ne face să înaintăm mai degrabă decît cealaltă în cunoaşterea sa, şi cunoscîndu-l ne ajută să-l iubim, ca şi el să ne iubească pe noi.

3. *Iubeşte pe Dumnezeu, binefăcătorul tău*

Binefacerile lui Dumnezeu pe care le-a dăruit din milă oamenilor trebuie să-i îndemne şi să-i încurajeze pe aceştia la iubirea părintelui şi binefăcătorului lor, care i-a îmbrăţişat cu dragoste; căci omul trăieşte

* *Encheiridion*, 31.

Preabuna dară a lui Dumnădzău cinste şi ascultare iaste: „Poruncile lui a urma şi cît în putinţa omului ar fi, după dînsul a îmbla" (*Efes*. gl. 5, sh. 1). |
104v De însămnat iaste dară întru a lui Dumnădzău cunoştinţă, nu pre atîta a firii sale, a fiinţii ceii ascunse, pre cît mai vîrtos a voii sale ceii de la dînsul descoperită, cu cunoştinţa a cuprinde. Adecă, ca să ştie omul ce poftéşte Dumnădzău de la dînsul şi cum în dumnădzăeştile porunci — mai cu de-adins prin Isus Hristos, fiiul lui Dumnădzău, unul născut — date să îmble. Şi iarăşi, ce va cu oamenii să facă? Adecă celor ce ascultă de dînsul, făgăduitele a nepovestitelor cereştilor bunuri, iară neascultătorilor urgiile a grélelor munci (de carile, de amîndoaă, după aceasta pre amănuntul iaste de dzis). Celuia ce să lipéşte către Dumnădzău precum să fie Dumnădzău îi trebue a créde, încă precum iaste şi darnic, adecă milostiv, către cei ce-l cearcă pre dînsul (*Evrei* gl. 11, sh. 6). Această în Dumnădzău credinţă de să va cu sufletul deplin cuprinde, face-va ca lui Dumnădzău din inimă a sluji să vom. Adecă bunătatea şi curăţiia lui plăcută şi de dînsul poruncită cu lucrurile a o deprinde, iată dară că lui Dumnădzău a plăcea te învaţă. Că: „Cine-m dzice pre Dumnădzău cum cunoaşte şi învăţăturile lui nu păzéşte minciunos iaste" (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 4; caută şi *Ierem*. gl. 22, sh. 15, 16). Pentru Dumnădzău, nu atîta ştiinţa cea privitoare[178], pre cît cea practi-
105r cească | a şti, nevoinţă a pune trebue; căci aceasta mai vîrtos decît acéia a lui cunoştinţă înnainte ne aduce şi aceasta foloséşte, ca pre dînsul cunoscînd, să iubim, ca să ne iubim de la dînsul.

3. *Iubéşte pre Dumnădzău, făcătoriul de bine*

Acéle a lui Dumnădzău de bine faceri în oameni [de] milă date, trebue pre dînşii către Domnul acesta, adecă către părintele de bine făcătoriul, carile pre dînşii cu dragostea sa i-au îmbrăţăşat, spre iubire să-i împingă şi să-i îndeamne. Căci omul trăiaşte, căce are viiaţă şi céle ce spre purtarea vieţii caută, precum mintea, socotiala şi alalte, de la Dumnădzău, meşterul cel dintre-nnalturi, acéstea toate purcéd, macar că oarecarii

pentru că are viață și cele care tind spre menținerea vieții, adică minte, rațiune și toate celelalte care provin de la Dumnezeu, meșterul tuturor lucrurilor, deși unii acestea le-au atribuit naturii, și spunînd că natura aceasta are atît de mare înțelepciune și putere, i-au schimbat numele, zicîndu-i Dumnezeu. Lucru pe care, între alți scriitori păgîni, l-a cunoscut și Seneca, ale cărui discursuri *Despre binefaceri* merită să fie citite ([*De beneficiis*], cartea IV, cap. III și celelalte capitole). Cu atît mai mult deci noi, creștinii, în care a strălucit darul lui Dumnezeu, cunoscînd aceasta, trebuie să-l iubim pe stăpînul nostru cel binefăcător și de oameni iubitor din tot sufletul și din inimă curată. Iar dragostea noastră trebuie arătată lui Dumnezeu într-acest chip,
105v făcînd lucrurile ce-i sînt plăcute | și păzindu-i poruncile (vezi *I Io.* 2, 3). Toate poruncile sale, chiar dacă par foarte grele, să le urmăm și să le ducem la bun sfîrșit, iar cele de la care ne oprește el, chiar dacă plac trupului nostru, să le lepădăm și să ne înfrînăm de la ele, „căci darul mîntuitor al lui Dumnezeu s-a arătat tuturor oamenilor, învățîndu-ne să ne lepădăm de necredință și de poftele lumești, să trăim în veacul acesta în cumpătare, în dreptate și cucernicie" (*Tit* 2, 11 și 12). De vrem să umblăm în lumină (adică în sfințenie), întrucît Dumnezeu este lumină, în lumină să fim în comuniune cu dînsul (*I Io.* 1, 7). Iubind pe Dumnezeu să îndreptăm năravurile noastre, ca să putem merge curați spre cel curat și să-i placem. Căci dacă Dumnezeu ne trage către el cu lanțul de aur al binefacerii sale, ori de cîte ori ne folosim de darurile lui, să ne și aprindem de dragostea lui. Astfel, să nu ne asemănăm cu animalele care, hrănindu-se cu ghindă și bînd apă din pîrîu, puțin le pasă de unde le vin acestea cu atîta ușurință și să nu fim mai răi chiar decît animalele, dintre care multe îi urmează cu dragoste pe cei care le îngrijesc sau de la care primesc
106r oarecare binefacere, cum sînt cîinii, caii, | elefanții și celelalte, precum dovedește experiența și arată istoria; trebuie să ne temem ca nu cumva pilda acestor dobitoace să ne învinuiască vreodată la judecata lui Dumnezeu.

acéstea a firii au scris; că această fire atîta de mare înțelepciune și putére avînd, cît cu mutat nume, Dumnădzău iaste. Carea între limbi au cunoscut Seneca, a căruia graiuri de cinstit vrédnice sînt, carile au scris *Pentru de bine faceri*, cartea 4<-a> gl. 3 și céle mai pre urmă[179]. Cu mult mai vîrtos noi, creștinii, cărora darul lui Dumnădzău s-au luminat.

Aceasta cunoscînd, pre Domnul de binefăcătoriul și de noi iubitoriul cu tot sufletul și cu dragă inemă a-l iubi ni să cade. Dragostea dară cătră Dumnădzău de la noi într-acest chip a să arăta trebue, că acéia
105v iaste lui plăcută să facem | și poruncile lui să păzim (caută *Ioan, Cartea 1* gl. 2, sh. 3). Oricîte acesta ne poruncéște, macar că și foarte gréle să par, să le și urmăm și să le și facem; și cîte acesta opréște, macar că cărnii noastre să placă să ne oprim și de dînsele să ne părăsim. Căci „acela a lui Dumnădzău mîntuitoriului dar, carile tuturor oamenilor au luminat, ni-au înștiințat ca necurățiia și lumeștile pofte lepădînd, cu stîmpărare, drept și curat să viețuim și aceasta întru acel de acmu vac" (*Tit* gl. 2, sh. 6 și sh. 12). De vom în lumină (adecă în svințenie) îmbla, precum „Dumnădzău iaste în lumină", obștire avem împrumut (*Ioan, Cartea 1* gl. 1, sh. 7). Pre Dumnădzău iubind, obicéele noastre să îndreptăm, ca curați cătră curat a mearge și lui a plăcea să putem de vréme ce Dumnădzău, cu lanțuh de aur al de binefacerii lui, la sine ne trage, și de cîte ori cu ale lui daruri ne slujim, de atîtea ori spre a sa dragoste să ne ațițăm. Să nu ne dobitoacelor asămănăm, carile cu ghindă hrănindu-să și apă din părae bînd, puțin gîndesc de unde acéstea lor prelesne să le vie. Încă să nu, și mai rău decît dobitoacele, fim, dintru carile nu puține, pre carii le grijesc, și oarece de bine facere pricep, cu o iubire oarecaré îi
106r urmadză pre | cum cîinii, caii, filii și alalte, de carile știința și istoriia mărturiséște[180]. De temut iaste să nu ne pre noi oarecînd, în dumnădzăescul giudeț, acéstea a dobitoacelor pilde mustre.

4. *Cunoaşte deşertăciunea acestei lumi*

Se mai cuvine ca omul să cunoască această lume pămîntească şi să o socotească drept nimica toată; dar nu pentru că ea a fost împodobită de Dumnezeu cu un veşmînt frumos, ci pentru că oamenii se servesc rău de dînsa, ca şi de celelalte lucruri ale ei, cum ar fi bogăţiile pămîntului, plăcerile trupeşti şi dragostea de glorie, precum frumos grăieşte un poet înţelept:

Dragostea de glorie, bogăţiile şi necurata poftă,
Acestea trei le priveşte lumea ca pe trei dumnezei.

Cu acestea şi cu pofta acestora, cei mai mulţi dintre oameni se lasă pradă păcatului şi se abat de la calea virtuţilor, ca şi cînd ar fi nişte foarte mari bunuri, ca şi Atalanta, care sîrguindu-se să culeagă merele de aur pe care Hippomenes le aruncase în drum, cînd se întrecea cu el, a fost întrecută*. Şi chiar dacă ar părea bune după înfăţişare, ele sînt în realitate deşarte, mincinoase şi trecătoare, întocmai ca sticla cea strălucitoare, care se sparge uşor, ca şi comediile, care după scurtă vreme se sfîrşesc, şi ca şi merele acelea ce
106v cresc pe malurile lacului| unde era odinioară Sodoma. Despre acestea se spune că pe dinafară se arată frumoase la vedere, dar dacă le apeşi găseşti că înăuntru au fum, praf şi putregai. Aşadar, socoteşte şi tu: Or fi acestea atît de mari, încît omul cel întreg la minte, care-şi are sufletul îndreptat către cele înalte, să-l coboare la asemenea lucruri pămînteşti, să vieţuiască după povăţuirile lor şi să-şi întemeieze fericirea pe ele? Doar ele nu sînt decît măşti, amăgiri şi comicării. Pe acestea şi Solomon, care în împărăteasca stare în care se afla întărit, cu bogăţii, cu cinste, cu mare slavă şi dezmierdări, fiind înţelept, le-a înţeles că sînt deşertăciuni şi le-a mărturisit ca atare în *Ecleziastul* său (1, 1). La fel Septimiu Sever, om de jos fiind, a urcat multe trepte pînă la acea a împărăţiei romanilor, dar aflîndu-se aproape de moarte a spus: „De toate am fost, şi nimic nu mi-a folosit"**. Ade-

---

* Cp. Ovidii, *Met.* VII, 316; X, 560 sq.

** *Hist. augusta* (Aelii Spartiani *Severus*, XIX); Sexti Aurelii Victoris, *De caesaribus historia*, XX.

4. *Cunoaşte a lumii aceştiia deşertare*

Încă omului trebue lumea aceasta de gios a cunoaşte şi în puţin a o socoti, nu pentru căci de la Dumnădzău în chip frumos şi împodobită iaste, ce căci oamenii în chip rău cu dînsa să slujesc şi cu altele ce în lume să cuprind. Ca acéstea sint avuţiile pămînteşti şi poftele trupului şi iubirea de slavă, precum dzice un frumos stihotvorţ: „Poftirea cinstii şi avuţiile şi spurcata desfătare, pre acéste trii în loc de trii dumnădzăi lumea le are“[181]. Cu acéstea şi cu a cestora pofte (ca cum ar fi nişte bunuri prea mari) cei mai mulţi oameni la păcate să dau şi de la a bunătăţilor cale să abat, precum Atalanta, cu mérele céle de aur pre lîngă drumul alergării din Hippomanes[182] aruncate ca să le culiagă, cuprindzindu-să, cu alergarea s-au întrecut. Şi macar acéstea şi bune de s-ar la faţă părea, numai prea adevărat deşearte, minciunoase şi trecătoare sint. Asémenea strălucitoarei stecle, dară fragidă, asé-
106v menea comediilor[183]| carile după scurtă vréme sint lipsitoare, asémenea oarecărora poame, carile împregiurul lacului unde odănăoară Sodomul au fost, a să naşte, să povestesc, carile pe dinafară chipeşe şi frumoase sint, iară de vei strînge, pliavă, putregaiu şi fum vei afla. Aşea socotéşte: nu sint acéstea pînă într-atîta ca omul ce iaste cu inema întriagă, sufletul cătră céle de sus îndreptat fiind, la acéste peminteşti pogorîndu-l, cu a lor învăţătură să să ţie şi într-acéstea fericirea să să aşédze? Căci într-acéstea altă nu iaste, fără numai căptuşituri, amăgéle şi mascarale. Aceasta priceput-au Solomon, carile întru împărăţască stare întărit cu avuţii, cu cinste şi slavă mare şi cu desfătări, însă înţelept fiind, acéstea au priceput deşertări a fi şi de acéstea în *Eclisiiastul* său au mărturisit (gl. 1, sh. 1). Aşiijderea, Septimius Severius, de gios om

vărat este deci că bogățiile lumii sînt niște poveri care îngreunează pe cel ce este pe punctul de a pleca din lumea aceasta și nu-l întovărășesc pe cel care a și plecat. Cu alte cuvinte, ele rămîn cuvinte, ele rămîn în urma lui, ba mai cer și grijă ca să nu fie primejduite, căci se păstrează cu multă frică și teamă, iar după aceea sînt pierdute cu ușurință, prin fel de fel
107r de întîmplări. | Cinstea acestei lumi este nestatornică, este ca fumul care se ridică în sus și deodată se face nevăzut. Josnicele pofte ale trupului sînt mai dulci decît mierea, dar se prefac apoi în fiere amară. De aceea, acela care este cu adevărat înțelept, dacă vrea să cugete cu o adîncă judecată înaltă la aceste lucruri pămîntești, nu le va socoti lucru mare, ci le va asemăna cu jocurile copilărești, așa cum le-a denumit Valerius Maximus la sfîrșitul celei de a VI-a cărți*.

Iar în ce fel anume se cuvine să stăvilim îndemnurile care ne împing spre faptele rele, drept ne învață apostolul Ioan: „Nu iubiți — zice el — lumea și cele ce se află într-însa, care sînt poftele lumești, pofta ochilor și trufia acestei vieți“ (*I Io.* 2, [15—16]), căci cine iubește aceste lucruri trecătoare nu-l iubește pe Dumnezeu și nu poate să împlinească voia lui, de aceea nici nu va trăi în veci; căci și lumea aceasta, cu toate cele ale ei, urmează să treacă. Se cuvine dar să socotim în ce chip trebuie să ne comportăm întru sfințenie (*II Pt.* 3, 11).

VERS

O, minte, cerul lucru de seamă-l socotește,
Iar cele pămîntești lucruri fără rost le numește**. |

107v Privește cu ochi răi ceea ce poți să pierzi și nu prețui prea mult lucrurile de nimic ale lumii, păcătuind din cauza lor și sărac ajungînd. Nu-ți cumpăra atît de scump căința. Ferește-te ca nu cumva marele tău bine să zacă în pulbere și cu pulberea să dispară. Omul

* Valerii Maximi, *Factorum dictorumque memorabilium liber* VI, c. IX, *De mutatione morum, aut fortunae*.

** Cp. Andrea Wissowatius, *De vera beatitate consectanda*, în *Stimuli virtutum*, p. 113.

fiind, prin multe stepene la împărăţiia romanilor s-au rădicat şi morţii aproape fiind, au dzis: „De toate fuiu şi ceva nu mi-au folosit"[184]. Adevărat dară că avuţiile lumeşti multe sarcine sint, pre cel dintr-această viaţă eşitoriu îngreuindu-l şi celui eşit neînsoţindu-să. Adecă de dînsul rămîitoare, carile şi grije de primejdie cer, cu mare nevoinţă şi cu multă frică
107r să păzăsc şi cu multe féliuri de în |tîmplări impresurate prelesne să prăpădesc. Cinstile lumii aceştiia nestătătoare şi fumului asémenea întru-nnalturi întindzindu-se, ce îndată peritoare. Necinsteşele trupeştile desfătări, dulceaţă decît a mierii mai multă au, ce mai pre urmă în amară fiiare să întorc. Pentru aceasta, oricine adevărat înţelept iaste, de va acéste păminteşti lucruri cu minte înnaltă căuta, nu le va în loc de mare lucru socoti, ce copilăreştilor giocuri le va potrivi (precum pre acéstea Valerius Marele în cartea a şeasea la sfîrşit li-au numit)[185]. Precum pentru întărîtările răutăţilor şi îndemnările a face păcate a opri, drept apostolul Ioan învaţă: „Să nu iubim lumea aceasta, nice carile sint în lume, precum sint poftele trupului, poftele ochilor şi mîndriia aceştii vieţi" (*Cartea 1*, gl. 2). Căci cine acéstea curînd trecătoare iubéşte, şi pre Dumnădzău a iubi şi voii lui a sluji nu poate, şi pentru aceasta nice în véci va rămînea. Căci şi lumea aceasta, şi părţile ei, şi toate să vor tréce. De socotit dară ne iaste în ce chip în svintele împreunări a fi ni s-ari cădea *(Petru, Cartea 2* gl. 3, sh. 2).

STIH

Lucru mare, o, minte, ceriul socotéşte,
Céle peminteşti, fără socotéle lucruri prost le numéşte[186]. |

107v Cu răi ochi caută celora ce poţi piiarde, nu într-atîta de mare lucru proastele a lumii aceştiia să le preţăluești şi pentru dînsele să greşeşti şi sărac să te întorci. Nu cumpăra atîta de scump a te căi. Feréşte-te ca nu binele tău cel mare în ţărnă să cadză şi cu ţărna să piiae. Omul înţelept şi curat, în pămînturi, într-acéstea,

credincios şi înţelept se cade să se socotească pe sine însuşi drept oaspete şi trecător în această lume. Căci cît timp te afli aici, nu vei avea scaun statornic, ci curînd vei schimba această locuinţă (I *Par*. 1, 29, 15; *Ps*. 39, 13; *Evr*. 11, 13). [Pentru că] patria noastră este cerul.

5. *În toate sufletul către Dumnezeu să privească*

De la cunoaşterea tuturor lucrurilor, noi să constrîngem sufletul nostru spre cunoaşterea lui Dumnezeu. În toate lucrurile acestei lumi, care se înţeleg prin cunoaştere şi contemplaţie, se cuvine omului întreg şi înţelept ca privind spre izvorul, începutul, natura, calitatea, facultăţile şi activităţile acestora şi pornind de la ele, să se închine lui Dumnezeu, care le-a alcătuit, şi să-şi îndrume sufletul spre cinstirea şi ascultarea lui. Pentru că Dumnezeul nostru cel prea înalt aceasta voieşte şi aceasta ne porunceşte să facem.

6. *Înţelege frumuseţea virtuţii*

Sufletul trebuie să cerceteze ce este şi în ce fel este virtutea. Virtutea este substanţa oricărui lucru care|
108r se face cu cinste, sau vieţuirea conformă legilor dumnezeieşti. Ea este o tărie corectă şi ordonată a sufletului, o lesnicioasă îndrumare a minţii în orice lucru; este sănătatea sufletului omenesc, aceasta (adică sănătatea sufletului) fiind cu mult mai tare decît aceea a trupului. Iată dar că mintea sănătoasă este de dorit şi că se cuvine să ne străduim cu multă grijă pentru dobîndirea ei. Cît de frumos şi de bucurie dătător lucru este virtutea! Căci ea face ca lucrurile omeneşti să aibă cu dragoste o bună îndrumare şi o bună cuviinţă, ca o frumoasă armonie care cuprinde în sine o mîngîiere mai mare decît aceea a muzicii. Frumuseţea virtuţii cea mult preţuită şi aleasă, dacă ar fi privită cu ochii sufletului, este în stare să stîrnească marea dragoste a oamenilor înţelepţi, aşa cum bine a priceput acest

pururea nemérnic şi oaspe a fi să să socotiască; şi nu precum aicea fiind înfipt va avea scaun, ce numai în scurt sălaşul îi iaste a-l muta (*Paralipomenon, Cartea 1* gl. 29, sh. 15; *Psal.* 39, sh. 13; *Evrei* gl. 11, sh. 13). Noaă moşiia ceriul[187].

5. *Din toate, sufletul la Dumnădzău să aibi*

Din socotiala a tuturor lucrurilor, sufletul cătră Dumnădzău să îndemnăm. Din toate lucrurile a lumii aceştiia, carile sau cu mintea, sau cu chitială să pricep, omului întreg şi cu minte slujindu-să trebue a lor izvor şi începătură, firea şi ceinţa, puterile şi slujirea căutînd şi pricină apucînd, pre Dumnădzău izvoditoriul tuturor a ruga şi pre sufletul său spre a lui cinste şi urmare a întoarce. Căci acesta al nostru prea înnalt Dumnădzău, aceasta va, şi noaă aceasta a face poruncéşte.

6. *Cunoaşte frumoasa înţelepciune, adecă fapta bună*

De chitit iaste sufletului, ce şi în ce féliu să fie
108r înţelepciunea. Înţelepciunea iaste substanţie, | adecă postanovanie, adecă suptstare a tot lucrul cu cinste a face sau după cinstitele pravile a trăi: iaste driaptă şi orînduită a sufletului întăritură; iaste pricéperii fiece prelesne în cale a-i pune; iaste a omenescului suflet sănătate şi acéia (adecă sănătatea sufletului) cu mult mai vîrtoasă decît a trupului. Iată dară că mintea sănătoasă a fi de poftit iaste, şi aceasta cu mare nevoinţă de silit iaste. Cît, dară, de frumos şi de mîngăios lucru iaste înţelepciunea! Căci făcînd ca întru dragostele şi în lucrurile oamenilor frumoasă chivernisală şi cuviinţă să fie şi, ca cum ar fi o frumoasă răsunare, cu mult decît céia a musichiei mai cu mîngăiare cuprinsă. A cării înţelepciuni, cinsteşele şi frumoase frumséţe de să vor cu a sufletului ochi privi, pre a sa mare dragoste în oamenî cei cu pricéperea cuprinşi a aţiţa poate; precum au cunoscut

lucru Platon în *Phaedru** și după el Cicero în *De officiis* c. I și Seneca în cartea CXV, acolo unde scrie: „Dacă am putea privi în sufletul și în inima bărbatului virtuos, o, cît de frumoasă la vedere, o, cît de sfîntă, cinstită și dulce fulgerînd, adică străluminînd, am vedea-o! Aci strălucind cu dreptatea, acolo cu
108v bărbăția, aci cu chibzuința, acolo cu rațiunea| și cu înțelepciunea" etc.

Virtutea prin ea însăși este demnă de lăudat. Chiar și dușmanii ei o laudă îndată ce recunosc la alții nobilele ei urmări. Căci ea se poartă așa cum se cuvine și cum trebuie, deși nu umblă după laudă. Prin virtute omul se aseamănă nu numai cu spiritele cerești — îngerii — ci cu însuși Dumnezeu. Cel ce a dobîndit virtutea aproape că se aseamănă prin sfințenie cu el (cu Dumnezeu adică). Așadar, virtutea este un lucru dumnezeiesc și ceresc pe pămînt. „Cel care își rînduiește frumos faptele și celelalte moravuri dorește să devină din om — Dumnezeu; și într-adevăr trebuie să fie Dumnezeu, deoarece voia unuia și voia celuilalt sînt unite și asemănătoare" (vezi Epictet, *Către arieni*, c. II, cap. 11). Cine deci (afară doar de cel care este sărac la minte, și nu om adevărat) nu se va strădui să umble în pas cu virtutea și să fie împodobit cu ea, în așa fel ca să poată deveni om întreg și chiar dumnezeiesc și asemănător cu Dumnezeu însuși?

7. *Roada virtuții*

„Frumusețea faptelor virtuoase, chiar dacă nu va avea pe cineva ca să o laude, nu este cu nimic știrbită", adică nu-i lipsește nimic.

Să vedem cum virtutea are nu numai flori frumoase,
109r ci și roadă foarte dulce, și cum cu dulceața| ei copleșind amărăciunea rădăcinii, aduce adevărata bunăstare și tihnă.

---

* *Phaidros*, 250 b-d.

Platon în *Fedru*[188], şi de la acela Ţiţeron (*Pentru trêbe*, cartea 1 şi *Sineca*, cartea[189] 115), unde scrie: „De ni-ar fi prelesne a bărbatului bun sufletul şi inima a privi, o, cît de frumoasă faţă! O, cît de svînt, cinstit şi dulce fulgerînd, adecă străluminînd, am vedea-o! De-aici cu dreptate, de-acolea cu puternicie, de-aici chiver-
108v nisală cu socotială | şi cu înţelepţie luminînd" i proci.

Înţelepciunea[190], din singură de sine, de laudă vrédnică iaste; încă mai vîrtos de la ceia carii înţelepciunii nu urmeadză, ce numai deacă din bunele fapte cunosc într-alţii, o laudă; căci aşea cum să cade şi să cuvine să poartă, macar că ea laudă nu poftéşte. Omul prin înţelepciune nu numai îngerilor, duhurilor cereşti, ce şi singur lui Dumnădzău să asamănă. Înţelepciunea, cela ce are, prin svinţenie lui (adecă lui Dumnădzău) să răduce. Aşea înţelepciunea pre pămînt un lucru ceresc şi dumnădzăesc iaste. Cine bunele fapte şi altele-şi frumos tocméşte din om Dumnădzău a fi poftéşte, şi<dumnă>dzău a fi să cade de vréme ce a învoinţelor îngiugare şi potrivire au (caută Epictetul, *Cătră ariani*, cartea 2, gl. 19)[191]. Cine dară, fără numai cel de minte sărac şi nu adevărat om, cuprins de înţelepciune şi cu dînsa împodobit a fi nu va nevoi, cu atîta cu cît ari putea om deplin să să facă şi mai vîrtos dumnădzăesc şi aceluiaşi Dumnădzău să se asémene! Dară căci:

7. *A înţelepciunii sau a bunătăţii poamă sau roadă*

„Acéia a dréptelor fapte frumséţe, de-i vor lipsi mulţemirile, nu să clătéşte", adecă ceva nu-i strică[192],

Să videm precum înţelepciunea nu numai floare are, ce încă şi roadă dulce şi cu dulciaţă, a rădăcinii |
109r amărîmea călcînd, leșnirea şi îndemîna cea adevărată aduce.

Căci mai întîi virtutea poartă în ea însăşi un îndemn de bucurie pentru conştiinţa bună. Iar dacă sufletul omului mărturiseşte despre sine că atunci cînd vieţuieşte cinstit şi cum se cuvine este drept şi îi arată chiar acum (adică în veacul acesta) că săvîrşeşte în mod cuviincios lucrările lui, din acest izvor de nedescris al sufletului izvorăşte linişte, bucurie şi veselie, care întrec cu totul toate desfătările lumeşti şi plăcerile neînfrînate (*Prov.* 15, 5). Tot aşa, pacea luptelor lăuntrice este o mare odihnă şi linişte. Mai ales că „însăşi virtutea este o bucurie pururea lipsită de grijă şi, chiar dacă o întunecă multe lucruri contrare întocmai ca nişte nori, totuşi, norii nu înving niciodată ziua, adică virtutea nu este niciodată biruită de nimeni" (Seneca, *Ep*. XXVII). Căci, pe o singură cărare, adică aceea a virtuţii, se arată cu adevărat trăirea plină de odihnă"*. De aceea ea devine un ajutor împotriva zbuciumărilor şi împotrivirilor de nedescris, stînd ca un perete de aramă înaintea răufăcătorilor şi a
109v oamenilor clevetitori. |Conştiinţa nu şovăie cînd se ştie că „nu este părtaşă la nici o crimă şi nu păleşte la faţă din cauza nici unei învinuiri"**.

Din conştiinţa cea bună un astfel de izvor tîşneşte. „Dacă inima noastră nu ne poate mustra cu nimic, avem curaj în faţa lui Dumnezeu" (*I Io*. 3, 21). După acestea să ai nădejde bună şi tare în ce priveşte marile bunătăţi pe care urmează să le afli.

8. *Dumnezeu poartă de grijă cuvioşilor săi*

Dumnezeu răsplăteşte într-o anumită măsură virtutea şi faptele bune, precum şi pe cei care le îndrăgesc, încă de pe pămînt şi din viaţa aceasta; precum zice Isaia (3, 10): „Spuneţi dreptului că, de vreme ce a fost bun, va mînca roada ostenelilor sale". Drepţii se află sub supravegherea lui Dumnezeu, şi el îi învăluie cu dumnezeiasca lui pronie, le primeşte rugăciunile la

* Iuvenalis, *Sat*. X, 363–364.
** Horatii, *Epist*. I, I 61.

Buna-ştiinţă a ascunsului inimii

Căce întîi înţelepciunea din sine a într-adîncului inimii (adecă a bunii-ştiinţă a ascunsului inimii) îndemnare spre bucurie aduce. Că de vréme ce a omului suflet singur lui precum să cade cinsteşi, drept să fie vieţuind, îi mărturiséşte şi încă acmu (într-acesta veac adecă) lucrurile-şi precum trebue şi să cuvine că le lucriadză îi svitéşte: „Dintr-acéia a sufletului nepovestită fîntînă, linişte, bucurie şi veselie izvoréşte, pre toate, a toate lumeştilor întrecînd desfătări şi covîrşind desfrînări" (*Pildele* gl. 15, sh. 5). Aşijderea şi pace întru înlontruri, în céle dinlontru gîlcevi, prea mare odihnă şi linişte iaste. Mai vîrtos că „singură înţelepciunea numai bucurie fără grije vécinică stă, şi macar că unele ca în chipul nuorilor împotrivă să pun, dară niceodată nuorii pe dzi biruesc, adecă niceodată înţelepciunea de la cineva să biruiaşte" *(Seneca, Cartea 27)*[193]. Căci „numai pre o cărare, prin a înţelepciunii adecă mijloc, a odihnii vieţi adevărat să arată". De-ciia cătră împotriviri şi împoncişeri nepovestite agiutoriu să rădică şi împotriva a făcătorilor de rău, a răilor voroave şi năpăşti hireş de aramă
109v zid să face. | Nemică (rău) într-ascunsul inimii ştiind, „de vreo vină nu să va stidi, nici de vo pobrozire faţa i să va gălbeni"[194].

Dintr-acelaşi a bunii-ştiinţe a ascunsului inimii izvor ca acesta curge. „De nu va, pre voi, inima voastră vinovaţi da, încredinţare aveţi cătră Dumnădzău" (mărturisind svîntul Ioan, *Cartea 1* gl. 3, sh. 21). Şi după aceasta nedéjde bună şi vîrtoase pentru prea mari bunuri şi izbînde carele sint să afle.

8. *Dumnădzău drepţilor, curaţilor le are de grije*

Înţelepciunea dară şi bunele fapte şi pre cei de unele ca acéstea iubitori, Dumnădzău, preabunul, pre o parte încă pre pămînt, într-această de acmu viiaţă îi cu daruri dăruiaşte, şi precum dzice Isaiia: „Dziceţi direptului, de vréme ci-au fost bun, ca roada lucrurilor sale să mănînce" (gl. 3, sh. 10). În paza lui Dumnădzău sint curaţii; acesta pre singură a sa

vremea cuvenită, îi ascultă cu bucurie şi îi scapă de orice primejdie. De asemenea, el îi apără necontenit de duşmanii lor; sînt vădite şi pururea neuitate exemplele lui Dumnezeu faţă de cei drepţi pentru faptele lor bune, precum Enoh, care a fost răpit de pe pămînt ca să nu vadă moartea, la fel Iona, care a fost păzit
110r teafăr în fundul mării, Ilie, care s-a înălţat| către cer, Lot, care a fost păzit de pîrjolul Sodomei, Daniil, care n-a fost vătămat cu nimic de colţii leilor, ca şi tovarăşii săi, care au stat în văpaia cuptorului din Babilon, Petru şi Pavel, care au fost scăpaţi printr-o minune din temniţă şi alte multe nenumărate asemenea acestora, fără să mai pomenesc de Iosif, de David, de Iezechiel şi de ceilalţi (vezi *Ps*. 34, 37, 91, 99, şi 145 la sfîrşit). Purtarea neprihănită îi este omului mare ajutor şi sprijin. Cine se teme de Dumnezeu cu teama pe care trebuie să o aibă un fiu faţă de părintele său, acela nu se sperie de nimic. Am văzut că toate conlucrează spre bine celor care îl iubesc pe Dumnezeu (*Rom*. 8, 28). Iar moartea celor drepţi trebuie socotită ca o datorie a firii lor trecătoare, aşa că pentru ei moartea nu este cumplită, ci o odihnă dorită.

9. *Răsplata virtuţii este viaţa veşnică cea de sus şi prea fericită*

Cu toate că bărbaţii virtuoşi [numiţi mai sus] n-au folosit cele pe care lumea le socoteşte drept bune, după această viaţă muritoare, şi anume, îndată după moarte vor primi în ceruri, numai din darul lui Dumnezeu, slăvita cunună a virtuţii, adică fericita viaţă veşnică în care se împlineşte deplina şi desăvîrşita desfătare. Dacă pe pămînt omul doreşte să trăiască un timp oarecare în belşugul bunurilor pămînteşti,|
110v cu cît mai mult se cuvine să dorească şi să preadorească omul, ca muritor ce este, ca salvîndu-se dintr-această lume muritoare, să ajungă prin multe lupte la lumea mai curată şi cerească a sufletului inteligibil*, purtînd trup duhovnicesc**, cu veşmînt nestri-

* τῆς νοητῆς ψυχῆς.
** πνευματικὸν σῶμα.

pronie preste dînşii întinde şi lăţéşte, rugile lor la vréme de triabă puse cu bunăvoe îi ascultă; pre dînşii din primejdii îi opréşte şi-i scoate. Aşijderea, de vrăjmaşii lor nepărăsit îi apără. A lui Dumnădzău cătră drepţi, de ale sale de binefaceri pilde la arătare, şi de pomenire stau, precum Enoh din pămînt, ca moarte să nu vadză, primenit; aşijderea Iona, în adîncimea
110r şi lăţimea apelor păzit; Ilie, cătră ceriu | rădicat; Lot, din a Sodomului ardere mîntuit; Daniil, din fălcile leilor şi cu a lui trii soţii, din mijlocul parăi a Vavilonului cuptoriu nemică betejiţi; Petru şi Pavel, din temniţă, cu de mirat socotială, izbăviţi şi alte multe, nenumărate, acestora asémenea. Pentru Iosif, David, Iezechiil, şi altele, să le trec, caută *Psal.* 37, 91, 99, 145, la sfîrşit. Neimăciunea mare agiutoriu şi sprijinială iaste. Cine de Dumnădzău cu fiiasca frică să teame, acela de nemică de altă să sparie. Celora ce pre Dumnădzău iubăsc, toate, (încă şi célea ce réle să par) împreună să lucriadză spre bine (*Romani* gl. 8, sh. 28). Moartea celor drepţi, în loc de datorie a firii ceii săvîrşitoare, iaste să să socotiască lor nu straşnică, ce plăcută odihnire, adecă răpaos le iaste.

9. *A înţelepciunii, a bunătăţii răsplătirea, cea prea de sus preafericita viaţa vécinică iaste*

Macar că oamenii înţelepţi cu célea carile în lume bune să socotesc nu s-au slujit, însă lor după această muritoare viiaţă, după însăşi moartea, acea preacinstită a înţelepciunii ceriască cunună din singur dumnădzăescul dar orînduită le rămîne. Adecă fericita vécinică viiaţă, în carea a deplinului şi a desăvîrşitului bine slujire plinită să cuprinde. De omul pre pămînt cîtăva vréme în înmulţimea bunurilor pemin-
110v teşti să ducă | poftéşte viaţă, cu cît mai vîrtos ca omul muritoriu, dintr-această muritoare zidire cu multe féliuri de nevoinţă mîntuit, în lumea acea mai curată şi ceriască, a duh simţitoriu, trup duhovnicesc tare, nestricăcios şi slăvit îmbrăcat purtînd de poftit şi

căcios, puternic şi slăvit (*I Cor*. 15, 43—44). Tot aşa, urmînd faptele cunoaşterii şi ale virtuţii, el (adică omul) moşteneşte din plin toate cîte îi sînt trebuincioase, fără să-i lipsească nimic, este purtat către marele şi preabunul Dumnezeu şi spre contemplarea lui prealuminoasă şi se învredniceşte să devină părtaş lui (adică lui Dumnezeu) şi fiului său unul născut şi sfinţilor săi îngeri; încununat cu slavă cerească şi împărătească, el se odihneşte în desfătări şi bucurii neînchipuite, adevărate şi neîntinate de nici o tulburare sau strîmtorare, bucurii care dăinuie veşnic şi nu pier niciodată (*I Pt*. 1, 4, 7—9, precum şi *Ps*. la sfîrşit; *I Tes*. 2, 12; *II Cor*. 4, 17; *II Tim*. 2, 10). Astfel, prin sfinţenie omul devine părtaş al dumne-
111r zeieştii firi (*II Pt*. 1, 4), într-aşa măsură încît, din om, aproape devine Dumnezeu.| Acesta este binele cel mare, aceasta este fericirea cea de sus; faţă de contemplarea căreia toate lucrurile pămînteşti par deşarte şi amestecate cu multe nenorociri; şi sînt cu adevărat josnicii şi deşertăciuni.

Cu nădejdea unui astfel de bine omul virtuos, căpătînd putere, este în stare să se înfrîneze de la faptele rele şi viclene (*II Cor*. 7, 1) şi chiar (dacă a săvîrşit) aceste fapte, să se curăţească (*I Io*. 3, 3) şi trebuie să se ajute cu virtuţile. De asemenea, se cade „să sporească în lucrul Domnului, bine ştiind că osteneala sa întru Domnul nu este deşartă" (*I Cor*. 15 la sfîrşit [58]). Căci Domnul nostru Isus Hristos, fiul unul născut al lui Dumnezeu, uns cu harul lui Dumnezeu şi trimes oamenilor, a făgăduit acestea, şi a întărit sfînta lui *Evanghelie* prin învăţături adevărate. Astfel, „cucernicia pe toate le stăpîneşte, avînd noi făgăduinţa vieţii prezente şi a celei viitoare" (*I Tim*. 4, 8), care viaţă viitoare veşnică „Dumnezeu cel ce nu minte a făgăduit-o sfinţilor săi" (*Tit* 1, 2). Gîndeşte-te, deci, nu merită cucernicia să fie atît de preţuită, chiar dacă se obţine cu osteneală? Pentru care ar trebui mai

prea de dorit iaste (*Corint.*, *Cartea 1* gl. 15, sh. 43, 44). Aşijderea, lucrurilor ştiinţii şi a înţelepciunii lucruri urmînd, toate lui (omului adecă) de triabă fiitoarele deplin moştenind, de nemică lipsit, cătră preabunul şi preamarile Dumnădzău şi cătră a lui străluminată privire trimis cu dînsul (cu Dumnădzău adecă); şi cu a lui unul născut fiu şi cu svinţii lui îngeri, cu întriagă părtăşie învrednicit cu slava ceriască şi împărătiască încununat, cu desfătări şi cu veselii de a omului fire neagiunse, neamăgitoare şi cu vreo neîndemînă a turburării neamestecat, în véci stătătoare şi nici odănăoară trecătoare (*Petru*, *Cartea 1* gl. 1, sh. 4, 7, 8, 9 şi iarăşi *Psal.* 16 la sfîrşit; de-ciia *Cătră Thesalonic*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 12 şi încă *Cătră cor.*, *Cartea 2* gl. 4, sh. 17; şi mai dzice *Timoth.*, *Cartea 2* gl. 2, sh. 10). Aşea ca omul, prin svinţenie dumnădzăeştii firi părtaş să fie (*Petru*, *Cartea 2* gl. 1,
111r sh. 4), şi pînă într-atîta cît din|om mai Dumnădzău să să facă. Acesta iaste binele cel mare, acesta iaste cea prea de sus fericire, cu a cărora priviri toate pămînteştile bunuri deşearte şi în greutăţi amestecate să văd şi adevărat că blăstămăţii şi deşertări sint; cu a căruia bine nedéjde, însufleţatul înţeleptul om singur pre sine de la răutăţi şi de la rélele fapte a să război (*Cătră cor.*, *Cartea 2* gl. 7, sh. 1), şi-ncă cu acéstea fapte a să curăţi (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 3, sh. 3). Cu a înţelepciunelor şi a bunătăţilor trebuinţă a să agiutori îi trebue. Aşijderea i să cuvine a să înmulţi în lucrul Domnului, ştiind că: „Osteninţa sa să nu fie în zădar în Domnul“ (*Cor.*, *Cartea 1* gl. 15, sh. în sfîrşit). Căci Hristos Domnul, fiiul lui Dumnădzău, unul născut, de la Dumnădzău însămnatul şi la oameni trimisul, aceasta au făgăduit şi cu adevărate învăţături în a sa svîntă *Evanghelie* au întărit. Aşeadară: „Curăţăniia preste toate iaste lesne, avînd făgăduinţa aceştii de acmu şi a ceii fiitoare vieţi“ (*Cătră Timoth.*, *Cartea 1* gl. 4, sh. 8), pre care viiaţă vécinică: „Fiitoare drepţilor au giuruit Dumnădzău, a minţi neştiutoriu“ (*Tit.* gl. 1, sh. 2). Socotéşte dară, nu iaste atîta de a

111v degrabă să strigăm împreună cu poetul:| „Să mai stăm la gînduri dacă să sporim virtutea prin fapte?"

VERS

Mergi, om bun, acolo unde te cheamă virtutea,
mergi cu ferice pas;
Multă răsplată pentru virtute vei lua,
pentru ce șovăiești?*"

Pentru aceasta dar amintește-ți întotdeauna de cele veșnice. Răsplata aceasta cerească a virtuții, înțeleasă ca nădejde mare și sigură, aduce sufletului o mare odihnă, la fel cum magnetul nu se liniștește decît îndreptat spre pol. (Polul este o stea căreia moldovenii îi zic „fusul", și în jurul acesteia se învîrtește cerul; ea nu se clintește niciodată, ci se învîrtește în loc, și spre ea este atrasă piatra magnetului.)

Cugetă în primul rînd la binele cel săvîrșit, care rămîne de-a pururi. Cucernicia naște din ea nădejdea neîndoielnică a vieții veșnice, și tot ea generează nădejdea deplină a vieții acesteia. Vezi dar ca totdeauna să te nevoiești și să tinzi prin faptele tale către cinstea ce-ți stă înainte. Cugetă să vezi ce efect are pentru lucrători și pentru ostași nădejdea de a primi răsplata? Să nu lipsească neclintita credință a nădejdii în făgăduințele lui Dumnezeu, să nu ți se clatine încrederea, căci ea va îndulci orice osteneală, cît de amară ar fi ea. |

112r 10. *Păcatul este spurcat și urît*

După aceasta trebuie mai ales să ne gîndim și să cercetăm care este și în ce fel este pricina potrivnică virtuții și păcatul. Crima sau păcatul de moarte este încălcarea legii dumnezeiești, înlăturarea și părăsirea socotelii celei drepte și cinstite; o corupere a sufletului omenesc prin fapta cea rea sau o molimă contagioasă datorită faptei spurcate; o boală istovitoare a sufletului, mai cumplită decît boala trupească, atunci cînd omul nu trăiește așa cum trebuie și așa cum se cuvine, nici nu se abate cu cinste de la rău, ci devine

* Virgilii, *Aeneis* VI, 806.

să cinstirea curățiia? macar deși cu osteninţă. Pentru aceasta, mai vîrtos iaste de strigat cu poeticul: |
111v „Și-ncă să socotim înțelepciunea a o lăţi cu faptele?"

Pase (om bun) unde înțelepciunea te chiamă,
pasă cu picior fericit,
Mari de bine răsplătiri ești să iai. Ce stai?

Pentru aceasta, dară, de céle vécinice pururea să-ţi aminte aduci. Această a cereștii de bine răsplătire, prea mare și vîrtoase nedéjde cu mintea fiind cuprinse, sufletului mare odihnă aduce. Precum pietrii magnisului nu iaste odihnă, fără numai în *polus* (polos iaste stiaoa căriia îi dzic moldovénii fusul prin carele ceriul să învîrtéşte, carea niceodată nu să clătéşte, numai tot într-un loc să învîrtéşte, spre carile piiatra magnisului trage[195]. Mai denainte bunul săvîrşit caută, carile fără săvîrşit rămîne a vécinicii vieţi, neîndoita nedéjde din sine curăţie naşte, şi curăţiia iarăşi deplin a aceştii vieţi nedéjde naşte. La această ţintă ţie înnainte puse, întru faptele tale totdiauna la dînsa a te nevoi şi a te întinde caută. Caută de vedzi nedéjdea luării de cinste între lucrători şi-ntre oştaşi ce lucriadză. Nedejdii, credinţa vîrtoase să nu-i lipsască, sau încredinţarea pentru dumnădzăeştile făgade să nu să smintiască, căci acéstea pre fietecare osteninţă, macar cît de amară, îndulci-o-va. |

112r 10. *Păcatele spurcate şi grozave*

După aceasta, mai vîrtos de socotit şi de chitit iaste, înţălepciunii, adecă bunătăţii, împotrivă pusă răutatea şi păcatul, ce şi-n ce féliu iaste? Vina sau păcatul de moarte iaste a legii dumnădzăeşti călcare, de la driapta şi cinstita socotială abatere şi părăsire; iaste sufletului omenesc, prin răutate, stricăciune, sau prin spurcare, spurcată spurcăciune; iaste rea a sufletului boală, decît a trupului mai pătrimă. Dacă omul nu vieţuiaşte cum trebue şi cum să cade, nici cu cinste să apără, slugă şi rob trupeştilor pofte să face, şi pre

robul şi sluga plăcerilor trupeşti, neputîndu-le stăpîni; din cauza acestora mintea omenească se zăpăceşte, pierzîndu-şi nobleţea şi, zăpăcindu-se din cauza lor, omul devine fără judecată, asemănător multor animale, şi chiar mai rău decît animalele, pentru că face răul cu bună-ştiinţă şi cu voia lui. Acest păcat este asemănat de poeţi cu vrăjitoarea Circe, care cu licoarea din paharul ei îi prefăcea pe oameni în animale. Aşadar, prin păcat, omul ajunge asemenea demonului, adică Diavolului şi duhurilor rele (*I Io.* 3, 8; 8, 44; 6, 70), de care lucru trebuie să ne ferim cu străş-
112v nicie, „căci orice om care păstrează| în sufletul său fie şi o singură răutate face loc Diavolului în inima sa" (*Efes.* 4, 27). Curăţeşte-ţi dar sufletul de lăturile scîrbavnice ale păcatelor, spală întinările acestea şi caută să vindeci şi să însănătoşeşti aceste boli. O, cît de nesocotiţi şi de smintiţi sînt cei care ţin ca trupul să le fie frumos alcătuit, împodobit, arătos şi falnic, dar cel mai adesea îşi lasă sufletul urît, necurat şi neîmpodobit.

11. *Truda virtuţii e trecătoare, dar murdăria păcatului dăinuie*

Socoteşte că de vei face un lucru cinstit, deşi cu trudă şi osteneală, după ce l-ai făcut, truda şi osteneala vor trece, însă cinstea rămîne. Tot astfel, de vei face ceva murdar pentru o plăcere, plăcerea trece, însă murdăria rămîne, după cuvîntul lui Caton cel bătrîn şi al lui Musonius (*Către Gellius*, cartea XVI, cap. 10).

12. *Să ne gîndim la urîţenia păcatului altora, adică să luăm exemple de la alţii*

Dacă în noi înşine vedem prea puţin necurăţia şi urîţenia păcatului, în exemplul oferit de alt păcătos le putem vedea ca într-o oglindă. Nu în zadar şi fără folos odinioară lacedemonienii, pentru a-i dezbăra pe copiii lor de la beţia cea scîrboasă, obişnuiau să îmbete odraslele robilor lor, aducîndu-le apoi înaintea ochilor propriilor lor copii, ca să vadă faptele urîte pe care le făceau aceia.

dînsele a stăpîni neputérnic; prin carile mintea omeniască turburîndu-să, din statul său cade. De-ciia cu dînsele mai multe adăogîndu-să, nebun să face, multelor dobitoace asémenea; încă decît dobitoacele mai rău, de vréme ce ştiind şi vrînd face răul. Aceasta de stihotvorţi prin Ţerţin, făcătoarea de otravă însămnată iaste, carea cu băutura păharului ei pre oameni în dobitoace îi primeniia[196]. Aşeadară omul, prin păcate, singur pre sine demonului, adecă Diavolului şi duhului prea rău, asémenea să face (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 3, sh. 8 şi gl. 8, sh. 44 şi gl. 6, sh. 70). De carile noi foarte
112v tare a ne feri trebue, că: „Care om vreo răutate | oarecarea cu sufletul iaste păzind, Diavolului în inima sa loc arată" (*Efes*. gl. 4, sh. 27). Curăţéşte dară sufletul tău de spurcatele a răutăţilor lături, spală imăciunele acéstea şi boalele acéstea a tămădui şi a însănătoşea nevoiaşte. O, cît de nesocotiţi şi nebuni sint carii trupul său frumos alcătuit, împodobit şi mîndru stolit a fi poftesc, iară pe suflet mai mult grozav, necurat şi nenpodobit a fi lasă!

11. *A bunătăţii sau a înţelepciunii greutate să rădică, iar a păcatului spurcăciune rămîne*

Socotéşte că de vei ceva cu cinste, macar cu osteninţi şi cu greutate face, după acéia osteninţa şi greutatea să va duce, iară cinstea rămîne. Aşijderea, de vei ceva scîrnav cu pofta face, pofta să duce, iară spurcăciunea rămîne din dzisa lui Caton marele şi a lui Musonius (*Către Ghelius*, cartea 16, gl. 10)[197].

12. *A păcatului grozăvie sau stricăciune la alţii iaste de căutat, adecă de la alţii pildă să iai*

Pre a păcatului spurcăciune şi grozăvie, de o cineva la sine puţin véde, în pilda a altui cuiva păcătos ca-ntr-o oglindă a o privi poate. Nu întru deşert şi fără ispravă odănăoară laconii, fiilor săi celor tineri, din necinstita beţie a-i întoarce vrînd, pe hiloţi robii îmbătîndu-i, cu fapte necinsteşe înnaintea ochilor lor a-i pune obiciuiţi era.

Aşadar, cînd vezi pe cineva care făptuieşte lucruri necinstite şi necuvioase, vezi-te| şi pe tine, nu cumva
113r eşti şi tu ca el? Şi nu socoteşti oare că răutăţile tale sînt asemănătoare răutăţilor lui? Lucrul de care rîzi şi de care îţi baţi joc la alţii tu să nu-l faci, ci, ţinînd seamă de relele văzute la ei, îndreaptă-ţi-le pe ale tale, şi învaţă să te păzeşti, făcîndu-ţi paznic din primejdiile altora.

13. *Fapta urîtă a păcatului are urmări rele*

Nu te uita la începutul, ci la sfîrşitul păcatului, nici nu te gîndi la cele dintîi, adică la începutul plăcerilor pămînteşti scîrnave şi prea mincinoase şi la desfătările întunecate, care par blînde şi bune, ci întoarce-te şi gîndeşte-te la sufletul tău, ca să vezi ce urmează după săvîrşirea păcatului; anume că, după ce se răcoresc şi încetează poftele pe care păcatul ţi le-a poruncit să le faci, datorită urîţeniei păcatului săvîrşit sufletul ţi-e năpădit de ruşine, căinţă şi durere amară, care omului cunoscător îi sînt ca o caznă şi ca o pedeapsă (vezi *Rom.* 6, 21).

14. *Conştiinţa rea mustră omul pe faţă*

Aici intervine şi conştiinţa cea rea, pentru că raţiunea sufletului îl ocărăşte şi îl dojeneşte pe om, adică pe trup, pentru faptele rele pe care le săvîrşeşte împotriva legii minţii (*Rom.* 2, 15). Căci chiar dacă s-ar găsi cineva care să nu-şi dea seama de faptele sale
113v rele, mintea lui e| ca un acuzator, ca un martor şi un judecător al conştiinţei rele, ba chiar ca un pedepsitor şi călău (vezi la [Iuvenal], poetul satiric, XIII)*.

Această muşcătură a conştiinţei rele este ca viermele care roade pe dinăuntru, ca o primă încercare a caznei de pe urmă a păcatelor, cu care va pedepsi Dumnezeu apoi pe răufăcători (vezi la istoricul Tacitus, acolo unde scrie despre Tiberius în *Anale*, cartea VI, 6; despre Nero, vezi cartea XIV, 10). Şi iarăşi este adevărat că „cel ce păcătuieşte — precum spune Seneca, *Ep.* XCVII — să tremure", adică să se teamă.

---

* Iuvenalis, *Sat.* XIII, 1—4.

Vădzind dară tu pre cineva lucrů necinsteş şi
113r necuvios făcînd, | vedzi-te şi pre tine, au nu şi tu într-acela chip eşti? Sau răutatea aseamenea răutăţii lor lucredzi? Ce la altul ocărăşti şi defaimi, aceasta tu nu face, ce din streinele (adecă a altora) de tine prăvite greşéle, pre ale tale îndreptiadză şi a te păzi te învaţă, ca pre tine streinele primejdii păzit să te facă.

13. *A păcatului réle faceri, réle aduce céle mai de apoi*

A păcatului nu începutul, ce sfîrşitul îi caută. Nici fruntea, adecă încépérea acelor ce cu îmblîndzire peminteştile scîrnave şi mincinoasele dezmierdări şi umbricioasele lesniri să arată să iai aminte, ce spre a sufletului privire te întoarce, ca după făcutul păcat să vedzi ce-i urmadză. Adecă, că după ce poftele, carele păcatul a să face porunciia, să răcesc şi să lipsesc, atuncea denaintea spurcăciunii păcatului făcut, ruşinea, căinţa şi a sufletului amara durére vine, carile la omul cunoscătoriu în loc de muncă şi de pediapsă îi sint (caută *Cătră rîmléni* gl. 6, sh. 21).

14. *Reaoa ştiinţă a ascunsului inimii pre om probozéşte într-arătare*[198]

Aicea cea din ascunsul inimii reaoa ştiinţă să cuprinde, de vréme ce cuvîntul sufletului pre om, adecă pre trup, pentru réle facerile lui cătră a inimii pravile îl pobrozéşte şi-l dojenéşte (*Romani* gl. 2, sh. 15). Că, deşi nici un om a rău facerilor sale iaste
113v ştiutoriu, ce mintea ta, a aceii réle | dintr-ascunsului inimii ştiinţe în loc de cercetătoriu, de martur şi de giudeţ încă, şi în loc de muncitoriu şi de pedepsitoriu îi iaste (caută-se Tineris, *Satira 13*)[199]. Aceasta a rélii dinlontrul inimii ştiinţe muşcare ca rodzătura viiarmelui dinlontru iaste. Şi iaste ca cum ar fi o gustare mai înnainte a celor mai de pre urmă a păcatului munci, cu carile mai pre urmă de rău făcătorii de la Dumnădzău sint să să ciarte (cérce-să Taţius, *Pentru Tiberius Analius*, cartea 6, gl. 6 şi *Pentru Neron*, cartea 14, gl. 10)[200]. Şi iarăşi adevărat iaste: „Cela ce greşéşte să tremure“, adecă să să tiamă, dzice Seneca (*Cartea* 97).

Pedepsele

Dar odioasa făptuire a păcatului nu se mărgineşte doar la atît, ci „ea aduce şi multe suferinţe păcătosului" (*Ps*. 32, 10) şi „nu au bucurie necredincioşii" (*Is*. 57, 21 *Efes*. 5, 6). Căci chiar în viaţa aceasta îi încearcă Dumnezeu cu necazuri de tot felul şi cu boli; alteori, iarăşi, în numeroase împrejurări, chiar şi peste drepţi vin din partea oamenilor chinuri de nesuferit şi fără milă.

Dar cînd le vine păcătoşilor pedeapsa din urmă? Cînd se va sfîrşi lumea, cînd va trece această viaţă vremelnică, la acea nemincinoasă judecată de apoi a
114r lui Dumnezeu, la care| nici o scuză nu le va fi de folos şi nu vor avea nici un mijloc de scăpare. Atunci necredincioşii (o, vai!) care n-au vrut să-i placă lui Dumnezeu (o, nenorocire!) nu numai că se vor despărţi de acel bun mult dorit pe care l-ar fi putut agonisi în viaţa lor, adică fericirea şi viaţa cerească, din care vor fi izgoniţi (*I Cor*. 6, 10); *Galat*. 5, 19—21; *Apoc*. 21, 27) (o, amară despărţire!), dar se vor şi scufunda prin dumnezeiască urgie (o, pedeapsă de nesuferit!) în rîul focului, în care vor arde cu grozave dureri (o, cumplită pedepsire!) şi vor fi chinuiţi cu fel de fel de cazne împreună cu povăţuitorul şi amăgitorul lor, Diavolul, ceea ce înseamnă a doua moarte, „de la care nu au nici o scăpare" (*Mt*. 13, 42; *ibid*. 25, 41—46; *II Tes*. 11, 8—9; *Evr*. 10, 27; *Apoc*. 20, 15; 21, 8). Această moarte este „simbria şi plata păcatului", şi ea se dă numai celor păcătoşi (*Rom*. 6, 23) [pentru că] „de trăiţi după trup, veţi muri" (*Rom*. 8, 13). „Apoi, pofta o dată concepută naşte păcatul, iar păcatul o dată săvîrşit naşte moartea" (*Iac*. 1, 15). Păcatul pentru cîtăva vreme este plăcut ca mierea amestecată
114v cu venin, dar consecinţele| poftelor, care luptă împotriva sufletului, sînt tot aşa, mai întîi miere şi apoi venin(*I Pt*. 2, 2), şi ca tîlharii, care după ce întîlnesc pe trecători şi le arată, chipurile, prietenie, obişnuiesc de-i răpun, ca şi sirenele (acestea se numesc „fete de mare"), care se spune că prin cîntecele lor dulci şi mîngîietoare îi îneacă şi îi scufundă pe cei ce călăto-

Pedépsele

Și nu numai într-atîta facerea rea a păcatului să sprijenéște, ce: „Multe durori păcătosului" (*Psal.* 32, sh. 10)[201]. „Și nu iaste pace necuraților" (*Isaiia* gl. 57, sh. 21; *Cătră Efes.* gl. 5, sh. 6). Încă într-această viață de la Dumnădzău, cu féliu de féliu de boale și de greutăți să ciartă și alte date cu multe féliuri de tîmplări iarăși de la oameni cu nesuferite munci și aceasta făr de blîndéțe; încă și drepților, unele ca acéstea a le vini aduce tîmplarea. Ce acea prea grea a păcatului muncă păcătoșilor rămîne. Cînd? Cînd veacul acesta să va sfîrși, viața aceasta trecătoare va tréce la acel nemincinos mai de pre urmă
114r giudeț dumnădzăesc, | la carile nice o pricină de price le va folosi, nici o șuvăire, nici o aciuare sau supt pămînt fugire vor avea. Atuncea necurații (o, de văerat iaste!) carii lui Dumnădzău a plăcea n-au vrut (o, de tînguit iaste!) nu numai de preabunul bine să vor despărți (o, cît de jalnică despărțire!), pre carile în viața lor a-l agonisi îl putea, adecă: „Viața fericită ceriască de la carea să vor opri" (*Corint.*, *Cartea 1* gl. 6, sh. 10; *Galat.* gl. 5, sh. 19, 20, 21; *Apocal.* gl. 21, sh. 27). Ce încă cu dumnădzăiasca urgie (o, nesuferită durére!) osîndiți în pîrăul focului să vor arunca, nu fără mari durori ardzind (o, cumplită muncă!) și cu féliu de féliuri de pedépse împreună cu ducătoriul și amăgitoriul lor, Diavolul, să vor chinui. Carea moartea a doa iaste, „din carea vreo eșire nu să va mai da!" (*Math.* gl. 13, sh. 42 și iarăși gl. 15, sh. 41, 46; *Thesal.*, *Cartea 2* gl. 11, sh. 8, 9; *Evreii* gl. 10, sh. 27; *Apocal.* gl. 20, sh. 15 și iarăși gl. 21, sh. 8). Moartea aceasta iaste a păcatului simbrie sau liafă și: „Numai păcătoșilor să dă" (*Romani* gl. 6, sh. 23); „De veți după trup trăi, muri-veți!" (*Romani* gl. 8, sh. 13); „Pofta după ce să încépe prăséște păcat, iară păcatul făcut naște moarte" (*Iacov* gl. 1, sh. 15). „Păcatul la vréme plăcut iaste, ca miiarea amestecată cu venin.
114v Cea mai de apoi | a poftelor celor ce cu sufletul războiu bat, într-acesta chip iaste" (adecă întîiu miiare, apoi venin) (*Petru*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 2). Și precum

fesc pe mare. În felul acesta Ioav l-a înjunghiat cu spada pe Amisai, arătîndu-se în chip făţarnic prietenos, aşa încît acesta nu se păzea de el (*II Imp.* 20, 9—10). Iată dar:

VERS

Gîndeşte-te la cele ce sînt vătămătoare
Şi scapă-te de ele chiar de-s atrăgătoare!

15. *De mare folos e să-ţi aminteşti de scurtimea vieţii acesteia*

Se cuvine deci să ne gîndim şi să ne amintim mereu de sfîrşitul apropiat al vieţii acesteia trecătoare, „căci viaţa aceasta este asemenea aburilor, care abia apar, şi îndată se risipesc" (*Iac*. 4, 15), şi însuşi omul este asemenea „ierbii înflorite, care pentru foarte puţină vreme este proaspătă şi verde, dar îndată se vestejeşte şi putrezeşte" (*Is*. 40, 6[—8]; *Iov*. 14, 2; *Ps*. 103, 15—16). Nimeni nu-şi poate făgădui lui însuşi ziua de mîine, căci nu ştie ce-i va aduce a doua zi. „Spune-mi tu, cel ce dormi, nu e oare cu putinţă să nu
115r te mai trezeşti? Spune-mi tu, | cel treaz, nu e oare cu putinţă să nu te mai culci? Spune-mi tu, cel ce pleci, nu e oare posibil să nu te mai întorci?" etc. (Seneca, *Ep*. XLIX). De aceea: „Gîndeşte-te că vei trăi puţin şi că viaţa ta este cît o zi" (Seneca, *Ep*. CI)*.

VERS

Cel-de-Sus pentru tine — să crezi — ziua a luminat-o**
Viaţa de mîine departe-i; deci astăzi trăieşte!***

(Dacă ai timp, vezi *Ps*. 95, 7)

Numai acela vieţuieşte cu adevărat care trăieşte cu cinste şi sfinţenie; deci este adevărat că, pentru a te înfrîna de la cele dăunătoare, „nimic nu-ţi poate fi mai de folos decît gîndul la scurtimea vieţii şi la neştiutul sfîrşit al acesteia" (Seneca, *Ep*. CXIV, la sfîrşit).

---

* βιβλίῳ ρα = „în cartea 101". La fel în ref. precedentă şi *passim*.

** Horatii, *Epist*. I, IV, 13.

*** Martiali, *Epigrammata* I, XV.

tîlharii, cei ce în chip de priiatini pre călători tumpinîndu-i, a-i omorî sint obiciuiţi, aşea precum şi sirinele (acéstea să chiamă féte de mare)[202] pre cei ce pre mare înnoată cu ale lor blînde şi mîngîioase cîntece precum să fie înnecat şi afundat să grăiaşte, într-acesta chip Ioav pre Amasa cu blînd chip tumpinîndu-l, nepădzindu-să, cu sabiia l-au pătruns (*Cartea 2, Samoil,* adecă *Împărăţ. 2* gl. 20, sh. 9, 10). Iată dară:

STIH

Carile sint de stricăciune le socotéşte;
Macar cît de plăcute ar fi, liapădă-le!

15. *Scurtimea vieţii aceştiia de pomenit, şi pomenită, mult foloséşte*

De-ciia de pomenit şi de socotit iaste scurtimea şi fugirea aceştii peminteşti vieţi. Pentru căci: „Această viaţă asémenea aburului iaste, carile în scurtă vréme să arată şi îndată piére" (*Iacov* gl. 4, sh. 14). Şi „Singur omul otăvii înflorite asémenea şi în puţinteluşe vréme să prospetiadză, înverdzéşte, însă prelesne veştedzéşte şi putredéşte" (*Isaiia* gl. 40, sh. 6). „Nime pre cea de mîne dzi a-şi făgădui poate, căci neştiuta sară ce aduce nu ştie". „Spune-mi, cela ce dormi, poţi să nu
115r te mai deştepţi? | Dzi-m, cela ce eşti deşteptat, poţi să nu mai dormi de acmu? Dzi-m, cela ce te duci, poţi să nu te mai întorci? Spune-m, întorsule, poţi să nu te mai duci?" şi alte (Seneca, *Cartea* 49). Şi cătră acésta: „În scurt a trăi şi pre toate dzilele numai o singură viaţă socotéşte!" (Seneca, *Cartea* 101).

VERŞ

Pre toată crédе dzua ţie să o fie luminat prea de susus.
Prea tîrdzie iaste viaţa cea de mîine, trăiaşte astădzi![203]

(Dacă ai vréme, caută *Psal.* 95, sh. 7.)

Numai acesta dară adevărat trăiaşte, carile cu cinste şi cu svinţenie vieţuiaşte. Adevăratdară că: „Spre a tuturor lucrurilor contenirea nemică nu-ţi va folosi ca ades gîndirea a scurtului traiu şi a cestuia sfîrşitul neştiut" (Seneca, *Cartea* 114, la sfîrşit).

De aceea, deci, „curățirea vieții tale și a zilelor tale nu o lăsa în nădejdea zilei nesigure de mîine, sau a vîrstei adîncii bătrînețe, sau a zilei morții tale" ([*Is.*]*Sir.* 5, 8). Nu pofti să trăiești atunci cuvios, cînd urmează să părăsești viața. La acest lucru mult folosește următorul

VERS

Nu zăbovi niciodată cu fapta;
Pagubă-i amînarea celor ce-s gata !*

Cu cît te vei obișnui mai mult cu deprinderea păca-
115v tului, | întărindu-te și înrădăcinîndu-te în fapta rea, cu atît mai greu vei putea să o dezrădăcinezi. Păzește-te deci ca nu cumva să te duci la nunta Domnului în zadar, împreună cu fecioarele acelea nebune, după ce se va fi închis ușa (*Mt.* 25). Oricine ai fi tu cel ce știi că te-ai folosit rău de darul lui Dumnezeu, cugetă, este oare cazul să-ți dăruiască Dumnezeu din harul său vreme de pocăință și de întoarcere? „Ceea ce rar se poate vedea și auzi" (*Is.* 55, 3; *Ps.* 32, 6). Ferește-te să nu dai floarea vieții tale Diavolului, ca la urmă să aduci Domnului doar tulpina goală. Dar după păcat să nu cădem în deznădejde, căci avem pildă a întoarcerii și a pocăinței, nici să nu ne încredem peste măsură, căci sfîrșitul vieții noastre este nesigur și neștiut. Nici să socotești că ai să te lași de păcat atunci cînd păcatul te va lăsa pe tine.

16. *Moartea este aproape, și nu se depărtează*

Sfîrșitul și despărțirea de această viață, adică moartea ne vînează și ne urmărește mereu; chiar dacă sîntem destul de sănătoși și puternici, ea este în stare să ne doboare în fiecare ceas, fără să mai aștepte vîrsta coaptă a bătrîneții, după cum ne învață experiența zilnică.

VERS

Cînd? nu se știe; dar că vom muri cîndva este lucru lămurit**. |

* Lucani, *De bello civ.* II.
** Cp. Cato major, *Moriendum certo est, et id incertum an eo ipse die.*

Pentru aceasta dară: „Curățirea a vieții și a obiciailor tale, pe nedéjdea a neadevăratii dzile de mîine, sau la cea mai de pre urmă a bătrînéțelor vîrstă, sau în dzua morții tale să nu te lași!" (*Sirah* gl. 5, sh. 8). Nu atuncea drept a viețui să-ți fie voia, cînd îți va fi din viață pogorîrea. Aicea mult foloséște aceasta:

STIH

Lase zăbăvirile, pururea au stricat a depărta céle gata.

Cu cît mai îndelung cu deprinderea păcatului te
115v vii îndeletnici, cu atîta mai cu anevoe, dintr-a|cea rea slujire întărită și-nrădăcinată îți va fi a dezrădăcina[204]. Păzéște-te să nu cumva la Domnul și a lui nuntă cu fétele céle nebune a mérge silești după ce ușea s-au închis (*Math*. gl. 25, sh. [1-13]). Carele ești cela ce știi că rău te-ai slujit cu darul lui Dumnădzău (socotéște), oare iaste să-ți dăruiască Dumnădzău din darul său vréme de căință și de pocăință? „Carea rar știută și adeverită iaste" (*Isaiia* gl. 55, sh. 6; *Psal*. 32, sh. 6). Feréște-te să nu, floarea vieții tale demonului, dai și de-ciia numai hlujerile Domnului a aduce să-ți fie voia. Ce după greșală (după păcat, adecă) să nu, la oceanie, cădem, căci a pocăinții și a căinții pildă dată ne iaste; ce nice să prea nedejduim, căci sfîrșitul vieții noastre neștiut și neadeverit iaste lăsat. Și nici atuncea păcatul a-l părăsi să gîndești, cînd singur păcatul pre tine te părăséște.

16. *Moartea apropiitore și netrecătoare*

Sfîrșitul și despărțirea aceștii vieți, adecă moartea, totdiauna ne gonéște și ne întăréște. Aceasta pre noi, încă cît de sănătoși și de tari în fietecare ceas, îndată a ne călca poate, și vîrsta cea matoră și bătrînă neașteptînd, precum dovada cea din toate dzilele ne învață.

STIH

Cînd, neadevărat; odată a muri, adevărat. |

116r Întotdeauna, deci, trebuie să fim gata pentru nunta care va fi, ca să nu ne surprindă nepregătiți. Căci în felul în care ne va găsi, așa ne va înfățișa înaintea înfricoșătoarei și nepărtinitoarei judecăți a stăpînului nostru. Prin urmare, de vreme ce mai ai de trăit, trăiește așa cum ți-ar plăcea să fii în ceasul morții. Atunci nu-ți vor ajuta desfătările cu care ai petrecut și ai agonisit păcate. „Cu aceasta să te împotrivești zilei morții: să-ți moară răutățile înainte de tine" (Seneca, *Ep*. XXVII). Dacă iubești viața, fii pregătit, pentru ca moartea să nu poată găsi în tine nici cea mai mică miasmă.

Încă în viață fiind, este nevoie să mori, ca mort să trăiești. Învață-te, dar, să mori mai-nainte de a muri*.

Moartea celor drepți nu înseamnă sfîrșitul cel mai de pe urmă al lucrurilor, deși în mod simplu așa se spune (că mor); căci ea [moartea] nu este decît o trecere de la hotarele acestei muritoare vieți pămîntești pe celălalt tărîm al vieții nemuritoare, fericite și cerești. Este un lucru foarte de dorit ca moartea să te găsească cînd ești dedat virtuții și meditației lucrurilor lui Dumnezeu (Epictet, *Către arieni***, cartea LIII, cap. 5). Prin urmare, ce trebuie? „Ca să te găsească
116v moartea fericit, | învață să trăiești drept. Ca să poți trăi cu dreptate, învață să mori." „Căci dacă s-ar afla moartea zilnic înaintea ochilor tăi, nu te-ai mai gîndi la cele de lut, adică la cele pămîntești, nici n-ai mai pofti cu nesocotință lucrurile lumești" (Epictet, [*Manualul*], XXI).

17. *Adu-ți aminte de sfîrșitul tău și în veci nu vei păcătui* ([*Is*.] *Sir*. 7, 38)

Între cele dintîi și cele din urmă ale morții, rămîne judecata lui Dumnezeu (*Evr*. 9, 27), cînd Domnul nostru Isus Hristos, trimis ca judecător de Dumnezeu,

* Andrea Wissowatius, *De hominis vera beatitate consectanda*, în *Stimuli virtutum*, p. 107.

** πρὸς ἀρειανούς, (cartea VIII, cap. 5), traducere greșită influențată de textul românesc, care redase pe *apud* (=„după") prin *către*.

116r Totdiauna dară, spre a nunții[205] venire gătiți a fi ne trebue, ca să nu, nepregătiți, apuce. Căci în ce chip ne va cuprinde, într-acela chip denaintea strașnicului și nefățarnicului a lui Hristos giudeț a ne giudeca ne va pune[206]. De vréme dară ce vréme de viețuit ai, viețuiaște ca cum în ceasul de moarte ai vrea să viețuiaști; în ceasul morții, acélea nemică îți vor agiuta, pentru carile cu poftele te-ai îndeletnicit și păcate ai agonisit. „Cu aceasta împotriva dzilii morții să stai: mai denainte de tine, răutățile tale să moară" (Seneca, *Cartea* 27). De vréme ce viață poftești, dă-i de te gătéște ca moartea prea puținéle de mirosit a afla să poată.

STIH

Mort să viețuiaști, viu îți trebuie a muri,
Deprinde-te dară pînă a nu muri, a muri.

Moartea drepților nu iaste în rîndul cel mai de pre urmă a faptelor, macar că prostéște așea dzice (adecă moare), ce cel de la aceștii muritoare pemintești vieți hotar, la acel a nemuritoarii și fericitii cereștii vieți margine iaste trecut. De poftit lucru iaste, cu silitoare voințe, de la moarte în privala lucrurilor lui Dumnădzău a întra (Epictitus, *Către ariani*[207], Cartea
116v 53, gl. 5). Dară ce trebue? Ca fericit pre tine moartea | să te apuce, învațe-te a trăi. Ca să drept a trăi poți, învață-te a muri. De ți s-ari, în toate dzile, denaintea ochilor moartea afla, nemică de céle de lut, adecă pemintești, ai gîndi, nici fără socotială de céle pemintești macar cevași ai pofti (*Epictit.*, *Enchiridion*, gl. 28)[208].

17. *În toate faptele tale adu-ți aminte de céle mai pre urmă*[209] *și în véci nu-i greși (Sirah gl. 7 în sfirșit)*

Între acéste dară de pre urmă, și mai denainte de moarte și după moarte giudecata lui Dumnădzău stă (*Evrei* gl. 9, sh. 27), cînd Domnul nostru Iisus Hristos,

va judeca viii şi morţii în strălucita zi a venirii lui (*Tim.* 4, 1). În vremea aceasta cele ascunse acum ale oamenilor, dezvăluindu-se, se vor da pe faţă, astfel încît el „să răsplătească pe fiecare după faptele sale" (vezi *Rom.* 2, 5—10 şi *II Tes.* 1, 6—9). Aşadar, această zi care va să vie, a Domnului, şi judecata sa de apoi, oricît ar întîrzia, tot nu va trece. Pentru cei drepţi ea va fi veselă, dar pentru necredincioşi va fi tristă şi întunecată (vezi *Mat.* 25, 31 şi 46). Aşteptînd deci această zi, să ne învăţăm a trăi curat, drept şi cuvios, ca în acel înfricoşător ceas al judecăţii să ne aflăm neîntinaţi de păcate şi nevinovaţi (2 *Pt.* 3, 11, 14).

18. *Să nu te clinteşti din credinţa ta din pricina puţinei fericiri a celor necredincioşi*

Aşadar, omul cuminte găsindu-se cu o bună întoc-
117r mire şi| stare [interioară], nu are motiv să se clintească, să se schimbe şi să se tulbure, văzînd că în viaţa aceasta pămîntească norocul pare să favorizeze, pentru puţină vreme, scopul celor necredincioşi. Căci nefericitul noroc al acestora nu este adevărat şi statornic, ci mincinos şi deşert, şi se va preface iarăşi într-o mare nenorocire. Şi cu toate că dumnezeiasca mînie, adică pedeapsa, pare să-i urmărească cu oarecare întîrziere şi cu picior împiedicat, dar odată şi odată tot îi va ajunge, iar întîrzierea le-o va compensa cu povara chinurilor.

VERS

Cu cît se ridică mai sus,
Cu atît cade mai greu.

(În sensul acesta gîndeşte-te la spusele *Psalmului* 1 la sfîrşit, *Ps.* 37 şi mai ales *Ps.* 71.)

19. *Să nu te turburi de necazurile drepţilor*

Nu există nici un motiv ca soarta oarecum potrivnică a celor drepţi pe acest pămînt să despartă şi să îndepărteze pe cineva de la deprinderea virtuţilor. Căci, după cum se vede, nu numai că aceştia se împărtăşesc puţin din bunătăţile acestei lumi, dar sînt şi

de la Dumnădzău giudeţ pus în străluminată din ceriu venirea sa, „giudeca-va viii şi morţii" *(Timoth., Cartea 2* gl. 4, sh. 1). În care vréme „acéste de acmu acoperite, acoperemînturile rădicîndu-se, să vor descoperi, unde fietecui după a sa faptă să va plăti" (caută *Romani* gl. 2, sh. 5, 6, 7, 8, 9, 10; şi *Către Thesal, Cartea 2* gl. 1, sh. 6, 7, 8, 9).

Aceasta dară a vinirii lui Hristos dzi şi a giudeţului de apoi fiinţă, macar cît de tîrdziu, însă nu va tréce. Dreptilor dară véselă, iară necuraţilor tristă şi întunecoasă va fi (caută *Math.* gl. 25, sh. 31 şi sh. 46). Aceasta dară fără greş aşteptînd, curăţéşte, drept şi svinţéşte a vieţui de învăţat ne iaste, ca: „La acel groznic ceas, neîntinaţi de păcate şi nevinovaţi să ne aflăm" (*Petru, Cartea 2* gl. 3, sh. 11, 14).

18. *Să nu te clăteşti în credinţă pentru scurta norocire a necuraţilor*

Nu iaste dară pentru ce bărbatul cu inima întriagă,
117r în bun | aşedzămînt şi în bună alcătuire fiind, să să clătiască, să să mute şi să să turbure, pentru căci celor necuraţi cîteva dzile într-această peminteascä viaţă norocul a le cură să véde; că acestora nărocită norocire, nu adevărată şi stătătoare, ce mincinoasă şi zburătoare iaste, carea iarăşi în mare să va întoarce mişălătate; şi macar că dumnădzăiasca îzbîndire (răsplătire adecă) cu încetat pas şi cam cu împiedecat picior pre dînşii a-i goni să véde, numai oarecînd tot îi va agiunge, şi zăbăvirea cu a muncii greime va răsplăti.

STIH

Prea-prea rădică-să înnălţătură,
Cu mai grea să cadză cădzătură.

(Caute-se iarăşi pentru această socotială dzisele *Psalmului* 1 la sfîrşit, şi *Psal.* 37 şi mai vîrtos *Psal.* 71.)

19. *Să nu te turburi de asuprélele dreptilor*

Nici iaste pentru ce pre cineva de la a bunătăţilor învăţătură, acela a direptilor pe pămîntul acesta can împotrivă sorţ să desparţă şi să-l depărtédză, căci

obişnuiţi să fie necăjiţi şi încercaţi cu supărări şi amărăciuni, cu lipsirea de bunurile, averea şi chiar de viaţa lor.

Are Dumnezeu, judecătorul lumii, motivele proniei sale despre care vom vorbi în altă parte. Aşa a arătat
117v mai demult | că se întîmplă bărbaţilor drepţi, sfinţilor proroci şi însuşi fiului său, unul născut, precum şi apostolilor şi celorlalţi sfinţi mucenici (vezi *Evr.* 11, 36—38). „Nu este netedă calea spre stele, pe aici se cuvine să umble bărbaţii cucernici"*. Prin calea cea strîmtă se cuvine să intrăm în viaţa veşnică cea fericită"(*Mt.* 7, 13—14). „Suferinţele şi răbdarea necazurilor sînt pricina şi materia virtuţilor", adică aceasta este calea spre stele, adică spre cer (vezi la Seneca, unde scrie *Despre providenţă)*. Aşa să lupte şi să se pună la încercare cei aleşi, „pentru ca să se arate virtutea, iar răutatea să se ruşineze". Celor ce iubesc pe Dumnezeu chiar şi cele care par rele le ajută spre bine (*Rom.* 8, 18, 28). Nu avem de meditat atîta asupra intrării în viaţa aceasta, cît asupra ieşirii din ea. Şi „nu trebuie să privim atîta cu ochii trupeşti la cele care se schimbă acum în lume, cît trebuie privite cu ochii sufletului cele viitoare, care vor fi veşnice în ceruri" (*2 Cor.* 5 la sfîrşit [18]). În felul acesta, suferinţele şi chinurile lumii pe care le îndură cineva din cucernicia sufletului se răsplătesc cu mare cîştig. Şi care este neguţătorul acela înţelept care ar refuza aceasta? |

118r 20. *Fără credinţă nimeni nu e fericit*

Trebuie să credem cu certitudine că dacă, potrivit poruncii lui Dumnezeu, săvîrşim virtutea şi sfinţenia, nu numai că putem agonisi culmea fericirii prin harul şi darul său, dar şi că de nu ţinem această cale, nu putem cu nici un chip obţine această fericire. Lucrul acesta ni-l arată limpede dumnezeieştile cuvinte ca, de exemplu, la *Evrei* 12, 14: „Păziţi sfinţenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu"; şi: „De nu va prisosi dreptatea

---

* Andrea Wissowatius, *De hominis vera beatitate consectanda*, în *Stimuli virtutum*, p. 127.

aceştea nu numai căci cu bunurile aceştii lumi puţin a să părtăşi să văd, ce încă mai vîrtos despărţirea bunurilor şi a voii slobode, a desfătării şi-ncă şi a singurii vieţi multe răutăţi, nevoi, a priimi şi a suferi sint obiciuiţi.

Are Dumnădzău ziditoriul lumii drepte pricini a chiverniséIii sale, pentru carile într-alt loc vom dzice, |
117v precum odănoară aceasta preabunilor bărbaţi, svinţilor proroci şi singur fiiului său unul născut, apostolilor şi svinţilor mucenici a să tîmpla au arătat (caută *Către evrei* gl. 11, sh. 36, 37, 38). „Spre stéle, moale, pemintească cale nu iaste, pe aceasta înnalţii, drepţii iaste să margă". La acea fericită vécinică viaţă, „prin îngustă cale iaste de întrat" (*Math*. gl. 7, sh. 13, 14). Pătimirea şi a greutăţilor suferire, pentru bunătăţi iaste pricină şi materie — adecă aceasta iaste calea spre stéle, adecă la ceriul — (caute-se Seneca unde scrie *Pentru pronie)*[210]. Aşeadară, aleşii să să deprindză şi să să ispitiască, căci „bunătatea să ivéşte şi să răutăţile ruşiniadză". Că ceia ce iubăsc pre Dumnădzău (încă şi céle réle) spre bine împreună să lucriadză (*Către romani* gl. 8, sh. 18, 28). „Nu atîta întrarea, pre cît eşirea aceştii vieţi iaste de cercat. Şi nu atîta acélea carele în lume acmu cu ochii cei trupeşti sint de prăvit, precît céle fiitoare în ceriu vécinice cu ochii sufletului sint de oglindit" (*Corin*., *Cartea 2* gl. 5, sh. în sfîrşit). Aşeadară, acéstea ale lumii greutăţi şi pentru a sufletului curăţie suferite pătimiri, cu mare dobîndă să vor schimba. Care dară, înţelept neguţătoriu fiind, acéstea va lepăda? |

118r 20. *Fără curăţănie, nime fericit*

Întru adevăr de credzut iaste, că nu numai prin a lui Dumnădzău mai denainte prin scrisoare însămnate porunci, ca bunătăţii şi svinţ-enii căci ne vom închina, pre acea desăvîrşit a sa bună facere, cu darul său, întru fericire a agonisi vom putea; ce mai vîrtos, căci fără această de păzit temelie ca pre un vîrtos zidiu de nu le vom păzi, pre acéleaşi aşea cum să cade a le agonisi nu putem. Aceasta frumos dumnădzăeştile

voastră mai mult decît a cărturarilor și a fariseilor, nu veți intra întru împărăția cerurilor" (*Mt.* 5, 20); și: „De nu vă veți întoarce și nu vă veți face ca pruncii, nu veți intra întru împărăția cerurilor" (*Mt.* 18, 3); „În acel Ierusalim nou și ceresc nu va intra nimic spurcat, care să întineze" (*Apoc.* 21, la sfîrșit [27]). În locurile sfinte nu ajung să locuiască decît sfinții; cînd s-a aflat Diavolul locuind în ceruri, a fost azvîrlit de acolo în străfundurile iadului, căci a păcătuit. Iar tu, cu sarcina păcatului împovărat, nădăjduiești să te sui în acel loc înalt? Într-acolo nu se află altă cale
118v și altă poartă decît aceea strîmtă și| anevoioasă pe care a arătat-o Hristos și a călcat-o cu sfinții săi pași. Să nu se amăgească nimeni cu nădejdea deșartă că ar reuși poate să se strecoare acolo pe furiș prin locuri ascunse. La viața fericită nimeni nu poate ajunge decît cu purtarea bună și cinstită. Dar vei prefera poate ca în schimbul unor lucruri josnice, deșarte și trecătoare ca beția, plăcerea, răzbunarea, lăcomia, să te lipsești de viața veșnică și fericită a cerurilor? Asemenea schimb ar fi, desigur, mai nebunesc decît acel al lui Glaucon, care a dat armura sa de aur lui Diomede, primind în schimb una de aramă*.

21. *Culege de la alții pilde ale virtuților*

Prin pilde asemănătoare, pune înaintea ta bărbați cuminți, credincioși, renumiți și vestiți pentru virtutea lor și, cu ajutorul sfintelor lor învățături, străduiește-te să devii asemenea lor, să-i ajungi și silește-te chiar să-i întreci. Și cu toate că este greu să se găsească cineva în care să fie întrunite în chip desăvîrșit și deplin toate virtuțile și bunătățile, tu, imitînd diferiți oameni înzestrați cu tot felul de virtuți, ostenește-te ca pe toate să le cuprinzi în tine. Așa se spune că a făcut pictorul Zeuxes, care, vrînd să |
119r picteze portretul unei femei foarte frumoase, a ales cîteva femei atrăgătoare și distinse prin frumusețea lor, și astfel a luat de la fiecare din ele partea cea mai frumoasă a feței, adică de la una ochii, de la

* Homeri *Ilias* VI, 232–236.

învață cuvinte, precum *Cătră evrei* svințeniia precum să fie de urmat: „Fără carea nime pre Dumnădzău va vedea" (gl. 12, sh. 14). „Și de nu să va înmulți dreptatea voastră mai mult decît a fariseilor și a cărturarilor, nu veți întra întru împărățiia ceriului" (*Math.* gl. 5, sh. 20). „Și de nu veți întoarce și să vă faceți ca copilașii, nu veți, în împărățiia ceriului, întra" (*Math.* gl. 18, sh. 3). „Întru acel ceresc Ierusalim macar ceva întinat nu va întra" (*Apoc.* gl. 21, sh. 27). La svintele sălașe a sălășlui nu să dă a mérge fără numai celor ce sint svinți. Diiavolul, cînd în ceriu lăcuia, din ceriu în tartarul cel mai dedesupt s-au oborît pentru căce? Pentru căce au greșit. Au tu doară, cu greaoa a păcatului sarcină încărcat, la locul acel înnalt gîndești că ti vii sui? Acolo altă cale sau altă poartă nu
118v să cunoaște, fără de această | îngustă și strîmtă, carea de singur Hristos Dumnădzău[211] arătată și cu ale lui svinte urme călcată. Nu iaste ca cineva cu deșartă nedéjde singur pre sine să să amăgească, ca doară pre furiș și prin nescare suppuneri acolo a răzbi să poată. La fericita viiață, fără bine și cinsteși trăirea, altul nime poate a agiune. Au doară mai bine vii alége? Pentru lucruri proaste, deșearte și véștede, precum iaste bețiia, curviia, izbîndirea de pizmă și lăcomiia, de vécinica ceriască viață a te despărți ca să rabdzi? Cu bună samă, aceasta schimbare decît aceaia a lui Glavcus mai nebună ar fi, carile ale sale de aur arme lui Diomides le-au dat, pentru carile de la dînsul au luat altele de aramă[212].

21. *Pildele bunătăților de la alții culége*

Pentru potrivirea pildelor, înnaintea ochilor tăi oameni cu întriagă inimă și curați însămnați, sau în bunătăți vestiți, pune, și prin a lor svîntă învățătură lor a te potrivi și de asemenea a te face siléște, sau încă pre dînșii și a-i întréce te nevoiaște[213]. Și macar că anevoe iaste chip ca acela, ca într-însul toate bunătățile și înțelepciunele deplin și desăvîrșit a să afla, ce din multe féliuri de oameni, féliu de féliuri de bunătăți ție a le potrivi nevoiaște, și acélea a le cuprinde te

alta nasul, de la alta gura şi celelalte; copiind şi armonizînd toate aceste părţi frumoase într-un singur chip, el a schiţat portretul unei femei foarte frumoase*.

22. *Pilde de la cei sfinţi*

Tot aşa, pune-ţi înaintea ochilor minţii, pentru a-i imita pe cîţiva dintre cei înfăţişaţi în istorii. Din *Sfînta Scriptură* ia ca exemplu pe Avraam pentru minunata lui credinţă către Dumnezeu şi pentru ascultarea ce decurge din ea, pe Iosif pentru înţelepciune, pe Iov pentru răbdare, pe Moise pentru dispreţul faţă de avuţie şi de bogăţiile Egiptului, pe David pentru blîndeţe, pe Iezechiel, pe Iosie, pe Daniil şi pe tovarăşii lui pentru marea lor credinţă, şi aşa mai departe. Iar aceia erau într-adevăr lipsiţi de făgăduinţa vădită şi sigură a vieţii veşnice, pe care o avem noi acum.

23. *Pilde de la păgîni***

Şi de la păgîni să culegi pildele virtuţilor, de exemplu: pilda dreptăţii de la Aristide, Camillus şi Fabricius; suportarea sărăciei de la Curius, Menenius şi Quintius Cincinatus; pilda înfrînării şi | a cumpă-
119v tării, de la Belerofon, Xenocrate, Scipio şi Tiberiu; pilda răbdării şi a stăpînirii mîniei, de la Srchytas, Socrate, Platon, Phocion, Pericle, Filip regele Macedoniei şi Antigon I; exemplu de seninătate ia de la Heraclit, Stilpon şi Zenon, iar pildă de iubire a adevărului şi de a nu minţi în chip grosolan, de la Epaminondas şi de la Pomponius Atticus.

Aceste virtuţi vrednice de laudă să nu le slăveşti numai prin vorbe, ci să le şi imiţi prin fapte. Ruşine să le fie acelor creştini care se laudă cu vorba că au adevărata cunoştinţă a adevăratului Dumnezeu, cîtă vreme nu au acele progrese întru virtuţi pe care le-au arătat cei [mai sus pomeniţi], care erau lipsiţi de o asemenea cunoştinţă [a lui Dumnezeu].

---

* Cicero, *De inventione* II 1, 1.

** Cp. Erasm, *Enchiridion militis christiani*, ed. Halae, 1724, p. 101.

119r ostenéşte, precum să povestéşte Zevxis zugraful | a prea frumoasei femei chip a zugrăvi vrînd, cîteva cu frumséţea mai de frunte şi mai alése femei au fost ales, şi aşea de la fietecarea cîte o parte cea mai frumoase a féţii lor au ales (precum am dzice), a uniia ochii, a alţiia nasul, a altiia gura şi alalte. Şi într-un chip pe acéstea ale frumséţelor părţi înfurmuind şi alcătuindu-le, o prea de femée frumoasă faţă au şiruit[214].

22. *Pildele de la svinţi*[215]

Aşeadară, dintre aceia pre carii istoriile îi scriu, pre cîţiva mai vîrtos pre carii îi ştii înnaintea ochilor minţii îi pune: precum pre Avraam întru prea întriagă cătră Dumnădzău credinţă şi dintru aceasta izvorînd driapta slujbă; pre Iosif în dévestăvcie şi în curăţie, pre Iov în răbdare şi în sufferire, pre Moisii pentru nebăgarea în samă a avuţiilor şi a vistearelor Eghipetului, pre David la blîndéţe, pre Ezechie, pre Iosie, pre Daniil şi pre soţiile lui în nesămăluita curăţie i proci; carii cu toată dovada pre întărita a vécinicii vieţi făgăduinţă, carea noi acmu avem, nu au avut.

23. *Pilde de la limbi sau de la păgîni*[216]

Încă şi din limbi, adecă de la păgîni culége pilde precum: dreptăţile de la Aristides, Camilius, Fabriţius; sufferirea sărăciei de la Curius, Manenius, Cvinţius
119v Ţiţinatus i proci; cun |tenirile şi părăsirile de la Belelirofontes, Xenocrates, Schipiones, Tuberon; răbdările şi ale mînii potoliri de la Arhita, Socrates, Platon, Foţiones, Periclis, Fillipp a Machidoniii împărat (acesta au fost tatul lui Alexandru Marele)[217] şi de la Antigonul Primus; a curvii oprire de la Eraclitus, Stilpones, Zenones; adevărăciunea şi nice în glumă a minţi de la Epaminonda şi Pomponius Atticus. Acéstea de lăudat nu tot numai cu cuvîntul a lăuda, ce cu faptele a urma siléşte. Ruşine dară să, creştinilor, fie, pre adevărata a adevăratului Dumnădzău cunoştinţă cu cuvintele aruncînd, de nu vor atîtea întru bunătăţi întrări avea, precum aceştea cu cunoştinţă ca aceasta nefiind întemeiaţi s-au arătat.

24. *Pilda lui Hristos și imitarea lui*

Însă pilda cea mai înaltă și desăvîrșită a tuturor virtuților și primul model în lume a fost Isus Hristos, dătătorul credinței noastre (*Evr.* 12, 2), a cărui imitare ne-o recomandă el însuși (*Mt.* 11, 29 și 16, 24; *Io.* 12, 15) și apostolii săi, precum Pavel (*Filip.* 2, 5), care și el l-a imitat pe Hristos (*I Cor.* 11, 1), și Petru, care a scris că „Hristos a murit pentru noi, lăsîndu-ne pildă
120r ca să mergem pe | urmele lui" (*I* [*Pt.*] 2, 21), și Ioan, ale cărui cuvinte sînt acestea: „Cine spune că petrece întru dînsul este dator să umble precum a umblat și el" (*I Io.* 2, 6).

25. *Poruncile lui Dumnezeu nu sînt de neîmplinit*

Nimeni nu trebuie să asculte pe cei care, ca să-și scuze păcatele lor, susțin că este cu neputință să îndeplinească cineva faptele virtuții, să fugă de păcate și să păzească poruncile lui Dumnezeu. Lenevia oamenilor și nepăsarea lor scornește aceste pretexte și scuze. „Cauza este că nu vrea, iar pretextul că nu poate" (Seneca, *Ep.* CXXVI, la sfîrșit). Desigur, calea virtuții e aspră și grea pentru cei fără experiență, însă pe urmă ea devine ușoară, precum mărturisește Hesiod*. Iar Ioan, apostolul lui Hristos, scrie: „Aceasta este iubirea către Dumnezeu, păzirea poruncilor lui, iar poruncile lui nu sînt grele", deci cu atît mai puțin de neîmplinit (*I Io.* 5, 3). Și însuși Hristos cu nemincinoasa lui gură a spus că „jugul său este ușor și sarcina sa ușoară" (*Mt.* 11, ultimul vers [30]).

Strădania pe toate le-nvinge**,
Iar pe dînsa dragostea o deșteaptă.
De aceea preadrept e cuvîntul:
Dragostea le învinge pe toate***.

Numai să fie cu adevărat dragoste de Dumnezeu
120v și de virtute și pentru | cea mai înaltă răsplată a virtuții. O astfel de dragoste pe toate le întrece, oricît de grele ar fi ele.

* Ἔργα καὶ ἡμέραι, 288—292[286—290].
** Virgilii, *Georgica* I, 145.
*** Virgilii, *Ecloga.* X, 69.

24. *Pilda lui Hristos și a lui urmare*[218]

Ce decît toate mai cinstită și mai desăvîrșit pildă și arhetip (cap pildelor) pre pămînt, Iisus Hristos, duxul credinții noastre au fost (*Cătră evrei* gl. 12, sh. 2), a cui potrivire a face ni să poruncéște de la dînsul singur (*Math.* gl. 11, sh. 29 și gl. 16, sh. 24; *Ioan* gl. 13, sh. 15) și de la a lui apostoli, precum de la Pavel, *Cătră filippiséni* (gl. 2, sh. 5), carile și el lui Hristos au urmat (*Cătră cor.*, *Cartea 1* gl. 11, sh. 1) și de la Petru, carile au scris: „Hristos, de vréme ce au
120r pătimit pentru noi, au lăsat noaă pildă |ca urmele lui să urmăm" (*Petru, Cartea* 1 gl. 2, sh. 21), și de la Ioan, a cui acéstea-i sint cuvintele: „Cine dzice într-însul a petréce, trebue precum el a îmblat și el așea a îmbla" (*Ioan, Cartea 1* gl. 2, sh. 6).

25. *A lui Dumnădzău porunci nu dzice că sint în neputință cu paza*

Nice sint de a să ascultarea ceia carii, pentru a păcatelor învăluire, blojoresc în neputință a fi bunătăților slujbă a da, adecă păcatele a izgoni și dumnădzăeștile porunci a păzi. A oamenilor lenevire și nevrére, acéstea opréle și acéstea învăluiri aduc înnainte. „A nu vrea în pricină iaste; a nu putea înainte să întinde" (Seneca, *Cartea* 116). Iaste dară a bunătăților cale dintîi oarece can aspră și grunzoasă, ce mai pre urmă prealesne și nétedă să arată, mărturisind Isiodus. Iară Ioan, al lui Hristos apostol, au scris: „Aceasta să fie dragoste cătră Dumnădzău, ca poruncile lui să păzim; poruncile dară a lui să nu fie gréle" (numai să lipsască că sint în neputință) (*Ioan, Cartea 1* gl. 5, sh. 3). Și singur Hristos, cu a lui de adeverințe grăitoriu rost, au spus: „Giugul său a fi ușor și sarcina lui ușoară" (*Math.* gl. 11, sh. cel mai de pre urmă).

Nevoința pre toate biruiaște, iar pre nevoință dragostea o ațiță;
Pentru carea pedrept dzis iaste: pre toate biruiaște dragostea[219].

Dragostea dară cătră Dumnădzău, cătră bunătăți
120v și a bună|tăților cinstita cinste să nu lipsască. Aceastá dragoste pre toate, oricît de silnice și năsilnice ari fi, va călca și va domoli.

Trupul să ţi-l răscumperi — fier şi foc ai răbda;
Sufletul să ţi-l mîntui, ce nu ai îndura?*

Pentru ca să devii bun, trebuie să vrei cu adevărat, fără gînd ascuns, şi să vrei pe deplin acest lucru. Grăbeşte-te către virtute cu toată puterea ta, exercitează-te ca la şcoală întru cucernicie, precum recomandă Apostolul (*I Tim.* 4, 7), punînd în aceasta toată sîrguinţa, pentru ca „la credinţă să adaugi virtutea", după cum ne învaţă un alt apostol (*2 Pt.* 1, 3). Mult poate obişnuinţa, prin care toate devin mai uşoare, chiar şi cele care mai înainte, la un prim început, păreau grele. Căci „obişnuinţa este ca o a doua natură"**. Această deprindere se dobîndeşte deci prin contemplarea acelor oameni care au renăscut prin purificare, adică cei care au greşit o dată, şi apoi, pocăindu-se, s-au curăţit ca şi cînd s-ar fi născut din nou.

26. *Să nu te amăgească exemplele păcătoşilor nepedepsiţi*

Să nu te mîngîi pe tine crezînd că poţi rămîne în
121r păcat, sub motivul | că păcatele unor credincioşi au fost iertate, după *Sfintele Scripturi*. Gîndeşte-te mai ales că, o dată ce chiar acestora, care erau nişte sfinţi, li s-a întîmplat să cadă [în păcat], cu cît mai multă atenţie trebuie să umblu eu pe această cale alunecoasă. Dar şi aceştia după cădere s-au sculat, au dovedit pocăinţă şi umilinţă şi n-au mai căzut în acelaşi păcat, ba chiar au umblat cu şi mai multă atenţie şi grijă pe calea cucerniciei. Lucru pentru care Dumnezeu milostivul i-a iertat şi le-a şters greşelile trecute. Aşadar, şi tu, greşind, trebuie să te pocăieşti, şi după cum unii bolnavi au fost vindecaţi, tot aşa şi tu caută să scoţi boala pe care o ai în trupul tău.

* Cp. A. Wissowatius, *De hominis vera beatitate consectanda*, în *Stimuli virtutum*, p. 128.
** Cicero, *De finibus* V, 25, 74; *Consuetudo est quasi altera natura*.

Ca să-ţi răscumperi trupul, fier şi focuri vei pătimi;
Să fii sănătos cu sufletul, oare ce a sufferi vei tăgădui?[220]

Ca bun să te faci, a vrea ţi să cade, însă adevărat şi cu toată inima şi vîrtos, cu toată putinţa a vrea, şi cătră bunătate cu toate puterile întinde-te, învaţă-te (ca în şcoală) pre dreptate sau curăţie, precum Apostolul *Cătră Timothei* învaţă (*Cartea 1* gl. 4, sh. 7) şi încă alt apostol mai agiutoréşte (*Petru*, *Cartea 2* gl. 1, sh. 3). Cătră aceasta: „Singur pre tine, cu toată agiutorinţa învăţăturii, adaoge credinţii tale bunătate“ (*Petru*, *Cartea 2* gl. 1, sh. 5). Deprinderea mult plătéşte, cu carea toate mai pre lesne şi mai pre iuşor să fac; încă mai vîrtos célea carile la început cu nevoe a fi să pare. Iaste dară de prinderea ca o altă fire. Această dară deprindere cu privirea a oamenilor celor de a doa oară prin curăţenie născuţi să agoniséşte. Adecă ceia ce odată au greşit şi apoi, pocăindu-să, s-au curăţit, ca cum de iznoavă s-ari fi născut[221].

26. *Pildele, nu a celor ce greşesc să te amăgească, ce céle a celor drepţi cu inema sînt de urmat*

Să nu te, singur pre sine, îmblăzneşti şi în păcat
121r rămîind|să te zăbăveşti, sau aceasta pricină să dai, căci în svintele găseşti *Scripturi* precum şi drepţii o dată au greşit. Ce mai vîrtos pentru aceasta te păzéşte, de vréme ce a svinţi ca aceştea uneori lunecări s-au tîmplat, cu cît mai mult ţie cu pază întru această lunecoasă cale îţi iaste a îmbla. Însă aceştea, după căzătură, nemică zăbavă făcînd s-au sculat, căinţă şi pocăinţă făcînd, nice altădată la acéiaşi s-au întors căzătură, ce mult mai cu pază şi cu dragoste în cinstita curăţie au îmblat. Pentru aceasta, Dumnădzău milostivul, întorcîndu-să, vinovăţiile ce făcusă li-au ertat. Aşeadară, şi ţie, greşind, îţi iaste să te pocăeşti şi precum unii oarecarii bolnavi fiind s-au tămăduit, aşea şi tu boala carea înlontru trupului o ai trebue să o scoţi.

27. *Nu trebuie să păcătuim, nădăjduind în mila dumnezeiască*

De la îndeplinirea virtuţii să nu te împiedice bunătatea şi mila lui Dumnezeu, adică să nu te mai pocăieşti nădăjduind în mila sa, căci a zis Psalmistul: „Cît de bun este Dumnezeul lui Israil" dar a adăugat: „celor curaţi cu inima" (*Ps*. 73, [1]), şi în altă parte: „mila Domnului din veac şi pînă în veac faţă de cei ce se tem de dînsul, iar dreptatea lui spre fiii fiilor, spre cei ce păzesc aşezămîntul lui şi-şi aduc aminte
121v de poruncile lui să le facă | pe ele" (*Ps*. 102, 17—18[—19]). Iar apostolul Pavel aşa spune despre omul care stăruie în păcat şi speră să scape de judecata lui Dumnezeu: „Oare nu iei seama la bogăţiile bunătăţii lui şi la îngăduinţa şi îndelungata lui răbdare, necunoscînd că bunătatea lui Dumnezeu te aduce la pocăinţă? Dar cu împietrirea ta şi cu inima ta nepocăită îţi aduni mînie în ziua mîniei şi a descoperirii dreptei judecăţi a lui Dumnezeu care va răsplăti fiecăruia după faptele lui" etc. (*Rom*. 2, 4—6). Aşadar, cel ce se foloseşte rău de nădejdea în milostenia dumnezeiască, pentru ca să rămînă în păcat, este înlăturat de la milostenie. De aceea se cuvine să ne temem de Dumnezeu. Iar pentru că el este şi mult milostiv, nu avem nici un temei să deznădăjduim de darul lui Dumnezeu dacă ne pocăim, dar nici să ne bizuim pe el peste măsură dacă nu ne pocăim. Căci făgăduinţele milosteniei dumnezeieşti sînt pentru acei care se pocăiesc, iar consecinţele înlăturării [de la mila lui], adică ameninţările şi pedepsele, sînt pentru cei care nu se pocăiesc (*Rom*. 11, 22).

28. *Mult folosesc rugăciunile*

Ajutorul lui Dumnezeu şi al lui Hristos, care ne vine din cer prin Duhul Sfînt, se cade să-l cerem prin rugăciuni necontenite, calde şi îndelungate, în orice |
122r împrejurare: „Cereţi, şi vi se va da" (*Mt*. 7, 7; 21, 22). „Părintele ceresc va da Duh Sfînt celor care îl cer" (*Lc*. 11, 13; *Iac*. 1, 5). Însă cînd cerem acest ajutor

27. *Cu nedéjdea a milii lui Dumnădzău nu iaste de greşit*

Mila şi bunătatea lui Dumnădzău de la binele ce vii să faci să nu te întoarcă, adecă milii lui nedejdiuind să nu te pocăeşti, căci Psalticul şi împăratul cîntat-au David: „Adevărat, bun iaste împăratul lui Izrail (ce au adaos), adecă celora carii cu curată sint inemă" (*Psal.* 73). Şi într-alt loc: „Mila Domnului din véci în véci asupra celora ce să tem de dînsul şi dreptatea
121v lui preste fiii fiilor celora ce păzăsc légea lui şi-şi aduc aminte poruncile ca să le facă | pre dînsele" (*Psal.* 103, sh. 17, 18). Şi Pavel apostolul, pre omul în păcat rămas şi de giudeţul lui Dumnădzău că va fugi nedejdiuiaşte, aşea-l grăiaşte: „Au avuţiile (sau mulţimea) bunătăţii lui şi a răbdării şi a blîndéţii nu bagi în samă, necunoscînd pre tine că bunătatea lui Dumnădzău cătră căinţă te duce? Ce pentru împietrirea ta şi pentru inima carea a să căi nu ştie, însu-ţi ţie vistearіu îţi strîngi mîniia în dzua mîniii şi într-a ivirii dréptii a giudecăţii lui Dumnădzău, carile va răsplăti fietecui după faptele sale" (*Cătră romani* gl. 2, sh. 4, 5, 6). Aşeadară, carile cu nedéjdea milii lui Dumnădzău spre zăbăvire în păcat rău să slujéşte de la dumnădzăiasca milă să opréşte. Pentru aceasta te vii téme. Pentru aceasta celor ce să pocăesc în darul lui Dumnădzău nu iaste să nu nedejdiuiască. Şi iarăşi, celora ce nu să pocăesc în mila lui Dumnădzău nu iaste să să sprijeniască. La cei dară ce să pocăesc, făgăduinţele a bunurilor lui Dumnădzău, iară la cei ce nu să pocăesc, gătitele dumnădzăeştile urgii caută.

28. *Rugile mult folositoare*

A lui Dumnădzău şi a lui Hristos agiutoriu, carile prin Duhul Svint noaă iaste să să aducă, rugile din toată vrémea, cu toată inima, adecă slujba aceasta
122r macar în prea |strîmptori iaste să să facă: „Céreţi şi să va da voaă" (*Math.* gl. 7, sh. 7 şi gl. 21, sh. 22). „Părintele ceresc da-va Duhul Svînt celor ce-l cer" (*Luca* gl. 11, sh. 13 şi *Iacov* gl. 1, sh. 5). Şi de vréme ce

dumnezeiesc, să ne gîndim că Dumnezeu ajută pe cei ce se străduiesc, iar nu pe cei nepăsători.

VERSURI

Ajutorul iubind nevoinţa, pe leneş cine-o să ajute?
Sau cine virtutea cu somnul celui trîndav va însoţi-o?

Aceeaşi rugăciune sfîntă şi deasă, care este un fel de convorbire cu Dumnezeu, ajută mai departe ca, prin mijlocirea ei, omul să se întoarcă de la păcat şi să se înalţe spre Dumnezeu şi să se deştepte din ce în ce mai mult spre înaintarea în cucernicie şi sfinţenie. Pe lîngă acestea, dacă vrem să avem intrare neîmpiedicată spre Dumnezeu, se cade să nu ne mustre inima noastră, şi numai atunci „ceea ce vom cere vom căpăta de la el, pentru că îi păzim poruncile şi facem cele plăcute înaintea lui" (*I Io*. 3, 21—22). „Cît despre cel care îşi întoarce urechea ca să nu audă legea, rugăciunea lui este ocară" (*Prov*. 28, 9; *Is*. I, 15; *Mih*. 3, 4; *Io*. 9, 13). Roagă dar pe Dumnezeu să fii
122v curat, şi | fă-te curat, pentru ca şi rugăciunile tale să fie ascultate şi bine primite.

29. *Dobîndirea Duhului Sfînt*

Duhul cel Sfînt al lui Dumnezeu nu-l vei căpăta de la Dumnezeu dacă vei rămîne cu inima necuvioasă, întinată şi murdărită de păcate. Iar dacă ai căpătat mai dinainte acest Duh Sfînt din cer de la Dumnezeu, pentru ca să locuiască în inima ta, păzeşte-te, deoarece l-ai primit ca pe un prieten nobil, căruia îi repugnă orice murdărie, şi nu cumva prin oţelirile gîndurilor, cuvintelor şi faptelor tale ticăloase „să-l întristezi afară din cale şi să-l izgoneşti din tine" (*Efes*. 4, 30). La aceasta se referă şi cuvîntul *Înţelepciunii* [*lui Solomon*] (1, 5) acolo unde zice că „duhul înţelepciunii fuge de faptele necinstite şi se depărtează de gîndurile neînţelepte".

30. *Prezenţa îngerilor*

Îngerii lui Dumnezeu sînt cei mai înalţi în sfinţenie, căci obişnuiesc să fie trimişi din ceruri de către

acest dumnădzăesc cérem agiutoriu, socotéşte precum Dumnădzău celor ce nevoesc, nu celor léneşi, va agiuta.

VERŞ

Agiutoriul — nevoinţă iubéşte;
Cine dară pre cel deşert va agiutori
Sau somnului nelucrăreţ va îngiuga vîrtutea?

Această din toată vrémea rugă ca o împreună cu Dumnădzău vorovire iaste. După aceasta, ca acesta folos aduce ca omul printr-însa de la păcat să să întoarcă şi precum la ceriuri cu Dumnădzău s-ari rădica. Şi cu aceasta mai vîrtos cătră a svinţeniii şi a curăţiii întrare să ne agiutorim, pentru care lucru de vom vrea cătră Dumnădzău slobodă să avem mérgere, trebue inima noastră să nu ne osindiiască (şi încă) orice am de la dînsul pofti vom lua, căce poruncile lui păzim, şi carile în privirea lui sint plăcute facem (*Ioan*, *Cartea 1* gl. 3, sh. 21, 22). Carile dară uréchea sa întoarce a nu audzi pravila şi ruga lui, iaste scărîndăvire" (*Pilde* gl. 28, sh. 9; *Isaiia* gl. 1, sh. 15; *Michea* gl. 3, sh. 4; *Ioan* gl. 9, sh. 13). Roagă dară pre Dumnădzău ca
122v curat să te faci şi fii curat, | ca rugile tale să nu fie trecute şi neplăcute.

29. *Agonisirea sau avérea Duhului Svînt, de păzit*

A lui Dumnădzău Svînt Duh de la Dumnădzău nu vii lua, de vii trup necurat de păcate, întinat şi imat purta şi de-l vii mai denainte de la dînsul trimis avea; păzéşte-te ca „nu pre dînsul ca pre un oaspe carile de céle necurate să scărîndăvéşte şi să îngreţăşadză cu lăturile a rélelor tale fapte şi cu a necuvioaselor voroave şi a gîndurilor întunecări să-l întristedzi şi să-l goneşti" (*Efes* gl. 4, sh. 30). Şi mai caută, aceştii dzise socotind (*Înţeleptul* gl. 1, sh. 5), că „Svîntul Duh învăţăturii (să dzice) precum să fie fugînd de la viclenie şi să să dea îndrăpt de la nebunele gînduri" i proci.

30. *A îngerilor prezenţie, adecă totdiauna împreună fiinţă, de poftit*

Preacinstiţii cu svinţeniia lui Dumnădzău îngeri, de vréme ce bucuroşi sint de la Dumnădzău cătră

Dumnezeu la cei drepţi, ca să-i asiste şi să-i păzească (*Ps*. 34, 8; *Ps*. 91, 2; *I Cor*. 11, 10; *Evr*. 1, 14). Dacă doreşti prezenţa acestor stăpîni cereşti şi vrei ca ocrotirea lor să fie cu tine, străduieşte-te cît îţi stă în putinţă să fii asemenea îngerilor; căci *„cei ce se aseamănă obişnuiesc să se adune“* *, iar cei ce nu se aseamănă se îndepărtează. |

123r 31. *Să ne temem de ochii lui Dumnezeu*

Gîndeşte-te că niciodată nu eşti singur chiar cînd te afli într-un loc îndepărtat şi ascuns de ceilalţi oameni, căci totdeauna eşti înaintea ochilor atotputernicului Dumnezeu, de care nu poţi scăpa. Acest Dumnezeu vede „nu numai faptele tale, ci chiar şi gîndurile tale, şi încă în întunericul cel mai dens al nopţii“ (*Ps*. 138, 11). De aceea ruşinează-te să faci vreo faptă necinstită, deoarece o faci şi înaintea ochilor lui Dumnezeu, care vede toate (vezi Boetius, *Mîngîierile* [*filozofiei*], la sfîrşit**), şi Seneca, deşi păgîn, a scris minunat despre aceasta, zicînd: „În aşa fel trebuie să trăim, ca şi cînd am trăi în văzul [lumii]; aşa trebuie să gîndim, ca şi cum ar fi cineva care poate vedea în străfundurile inimii noastre, şi desigur că poate. De altfel, ce-i foloseşte omului să ţină ceva ascuns? Pentru Dumnezeu nimic nu este ascuns, el pătrunde în inimile noastre şi este prezent în gîndurile noastre“ (*Ep*. LXXXIII). Un dicton asemănător se găseşte la Epictet (*Către arieni*, cartea I, cap. 14).

32. *Şi de bărbaţii cinstiţi să ne ruşinăm*

Dar şi dacă gîndeşti că un bărbat cinstit şi vene-
123v rabil stă mereu lîngă tine şi vede toate faptele tale, bărbat faţă de care | te-ai ruşina să faci un lucru necuviincios, şi aceasta poate mult să-ţi folosească pentru înfrînarea de la răutăţi. Deci bine interpretează Seneca spusa lui Epicur: „Fă toate lucrurile ca şi cum te-ar vedea cineva“, şi adaugă: „Prin prezenţa acestuia, chiar şi cei mai desfrînaţi îşi vor înfrîna poftele, după

* Cicero, *Cato maior* III, 7: *Pares cum paribus facillime congregantur*.

** Boethii, *De consol. phil.* V, pr. VI.

drepţi a să triméte, „ca fieteunde, nelipsindu-le, să-i apere“ (*Psal*. 34, sh. 8 şi *Psal*. 91, sh. 2; şi *Cătră corinth*., *Cartea* 1 gl. 11, sh. 10; şi *Cătră evrei* gl. 1, sh. 14). Şi deacă a acestor cereşti totdiauna fiinţa a nu-ţi lipsi pofteşti, ca un înger la svinţenie şi la o potrivire a fi te siléşte ori precît vii putea. Căci fietece cu acel de asémenea sa a să iubi, iară pre cei ce nu să asamănă a-i urî sint obiciuiţi.|

123r 31. *Privirea lui Dumnădzău iaste de cinstit*

Gîndéşte precum tu niceodată de tot singur să fii, macar în loc de la alanţi privitori cît de depărtat, macar în loc cît de ascuns, căci pururea denaintea-ne a opriţilor dumnădzăeştilor ochi eşti. Acesta „nu numai faptele, ce şi gîndurile caută, macar în preaîntunecoasele ale nopţii întunérece“ (caută *Psal*. 139). Pentru aceasta, „fie-ţi ruşine orice necinsteş a face, de vréme ce toate înnaintea ochilor a privitoriului giudeţ faci“ (caută Boeţius, *Pentru mîngăiare*, la sfîrşit)[222]. Ce şi Seneca, macar că păgîn era, întru această socotială împodobit au grăit“. „Aşea iaste de gîndit, ca cum oarecine înlontrul pieptului i-ari a privi putea. Aşea adevărat iaste de vieţuit, ca cum în privală am vieţui. Că ce dară foloséşte de la om în taină a fi? Că nemică lui Dumnădzău iaste încuiat; înlontrul voilor noastre iaste şi în mijlocul gîndurilor noastre să află“ (Seneca, *Cartea* 83). Asémenea întru a lui Epictet, *Scrisori cătră ariani* să află (cartea 1, gl. 14)[223].

32. *Privirea a omului cinstit, adecă îmbunătăţimat, folositoare*

Ce încă pre un bărbat oarecarile, cinstit, cu curată greuime, de dăscălie şi de învăţătură plin, ca cum totdiauna de faţă ar fi şi toate ale tale fapte privind
123v de ţi-l vii gîndi şi nelipsit în mijlocul gîndurilor tale a fi de-l vii socoti, întru a căruia | priviri ceva a face ce nu să cade ruşine-ţi va fi, şi aceasta spre a răutăţilor oprire mult a-ţi folosi va putea. Bine, din a lui Epicurus, Seneca învaţă: „Aşea fă toate, ca cum ari privi oarecine“. Şi după acéia adaoge: „Denaintea cui, încă şi oamenii cei răi răutăţile sau binele să-şi ascundză,

cum vei face şi tu dacă te gîndeşti că te afli cu cineva în faţa căruia nu cutezi să păcătuieşti" (*Ep*. XI şi XXV).

33. *Trebuie să căutăm tovărăşia oamenilor cuvioşi*

Caută tovărăşia oamenilor virtuoşi şi cuvioşi şi fii adesea împreună cu aceştia, care prin cuvintele şi faptele lor sînt în stare să te facă mai bun şi să te ajute şi să te îndemne spre virtute (*Evr*. 3, 13 şi 10, 24—25). Păzeşte-te însă cu grijă ca nu cumva împreună cu virtuţile să-ţi rămînă şi unele cusururi, căci de multe ori şi bărbaţii virtuoşi au devenit pînă la urmă nişte stricaţi. Deci păzeşte-te ca acest lucru să nu te abată de la starea bună de mai înainte, mai ales străduieşte-te din toată inima să poţi cunoaşte pe cine să urmezi, căci „cu cel ales, ales vei fi, şi cu cel îndărătnic te vei îndărătnici" (*Ps*. 17, 29).

34. *Se cade să ocolim tovărăşia celor răi*

Dimpotrivă, fugi şi păzeşte-te de tovărăşia celor răi, ca să nu te spurce cu ciuma păcatelor| şi să te
124r ucidă (vezi *Ps*. 1). Căci „vorbele rele strică obiceiurile bune" (*I Cor*. 15, 33), iar cel ce se atinge de smoală se murdăreşte.

35. *Fugi şi fereşte-te de pricinile păcatului*

Fugi şi fereşte-te cu grijă şi cu sîrguinţă de pricinile păcatului şi de îndemnurile răutăţilor, care se ivesc peste tot în lumea aceasta în diferite acţiuni, ca nu cumva să te apuce ca nişte capcane şi să te prindă spre pierzarea ta. Umblă cu grijă pe înşelătoarea şi lunecoasa cale, ca să nu se întîmple sau să te împiedici, sau că cazi în ispită. Iar de vei cădea fie şi o singură dată în ele, întăreşte-te şi înarmează-ţi inima împotriva otrăvirii păcatului, avînd drept scuturi gînduri dumnezeieşti. Şi mai ales, pe cît îţi stă în putere, din pricina păcatului fă-ţi o pricină a virtuţii care să se opună celei a păcatului. Dacă ţi-au fost răniţi ochii, ivindu-se pricina plăcerii scîrnave, tu să ai gata înfrînarea; de vei auzi o ocară, să ai [pregătită] răbdarea, şi tot aşa şi cu celelalte (vezi *Manualul lui Epictet*,

de vréme ce tu înnaintea lui cu ceva păcat a face nu îndrăzneşti" *(Cartea* 11 şi 25*)*.

33. *Însoţirea a oamenilor curaţi sau drepţi de urmat*

„Însoţirea a aleşilor şi curaţilor oameni urmadză, şi să o agiungi o gonéşte şi cu dînşii ades te împreună, carii pre tine cu ale sale voroave şi fapte mai bun a te face ari putea, spre bunătate a te aţiţa şi spre lucrurile bune a te trage şi a te agiutori" (*Cătră evrei* gl. 3, sh. 13 şi gl. 10, sh. 24, 25). Numai cu osirdie te păzéşte să nu împreună cu bunătăţile şi nescareva răutăţi améstecí, căce de multe ori bărbaţii buni mai pre urmă s-au îndrăpnicit. Aceasta dară pe tine din cel dintîi bun stat să nu te îndrăpnicească, însă cu toată inima şi cu tot sufletul siléşte ca a cunoaşte să poţi cui urmedzi, că: „De vii aleşilor urma, ales vii fi; de vii îndrăpnicilor, îndrăpnic vii fi" (*Psal.* 17, sh. 25).

34. *De la adunarea nealeşilor, de fugit*

Aşijderea, de împreunarea nealeşilor fugi şi de
124r dînsa depărteadză-te, ca să nu te pre tine, |ca o duhovnicească lipicioasă ciumă a păcatelor, împle şi să te strice (caută *Psal.* 1 şi *Cătră corin.* gl. 15, sh. 33). Pre obicéele bune strică voroavele céle fără ispravă; de vii păcura sau cătranul atinge, ima-te-vii de dînsul.

35. *De pricinele păcatului te păzéşte şi fugi*

De pricinele păcatelor şi întărătăturile răutăţilor, carile într-această lume în multe féliuri totdiauna să tîmplă, cu întriagă dragoste şi cu vitiază osirdie te păzéşte şi te feréşte, ca nu spre perire-ţi laţurile să te apuce şi să te vineadză. Pre calea lucie şi lunecoasă, cu pază să îmbli, ca nu, poticnindu-te, în ispită şi în osîndă să te împingi. Şi iarăşi, cînd pre dînsa călătoreşti, singur pre tine te învaţă şi cu curatele gînduri, ca cu nişte scuturi împotriva a păcatului venin sufletul tău într-armadză; şi mai vîrtos din pricina păcatului, pricina împoncişatii bunătăţi înnainte îţi pune, ca cînd începi păcat a gîndi, îndată încépe binele a face, ca pre a păcatului pricinire să izgoniască. Şi iarăşi, împotriva păcatului şi a poftei spurcate, îndată domolirea,

124v cap. X).| Căci iscusitul meşteşug al omului înţelept este a schimba faptele rele în fapte bune precît cu putinţă.

36. *Să lepădăm lenevia*

Fugi de lene şi de trîndăvie ca de aşternutul Satanei. „Acestea două sînt ca o lipsă de poftă pentru bine şi ca o hrană pentru rău". Şi, dimpotrivă, obişnuieşte-ţi sufletul şi trupul la osteneli cuvioase şi întăreşte-ţi inima să îndure necazurile.

VERS

Leneşei tale minţi dă-i de lucru
Ca niciodată să nu lenevească.

Cel ce nu lucrează ceva bun se învaţă să lucreze răul, precum şi plugarul leneş; pentru că n-a strîns la timp iarba bună, se vede nevoit să umble prin buruieni nefolositoare şi prin stufărişuri încîlcite.

37. *Să ne ferim de somnul cel mult*

Înfrînează-te şi de la somnul prea mult, „căci odihna lungă hrăneşte cusururile".

38. *Să citim Sfînta Scriptură*

Cuvîntul lui Dumnezeu, scris de oameni luminaţi de Duhul Sfînt, citeşte-l şi reciteşte-l cu grijă, cu atenţie şi adeseori.

VERS

Zi şi noapte să te îndeletniceşti cu cuvîntul lui Dumnezeu*.

Vezi *Ps*. 1, 2. În această *Sfîntă Scriptură* se află ca într-o cămară cerească comori spirituale de mare preţ şi folositoare. Acolo se găsesc cuvintele Dumnezeului
125r adevărat însuşi, făgăduinţele, | poruncile, îndemnurile şi ameninţările sale, şi tot acolo stau scrise pildele faptelor bune şi rele. Acolo vedem de ce trebuie să ne ferim şi ce trebuie să urmăm. Judecăţile şi dreptăţile

* Horatii, *Ars poetica*, 268.

stîmpărarea şi călcarea să fie. De vii cuvînt rău audzi, răbdarea să alérge, şi aşea la toate (caute-să Epictet,
124v *Enchiridion* gl. 14)[224].| Încă mai vîrtos, céle réle în bine, pre cît în putinţă ari fi a le întoarce a înţeleptului iscusit meşterşug iaste.

36. *Lénea de lepădat*

De lenevire şi de trîndăvie ca de perina Satanii să fugi. „Acéstea şi bucatele, pricina a răului, plăcute sint." Pentru aceasta dară, cu cinstite osteninţe, şi sufletul şi trupul îţi agiutoréşte, şi spre a greutăţilor agiutoriu îl întăréşte.

VERŞ

Deşartei tale minţi vreun lucru-i dă
Cu dîns să să ţie, ş-aceasta-i dzi: fă!

Cine nemică bun lucriadză, rău, a face, să învaţă; precum léneşul, năimit sau argat, de vréme ce mai de cu vréme fîn bun nu strînge, în netrebnice erbi şi în gréle stuhuri îi iaste a să duce.

37. *De somnul lung încă te părăséşte*

De somnul îndelungat încă te părăséşte, „căce odihna lungă a răutăţilor stihii slujéşte".

38. *Svinta Scriptură de cetit*

Cuvîntul lui Dumnădzău, carile prin bărbaţi de dumnădzăescul duh luminaţi iaste însămnat, cu dragoste şi cu toată nevoinţa citéşte şi procitéşte sau răscitéşte.

VERŞ

Dzua şi noaptea în mîni să-ţi fie.
Sara, diminiaţa în minte să-ţi vie[225].

Caută *Psalmul* 1, sh. 2, unde dzice: „Şi în légea lui să va învăţa dzua şi noaptea". Într-această *Svintă scrisoare*, ca într-o ceriască gazofilachie, vistiiare
125r nepreţăluite |prelesne să cuprind. Acolo a adevăratului Dumnădzău sint cuvinte. Acolo a lui făgăduinţe, porunci, învăţături, urgii şi pilde de arătare să află,

acelui ceresc monarh schimbă sufletele, dau înțelepciune celor neînvățați, „luminează ochii minții" (*Ps*. 19, 8–9). De va păzi cineva această învățătură, își va face curată calea, adică viața lui, și își va curăți și îndrepta obiceiurile (*Ps*. 119, 9). Acestea se cuvine să ne fie ca niște sfetnici după pilda lui David (același psalm, vezi [119], 24; vezi și *II Tim*. 3, 15–17). Din *Sfintele Scripturi* pune-ți înainte lista virtuților, care sînt pomenite acolo și pe care le ai de păzit, și lista păcatelor, care sînt înșirate tot acolo, ca să te ferești de ele; și cercetează-te pe tine însuți, ca dacă-ți va lipsi vreuna din bunătăți să te silești să o dobîndești, iar de s-ar întîmpla cumva să ai toate relele, să iei măsuri pentru a scăpa de ele. Căci după cum nici arta medicinii, nici doctoriile nu folosesc la nimic cît timp se află în laborator și pînă nu le vei da bolnavului, iar medicul nu-l va vindeca pe bolnav pînă ce nu-l
125v va ajuta cu ele, așa și | *Sfintele Scripturi*, care sînt scrise în cărți sfinte, nu-ți vor folosi întru nimic pînă ce nu le vei pune în practică; cu alte cuvinte, nu numai să le citești, ci să și săvîrșești cele citite, și atunci abia vei avea cîștig de la ele.

39. *Să citim și alți scriitori folositori*

După *Sfintele Scripturi*, ca un adaus, ne folosește să citim și alte cărțulii care ne aduc oarecari leacuri tămăduitoare sufletului. Sînt demni de citit unii dintre scriitorii păgîni, precum Cicero, *De Officiis*, unele lucrări ale lui Seneca, *Moralele* lui *Epictet*, din Isocrate *Sfătuirea către Demonicos*; dar și unii dintre scriitorii creștini de mai tîrziu, ca Thoma Campicius, *Imitarea lui Hristos*, manualul lui Erasm *Despre ostașul creștin*, *Morala creștină* a lui Crellius, și altele asemenea se cuvine creștinului să citească. Precum albina, care culege mierea din felurite flori, se cade ca el să adune de peste tot acele sfaturi care au darul să-i folosească. „Încercîndu-le pe toate, luați ce e bun" (*I Tes*. 5, 21).

drept sau strîmb făcătorilor scrise. Acolo, de ce iaste a fugi şi ce iaste a urma vii vedea. Acéste legămînturi a acelui prea de sus monarh sufletele învîrtejesc celor necunoscători, înţelepciune le dau şi ochii minţii deşchid şi-i luminiadză. „A acestora dzise, de va neştine străjui, curată ca calea sa întoarce, adecă viaţa şi obicéele sale va curăţi şi va spăla" (*Psal.* 119). Acéstea să cad să fi noaă sfătuitori, cu pilda lui David (*Psal.* 5, sh. 24; caută şi *Car. 2, cătră Timoth.* gl. 3, sh. 15, 16, 17). *Svîn-|tele Scripturi* ţie alcătuit catalogul (izvodul) al bunătăţilor îţi aduce. Acolo carile sint să le păzéşti şi carile sint de păcat ca să le fereşti, toate cu tine le alăturiadză, ca nu cîndai vreuna din céle bune lipsindu-ţi a o agonisi să sileşti şi ca nu cîndai toate céle réle mijloace ca de dînsele să te mîntueşti îţi arată. Că precum meşterşugul doftoriei sau erbile de doftorie pînă vor fi în dughiană, celui bolnav pînă nu le vii da, nemică folosesc, şi doftorul pînă cu dînsele pe cel boliac de nu-l va agiutori nu-l va însănătoşea,
125v aşea *Svînt|ele Scripturi* în svintele cărţi însămnate fiind, pînă tu la praxis de nu le vei duce, nemică îţi vor folosi; adecă nu numai să le ceteşti, ce célea ce ceteşti să le şi faci, şi atuncea de la dînsele dobîndă vii avea.

39. *Alalţi scriitori încă de cetit prelesne iaste şi foloséşte*

După svintele slove, ca printr-o primblare şi a minţii înnoire şi alte cărticéle a citi nu strică, carile ca nişte sufleteşti însănătoşitoare şi alcătuite doftorii sint. Precum dintre păgîni nu nevrédnici oarecarii de a să citirea sint: Ţiţero, *Pentru slujbe*; a lui Seneca (unele); a lui Plutarhus, *Obicéinice*; a lui Epictitos, *Enhiridion*; a lui Isocrat, *Învăţătură cătră Dimonic* i proci. Aşijderea, dintre creştini nu puţintei, precum Thoma Cămpiţius, *Pentru urmarea lui Hristos*, a lui Erazmus, *Enhiridion*, *Pentru oştianul creştin*, *Ethica Crellii hristiiana*[226] i proci. Cuvine-să şi cade-să dară creştinului ca albina să fie, carea miiare din multe féliuri de flori ce culége şi fieteunde a strînge gătind şie céle

40. *Tot ce se străduieşte omul [să facă] să fie spre slava lui Dumnezeu*

Toate faptele noastre către aceasta trebuie să tindă, anume ca de pe urma lor să se slăvească domnul şi părintele nostru ceresc care este mai presus de toate.
126r „Aşa să lumineze| lumina voastră înaintea oamenilor, ca ei să vadă faptele voastre bune şi să slăvească pe tatăl vostru din ceruri" (*Mt.* 5, 16; vezi şi *In.* 15, 8 şi *I Pt.* 2, 12). Şi, dimpotrivă, să ne ferim ca nu cumva prin faptele noastre urîte să fie cît de cît ştirbită slava lui Dumnezeu între oameni, pentru ca să nu fie ocărîtă de către cei dinafară credinţa în care credem" (*I Tim.* 6, 1; *Tit.* 2, 5; *Rom.* 2, 24).

41. *Să nu smintim pe aproapele nostru*

Trebuie să ne mai gîndim ca nu cumva prin pildele şi faptele noastre urîte să-i stricăm pe cei de aproape ai noştri şi să-i facem mai răi. „Vai de omul prin care vine sminteala, adică vai de acela care îndeamnă pe ceilalţi la rău!" (*Mt.* 18, 7). Ceva mai mult, dîndu-le pildă prin faptele noastre bune şi cinstite, să-i aducem să imite binele sau, cum se spune, să-i zidim.

42. *Să nu luăm în seamă mulţimea celor ce păcătuiesc*

Să nu ne corupă şi să nu ne îndemne să facem răul faptul că vedem pe mulţi, pretutindeni, săvîrşind multe rele, adică să nu ne apucăm să ne luăm la întrecere cu ei, să umblăm cu ei şi să ne asemănăm cu ei, sau, văzîndu-le obiceiurile rele, să luăm şi noi ase-
126v menea obiceiuri.| „Să avem grijă să nu facem ca oile care, luîndu-se după cel ce merge înainte, ajung unde sînt conduse, iar nu unde ar fi trebuit să se ducă. Nimic nu ne aduce mai mari rele decît cînd trăim după părerea comună, considerînd foarte bune acelea pe care cei mai mulţi le acceptă cu mare uşurinţă — despre care avem multe pilde — şi trăind nu după minte, ci după asemănare."

folositoare. „Toate de ispitit și de cercat; carile sint bune, acélea de ținut“ (*Thesal.*, *Cartea 1* gl. 5, sh. 21).

40. *Învățătura a slavii lui Dumnădzău*

Toate făcutele noastre cu aceasta să tocmim ca Dumnădzău, carile domnul și cel prea de sus ceresc părinte iaste, de la dînsele să să slăvască și laudă să
126r aibă.| Așea lumina noastră înnaintea oamenilor a lumina să cade, ca să vadză a noastre bune fapte și să slăvască pre acel al nostru părinte carile iaste în ceriuri (*Math.* gl. 5, sh. 16 și *Ioan* gl. 15, sh. 8 și *Petru*, *Cartea 1* gl. 2, sh. 12). Așijderea de păzit iaste, ca nu cumva prin a noastre réle fapte slava Dumnădzăului nostru între oameni cu vreo defăimăciune să să atingă, nici pentru noi légea carea o mărturisim de alții să să blastăme (caută *Cartea 1*, *Cătră Timoth.* gl. 6, sh. 1 și *Tit* gl. 2, sh. 5; *Romani* gl. 2, sh. 24).

41. *Scandală sau pricaz celor de aproape să nu să facă*

Grijea a oamenilor vecini sau a celor de aproape a noștri să avem, ca nu pre dînșii cu pildele a fără ispravă făcutelor noastre fapte să-i dosădim sau să-i dodeim și, stricîndu-i, mai răi să-i facem. „Vai aceluia prin carile să tîmplă pricazul (adecă pricină spre răul altuia)“ (*Math.* gl. 18, sh. 7). Mai vîrtos dară, cu bunele și cinsteșe ale noastre fapte, lor pildă arătînd, ca spre a binelui urmare să-i aducem și să-i împingem.

42. *Mulțimea păcătoșilor, de nebăgat în samă*

Să nu ne, dară, pre noi, aceasta smintiască sau să ne strice, adecă văzind pre mulți multe réle făcînd și în multe răutăți îmblînd, noi încă așea, adecă ca dînșii, să îmblăm sau lor să ne potrivim, sau noi a lor réle obicée privind, rău spre acéleași obicée să ne dăm. „Aceasta iaste| de socotit, ca nu cu obicéiul dobitoa-
126v celor să urmăm celuia ce mérge înnaintea turmii, carile mărg unde le duc, iară nu unde iaste de mărs. Nici un lucru pre noi cu răutățile céle mai mari nu ne înváléște, ca cînd la voroavă ne aședzăm și céle ce prea bune ne par și de la socotială în loc de mare să primăsc,

„Nu este o judecată dreaptă că sînt mai bune cele care plac celor mulţi. Să căutăm ceea ce este bine de făcut, iar nu ceea ce este mai obişnuit" (Seneca, *Despre viaţa fericită* I şi II). „Să nu ne potrivim chipului veacului acestuia, ci să ne transformăm prin înnoirea minţii noastre" (*Rom*. 12, 2). „Iubitule, nu imita răul" (*III Io*., 11). Gîndeşte-te, deci, nu la ceea ce fac alţii, ci ca tu să faci ceea ce trebuie.

43. *Păzeşte-te mai tare de cusurul spre care înclini mai mult*

De la cusurul spre care eşti mai înclinat şi de care eşti mai mult atras opreşte-te şi depărtează-te mai tare şi mai cu grijă, ca şi cum ai folosi un frîu. Iar în constrîngerea aceasta îndreaptă-ţi uneori cu putere inima spre partea opusă, astfel încît să te afli între
127r două cusururi, asemenea lemnului strîmb| pe care, ca să-l îndrepţi, după ce l-ai încălzit puţin, îl întorci cîtva spre cealaltă parte.

44. *Să ne păzim de cele ce sînt mai plăcute trupului*

Să fii cu bănuială faţă de tot ceea ce place în chip deosebit trupului tău, care din pămînt a fost făcut şi spre pămînt înclină, adică de poftele trupeşti. Fereşte-te deci de acest blînd şi viclean duşman apropiat şi obişnuit care are chipul unui prieten, ca nu cumva, aşa cum a înşelat odinioară pe Eva, care, amăgită de aspectul frumos al fructului oprit, nu numai că a mîncat din el, dar l-a înşelat şi pe Adam, bărbatul ei, ca şi el să mănînce — tot aşa să te înşele pofta şi pe tine. Adu-ţi aminte de scrisa prorocului: „Mai adîncă este inima decît toate" ([*Ier*.] 17, 9). Pentru aceasta urmăreşte atent ţelul inimii tale ca nu cumva, sub pretextul binelui, minciuna să te atace şi să te doboare. „Dacă ucideţi prin duh faptele trupului, veţi trăi" (*Rom*. 8, 13). „Cel ce preţuieşte prea mult trupul dispreţuieşte faptele cinstite" (Seneca, *Ep*. XIV). Cel care îşi preaîndestulează trupul îşi usucă sufletul. Constrîn-

a cărora pilde multe sint la noi. Nici după socotială ce după asămînare trăim" i proci.

Nu atîta cu omeneştile lucruri bine să lucriadză, precum a mai mulţi céle mai bune plac. Să cercăm ce iaste prea bine de făcut, iară nu ce iaste obiciuit (Seneca, *Pentru viața fericită* gl. 1 şi 11). Să nu ne închipuim noi veacului acestuia, ce să ne înformuim prin înnoirea minţii noastre (*Romani* gl. 12, sh. 2). „Iubitule, nu urma ce iaste rău" (*Ioan*, *Car*. *3* sh. 11). Tu nu ce fac alţii, ce ce-ţi iaste ţie a face, acéia te nevoiaşte.

43. *De la răutatea carea mai gios te trage, de la acéia mai tare te dă îndrăpt*

Spre răutatea cătră carea, cu cît mai vîrtos eşti aproape şi plecat, cu atîta mai cu dragoste şi mai vîrtos te opréşte şi te îndărăpt trage şi, ca cu o zăbală zmîncind célea ce în partea sufletului împoncişitoare sint, cu nevoinţe le înduplecă, ca aşea în mijlocul a doaă răutăţi (adecă a lumii şi a trupului), vîrtos şi neclătit
127r să stai, precum |lemnul corogit şi strîmb (puţinteluş încăldzit) cîtva în multe părţi să îndoiaşte pînă să stea drept.

44. *De céle mai plăcute cărnii iaste de ferit*

În socotială să aibi: acesta ce-i din pămînt născut trupul tău şi spre céle pămînteşti să întinde şi ale lui pofte şi dulceţi foarte îi plac. Păzéşte-te de acest blînd şi viclian în chip de priiatin nepriiatin domesnic şi de casă, ca nu cumva precum odănăoară Eva cu a omorîtoriului pom chipeşe vidére amăgindu-se, din poamele lui au mîncat şi pre Adam, bărbatul său, spre acéiaşi mîncare au smomit. Aşeadară, pre tine trupasca poftă te va amăgi şi cu prea cumplită otravă sufletul îţi va otrăvi. Adu-ţi aminte ce iaste de Prorocul însămnat: „Istiaţă să fie inima omului preste toate" (*Ierem*. gl. 17, sh. 9). Pentru aceasta, întinderile sufletului tău foarte bine alége, ca nu cumva minciunoasele a bunurilor rîvniri vicleşug să-ţi facă şi să te trîntiască (pre carile ţie a le trînti ţi să cade). „Cu duhul, faptele cărnii omoară ca să trăeşti" (*Romani*

ge-te pe tine însuţi, în ce priveşte carnea ta, iar |
127v „trupul supune-l robiei" împreună cu Apostolul (*I Cor.* 9, 27), astfel ca, eliberat de păcat, să rămîi cu adevărat liber.

45. *Nici cele ce depind de voia noastră nu trebuie totdeauna făcute*

Chiar şi cele care nu sînt oprite înadins de către poruncile scrise şi pentru aceasta par să depindă de voia noastră să le facem, şi care în sine nu sînt rele, totuşi, dacă au mirosul păcatului, sau vreun fel de răutate în ele, abţine-te şi nu le face (*1 Tes.* 5, 22), mai cu seamă dacă pot provoca sminteală celor slabi la minte. Căci chiar dacă toate acestea par să stea în voia noastră, totuşi, nu toate ne sînt de folos, iar „creştinul liber este dator să nu se lase biruit de nici un lucru" (*1 Cor*, 6, 12 şi 10, 23). Mai ales dacă toate acestea nu sînt spre zidirea [interioară], cel care acceptă cele ce i se par de iertat încetul cu încetul va cădea în cele de neiertat, care se află aproape de ele.

46. *Păcatele mărunte să nu le socotim neînsemnate*

Nu nesocoti păcatele care ţi se par uşoare şi mici. Se obişnuieşte să se spună: „Acest păcat este de iertat, iar nu păcat de moarte", dar dacă omul se obişnuieşte cu ele şi le urmează mereu, ele stîrnesc mînia dumneze-
128r iască, te lipsesc de dumnezeiasca | împărăţie a cerurilor şi te împing spre moartea veşnică. În rîndul acestora se numără nu numai adulterul, ci şi desfrînarea, şi încă destrăbălarea şi petrecerile; nu numai omorurile, ci şi duşmănia şi cearta; nu numai beţia multă şi dezmăţul, ci şi ospeţele şi mesele bogate; nu numai furtul, ci şi zgîrcenia; nu numai defăimarea împotriva lui Dumnezeu, ci şi insultele aduse împotriva oamenilor; nu numai jurămintele false, ci şi minciunile. Vezi în legătură cu acestea verdictele lui Dumnezeu în *1 Cor.* 6, 9—10; *Galat.* 5, 19—21; *Efes.* 5, 3—6; *1 Pt.* 4, 3;

gl. 8, sh. 13). „Lucrul cinstit necinstit iaste, lîngă cela ce-i iaste trupul prea de mare grosime“ (Seneca, *Cartea* 14). A cui trup iaste în grosime, aceluia sufletul în vitionire. Putérea cărnii tu însuţi o rădică şi |
127v trupul tău (în slujbă cu Apostolul) îl tocméşte (*Cătră cor.*, *Car. 1* gl. 9, sh. 27), ca din robiia păcatului mîntuit fiind, adevărat mîntuit vii fi.

45. *Şi céle mai plăcute nu totdeauna de făcut, măcară de nu şi strică ceva*

Încă şi célea carile cu dumnădzăeştile prin scrisoare porunci date nu sint, ce încă mai vîrtos oprite, pentru aceasta să văd să fie plăcute măcară din sine de n-ar nice réle fi, ce de vor spre păcat vreun miros trage sau de vor a vreunii răutăţi chip avea, părăséşte (*Thesal.*, *Cartea 1* gl. 5, sh. 22); mai vîrtos de vor cu gîlceava sau cu scandala slăbăciunilor fi şi pentru căci toate plăcute a fi să văd, dară nu toate să cad: „Creştinului slobod să cade nice supt a unui lucru putére suppus a fi“ (*Corinth.*, *Cartea 1* gl. 6, sh. 12 şi gl. 10, sh. 23). Mai cu de-adins nu acéstea toate carile lui plăcute să văd să lucreadză, căci cela ce slobod cu dînsele să zăbăvéşte, pre acela acéle plăcute pre încet, prelesne la céle neplăcute celor plăcute vecine îl vor abate.

46. *Păcatele céle mitiutéle nu mici să să socotiască*

Macar şi céle mici păcate nu iuşuréle să le socoteşti şi mititéle a fi să ţi să pară. Prostéşte obiciuit a să dzice iaste: „Acest păcat iaste de ertat, nu iaste de moarte“. Şi macar acestora ce mici păcate să număsc, de le va omul fiinţa lor trage şi într-însele să va zăbăvi,
128r mîniia lui |Dumnădzău aţiţă şi de la ceriasca a lui Dumnădzău împărăţie să vor opri şi în moartea vécinică vor rămînea. Nu numai curvăritul şi curviia, ce şi iubostele şi ziafeturile, nu numai uciderile de oameni, ce şi neprieteşugurile şi gîlcevile, nu numai marile îmbătări şi beţii, ce şi ospéţele şi cinstele mari, nu numai furtuşagul, ce şi lăcomiia, nu numai blăstămul cătră Dumnădzău, ce şi sudalmele şi zavistiile cătră oameni, nu numai giurămînturile, ce şi minciunele, cîte una, cîte una ca pre un izvod sau catastiv sint

Apoc. 21, 8. Nu numai valurile uriaşe ale mării, venind cu repeziciune de sus, dar şi stropii picurînd cîte puţin, dar des, prin găuri, iar alteori marea multă adunată într-un singur loc sînt în stare să înece corabia. Din scînteile mici, dacă nu sînt stinse, se aprind mari pîrjoluri, care mistuie în întregime casele şi le prefac în cenuşă. „Nimeni n-a devenit spurcat dintr-o dată"*, ci treptat. Nu numai cei care sînt în întregime foarte răi şi mai nelegiuiţi decît toţi, ci chiar şi cei
128v care nu sînt buni atît cît trebui| sînt scoşi din Ierusalimul nou şi ceresc, „în care nimic spurcat şi care face urîciune nu intră" (*Apoc.* 21, la sfîrşit). Aşadar, văzîndu-te pe prima treaptă a păcatului, întoarce-te imediat şi nu căuta să urci mai sus.

47. *Priveşte mereu spre cea mai înaltă treaptă a virtuţii*

Nu te linişti şi nu te mulţumi că ai atins vreuna din treptele de jos ale virtuţii, ci înaintează neîntrerupt spre treapta de mai sus şi spre cea mai înaltă, pentru ca să fii în stare, pe cît e posibil, să te urci şi să te aşezi pe multdoritul şi cel mai bun pisc, devenind desăvîrşit. Într-acolo să tindem, ne învaţă dumnezeieştile *Scripturi* (*Mt.* 5, la sfîrşit; *Colos.* 1, 28 şi 4, 12). Frumos lucru este să ţintească cineva la treapta cea mai de sus sau să se oprească la a doua ori la a treia (dacă nu este în stare să meargă mai departe). Dar dacă nu vei ţinti cu rîvnă şi cu grijă spre treapta cea mai înaltă, poate că nici pe a doua sau a treia nu te vei putea opri. Nu este o virtute ca cineva să fie mai bun decît cei răi. Socoteşte cele ce sînt necesare adevăratei perfecţiuni. Alergînd să atingi ţinta, te opreşti la mijlocul drumului. Cînd nu faci ceea ce poţi, vei da socoteala lui Dumnezeu, care ştie bine cît poţi.|

* Iuvenalis, *Sat.* II, 63.

de socotit. Pentru acéstea la dumnădzăescul Pavel caută şi vii vedea ce ne arată (*Cătră corin.*, *Cartea 1* gl. 6, sh. 9, 10; *Galat.* gl. 5, sh. 19, 20, 21; *Efes.* gl. 5, sh. 3, 4, 5, 6 şi *Petru, Cartea 1* gl. 4, sh. 3; *Apocal.* gl. 21, sh. 8). Nu numai céle mari a undelor mării valuri carele peste usne să varsă, ce şi pre cătineluş mai ades ce pică pe corabie a înneca pot. Din mititéle scîntei, de nu să vor stînge, mare pojar să încinge şi, aţiţîndu-să, casele aprinde şi în cenuşe le întoarce. „Nime prea degrabă au fost prea spurcat", ce spurcăciunea încă prin stepene să face, precum unii puţinteluş mai răi decît buni sînt. Şi precum cei de
128v tot pătrimi de răi, aşea şi cei puţinteluş răi de la acel | ceresc nou Ierusalim să vor opri: „În carile nemică cevaş întinat sau făcînd scîrnăvie va întra" (*Apocal.* gl. 21, sh. în sfîrşit). Aşeadară, în cea dintîi a spurcăciunii stepănă vădzindu-te, îndată te întoarce, nici mai sus a te sui să cauţi.

47. *La spiţa cea mai de sus a bunătăţii neprestanno siléşte*

Aşijderea, de vii apuca a bunătăţii vreo spiţă a călca, să nu stai sau să te opreşti, ce totdiauna la cea mai de sus te întinde, şi încă la cea prea mai de sus, pre cît în putinţă îţi va fi, să te sui şi pre cel poftit şi preabun să apuci vîrv şi la săvîrşire să agiungi. Pînă unde dară iaste să ne întindem, dumnădzăeştile ne arată *Scripturi* (*Math.* gl. 5; *Colos* gl. 1, sh. 28 şi gl. 4, sh. 12). Fumos iaste acela carile la cea dintîi sau la cea a doa sau la cea a treia stepănă să întinde şi de nu vor altele mai înnainte fi, să stea tare. Însă de nu te vii la cea dintîiu totdiauna şi cu toată nevoinţa întinde, presémne nici la cea a doa, nici la cea a triia vii putea sta neclătit. Nu iaste bunătate deplin, decît cei prea răi mai buni a fi. Ce socotéşte macar unele la acea adevărată să să odihniască săvîrşire. Cînd spre ţénchiu alergi, nu în mijlocul alergăturii să rămîi. Căci cînd nu vii bărbătéşte şi pre cît poţi sili, înnaintea lui Dumnădzău aceluia ci au cunoscut pre cît ai putut, ce samă vei da?|

129r 48. *Trebuie să evităm poarta largă şi să intrăm pe cea îngustă*

În toate faptele vieţii tale gîndeşte-te că trebuie să te fereşti de poarta cea largă şi de calea cea spaţioasă (adică de purtarea desfrînată, care place oamenilor dedaţi poftelor trupeşti), cale bătută pe care mulţi umblă, dar care duce la pieire. Dimpotrivă, trebuie să intri pe poarta îngustă şi pe calea strîmtă, care duce spre viaţă (adică spre cea veşnică), chiar dacă sînt puţini cei ce o descoperă, şi mai puţini cei care, descoperind-o, pornesc pe ea, şi nespus de puţini cei care izbutesc să umble pe dînsa. (*Mt.* 7, 13—14). De aici socoteşte-te cu tine însuţi şi întreabă-te: calea pe care merg eu este oare cea strîmtă, sau cea largă? Şi după cale, dă-ţi seama unde te va scoate.

49. *Sporeşte în fiecare zi*

Sileşte-te ca în fiecare zi să înaintezi pe calea virtuţii şi să mergi tot înainte. Dacă astăzi eşti virtuos şi bun, îngrijeşte-te ca mîine să devii şi mai virtuos, şi mai bun. Cel ce nu înaintează pe ea şi nu sporeşte uşor dă înapoi şi oboseşte, căci nimeni nu-şi găseşte sporirea acolo unde a lăsat-o.

VERS

La fel ca cel care-n susul apei puternic unda
Cu vîsla supune, a mîinilor forţă lipsindu-i, |
129v Spre vale cu sila îl duce a apei putere*.

50. *Nu fi făţarnic*

Nu căuta să faci vreun lucru de cinste numai de ochii lumii, cu ostentaţie, ca să te laude oamenii, ci străduieşte-te să capeţi deprinderea lăuntrică nu a falsei şi făţărniciei, ci a adevăratei virtuţi şi cucer-

* Virgilii, *Georgica* I, 201—203.

129r 48. *Poarta, largă sau lată de ferit, iară îngustă sau strîmtă de întrat iaste*

Întru toate faptele vieţii tale socotéşte poarta largă şi calea bătută şi chipeşe de fugit să-ţi fie (adecă tocmala a vieţii plăcute cu trupeştii oameni ce să învoiaşte); pre care cale mulţi a mérge purced şi la eşire nu-i duce.

Aşijderea, poarta strîmtă şi calea îngustă pre dînsa de întrat iaste, carea la viaţa vécinică duce, macar că puţini sint carii o află, mai puţini carii aflîndu-o să între şi încă mai puţini carii, aflîndu-o şi pre dînsa întrînd, pînă la eşit să rabde (*Math.* gl. 7, sh. 13). De-ciia singur întru tine socotéşte: oare această cale numai îngustă iaste, au pre urmă mai lată iase? Şi iarăşi caută unde iaste să te ducă.

49. *În toate dzilele adaoge ceva spre folosul sufletului*

În toate dzile, nevoinţă în calea bunătăţii a întra pune şi pururea mai înnainte a adaoge şi cu bunătatea a te adaoge siléşte. De astădzi ales şi bun eşti, mîine mai bun şi mai ales a fi te nevoiaşte; că carile dintr-un loc mai înnainte nu mérge, nici mai adaoge, acela prea pe lesne îndărăpt să dă şi scade. Nime folosul său unde l-au lăsat îl află.

VERŞ

Nu într-alt chip să poate, fără cît numai cel ce în susul
129v **apii în silă cît poate caicul urnéşte,**
În lopăţi vînslind, macar prin tîm-| plare să nu cumva mînule lăsind,
Răpegiunea apii îndată-l va duce la malul dintîiu de undi-au eşit,
Încă mai silind poate să să răstoarne cu fundul în sus.

50. *Să nu fii ipocritis, adecă făţarnic*

Să nu-ţi fie voia ceva de cinste a face pre denafară şi în faţă, numai pentru ca să te de la oameni laudzi, ce te nevoiaşte ca fiinţa cea dinlontru a bunătăţii şi a curăţiii (însă nu cea făţarnică, ce cea adevărată) în tine să aibi. „A fi bun mai vîrtos să-ţi fie voia decît

nicii. „Caută mai degrabă să fii, decît să pari bun", după lauda cu care îl slăveşte Sallustius pe Cato*.

51. *Nu te uita la cele din urmă, ci priveşte tot înainte*

Oriunde ai fi ajuns în această etapă spirituală, nu te uita la cele din urmă, ci priveşte la cele dinainte, pînă unde ai încă de mers pînă la sfîrşit, unde ţi-a hotărît răsplătitorul tău Hristos să te bucuri de cununa cerească. Aşa a procedat apostolul Pavel, uitînd cele din urmă şi ţintind tot înainte (*Filip*. 2, 4).

52. *Perseverează şi rabdă spre binele sufletului, deşi îţi va fi greu pentru trup*

În buna hotărîre pe care ai luat-o odată, perseverează cu bărbăţie, statornicie şi stăruinţă, ca nu cumva tocmai cînd începi să-ţi zideşti turnul, să-l părăseşti fără a-l isprăvi (*Lc*. 14, 29—30); pentru ca nu cumva să te întorci înapoi, acolo unde ai pus mîna pe plug, |
130r adică la cele pe care le-ai lăsat în lume (*Lc*. 9, 62). În aşa fel să alergăm, încît să isprăvim calea şi să ajungem acolo unde urmărim, ca să nu ni se reproşeze: „Voi alergaţi bine, cine v-a împiedicat?" (*Galat*. 5, 7). „Să căutăm să nu pierdem ceea ce am lucrat, ci să căpătăm întreaga răsplată" (*2 Io*. 1, 8). „Cel ce a răbdat pînă la sfîrşit, acela se va mîntui" (*Mt*. 10, 22; vezi şi *Evr*. 10, 36).

53. *Să căutăm prilejurile faptelor bune*

Cînd ţi se va da prilejul să lucrezi virtutea şi să săvîrşeşti fapte bune, nu numai îmbrăţişează acest prilej, ci chiar caută-l şi mai departe şi să-l ţii cu grijă, ca să nu-ţi scape şi să nu treacă; şi atunci cînd l-ai prins, ţine-l şi foloseşte-te de el.

54. *Înfrînează-te de la începutul păcatului*

Cînd se arată gîndurile viclene, pliveşte-le îndată ca pe nişte buruieni care răsar în semănături, înainte de a prinde rădăcină, ca să nu crească şi să nu dea rod rău,

* *De coniuratione Catilinae* LIV, 6,

a te videa", cu care cuvînt Salustrius pe Caton împodobéşte[227].

51. *Nu căuta célea ce sint înapoi,* [*ci*] *célea ce-s înnainte*

Nu căuta îndărăpt, adecă ca să vedzi pînă unde şi pînă la cîte păprişte sau stadie sufletiască să fii mers. Ce mai vîrtos înnainte privéşte încă pînă unde-i cel de mărsu ţénchiu, carile de la slăvitul Hristos iaste arătat, pentru ca ceriasca slavă să apucăm. Aşeadară, apostolul Pavel făcea: céle din drăpt era uitînd, iar céle mai denainte a le covîrşi silindu-se (*Filip.* gl. 2, sh. 4).

52. *În bunătăţile sufleteşti, macară că trupéşte greu ţi să va părea, rabdă şi mult te zăbăvéşte*

Prebunul aşedzămînt sau temeiu, pre carile o dată vîrtos îl apuci, cu vîrtoase într-un loc stare şi cu răbdare îl moştiniaşte. Să nu cumva după ce vii a face turnul încépe, să nu-l faci, ce să-l desfaci. Adecă binele începînd, să nu-l neistovit laşi, sau pre cît vii fi făcut să nu-l desfaci. (La această socotială caută *Luca* gl. 14, sh. 29, 30) Nici unde mîna spre bine îţi vei întinde,
130r spre | céle carile îndrăpt sint (în lume de la tine lepădate) căutînd să o întorci (*Luca* gl. 9, sh. 62). Aşeadară să alergăm, ca alergătura să istovim şi ce gonim să agiungem, ca nu cumva vreodată să ni să dzică: „Frumos alergaţi, cine v-au oprit?" (*Galat.* gl. 5, sh. 7). „Să silim ca să nu piiardem ce am lucrat, ce ca măsura plină să luăm" (*Ioan, Car. 2,* sh. 8). „Carile va răbda pînă în sfîrşit, acesta numai va fi mîntuit" (*Math.* gl. 10, sh. 22; caută şi *Către evrei* gl. 10, sh. 36).

53. *Pricina a bunelor lucruri de apucat*

Pricina cea către bunătate şi către a lucrurilor bune facere agiutătoare, nu numai cuprindzindu-o să o îmbrăţăşedzi, ce încă şi mai înnainte ciarcă, şi cu cît mai mult vii afla, cu atîta cu toată nevoinţa o apucă. Nici ceva părăsindu-o să să veştedzască şi să să triacă, ce oriunde o vii agiunge, acolo o apucă şi în toate ale tale lucruri cu dînsa te slujéşte.

VERS

Împiedică reaua sămînţă a năprasnicei boale cît e încă nouă.
Dintru-nceput împotrivă să-i stai; nu găti tîrziu leacul,
Cînd relele s-au făcut şi mai mari prin amînare*. |

130v Abate-ţi de îndată gîndirea de la rău şi îndreapt-o spre bine. Pîndeşte păcatul, cînd se furişează ca un duşman în tine, chiar la intrare, şi împiedică-l să se furişeze; şi oricît de greu ţi-ar fi să lupţi, îndură, şi-l vei birui.

55. *Păzeşte-te în viaţa aceasta ca într-un război*

După cuvîntul lui Iov (7, 1), „Viaţa noastră în această lume este ca un război". Avem aici diferiţi duşmani care ne poartă război cu armele lor şi se străduiesc să ne izgonească de la credinţă. Aşa sînt felurítele lucruri ale lumii acesteia, obiectele plăcerilor, războiul chipurilor care ne aţîţă şi însuşi trupul nostru cu poftele-i nărăvaşe, care toate, prin păcat, sînt în stare să ne pricinuiască pieirea noastră desăvîrşită (mai cu seamă dacă vom fi fără grijă).

VERS

În aşa nevoie fiind, mai poţi oare să dormi
Şi-nconjurat de primejdii să nu le vezi?**

Nu sta, deci, ca un ostaş trîndav şi neatent faţă de o atît de vădită primejdie, ci fereşte-te, fii de-a pururi treaz, gîndindu-te la toate, de peste tot, bine
131r înarmat| şi luînd seama împotriva tuturor. Căci de nu vei lupta vitejeşte, nu vei gusta biruinţa. „Izbîndei îi place vegherea".

A greşit îngerul în cer, Adam în rai, David aflîndu-se întru harul lui Dumnezeu, iar Solomon în marea lui înţelepciune, Iuda Iscarioteanul în şcoala, adunarea şi tovărăşia lui Isus Hristos însuşi! Cei care s-au întors şi s-au pocăit au fost iertaţi, iar cîţi au stăruit în păcat au fost osîndiţi.

---

* Ovidii, *Remedia amoris*, 91.
** Virgilii, *Aeneis* IV, 560–561.

54. *Începătura gîndurilor spre păcat de părăsit*

Gîndurile céle nesocotite carile să încep, ca rélele erbi printre céle bune mai deinte, pînă a să înrădăcina, zmulge-le, plivéşti-le şi le dezrădăciniadză, ca nu cumva crescînd, stricătoare roadă să aducă.

VERŞ

A-ntra nu lăsa, pînă noaă sint, a boalii seminţe,
Împotrivă stă despre-ncepătură; tîrdziu să gătéşte
Spri-acea boală liac, prin multe zăbăvi, deaca să-ntăréşte[228]. |

130v Gîndirea despre rău îndată întoarce şi spre bine o învîrtejéşte. Păcatului ca cătră tine viitoriului nepriiatin şi spre a lui întrare împotrivă te pune, şi macară cît de puţin a-şi face loc opréşte-l şi macar cît de cu greu ţ-ari fi, luptîndu-te rabdă, că-l vii birui.

55. *Întru această viaţă ca într-un războiu să fii păzit*[229]

„Viiaţa noastră într-această lume ca un războiu iaste", precum Iov au dzis (gl. 7, sh. 1). Aicea pizmaşi mulţi şi de multe féliuri avem, carii pre noi cu ale lor arme ne războesc şi de la curăţie a ne întoarce să nevoesc. Acéstea sint multe şi în multe féliuri ale lumii lucruri şi féţele ispititoare şi singură hirişea a noastră carne, împreună cu ale sale neorînduite şi fără ispravă pofte, carile prin ale noastre iarăşi păcate noaă prăpădenie şi perire a ne agonisi pot (însă de ne vom în léne afla).

VERŞ

Au poţi, acéstea, padejuri stînd, somnul să te aţipască?
Că-mpregiurîndu-te încă şi nu mult primejdii videa-vii[230].

Nu dară léneş şi trîndav oştian să fii. Pentru aceasta dară întru acéstea de acmu primejdiuitoare primejdii totdiauna păzind şi străjuind, toate din toate părţile privind, împotriva tuturor bine într-armat şi sprejinit | să te afli. Nu vii biruinţa dobîndi pînă nu
131r te vii vitejéşte bate. „Iubéşte biruinţa pre nevoinţă".

Greşit-au îngerul în ceriu, Adam în raiu, David în bună plăcérea lui Dumnădzău, Solomon întru înţelepciune tare şi Iuda Iscariotis în şcoala, în adunarea

56. *Păzeşte-te de uneltirile Diavolului*

Cel mai de seamă vrăjmaş al nostru şi căpetenie a celorlalţi vrăjmaşi ai noştri este Satana, demonul cel rău, acel duh care s-a îndepărtat de Dumnezeu. Acest demon are putere mare, este prea meşter în vicleşug, amăgitor şi făţarnic, plin de uneltiri viclene şi de curse pe care le întinde spre nimicirea noastră. E atîta de şiret şi de prefăcut, încît se schimbă în felurite chipuri (ca Proteus sau Vertumnus)*. Uneori, ca să amăgească şi să facă rău, linguşeşte ca vulpea, alteori, „răcnind ca un leu cumplit, dă tîrcoale, căutînd pe cine să înghită" (*1 Pt*. 5, 8). El a îndrăznit să ispitească chiar pe Domnul Isus, şi aceasta nu numai o dată şi într-un singur fel. El şi pe apostoli a căutat să-i cearnă cu ciurul ca grîul (*Lc*. 22, 31), şi pentru o clipă i-a clătinat din credinţa lor statornică; încă şi pe Petru a izbutit să-l facă a tăgădui pe Domnul.
131v El e| ca un vînător iscusit, întinzîndu-şi peste tot capcanele, mrejele şi momelile, adică îndemnurile păcatelor, ca să-i prindă pe cei neatenţi; este ca un comandant de oaste preaîncercat, care foloseşte numeroase meşteşuguri ca să se războiască în fel şi chip cu oameni diferiţi. De multe ori el apare sub chipul unui gînd bun şi cucernic, pentru a-i rătăci pe oameni de la adevărata credinţă, iar uneori se preface în înger al luminii (*II Cor*. 11, 14), după cum frumos adevereşte Iacobus Acontius în cartea sa *Despre meşteşugurile Satanei***. Aşadar, împotriva unui asemenea duşman spiritual să ne înarmăm cu acea armură spirituală, pe care, luînd-o din arsenalul ceresc, ne-o dă tribunul cel mai strălucit dintre toţi al strategiei creştine (*Efes*. 6, 13).

57. *Să cugetăm la moartea Domnului*

Cugetarea cît mai deasă la crucea lui Isus Hristos, fiul lui Dumnezeu, mîntuitorul nostru, şi la cumplita

* Proteus era zeul mării, iar Vertumnus al neguţătoriei. Despre ei se povesteşte că se puteau preface în ce chip voiau (n. aut.).

** *Stratagemata Satanae*, Basileae, 1565.

și în însoțirea lui Hristos. Carii dară, căindu-să, s-aŭ pocăit ertatu-s-au; carii dară în păcat au rămas osînditu-s-au.

56. De a Diavolului meșterșuguri, de păzit

Cel mai mare și-n toată vrémea pizmaș și căpitanul a altor nepriiatini, Satana sau Demonul (adecă Dracul) iaste. Duhul împotriva lui Dumnădzău răcoșan și războinic foarte vîrtos, prea cu mare meșterșug meșter și ascuțit izvoditoriu de amăgituri și de măestrii prin spre amăgiala a oamenilor și spre a lor perire gata. Așea în multe féliuri și în multe pelițe (ca Proteus și Vertumneus)* pre sine a să schimba poate. Cîteodată, ca vulpea să lingușéște, iară cîteodată ca leul siriap răcnind și împregiur îmblînd și cercînd, pre cine să apuce (*Petru, Car. 1* gl. 5, sh. 8). Pusu-s-au și singur pre Domnul Hristos a ispiti, și aceasta nu numai o dată sau nu numai cu o tocmală; și pre apostolii lui ca cu ciurul să-i ciarnă i-au poftit (*Luca* gl. 22, sh. 31), și cu vréme din vîrtoasa credință i-au la îndoință adus. Încă pre Petru spre a Domnului
131v tăgăduire l-au adus și ca un prea|meșter vînătoriu, pretutindirea mrejile și lațurile, hranele și plăcerile păcatelor înnainte întindzindu-le, ca pre cei nepăziți să apuce și să-i răpască. Iaste ca un stratig, adecă ca un slujitoriu prea întărit în puteri și cu mulți stratigi slujindu-să, spre mulți oameni în multe féliuri războiu dîndu-le, cu multe tocméle încă și cu chipul a curatii și a bunii ispite să arată, spre a oamenilor de la adevărata și curata stare întoarcere. Căci el și în a îngerului lumini chip să mută, de carea frumos Iacov Acunțius în cartea *Pentru a Satanii îngeri sau stratigi*[232] au arătat. Pentru aceasta dară, împotriva a sufletesc pizmaș ca acesta, cu acea sufletiască armă să ne într-armăm, carea de la ceriasca armărie iaste luată. „*Arată-ne noaă* acela din a creștineștii oști oștian și bun vitiaz (Pavel, *Cătră efeséni* gl. 6, sh. 13 și acéle mai pre urmă).

---

* Proteus era dumnădzău mării și Vertunius dumnădzău neguțitoriii[231]; aceștea să tîlcuesc ca în orice chip i-ar fi voia să poate schimba.

sa moarte, mult poate folosi sufletelor lipsite de răutate, pentru ca să răstignim trupul şi să nimicim poftele lui viclene. Căci acest stăpîn al nostru, deşi era încă de pe atunci hotărît drept împărat al cerului şi
132r al pămîntului, a îndurat atîtea| mucenicii şi o moarte atît de cumplită, nu numai nespus de chinuitoare, ci şi ruşinoasă; şi le-a răbdat, deşi era fără vină, iar aceasta pentru noi, din marea-i dragoste pe care ne-a purtat-o nouă, vinovaţilor, pentru ca, plătind cu sîngele său, să ne elibereze de păcat şi de pedeapsa păcatului, adică de cea de a doua moarte. Oare nu trebuie ca noi, ca unii care am fost răscumpăraţi de el din robia cea grea, arătîndu-i deopotrivă dragostea noastră, ceea ce se întîmplă mai ales păzindu-i poruncile (*Io*. 14, 27), să ne înfrînăm de la păcate şi să păzim cucernicia, să murim păcatului şi să trăim pentru dreptate? Căci între alte motive, pentru aceasta şi-a vărsat el sîngele pentru noi (*I Pt*. 11, 24 şi 4, 1—2; *Tit*. 11, 14; *Evr*. 9, 14), şi mai ales cu scopul ca, pînă la urmă, sîngele lui Isus Hristos să ne curăţească de orice păcat, dacă vom umbla în lumină (*I Io*. 1, 7).

58. *Numele de creştin să nu fie în deşert*

Cît priveşte numele şi profesiunea de creştin, adică de ucenic şi urmaş al lui Hristos, se cuvine ca să ne
132v îndemne| pe fiecare dintre noi să nu păstrăm în deşert acest nume, fără să arătăm aceasta şi cu fapta, ca să nu se întîmple ca sub numele de creştin să ducem o viaţă de păgîn (*I Pt*. 4, 4). Căci cei care trăiesc în felul acesta, deşi îl numesc pe Hristos stăpîn al lor, nu vor fi recunoscuţi ca ai lui tocmai pentru motivul acesta, şi anume, că ei sînt „lucrători ai nelegiuirii" (*Mt*. 7, 12—13; *Lc*. 6, 46). „Ca nişte fii ai luminii, în lumină să umblăm" (*Efes*. 5, 8).

57. *Moartea lui Isus Hristos de pomenit*

A crucii lui Isus Hristos, fiiul lui Dumnădzău, mîntuitoriul nostru, şi a groznicii sale, nevinovatii morţi pomenire şi aducere-aminte, sufletului, nu a celor fără socotială, mult a folosi poate spre răstignirea hirişii cărni şi spre poftele céle réle carile cu moarte sint a să săvîrşi. Căci Domnul acesta al nostru, şi a
132r veacului împărat, şi a ceriului |şi a pămîntului stăpînitoriu, nu numai ca acéstea au sufferit cazne şi moarte atîta de groznică, nu numai duioase, ce încă şi nepovestită în cumpliciune au simţit durére (însă după trup, nu după dumnădzăire)[233] şi fără nice o cîrtire şi ca mieluşelul blînd acéstea toate au răbdat; şi aceasta, pentru a noastră pricină şi pentru a lui către noi cîrtitorii dragoste, ca pre noi, cu cheltuiala singelui său şi ai straşnicii sale moarte, de la a păcatului cazná şi muncă să ne mîntuiască. Nu să cade, nici să cuvine dară noi de dînsul ca dintr-o grea robie cu neprăţăluitul său singe mîntuiţi şi răscumpăraţi fiind, împotrivă şi noi către dînsul dragostea noastră să nu mărturisim? Cu carea mai vîrtos poruncile lui de păzit să fac (*Ioan* gl. 14, sh. 21).

Să ne lăsăm dară de păcate, şi giuruinţii să ne învăţăm şi cu dreptate să vieţuim, de vréme ce între alalte pricini, pentru aceasta svîntul lui singe l-au vărsat (*Petru*, [*Car. 1*] gl. 2, sh. 24 şi gl. 4, sh. 1, 2, 3; *Tit*. gl. 2, sh. 14; *Evrei* gl. 9, sh. 14). Şi de vréme ce supt această zidire sintem, singele lui Isus Hristos să ne curăţască pre noi de la tot păcatul de vom, în lumină, îmbla (*Ioan*, *Car. 1* gl. 1, sh. 7).

58. *A creştinului nume nu fără lucru să fie*

Acea a creştinului, adecă a ucenicului lui Hristos
132v şi a următoriului său numire şi mărturisire |fietecine unul pre altul a învăţa să cade, ca nu în zădar acest nume şi fără lucru să-l purtăm, nice supt a creştinului nume viiaţă a păgînului să avem (*Petru*, *Car. 1* gl. 4, sh. 4). Că carii aşea şi-ntr-acesta chip vieţuesc, aceia de-ar şi pe Hristos al lor domn numi, însă numai de dînsul precum ai lui să fie nu să cunosc, căci că lucrătorii fărălegii sint (*Math*. gl. 7, sh. 21, 23; *Luca*

59. *Săvîrşeşte fapte vrednice de chemarea ta*

De aceea socoteşte-te cu tine însuţi că trebuie să trăieşti într-un chip vrednic de chemarea la care Dumnezeu ne-a chemat prin Hristos (*Efes.* 4, 1; *I Tes.* 2, 19). Cercetează-te dar pe tine însuţi dacă trăieşti în chip vrednic de această chemare, căci şi Dumnezeu nu te-a chemat la necurăţie, ci la sfinţenie (*1 Tes.* 4, 7).

60. *Urmează smerenia*

Leapădă trufia şi părerea prea bună despre tine şi despre virtutea ta, chiar dacă ai izbutit vreun bine prin harul lui Dumnezeu, ca nu cumva gîndind astfel să te umfli în pene şi să te înalţi, ci gîndeşte-te moderat cu privire la tine şi poartă-te smerit; căci trufia
133r şi semeţia, printre alte| rele cărora le dă naştere, risipesc sporirea întru înţelepciune şi închid calea spre treapta înaltă la care unii ar fi ajuns dacă nu ar fi gîndit că au şi ajuns la ea. Dimpotrivă, zdrobirea inimii (care se cheamă de obicei smerenie) este de mare folos, fiind un lucru necesar pentru a zidi înalt turnul virtuţii, pentru a pune temelie adîncă şi tare şi pentru a clădi după rînduială celelalte părţi. Fără să se pună această temelie, chiar dacă ţi se va părea că tot ai zidit ceva, lucrul acesta nu va fi tare, ci se va înclina lesne, va cădea şi se va nărui (vezi *Rom.* 12, 16 etc.; *1 Pt.* 5, 5).

61. *Să primim mustrările*

Cînd te sfătuieşte cineva cu privire la profesia ta, sau chiar cînd te dojeneşte aşa cum se cuvine pentru păcatul pe care l-ai făcut, nu numai să nu te înfurii pe el, sau să te arăţi supărat că ţi-a atins rănile, ci să-i primeşti cu mulţumire dojana, ca pe un leac al sufletului tău, care cu ajutorul unei alifii folositoare îţi aduce sănătatea, chiar dacă nu fără oarecare neplăcere.|

gl. 6, sh. 46). „Precum fiii luminii în lumină să îmblăm" (*Efes*. gl. 5, sh. 8).

59. *De vréme cc de Hristos chemat ești, vrednicéște viețuiaște*

După aceasta singur cu tine socotéște, precum cu această chemare cu carea Dumnădzău ni-au, prin Hristos, la sine chemat, vrednicéște și cum să cade să fie de viețuit (*Efes*. gl. 4, sh. 1 și *Thesal*., *Car. 1* gl. 2, sh. 12), singur pre tine însămniadză-te și cunoaște-te, ca destoinicéște și vrednicéște cu această chemare să viețuești, de vréme ce Dumnădzău ti-au, nu la necurăție, ce la curăție și la svințenie chemat [*1 Tes*. 4, 7].

60. *Blîndéțele de urmat, mîndriia de lepădat*

Mîndriia și socotința spre mari lucruri sau că doară pentru bunele tale fapte a te simeți liapădă. Macar deși ceva bun cu darul lui Dumnădzău de la tine au eșit, nu te, pentru aceasta, cu sufletul înnălța, nice te, cu firea, îmfla, ce cu bună socotială singur pre tine te aminte ia, și precît vii cunoaște că ești îmbunătățimat, cu atîta mai blînd și mai suppus să
133r te porți. Căci mîndriia | (prin altele ce aduce réle) în bunătăți a adaoge opréște, și acea mai de sus stepănă a să sui împiiadecă, la carea unii ari agiunge, de n-ari socoti precum au agiuns. Așijderea dară „a sufletului plecăciune (carea mai vestit blîndeațe să dzice), de vréme ce în înnaltul a bunătăților turn iaste zidită, adîncă slobozită temelie trebue să aibă și așea spre mai sus al turnului zidire mult agiutoréște și foloséște. Căce fără aciastă într-adîncată și vîrtoase temelie de s-ar și zidit ceva a fi vedea, însă nestătătoriu și prelesne clătindu-să, răsipi-să-va și sfărîma-se-va" (*Romani* gl. 12, sh. 16; *Petru*, *Cartea 1* gl. 5, sh. 5).

61. *Probozirea macar și pe năpaste de suferit iaste*

Cînd te, cineva pentru ale tale lucruri, învață sau mai vîrtos încă, cînd pentru niscareva greșéle dojenindu-te te ține de rău, rău să nu-ți pare sau pentru acea a lui dojenire întulburîndu-te cu sufletul, alalte ale tale bune fapte să-i arăți și încă mai vîrtos și fără pricină

133v 62. *Să nu căutăm scuze pentru justificarea păcatului*

Nu căuta să găseşti scuze pentru păcatul făptuit dacă te dojenesc ceilalţi şi dacă, pe lîngă ei, te mai mustră şi conştiinţa. Nu căuta să-l ascunzi şi să-l micşorezi, ci mărturiseşte-l şi dă-l pe faţă, avînd grijă să nu mai fii dojenit a doua oară pentru el.

63. *Să căutăm povăţuire pentru greşelile noastre*

Caută ca faptele să-ţi fie văzute cu ochi atenţi de prieteni credincioşi şi cinstiţi, care să nu-ţi ascundă abaterile de la calea cea dreaptă şi poticnelile tale pe care le vor vedea, ci să ţi le arate cu sinceritate, pentru ca să-ţi îndrepţi greşelile arătate de ei. Se spune că vestitul pictor Apeles obişnuia să-şi scoată afară, în faţa casei, tablourile pe care le picta, cu intenţia ca, ascunzîndu-se în spatele lor, să îndrepte orice ar fi auzit că trecătorii critică la acele tablouri. Căci tuturora propriile lor lucrări li se par a fi bune, dar noi trebuie să aflăm aceasta de la cei care le privesc, şi îndeosebi de la prietenii credincioşi şi adevăraţi.

64. *Mărturiseşte-ţi păcatele*

Chiar şi greşelile tale, la care alţii nu s-au gîndit,|
134r mărturiseşte-le singur, fără vreun gînd ascuns, prietenilor tăi, ca unor doctori care urmează să-ţi vindece boala, şi roagă-i să se roage lui Dumnezeu pentru tine (*Iac.* 5, 16).

65. *Defăimările duşmanilor schimbă-le în bine*

Chiar dacă unele fapte ale tale sînt ocărîte şi dispreţuite de către duşmanii tăi, şi ei ţi le defăimează, deşi fac aceasta cu patimă şi cu duşmănie, dacă tu ştii totuşi că prin asemenea ocară ei spun adevărul, să nu nesocoteşti aceasta, nici să o treci cu vederea, ci îndreaptă-te. În felul acesta, din răul care caută să-ţi

de ti-ar mustra şi acéia cu dragă inimă priiméşte. Precum iaste o doftorie prin vreo unsoare de sănătate aducătoare macar şi cu usturime însă de răbdatu-ţi iaste, necum aceasta că sufletul sporéşte şi din toate boalele cu acea nepreţăluită a sa unsoare îl izbăvéşte. |

133v 62. *Greşala să nu o ascundzi de cei ce te dojenesc*

Păcatul de tine făcut fiind, cătră a cercetărilor sau cătră a certătorilor şi dojenitorilor mărturisire nu-l ascunde, nu-l feri, nici îl acoperi, ce mai vîrtos îl arată şi-l mărturiséşte, şi mărturisindu-l şi ei dojenindu-te şi mustrîndu-te, în pază să-ţi fie ca de a doa oară iarăşi pentru acéia greşală a te certa şi a te mustra să nu-ţi fie.

63. *De la priiateni poftéşte învăţătură*

De la credincioşii şi curaţii tăi priiatini poftéşte ca faptele tale cu străjuitori ochi aminte să ia, şi orce într-însele de la driapta cale abătîndu-se şi rătăcindu-se ari vedea să nu tacă, ce prietinéşte, precum iaste adevărat, să areate, ca ceale vădite şi pricepute să speli imăciuni. Apelis, zugravul cel de frumoase chipuri şeruitoriu, să povestéşte precum după ce vreun chip de ceva zugrăviia, atuncea denaintea casii, în uliţe, scotea; şi el acolea supt tablă sau supt scîndură să ascundea, cu aceasta pricină că pre uliţă mulţi fiind ceia ce trecea şi a lui zugrăvală privind, de să afla cineva de defăima ceva la lucrul lui, el acéia dregea. Căci tuturor toate alor sale fapte bune le par, însă de la privitori şi mai vîrtos de la adevăraţii şi drepţii priiatini iaste de întrebat.

64. *Păcatele mărturiséşte*

134r Încă mai vîrtos ale tale nesocotite fapte, adecă | greşéle şi vinovăţii, cu carii ti-ai sau te îndeletniceşti, bunilor priiatini (duhovnicilor)[234] te mărturiséşte întru adevărat, şi ca a unor buni doftori de boale curăţitori şi grijitori, pentru tine a lor la Dumnădzău să trimaţă rugi şi ale lor rugăciuni de la Dumnădzău poftéşte (*Iacov* gl. 5, sh. 16).

dăuneze vei scoate ceva bun, adică vei avea folos de la dușmani, lucru pe care frumos l-a sfătuit Plutarh într-una din cărțile sale*.

66. *Ferește-te de lingușiri*

Ferește-te cu prudență de lingușitori, care laudă și cele ce nu sînt de lăudat, găsesc justificări pentru cele ce nu sînt de justificat și acoperă rănile nevindecate ale celor pe care îi lingușesc. Nu te lăsa amăgit de aceștia, pentru că de cele mai multe ori ei una rostesc din gură și altceva ascund în inimă.|

134v 67. *Nu face rău nimănui de hatîrul cuiva*

Păzește-te să nu-ți orînduiești faptele după părerea oamenilor, cînd aceasta este departe de virtute, fie de teama de a nu-i desconsidera, fie datorită unui fals respect, care, de multe ori, se împotrivește virtuții nu mai puțin decît nerușinarea. În legătură cu aceasta ai la îndemînă tot cartea lui Plutarh**.

68. *Ia seama de dimineață la cele bune pe care le ai de făcut și la relele pe care le ai de lepădat*

În fiecare zi, de dimineață, cînd îți începi lucrul, gîndește-te cum ai să te porți în ce făptuiești, pentru ca să te abați de la rău și să faci binele potrivit poruncilor stăpînului și Dumnezeului nostru Isus Hristos (vezi *Ps*. 34, 15; *Ps*. 37, 27; *Amos* 5, 15; *Rom*. 12, 9). Iar binele pe care îl vei gîndi și îl vei hotărî să-l și săvîrșești.

69. *Cercetarea de seară a faptelor noastre*

Cît de des, ba chiar la sfîrșitul fiecărei zile, înainte de culcare, reamintește-ți faptele zilei trecute, una cîte una, ca și cum le-ai citi după o listă, enumeră-le

---

* Plutarchi, Πῶς ἄν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο [Cum s-ar putea folosi cineva de vrăjmași].

** Plutarchi, Περὶ δυσωπίας [*Despre rușinarea vicioasă*], cap. XVI.

65. *A nepriiatenilor defăimări în bine ți le întoarce*

Însă și de la nepriiatini une fapte a tale de să vor ocărî și să vor defăima și precum réle să fie ți le vor arăta, măcar că aceștea cu de rău poftitoriu suflet ți le vădesc, ce tu într-acea arătare de vii ceva așea adevărat a fi socoti, aceasta nu lepăda, nici te lenevi, ce îndreptîndu-le la cale bună le așadză, și așea din răul carele ție a-ți strica să nevoiaște, ceva bine să apuci, adecă de la nepriiatini folosință să pricepi, de care lucru Plutarhus cu cartea singuratecă frumos învață.

66. *De lingușituri și ceia ce grăesc precum îți place foarte te păzéște*

De cei lingușitori înțelepțéște foarte te păzéște, carii laudă și céle de nelăudat și nu ciartă céle de certat și céle mari necurății acopăr, cu carile ei clevetesc. Pentru aceasta dară, de la unii ca aceștia spre amăgială să nu te lași, ca să nu te, ca pre un deșert foale, cu cuvintele și cu voroavele îmfle. Căci și aceștea alta cu gura grăesc și alta cu inima țin. |

134v 67. *Pentru voia unui om să nu faci altuia rău*

Păzéște-te să nu cumva, pentru altul de la calea bună abătuți oameni voe, ale tale bune fapte să strici și despre bine să te oprești, ales pentru frica probozirii și a rușinii carea pentru voia oamenilor bunătății să pune înpomciș, pentru carea cartea lui Plutarhus să află.

68. *Pre mîine așadză céle bune a face, de céle réle a te feri*

În toate dzilele, pentru viitoarea dzi de mîine, în carea célea-ce vii să faci îți în minte fie; în ce chip întru faptele tale a te purta ți să cade pune înnaintea sufletului, ca céle lui folositoare să le isprăvești, și într-această socotială să rămîi, ca să te abați de la rău și să faci binele, după poruncile lui Hristos Dumnădzău[235] (caută și *Psal.* 34, sh. 15 și *Psal.* 37, sh. 27; *Amos* gl. 5, sh. 15; *Romani* gl. 12, sh. 9). Și această bună înnainte-punere la urmare o du, adecă ce ai de cu sară spre bine gîndi, acéia a doa dzi nefăcut să nu lași.

şi notează-le şi cîntăreşte-le cu un cîntar desăvîrşit şi judecă-le după conştiinţa ta cînd este în dreaptă cumpănă cu poruncile lui Dumnezeu. |

135r VERS

Greşit-am oare ceva, ce-am făcut la timp sau cînd nu trebuia?
De ce acestei fapte i-a lipsit cuviinţa, iar celeilalte raţiunea?
Ce-am neglijat şi ce-am hotărît care-ar fi fost mai bine să amîn?
De ce am preferat cele rele?
Oare prin vorbă sau şi cu gestul am dăunat cuiva?

(Vezi la poetul Ausonius, *Idila* XVI: *Despre bărbatul bun**).

O asemenea socoteală a poruncit odinioară filozoful Pythagora să facă discipolilor săi**. În această cercetare a propriei tale persoane şi în judecarea faptelor tale nu căuta să devii un proteguitor şi înţelegător al greşelilor tale, pentru ca proteguind pe nedrept, să cauţi să-ţi justifici cauza, sau să urmăreşti să-ţi uşurezi faptele urîte; ci mai degrabă critică-te des şi fii nepărtinitor cu tine şi judecător aspru, şi să nu fi îngăduitor sau să te ierţi pe tine însuţi. Ceva mai mult: cunoaşte-ţi bine greşelile, iar pe cele care merită să fie criticate critică-le; şi ruşinează-te de tine pentru că n-ai ajuns încă aşa cum trebuia să ajungi; căieşte-te şi pocăieşte-te sincer şi fără gînd ascuns pentru greşelile tale, aşa încît să te fereşti pe viitor a mai face lucruri asemănătoare, de care să ai a te ruşina la a doua judecată.
135v Şi | caută să te căieşti şi să vezi dacă ai făcut vreun bine. Mulţumind lui Dumnezeu, bucură-te şi îndeamnă-te pe tine ca de aici încolo să faci la fel.

70. *După ce ai căzut, fă-te mai prudent*

Tot aşa, greşelile şi abaterile tale prefă-le în prilej de a te feri de asemenea fapte, încît să umbli cu mai multă prudenţă de aci înainte pe acest drum din clipa în care te-ai ridicat din cădere, ca să nu te mai împiedici iarăşi de aceeaşi piatră şi să-ţi rupi piciorul.

* D.M. Ausonii, *Eclogarum* 1, III [*Edyll.* XVI: *De viro bono*], v. 16–19, 21–23.

** Pythagora, Χρυσᾶ ἔπη [*Versurile de aur*], 40–42.

69. *Sara îți ia sama ce ai lucrat peste dzi*

Încă mai vîrtos în toate dzilele, sfîrșindu-să dzuai mai denainte, pînă somnul a nu te apuca, a trecuti, dzile faptele toate, ca printr-un index, adecă scară, întorcîndu-le și aminte aducîndu-le, socotéște; și céle aminte aduse le însămniadză și cu driaptă căutare și cercare sama le ia, și le giudecă încă după ascunsul inimii cătră a lui Dumnădzău porunci cu toată osîrdiia abătut. |

135r VERȘ

Oare ci-am greșit? Și ce făcut la vréme și ce nu-i bine?
Căci aceștii fapte cinstea i-au lipsit, sau ceiialalte
Socotiala-ntriagă? Căci m-am lenit, căci aceasta șeade
Reaoa socotială? Pre carea mai bine a o muta au fost.
Cinsteș fiind lesne, căce rău innainte?
De nu cu grăirea, macar cu gîndirea aleși mai spre bine
Și nu-i bine așea...

Caute-să Avsonius, *Eidulio* 17: *Pentru bărbatul bun*[236]. Ca aceasta socotială odănăoară Pithagora filosoful, ucenicilor săi să să învéțe, porunciia[237]. Spre aceasta însămnare dară prea socotéște, ca nu singur pre tine din vinovății și-n greșéle pre iușor să te socotești; sau vreo pricină singur întru tine ascundzind sau rădicîndu-să greșélele, ce mai vîrtos totdiauna certătoriu și drept giudecătoriu pre știința ta pune. Nici singur ție ca să nu cunoști ceva să-ți acoperi, ce mai cu de-adins céle bune cunoaște și céle réle defaimă. Fie-ți rușine ție singur de tine, pentru căci încă nu ești precum ți să cade. Căință adevărată și pocăință lucrăriață cu dragoste fă, într-acesta chip păzindu-te ca să nu cumva iarăși ceva în a celora ce te-ai părăsit chip să dobîndești, pentru carile, la a doa căutare și luare
135v de samă |iarăși aflîndu-le, te vii rușina; iară de vii ceva drept prin tine făcut afla, cu făcute lui Dumnedzău mulțumiri trimițînd, bucură-te și după acéia iarăș spre altele ca acélea a face te îndiamnă.

Căci este urît lucru ca după o pocăință mărturisită să comiți iarăși cele pentru care trebuie să te pocăiești. Păzește-te deci ca nu cumva să ți se potrivească și ție pildele: „Întorsu-s-a cîinele la vărsătura lui și scroafa scăldată să se bălăcească în mocirlă" (*Prov*. 26, 12; *2 Pt*. 2, la sfîrșit).

71. *Gîndește-te la semnele sporirii tale*

Îți va mai folosi încă să te gîndești și să pui unele semne pe calea sporirii sau a nesporirii tale în virtute, ca să vezi cît ai înaintat sau cît ai dat înapoi pe ea, pentru ca, punînd față în față cele trecute cu cele prezente, să te cunoști și să te înțelegi pe tine însuți, luînd îndemnuri pentru sporirea ta mai departe; în
136r legătură cu aceasta se găsește minunata cărțulie a lui Plutarh.* Așa| obișnuiesc oamenii, atenți la treburile lor, să-și facă des socoteala cheltuielilor și veniturilor, ca să-și dea seama, pentru un timp oarecare, cît cîștig sau pagubă au avut în treburile lor.

72. *Pedepsește-te singur pentru păcat*

Pentru orice păcat pe care l-ai făptuit, fie el chiar de iertat, tu însuți hotărăște și-ți dă vreo caznă și vreo pedeapsă, pentru ca să le ispășești, sau vreo chinuire a trupului, sau vreo renunțare la o plăcere din cele îngăduite și plăcute trupului, sau vreo abținere de la un culcuș mai moale, sau vreo înlăturare și pierdere a vreunei înlesniri, pentru ca să-ți răscumperi într-un fel oarecare greșala ca și printr-o cheltuială cinstită de arginți sau printr-o oarecare pagubă. Iar aceasta, cu scopul de a-ți aminti și mai mult că ai greșit și ca să te ferești și mai mult pe viitor, cu grijă, să nu mai păcătuiești.

73. *Să chinuim trupul prin postire*

Înfrînează-te de la mîncările și băuturile ce-ți par plăcute, mai ales de la cele prea scumpe și prea delicate — imbolduri inutile ale lăcomiei — chiar dacă uneori îți sînt oferite în dar; tot așa, ferește-te

* Plutarchi, Πως ἄν τις αὔθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος [*Cum își dă seama cineva că a sporit în virtute*].

70. *După cădzitură, mai păzit să fii, ca să nu cadzi iarăşi*

În céle bune, adecă în bunătăţi fiind, cădzăturile céle mai denainte pune-ţi-le denaintea ochilor şi cunoaşte precum cădzături ca acélea de lepădat au fost; şi după ce din cădzătură te vii scula, de-ciia încă mai cu pază într-această cale să îmbli, ca să nu iarăşi la acéiaşi piiatră piciorul să-ţi loveşti. Că după mărturisita căinţă, iarăşi céle de căinţă a face scîrnav lucru iaste. Feréşte-te ca nu cumva ţie cu dreptate parimiile acélea să să tîlcuiască: „Întorsu-s-au cîinele la borîtura sa şi porcul spălat în ciurfuiala pîclii“ (*Pilde* gl. 26, sh. 11 şi *Petru*, *Car. 2* gl. 2, sh [12]).

71. *Caută pe sémne oare mai sporéşte spre bunătate au ba?*

Şi sémnele oarecarele şi scările alor tale în bunătăţi mérgere vor folosi încă şi rămînerea înnapoi a păzi şi a însămna trebue, ca să vedzi, oare mai mărs-ai ceva înnainte, au ai, înnapoi, rămas? Şi dintr-a trecutelor şi acestor de acmu între sine cumpănite, singur pre tine să te cunoşti şi să te adeveredzi, şi la cea mai de sus mérgere a agiunge să-ţi vie îndemnări. Pentru care
136r lucru frumoase a lui Plutarhus să află cărticea. | Aşeadară, în toate lucrurile sale, oamenii adese socotéle a face obiciuiţi sint, ca dintru a lor vinituri prin cîtăva vréme cîtă dobîndă sau pagubă să fie avut.

72. *Pentru păcate singur ţie îţi aruncă gloabă grea*

Pentru fietece păcat însuşi ţie o gloabă oarecarea, ca cum ari fi o pediapsă a plăti, cu vreo îngreuiare, sau cu a trupului vreo dosadă, sau cu de la plăcutele desfătări şi de la céle învoite cărnii despărţire, sau cu de la aşternutul şi culcuşul mai moale părăsirea, sau cu paguba a vreunii dobîndiri, ca cum ari a unii osinde sufferiri fi; şi aşea cu vreo multă de bani sumă cheltuială, de aceastea să te scuturi cu această socotială, ca cu atîta mai vîrtos precum să fii greşit aminte să-ţi aduci şi încă mai cu de-adins şi mai cu grije a mai greşi să te fereşti.

de bucatele pregătite cu diferite mirodenii, dar și aceasta cu măsură. Iar acest lucru să-l faci în așa fel încît să suferi o oarecare pedeapsă pentru vreun păcat din trecut și pentru ca pe viitor să împiedici poftele
136v trupului| ce se furișează ca niște fiare cumplite și curmîndu-le hrana, să le îmblînzești, ca să nu se înrăutățească și să se destrăbăleze. În același scop ți se cuvine uneori să postești atîta, încît să te abții toată ziua de la orice mîncare și băutură, chiar la vîrstă tînără fiind. Însă și fără postire se cade să fim cumpătați la mîncare, ca nu cumva, lingușind plăcerile trupului, să ne îngrijim de împlinirea poftelor lui, ceea ce oprește Apostolul (*Rom.* 13, la sfîrșit), mai cu seamă pentru ca să stăvilim aprinderile păcatelor.

74. *Nu primi fără socoteală laudele oamenilor*

Cînd ești lăudat de cineva sau chiar de mai mulți oameni, ca și cum ai avea cele mai strălucite virtuți și ca și cum ai fi ajuns la un mare progres în ele, nu crede cu ușurință că ești așa, ci cercetează-ți înlăuntru conștiința ta, căreia trebuie să-i fii mai cunoscut decît celorlalți, și vezi dacă ea adeverește acest lucru.

VERS

Cînd ești lăudat, ia aminte să-ți fii singur judecător,
Și-n ce te privește, mai mult pe tine decît pe alții să-i crezi.

Mai presus de toate să știi că atotvăzătorii ochi ai lui Dumnezeu pătrund și privesc pretutindeni în inima ta, căci Dumnezeu „este mai mare decît inima noastră și cunoaște toate“ (*I Io.* 3, 21).|

137r 75. *Cînd te dojenesc oamenii drepți, crede-i*

Iar cînd vreun om credincios te socotește vrednic de dojană și dezaprobă purtările tale și le mustră, să nu te crezi mai mult pe tine decît pe el, deoarece și înnăscuta dragoste ce o ai pentru tine însuți lesne poate să te amăgească. De nu vrei să fii dojenit, nu face lucruri vrednice de dojană.

73. *Prin postire trupul îți curățéște*

De la bucatele și băuturile carile spre deprinderea răutăților te trag, mai vîrtos céle mai bune și mai plăcute, carile îndemnările și-ntr-armăturile a zlobivelor pofte sint, macar și în dar de ți s-ari aduce singur pre tine (fără numai cîtu-i pentru traiu) te opréște și te părăséște. Și aceasta pentru doaă lucruri: întîiu, ca pentru vreun trecut păcat ce vii fi făcut o curățire oarecarea să-ți aduci; a doa, ca în cea viitoare vréme ale
136v tale trupești pofte a călca să poți, sau ca pre |niște cumplite fieri și jigănii cu ascuns meșterșug să le domolești. Pentru această socotială dară, fiecînd de poftit iaste, așea ca priste toată dzua de toate bucatele și băuturile să te părăsești. Încă mai vîrtos în tînăra vîrstă, ce încă și fără poftire de céle plăcute de părăsit iaste, să nu carnea noastră îndeletnicirile poftelor triacă padză să avem, și poftele ei de noi stăpînite să fie, precum Apostolul ne învață (*Romani* gl. 3, sh., în sfîrșit), ce cu foamea păcatele dedesupt să punem.

74. *Laudele oamenilor nu le prea créde*

Cînd de la cineva sau de la mulți oarecarii precum cu niște nepovestite sau mari bunătăți cuprins sau mult într-însele intrat să fii te laudzi, nu prea lesne créde, ce ascunsul inimii tale mai vîrtos cu privirea străbate, căruia ție mai vîrtos decît alții cunoscătoriu a fi ți să cade, și caută, oare acesta mărturiséște aceasta?

DISTIHON

Cînd de alții te laudzi oameni, giudețul tu-ți ești;
Nu mai mult altora créde decît singur ție.

Încă prea să știi că inima ta înnaintea lui Dumnădzău să luminiadză și să să areate, care Dumnădzău decît tine mai mare și decît inima noastră mai putérnic și știe toate (*Ioan, Cartea 1* gl. 3, sh. 21).|

76. *Nu neglija să-ți cîștigi nume bun*

Cu toate că nu se cuvine să împlinim virtutea pentru ca să dobîndim renume și slavă înaintea oamenilor, însă faima bună sau numele bun față de oamenii buni nu trebuie nesocotite; iar dacă urmărești să fii lăudat, trebuie să te îngrijești să faci ceea ce e vrednic de laudă, căci așa sfătuiește și Apostolul: „De este ceva virtute și de este ceva de laudă, la acestea să gîndiți și acestea să le faceți“ (*Filip*. 4, 8—9). Aceasta dar este calea cea dreaptă și scurtă către adevărata slavă și către adevărata laudă: „Să fii așa cum vrei să fii privit“, după cum în mod înțelept sfătuia Socrate: Căci precum umbra urmează trupul care umblă în lumină, tot așa slava urmează virtutea. Nu te gîndi și nu vorbi cu nesocotință: „Nu mă interesează ce spun oamenii despre mine. Gîndească și spună ce vor. Ce poate să-mi dăuneze aceasta, cînd eu nu le dau nici o
137v pricină?“ Dar iarăși, nu se cuvine să| procedăm, după cum obișnuiesc unii care, temîndu-se de știrbirea faimei lor în ochii oamenilor — și nu a celor buni — săvîrșesc totuși unele lucruri împotriva poruncilor lui Dumnezeu și a propriei lor conștiințe. Dacă nu ești în stare să trăiești după voia lui Dumnezeu și a oamenilor, „alege să-i placi lui Dumnezeu mai degrabă decît oamenilor și caută mai mult slava lui Dumnezeu decît pe aceea a oamenilor“ (*Io*. 5, 4 și 12, 43).

Conștiința să-ți fie împăcată, chiar dacă faima ți-ar fi rea, numai tu să fii vrednic. „Cu bucurie voi alerga în sfatul cel bun, chiar în mijlocul defăimării. Căci nimeni nu este mai virtuos decît acela care, pentru a nu-și pierde conștiința, și-a pierdut faima de om bun“ (Seneca, *Ep*. LXXXI).

77. *Din cuvinte bune să se facă fapte bune*

Dar toate acestea și altele ca acestea în zadar se spun de către noi și în zadar sînt cunoscute și înțelese de alții ca adevărate, dacă nu le vom împlini și săvîrși prin fapte. De vom cunoaște vreun lucru bun, trebuie să dovedim aceasta prin fapte bune, în așa fel încît cele ce erau doar cuvinte să devină fapte. Aci se potri-

137r 75. *Oamenii drepți și buni, cînd te defaimă, créde*

Iară cînd vreun om bun sau curat, precum vrédnic de defăimare și de ținut rău să fii și obicéile tale le ocăréște și le defaimă, să nu te mai mult pe tine decît pe dînsul credzi, căci acea a ta singur cătră tine din fire născătoare dragoste prelesne a te amăgi poate. De nu vii a te defăima, nu face céle de defăimat.

76. *Nume și véste bună a-ți scoate nu te lenevi*

Macar că numele bun nu pentru a oamenilor slavă iaste de cuprins, ce numai bunătatea iaste de cinstit și numele bun și véstea bună, nu iaste a să lenevi cineva, macar că de la alții a te lăuda nu iaste de poftit; însă întru adevăr spre aceasta iaste de pus nevoințe ca célea ce mai vîrtos să laudă să faci, căci aceasta Apostolul învață: „Fietecarile a bunii vești (dzice) sau care laudă acéstea gîndiți, acéstea faceți" (*Filip* gl. 4, sh. 8, 9). Aceasta dară spre adevărata laudă și slavă iaste și spre driapta și néteda cale iase, ca în ce chip a te avea-vii, așea să fii, carea Socrates înțelepțéște învață[238]. Trupul aceluia ce în lumină umblă umbră agoniséște. Cea slavă după bunătate dvoréște. Ca să nu cumva într-acesta chip să gîndești sau să vorovești oamenilor pentru mine sau să dzici socotiască sau vorovască pentru mine cum le place; ce va fi aceasta, deacă de la mine vreo pricină dată nu iaste? Aceasta ție a-ți strica poate, | ce mai cu de-adins
137v aceasta de făcut nu iaste, carea mai mulți a o face obiciuiți sint. Căce cătră oameni bună vestire și laudă ferind și păzind, une în a poruncilor lui Dumnedzău și împotriva a hirișii sale științe fac. Iară tu, deși înnaintea oamenilor și a lui Dumnădzău deodată a amînduror a plăcea nu poți, aceasta mai vîrtos poftéște, ca: „La Dumnădzău mai vîrtos decît la oameni slavă a cerca" (caută *Ioan* gl. 5, sh. 44 și gl. 12, sh. 43). Ascunsul inimii fie bun, véstea macar rea să ari mérge, de vréme ce tu bine te ai. „Că prin drept suflet[239], la acel cinstit sfat prin mijlocul ocărîi mă voiu întinde, nime mai vîrtos decît cel supplecat bunătății, deși véstea de om bun au perdut să nu-și

veşte acea spusă a apostolului Iacob: „Dacă cineva este înţelept şi învăţat printre voi, să dovedească prin buna purtare faptele sale" (*Iac*. 3, 13), căci şi oile nu aduc ciobanilor iarba ca să le arate ce-au mîncat, ci
138r după ce au rumegat-o dau la iveală lîna| şi laptele. „Şi tu, dar, nu arăta necunoscătorilor cuvintele, ci faptele, care urmează rumegării cuvintelor" (Epictet, *Manual*, cap. LXIX). „Nu cel ce cunoaşte poruncile, ci cel care le împlineşte, acesta se va ferici pînă la urmă" (vezi *Io*. 13, 7; *Iac*. 1, 25). „Aceasta dar e calea, umblaţi pe dînsa" (*Is*. 30, 21).

Pentru început, slavă celui fără de început. Pentru sfîrşit, înalţ slavă, cinste şi închinăciune lui Dumnezeu, celui fără de sfîrşit. Şi iarăşi, pentru cele trei părţi ale cărţii, slăvesc şi mă închin unuia în treime şi de o fiinţă Dumnezeu-Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh şi măresc preasfîntul său nume, căci nefiind vrednic să încep, m-a ajutat să încep, şi nefiind în stare să isprăvesc, mi-a dat darul şi puterea să isprăvesc. Că tu, Doamne, eşti împărat al veacurilor, Alfa şi Omega, începutul şi sfîrşitul [*Apoc*. 22, 13] şi fără de tine cine a început sau a sfîrşit ceva? Deci după cum cerbul însetat se străduieşte să afle izvoarele apelor, [*Ps*. 41,1] aşa s-au nevoit mîna şi gîndul, pînă să zică: „Privirea şi ochiul văd sfîrşitul". Nu mie, Doamne, nu mie, ci numelui tău dă-i slavă! [*Ps*. 113, 9] Amin!|

și buna-științe a ascunsului inimii piardă" (Seneca, *Car.* 81).

77. *Din cuvinte bune să se facă fapte bune*

Ce toate acéstea și alalte ca acéstea deșearte de la noi să dzic și deșearte de la înțelepți să cunosc și într-adevăr să cunosc, de nu să vor duce la praxis, adecă la faptă. Pentru aceasta, de ceva bine știm, acéia cu bunele fapte să arătăm. Acicia, acéia a apostolului Iacov dzisă a să chema poate: „Cine-i înțelept sau cu înțelepciune cuprins întru voi, areate din buna adunare faptele sale" (*Iacov* gl. 3, sh. 13). „Căci și
138r oile, nu fînul aduc bacilor nici arată pre cît au mîncat, ce pășunea într-însele coaptă, afară | dau lîna și laptele; și tu dară, nu cuvintele să arăți necunoscătorilor, ce faptele carile cu a cuvintelor răscoacere urmadză" (Epictetos, *Enhiridion*, 69)[240]. „Nu carile au cunoscut poruncile, ce carile li-au făcut pre dînsele, numai acesta va eși mîntuit" (caută *Ioan* gl. 13, sh. 17 și *Iacov* gl. 1, sh. 25)[241]. „Aceasta dară iaste calea (zice prorocul), îmblați pre dînsa!" (*Isaiia* gl. 30, sh. 21).

Pentru început, slavă celui fără început. Pentru sfîrșit, slavă celui fără sfîrșit Dumnădzău, cinste și închinăciune trimit. Și iarăși pentru în trei despărțiri întru o carte cuprindere, pre unul în Troiță Dumnădzău părintele, Fiiul și Svîntul Duh de o ființă înnalț, măresc, și svîntul lui nume în véci văznesesc. Că nefiind harnic a încépe, a încépe mi-au agiutat. Și nefiind harnic a sfîrși, mi-au agiutat și m-a sprijenit. Că tu, Doamne, împăratul vécilor, Alfa și Omega, începutul și sfîrșitul ești [*Apoc.* 22, 13]. Și fără tine cini-au început? Așijderea, fără tine, cini-a sfîrșit? Că precum cerbul, însătat fiind, izvoarăle apii a afla siléște [*Ps.* 41, 1], așa-u nevoit mîna și cu gîndul pînă a să dzice: „Privirea și ochiul sfîrșitul privéște". Nu mie, Doamne, nu mie, ce svîntului tău nume să să dea slavă! [*Ps.* 113, 9]. Acmu și pururea și-n vécii vécilor. Amin! |

138v

CELE ZECE PORUNCI ALE STOICILOR*

1. Urmează lui Dumnezeu și firii și supune-te lor.
2. Fiecăruia fă-i bine, și nu vătăma pe nimeni.
3. Poartă-te față de ceilalți așa cum vrei să se poarte și alții față de tine.
4. Îndură cu răbdare și blîndețe orice necaz și strîmtorare ce ți se va întîmpla.
5. Toate cele potrivnice primește-le spre bine, afară de acelea care ți se vor întîmpla din pricina sau vina ta.
6. Slujește-te de cele bune, și toate cele ce ți-au fost date în lumea aceasta păstrează-le ca și cum ți s-ar fi dat cu împrumut; iar cînd Dumnezeu ți le va lua iarăși, lipsește-te bucuros de ele.
7. Pune-ți fericirea supremă în liniștea inimii, care constă în a nu te mustra pentru nici un rău.
8. Fii înțelept mai degrabă în fapte decît în vorbe.
9. Cugetă mereu la moarte, dar nu te teme de dînsa. |

139r 10. Află-ți pacea și mulțumirea în dumnezeiasca orînduială, gîndindu-te că ea este cea mai dreaptă, cea mai înțeleaptă și mai folositoare nouă, chiar dacă de multe ori ni se pare că este foarte aspră.

---

* A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 290.

138v ALE STOICILOR PORUNCI DZECE[242]

1. Lui Dumnădzău şi firii urmadză şi lor suppus să fii.
2. Fă fiecui bine precît poţi şi nemărui să strici.
3. Aşea te poartă cătră altul precum ai vrea ca şi altul cătră tine să să poarte.
4. Toată nevoia, asupriala carea ţi să face, suffere cu răbdare şi îngăduinţe.
5. Toate céle împotrivă spre bine le socotéşte, deosăbi[243] de célea carile din amintiala sau greşala ta ţi să vor tîmpla.
6. Slujeşté-te cu céle bune şi lucrurile carile într-acest pămînt îţi sint date, ca cum ţ-ar fi împrumut date, şi de la dînsele cu dragoste te lipséşte cînd iarăşi de la Dumnădzău să cer înnapoi.
7. Aşadze-ţi acea prea de sus a ta fericire în voe lină, carea să nu-ţi fie într-ascunsul inimii ştiutoare de rău[244].
8. Fii mai cu de-adins în fapte înţelept decît în cuvinte.
9. Gîndéşte pururea de moarte, dar de dînsa să nu te temi. |
139r 10. Odihnéşte-te şi îndestulit fii în dumnădzăiasca orînduială, socotind ia a fi preadriaptă, preaînţeliaptă şi noaă prealesne şi macar de ni s-ar părea noaă prea aspră[245].

RECOMANDĂRI ALE UNUI ANONIM*

Încrede-te în Dumnezeu, şi nu în tine. Lucrează ceea ce ţi-e propriu ţie.

Aibi rugăciune curată. Mulţumeşte-te cu puţin. Fugi de cele mari.

Ascultă mult, vorbeşte puţin. Păstrează sub tăcere lucrurile tainice.

Învaţă-te să ai milă de cei mai prejos decît tine. Cinsteşte pe mai-marii tăi. Suportă pe cel deopotrivă cu tine.

Fugi de întîrziere. Nu te mira de nimic. Dispreţuieşte pe cei trufaşi.

Rabdă mîhnirile. Învaţă-te să trăieşti şi să mori în Dumnezeu.

SLAVĂ LUI DUMNEZEU, CEL ÎN TREI IPOSTAZE,
CARE DUPĂ ÎNCEPUT A DAT ŞI SFÎRŞIT
ACESTEI CĂRŢI ÎN TREI PĂRŢI

SFÎRŞIT

* A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 291.

A ALTUIA ÎNVĂŢĂTURĂ[246]

Créde în Dumnădzău, nu te créde pre tine. Fă céle hirişe.

Curate îţi varsă rugile. Cu céle puţintéle te slujéşte. De céle multe fugi.

Multe ascultă. Grăiaşte puţintéle. Taci céle tăinuite.

Învaţă-te celor mai mici. Cruţă[247] (adecă facă-ţi-să milă). Celui mai mare urmadză. Poartă-te cu cei deopotrivă.

Rădică zăbăvile (adecă nu fii léneş). Nemică te mira. Pobrăzéşte pe cel mîndru.

Liapădă céle réle. Învaţă-te lui Dumnădzău a trăi. Învaţă-te a muri[248].

SLAVA TRIIPOSTASNOMU BOGU,
DAVŞOMU TRICIASNOMU
KNIGU PO ZACIALEA

I KONEŢ

INDICE

al cărţii întîi şi al celei de-a doua [arătînd] fiecare capitol la ce filă şi pe ce faţă este.
Primul număr este al capitolelor, iar cele două din urmă — al filelor şi al feţelor.

139v

SCARĂ

a cărţii dintîi şi a doa; fietecare
glavă în cîte frundză[249] şi în care
faţă iaste, pentru lesne aflarea [celui] ce-ar cerca

[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
	frun-<za>	faţa	frun-<za>	faţa
1. Lumea de cine-i făcută	1	1	45	1
2. Lumea de Dumnădzău făcută	1	1	45	1
3. Lumea trecătoare	1	1	45	1
4. Cu frumséţea lumii nu te amăgi	1	2	46	2
5. Lucrurile lumii ca pravul	1	2	46	2
6. Împăraţii putérnici să nu te amăgiască	2	1	46	2
7. Nărocul nu-i fericit	2	1	47	1
8. Nărocul fără hotar	2	1	47	1
9. Bogatul lumii, sărac	2	1	47	1
10. Pildă din istorii	2	2	47	1
11. Pildă de pe Alexandru	2	2	47	2
12. După moarte nume vestit înbunătăţi să aibi	3	1	47	2

	[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
		fila	fața	fila	fața
	13. Nume bun cu fapta rea nu vei avea	3	1	48	2
	14. Să nu rîvnești frumusețea lumii	3	2	48	2
	15. Îndrăgirea frumuseții mult vatămă	3	2	48	2
	16. De la lume nu vei avea nici un bun	3	2	48	2
	17. În lume nu este nici o înțelepciune |	3	2	49	1
140r	18. În lume nu este odihnă	4	1	49	1
	19. Dumnezeu a făcut lumea spre bine	4	1	49	1
	20. După păcat lumea [a devenit] rea	4	1	49	2
	21. Pentru ștergerea păcatului a venit Hristos, noul Adam	4	2	49	2
	22. Venirea Domnului și dezlegarea păcatului a fost profețită	5	2	50	1
	23. Cunoaște-l pre Dumnezeu după creaturi	5	2	51	2
	24. Darurile pe care le-am primit să le folosim spre bine	5	2	51	2
	25. Fii orb, mut și surd față de pofte	6	2	52	2
	26. Cugetă la cele de pe urmă	6	2	52	2
	27. Bogăția este cauza relelor	6	2	52	2
	28. Bogăția naște lăcomia, iar lăcomia — invidia	6	2	52	2
	29. Indivia este fratricidă	7	1	53	1
	30. Lacomul vrea ca toți să fie săraci	7	1	53	1
	31. Lacomul este nesătul	7	2	53	1

	[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
		frun<za>	fața	frun<za>	fața
	13. Nume bun cu fapte réle nu vii avea	3	1	48	1
	14. Fumséțea lumii nu pofti	3	2	48	2
	15. Dragostea frumséțelor, stricăciuni	3	2	48	2
	16. Bine de la lume nu vii avea	3	2	48	2
	17. În lume înțelepciune nu-i	3	1	49	1
140r	18. În lume bine și odihnă nu-i	4	1	49	1
	19. Lumea spre bine o au făcut Dumnădzău omului	4	1	49	1
	20. Lumea, după păcat, iaste rea	4	1	49	2
	21. Spre dezlegarea păcatului au vinit noul Adam, Hristos	4	2	49	2
	22. Vinirea lui Hristos și mai-nte proorocită	5	1	50	1
	23. Pre Dumnădzău de pe fapte cunoaște	5	1	51	1
	24. Cu darul ce ți s-au dat spre bine te slujéște	5	2	51	2
	25. Spre poftele lumii, orb, mut, surd fii	6	2	52	1
	26. Cea de-apoi socotéște	6	2	52	2
	27. Avuțiia pricină răutăților	6	2	52	2
	28. Avuțiia naște lăcomiia	6	2	52	2
	29. Zavistiia omoară frații	7	1	53	1
	30. Lacomul poftéște a fi toți săraci	7	1	53	1
	31. Lacomul nu să satură	7	2	53	1

[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
	fila	faţa	fila	faţa
32. Bogatul pofteşte scaunul dintîi	7	2	53	1
33. Dumnezeu este vrăjmaş bogatului mîndru	7	2	53	2
34. Este greu să ai şi bogăţia, şi raiul	8	1	53	2
35. Împarte-te în trei perioade	8	2	54	2
36. La moarte bogăţia nu-ţi foloseşte	9	1	54	2
37. Gol ai ieşit [din pîntecele maicii tale], gol vei intra [în pămînt] |	9	2	55	[1]
140v 38. Sfîrşitul tuturor este moartea	9	2	55	1
39. Nesocotinţa aduce suferinţă	9	2	55	2
40. Moartea mută împărăţiile	10	2	56	1
41. Agonisirea lumii este primejdie	11	1	56	2
42. Nu te amăgi [gîndind la] împăraţii care s-au mîntuit	11	2	57	1
43. Lumea pe mulţi virtuoşi i-a întors	12	1	57	2
44. Să nu fi iubitor de argint [luînd] pilda celor ce au cîştigat raiul prin avere	13	1	58	2
45. Îmbogăţindu-te să nu fi zgîrcit	13	1	59	2
46. Lumea este o temniţă	14	1	60	1
47. Poftele ucid sufletul	14	2	60	2
48. Nici lumea, nici pămînteanul nu sînt fericiţi	15	1	60	2
49. Fericit cel ce nu s-a amestecat cu lumea	15	1	60	2
50. Dreptul nu se va clinti	15	1	61	1

	[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
		frun-<za>	fața	frun-<za>	fața
	32. Bogatul poftéște scaunul cel de sus	7	2	53	1
	33. Bogatului mîndru, Dumnădzău vrăjmaș	7	2	53	2
	34. Și cu bogățiia, și cu raiul, anevoe a fi	8	1	53	2
	35. În trei vremi te cumpănéște	8	2	54	1
	36. La moarte, avuțiia fără folos	9	1	54	2
	37. Gol te-ai născut, gol te vei duce	9	2	55	1
140v	38. Un svîrșit, moartea	9	2	55	1
	39. Nesocotința strică	9	2	55	2
	40. Dumnădzău schimbă împărățiile	10	2	56	1
	41. Agonisirea lumii piiarde sufletul	11	1	56	2
	42. Cu împărații bogați ce s-au spăsit nu te simeți	11	2	57	1
	43. Lumea pe mulți buni i-au nebunit	12	1	57	2
	44. Cu pilda celor ce au cumpărat raiul cu avuțiia, nu iubi avuțiia	13	1	58	2
	45. Îmbogățindu-te, nu te scumpi	13	1	59	2
	46. Lumea temniță	14	1	60	1
	47. Desfrînata voe, sufletul omoară	14	2	60	2
	48. Nici lumea, nici lumanul fericit	15	1	60	2
	49. Fericit cel ce cu lumea nu s-au amestecat	15	1	60	2
	50. Dreptul nu să va clăti	15	1	61	1

	[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
		fila	fața	fila	fața
	51. Cel ce se leapădă de lume este fericit	15	2	61	1
	52. Cu poftele lumeşti [fiind], poruncile lui Dumnezeu sînt grele	16	2	62	2
	53. Dacă doreşti dragostea cea adevărată de Dumnezeu, o vei afla	17	1	63	1
	54. Omul este împărat peste toate, dar [toate] ca zălog i s-au dat	17	2	63	2
	55. Dulceaţa lumii, otrava sufletului	18	1	66	1
	56. Adevărată prietenie cu lumea nu vei afla	18	2	66	1
	57. Lumea este maica răutăţilor	19	1	66	2
141r	58. Lumea este mai rea decît tîlharii	19	2	67	1
	59. Poftele lumeşti sînt ca sirenele	19	2	67	1
	60. Toate bunătăţile fiilor veacului acestuia sînt vrednice de rîs	20	1	67	2
	61. Vai acelui ce caută ceva mai bun decît Dumnezeu	20	2	68	1
	62. Omul [lăsat] în voia lui, cu cît se va înălţa, cu atît se va prăbuşi	21	1	68	2
	63. Cursul şi norocul [lumii sînt] ca roata	22	1	69	2
	64. Nu în veacul acesta, ci în cel viitor să-ţi lungeşti viaţa	22	2	70	2

	[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
		frun<za>	fața	frun<za>	fața
	51. Lepădarea lumii, fericirea	15	2	61	1
	52. Cu poftele lumeşti gréle-s poruncile dumnădzăeşti	16	2	62	2
	53. Dragostea cătră Dumnădzău ce poftéşte dobîndéşte	17	1	63	1
	54. Omul împărat peste toate, însă în chip de zălog i-s date	17	2	64	2
	55. Dulceața lumii, otrava sufletului	18	1	66	1
	56. Cu lumea adevărat prieteşug nu-i avea	18	2	66	1
	57. Lumea, maica răutăților	19	1	66	2
141r	58. Lumea, decît tălharii mai rea	19	2	67	1
	59. Poftele, ca sirinile	19	2	67	1
	60. Bunurile, fiilor veacului acestuia de rîs	20	1	67	2
	61. Vai celuia ce cearcă ceva mai bun decît Dumnădzău !	20	2	68	1
	62. Omul în voia lui, cît să sue, atîta mai greu cade	21	1	68	2
	63. Vîrsta şi nărocirea, ca roata	22	1	69	2
	64. Nu într-acesta veac, ce în cel viitoriu să-ți lungeşti viața	22	1	70	2

[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
	frun-<za>	faţa	frun-<za>	faţa
65. Viaţa vécinică fără svîrşit nici din bătrîn tînăr, ce din păcătos drept te fă	23	1	70	2
66. Nu ce védé trupul, ce ce privéşte sufletul nedejduiaşte	23	2	71	1
67. Nedéjdea credinciosului nu-i în zădar	24	2	72	1
68. Poftele înmulţindu-se, în oceanie aruncă	25	1	72	2
69. Dreptul în véci va trăi	26	1	73	1
70. Cu credinţă céle pămînteşti, cerînd şi céle cereşti ţi să vor da	27	1	74	1
71. Nu rob, ce stăpîn lumii au pus Dumnădzău pe om	27	2	75	1
72. Dumnădzău grijea păcătoşilor are, cu cît a dreptilor	29	1	76	1
73. Nu pe léneş, ce pe ostenitoriu dăruiaşte Dumnădzău	29	1	76	2
74. Cîte furtuni toate să le tragi	30	1	77	1
75. Omului cu minte, lumea iad îi iaste	30	2	77	2
141v 76. Împotriva lumii şi a Diavolului stînd, îl vii birui	32	1	79	2
77. Potrivire frumoasă, trupul cu lumea, sufletul cu ceriul	32, 33, 34		80	1
78. Cînd te laudă lumea nu te mîndri	35	1	83	2

[CAPITOLUL]	Cartea I		Cartea a II-a	
	fila	fața	fila	fața
79. Toate le cercetează și le ascultă, pe cele bune primește-le, iar pe cele rele respinge-le	35	1	84	2
80. Nu face loc păcatului cîtuși de puțin	36	1	84	2
81. Păcatele scurtează viața	36	2	85	1
82. Trei lucruri amintește-ți-le: moartea, învierea și judecata ce va să fie	37	1	85	1
83. Nu la o sută de ani, sau la mai mulți, ci în fiecare zi să fii pregătit pentru moarte	37	2	86	1
84. Fă socoteala dreaptă a vieții tale	37	2	86	2
85. Viața este de șaptezeci de ani, iar [dacă sîntem] în putere, de optzeci, iar peste aceștia, boala de nevindecat	37, 38 39, 40 41, 42 43, 44		[86]	

Citește pînă la sfîrșit și vei afla multă plăcere: *Despre compararea vieții* și *Despre cele șapte vîrste*, mai ales la sfîrșitul Cărții a II-a, *Despre cele șapte vîrste* și *Despre întîmplările ce vin în aceste vîrste pentru pedepsirea omului* și altele, vezi [f.] 87, 89, 90, 91, 92, 93 pînă la 100 la sfîrșit.

De asemenea, în Cartea a II-a, printre capitole sînt și alte probleme însemnate pe margine, și nu le trece cu vederea pentru că sînt foarte folositoare.

[GLAVA]	Cartea 1		Cartea a 2-a	
	frun-<za>	fața	frun-<za>	fața
79. Cearcă toate bunele ține, rélele liapădă	35	1	84	1
80. Loc păcatului nicicum să nu dai	36	1	84	2
81. Păcatéle scurtiadză viiața	36	2	85	1
82. Trei lucruri pururea poménéşte, moartea, înviiarea, giudețul	37	1	85	1
83. Nu pînă la 100 de ani sau mai mult sau mai puțin, ce-n toate dzile fii pocăit şi gata de moarte	37	2	86	1
84. Driaptă socotială vieții tale pune	37	2	86	2
85. Vacul anilor, 70, iară în silă, 80; ceialalți, boală nevindecată	37, 38 39, 40 41, 42 43, 44		86	

Cetéşte pînă în sfîrşit, că vii afla multă dulceață, *Pentru cumpănirea vieții*. Şi mai vîrtos, la sfîrşitul Cărții a doa, *Pentru 7 vîrste* şi *Viața omului ca poama* şi *Pentru lumeştile tîmplări de pediapsă*/ pintre 7 vîrste ce să tîmplă, caută 87, 88, 89, 90, pînă în sfîrşit[250].

Aşijdirea în Cartea a doa, pintre glave, sint şi alte pricini însămnate pe margine; ce nice acélea să le treci, că foarte sint de folos.

Sfîrșitul indicelui cărții de față

Coneţul scării ai cărţii aceştiia

144r Preacinstite şi iubite cititorule, şi iubitorule de osteneli sufleteşti, apucîndu-te cu sîrguinţă de citirea acestei noi apărute şi minunate cărţi (pe care acum pentru prima dată preacucernicul şi strălucitul domn, Ioan Dimitrie Constantin-voievod, nu numai că a alcătuit-o desăvîrşită şi a împodobit-o în fel şi chip prin osteneala sa, dar pentru mai marele folos sufletesc al creştinilor ortodocşi şi pentru pomenirea veşnică a strălucirii sale a şi tipărit-o pe cheltuiala sa şi a dăruit-o tuturor), iată, noi, cei care ostenim în meşteşugul tipografiei, te rugăm şi te implorăm ca, citind-o, de s-au strecurat cumva unele greşeli în cuvinte sau în litere, făcute fie din neatenţie, fie din neştiinţă, tu, îndreptîndu-le cu îngăduinţă, iartă-ne, pentru acela care ne-a poruncit să iertăm de şaptezeci de ori cîte şapte celor ce ne-au greşit. „Căci de vom ierta noi, şi nouă ni se va ierta", mai cu seamă ştiind că doar o fire avem, şi aceea gata să alunece în greşală. Căci culmea infailibilităţii numai lui Dumnezeu îi este dată, al cărui har să fie cu noi cu toţii. Amin!

Ostenitorii tipografiei
şi rugători a tot binele,

ATHANASIE ŞI DIONISIE,

împreună cu ucenicii lor,
cerem iertare

144r Cinstitul mieu cetitoriu şi de sufletiască ostenință iubitoriu, întrînd cu osîrdie la citaniia aceştii noaă şi minunate cărți, carea acmu întîi prealuminatul şi blagocistivul doamn Ioan Dimitrie Constantin-voevoda, nu numai cît au ostenit de o au de iznoavă alcătuit, şi o au cu tot féliul de frumséțe împodobit, ce pentru mai mult folosul pravoslavnicilor şi pentru vécinica pomenirea mării-sale cheltuit-au de o au şi tipărit[251] şi tuturor în dar o au hărăzit. Şi noi, ostenitorii meşterşugului tipografii, poftim şi ne rugăm, aflînd bogate greşéle în cuvinte şi în slove, carile, au din nesocotială, au din neştiință să vor fi făcut, cu blîndéțe îndireptînd, iartă-ne, pentru cela ce de 70 cîte de 7 ori ni-au poruncit să ertăm greşélele, că de vom erta, erta-ni-să-va, mai vîrtos, ştiind că toți o ființă neputincioase şi spre cădére prelesne lunecătoare purtăm. Iară cea desăvîrşit negreşire numai singur lui Dumnădzău s-au dat. A căruia milă să fie cu toți cu noi pururea. Amin!

Ai tipografiii ostenitori
Şi de tot binele-ți rugători,

ATHANASIE ŞI DIONISIE,

cu ucenicii,
poftim ertăciune.

ANEXĂ

ANDREA WISSOWATII

STIMULI VIRTUTUM, FRAENA PECCATORUM

Bonum ac beatum vitae statum esse homini appetendum, malum autem ac miserum aversandum ac vitandum, quilibet qui modo vere homo, id est ratione utens, vocari meretur, facile agnoscit et confitetur. Quinetiam non male ac improbe, sed bene et honeste vivendum esse, ut beate vivatur, plerique qui modo non prorsus nefarii ac profligati sunt non audent diffiteri. Sed ut quispiam prout par est malitiam exuere, seu vitia ac peccata excutere, virtutes vero sibi comparare ac inducere velit et studeat, oportet tum scire causas impellentes et incitamenta quae hominem ad virtutes exstimulent, et a vitiis refraenent atque cohibeant; tum etiam nosse media atque modos quibus adiuvantibus istius boni conatus effectum consequi valeat.

Eo fine ego quum iam dudum talia cogitassem et undecumque collegissem, nunc in aetate mea senili, eadem recogitans ac recolens, literis consignare volui; utpote quae mihi ipsi profuisse expertus, etiam aliis forsan profutura existimavi; quippe quae animum informare vel firmare, eumque erigere et ad recta atque honesta sequenda aculeos ei subdere queunt. E quibus si non omnia pariter, saltem quaedam, eaque diversa diversos, movere possunt.

Inscitia ac ignorantia rerum scitu utilium, vel inconsiderantia atque incogitantia, est hominibus multorum causa malorum, in virtutibus omittendis, et peccatis committen-

dis. Debet praecedere aliqua scientia, ut deinde adsit conscientia. Inscitia autem reperitur saepe in iis etiam qui alioqui multa scire atque variarum rerum gnari et periti esse videntur. Plerique quippe non norunt vere ut deberent, neque se ipsos neque mundum hunc et ea quae sunt in mundo, nec Deum et ejus voluntatem, nec virtutem ac vitiam, nec horum fines et exitus, nec suam ipsorum veram felicitatem. Ut merito sit exclamandum,

O caecas hominum mentes, o lucis egenas!

Quae dum de hominibus dico, de me quoque ipso non inficior: nam agnosco quod et ego homo sim unus e multis. Sed ut ipse

Quid verum atque decens curo, et rogo, et omnis in hoc sum,

sic alios mihi proximos idem facere vellem.

1. *Nosce te ipsum*

Primo igitur ad virtutem capessendam requiritur sapientia: nempe habitus mentis de rebus ut sunt vere cognitis prout dignae sunt recte judicandi. Ac primum, quia homo, sibi ipsi maxime proximus est, oportet ut noscat se ipsum. Iam olim a quodam e septem Graeciae sapientibus prolatum, pro oraculo habitum est: *Nosce te ipsum*. Quod quidem rudibus admodum facile factu videtur: sed revera etiam eruditis est difficile. *Haec autem pravitatis causa est, ignoratio sui*, ut scripsit Lactantius (lib. I, c. I). Ad id vero ut homo noscat se ipsum, pertinet notitia non solum exterioris hominis, id est corporis, sed etiam multo magis interioris, id est animi, eorumque quae ad animum spectant.

Nam pretium pars haec corpore maius habet.

Ergo, cognoscendum nobis

Quid sumus? et quidnam victuri gignimur? ordo
Quis datus?
Quem te Deus esse
Jussit? et humana qua parte locatus es in re?
Disce.

Consideranda est homini tum dignitas naturae suae, tum indignitas. Dignitas quidem qua homo excellit caetera

terrena — praecipue quod habeat spiritum rationalem, vera intelligendi et bona volendi facultate praeditum, coeleste quiddam atque divinum — ut his dotibus homo utatur ad bene vivendum, non abutatur, nec eas culpa sua indigne corrumpat aut deturpet, ut semper aliquid dignum ea divina parte faciat. Ne quum homo sit, vitam non hominis ritu sed bestiae traducat. Quippe etiam sacrae literae homines non humano modo viventes, suibus, canibus, lupis, et aliis bestiis assimilant. Et sane pudendum est quando experimur bestias quasdam interdum minus effrenibus quam homines indulgere cupiditatibus. Cavendum, ne nobis merito dicatur: *Annon nostis vos ipsos?* (II Cor. XIII, 5). Altera ex parte homini consideranda est sua indignitas ac vilitas, nempe quod homo longe distet a Deo, non solum loco habitationis, sed et naturae constitutione: quippe ipsius Dei plasma, etiam angelis aethereis inferior, ex humo et terrae limo corpus creatum gerens, quamvis spiritu a Deo indito animatus, tamen mortalis, debilis, multis defectibus ac miseriis obnoxius ac subiectus, magis quam bestiae pleraeque; ne sese praestationem quam est esse opinetur, atque arrogantia vana tumens superbiat; imo agnoscat, et quam inanis ac misera res sit homo, nisi supra humana sese erexerit, id autem fiet potissimum, si defectus suos per virtutes suppleverit. Cogitandum itaque subinde est unicuique tum itud: *Homo sum, non Deus*, tum illud: *Homo sum, non bestia*. Quoniam autem hominem pars eius deterior, nempe caro, cum suis affectibus et cupiditatibus, ad terrena atque ad peccata trahit, pugnans pugna interna cum spiritu ipsius rationali, sicut solent subditi rebelles regi suo repugnare; danda est ei diligenter opera, ne sinat istos subditos qui subesse debent, praeesse ac praevalere; neve se ab his ut equis effrenibus ad mala inconvenientia et noxia abripi patiatur. Ratio recta et sana, regat aberrantem appetitum. Ne te ipsum ames nisi sis bonus, vel ut fias bonus. Nam non convenit amare quidquam aliud nisi bonum. Praeter notitiam vero naturae hominum communis, unusquisque homo nosse debet explorando sigillatim naturam suam propriam, et suas naturales aut etiam acquisitas proprietates atque suos mores. Alius quippe proclivis est ad laetitiam, alius ad tristitiam, alius ad metum, alius ad misericordiam,

alius ad pudorem, alius ad contumaciam, alius ad iram, alius ad libidinem, alius ad avaritiam, alius ad superbiam, etc. *Suum igitur quisque noscat ingenium, acremque se et bonorum et vitiorum suorum iudicem praebeat*, ut scripsit Cicero (I Offic.). Huc etiam facit illud:

te consule, dic tibi qui sis.

Hoc autem ideo, ut agnoscens ad quodnam peccatum magis sis propensus, ei potissimum obstes; ut cum isto inimico interno qui te praecipue solet oppugnare, praecipue tibi depugnandum esse cogites, et quomodo ei repugnes, mediteris.

2. *Nosce Deum*

A cognitione sui ipsius, debet homo ut ab inferiore gradu ad superiorem ascendere, nempe ad cognitionem Dei. Etsi vero Deus sensibus hominum non subiaceat, sicut et ipsa hominis anima; unde aliqui quibus ut eum esse agnoscant non expedit, ne utpote impii ab eo puniantur, existere eum negant; tamen existere ipsum revera probatur, praeter alias rationes, praecipue a mundi partium non solum maiorum sed et minorum, atque ipsius hominis membrorum singulorum dispositione ordinata, et ad certos fines atque usus directione. Quae arguunt huius operis ita ordinati esse quendam opificem ordinatem, sapientia et potentia excellentem; is autem est Deus (vide Psal. XIX, Sap. XIII, Rom. I). Qui Deus est substantia spiritualis perfectissima. Ideoque est sempiternus absque principio a seipso non ab alio vivens, proinde unicus talis; omnipotens, ita ut res quascunque velit efficere possit; omniscius, ita nihil eum lateat quicquid fuit, est, aut certo erit, quamvis occultum; summe bonus, qui proinde bonitate delectatur, odit autem malitiam; sanctissimus, iustissimus, qui unicuique secundum ejus opera retribuit, bonis praemia, malis vero poenas dispensans. Is velut sol, sed invisibilis at vivens et intelligens et libera voluntate pollens in caelo manens, per radios spiritus sui quolibet a se emissos, cuncta ubique gubernat ac moderatur. Hic talis mundi totius partiumque et incolarum eius, creator ac idcirco Dominus et rector supremus, debet a creaturis suis intellectu praeditis convenienti cultu summo et servitio ac obedientia debita honorari.

Quem Epicuris quoque (etsi creationem ac providentiam impie negaret) ob ipsam naturae illius excellentiam venerandum existimavit. Optimus autem Dei honor et cultus est, praecepta eius exsequi, ipsumque quantum ab homine fieri potest imitari (Ephes. V, 1). Notandum vero est in Dei cognitione non tam eius naturae seu essentiae occultae, quam potius voluntatis ipsius, ab ipso revelatae notitiam, contineri, nempe ut homo sciat, tum quid Deus ab ipso fieri velit, quod in divinis praeceptis, praesertim per Iesum Christum filium Dei unigenitum traditis, exprimitur; tum quid idem cum hominibus facere velit, quod scilicet sibi obedientibus promissa insignium praemiorum, inobedientibus autem minas poenarum gravissimarum (de quibus utrique postea sigillatim dicendum) proposuerit. *Accedentem ad Deum oportet credere quod Deus sit et simul quod sit remunerator eorum qui ipsum quaerunt*, id est, recte factis gratiam ejus ambiunt (Heb. XI). Haec de Deo fides, si animo penitus inhaereat, efficiet ut Deo ex animo obedite velimus, id est virtutem ac pietatem, ipsi placentem atque ab ipso mandatum, operibus exercere. Ergo Deo placere stude. *Qui autem dicit se nosse Deum, et praecepta eius non observat, mendax est* (I Ioh. II, 4; vide et Ierem. XXII, 15, 16). Non tam notitia de Deo speculativa quam practica curanda, quia haec potius illa pleniorem eius cognitionem producit, et prodest ad id ut eum cognitum amemus, et ab eo amemur.

3. *Ama Deum beneficum*

Ipsa Dei beneficia in homines iam collata, debent eos ad Dominum hunc, imo patrem beneficum, qui eos amore suo praevenit, amandum impellere. Nam quod homo existat, quod habeat vitam, et quae ad vitam sustentandam spectant, tum sensus, tum rationem, etc. a Deo, authore supremo ista omnia, proficiscuntur. Quamvis enim aliqui ista naturae adscribant; tamen haec natura sapientiam et potentiam tam eximiam habens, mutato nomine Deus est. Quod agnovit inter ethnicos Seneca, cujus verba digna sunt lectu, quae scripsit (De beneficiis lib. IV, c. 3. et seqq.). Multo magis nos christiani quibus gratia Dei salutaris illuxit, id agnoscentes, debemus tam beneficum Dominum nos amantem,

grato animo toto corde redamare. Amor autem erga Deum in eo a nobis ostendi debet, *Ut quod ipsi gratum est faciamus, et praecepta eius observamus* (vide I Ioh., vers. 3). Quaecumque is nobis mandat, etiam si valde molesta videantur, tum exsequamur, tum sustineamus; quaecumque autem is vetat, quamvis carni nostrae valde allubescant, vitemus atque ab eis abstineamus. *Quippe ipsa illa gratia Dei salutaris quae omnibus hominibus illuxit, erudit nos, ut abnegata impietate ac mundanis cupiditatibus, temperanter, iuste et pie vivamus, idque in praesenti seculo* (Tit. II, v. 11, 12). *Si, in luce* (id est sanctitate) *ambulemus, sicut Deus est in luce, communionem habemus mutuo* (I Ioh. I, 7). Deum amando mores nostros emendemus, ut puri ad purum accedere eique adhaerere valeamus. Quum nos Deus catena beneficiorum suorum aurea ad se trahat, quoties muneribus eius utimur, toties ad amorem eius excitemur. Ne simus similes bestiis, quae glandibus vescentes, et aquam e flumine bibentes, parum cogitant unde ista ipsis utilia prodeant. Imo ne simus deteriores bestiis, quarum nonnullae eos a quibus aluntur, vel aliqua beneficia percipiunt, amore quodam prosequuntur. Ut de canibus, equis, elephantis, etc. testatur experientia et historia. Verendum est ne nos ista bestiarum exempla aliquando in iudicio divino condemnent.

4. *Nosce mundi hujus vanitatem*

Debet etiam homo nosse mundum hunc inferiorem, eumque parvi aestimare; non quidem quatenus a Deo est formatus et exornatus, sed quatenus homines eo abutuntur. Sic et ea quae in hoc mundo continentur. Talia sunt divitiae terrenae et voluptates carnis et honores.

Ambitiosus honos, et opes, et foeda voluptas,
Haec tria pro trino numine mundus habet.

Horum ut bonorum eximiorum cupidine tracti plerique homines, ad peccata alliciuntur, atque a virtutis via deflectunt. Sicut Atalanta pomis aureis per Hippomenem extra curriculum iactis colligendis occupata, cursu superata. At quantumvis haec appareant bona in speciem, sunt tamen revera vana, fallacia, caduca. Similia vitro splendenti, sed

fragili, et comoediae post breve tempus desiturae; similia pomis quibusdam, quae circa lacum ubi olim Sodoma fuit, nasci feruntur, quae exterius speciosa, si premas, favillam et fumum interius invenies. Sic cogita: Non sunt ita tanti, ut homo cordatus animum suum versus sublimia arrectum ad ista humilia deprimens, eorum studio teneatur, iisque incumbat, atque in eis suam statuat felicitatem, quae in his non est, nisi larvata et bracteata. Expertus hoc est Salomon, qui in regio statu constitutus et divitiis et honoribus et voluptatibus abundans, tamen quum esset sapiens agnovit haec *omnia esse vanitatem*, idque confessus est in suo Ecclesiaste. Similiter Septimius Severus, quum ex humili per multos gradus ad Imperium Romanum evectus fuisset, tandem morti vicinus dixit: *Omnia fui, sed nihil mihi profuit*. Certe divitiae terrenae superfluae sunt sarcinae, exiturum ex hac vita aggravantes, exeuntem non commitantes; quae et anxiae quaeruntur, et cura majore metuque servantur, et variis casibus obnoxiae facile dispereunt. Honores huius mundi instabiles ac fumo similes, in sublime tendentes, sed evanescentes; et voluptates carnales inhonestae, plus aloës quam meliis habent, tandemque in fel amarum convertuntur. Idcirco quisquis est vero sapiens, si mente excelsa super terrena evectus, ista aspiciat, non aestimabit ea magni, ex vulgi opinione, sed ut puerilibus consentanea crepundiis (sicut ea Valerius Maximus, libri sexti fine appelavit) despiciet. Imo ut irritamenta malorum ac illecebras peccandi reiiciet. Recte monet Iohannes Apostolus (epist. I, c. 2): *Ne diligamus hunc mundum, neque ea quae sunt in mundo, ut sunt cupiditas carnis, cupiditas oculorum et fastus huius vitae*, quoniam qui diligit ista cito transitura, non potest simul diligere Deum eiusque voluntari obedire, ideoque nec in aeternum permanere. Et quoniam mundus iste ac partes eius omnes tandem dissolventur, cogitandum est quales nos oporteat esse in sanctis conversationibus (II Petr. III, 2). Ergo,

Suspice mens coelum, terrenas despice nugas.

Despice quod potes perdere. Ne tam magni aestimes res huius mundi viles ut propter eas pecces et miser evadas. Ne emito tanti poenitere. Cave ne tuum summum bonum

humi iaceat et cum humo pereat. Cogitet semper homo prudens atque pius, se hic in terris esse peregrinum et hospitem, non se hic fixam habere sedem, sed tantum breve commorandi diversorium (I Paral. XXIX, 15; Psal. XXXIX, 13; Heb. XI, 13). *Nobis patria coelum.*

5. *Ex omnium rerum consideratione animus ad Deum excitandus*

Omnibus ex rebus huius mundi, quae vel sensibus vel cogitatione percipiuntur, debet homo probus ratione utens, earum originem, naturam et qualitatem viresque et usum, spectans, capere occasionem Dei authoris omnium adorandi, animique sui ad eius honorem et obsequium convertendi; vel ob hoc ipsum, quia is supremus Dominus noster id vult atque nobis ut faciamus imperat.

6. *Nosce virtutem pulchram*

Considerendum est animo quid sit virtus et qualis. Virtus est habitus honeste agendi, seu vivendi secundum leges honestatis. Est constitutio animi recta, ordinata, rationi conveniens. Est animi humani sanitas eaque multo potior quam sanitas corporis. Ergo optandum est ut sit mens sana, idque magnopere curandum. Quam vero pulchra est virtus atque decora! Quippe efficiens ut in affectibus atque actionibus hominis sit egregia moderatio et concinnitas ac velut harmonia, multo elegantior ea quae in musicis modulationibus observatur. Cuius virtutis et honestatis formosa pulchritudo, si oculis animi cernatur, magnum sui amorem in hominibus ratione praeditis potest excitare. Ut agnovit Plato (in Phaedro) et ex eo Cicero (De officiis, libro I) atque Seneca (epist. CXV) ubi scribit: *Si nobis animum viri boni liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus! Hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus*, etc. Per se ipsa laudabilis est virtus; unde saepe etiam ii qui ipsi virtutem non sequuntur, tamen si eam ex effectis agnoscant, in aliis laudant; quoniam ita sese geritur decet atque convenit, quamvis ipsa non captet laudem. Per virtutem homo fit similis non solum angelis, spiritibus coelestibus sanctis; verum etiam ipsi Deo, virtutem perfectissimam habenti, eum imitando, per sanctimoniam. Ita

virtus in terra est quiddam coeleste ac divinum. *Qui affectus moderatur, etc. ex homine Deus fieri desiderat: certe fieri lucet, voluntatum conjunctione* (vide Epict. Dissert. apud Arrian. lib. II, c. 19). Quis igitur nisi mentis inops et non curet esse virtute praeditus atque exornatus, ut sic quantum fieri potest evadat homo perfestus, imo divinus, ac Deo ipsi similis?

Sed quoniam,

7. *Virtutis fructus*

Ipse decor recti, facti si praemia desint,
Non movet

videamus quomodo virtus non florem solum habeat pulchrum, sed etiam fructus iucundos, radicis amaritudinem dulcedine sua compensantes, atque etiam utilitatem veram afferentes.

Conscientia bona.

Primum quod virtus ex se profert commodum, est internum illud animi, nempe conscientiae bonae gaudium. Quippe quum homini animus ipsius attestatur eum recte ac honeste ut debebat vixisse, ac etiam nunc vivere, atque agere prout decet ac convenit; ex eo fonte manat insignis animi delectatio et laetitia atque hilaritas, omnes omnium conviviorum delicias exsuperans (Prov. XV, 15), tum pax interna, etiam inter medios externos tumulsus ac eximia tranquillitas atque serenitas. *Sola virtus praestet gaudium perpetuum securum; etiam si quid obstat, nubium modo intervenit, quae infra feruntur, nec unquum diem vincunt* (Senec. ep. XXVII). Nam

semita certe
Tranquillae per virtutem patet unica vitae.

Hinc et in adversis affictionibusque, exurgit insigne solatium et contra malignos malorum sermones atque calumnias, ille aurus aheneus,

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Ex eadem bonae conscientiae scatebra fluit illud, *Quod si cor nostrum nos non condemnet, fiduciam habemus ad Deum*, attestante S. Ioh. (ep. I, c. III, 21). Tum denique inde spes bona firma de bonis maximis posthac obventuris.

8. *Pios Deus cura habet*

Porro virtutem ac bona opera Deus optimus, talium amator, remuneratur ex parte adhuc in terra et in hac vita praesenti. *Dicite iusto, quum bonus fuerit, quod fructum operum suorum comedet.* (Iesa. III, 10). Curae Deo sunt pii; is super eos providentiam suam singularem extindit atque exerit, preces eorum in necessitatibus positorum benigne exaudit, e periculis eos expedit ac eruit, ab inimicis imminentibus protegit. Exstant eius divinae erga iustos gratiae ac beneficentiae exempla memorabilis. In Enocho, e terris ita translato ut mortem non experiretur, similiter Elia ad coelum evecto, Noacho in diluvii aquis servato e Sodomorum incendio educto, Daniele a leonum faucibus, et tribus eius sociis medio flammarum fornacis flagrantis conservatis; Petro ac Paulo e carcere mirandum in modum liberatis; ut nunc alia similia, de Iosepho, Davide, Ezechia, etc. praeteream (vide etiam Psal. XXXIV, XXXVII, XCI, XCIX, CXLV sub finem). Innocentia magnum praesidium. Qui Deum filiali timore timet, is nihil aliud timet. *Diligentibus Deum, omnis*, etiam quae mala videntur, *cooperantur ad bonum* (Rom. VII, 28). Et mors piorum, loco debiti naturae persolvendi censenda, non est eis terribilis; sed quieta et placida.

9. *Virtutis praemium summum, vita aeterna beatissima*

Etiamsi enim homines virtute praediti, iis quae in hoc mundo bona aestimantur, non admodum fruantur, praesertim sub Novo Foedere; tamen eos manet post hanc vitam mortalem et post mortem ipsam illud excellentissimum virtutis praemium coeleste, ex gratia Dei singulari eis destinatum, nempe vita aeterna beatissima, in qua boni summi ac perfecti fruitio plena continetur. Si optabile est homini, vitam in terra aliquandiu producere, in affluentia bonorum terrenorum; quanto magis exoptandum, ut homo mortalis, ab hac mortali conditione multis adversis obnoxia liberatus, in mundum illum mundiorem coelestem, in locum aeterni-

tatis subvectus, spiritum rationalem corpore spirituali firmo incorruptibili glorioso indutum habens (Cor. XV, 42, 43, 44), scientiam rerum atque sapientiam perfectam consequutus, omnia quibus opus habebit bona plene possidens, nullus egens, cum Deo ipso optimo maximo, ad eius conspectum clarum admissus, eumque ipso et cum eius Filio unigenito, et cum angelis sanctis, communione integra potitus, gloria coelesti regali coronatus, fruatur voluptatibus atque gaudiis excellentissimis, inessabilibus, nullius incommodi admistione turbandis, aeternum duraturis, ac nunquam finiendis (I Petr. I, 4, 7, 8, 9; Psal. XVI, fine; I Thess. II, 12; II Cor. IV, 17; II Tim. II, 10). Ita ut homo per sanctimoniam fiat divinae particeps naturae (II Pet. I, 4), adeoque homine quasi Deus. Hoc est summum bonum haec suprema beatitudo cuius respectu omnia ac molestiis permista, sunt merae nugae atque vanitates. Huius boni spe animatus homo prudens, debet *se ipsum a vitiis repurgare* (II Corinth. VII, I) atque etiam actu ipso sese repurgat (I Joh. III, 3) debet virtutum officia exercere, debet *abundare in opere Domini semper, sciens quod labor suus non sit inanis in Domino* (I Cor. XV ult.) Quoniam Christus Dominus, filius Dei unigenitus, a Deo obsignatus ad homines missus, id ipsum promisit ac documentis certis in Evangelio confirmavit. Ita *pietas ad omnia est utilis, habens promissionem vitae praesentis et futurae*, teste Apostoli (I Tim. IV, 8) *quam vitam futuram aeternam promisit* piis; *Deus mentiri nescius* (Tit. I, 3). Ergo cogita: Est tanti ut colam pietatem ac virtutem, etsi cum labore. Hic merito exclamandum illud,

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
I bone quo virtus tua te vocat, i pede fausto;
Grandia laturus meritorum praemia; quid stas?

Ergo aeterna semper meditare. Haec summi boni coelestis firma spes, mente concepta sola affert animo firmam tranquillitatem: sicut acui magneticae non est quies nisi in polo, Prospice finem bonum qui manebit absque fine. Spes

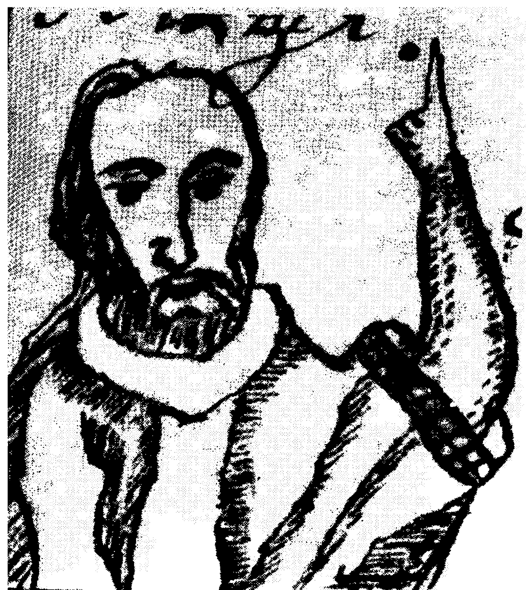
vitae aeternae inchoata parit ex se pietatem et pietas vicissim parit spem eiusdem completam. Hunc scopum tibi praefixum specta in actionibus tuis, et ad eum unice collima ac tende; caeterea quasi obiter age. Vide quid spes praemii efficiat in agricolis et nautis et militibus, etc. Spei adsit fides firma seu fiducia certa de promissis divinis; haec omnem laborem quamvis amarum edulcabit.

10. *Peccatum turpe*

Iam porro cogitandum etiam atque expendendum, virtuti oppositum vitium seu peccatum, quid sit et quale. Vitium morale seu peccatum est habitus prava agendi; est legis divinae transgressio, a recta ratione ac honestate discessio ac deviatio; est animi humani per malitiam corruptio, vel saltem eius foeda turpisque pollutio; est morbus animae male affectae, morbis corporis deterior. Quam homo non ita vivit et agit ut oportet atque decet, sed repugnat honestati, sit servus atque mancipium suorum affectuum carnalium, eos regere impotens, per quos mens humana turbatur ac de flatu suo deiicitur. Hinc homo eis addictus, fit stultus, similis brutis irrationalibus, imo brutis peior, quum sciens ac volens male agat. Id notatum a poëtis per Circen venesicam, homines poculi sui potu in bestias commutantem. Quinimo per peccatum homo similem se ipsum reddit cacodaemoni, spiritui pessimo teterrimo (v. Ioh. VI, 70; VIII, 44; I Ioh. III, 8) a quo nos maxime abhorrere par est. Quinetiam homo vitium aliquod animo foyens, diabolo praebet locum in corde suo (Eph. IV, 27). Purga igitur animum tuum a foedis vitiorum sordibus, elue maculas istas, et morbos istos sanare stude. Quam inconsiderati sunt et stulti qui corpus suum concinne compositum atque egregie excultum esse cupiunt; animum vero corpore potiorem deformatum et immundum esse sinunt.

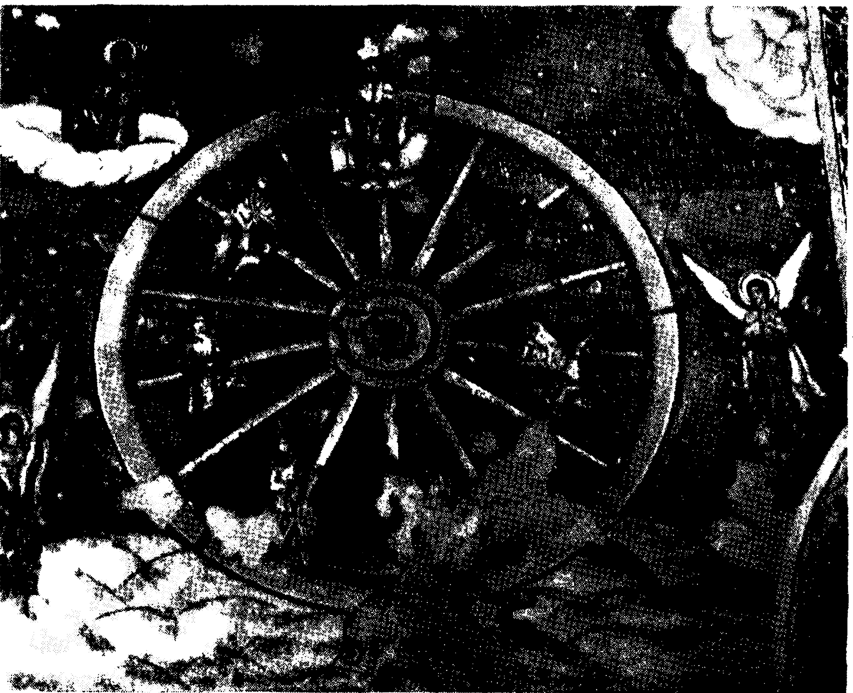
11. *Virtutis molestia abit, peccati turpitudo manet*

Cogita, si quid honesti feceris cum labore ac molestia, postmodum laborem ac molestiam abire, at manere honestatem; contra si quid turpe cum voluptate egeris, voluptatem abire, manere turpitudinem, ex dicto Catonis maioris et Musonii (apud Gellium lib. XVI, cap. I).

Înțeleptul și *Lumea* alegorii dintr-o copie manuscrisă a *Divanului* de la începutul sec. al XIX-lea (Biblioteca Centrală de Stat a R. S. România).

Roata lumii, pictură din pridvorul bisericii din Răşinari-Sibiu (reproducere din colecţia N. Al. Mironescu).

ПЕНТРȢ ПРЕ

ФЕРИЧИТІЙ ѦТРЕ ЛȢМЕ ШИ ѦТРЕ ѦЦЕЛ...

[illegible]

КАРТѦ, ѦТРІѦ.

ПонитȢл 03:

[illegible]

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΑΝΑΜΕΣΟΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΟΦΟΥ

[illegible]

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Ἄθρο ἑβδεμαῖον...

[illegible]

Divanul, Iași, 1698, f. 100r. Începutul Cărții a III-a, traducerea din A. Wissowatius.

Але стоичилорь порꙋнчи ꙃѣче.	**ΤΩΝ ΣΤΟΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑΙ ΔΕΚΑ.**
А	Α
Дꙋмнезеꙋ ши фиреи оурмѣзъ, ши лꙋкре сꙋпꙋсъ съ фии.	Τῷ θεῷ [illegible] καὶ ἀκολούθει, καὶ [illegible].
В	Β
Фъ фиекꙋи [illegible] ши немꙋлцꙋми [illegible]	Κόμιζε καθ' [illegible], [illegible] μὴ βλάψῃς
Г	Γ
Дꙋшмане [illegible] кътръ алцꙋлъ, прекꙋмъ [illegible], ка ши алцꙋль кътръ тине съ [illegible].	Φέρε [illegible]
Д	Δ
Тоатъ невоѧ [illegible], каре ци фаче съ сꙋфери кꙋ ръбдаре, [illegible].	Ὑπόφερε μὲ ὑπομονὴν [illegible]
Е	Ε
Тоате [illegible] спре бине де сокотѣле, [illegible], каре [illegible] грешала [illegible].	Ὅλα τὰ [illegible]
Ѕ	ς
[illegible] кꙋ [illegible]	[illegible]
З	Ζ
[illegible]	[illegible]
Н	Η
[illegible]	Εἰς τὰ ἔργα [illegible] εἰς τὰ λόγια.
Ѳ	Θ
[illegible]	[illegible] τοῦ θανάτου, [illegible]

Divanul, Iași, 1698, f. 138v. *Ale stoicilor porunci dzéce*, traducere din A. Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*.

12. *Peccati turpitudo in aliis spectanda*

Peccati vero foeditatem cum aliis eius adiunctis aversandis si quis in se ipso parum cernit, in alterius cuiuspiam peccantis exemplo velut in speculo cernere potest. Non abs re olim lacones, filiis suis teneris ebrietatem reddere abominandam volentes, helotas servos ebrios, cum actionibus indecoris ob oculos ponere solebant. Videns aliquem inhoneste agentem, intuere te ipsum ac vide annon etiam tali vel simili vitio labores. Quod in alio reprehendis, id ipse ne facito. Imo ex alienis erroribus conspectis, tuos corrigere et cavere discas, te ut faciant aliena pericula cautum.

13. *Peccati effectus mali*

Specta in peccato non sinciput, sed occiput ejus; seu non a fronte et in accessu apparentes ac blandientes larvatas ac fucatas delicias, et utilitates terrenas umbratiles aspice; sed te converte ad spectandum animo quid peracto peccato consequatur. Nempe postquam voluptas quae peccatum commendabat deferbescit ac discedit, tunc succedit ob peccati patrati turpitudinem pudor; tum dolor animi amarus atque poenitentia, quae ipsa homini cordato poenae loco est (videè Rom. VI, 21).

Conscientia mala

Huc pertinet inprimis conscientia mala, dum animi dictamen hominem de malefactis contra leges cordi inscriptas commissis arguit ac punit (Rom. II, 15). Etiamsi nullus homo conscius sit tuorum malefactorum, tamen ipsa mens tua mali conscia, est tibi pro accusatore et teste et iudice et denique tortore (videatur Iuvenalis Satyra XIII). Iste conscientiae malae instar vermis intus rodentis morsus quasi praegustus quidam est poenarum peccati ulteriorum, a Deo sceleratis postea infligendarum (videatur Tacitus de Tiberio Annal. VI, 6 et de Nerone XIV, 10). *Proprium est nocentum, trepidare* (Sen. ep. XCVII).

14. *Poena*

At non hic subsistit effectus peccati perniciosus. *Multi dolores impio* (Psal. XXXII, 10). *Non est pax impiis* (Iesa. LVII, 21; Eph. V, 6). In hac adhuc vita puniuntur a Deo diversis molestiis, morbis gravibus et aliis adversis ac

damnis dolendis ac interdum tragicis casibus et quandoque illatis etiam per homines supliciis; idque non commitante eo quod piis similia passis adesse solet solatio.

Sed gravissima peccati poena manet improbos dum seculum istud praesens terminabitur, post vitam hanc transactam, in iudicio illo divino extremo infallibili; in quo nullae excusationes valebunt, nullae dilationes, nulla subterfugia locum habebunt. Ibi tunc impii qui Deo parere noluerunt, non solum privabuntur bono excellentissimo, quo alias potiri potuissent, nempe vita beatissima coelesti a qua excludentur (I Cor. VI, 9, 10 ; Gal. V, 19, 20, 21; Apoc. XXI, 27) sed etiam decreto divino condemnati coniicientur in lacum igneum, urendi non sine magnis doloribus atque tormentis, una cum ductore ac seductore impiorum Diabolo; quae est mors secunda, ex qua iam exitus non dabitur ullus (Math. XIII, 42; XXV, 41, 46; Thess. I, 8, 9; Heb. X, 27; Apoc. XX, 15, XXI, 8). Haec *mors est peccati stipendium*, quod peccantibus tandem solvetur (Rom. VI, 23). *Si secundum carnem vixeritis moriemini* (Roman. VIII, 13). *Cupiditas postquam concepii parit peccatum; peccatum vero peractum gignit mortem*, nempe aeternam (Iacob I, vers. 15). Peccatum ad tempus suave, est velut melle illitum venenum. Talis est eventus cupiditatum carnalium contra animam pugnantium (1 Pet. II, 2). Sicut Philetae latrones, soliti viatores amplectendo necare; sicut sirenes allectos ad se blandis cantibus praeternavigantes, sopitos demersisse ac devorasse feruntur. Simili modo Ioabus Amasam blande accedens, gladio incautum transfixit (II Samuel XX, 9, 10). Ergo

Quae nocitura temes, quamvis sint chara relinque

15. *Vitae huius brevitas*

Meditanda est subinde vitae huius terrenae fugacitas. *Est quippe haec vita similis vapori, ad breve tempus apparenti et evanescenti* (Iac. IV, 14). *Et homo ipse similis gramini florenti, quod modico tempore viget, facile autem corrumpitur* (Iesa. XI, 6; Iob. XIV, 2; Psal. CIII, 15, 16). Nemo potest sibi crastinum certo polliceri. Imo nescis quid serus vesper vehat. *Dic mihi dormituro: potes non expergisci? Dic experrecto:*

potes non dormire amplius? Dic exeunti: potes non reverti? Dic redeunti: potes non exire? etc. (Seneca, epist. XLIX). Idcirco, *Propera vivere et singulas dies singulas vitas puta* (Seneca, ep. CI).

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.
Sera nimis vita est crastina; vive hodie.

(Nunc, dum tempus habes, vide Psal. XCV, 7). Vivit autem vere is demum qui honeste et sancte vivit. Dum differetur vita transcurrit. *Nihil aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum quam frequens cogitatio brevis aevi et huius incerti* (Sen. ep. CX, v. fine). Ne differas igitur vitae tuae morumque emendationem ad crastinum incertum, vel ad extremum senium, vel denique ad diem mortis tuae (Sirac., v. 8). Ne tum demum recte vivere velle incipias quum erit e vita discedendum. Hic maxime valet illud:

Tolle moras, semper nocuit differre paratas.

Quo diutius peccati consuetudinis indulgebis, eo difficilius ipsam usu firmatum et radicatam, exstirpare poteris. Cave ne sero ad Dominum eiusque nuptias accedere coneris, cum illis fatuis virginibus: frustra, postquam ianua fuerit occlusa (Mat. XXV). Qui scis an Deus tibi gratii sua abutenti, sit tempus poenitentiae ac resipiscentiae indulturus et an poenitentiam seram raro seriam ac veram, sit a te suscepturus (Iesa, LV, 6; Psal. XXXII, 6). Cave ne florem vitae tuae cacodaemoni, feces autem demum Deo offerre velis. Quum peccaverimus ne desperemus, datus est nobis poenitentiae seu resipiscentiae portus, sed ne nimis speremus, datus est finis vitae incertus. Ne tum denique peccatum relinquere cogites, quum ipsum peccatum te relinquet.

16. *More imminens*

Finis ac privatio vitae huius, nempe mors, perpetuo nobis omnitempore omni loco inhiat atque imminet. Haec nos quamvis adhuc sanos ac valentes, qualibet hora, subito invadere potest; non expectans etiam aetatem maturam, aut decrepitam, quod docet frequens experientia:

Incertum quando, certum aliquando mori.

Igitur perpetuo debemus esse ad mortis adventum parati, ne nos imparatos opprimat. Nam quales nos deprehendet, tales iudicio illi Christi extremo sistet iudicandos.

Tu magna gerendi
Praecipita tempus; mors atra imminet agendi.

Ita vive nunc dum tempus vivendi habes, sicut hora mortis adventante vixisse velles. Illi ultima hora, nil te iuvabunt ea propter quae cupiditatibus indulsisti et peccata commisisti. *Hoc tibi citra diem mortis praesta, moriuntur ante te vitia tua* (Seneca, ep. XXVII). Dum vita suppetit enitamur ut mors paucissima in nobis quae possit abolere inveniar.

Mortuus ut vivas, vivus moriaris oportet.
Assuesce ergo prius quam moriare mori.

Mors piorum non est ultima linea rerum, quamvis ita vulgo dicatur, sed est traiectus a littore huius vitae terrenae mortalis, ad aliud littus vitae coelestis immortalis beatissimae. *Optabile est a morte invadi, curanda voluntate occupatam et Dei operum spectaculo* (Epictet, apud Arianum Dissert. LIII, c. 5). Igitur

Ut tibi mors felix contingat, vivere disce,
Ut possis recte vivere, disce mori.

Si tibi quotidie ob oculos versetur mors, nihil unquam humile cogitabis, nec impense quidquam (ex terrenis) cupies (Epict. Enchirid., c. 28).

17. *Memento extremorum, praesertim judicii ultimi*

In omnibus factis tuis memento extremorum, et in aeternum non peccabis (Sirac. VII, ult.). Inter haec autem extrema praeter mortem et post mortem istam, restat iudicium Dei (Heb. IX, 27), quando Dominus noster Iesus Christus a Deo iudex constitutus, iudicabit vivos et mortuos in illustri adventu suo e coelo (II Timoth. IV, 1), quo tempore ea quae nunc velata sunt, ablatis velanentis revelabuntur. Ubi unicuique reddetur secundum opera eius (vide Rom. II,

vers. 5, 6, 7, 8, 9, 10 et II Thessal. I, 6, 7, 8, 9). Haec dies adventus Christi et iudicii extremi, quamvis differtur, tamen non auferetur. Erit autem ut piis ovibus Christi laeta, ita impiis hircis tristis ac luctuosa (vide Mat. XXV, 31 et seqq. et 46). Hoc exspectantibus nobis studendum est ut pie et sancte vivamus, ut ab isto iudice tunc incontaminati peccatis et inculpati reperiamur (II Petr. III, vers. 11, 14).

18. *Ne movearis impiorum fortuna brevi*

Non est autem cur vir animi probi moveatur ac turbetur in bono proposito quod improbis interdum aliquamdiu in hac terrena vita fortuna favere videatur. Nam haec istorum fortuna infortunata, non est sincera neque stabilis, sed fucata atque volubilis; quae tandem in magnam commutabitur miseriam. Quamvis ultio divina, lento gradu et quasi claudo pede eos insequi cernatur, tamen tandem aliquando eosdem assequetur, tarditatemque poenae gravitate compensabit.

Tolluntur in altum
Ut lapsu graviore ruant.

Videantur dicta in eandem sententiam, Psalmi I, fine et Psal. XXXVIII et maxime Psal. LXXI.

19. *Ne turberis piorum adversis*

Neque est cura virtutis studio aliquem reprimat vel sufflaminet, piorum in terra sors fere adversa; quod hi non solum bonis huius mundi parum frui videantur, sed etiam malis atque afflictionibus, privatione bonorum, seu facultatum, ac ipsius vitae soleant premi et divexari. Habet Deus mundi arbiter iustas eius suae gubernationis causas, de quibus alibi agendum. Iam olim hoc evenire consuevit optimis virorum et vatibus sacris et ipsi Filio Dei unigenito, et eius Apostolis aliisque sanctis martyribus (vide Heb. XI, 36, 37, 38).

Non est ad astra mollis e terris via.
Hac proceres abiere pii.

Per angustam viam intrandum est ad vitam aeternam angustam (Mat. VII, 13, 14). *Calamitas virtutis est occasio* et materia (videatur Seneca, De providentia). Sic probi et exercentur et explorantur.

Diligentibus Deum omnia (etiam quae mala videntur) *in bonum cooperantur* (Rom. VIII, 18, 28). Non tam ingressus huius vitae est spectandus quam egressus, non tam ea quae nunc in mundo adsunt mutabilia oculis corporeis aspicienda, quam ea quae futura sunt in caelis aeterna oculis animi prospicienda (II Cor. V, fine). Sic damna ista lucro maximo compensabuntur. Quis autem prudens negotiatur id recuset?

20. *Sine pietate nemo beatus*

Credendum est pro certo, quod non solum si ex Dei praescripto virtutem et sanctimoniam colamus, summam beatitatem ipsius gratia atque beneficio adipisci possimus; verum etiam quod absque hac conditione observata eandem adispici omnino non possimus. Id docent manifeste divina oracula (ut Heb. XII, 14): *Sanctimoniam esse sectandam, sine qua nemo Dominum videbit*, et *Nisi abundaverit iustitia vestra, plus quam scribarum et pharisaeorum, non intrabitis in regnum coelorum* (Mat. V, 20), et *Nisi convertamini, et fiatis sicut pueruli, non ingrediemini in regnum coelorum* (Mat. XVIII, 3). In novam illam Ierosolymam coelestem non intrabit quidquam pollutum (Apoc. XX, ult.). Ad loca sanctissima inhabitanda non patet accessus nisi iis qui sunt sancti. Diabolus quum in coelo habitaret detrusus est e coelo ad inferna tartara propterea quia peccavit. An vero tu peccati sarcina onustus, locum hunc sublimem te speras conscensurum. Non patet illuc alia via ac porta, praeter hanc angustam ac strictam, a Christo ipso ostensam et ipsius vestigiis calcatam. Non est quod quis vana spe se ipsum decipiat, quasi furtim peraliquos tanquam cuniculos illuc irrepere possit. Sine bene ac honeste vivendo, ad beatam vitam pervenire, nemo potest. An porro patieris te propter res vilissimas vanas et evanidas, ut ebrietatem, libidinem, vindictam, nummos, privari vita coelesti perpetua beatissima? Sane est haec stultior quam Glauci illius permutatio, qui auream armaturam suam Diomedi dedit, pro qua ab ipso aeream accepit.

21. *Virtutum exempla ex aliis collige*

Propone tibi, homines cordatos ac pios tibi notos pro exemplaribus imitandis. Per sanctam aemulationem conare eos aequiparare, vel etiam si possis superare.

Extremos pudeat rediisse.
Mihi turpe relinqui.

Et quoniam difficile est inventu tale specimen, ut unus aliquis homo sit in omnibus virtutibus perfecte completus, e diversis hominibus diversas virtutes tibi imitandas ac experimendas desume. Sicut fertur Zeuxis pictor celebris formosissimae faeminae effigiem depicturus, aliquot forma praestantes faeminas elegisse, e aeqarum singulis singulas partes eximens, in unam imaginem collegit atque conformavit.

22. *Exempla e sacris*

Quinetiam ex iis quos historiae describunt, ob oculos mentis tibi pone quosdam quos aemuleris. Ut e sacris paginis Abrahamum in excellenti erga Deum fiducia ac ex hac manante obedientia, Iosephum in castitate, Iobum in patientia, Mosen in contemtu divitiarum ac thesaurorum Aegypti ac temporariae peccati fruitionis, Davidem, Ezechiam, Iosiam, Danielem, ejusque socios in insigni pietate, etc. qui tamen tali evidenti et confirmata vitae aeternae promissione qualem nos iam habemus caruerunt.

23. *Exempla ex ethnicis*

Imo ex ethnicis quoque delige virtutum exempla. Ut iustitiae, ex Aristide, Camillo, Fabricio; paupertatis toleratae ex Curio, Menenio, Quintio Cincinnato, etc. Abstinentiae et continentiae ex Bellerophonte, Xenocrate, Scipione, Tuberone. Patientiae ac moderationis irae ex Archyta, Socrate, Platone, Phocione, Pericle, Philippo Macedoniae Rege et Antigono Primo. Sobrietatis ex Heraclito, Stilpone, Zenone. Veracitatis, nec ioco mentiri volentis ex Epaminonda et Pomponio Attico. Haec laudabilia non otiose lauda, tantum verbis, sed factis imitare. Pudeat christianos, veram veri Dei ex verbo eius cognitionem verbis iactantes, si nondum tantos in virtutibus progressus habeant, quantos isti tali cognitione destituti exhibuerunt.

24. *Exemplum Christi eiusque imitatio*

Sed excellentissimum ac perfectissimum omnium virtutum exemplar atque archetypus in terris fuit Iesus Christus dux fidei nostrae (Heb. XII, 2) cuius imitatio nobis mandatur et ab illo ipso (Mat. XI, 29; XVI, 24; Ioh. XIII, 15) et ab eius Apostolis, ut a Paulo (Philip. II, 5) qui et ipse Christum est imitatus (I Cor. XI, I) et a Petro qui scripsit: *Christum quum pateretur pro nobis, reliquisse nobis exemplar, ut vestigia eius sequamur* (I Pet. II, 21) et a Iohanne, cuius haec sunt verba: *Qui dicit se in eo manere, debet sicut ille ambulavit et ipse sic ambulare* (I Iohan II, 6).

25. *Praecepta Dei servatu non impossibilia*

Nec audiendi sunt ii qui pro excusatione peccatorum praetextunt, impossibile esse virtutis opera praestare, peccata vitare, ac Dei praecepta observare. Ignavia hominum et desidia hos profert obtentus et haec velamina. *Nolle in causa est; non posse praetenditur* (Senec., ep. CXVI, fine). Est quidem via virtutis aliquomodo aspera et ardua primum, inexpertis, sed postea facilis existit, attestante Hesiodo. Iohannes vero Christi Apostolus scripsit: *Hanc esse charitatem erga Deum, ut mandata eius servemus, mandata autem eius non esse gravia* (tantum abest ut sint impossibilia) (1 Ioh., v. 3). Et Christus ipse ore suo veridico pronunciavit: *Iugum suum esse lene, et onus suum esse leve.* (Mat. XI, ult.).

Labor omnia vincit,

laborem autem excitat amor; de quo etiam recte dictum:

Omnia vincit amor.

Adsit modo vere amor erga Deum, et erga virtutem, et erga virtutis praemium excellentissimum; is amor omnia quantumvis difficilia superabit.

Ut corpus redimas, ferrum patieris et ignes, etc.
Ut valeas animo quidquam tolerare negabis?

Velle oportet te fieri bonum, et quidem sincere ac serio velle, enixe et constanter. Ad virtutem totis viribus tende. *Exerce,* ut in gymnasio, *te ipsum, ad pietatem,* monente Apostolo

(I Timoth. IV, 7). *Ad hoc ipsum omni collato studio, adiice fidei tuae virtutem*, etc. adhortante alio Apostolo (II Pet. I, 5). Multum valet consuetudo, qua omnia fiunt faciliora, etiam ea quae antea prima fronte difficilia videbantur. Est enim consuetudo tanquam altera natura. Ea respectu pietatis oritur in hominibus regeneratis.

26. *Exempla peccantium non reprobatorum ne fallant*

Ne tibi ipsi blandiaris ac indulgeas in peccato manens, hac causatione, quod etiam piorum quorundam peccata sint sacris litteris consignata. Imo cogita, si istis alioqui sanctis tamen labi contigit; quanto magis mihi caute in hac via lubrica est incedendum. Et quidem isti post lapsum surrexerunt, poenitentiam ac respiscentiam egerunt, nec ad similem lapsum redierunt, qum eo cautius et diligentius in tramite pietatis perrexerunt, ideoque Dominus misericos eis ignovit atque culpas praeteritas remisit. Ergo mihi quoque est respiscendum. Non quia quod aliqui morbidi sanati sunt, ideo morbus ultro accersendus.

27. *Misericordiae Dei spe, non peccandum*

Misericordia ac bonitas Dei ne te a bonitate exercenda avertat. Cecinit quidem Psaltes: *Certe bonus est Deus Israëli*, sed addidit: *his nempe qui mundo sunt corde* (Psal. LXXIII) et alibi: *Misericordia Domini a seculo in seculum, super eos qui timent ipsum, et iustitia eius super filios filiorum, qui servant foedus eius, et recordantur mandatorum eius, ut ea faciant* (Psal. CIII, 17, 18; vide etiam Exod. X, 6). Et Paulus Apostolus hominem in peccatis manentem et tamen se iudicium Dei effugiturum sperantem, ita alloquitur: *An divitias benignitatis eius et tolerantiae ac lenitatis contemnis ignoras te benignitate Dei ad respiscentiam duci? Sed pro duritia tua et corde quod respiscere nescit, thesaurum tibi ipsi congeris iram, in diem irae et patefactionis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ipsius*, etc. (Rom. II, vers. 4, 5, 6). Ita qui spe misericordiae Dei ad perseverandum in peccato abutitur, a misericordia excluditur. *Quia apud te a Deo venia* (seu clementia) *est, ideo timeberis* (Psal. CXXX, 4). Non est quidem de gratia Dei desperandum, nempe respiscentibus; at non etiam nimis sperandum praeter verbum Dei, praesertim non respiscentibus. Ad respiscentes

spectant promissa divinae benignitais, ad non respiscentes autem effecta severitatis, nempe minae atque poenae (Rom. XI, 22).

28. *Preces*

Auxilium Dei, et Christi, quod per Spiritum Sanctum nobis est coelitus afferendum, precibus assiduis, intentis et enixis est implorandum etiam inter occupationes. *Petite et dabitur vobis* (Matt. VII, 7; XXI, 22); *Pater coelestis dabit Spiritum Sanctum petentibus* (Luc. XI, 13; vide et Iac. I, 5). At dum auxilium istud divinum petimus, cogitemus Deum auxiliari laborantibus, non otiosis.

Auxilium conatus amat: quis namque vacantem
Adiuvet, aut somno virtutem iungat inerti?

Etiam ipsa precatio pia frequens, atque haec quasi cum Deo colloquutio, huc prodest ut homo per eam ipsam a peccando avocetur, et ad coelum, ad Deum, quasi elevetur, ac ad progressum in pietate et sanctitate subinde magis excitetur. Praeterea, si velimus liberum ad Deum accessum habere, oportet *ut cor nostrum nos non condemnet*; tum demum *si quid petierimus accipiemus ab eo, quia praecepta eius servamus, et quae placent in complectu eius facimus*. I Ioh. (III, 21, 22). *Qui aurem suam avertit ne audiat legem, etiam precatio eius est abominatio* (Prov. XXVIII, 9; vide quoque Esai. I, 15; Mich. III, vers. 4; Joh. IX, 13). Ergo precare Deum ut fias pius, et esto pius ut preces tuae non sint irritae.

29. *Spiritus divini habitio*

Spiritum Dei sanctum a Deo non impetrabis, si geras cor non sincerum peccatis pollutum et inquinatum. Ac si eum iam ante ad cor tuum a Deo coelitus demissum habeas, cave ne eum velut hospitem praeclarum impura aversantem, sordibus vitiosarum actionum, loquutionum, ac cogitationum contristes, et a te abigas (Eph. IV, 30). Vide etiam consentiens huic dictum (Sap. I, vers. 5), ubi Spiritus disciplinae sanctus, dicitur fugere id quod fictum est et recedere ab insipientibus cogitationibus, etc.

30. *Angelorum praesentia*

Angeli Dei, sanctitate excellentes, quum soleant a Deo coelitus mitti ad pios, ut eis adsint, ac opitulentur (Psal. XXXIV, 8 et XCI, II et I Cor. XI, 10; Heb. I, 14) si istorum coelestium aulicorum praesentiam et custodiam tibi adesse desideras, da operam ut sis angelis sanctitate similis, quantum potes. Nam similis simili gaudere solet; dissimilem autem aversari.

31. *Dei aspectus reverendus*

Cogita te nunquam esse plane solum, quamvis in loco ab aliis arbitris semoto, quamvis abscondito. Semper enim es coram oculis Dei omnipotentis inevitabilibus; is spectat non solum actiones, sed cogitationes quoque tuas, etiam in densissimis noctis tenebris (vide Psal. CXXXIX). Ideo *pudeat te quidquam agere inhonestum, quum ante oculos agas judicis cuncta cernentis* (vide Boethium De consol., fine) Sed Seneca quoque quanquam ethnicus in eandem egregie scripsit sententiam: *Sic certe vivendum est, tanquam in conspectu vivamus; sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit et potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est; interest animis nostris et cogitationibus mediis intervenit* (Epist. LXXXIII). Simile dictum exstat in Epicteti dissertationibus apud Arrianum (lib. I, c. 14).

32. *Viri honesti respectus*

Sed etiam virum aliquem honestum ac pia gravitate et authoritate praeditum, quasi praesentem et omnia tua facta spectantem, si tibi adesse et actionibus tuis interesse cogites, in cuius conspectu aliquid secus quam decet agere te pudeat, multum id prodesse poterit, ad vitia cohibenda. Bene ex Epicuri dicto Seneca monet: *Sic fac omnia tanquam spectes aliquis*; et postea addit: *cujus interventu perditi quaque homines vitia supprimerent, dum te ipsum efficis eum coram quo peccare non audeas* (Epist. XI et XXV).

33. *Societas piorum sectanda*

Societatem proborum ac piorum hominum sectare, cum iis crebro conversare; qui te suis sermonibus atque factis

meliorem facere possint, et ad virtutem excitare, atque adiuvare (vide Heb. III, 13; X, 24, 25). Cave tamen diligenter, ne simul cum virtutibus vitia quoque aliqua, viris etiam alias quoque, viris etiam alias bonis interdum adhaerentia, tibi quoque adhaerescant.

34. *Conversatio improborum vitanda*

Contra autem, devita ac fuge conversationem improborum, ne te velut peste contagiosa spirituali peccatorum inficiant atque contaminent (vide Psal. I). *Corrumpunt bonos mores colloquia prava* (I. Cor. XV, 33). Si tangas picem ab ea inquinaberis.

35. *Occasiones peccati fuge*

Occasiones peccatorum, irritamenta malorum, quae passum in hoc mundo in varia actionibus occurunt, diligenter ac studiose cave, ac subterfuge, ne te velut laquei illa queent et capiant, ad tuam perniciem. Caute ambula in via suspecta et lubrica, ne vel impingas in scandalum aut offendiculum, vel prolabaris. Si quando autem in eas incideris, muni te ipsum et arma animum tuum contra peccati venenum, piis meditationibus ut antidotis. Imo quantum potes fac tibi ex peccati occasione, virtutis ei oppositae occasionem. Si occurat oculis obiectum et occasio voluptatis foedae, in promtu sit temperantia; si convitium audias, patientia; et sic de caeteris (vide Epicteti Enchiridium, c. 14). Etiam mala in bonum vertere quantum licet, periti artificis.

36. *Otium vitandum*

Otia atque desidiam, ut pulvinar Satanae fugias

Haec sunt iucundi causa cibusque mali.

Contra autem laboribus honestis tum animum tum corpus exerce, et firma ad patientiam molestiarum.

Da vacuae menti quo teneatur opus.

Qui nihil boni agit, male agere discit. Ut ager requietus, dum fruges non profert utiles, inutilibus herbis et urendis calametis obducitur.

37. *Somnus longus cavendus*

Somno quoque diuturno abstine

Nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

38. *Sacra scriptura legenda*

Verbum Dei quod est scriptis per viros spiritu divino afflatos consignatum, diligenter, attente et crebro lege ac relege.

Nocturna versato manu, versato diurna.

(Vide Psal. I, vers. 2). In hoc sacro codice velut in coelesti gazophylacio, continentur thesauri spirituales pretiosissimi, utilissimi. Ibi habentur Dei ipsius veri oracula, eius promissa, praecepta, monita, minae, habentur et exempla, recte vel secus factorum descripta. Ibi videmus quid nobis fugiendum sit, quid sequendum. Haec iura atque edicta supremi illius Monarchae, animas convertunt, dant sapientiam imperitis, oculos mentis illuminant (Psal. XIX, 8, 9). Horum dictamen si custodiat aliquis, puram reddet viam suam; id est vitam suam ac mores suos mundabit ac emendabit (Psal. CXIX, 9). Haec debent esse consiliarii nostri, exemplo Davidis (ibid., v. 24; vide et II Tim. III, 15, 16, 17). E sacris litteris propone tibi frequenter catalogum virtutum ibi recensitarum et peccatorum ibidem memoratorum; ac examina tecum, num illas omnes in te habeas, ab his autem an omnibus liber sis. Sicut autem nil prodest artem medicam nosse, vel etiam pharmaca in pharmacopolio posita intueri, nisi ea tibi adhibeas ad usum; ita S. Scripturae notitia nil tibi proderit nisi eam deducas ad praxim.

39. *Scriptores alii utiles legendi*

Post sacras litteras, legere quasi per diverticulum, expedit, alios etiam libellos, quaedam quasi pharmaca salubria spiritualia proponentes. Sunt ex ethnicis non indigni lectu aliqui: ut Cicero *De officiis*, Senecae quaedam, Plutarchi *Moralia*, Epicteti *Enchiridion*, Isocratis *Ad Demonicum admonitio*, etc. Et ex Christianis recentioribus nonnuli: ut Thomas Kempisius *De imitando Christo*, Erasmi *Enchiridium militis Christiani*, *Ethica* Crellii *christiana*, etc.

Conducit christiano instar apis mel e diversis floribus colligentis, undique colligere monita sibi profutura. *Omnia probanda ac exploranda, quae bona ea tenenda* (I Thess., v. 21).

40. *Gloriae Dei studium*

Omnes actiones nostras eo dirigamus, ut Deus qui est noster Dominus supremus ac pater coelestis ex iis habeat gloriam. Ita *splendere debet lux nostra coram hominibus, ut videant nostra bona opera, et glorificent Patrem illum nostrum qui est in coelis* (Math. V, vers. 16; vide etiam Ioh. XV, 8 et I Pet. II, 12).

Contra cavendum, ne per nostra malefacta, gloria Dei nostri inter homines detrimento aliquo afficiatur, ne propter nos religio quam profitemur apud alienos blasphemetur. (vide I Tim. VI, vers. I; Tit. II, 5; Rom. II, 24).

41. *Proximi ne offendantur*

Hominum quoque nobis proximorum habendis estratio, ne eos pravorum nostrorum factorum exemplis corrumpamus ac deteriores efficiamus. *Vae homini per quem offendiculum evenit* (Math. XVIII, 7). Imo potius bonis ac honestis actionibus nostris exemplum eis praebentes, ad boni imitationem eos ducamus, vel ut vulgo dici solet aedificemus.

42. *Multitudo peccantium spernenda*

Ne vero nos hoc corrumpat et ad mala patranda adducat, quod cernamus multos multa passim male agere. *Id nobis praestandum est, ne pecorum ritu sequamur antecedentum gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Nulla res nos maioribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur, optima rati ea quae magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt; nec ad rationem, sed ad similitudinem vivimus*, etc. *Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant. Quaeramus quid optime factum sit, non quid usitatissimum* (Senec., De vita beata, cap. I, II). *Ne configuremus nos huic seculo: sed transformemus nos per renovationem mentis nostrae* (Rom. XII, 2). *Dilecte non imitari quod malum est* (III Ioh. vers. 11). Tu cura non quid alii faciunt, sed ut officium tuum facias.

43. *A vitio magis trahente, magis te retrahe*

Ab eo vitio ad quod magis propensus ac proclivis es, tanto magis ac diligentius te cohibe ac retrahe, quasi fraeno quodam adhibitio. Et in isto conatu, in contrariam aliquatenus partem animum tuum inflecte, ut sic inter duo vitia consistas in medio. Sicut lignum detortum (modice calefactum) in adversam aliquantum flectitur partem, ut rectum existat.

44. *Carni gratiora cavenda*

Suspectum habe id quod carni tuae e terra ortae, et ad terrena tendenti, atque carnali appetitui, valde allubescit. Cave tibi ab hoc blando et insidioso, sub specie amici inimico domestico ac familiari; ne ut olim Heva pomi vetiti specioso aspectu allectia, et ipsa de eo edit, et Adamum maritum suum ad edendum seduxit, ita te seducat cupiditas. Memento a Propheta notatum: *Vafrum esse cor hominis super omnia* (Ier. XVII, 9). Ideo animi tui intentiones accurate explora, ne forte tibi falso boni praetextu imposturam faciat, teque supplantet. *Spiritu actiones carnis mortifica, ut vivas* (Roman. VIII, 13). *Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est* (Senec., ep. XIV).Cui corpus in sagina, ei animus in macie. Vim tibi ipsi respectu carnis inferto, atque *corpus tuum in servitutem* cum Apostolo *redigito* (I Cor. IX, vers. 27) ut a servitute peccati liberatus, vere liber evadas.

45. *Licita quoque non semper facienda*

Etiam ab iis quae non sunt divinis praeceptis scripto traditis exprese prohibita, ac ideo videntur licita nec per se mala, tamen si redoleant peccatum, vel aliquam mali speciem habeant, abstine (I Thes., v. 22), prasertim si sint cum scandalo et offendiculo infirmorum coniuncta. Etsi omnia putentur licita, tamen non omnia conducunt et debet. Christianus liber sub nullius rei potestatem redigi (I Corinth. VI, 12 et X, 23) praecipue si non omnia ista aedificent. Qui sibi cuncta quae licita videntur indulget ac permittit, is etiam facile sensum ad illicita illis vicina delabetur.

46. *Parva etiam peccata non parvi pendenda*

Ne levipendas illa quoque peccata quae levia ac parva videntur. Solet vulgo dici: *Hoc peccatum est veniale, non mortale*. At etiam talia, si homo in eis habitum contrahat, ac in eo perseveret, iram Dei accersent, a regno Dei coelesti excludent, et in mortem aeternam praecipitabunt. Non solum in talium catalogo recensetur adulterium, sed etiam scortatio, imo et lascivia et scurrilitas; non solum homicidia, sed etiam inimicitiae et rixa; non solum magnae ebrietates ac violentiae, sed etiam compotationes et comessationes; non solum furtum, sed et avaritia; non solum blasphemia contra Deum, sed etiam convitia contra homines; non solum preiuria, sed et mendacia. Vide decreta de his divinitus pronunciata (I Cor. VI, 9, 10; Gal. V, vers. 19, 20, 21; Ephes. V, vers. 3, 4, 5, 6; I Petr. IV, 3; Apoc. XXI, 8). Non tantum grandes undarum fluctus confertim desuper irruentes, sed minutatim per rimas, atque guttatim saepius instillatae et tandem acervatim collectae aquae, navem demergere queunt. E parvis scintillis, nisi exstinguantur, ingens exsurgit et gliscit incendium, atque aedes exurit et in cineres redigit.

Nemo repente fuit turpissimus

sed per gradus. Non modo ii qui sunt omnino ac penitus pessimi, et omnium sceleratissimi, verum etiam minus quam par est boni, ab illa nova coelesti Ierosolyma, in quam nihil quod sit inquinatum aut faciens abominationem, intrabit (Apoc. XXI, ult.) excludentur.

47. *Ad supremum gradum virtutis tende*

Ne acquiescas et contentus sis, si aliquem vel imum virtutis gradum attigeris, sed tende perpetuo adhuc ad superiorem et ad supremum, ut ad eum quantum fieri potest ascendas et optatum atque optimum contingas fastigium, ac pervenias ad perfectionem. Eo ut tendamus divina nos exhortantur oracula (Mat. V, ult.; Col. I, 28; IV, 12). Pulchrum est ad prima tendentem, vel in secundis, aut tertiis, si non datur ultra, consistere. Sed si ad prima non serio ac enixe tendas, forsan nec in secundis aut etiam tertiis consistes. Non est bonitas pessimis esse meliorem. Considera quaenam ad veram requirantur perfectionem.

Ad metam currens ne in medio cursu subsiste. Quando non agis pro virili quantum potes, Deo qui quantum possis optime novit, reddes rationem.

48. *Porta lata cavenda, angusta intranda*

In omnibus vitae tuae actibus cogita, cavendum esse tibi latam portam ac spatiosam viam (nempe vivendi modum licentiosum, carnalibus hominibus allubescentem), quam viam multi insistunt, sed ea abducit ad exitium. Contra ingrediendum esse per angustam portam et strictam viam quae ducit ad illam vitam (nempe aeternam) etsi pauci sint qui eam inveniant (pauciores qui inventam ingrediantur, paucissimi qui in ea ad exitum usque perseverent, Matth. VII, 13, 14). Subinde tecum reputa: Estne haec angusta via quae ego vado? Annon potius est lata? Specta quo tandem te sit perductura.

49. *Quotidie profice*

Quotidie conare in via virtutis progredi, et ulterius semper procedere. Si hodie sis probus ac bonus, cura ut cras sis probior et melior. Qui hic non subinde procedit ac proficit, is facile retrocedit, ac deficit. Nemo profectum suum ibi invenit ubi reliquit.

Non aliter quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiit subigit: si bracchia forte remisit,
Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.

50. *Ne sis hipocrita.*

Ne velis in speciem tantum, externe, quasi ostentationis causa, ut ab hominibus approberis, aliquid honesti agere: sed cura ut internum virtutis ac pietatis non fucatae hypocriticae, sed sincerae, habitum in te habeas. *Esse bonus magis velis, quam videri*, quo elogio Catonem ornat Sallustius.

51. *Ne specta quae retro sunt*

Ne respice retro, quousque iam in hoc stadio spirituali processeris; sed specta porro ulterius, quousque tibi sit adhuc ad metam a Christo brabeute designatam procedendum, propter brabium coeleste obtinendum. Sic agebat Apostolus

Paulus, ea quae a tergo erant obliviscens, ad ea vero quae a fronte supererant enitens (Phil. II, 14).

52. *In bono persevera*

Bono proposito quod semel susceperis, adhaereto firmiter, constanter, ac perseverenter. Ne postquam turrim struere coeperis, non perficias, sed desistas (Luc. XIV, 29, 30). Ne ubi aratro manum admoveris, ad ea quae retro sita sunt (in mundo a te relicta) respiciens, revertaris (Luc. IX, 62). Ita curramus, ut cursum perficiamus, et sectamur assequamur. Ne nobis merito dici queat: *Currebatis pulchre; quis vos inhibuit?* (Gal. V, 7). Attendamus *ne perdamus quod operati sumus; sed ut mercedem plenam recipiamus* (II Ioh. 8). *Qui perseveraverit ad finem is demum salvum fuit* (Matth. X, 22; vide et Heb. X, 36).

53. *Occasiones bonorum operum captanda*

Occasionem virtutis exercendae ac bonorum operum efficiendorum, non solum oblatam tibi amplectere, sed etiam ultro quaere et studiose capta, ne elabatur ac praete eat; ac ubi eam consequutus fueris, arripe eaque utere.

54. *Initio peccati absistendum*

Cogitationes improbas incipientes, mox ut herbas malas exorientes evelle in herbis, antequam radicentur et excrescant, ac fructum proferant perniciosum.

Opprime dum nova sunt subiti mala semina morbi.
Principiis obsta; sero medicina paratur
Dum malus per longas invaluere moras.

Statim a malo averte cogitationem, et ad bonum converte. Peccato ut inimico ad te ingredienti, in introitu ipso occurre, et intrare eum prohibe.

55. *In hac vita ut militia sis cautus*

Vita nostra in hoc mundo est quasi militia, quod Iobus dixit (c. VII, I). Habemus hic hostes diversos, qui nos suis armis oppugnant, et a pietate avertere conantur. Ut sunt huius mundi, tum res diversae, obiecta cupiditatum, tum

personae tentantes, tum ipsa caro nostra propria, cum suis inordinatis concupiscentiis; quae cuncta possunt per peccatum nostram machinari perniciem.

Potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec quae circumstent te deinde pericula cernis?

Ne sis ergo securus ac negligens miles, in tam praesenti periculo, sed perpetuo cautus, vigilans, omnia quaquaversum circumspiciens contra omnia bene armatus ac munitus. Non obtinebis victoriam, nisi strenue certaveris.

Amat victoria curam.

Peccavit et Angelus in caelo, et Adamus in Paradiso, et David in charitate Dei, et Salomon in sapientia magna, et Iudas Iscariotes in schola atque contubernio ac societate ipsius Iesu Christi.

56. *Diaboli technae cavendae*

Praecipuus hostis noster ac dux hostium caeterorum, est Satanas seu cacodaemon, spiritus ille Deo rebellis, valde potens, et magnopere vafer atque astutus veterator, plenus technarum et machinationum in perniciem hominum intentarum. Ita versutus ac versipellis, ut in varias sese formas instar Protei aut Vertumini convertat, ad decipiendum ac nocendum; aliquando ut vulpes blanditur, aliquando autem ut leos faevus rugiens obambulat quaerens quem devoret (I Pet. v. 8). Ausus est tentare ipsum Dominum Iesum idque non una vice, nec uno modo. Et Apostolos eius appetiit, ut eos velut cribro agitatos excuteret (Luc. XXII, 31) et excussit ad tempus a constanti fiducia: etiam Petrum adduxit ad Domini abnegationem. Et quasi venator peritus, ubique tendens retia, et laqueos, ac escas et illicia peccatorum spargens, ad incautos capiendos. Est velut strategus exercitatissimus, variis utens strategematis, ad diversos homines diversi mode oppugnandos. Etiam bonae ac piae intentionis specie abutitur ad homines a verae pietatis tramite avertendos, quippe qui se etiam in Angelum lucis transfigurat aliquando (II Cor. XI, 14). Quod egregie ostendit Iacobus Acontius

libro de Satanae strategematis. Igitur contra talem hostem spiritualem armemus nos illa spirituali panoplia, quam e coelesti armamentario desumtam, exhibet nobis ille christiane militiae tribunus e praecipuis unus (Ephes. VI, 13 et seqq.).

57. *Mors Christi meditanda*

Crucis Iesu Christi Filii Dei Servatoris nostri, ac mortis eius cruentae frequens meditatio; animis non improbis multum prodesse potest ad crucifigendam propriam carnem et cupiditates malas morte afficiendas. Quoniam Dominus iste noster, iam tunc designatus Rex coeli atque terrae, tamen talia sustinuit tormenta, ac mortem tam diram, non solum dolorosam, sed et ignominiosam, insons toleravit, idque nostri causa ex magno erga nos fontes amore, ut nos sanguinis sui impensa ac tali morte sua, a peccato ac peccati reatu et poena, morte nempe secunda liberaret: nonne convenit ut nos sic ab eo tanquam redemti e gravi servitute, ei vicissim amorem nostrum testantes quod maxime sit praecepta eius observando (Ioh. XIV, 21) abstineamus a peccatis, ac pietati studeamus, peccatis moriamur, iustitiae vero vivamus? Quum inter caeteras causas, propter hanc ille sanguinem suum pro nobis profuderit (I Petr. II, 24; IV. 1, 2; Tit. II, 14; Heb. IX, 14) et quum sub hac demum conditione *sanguis Iesu Christi purget nos ab omni peccato, si in luce ambulemus* (I Ioh. I, 7).

58. *Christiani nomen ne sine re sit*

Ipsa christiani, hoc est Christi discipuli et sectatoris appelatio ac professio, monere unumquemque nostrum debet, ne frustra hoc nomen sine re geramus. Ne sub nomine christianorum vitam ducamus ethnicorum (I Pet. IV, 4). Qui enim ita vivunt, ii etsi Christum vocitent suum Dominum, tamen ab eo non agnoscentur pro suis, ob idipsum quia sunt operarii iniquitatis (Math. VII, 21, 23; Luc. VI, 46); *sicut filii lucis in luce ambulemus* (Eph. V, 8).

59. *Digne vocatione tua vive*

Reputa tecum subinde, vivendum esse digne vocatione ista qua nos Deus per Christum ad se vocavit (Eph. IV, 1; Thess. II, vers. 12). Examina igitur te ipsum an tu digne

hac vocatione vivas: quum Deus te vocarit non ad impuritatem, sed ad sanctificationem (I Thess. IV, 7).

60. *Humilitas servanda*

Aversare superbiam, ac sublimem de te ac virtute tua opinionem, etiamsi quid boni e gratia Dei nactus sis, ne animo ideo intumescas et efferaris, sed modeste de te sentias, ac submisse te geras. Superbia enim atque arrogantia (praeter alia quae affert mala) profectum in virtute sufflaminat, et sublimem gradum impedit; ad quem aliqui pervenissent nisi se iam pervenisse putassent. Contra vero animi demissio quae vulgo humilitas solet nuncupari) quum sit in virtutum turri alte aedificanda, requisitum profunde demissum firmum fundamentum, multum juvat ad caeteras partes rite superaedificandas. Absque hoc fundamento posito etiamsi quid exstructum esse videatur non erit stabile, sed facile vacillans ruet et colabettur (vide Rom. XII, 16; I Pet. V, 5).

61. *Reprehensiones suscipiendae*

Quum te quispiam officii tui admonet, vel etiam ob peccatum a te commissum merito reprehendit, non modo ne ei succenseas, aut animo te offenso esse ob lucera tua tacta ostendas; sed etiam grato id animo suscipias, ut medelam animae tuae, sanitatem afferentem per quoddam unguentum salubre, etsi non sine quadam corrosione.

62. *Peccatum non excusandum*

Peccatum a te patratum, si aliis accusantibus conscientia tua attestetur, ne excusa, nec defende, vel extenua; sed confitere, et excute, ac curae habeto ne iterum de eodem sis monendus.

63. *Pete admonitionem de delictu*

Pete ab amicis fidis, piis, ut actiones tuas vigilibus oculis intueantur; et quicquid in eis a recta via devians et exorbitans conspexerint, ne dissimulent, sed sincere indicent; ut mendas ostensas emendes. Apelles pictor celebris, fertur solitus effigies a se depictas ante domum exponere, eo consilio, ut post tabulam ipse latens, si quid a praetereuntibus non immerito reprehensum observasset, id corrigeret.

64. *Confitere peccata*

Imo etiam ab aliis non animadversos defectus tuos aut culpas cum quibus luctaris, ipse amicis bonis confitere candide, ut medicis morbum curaturis, eorumque pro te preces ad Deum exposce (vide Iac., v. 16).

65. *Inimicorum vituperationes, in bonum tibi verte*

Quinetiam si ab inimicis tua quaepiam facta verbis vellicentur et vituperentur, ac tibi exprobrentur, quamvis isti id maligno faciant animo, tamen tu si in hac exprobratione veri quidpiam inesse senseris, id ne sperne ac neglige, sed corrige. Ita etiam ex malo quod tibi nocere conatur, aliquid boni capies: id est ex inimico, percipies utilitatem. Quod egregie monuit Plutarchus libello singulari.

66. *Adulatores cave*

Ab adulatoribus prudenter tibi cave; qui laudant etiam non laudanda, et excusant accusanda, et ulcera eorum quibus abblandiuntur incurata tegunt. Ne te a talibus decipi sinas. Ne te velut utrem vanis inflent sermonibus. Nam et isti plerumque aliud ore promunt, aliud autem corde premunt.

67. *Ne propter homines facias malum*

Cave ne aliorum hominum voluntati, si a virtute discrepet, tua facta accommodes, propter metum offensionis, aut propter pudorem vitiosum; qui interdum non minus quam impudentia virtuti adversatur. De quo habetur volumen Plutarchi.

68. *Mane propone agenda bona, cavenda mala*

Quotidie mane aggressurus agenda, meditare quomodo te in actionibus tuis gerere debeas. Propone animo ac destina, ut declines a malo, et facias bonum, secundum praecepta Dei et Christi (vide Psal. XXXIV, 15; XXXVI, 27; Amos. V, 15; Rom. XII, 9). Idque bonum propositum ac decretum, deduc ad exequutionem.

69. *Examen factorum vespertinum*

Saepe, imo singulis diebus finito die, ante quam somnum capias, diei transactae acta singula, velut per indicem seu catalogum revoluta, in memoriam revocata, recense et

centura nota, atque iusto trutinae examine expende et diiudica, secundum conscientiam, ad praeceptorum divinorum amussim applicatam.

Num quid deliqui? quid gestum in tempore, quid non?
Cur isti facto decus abfuit, aut ratio illi?
Quid mihi neglectum? cur haec sententia sedit?
Quam melius mutasse fuit.
Quid volui quod nolle bonum foret? utile honesto
Cur malus anteтuli? num dicto aut denique vultu
Perstrictus quisquam? etc.

videatur Ausonius (Eidyllio XVI, De viro bono).

Tale examen olim Pythagoras philosophus, suis ut id exercerent mandabat discipulis. In hoc porro tui examine ac tuorum factorum iudicatione, ne facile velis agere tanquam advocatum, et reatus tui patronum, defendendo causam quamquam iniustam, excusando aut elevando crimina; sed potius saepius age accusatorem tui ipsius, et acrem ac severum iudicem. Ne tibi ipsi parce aut ignosce: potius delicta agnosce, ac vituperanda vitupera. Pudeat te apud te ipsum, quod nondum talis sis qualem te esse oportet: age delicti poenitentiam, sinceram ac efficacem, ita ut caveas ne iterum admittas aliquid eiusmodi, cuius te in sequenti examine pudeat ac poeniteat. Quodsi quippiam recte per te factum occurrerit, gratiis Deo actis, gaude, et temet ad alia similia posthac facienda exstimula.

70. *Post lapsum sis cautior*

Etiam ipsa delicta tua ac lapsus tuos, verte tibi ipsi in occasionem vitandorum talium lapsuum, ut postquam e lapsu surrexeris, eo cautius posthac in hac via incedas, ne ad idem saxum rursus pedem offendas et allidas. Turpe namque est post poenitentiam testatam, iterum perpetrare poenitenda. Cave ne tibi iure possint applicari illae paroemiae: *Canis reversus est ad sui ipsius vomitum* et *Sus lota, ad volutabrum coeni* (Prov. XXVI, 11; II Petri II ult.).

71. *Signa profectus tui specta*

Proderit quoque signa quaedam et indicia tuorum in virtutis itinere progressum, vel etiam regressum notare

atque observare: num et quatenus processeris, an retrocesseris, ut ex praeteritorum et praesentium inter se collatione, ipsetemet cognoscas atque explores et ad ulteriorem profectum etiam inde sumas incitamenta. Qua de re etiam exstat egregium Plutarchi opusculum. Sic solent homines ad rem attenti, saepe inire sui census ac suorum proventuum rationes, ut percipiant, quantum per aliquod tempus lucri an damni vel detrimenti acceperint.

72. *Pro peccato mulcta spontanea*

Pro peccato quolibet, quamvis veniali, commisso, ipse tibi mulctam aliquam, et quasi poenam quam luas, statuito et irrogato: vel corporis quandam affictionem; vel delectationis alias licitae, carni gratae, subductionem; vel a strato et cubatu molliore abstinentiam, vel lucri alicuius comissionem, aut quasi damni ultronei susceptionem, ut sic per expensam aliquam nummorum honestam, vel tanquam iacturam, delictum tuum velut expies. Idque eo fine, ut te peccasse tanto magis memoria teneas et tanto magis atque accuratius in posterum peccare caveas.

73. *Caro castiganda per abstinentiam*

A cibis et potibus qui tibi suaviter sapiunt, praesertim lautioribus ac delicatioribus, cupediis, gulae irritamentis, etiam si tibi vel gratis offerantur, interdum et a condimentis ciborum, temet, absque tamen superstitione, cohibe; idque tum, ut etiam hoc modo pro peccato quopiam transacto, perferas quandam quasi castigationem; tum, ut in futurum carnales tuas cupiditates luxuriantes coërceas, ac velut feras feroces subducto alimento domes, ne lasciviant, vel ferociant. Imo eo ipso fine ieiunandum est quandoque, ita ut per totum diem ab omni cibo ac potu abstineas, praesertim in aetate iuvenili. Sed etiam absque ieiunio abstinendum est a deliciis, ne carnem nostram indulgenter ac delicate tractando, curam eius habeamus, ad fovendas ipsius cupiditates; quod prohibet Apostolus (Rom. XIII, ult.) imo ut fomites peccatis subtrahamus.

74. *Laudes hominum ne temere admite*

Quando ab aliquo, vel a pluribus aliquibus laudaris, tanquam insignibus praeditus virtutibus, et iam multum

in eis progressus; ne facile credas, quasi iam sis talis, sed conscientiam tuam penitus introspice, cui magis quam aliis notus esse debes, et vide an ista id attestetur:

Quum te quis laudat, iudex tuus esse memento
Plus aliis de te, quam tu tibi credere noli.

Insuper scito, penitus cor tuum penetrari atque perlustrari ab oculis Dei cuncta cernentibus. Qui *Deus est maior ac potentior corde nostro, et scit omnia* (I Iohan. III, 20).

75. *Piis te vituperantibus crede*

Quando vero aliquis homo pius, te existimat mereri vituperium, ac mores tuos improbat et reprehendit, noli plus tibi credere quam illi; quum te amor tui ipsius a natura insitus, facile decipere queat. Si reprehendi non vis, ne facito reprehendenda.

76. *Fama bona non negligenda*

Quanquam non propter famam et gloriam apud homines obtinendam, virtus sit colenda; tamen bona fama seu bonum nomen apud bonos, non debet negligi, etsi non quaerendum ut lauderis, veruntamen ut lauderis, veruntamen danda est opera, ut ea agas quae merito laudentur. Nam et Apostolus id monuit: *Quaecumque bonae famae, si quae laus, haec cogitat, haec agite* (Philip. IV, 8, 9). Ea vero est ad veram gloriam atque laudem via recta et compendiaria, ut *qualis haberi velis, talis sis*, quod Socrates sapienter monebat. Ut corpus in luce ambulantis umbra comitatur, sic virtutem gloria sequitur. Ne ita temere cogites et loquaris. Nil curo hominum de me existimationem ac sermones, sentiant et dicant ut libet. Quid si non sine causa a te data id fiat? Id tibi nocere potest. Attamen rursus non est ita agendum quemadmodum agere solent nonnulli, ut cavendo labefactionem famae suae apud homines, etsi non bonos, faciant quaedam contra Dei mandata, et contra propriam conscientiam. Tu si nequeas simul divinae voluntari, et humanae de te existimationi morem gerere, illud potius quam hoc elige, apud Deum magis quam apud homines gloriam quaerere (vide Ioh. V, 44; XII, 43). Conscientiae satisfiat, fama sequatur vel mala, dummodo tu bene merearis. Aequissimo animo,

ad honestum consilium, per medium infamiam tendam. *Nemo magis virtuti devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet* (Sen., ep. LXXXI).

77. *E verbis bonis fiant opera bona*

Sed haec omnia et alia talia, frustra a nobis dicuntur, frustra ab aliis etiam cognoscuntur et vera esse agnoscuntur, nisi ad praxim et actionem opere ipso deducantur. Si quid boni scimus, id bonis operibus ostendamus, ut quae fuerunt verba, iam sint opera. Huc potest applicari illud Iacobi Apostoli dictum: *Quis sapiens et scientia praeditus est inter vos? demonstret ex bona conversatione opera sua* (Iac. III, 13). *Nam et oves non foenum afferunt opilionibus, ac ostendunt quantum comederint; sed pastu inter se concocto, extra ferunt lanam et lac. Et tu igitur, ne verbis ostenda imperitis, sed opera quae verborum concoetionem sequuntur* (Epict. Enchirid. c. LXIX). Non qui novit praecepta, sed qui ea facit, is demum evadet beatus (vide Ioh. XIII, 17 et Iac. I, 25).

STOICORUM PRAECEPTA X

1. Deum et naturam sequere, vel eis subiectus esto.
2. Fac unicuique bene, quantum potes et nemini noceas.
3. Ita te gere erga alium, sicut velles ut alius erga te se gerat.
4. Tolera omnem iniuriam quae tibi fit cum patientia.
5. Omnia adversa boni consule quae extra culpam tuam eveniunt.
6. Utere bonis et rebus quae tibi hic in terra dantur, quasi commodato tantum datis et discede ab illis libens, quando rursus a Deo reposcentur.
7. Colloca tuam summam felicitatem in animo tranquillo, qui non sit tibi conscius mali.
8. Esto potius sapiens in operibus quam in verbis.
9. Cogita semper de morte, sed eam ne metuas.
10. Acquiescas et contentus sis divina ordinatione, cogitans eam esse iustissimam, sapientissimam et nobis utilissimam, etsi nobis appareat saepe durissima.

MONITUM CUJUSDAM ANONYMI

Fide Deo, diffide tibi; fac propria; castas
   Funde preces; paucis utere; magna fuge;
Multa audi, dic pauca; tace abdita; disce minori
   Parcere; maiori cedere; ferre parem;
Tolle moras; mirare nihil; contemne superbos;
   Fer mala; disce Deo vivere; disce mori.

COMENTARII, VARIANTE

COMENTARII

1. *Dīwān*, cuvînt de origine persană, intrat, prin arabă şi turcă, în limbile europene (rom. *divan*, fr. *divan* şi *douane* = „vamă", it. *divona* etc.). Primul sens a fost acela de „condică", în care erau înscrise în epoca omaiazilor numele celor care beneficiau de redevenţe plătite din vistieria publică. Sub abasizi, termenul înseamnă „departament" sau „serviciu public" (ex.: *dīwān al-barīd* = „serviciul poştei"). În administraţia otomană, de unde cuvîntul intră în limba română (L. Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, II, Buc., 1900, p. 159–160), este numit *divan* un consiliu de demnitari sau ofiţeri superiori prezidat de sultan, apoi întreg aparatul serviciilor administrative centrale. În literatura arabă, *dīwān* desemna antologiile de poeme formînd o unitate prin autor sau temă şi a servit ca titlu pentru numeroase opere din literaturile orientale şi europene cuprinzînd culegeri de versuri sau povestiri (sec. VIII–IX: Abu Nuwas, Abu'l-Atahya; sec. X: al-Muttanabi; sec. XIV: Hafiz; cf. şi *West-östlicher Divan* al lui Goethe sau *Divanul persian* al lui M. Sadoveanu). Cantemir adoptă un titlu literar similar operelor orientale citate, dar sensul acestui titlu nu este numai de „antologie" (cf. *un de floricèle cules şi legat mănunchiaş*, din *Cartea de închinăciune)*, ci şi de „judecată", sens redat şi de versiunea greacă (Κριτήριον).

2. *Ioan* este în cazul lui Dimitrie, ca şi mai jos, pentru Antioh, forma completă a titlului princiar desemnînd atributul teocratic (*Io* de la 'Ιωάννης = alesul Domnului), adoptat de domnii români în secolul al XIV-lea. Titlul era păstrat şi de foştii domnitori (cazul lui Cantemir, care domnise în 1693) ; a se vedea Emil Vîrtosu, *Titulatura Domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Românească şi Moldova (pînă în secolul al XVI-lea)*, Buc., 1960, p. 98–99. *Constantin* era

numele tatălui autorului (domn al Moldovei între 1685—1693). Pentru titlul de *voievod* a se vedea *ibid.*, p. 105 şi urm. Acest titlu avea pentru Dimitrie o semnificaţie personală, *domn* al Moldovei fiind la această dată fratele său (menţionat ca *oblăduitoriu* pe foaia de titlu a cărţii).

3. De remarcat deosebirea dintre titlul românesc şi cel grecesc în ce priveşte geneza cărţii. *Întîiu izvodit şi de iznoavă din „Vechiul şi Noul Testament"... alcătuit* se înţelege „mai întîi compus (sau tradus), apoi prelucrat (adaos, comentat) cu ajutorul *Bibliei*". Cele trei sensuri ale lui *a izvodi* în secolul al XVII-lea erau „a compune", „a traduce", „a copia" (*Dicţionarul limbii române*, t. II, Buc., 1934, *s.v.*) În sensul de „a născoci" Cantemir îl foloseşte în *Hronic* (ed. Gr. Tocilescu, Buc., 1901, p. 110). Prin *de iznoavă* Cantemir traduce însă lat. *perfectus* (cf. I.B. Van Helmont, *Physices universalis doctrina*, în Ed. Acad. Rom., vol. VI, p. 478—479: *atque perfecta fuisse* = „de iznoavă plăzmuite"). Textul grec omite menţiunea *întîiu izvodit*. Specificarea *Bibliei* pare a indica un efort ce i s-a părut autorului vrednic de trecut pe foaia de titlu.

4. Repetarea beneficiarilor cărţii (neamul moldovenesc) şi în titlul grecesc poate fi o traducere mecanică (era mai firească menţionarea „tuturor creştinilor", ca în alte cărţi greceşti contemporane), dar şi o subliniere că versiunea grecească este destinată tot moldovenilor (în acest caz, cărturarilor care cunoşteau această limbă de cultură). De observat că versiunea grecească nu e nicăieri justificată în carte, iar predosloviile nu au decît text românesc.

5. Domn al Moldovei între anii 1695—1700 şi 1705—1707, frate mai mare al lui Dimitrie Cantemir. *Divanul* este a doua carte tipărită în anii săi de domnie (prima: *Învăţătură sîntă*, Iaşi, 1697).

6. Fost egumen al Putnei şi urmaş al mitropolitului Dosoftei, Sava păstoreşte între 1687 şi 1700—1701 (v. N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti*, ed. a 2-a, vol. II, Buc., 1932, p. 73—81). Nu se cunosc fapte de cultură deosebite care să-i fie atribuite. Măsuri de îndreptare a vieţii mănăstireşti îi sînt poruncite prin actul din 30 iulie 7208 (1700) de către Antioh Cantemir (publicat de C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Buc., 1888, p. 10).

7. Cumnat cu Dimitrie Cantemir prin căsătoria cu Ruxandra, sora cărturarului moldovean. Cunoscut ca om cultivat, semnează predoslovia *Învăţăturii sînte*, Iaşi, 1697 (vezi textul şi la I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, t. I, Buc., 1903, p. 344—347), în care citează pe Augustin şi Grigore cel Mare şi îndeamnă pe

Antioh-vodă să tipărească „şi alte cărţi... pentru folosul limbii niamului nostru". Aparc în *Istoria ieroglifică* sub chipul Lupului, ca unul din boierii cu rol politic deosebit de important în domnia lui Antioh-vodă. Sub îngrijirea lui apar cele două cărţi tipărite în timpul acestuia (*Învăţătura* în 1697 şi *Divanul* în 1698). Nu se poate admite însă ipoteza lui Drag Demetrescu (*Hatmanul Lupu Bogdan şi Ieremia Kakavela*, în *Bis. ort. rom.*, 33 [1909], p. 394), că Bogdan, iar nu Cacavela ar fi traducătorul *Învăţăturii sînte* (cf. şi Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 54, n. 3). După relatarea lui Neculce (*Letopiseţul Ţării Moldovii*, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 237), „la moartea lui multă jele au avut Antohi-vodă şi toată boierimea şi ţara, de boier moldovan, cap întreg şi cunoscător la giudeţe şi vrednic la toate trebile, cu-nţelepciune. Care tuturor le-u părut rău de păgubirea ce-au păgubit ţara."

8. Tipografia din Iaşi era aceea domnească, în care cu un an înainte apăruse *Învăţătura*. După o întrerupere de peste două decenii (după *Carte românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti*, 1646), tînăra tipografie ieşeană, creată la Mănăstirea Trei Ierarhi de către Vasile Lupu în 1642 (cînd apare *Decretul patriarhului Partenie*, în limba greacă), îşi reluase seria tipăriturilor în 1679 sub impulsul mitropolitului Dosoftei, apoi sub conducerea cunoscutului tipograf Mitrofan, viitorul episcop al Buzăului. Reluarea tiparului grecesc în Iaşi e relatată astfel de Dosoftei, patriarhul Ierusalimului: „Iar în 1680, fiind la Iaşi şi văzînd pe moldoveni că au tipografie, iar grecii nu, ne frigea la inimă. Dar Dumnezeu, începătorul şi săvîrşitorul celor bune, ne aduce pe un ieromonah român numit Mitrofan, noi îi dăm şaizeci de groşi şi ne alcătuieşte o tiparniţă nouă [la Cetăţuia, n.n.], îi dăm cheltuielile şi hîrtia şi îi trimitem cartea lui Nectarie *Împotriva primatului papei* şi, contrar aşteptării noastre, se tipăreşte. De aceea am şi împărţit-o tuturor în dar. Ni s-a părut plăcut lucrul, de aceea, aflîndu-ne în 1683 la Adrianopol, am trimis hîrtie la Iaşi şi am dat la tipar şi cartea lui Simeon al Tesalonicului, scriind scrisori şi lui Duca-voevod" (*Istoria patriarhilor Ierusalimului*, Buc., 1715, p. 1236; v. şi E. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIe siècle*, t. II, Paris, 1894, p. 402). În afara celor două lucrări menţionate, apărute în 1682 şi 1683, tot la Iaşi, se mai tipăresc cărţi greceşti în 1685, 1694 şi 1698 (v. I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.*, p. 277, 337 şi urm., 369), apoi *Divanul*.

9. Data de pe foaia de titlu este de obicei aceea a încheierii tiparului (a se vedea cazul exemplificativ al *Bibliei*, Buc., 1688, şi discuţia din articolul nostru *Semnificaţia politică a unui act de cultură feudală*, *Studii*, 16 [1963], p. 659—660 şi 663). O dificultate întîmpinăm însă

din confruntarea acestor date cu alta din Cartea I, cap. 1 (cf. mai jos nota 33). Pentru data începerii tiparului, trimitem la *Studiul introductiv* (p. LXXVI și urm.). De adăugat că pînă în martie 1698 Dionisie monahul, ca și Ieremia Cacavela fuseseră ocupați cu tipărirea *Tomului dragostei asupra latinilor*, apărut tot la Iași la acea dată (v. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 369; cronologic, descrierea acestei cărți trebuie plasată deci în *op. cit.* înaintea *Divanului)*. Dacă manuscrisul a ajuns la Iași în iunie 1698, timpul folosit pentru tipar este scurt (două luni), dar nu trebuie uitat că o carte de peste 400 pagini numai grecești (opera lui Simeon al Tesalonicului) putuse fi imprimată în cîteva luni ale anului 1683 (pînă în octombrie). Indicarea zilei (30 august, ajunul sfîrșitului anului în cronologia vremii) pare a vădi intenția de a data neapărat cartea 1698 (în concepția editorială modernă ea ar fi fost pusă între realizările anului următor, pentru a-i asigura noutatea).

10. Athanasie Ieromonahul nu mai apare ca tipograf al altor cărți decît *Divanul*. Dionisie monahul lucrase în același an *Tomul dragostei* (v. *supra)*, al cărui corector, Cacavela, lasă culegătorului răspunderea erorilor menționînd la sfîrșit: „Iar dacă mai sînt greșeli la unele litere sau cuvinte, aceasta s-a întîmplat pentru că halcograful (*sc.* culegătorul, poate Dionisie) era de altă limbă și nu știa carte grecească" (I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 369). Un Dionisie ieromonahul tipograful mai intîlnim peste două decenii în Țara Românească *(op. cit.*, t. II, Buc., 1910, p. 3 și t. IV, Buc., 1936, p. 43), răposat în 1720. De observat că după *Divanul* nu mai apar cărți la Iași pînă în 1714, în timp ce în Țara Românească, prin Antim Ivireanu, tiparul se găsește în plin avînt.

11. Aceste două versuri se referă la herb (slăvit pretutindeni) și la cel pe care-l prezintă (domnul Antioh). O emblemă similară în *Învățătura sîntă* din 1697 (reprodusă la I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, t. I, p. 345), însoțită de cîteva versuri mai puțin reușite. *Copia* emblemei din *Divanul*, în *Sinopsis*, Iași, 1714 *(op. cit.*, p. 494). Reprezentarea capului de bour cu dublă coroană, abandonată de Antioh în *Divanul*, fusese introdusă în cărțile moldovenești de la primele tipărituri de Vasile Lupu *(Cazania*, 1643, și *Pravilele*, 1646, v. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, t. I, p. 138 și 157).

12. Autorul reușitelor versuri dedicatorii e greu de stabilit. Eliminînd pe Dimitrie Cantemir (care lipsea din Iași) și pe Cacavela (grec), ar rămîne ca autor probabil îngrijitorul cărții, hatmanul Lupu Bogdan. Versurile par a fi compuse la Iași; ele au aceeași factură cu

cele de la stemă, iar stema e gravată în Moldova. Se simte în versificaţie influenţa *Psaltirii* lui Dosoftei (de comparat cu *Ps*. 17, 23, 25, 26, 36, 37, 38 etc., ed. I. Bianu, Buc., 1887, p. 49 şi urm., toate în versuri în „perechi şase").

13. Epistola dedicatorie prin care Dimitrie caută să cîştige bunăvoinţa fratelui său în vederea publicării cărţii pune într-o lumină nereală relaţiile existente la acea dată între fraţii Cantemir. După domnia de doi ani (1693–1695) a lui Constantin Duca, firească era revenirea la tron a lui Dimitrie, ce fusese uzurpat de Duca. Dar printr-un aranjament consimţit, se pare, de Dimitrie, domnia este luată de Antioh, cu care relaţiile se vor înăspri mereu, datorită, între altele, acaparării de către domn a succesiunii imobiliare părinteşti din Fălciu. Aluzii la aceste relaţii se găsesc în *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago* (v. traducerea lui N. Locusteanu sub titlul *Metafizica*, Buc., 1928, p. 18–19) şi în felul cum îl prezintă Dimitrie pe Antioh în *Istoria ieroglifică* (ed. P.P. Panaitescu–I. Verdeş, vol. II, Buc., 1965, p. 136). Între „elefantul gros la fire" (Antioh) şi „inorog" (învăţatul său frate) nu puteau fi însă nici afinităţi intelectuale, Antioh fiind cunoscut şi de contemporani ca om „nu prè cărturar, numai nu era prostu" (I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. cit., p. 203). Dintr-o eroare a traducătorului în franceză, în articolul lui Ştefan Paşca, *Des copies du „Divan" de Démètre Cantemir en Transylvanie*, în *Académie Roumaine. Langue et littérature. Bulletin de la Section littéraire*, 2 (1943), 1–2, p. 116–124, se menţionează că *Divanul* ar cuprinde şi o *Carte de rugăciuni (Livre de prières)*; este vorba de *Cartea de închinăciune* (epistola dedicatorie).

14. Cantemir reproduce teoria astronomică străveche (împărtăşită de presocratici, cu antecedente la babilonieni), după care cerul înstelat efectuează o mişcare diurnă de rotaţie, de la răsărit la apus, în jurul pămîntului, mişcare a cărei axă trece prin două stele imobile, polul arctic şi cel antarctic. Axa lumii este identică în această teorie cu aceea a pămîntului, iar mijlocul ei este chiar centrul pămîntului (de aceea arată autorul că între cele două stele se află sfera pămîntului). Versiunea românească nu dispune însă de termeni adecvaţi, şi pe alocuri nu redă exact sensul. Astfel, *neclătitoare şi nemutătoare* înseamnă, de fapt, „care *nu se* mişcă şi *nu pot fi* mişcate" (am redat termenii prin „imobile şi fixe"); *a sferii pămîntului groasă grosime* este, în greceşte, *marea grosime a sferei celei dinspre pămînt*, referire tot la teoria cosmologică antică şi medievală, dominantă pînă la Kepler, după care lumea este un sistem de sfere omocentrice, translucide, fiecare corespunzînd

mişcării unei planete. În centrul acestor sfere se află pămîntul (v. Léon Robin, *Aristote*, Paris, 1944, p. 116—117; Pierre Duhem, *Le système du monde. Histoire des doctrines cosmologiques de Platon à Copernic*, t. IV, nouv. tirage, Paris, Hermann, [1958]). Pentru sensul cuvîntului *cer* în gîndirea răsăriteană a secolului al XVII-lea, v. Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans*, 2e éd., Thessalonique, 1967, p. 291—309. Teoria stelei imobile apare în opusculul lui Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum, fraena peccatorum*, pe care Cantemir îl traduce în ultima parte a *Divanului* (v. III, 9.)

15. *Deasupra chentrului*, în sens de „împrejurul centrului", în raport cu el neexistînd de fapt sus sau jos, pentru că toate, *într-acel... chentru să radzimă*".

16. Dimitrie Cantemir se afla, în prima domnie a fratelui său, la Constantinopol (din 1693), de unde se va întoarce la Iaşi într-o scurtă misiune în 1697, cînd participă la campania turco-austriacă (I. Neculce, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 209), apoi spre sfîrşitul anului 1698 pentru a se căsători cu Casandra, fiica lui Şerban Cantacuzino, fostul domn al Ţării Româneşti.

17. Cuvintele lui Tales (640—546) transmise de Diogene Laerţiu sînt următoarele: „Hermip [FHG, III, 39, frg. 12] în *Vieţile* sale atribuie lui Thales o vorbă spusă de alţii cu privire la Socrate. Se zice că el avea obiceiul să spună că mulţumeşte soartei pentru trei binefaceri: „întîi pentru că m-am născut om, şi nu animal, apoi pentru că-s bărbat, şi nu femeie, şi al treilea pentru că sînt elin, şi nu barbar". Paternitatea acestor cuvinte este îndoielnică: Aram Frenkian înclina să le atribuie lui Socrate (v. notele la trad. Balmuş din Plutarh, *Vieţile şi doctrinele filozofilor*, Buc., 1964).

18. Cuvinte reproduse de Cantemir şi în *Hronic*, ed. Gr. G. Tocilescu, Buc., 1901, p. 106: „Ştiu că cu greu iaste a să mistui vechiul cuvînt carele zice că gura carea singură pre sine să laudă pute". Puse pe seama unui „oarecare filozof", ele fac parte din literatura paremiologică generală ca variantă a proverbului „Lauda de sine nu miroase bine" (v. I. A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. II, Buc., 1897, p. 173, 180 şi 184).

19. Această mărturisire ca şi cea următoare este deosebit de importantă pentru geneza *Divanului*. Cantemir declară că este prima sa operă şi, apoi, că este vorba de o antologie *(floricéle... adunate şi-ntrulocate)* şi de o prelucrare *(li-am prefăcut)*, din diferite scrieri religioase *(din a multora, nu de pemînteşti, ce cereşti ogoară)*. Comparaţia

pe care o alege mai jos pentru opera sa, care nu este un vas de aur sau de argint, ci de lemn şi de lut, pare a fi mai degrabă convingerea personală a unui om, care, din lecturi variate, învăţase să aprecieze o carte, decît o falsă modestie. El îşi prezintă opera drept *necesară* şi *folositoare*, fără a insista asupra calităţilor ei literare.

20. Contrar măgulitoarei afirmaţii a lui Dimitrie, domnia lui Antioh nu s-a semnalat printr-o deosebită activitate culturală: cartea publicată în anul precedent (v. nota 8) nu-l arăta încă pe Antioh un entuziast sprijinitor al tiparului.

21. Un prim exemplu, tipic pentru procedeele de redactare a *Divanului*. Cantemir foloseşte izvoare de limbă latină pe care le traduce literal, ceea ce duce adesea la un text obscur sau inexact, ca în cazul de faţă. Textul după versiunea latină a *Bibliei (Vulgata)* este: *„indignatio mea ipsa auxiliata est mihi"*. *Indignatio* (în sens de „indignare", „mînie"), este tradus greşit prin „nevrednicie".

22. Titlul *Carte către cetitoriu* apare numai în colontitlul ed. 1698.

23. Comparaţia cărţii de meditaţie şi reflecţie cu *oglinda* apare în opera de mare răspîndire în lumina bizantină şi postbizantină *Dioptra* (= „oglinda") a călugărului Philippos Monotropos, scrisă în ultima decadă a secolului al XI-lea (v. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, 2. Aufl., München, 1897, p. 742–744). Cantemir putea cunoaşte această operă, care circula în copii manuscrise, şi foloseşte la rindul său imaginea oglinzilor. În traducerea slavonă *Dioptra* fusese publicată în 1612, 1642, 1698; ea fusese tradusă româneşte în secolul al XVII-lea (ms. rom. 2.341 al Bibliotecii Academiei R.S.R.; pentru detalii, v. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p. 48).

24. *Paharul vieţii şi paharul morţii* (pe care le întîlnim şi în literatura populară ca pahare sau ulcioare cu apă vie şi apă moartă, v. Lazăr Şăineanu, *Basmele românilor*, Buc., 1895, p. 481 şi urm.) reprezintă un motiv favorit al vechii literaturi creştine orientale, răspîndit prin copii şi traduceri manuscrise sau prin ediţii care circulau în timpul lui Cantemir. A se vedea, între operele mai cunoscute, Efrem Sirul (S. Ephraem Syri, *Opera syriace et latine*, ed. Assemani, Venetia, 1737–1743, vol. III, p. 316 şi 356: *Quam amarus est iste calix quem mihi miscuit inimica mors)* sau Ioan Hrisostom („şi pe tine te aşteaptă paharul morţii să ţi se dreagă"), autor pe care Cantemir îl cunoştea după propria sa mărturie *(Vita Constantini Cantemyrii*,

ed. N. Iorga, Buc., 1923, p. 68) şi îl putea citi în culegerea de *Mărgăritare* din care o ediţie greacă vulgară apăruse la Veneţia în 1675 (v. E. Legrand, *op. cit.*, t. II, Paris, 1894, p. 323—326) şi 1683 (*ibid.*, p. 413—414), iar o traducere românească la Bucureşti în 1691 (v. I. Bianu şi N. Hodoş, *op. cit.*, t. I, p. 315—321; textul citat, în ed. a 3-a a acestei traduceri, Buc., 1872, p. 172; „apa vie", *ibid.*, p. 241).

25. Comparaţia cărţii cu nişte mese reia motivul celebru al *banchetului* (ilustrat de Platon, Xenofon, Metodiu din Olimp, Dante sau Marsilio Ficino prin operele cu această temă) şi vechea alegorie a cunoaşterii prin mîncarea de alimente simbolice (poame, pîine, vin).

26. Autorul însuşi arată că titlurile capitolelor sînt aceleaşi în Cartea I şi a II-a şi, deci, îşi corespund, deoarece Cartea a II-a nu face decît să aducă dovezi contra acuzaţiilor formulate de lume în Cartea I. Datorită unei erori din ed. 1698 (probabil a culegătorului, care sare titlul cap. 9 din prima carte), unii cercetători (G. Sion, Dan Bădărău) au contestat corespondenţa titlurilor din cele două cărţi.

27. Versiunea românească trimite la *Grigorie*, nume prin care adesea, în restul cărţii, este desemnat Gregorius Magnus; versiunea greacă adaugă *Nazianzenos*, adaus suspect, deoarece sau traducătorul în greceşte urmează textul românesc, unde numele este deosebit, sau ar fi trebuit să completeze numele şi în versiunea românească. În opera acestuia din urmă sînt pasaje care cuprind (cu alte cuvinte) ideea exprimată în text (cf. *Oratio XV*, la J.P. Migne, *Patrologiae cursus completus*, Series graeca, t. XXXV, col. 911—934), dar ideea însăşi este un loc comun al gîndirii medievale, aşa încît atribuirea rămîne incertă.

28. Reiese din epistola lui Cacavelas către Cantemir că acesta i-a trimis mai întîi cartea, însoţită de o scrisoare. Despre rolul său în educaţia lui Dimitrie — la care se referă ca *plugariul carile la holda minţii tale am ostenit*, v. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viaţa şi opera*, [Buc.], 1958, p. 38—40. Ultimul studiu despre Ieremia Cacavela este acela al Ariadnei Camariano-Cioran, *L'Humaniste Jérémias Cacavelas et ses relations avec les Principautés Roumaines*, in *Revue des études sud-est européennes*, 3 (1965), nr. 3.

29. B.P. Hasdeu, în *O scriere de filozofiă în limba română* (*Arhiva istorică a României*, 2 [1865], p. 81), scrie, întemeiat pe acest pasaj: „Din epistola lui Cacavela, pe care o veţi citi mai la vale, se cunoaşte clar că însuşi autorul scrisese opera sa numai româneşte, ceea ce a scăpat din vedere d-lui Cipar" (care descrisese *Divanul*, în *Chrestomatia seau Analecte literare*, Blasiu, 1858, p. XXXIV şi în *Principia de limba*,

ed. 2-a, Blasiu, 1866, p. 108, publicînd şi cîteva extrase). Argumentul, fără a fi neglijabil, nu este nici peremptoriu: Cacavela lăuda ceea ce era deosebit în cartea lui Cantemir — efortul de a scrie într-o moldovenească literară, fără să spună că textul primit era numai moldovenesc. Pentru problema celor două versiuni, a se vedea *Studiul introductiv*, p. XXXVIII şi urm. În cartea publicată la Iaşi cu un an înainte *(Învăţătură sîntă)* Cacavela sau Lupu Bogdan, îngrijitorul tipăririi, scriau în foaia de titlu: „limba româniască". Era continuarea unei tradiţii moldoveneşti mai vechi de a numi astfel limba ţării, afirmată în chiar titlul *Cazaniei lui Varlaam* (1643): *Carte românească* şi al *Pravilelor* lui Vasile Lupu (1646), al cărei titlu începe cu aceleaşi cuvinte.

30. Citatele din „înţelepţii dinafară" aparţinînd în special cărţii a treia (traducerea din Wissowatius); reiese de aci că pentru Cacavela, potrivit concepţiei vremii despre originalitate şi proprietatea literară, şi această parte a *Divanului*, deşi o traducere, era tot a lui Cantemir.

31. Temerea lui Cacavela că se vor ridica suspiciuni asupra paternităţii cărţii este numai un fel de a-l măguli pe autor. E greu să o socotim o aluzie la vreun ajutor pe care-l va fi primit Cantemir la redactarea operei sale.

32. Titlurile capitolelor au şi rostul unor sentenţii, formulate la modul imperativ, avînd deci şi o funcţie independentă, ca o culegere de maxime morale, ceea ce pune mai bine în lumină rostul *Scării* de la f. 139^v şi urm. În Cartea I ele nu rezumă însă totdeauna ideile din *textul* corespunzător (de cele mai multe ori ideea din titlu contrazice cuvintele şi opiniile Lumii). Corespondenţa titlurilor în primele două cărţi reprezintă un procedeu al autorului de a arăta legătura strînsă dintre aceste părţi ale *Divanului* (cf. şi nota 26, şi *Studiul introductiv*, p. XXXVII).

33. Evocarea vîrstei lumii apare şi la Ioan Hrisostom (v. *Mărgăritare*, trad. rom. cit., p. 204): „Dară această lume are 7.000 şi mai mult de ani" etc. (7.000 în traducere; în original — numai 5.000, v. *Ad populum antiochenum* [Despre statui], X, 3, în J.P. Migne, *Patrologia graeca*, t. XLIX). *7207 ani* corespunde însă perioadei, 1 septembrie 1698—31 august 1699; cînd au început să culeagă cartea tipografii se aşteptau, probabil, să o termine după 31 august 1698. Această nepotrivire faţă de foaia de titlu, care dă drept an al apariţiei 1698, august 30, lasă loc şi ipotezei că *Divanul* a fost tipărit după această dată. Pentru termenul *lume*, în *Divanul*, v. Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 294.

34. Cp. cu Miron Costin, *Viiața lumii* (în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, [Buc.], 1958, p. 319): „O, lume hicleană, lume înşelătoare". Vom întîlni în continuare locuri paralele, motive, uneori expresii, comune *Vieții lumii* şi *Divanului*. Cantemir cunoştea desigur poemul lui Costin. Începutul lui (primele două versuri) sînt reproduse atît în *Istoria ieroglifică (ed. cit.*, vol. I, p. 254), cît şi în *Descriptio Moldaviae* (Buc., 1875, p. 136). Faptul că ele sînt date de Cantemir drept bocet poate indica circulația lor în popor, fără a exclude posibilitatea unei contaminări directe (v. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p. 435).

35. Cu aceste reproşuri începe expunerea unei apologii a Lumii întemeiată pe argumente raționale, exprimînd o mare dragoste pentru viață şi lucrurile ei. Despre această atitudine — nouă în literatura românească a timpului — vezi *Studiul introductiv*, p. LIX.

36. Cp. cu Miron Costin, *Viiața lumii, ed. cit.*, p. 320: „*Zice David prooroc ul: Viiața ieste floare*".

37. Cp. *ibid.*: „*Fum și umbră sînt toate, visuri și părére*". Vezi şi Cartea a III-a, paragraful 4 (traducerea din Andrea Wissowatius): *cinstile lumii acesteia nestătătoare și fumului asemenea întru-nalturi întinzîndu-să, ci îndată pieritoare*. În Cartea I Cantemir reia şi comentează cu mijloace proprii unele idei din scrierea cărturarului unitarian. Comparația labilității celor lumeşti cu „frunza şi pulberea" o regăsim în *1001 de nopți, basme arabe* istorisite de Eusebiu Camilar, ed. a 2-a, vol. II, [Buc.], 1961, p. 97. Cp. cu versiunea folosită de Camilar, *Tausend und eine Nacht*, aus dem Arabischen Übertrage von Max Henning, VIII, Leipzig, Ph. Reclam jr. [f.a.], p. 71—78 şi în special noaptea a 402-a.

38. Cp. *ibid.*, p. 321: „*Norocul la un loc nu stă*".

39. Întreg paragraful 9 lipseşte din Cartea I. Din context, titlul (adăugat după *Scară)* se potriveşte părții din paragraf care începe cu cuvintele: „ce, cînd nice să gîndesc... sărăcesc" etc. G. Sion, republicînd *Divanul* în 1878, modifică numerotația cap. 9—85, ceea ce face ca în ediția sa Cartea I să aibă doar 84 capitole. De aci indicația din Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, p. 114, n. 2, privind necorespondența dintre titlurile Cărților I şi II. Eroarea lui Sion provine dintr-o simplă omisiune a tipografului din 1698, care a sărit titlul cap. 9.

40. Probabil „O picătură de venin", potrivit istorisirii din *Alexandria* (v. şi Q. Curti Rufi, *Hist. Alexandri*, X, 10: *Venenum neca-*

tum esse credidere plerique). „Sluga cea mică" este Levcaduş, fiul Minervei, mînios că Alexandru nu voise să-i dea împărăţia Macedoniei, pe care mama sa îl sfătuise să o ceară *(Alexandria*, ed. D. Simonescu, Buc., [1956], p. 188). Eroarea trebuie să fi fost în textul românesc, care a servit la redactarea versiunii greceşti, deoarece şi acolo întîlnim tot *vin* (*κρασί*).

41. Citatul este folosit şi de Miron Costin ca *motto* al poemului său *Viiaţa lumii (ed. cit.*, p. 319). El apare de asemenea la începutul Cărţii a III-a a *Divanului* (traducerea din Andrea Wissowatius), cap. 4.

42. Legătura logică („soarele nu va apune, căci noapte nu să va face") decurge din credinţa vechii cosmogonii biblice că *necesitatea de a se face noapte determină mişcarea, deci apusul soarelui*, iar nu invers. Întreg cap. 20 este o descriere a Ierusalimului ceresc, rezumînd *Apoc.* 21—22.

43. Întreg procesul dintre Lume şi Înţelept este judecat în *Divanul* la tribunalul raţiunii. Raţiunea, *socoteala*, λογαριασμός este facultatea de gîndire cea mai frecvent menţionată în lucrare, ceea ce şi include opera lui Cantemir în faza înnoitoare a gîndirii sud-est-europene. Expresii ca cea de mai sus *(socotiala minţii méle* = ὁ λογαιασμὸς μοῦ) definesc şi locul *socotelii* în alcătuirea omului: ea nu este însăşi mintea (νοῦς), ci o facultate a ei, aceea de a *judeca*, a raţiona discursiv, de a combina concepte şi propoziţii. Pornind de la izvoare de limbă latină şi de gîndire apuseană, pentru Cantemir λογαριασμός nu este echivalent nici cu νοῦς, nici cu λόγος, ci cu *ratio*. *Divanul* însuşi este un omagiu adus acestei facultăţi: gîndirea răsăriteană, în faza ei riguroasă, tradiţională, nu îngăduia supunerea adevărurilor de credinţă la tribunalul raţiunii. În acest sens, *Divanul* este o operă nouă ca orientare în literatura Europei de răsărit. Cap. 23—24 dezvoltă cu argumente şi imagini mult mai bogate ideea centrală a cap. 2 din Cartea a III-a: afirmînd că scopul raţiunii este să cunoască făpturile, pentru ca de la ele să se ridice la creatorul lor, autorul defineşte însăşi filozofia în accepţiunea gîndirii medievale. Spre deosebire de teologie care pleacă de la considerarea creatorului trecînd apoi la creaturi, filozofia adoptă metoda inversă, plecînd de la ceea ce este mai uşor la ceea ce este mai greu de cunoscut. În rîndurile următoare recomandarea trecerii de la splendoarea lumii la aceea a autorului ei este clasicul argument al aşa-zisei căi de cunoaştere a divinităţii prin perfecţiune *(via eminentiae)* în care excelase Anselm de Cantorberry, Albert cel Mare şi Toma d'Aquino.

44. Cap. 27—33 prezintă un tablou complet al căilor de parvenire socială obişnuite în epoca feudalismului decadent. B.P. Hasdeu, în notele sale la ediţia *Divanului* (*Arhiva istorică a României*, 2 [1865], p. 91), observă la acest pasaj: „Să nu se uite că autorul nu face aci decît a generaliza ceea ce se petrecea în România". Fiul unui domn a cărui politică s-a întemeiat pe boierimea mică („boiernaşi tot feciori de mojici codreni şi gălăţeni", scrie I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, *ed. cit.*, p. 184), el însuşi adversar al marii boierimi, este firesc să întîlnim asemenea accente sub pana lui Cantemir (pentru politica sa consecventă în acest sens, a se vedea P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, p. 97—100).

45. Evocare tipică tuturor operelor care tratează străvechea temă a *Norocului nestatornic* (*Fortuna labilis*). Textul cel mai frecvent citat este din Ovidiu (Epistola a IV-a, *Ex Ponto*), unde sînt pomeniţi Cresus, Dionisie din Siracusa, Pompei, Marius, prăbuşiţi în culmea gloriei şi a bogăţiei lor. În alte forme (păstrînd însă argumentarea interogativă), întîlnim evocarea la numeroşi autori din antichitate şi evul mediu (un inventar incomplet la Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis*, Buc., 1927). Iată motivul în opera unui contemporan al lui Cantemir (Miron Costin, *Viiaţa lumii*, *ed. cit.*, p. 321): „*Unde-s ai lumii împăraţi, unde iaste Xerxes,/ Alixandru Machidon, unde-i Artaxers/, August, Pompeiu şi Chesar? Ei au luat lume,/ Pre toţi i-au stins vrémea ca pre nişte spume./ Fost-au Ţiros împărat, vestit cu războaie,/ Cu avere preste toţi. Şi multă nevoie/ Au tras hindii şi tătarii şi Asiia toată/ Caută la ce l-au dus înşelătoarea roată*". Contaminarea între *Divanul* şi acest poem a fost afirmată (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51). Cp. şi cu versurile: „*Unde-s cei din lume/ Mari împăraţi şi vestiţi?*" (*ibid.*).

46. Personajele evocate sînt *Cirus*, regele Persiei (c. 599—c. 530) învinsul său *Croesus*, ultimul rege al Lydiei (c. 560—c. 546), celebru pentru bogăţia şi cultura lui, pe care Solon îl avertizase să nu se considere fericit înainte de moarte; *Xerxes*, regele Persiei (485—472), cuceritorul Greciei, asasinat de un ofiţer al său; *Artaxerxes*, care poate fi fiul şi urmaşul lui *Xerxes*, dar, mai sigur pentru exemplul vizat de Cantemir, Artaxerxes al III-lea Ochus (362—338), mort prin otravă, sau al IV-lea (226—238), fondatorul celui de-al doilea imperiu persan şi al dinastiei sasanide. Numai despre Xerxes se povesteşte că, vrînd să treacă Helespontul, mînios că furtuna îi distrusese podul de vase, a poruncit ca marea să fie biciuită, înlănţuită şi înfierată simbolic. Cf. Herodot, *Istoriile*, VII, 35 unde sînt amintite şi alte personaje citate

de Cantemir; opera marelui istoric grec fusese tălmăcită româneşte cu cîteva decenii numai înainte de publicarea *Divanului*, şi tocmai în Moldova. Iată pasajul în această veche traducere din vremea lui Cantemir: *„Şi auzind Xerxis s-au scîrbit şi zisă cum cu 300 de bice să-l bată pe bogazu, adică în maria să bată şi o păreche de obezi să sloboadă în maria. Şi au înţăles cum şi pe cei ci făcu sămni* [*cu fierul roşu*] *la oameni au trimis să facă şi mărei; şi le porunci, bătînd apa, să zică aşa cuvinte răli şi varvare: O, apă amară şi sărată, stăpînă-tău această certare îţi face ţie, pentru căci i-ai făcut strîmbătate, nepăţind de dînsul nici o strîmbătate*" (ed. N. Iorga, Vălenii-de-Munte, 1909, p. 372). De observat că şi pentru tălmăcitorul contemporan al lui Herodot, Helespontul este un *bogaz* (= „strîmtoare") ca la Cantemir. *Chiros, Crisors, Xerxis, Artaxerxis*, cu aceeaşi ortografie ca în *Divanul* (întîlnim însă şi *Artaxerxu*, ca în *Viiaţa lumii)*.

47. După *Alexandru cel Mare*, exemplu celebru de puternic al lumii prăbuşit în plină glorie, alte cîteva exemple din antichitatea tîrzie şi evul mediu: *Constantin cel Mare* (306—337), *Justinian* (527—565), *Docleţian* (284—305), *Maximian* (286—305, 306—310), *Iulian Apostatul* (360—363), *Teodosie cel Mare* (379—395), *Teodosie cel Mic* (408—450), *Vasile Macedon* (866—886), *Leon al VI-lea Înţeleptul* (886—911), suverani ai Imperiului de Răsărit, deci, pentru autor, „ai grecilor". De remarcat, însă, că Maximilian a fost împărat al Apusului, iar Teodosie cel Mare apare drept împărat al Răsăritului (unde a fost efectiv intronat) numai pentru un autor răsăritean, cei din Apus considerîndu-l drept ceea ce a reprezentat de fapt, adică suveran al întregului imperiu. Detaliul indică o sursă greacă pentru informaţia lui Cantemir. — Prin *Cetatea* se înţelege *Cetatea lui Constantin* (Constantinopol). Din expresia εἰς τὴν πόλιν („în Cetate") s-a format numele turcesc al oraşului *(Istanbul)*.

48. Forma greacă a numelui lui Romulus, întemeietorul legendar al Romei.

49. Cp. cu *Viiaţa lumii, ed. cit.*, p. 322: *„Moartea, vrăşmaşa, într-un chip calcă toate casă,/ Domneşti şi-mpărăteşti; pre nime nu lasă*".

50. Lumea face o distincţie de *concepţie* între ea şi Înţelept (reprezentant al doctrinei creştine). Deşi acceptase la începutul dialogului că a fost creată de Dumnezeu, ea contestă aci existenţa raiului şi iadului, pentru ca mai departe să tăgăduiască nemurirea sufletului, învierea şi viaţa viitoare. Ea exprimă o atitudine raţionalistă, antireligioasă.

51. Cp. cu *Viiața lumii, ed. cit.*, p. 322: „*Fapta nesocotită aduce perire*".

52. *Puternicul lumii* în viziunea lui Cantemir din această perioadă este oriental, dispunînd de harem și saraiuri.

53. Cp. cu *Viiața lumii, ed. cit.*, p. 321: „*Îndelungate împărății vrêmea primenêște*".

54. Rezumatul istorisirii din cartea 2 *Imp.* 11–12.

55. Cartea *Ecleziastul*, deci și celebrele cuvinte despre deşertăciunea lumii sînt atribuite lui Solomon, nu lui David. Corect în versiunea greacă.

56. În anii bătrîneții, Solomon, sub influența concubinelor sale străine, clădește temple Astarteei, lui Hamos și Moloh (*3 Imp.* 11, 1–10).

57. Cp. cu *Viiața lumii, ed. cit.*, p. 322: „*Viețuiți în fericire, carii mai puține/ Griji purtați de-a lumii; voi lăcuiți bine*".

58. Textele hagiografice care abundă de asemenea exemple din viețile martirilor și asceților făcuseră parte negreșit din instrucția primită de Cantemir de la Cacavelas. Mai departe va fi citat un text precis (v. nota 120). Cantemir dezvoltă în cap. 49–53 ideea din Cartea a III-a, cap. 8, după procedeul semnalat mai sus.

59. Referire la un episod din scrierea citată mai jos, p. 492, nr. 120.

60. Ideea „lumii dată împrumut" oamenilor apare la un autor din secolele III–IV, Metodiu din Olimp, în opera sa *Despre viață și înțelepciune*, care nu ni s-a păstrat decît într-o versiune slavă (ed. N. Bonwetsch, *Methodius von Olympus*, I, Bd., Erlangen, 1891 și *Griechische Christliche Schriftsteller*, XXVII, Bd., Leipzig, 1917). Și aici se descriu vicisitudinile vieții umane și se recomandă suportarea lor cu argumente vizibil influențate de stoicism. Comună și altor scrieri din literatura creștină medievală, o regăsim la Miron Costin, *Viiața lumii, ed. cit.*, p. 322: „Vacul nostru cu-mprumut dat în datorie".

61. Imagine din Andrea Wissowatius, *op. cit.*, 4 (*Divanul* III, 4).

62. Zicătoare populară (v. I.A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. III, Buc., 1899, p. 672–673) aplicată Lumii de către autor, care o folosește și în altă parte (*Istoria ieroglifică, ed. cit.*, vol. I, p. 42) în forma curentă: „Între miere amestecă fiere". În Andrea Wissowatius, *op. cit.*, 14 (*Divanul* III, 14) servește de comparație păcatului într-un context care l-a influențat pe Cantemir.

63. Comparație din Andrea Wissowatius, *op. cit.*, 14 (v. *Divanul* III, 14).

64. *Idem.* De observat că paragrafele 54—59 nu sînt decît o dezvoltare a ultimelor rînduri din *loc. cit.* A se compara titlurile capitolelor menţionate cu ideile din *Divanul* III, 4: păcatul este ca mierea amestecată cu venin; tîlharii în chip de prieteni; sirenele.

65. Autorul caută rimă, după un procedeu folosit şi în alte părţi ale cărţii (v. *Studiul introductiv*, p. LXIII). Întreaga prima parte a paragrafului pare scrisă în versuri: „De vréme ce cu aceasta socotială te slujeşti, / Cu bună samă bine să ştii că prostatec eşti, / Căci eu nemărui vreurăua face silesc, / Nice spre primejdiia sau spre perirea cuiva mă nevoesc", şi aşa mai departe.

66. Fiecare din isprăvile menţionate se referă la episoade din mitologia sau istoria veche (Hercule ucide leul din Nemeea, Cirus încinge marea în obezi etc.) şi la alte exemple familiare cititorilor din evul mediu.

67. Norocul nestatornic *(Fortuna labilis)* a fost reprezentat din antichitate prin roata care, învîrtindu-se, înalţă şi coboară pe cei prinşi de ea. La această reprezentare se referă şi Miron Costin, *Viiaţa lumii, ed. cit.*, p. 321: „Caută la ce l-au dus înşelătoarea roată". Cantemir a cunoscut imaginea din izvoare occidentale, dar şi răsăritene, deoarece întîlnim în *Divanul* reflectarea unui text postbizantin care i-a oferit autorului motivul roţii combinat cu acela al vîrstelor, aidoma descrierii lor din adaosul *Pentru cele şapte a vieţii omeneşti vîrste* de la sfîrşitul Cărţii a-II-a. Pentru reprezentarea roţii norocului în iconografia medievală apuseană, a se vedea G. Heider, *Das Glücksrad und dessen Anwendung in der christlichen Kunst*, în *Mittheilungen der K. K. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 4 (1859), p. 113 şi urm., Wien, 1859; Emile Mâle, *L'art religieux du XIII-e siècle en France*, Paris, 1910, p. 117—122; Louis Réau, *Iconographie de l'art chrétien*, II; R. Ortiz, *Fortuna labilis*, Buc., 1927, p. 69—74. Un autor din secolul al XII-lea, Honorius d'Autun (m. cca. 1140), descrie astfel reprezentarea temei: „Filozofii ne vorbesc despre o femeie legată de o roată ce se învîrteşte necontenit, iar capul — ne spun ei — cînd i se înalţă şi cînd i se coboară. Ce este această roată? este slava acestei lumi, purtată într-o mişcare veşnică. Femeia legată de roată este norocul *(Fortuna)*: capul ei se înalţă şi se coboară pe rînd, pentru că cei pe care puterea şi avuţia i-a ridicat sînt adesea coborîţi în sărăcie şi în mizerie" *(Speculum ecclesiae*, în J.P. Migne, *Patrologia latina*, t. CLXXII, col. 1.057). *Filozofii* la care se referă Honorius se reduc la unul — Boethius — care în *Consolationes philosophiae* descrie astfel roata norocului: „Aceasta este pute-

teà mea, ácesta e jocul meu continuu, spune Fortuna; învîrtesc o roată cu cercuri repezi, mă bucur să schimb pe cele de sus jos şi pe cele de jos sus" şi: „Tu încerci să opreşti năvala unei roţi care se învîrteşte?" *(op. cit.*, II, 1—2; cf. *Mîngîierile filozofiei*, trad. D. Popescu, Buc., 1943, p. 47, 48 şi 45—46). Imagine seducătoare pentru gîndirea medievală, atît de favorabilă simbolului şi alegoriei, roata norocului s-a impus ca reprezentarea cea mai răspîndită a nestatorniciei lumii. O găsim ca motiv decorativ pe faţadele catedralelor (la Amiens, portalul Saint-Honoré, la Saint-Etienne de Beauvais, portalul septentrional, la Bâle, la San Francesco din Parma, la San Zeno din Verona, sculptura din secolul al XII-lea de Brioloto etc., etc.), în vechile manuscrise miniate (albumul lui Villard de Homecourt sau *Hortus deliciarum*, secolul al XII-lea); un abate din Fécamp, pentru a menţine necontenit această idee a nestatorniciei în mintea monahilor săi, făcuse chiar o roată a norocului pusă în mişcare ca o roată de tors. Tema nu a rămas necunoscută nici iconografiei răsăritene. Costin şi Cantemir o văzură negreşit în decoraţia vechilor noastre biserici. În Răsărit însă tema este mai bogată: ea este combinată cu reprezentarea vîrstelor (la fel la Notre Dame din Paris pe portalul faţadei de apus, E. Mâle, *op. cit.*, p. 118, n. 1). O descriere exactă a temei cuprinde *Cartea numită Gramatică ori Ustav sau Erminie, adecă închipuire și tîlcuire ori alcătuire a tot meşteşugului zugrăviei*. Citănı, după izvodul lui Macarie din 1805, întreg acest pasaj, care serveşte la lămurirea mai multor locuri din *Divanul*: *„Cum se zugrăveşte zădarnică lumea aceasta*. Fă un ocol mic şi dinlăuntrul lui fă un bătrîn, purtînd în capul lui o coroană rătundă şi îmbrăcăminte împărăteşti, avîndu-şi mîinile întinse la o parte şi la ceaialaltă parte; şi ţine el în mînă o măhramă. Şi împrejurul roatei scrie-le acéstea: «Lumea cea zădarnică şi amăgitoare». Iară pe dinafara întîei roate, ocoléşte altă roată mai mare; iară între aceste două roate, ocoléşte patru jumătăţi de roate în chipul crucii şi în mijlocul lor fă-le pre céle patru vremi ale anului: primăvara, vara toamna şi iarna. Şi deci sus fă-o primăvara într-acest chip: un om şezînd în mijlocul florilor şi pre cap poartă cunună de flori, iară întru a sa mînă ţine alăută şi cîntă cu dînsa. Iară la laturea cea de-a dreapta fă-o vara într-acest chip: om carele să poarte umbrélă şi să ţie sécere, să sécere ţarină. La partea cea din jos fă-o toamna într-acest chip: om ca să-i îmblătească copacii şi rodurile şi frunzele să le arunce el jos. Iară la latura cea de-a stînga fă-o iarna într-acest chip: om carele să poarte blane şi cucùl, şi şezînd, să aibă înaintea lui foc, să se încălzească. Iară dinafară de roata a doua fă alt ocol mai mare, şi între acesta şi între ocolul al doilea, fă jur împrejur douăsprezece căsuţe, şi întru

acéstea pre céle douăsprezece zodii ale lunilor celor douăsprezece. Şi te socotéşte bine, la fieştecare vréme să pui aproape lîngă dînsa pre conviincioasele zodii; adecă la primăvara să-l pui aproape pre berbécele, pre taurul şi pre geamănul; la vara: pre racul, pre leul şi pre fecioara; la toamna: pre cumpăna, pre scorpia şi pre săgetătoriul; iară la iarna: pre cel cu cornul de capră, pre vărsătoriul de ape şi pre péştele. Şi aşa să le pui după orînduială de jur împrejurul roatei, scriindu-le şi numele al fieştecăriei dintru aceasta; şi lîngă acéstea şi numele lunilor într-acest chip: la berbécele, scrie Martie, la taurul, Aprilie, la geamănul, Maie, la racul, Iunie, la leu, Iulie, la fecioara, August, la cumpăna, Septemvrie, la scorpie, Octomvrie, la săgetătoriul, Noemvrie, la cel cu cornul de capră, Dechemvrie, la vărsătoriul de apă, Ianuarie, la péştele, Fevruarie. Iară pe dinafară de ocolul al treilea şi al celui mai mare, fă-le pre céle şapte vîrste ale oamenilor într-acest chip: jos la laturea cea de-a dreapta ocolului fă un prunc suindu-se în sus; şi scrie înaintea deasupra roatei: «Copilaş de şapte ani». Şi mai sus fă altul mai mare şi scrie: «Copilaş de patrusprezece ani». Mai sus iarăşi fă altul cu mustaţe şi scrie: «Holteiaş de douăzeci şi unul de ani». Iară sus, în vîrful roatei, fă altul cu începătură de barbă, şezînd pre scaun, şi subt picioarele lui o perină, avîndu-şi mîinile întinse la o parte şi la altă parte; şi în mîna dreaptă ţine schiptru, iar în mîna cea stîngă o pungă cu bani, purtînd coroană şi îmbrăcăminte împărăteşti; iară din jos de dînsul, deasupra roatei, scrie: «Tînăr de douăzeci şi opt de ani». Iară mai din jos de dînsul, la partea cea de-a stînga, fă pre altul cu barba ascuţită, zăcînd cu faţa în sus şi în sus uitîndu-se şi scrie: «Bărbat de patruzeci şi opt de ani». Iară mai jos de dînsul fă pre altul cu amestecate cărunţéţe zăcînd cu faţa în jos şi scrie: «Bărbat de cincizeci şi şase de ani». Iară mai din jos de dînsul fă pre altul cu barba albă, pleşuv, zăcînd cu faţa în jos, mîinile spînzurate avîndu-şi, şi scrie: «Bătrîn de şaptezeci şi cinci de ani». Iară dedesuptul roatei fă o groapă şi un bălaur mare întru dînsa, avînd în gura lui un om cu faţa în jos, văzîndu-se pînă la mijloc; şi moartea aproape lîngă dînsul, înlăuntru, şi ea în groapă; şi ţine în mînă o seacere mare, pre care în grumazul bătrînului o pune şi îl trage pre dînsul jos. Scrie-le şi pre slovele acéstea: La copilaş scrie-le pre acéstea: «Oareşcînd trecînd, la céle de sus voi mérge». Iară la copil acéstea: «Curînd o, anule, te-ntoarce, pentru ca să merg în sus degrabă». La holteiaşul aceasta: «Iată, venii aproape a şedea în scaun». La tînărul aceasta: «Care om iaste ca mine şi cine-i mai înalt decît mine?» La bărbatul: «Oare, o, anule, precum văz, a trecut tinereţea?» La bătrănul; «O, cum mă amăgişi pre mine ticălosul, o, lume?!» La

căruntul acéstea: «Amar, amar, o, moarte, cine poate să scape de tine?» Iară la groapă acéstea: «A tot mîncătoriul iadul şi moartea». Iară la acela pre carele îl înghite bălaurul, acéstea: «Amar şi cine mă va izbăvi pre mine dintru a tot mîncătoriul iad?» Şi fă de-a dreapta roatei şi de-a stînga doi îngeri, avînd pre capetele sale jumătăţi de ceasornic şi întorcînd-o ei roata cu funii. Şi la îngerul cel de-a dreapta scrie «zioa», iar la îngerul cel de-a stînga scrie: «noaptea». Iară deasupra roatei scrie-o pe această scriere deasupra: «Zădarnica viaţa lumii cei amăgitoare»" (Vasile Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină*, Cernăuţi, 1936, p. 292—295). Nu este exclus ca descrierea celor şapte vîrste din *Divanul* să provină dintr-un model folosit de Cantemir, dar identitatea motivului cu ceea ce îi oferea autorului iconografia răsăriteană este izbitoare. Pentru circulaţia temei în iconografia noastră medievală, v. şi ms. 4.602 al Bibliotecii Academiei R.S. România *(Cartea zugravului Avramie)*, f. 71r (schiţă de Radu Zugravul reprezentînd cele nouă vîrste) şi imagini ale *Roţii lumii* la bisericile Păuşa (V. Brătulescu, *Fortuna labilis în pictura bisericească*, în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, 26 [1933], fasc. 76, p. 91), Dozeşti-Vîlcea (Maria Golescu, *Roata lumii*, în *Revista istorică română*, 4 [1934], p. 297—300) şi Răşinari (clişeu comunicat nouă de colegul N. Al. Mironescu de la Institutul de studii sud-est europene din Bucureşti).

68. Cp. cu *Viiaţa lumii*, *ed. cit.*, p. 323: *„În ceriu cu fericire în véci te măréşte"*.

69. Paragraful cuprinde, în continuarea argumentării Lumii, un viu protest împotriva principiului autorităţii căruia i se supune docil Înţeleptul. Deşi Lumea va cita ea însăşi mai departe *Biblia*, este semnificativ că se va referi la un pasaj ce exprimă scepticismul, iar nu încrederea oarbă în revelaţie. Distingînd între evidenţele raţiunii şi credinţă, Lumea o respinge pe cea din urmă.

70. Acest pasaj din *Ecleziastul* a dat loc la vii controverse în evul mediu cu privire la atitudinea autorului cărţii şi la faptul dacă el nu exprimă aci, în afară de scepticism, chiar convingeri potrivnice existenţei „sufletului" şi „nemuririi" (v. Noeldeke, *Histoire littéraire de l'Ancien Testament"*, trad. de Hartwig, Derenbourg et Soury, Paris, p. 252). Citarea pasajului devine astfel, pentru poziţia filozofică adoptată de Lume, un argument împotriva Înţeleptului luat din chiar arsenalul acestuia: *Biblia*.

71. Lumea combate, în continuare, credinţa în înviere; *Divanul* este prima scriere românească în care probleme ca acelea din para-

graful 68 (inexistența sufletului, a nemuririi, a învierii) să fi fost puse atît de explicit.

72. Pasaj inexistent în *Biblie*.

73. Exprimare eronată a autorului: conform gîndirii medievale, animalele sînt iraționale *(necuvîntătoare)*, dar înzestrate cu sensibilitate *(simțitoare)*. S-ar părea că autorul distinge între *duhul nesimțitor* (spiritul insensibil) și *duhul simțitor* (spiritul sensibil), ca însușiri ce opun pe om animalului, ceea ce nu poate fi decît traducerea greșită a unor termeni filozofici latini. Versiunea greacă este mai corectă și mai explicită (la I, 46 însă, ambele versiuni au „animal insensibil"). Potrivit psihologiei aristotelice, reluată în secolul al XVII-lea de Teofil Coridaleu după Cesare Cremonini, sufletul omului avea trei părți: *vegetativă* (φυτικόν), *senzitivă* (αἰσθητικόν) și *rațională* (λογικόν). Animalul avea primele două părți, plantele numai pe prima.

74. Altă exprimare neatentă („nice Besérica Răsăritului, nici altă *Svintă Scriptură"*). Combătînd, purgatoriul, Cantemir se menține în hotarele dogmaticii ortodoxe. Carte revăzută de un cleric (Cacavelas), publicată cu binecuvîntarea mitropolitului și aprobarea domnului țării, *Divanul* nu putea apăra erori dogmatice, ceea ce, evident, nu-l împiedică pe autor să discute în contradictoriu probleme de credință și să înfățișeze teze contrarii doctrinei ortodoxe, desigur fără a se declara adeptul lor.

75. Capitularea Lumii, nemotivată de stadiul controversei (a se compara atitudinea ei contradictorie din paragrafele 74 și 76), este, evident, impusă numai de desfășurarea lucrării în care Înțeleptul trebuie să învingă cu orice preț.

76. Teoria corespondenței dintre *macrocosm* (lumea) și *microcosm* (omul) a fost un loc comun al gîndirii speculative europene de la presocratici (Heraclit și Empedocle), la Platon, Aristotel *(Fizica*, VIII, 2, 252 b, 26), stoici și gînditorii Renașterii (o expresie sistematică a acestei gîndiri găsim și în secolul al XVIII-lea în monadalogia lui Leibnitz, monada fiind considerată ca avînd închis în sfera ei întreg universul). Rădăcinile acestei doctrine se află în gîndirea orientală anterioară. Ea decurge din ideea unității legii universale, a solidarității cosmice (fiecare lume își află legile într-o lume superioară, fiecare microcosm își are modelul într-un macrocosm). De aci o lungă serie de analogii pe diverse planuri, între cer și pămînt, între pămînt și om etc. Pe aceste analogii au fost întemeiate o serie de „științe", ca astrologia, fiziognomia, chiromancia ș.a., care, pornind de la prin-

cipiul că structura umană este o imagine a structurii universului, căutau să stabilească *a priori* natura şi viaţa individului prin studiul diferitelor elemente asociate lui de ordin astronomic, fiziognomic etc. O serie de corespondenţe ca acelea din *Divanul* dă Oswald Crollius în tratatul său *De signatura* (v. Léopold Mabilleau, *Etude historique sur la philosophie de la Renaissance en Italie* [*Cesare Cremonini*], Paris, 1881, p. 250–251). V. pentru problema raportului între microcosm şi macrocosm în gîndirea medievală lucrările lui A. Meyer, *Wesen und Geschichte der Theorie von Makrokosmos und Mikrokosmos*, Giessen, 1900; G.P. Couger, *Theories of Macrocosmos and Microcosmos in the history of philosophy*, New York, [1948]; G. Boas, *A fourteen-century cosmology* [*De macrocosmo*], în *Proceedings of American Philosophy*, 1954, p. 50–59). Nu putem încă stabili izvorul după care prezintă Cantemir teoria corespondenţei macrocosm-microcosm. Cercetarea operelor lui Van Helmont (J.B. Van Helmont, *Opera omnia*, Francofurti, 1682; v. indicele primei părţi, p. 766 şi urm. s. v. *Macrocosmus şi Microcosmus)* exclude însă doctrina filozofului flamand dintre izvoarele posibile (cum presupune D. Bădărău, *op. cit.*, p. 285).

77. Potrivit gîndirii medievale, întemeiată pe învăţătura biblică, în cosmos ar fi două zone de apă, „de sus" şi „de jos", despărţite prin „tăria cerului" *(firmamentul)*. Apele de deasupra firmamentului sînt „suspendate": din ele provine ploaia; apele de dedesubt sînt acelea de pe pămînt, din rîuri şi mări.

78. Luna reprezenta în astronomia medievală planeta aşezată la hotarul între lumea eternă şi cea temporală, numită de aceea şi „sublunară". Ca urmare, luna este simbolul celor trecătoare. Toate simbolurile din paragraful 77 sînt caracteristice corespondenţei dintre macrocosm şi microcosm. Ele sînt redate dezvoltat în Cartea a II-a, acelaşi paragraf. Apa, mediul umilinţelor, aminteşte *Il cantico del sole:* „Laudato si mi signore per sor acqua la quale è molto utile et humile..."

79. Pasaj inexistent în *Noul Testament.*

80. „Stihotvorţul arăpăsc" este Musharrif-ud-din ibn Abdallah Muşlih-uddīn *Sa'dī*, cel mai mare poet didactic şi cel mai popular scriitor persan (c. 1184–1292), originar din Şiraz. Adept al sufismului, după studii la Bagdad şi călătorii la Isfahan, Damasc, India (Gujarat, Delhi), Yemen, Abisinia, Mecca şi Medina, Siria şi Liban (Baalbek), Africa de Nord şi Asia Mică, îşi sfîrşeşte zilele în oraşul natal. Celebru pentru două opere, *Bustan* [*Livada*] şi *Gulistan* [*Grădina cu trandafiri*] reunite în *Saadi Nāme (Cartea lui Saadi)*, scrieri morale

de mare subtilitate în care măestrià expresiei este asociată cu observația realistă și critica socială în forme neașteptat de moderne. *Gulistan* a fost prima operă persană cunoscută în Europa prin traducerea lui André de Ryer (*Gulistan ou l'Empire des roses*, Paris, 1634). Cantemir, care cunoștea pe Saadi în textul original, l-a introdus, prin *Divanul*, în literaturile română și greacă. Textul citat azi de cărturarul moldovean (din *Gulistan*, prefață), este: „Două lucruri stîrnesc mînia rațiunii: să taci cînd trebuie să vorbești și să vorbești cînd trebuie să taci" (*ed. fr. cit.*, p. 13).

81. Textul grecesc este mai explicit: este vorba de corespondența condițiilor, *împrejurstărilor* (περιστάσεις), desigur *circumstantiae*, în lucrarea latină pe care a consultat-o Cantemir, din macrocosm și din microcosm. Dornic să creeze termeni noi, Cantemir vorbește de *suptstări* (care pot fi *substantiae* sau *subsistentiae*), dar și de *asuprastări*, termen căruia nu i-am găsit echivalentul filozofic medieval. Imaginea ghiulelei de piatră care nu poate sta pe cupolă se găsește și în *Gulistan*, I, 4 (*ed. cit.*, p. 33): „A voi să dai educație unui om nevrednic este ca și cum ai încerca să așezi nuci pe cupolă".

82. Imaginea clasică în arta antică și medievală pentru demonstrarea simetriei corpului omenesc și a perfecțiunii lui: „Dacă un om e așezat culcat, cu mîinile și picioarele întinse, și se pune vîrful unui compas pe buricul lui, atunci, descriind o circumferință, degetele mîinilor și ale picioarelor vor fi atinse de circumferință" (Vitruviu, *De architectura*, III, 1; trad. rom. de G.M. Cantacuzino, Traian Costa și Grigore Ionescu, Buc., 1964, p. 102).

83. Albina care adună miere din nectarul florilor este o imagine favorită literaturii medievale a Europei de răsărit. Antonie monahul (secolul al XI-lea) și-a intitulat culegerea sa de sentințe și maxime *Melissa* („albina"). Nicolae Glykis din Veneția a luat de asemenea albina ca emblemă a tipografiei sale, în care au tipărit numeroase „cărți folositoare de suflet" în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și secolul următor. Wissowatius folosește exemplul albinei în *Stimuli virtutum*, cap. 39 (cf. *Divanul*, III, 39).

84. Proverb care în literatura noastră apare doar în *Divanul*, consemnat ca atare și de I.A. Zanne în ale sale *Proverbele românilor*, vol. I, Buc., 1895, p. 591.

85. Argumentul „anilor trăiți cu adevărat" și al celor pierduți pentru calculul vieții apare în mai multe opere cu tema *Divanului*. Între izvoarele acestuia, Seneca, în *De brevitate vitae*, 3, recapitulînd

anii pierduţi, adaugă „bolile datorite exceselor" *(morbos quos manu fecimus).* Un vechi monument al literaturii răsăritene atribuit lui Ioan Damaschin, *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf*, menţionează: „Ce eu acei ani ce au fost cheltuiţi în deşert nici într-un chip nu i-am socotit în numărul vieţii, că cît trăiam eu cu trupul fiind rob păcatului, atunce omul meu cel denlăuntru mort era. Deci anii celor morţi nici odată nu se socotesc între anii viilor" (trad. Udrişte Năsturel, ed. P.V. Năsturel, Buc., 1914, p. 150). Un poem francez din secolul al XIV-lea (ms. fr. 1.728 al Bibliotecii naţionale din Paris) face un calcul apropiat de cel din *Divanul*. Iată rezumatul (după Emile Mâle, *L'art religieux de la fin du Moyen âge*, Paris, 1931, p. 304): „A trăi şaptezeci şi doi de ani este, fără îndoială, puţin, dar ar fi mult dacă am trăi cu adevărat tot timpul care ne este hotărît. *Dar somnul ne ia jumătate din existenţă*, adică treizeci şi şase de ani; *petrecem cincisprezece ani în inconştienţa copilăriei*; *bolile, închisoarea ne răpesc alţi cinci ani.* Făcînd socoteala, nu şaptezeci şi doi de ani trăim, ci abia şaisprezece..." Luînd ca limită a vieţii vîrsta biblică (optzeci de ani), Cantemir ajunge la douăzeci de ani trăiţi cu adevărat. Asemănarea cu textul precitat este izbitoare şi contaminarea cu un izvor apusean probabilă. Argumentul a fost folosit în literatura neogreacă de Nicodim Aghioritul în cartea sa *Hristoitia*, par. 99 *(Cîtă este viaţa oamenilor)*: „Dar deşi unii trăiesc pe cei 80 de ani întregi, însă de vom scădea din ei pe cei 40 de ani, care îi cheltuiesc noaptea dormind, 15 ani în cari n-au deplina dreaptă socoteală a binelui şi a răului; alţi 5 pe care se întîmplă a-i cheltui în boale şi în patimile trupului, nu rămîn fără numai 20 de ani" (v. trad. rom. de Iona şi Antonie, Buc., 1937, p. 175).

86. O împărţire asemănătoare a vieţii întîlnim în poemul francez din secolul al XIV-lea, citat în nota precedentă. Vîrsta maximă a omului este aceea de şaptezeci şi doi de ani, formată din douăsprezece etape de cîte şase ani corespunzătoare lunilor anului (cf. Emile Mâle, *op. cit.*, p. 303—306). Erminiile zugravilor răsăriteni cuprind acelaşi motiv aidoma celui din *Divanul* (v. *supra*, nr. 67). Pentru concepţii ce circulau în Moldova secolului al XVII-lea a se vedea *Carte românească de învăţătură*, Iaşi, 1646, gl. 53 (ed. critică, [Buc., 1961], p. 162—164). În acest izvor juridic vîrstele sînt: *cucon* (pînă la şapte ani), *tînăr în măsură de vîrstă* (de la zece ani şi jumătate pînă la patrusprezece ani), *mic* (pînă la douăzeci şi cinci de ani), *mare* (pînă la cincizeci de ani), *bătrîn* (pînă la şaptezeci de ani). Împărţirea e luată din Prosper Farinaccius, *Praxis et theoricae criminalis*, unde corespunde

vîrstelor: *infans*, *proximus pubertati*, *minor*, *maior*, *senectus*, omițîndu-se perioada dintre șapte și zece ani și jumătate: *impubes et infantiae proximus* (cf. anexele la *op. cit.*, p. 339—340).

87. Fixarea termenului *pruncięi* la șapte ani aparține dreptului roman (epoca imperială), care suferise în această privință influența doctrinelor pitagoreice: la această vîrstă copilul știa ce vorbește, deci putea începe învățătura (*Macrobiu, Somn. Scip.* I, 6, 70; v. și Ch. Daremberg et Edm. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, 1899, s.v. *Infans*; cp. și Seneca, *De benef.*, VII, 1: *septimus quisque annus aetati signum imprimat* [fiecare al șaptelea an imprimă vîrstei un nou caracter]).

88. Opoziția căutată de autor nu este *viu-om*, ci *animal-om*, ca și mai departe, f. 40^v (*decît voiu dzice c-am, dobitocéște, viețuit* <...> *și decît cu chip de om și cu fire dobitocească, mai bine mort și fără duh de viiață mă voiu numi*). Eroarea pare să provină din traducerea greșită a unui text latin, din care *animal* (= „animal") a fost tradus prin primul său sens = „viețuitor", *viu*. Distincția între *pruncie* și *copilărie* o făcuse Varron (v. Servius, *Aen.*, V, 295: *infantia* și *pueritia*). Între șapte și patrusprezece ani copilul este *impubes*. Termenul fusese fixat în dreptul roman de proculeeni. În rîndul următor, prin *légea* autorul înțelege *Biblia*. Afirmația „căci întîiași dată a omului iaste ca să cunoască credința, *légea*" trebuie să fie un ecou protestant din izvorul folosit aci, deoarece cunoașterea *Bibliei* nu era obligatorie la ortodocși.

89. Calculul, exact în textul român, este greșit în versiunea greacă (scăzînd 14 ani din 40 rămîn 26, iar nu 27 de ani). Altă eroare de calcul, mai departe, în ambele versiuni: prelungind pînă la 17 ani *cătărigia*, se mai pierd *trei*, iar nu cinci ani.

90. *După a mea socotială...* părerea lui Cantemir sau a autorului utilizat aici. *Pravila lui Vasile Lupu* distinge condiția tinerilor sub optsprezece ani ca atrăgînd circumstanțe atenuante (v. *Cartea românească de învățătură*, gl. 53, 21; *ed. cit.*, p. 164).

91. Pentru aceste motive ale diminuării *vieții reale* (boala, robia) v. *supra*, nota 85.

92. Paranteza în textul român trebuie citită: „dar nu în această lume". Ea are rostul de a preciza că „nu se va găsi nici o cale de salvare în lumea cealaltă". Conform doctrinei creștine, în „lumea aceasta" redresarea este oricînd posibilă. Versiunea greacă a urmat servil textul românesc, ajungînd la o exprimare potrivnică învățăturii bisericii.

93. Eroarea de tipar („cereştile socotială") ar putea fi îndreptată, prin conjectură, în două feluri: 1° *Cereştile socotiască*; autorul citează aci, probabil, versul din *Stimuli virtutum*, 4 (cp. *Divanul*, III, 4): *Suspice mens coelum, terrenas despice nugas* sau un alt text latin (cp. Cicero, *De republica*, VI, 12: *coelestia spectato)*; în acest caz, însă, forma corectă a verbului ar fi fost *să socotească* (la fel cu *să batgiocurească)*; 2° *Cereştile să poftească* (cp. cu versiunea greacă: ἅς πόθῇ τὰ οὐράνι), ceea ce ar confirma presupunerea că manuscrisul românesc dat la cules avea erori datorate probabil copistului (cf. nr. 40).

94. Parafraza cuvintelor citate *supra*, f. 4ᵛ şi în Cartea a III-a, f. 107ᵛ: *Nobis patria coelum.*

95. „Iarăşi pomenirea" *(= rememoratio)* indică un izvor în limba latină.

96. Imaginea scării virtuţilor formează tema unei opere de mare răspîndire în evul mediu în Europa răsăriteană: Κλίμαξ *(Scara)* lui Ioan, numit, după scrierea sa, Scărarul *(Climax)*, autor care a trăit între 525—605. Cartea a circulat şi la noi mai întîi în limba slavă, apoi tradusă româneşte în secolul al XVII-lea (1618) — tălmăcirea ei fiind atribuită viitorului mitropolit Varlaam, pe atunci călugăr la Mănăstirea Secul (Gh. Ghibănescu, *O nouă lucrare a mitropolitului Varlaam*, în *Arhiva*, Iaşi, 25 [1914], p. 65—101); o copie a traducerii lui Varlaam prezintă recent Paul Mihail în *Mitropolia Moldovei*, 1965 (referinţă semnalată de prof. Dan Simonescu). O altă traducere românească a fost publicată la Mănăstirea Neamţ, în 1814.

97. *Strămurarea* — traduce *stimuli*, ca modernul „stimulare". Întîlnim cuvîntul (care însemna în vorbirea curentă „ţăpuşa cu care se împung boii") şi în alte texte vechi: I. Neculce, *O samă de cuvinte*, în *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 109, (pe prizonierii de la Dumbrava Roşie „i-au fost împungînd cu strămurările, ca pre boi, să tragă") şi într-un izvor din secolul al XVIII-lea (v. Vasile Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină, ed. cit.*, p. 107, r. 12).

98. În toată Cartea a II-a abundă citatele biblice menite să confirme ideea principală din fiecare paragraf. Aceste citate nu sînt luate direct din *Biblie*, ci dintr-un dicţionar de citate biblice, foarte răspîndite în evul mediu. Între cele mai cunoscute este *Thesaurus biblicus, hoc est dicta, sententiae et exempla ex SS. Bibliis colecta et per locos communes distributa lexicorum ordine alphabetico, ad usum concionandi et disputandi*, întocmit de Guillelmus Alottus şi îmbunătăţit de Ph. P. Merz (numeroase ediţii; am folosit ed. Paris, 1880. II + 676 p).

Căutînd în asemenea dicționare la ideea exprimată de fiecare paragraf, găsim toate citatele date de autor, adeseori chiar în ordinea din textul *Divanului*.

99. Traducere incompletă și forțată după *Vulgata: Omnis potentatus brevis* (s-a omis *vita)*. Versiunea greacă urmează textul românesc cu același sens eronat.

100. Variantă a proverbului: „Buturuga mică răstoarnă carul mare" necunoscută literaturii noastre paremiologice (lipsește din colecția lui I.A. Zanne). Spaima elefantului de șoarece este consemnată ca o particularitate curioasă a acestui animal în istoriile naturale ale antichității. Pliniu *(Hist. nat.*, VIII, 10, 2) scrie despre elefanți: „Dintre toate animalele, cel pe care îl urăsc cel mai mult este șoarecele, și refuză hrana dacă observă că a fost atinsă în iesle de acest animal". Pentru prima parte a proverbului *(Pre fier rugina îl topéște)* cp. cu Miron Costin: „și rugina hierul strică" (în ed. P.P.Panaitescu, p. 315).

101. Comparația cu originalul latin al textului arată o traducere direct după acest original: *ut ex bonorum forma metiatur quanto...* = „ca din forma bunelor să te măsuri, pre cît"...

102. Citat incomplet și fără legătură cu contextul. Trebuie adăugat: *non vocabitur in aeternum semen pessimorum.* Eroarea provine din neînțelegerea textului *Vulgatei*, unde acest pasaj formează o propozițiune nouă, pe cînd citatul din *Divanul* se încheie cu punct. Reiese de aci că autorul a întîlnit referința, a mers la text și a copiat *Is.*, 14, 20 fără completarea care ar fi dat sens citatului.

103. Traducere greșită a textului latin: *Stultus factus est omnis homo a scientia* (s-a tradus *de știință*, în loc de „față de știința" [*lui Dumnezeu*], subînțeles în text). Textul grec este corect, reproducînd citatul după *Septuaginta*.

104. În textul românesc autorul combină două versuri din textul troparului: „Răsărit-a lumii lumina cunoștinței" și „Să se închine ție, Soarelui dreptății" (cf. *Mineiul pe decembrie, loc. cit.)*.

105. Între izvoarele sale, autorul folosește și o traducere protestantă a *Bibliei* din ebraică în limba latină, ale cărei referințe diferă de cele ale *Vulgatei*, unde pasajul citat se află la *Ps.* 68, 27.

106. Autorul și-a luat citatul după textul latin: *Si quis ambulaverit in die, non offendit.* Sensul este: „nu se poticnește", δὲν σκοντάπτει (în textul grec).

107. În cazul citatelor din *Vulgata*, traducătorul în grecește s-a străduit să dea textul corespunzător din *Septuaginta*, iar cînd nu l-a găsit, sau textul nu semăna, traduce citatul și referința după versiunea română, ca în cazul de față. La locul citat în *Septuanginta* este alt text.

108. Cp. cu Miron Costin, *Viiața lumii*, *ed. cit.*, p. 322: „*Orice faci, fă și caută sfîrșitul cum vine.*/ *Cine nu-l socotéște nu petréce bine*", care amintește dictonul „*Ouidquis agis, prudenter agas et respice finem*" din *Gesta romanorum* (cf. P.P. Panaitescu, *ed. cit.*, p. 433).

109. Altă traducere care indică un izvor latin: *începu* (lat.: *concepit)* pentru *zămisli*. Din acest exemplu și din examenul general al textelor biblice citate în *Divanul* putem trage concluzia că familiarizarea lui Cantemir cu aceste texte era destul de precară.

110. Versiunea greacă dă lui Augustin titlul de „sfințit" (= episcop, arhiereu) după doctrina ortodoxă, care nu-l recunoaște drept „sfînt", ci numai „fericit". Traducîndu-și fidel izvorul latin (și catolic, aci nu poate fi vreo influență unitariană, protestanții respingînd cultul sfinților), Cantemir se abate, poate fără să-și dea seama, de la tradiția răsăriteană.

111. Paragrafele 30—33 au fost considerate de cercetătorii *Divanului* ca o aluzie critică la procedeele necinstite de îmbogățire grabnică folosite în Moldova secolului al XVII-lea („Să nu se uite că autorul nu face aci decît a generaliza ceea ce se petrecea în România", adnotează B.P. Hasdeu în ediția sa a *Divanului*, p. 91, n, 1; v. și P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, [Buc.], 1958, p. 53—54; Dan Bădărău, *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, Buc., 1964, p. 291—292). În sprijinul acestei interpretări vine și observația că paragrafele menționate nu au temeiuri biblice (unul singur cuprinde un citat general despre mîndrie), iar autorul nu face în ceea ce numește el „comentariul" său din Cartea a II-a decît să-și parafrazeze titlurile pentru a păstra corespondența cu Cartea I, unde-și expusese ideile, fără a avea nimic de adăugat. Potrivit ipotezei noastre că a doua carte este anterioară celei dintîi, reiese că în modelul în limba latină folosit de el, Cantemir a întîlnit numai o critică generală la adresa bogăției și a consecințelor ei pe plan moral, text pe care îl dezvoltă în Cartea I transformîndu-l într-o critică a „îmbogățirii nedrepte", pentru care avea exemple chiar în clasa dominantă din Moldova.

112. În textul românesc citatul (după *Vulgata)* este contaminat cu cel grecesc (după *Septuaginta)*: *asupra stélelor ceriului* în loc de *astra Dei*.

113. Autorul face procesul avuţiei cîştigată „prin tîmplări", a îmbogăţiţilor prin procedee necinstite, arătîndu-se astfel că este partizanul eticii creştine care deosebeşte între „bogăţia dreaptă şi nedreaptă" (cp. cu Ioan Hrisostom, *Mărgăritare*, trad. rom. cit., p. 194: „Eu nu numai pre bogaţii care spre rău le trebuie bogăţia hulesc, ci şi pre cel răpitor, pentru că alta este bogat şi alta răpitor. Eşti bogat? Nu te opresc a fi, iară de iei de la altul fără dreptate, te hulesc").

114. Textul din Seneca cel mai apropiat de cel citat pe care l-am putut identifica este din *De brevitate vitae*, XV: *Sapientis ergo multum patet vita... Transivit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit; instat? hoc utitur! ventrum est? hoc praecipit.* Împărţirea vieţii în trei timpuri (trecut, prezent, viitor), *ibid.* X: *In tria tempora vita dividitur: quod est, quod fuit et quod futurum est.* Izvorul lui Cantemir este şi în acest caz (direct sau indirect) Bersuire *(Reductorium morale*, t. II, l. I, c. VI, *ed. cit.*, p. 10): *Si prudens fuerit animus tuus, tribus temporibus dispensetur: Futura praecavere, praesentia ordinare, praeterita memorare.* Al doilea text citat diu Seneca în acelaşi capitol, cîteva rînduri mai jos, nu l-am putut identifica în opera gînditorului roman. Sub forma apropiată: *quod cautio est in reliquum lapsus anterior* îl întîlnim tot în opera lui Bersuire (t. III, 2, Coloniae Agrippinae, 1603, p. 1312, s.v.: *Utilis*, cu referinţa: *Seneca in Proverbiis)*. Sub numele lui Seneca sînt cuprinse în culegerile de sentenţii din evul mediu o serie de texte fals atribuite sau provenind din opere pierdute, ceea ce explică dificultatea de a identifica unele din citate. Ideea din citatul precedent apare însă în alte pasaje din operele autorului latin, cp. *De tranquillitate animae*, XI: *Hoc si quis in medullas demiserit, et omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tanquam illis liberum et ad se iter sit, multo ante se armabit, quam petatur* sau (ideea de la sfîrşitul citatului din *Divanul): Cogitant enim varios casus et in sublimi maximi lubricos; tunc appetita formidant... tunc demum videas philosophantes metu et aegrae fortuna sana consilia (Ep.* XCIV); cf. şi cp. XCI: *inter peritura vivimus* etc.

115. Termen calchiat după izvorul latin folosit *(Vulgata): Formans lucem...*; etc. Cîteva rînduri mai jos, citatul din *Is. Sirah*, 41, 1 este tot după textul *Vulgatei: O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis.*

116. Sensul pasajului este că David n-a reuşit să-l determine pe Urie să-şi vadă soţia (pentru ca în cazul cînd ea ar fi avut un copil să se poată spune că e al lui). Textul grec adaugă faţă de cel român, fără a reuşi să sporească înţelegerea situaţiei.

117. Folosirea de către Cantemir a izvoarelor în limba latină este dovedită nu numai prin particularități ale citatelor, ci și ale referințelor. Astfel, numerotarea diviziunilor *Bibliei*, ca în cazul de față (*Ps.* 51, în *Septuanginta:* 50) trimite, în majoritatea cazurilor, la *Vulgata*.

118. N-am putut identifica pasajul între textele atribuite lui Thales (H. Diels-W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker)*, nici în culegerile clasice de sentenții (Antonie Melissenos, *Albina*; Maximus Confessor, *Sermones per excerpta*; Johannes Damascenus, *Parallela)*. Idei apropiate găsim în *Floarea darurilor*, cap. XXXIV (v. ed. Brașov, 1808, p. 161): „Încă sînt patru lucruri carele nici odinioară nu să satură: cea dintîiu este munca iadului, a dooa este *firea muerii*; a treia este pămîntul, care nici odinioară nu se satură de *apă*; al patrulea este *focul*, carele nici odinioară nu zice ajunge". I.A. Zanne menționează maxima în *Proverbele românilor*, vol. II, Buc., 1897, p. 291, fără altă referință decît *Thales*. E posibil ca izvorul lui Zanne să fi fost chiar *Divanul*; textul (în greacă) dat de paremiolog este identic.

119. Expresie proverbială nemenționată de I.A. Zanne, *op. cit.*

120. Corect: *Serghie, Hyghin și Theofil*, trei călugări din Mănăstirea sf. Asclipie din Mesopotamia cărora li se atribuie o călătorie „pînă la marginile pămîntului", cu care prilej ar fi cunoscut pe Macarie Romanul, personaj din sinaxarul bisericii răsăritene a cărui viață a dat loc unei bogate literaturi. Textul la care se referă Cantemir apare numai în unele colecții hagiografice sub data de 23 octombrie (cf. *Acta Sanctorum*, in appendice ad 23 Octobris, p. 563 sqq.; J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxelles, 1863, p. 48; *Bibliotheca hagiographica graeca* și textul din mineile grecești, sub aceeași dată, ex. ed. Vartolomeu Coutloumousianul, Veneția, 1868, vol. octombrie, p. 121–122; ed. rom., Neamț, 1845, f. 136^r–137^r sau *Prolog*, vol. I, Neamț, 1854, f. 125^v–130^r). Cantemir cunoștea însă textul din ed. lui Dosoftei, *Viiața și petriacerea sfinților*, t. I, Iași, 1682, f. 78^v–84^r, deoarece el dă celui de al doilea dintre călugări tocmai numele greșit *Righin*, ca și în *Prologul* cărturarului moldovean (cf. f. 78^v: „Întru aceastaș dzî pomenirea preacuviosului părintele nostru Macarie Rîmleanul. Trei părinți svinți bătrîni Serghie și Righin și Theofil, de la mănăstirea lui sviatîi Asclipie în Mesopotamia...").

121. Paragraful este — prin exemplele alese — caracteristic ortodox. Deși utiliza izvoare din literaturile latine medievale, Cantemir căuta să se mențină în atmosfera cercului său de cultură.

122. Referința este inexactă. Textul cel mai apropiat este *I Cor.* 13, 13: *maior autem horum est caritas* („mai presus de acestea este dragostea"). Autorul pare să fi confundat *caritas* cu *castitas* („castitatea", în româna veche „curăția").

123. În acest citat, ca și în cel următor, cuvintele din textul biblic sînt inversate în versiunea greacă.

124. Cartea lui P. Bizzari, *Persicarum rerum historia in XII libros descripta*, a apărut în prima ediție la Anvers, 1583, și a fost reprodusă în *Corpus hist. rer. pers.*, Frankfurt, 1601. Primele unsprezece cărți descriu istoria Persiei pînă în 1578. A douăsprezecea relatează istoria civilizației persane și cuprinde extrase din vechii autori despre Persia antică. Bazată pe relațiuni mai vechi, lucrarea lui Bizzari cuprinde la sfîrșit și știri, recente pe atunci, din Constantinopol.

125. Cantemir nu putea ști, desigur, la sfîrșitul secolului al XVII-lea ce se mai cunoștea din ruinele Troiei, descoperite abia peste două secole. În secolul al XVII-lea, informațiile privitoare la cetatea lui Priam erau luate mai degrabă după *Istoria Troadei* (adaptare de Guido delle Colonne după *Roman de Troie* al truverului francez Benoît de Sainte-Maure, inclusă în cronografele ce se traduceau la noi), decît direct din epopeea lui Homer. A se vedea ms. rom. 86 (f. 118—128) al Bibliotecii Academiei R.S.R. (22 iunie 1689), copiat în Moldova, într-o limbă foarte asemănătoare cu aceea a *Divanului* (cp. cu textul publicat în *Cărțile populare în literatura românească*, ed. I.C. Chițimia și Dan Simonescu, vol. I, [Buc.], 1963: *căce, cîndai*, p. 98; *dzac*, p. 97; *mischiu*, p. 96; *ocaainică*, p. 99; *odănăoară*, p. 94; *prăviia*, p. 97; *prilestet*, p. 93; *Troadei*, passim; *au vis*, p. 107; *vitiaz*, p. 98 etc.).

126. Cf. nota 64 și *Divanul*, III, 14.

127. Expresie caracteristică concepției din filozofia antică și medievală care situa în inimă centrul gîndirii.

128. Titlu greșit. Îndată după, autorul spune că, dimpotrivă, misterele divine *nu* sînt descoperite oamenilor.

129. Traducerea greacă greșită indică, încă o dată, că această versiune urmează pe cea românească. Traducătorul, folosind manuscrisul operei și nedescifrînd textul, a citit *mare* în loc de *tare*. Confuzia rămîne totuși ciudată pentru un teolog, dacă traducătorul a fost Cacavela.

130. Cf. nota 67.

131. „Așa zic bătrînii noștri, tătarii, că norocul n-are picioare, numai mîini și aripi. Cîndu-ți pare că-ți dă mîinile, atunce și zboară"

(Miron Costin, *Graiul solului tătărăsc, ed. cit.*, p. 316); cp. cu Quintus Curtius, *op. cit.*, VII, 8: *Nostri sine pedibus dicunt esse fortunam, quae manuus et pinnas tantum habet; cum manibus porrigit, penna quoque comprehendere non sinit.* Referința la ambasada scită nu este însă luată în întregime după Costin, pentru că acesta o datează „după ce au sosit [Alexandru] de la bahtri la apa Donului", în timp ce Cantemir folosește ca elemente de datare „după ce au bătut pe Chrisos și l-au prins viu, după acéia asupra tătarilor trecînd Arax, apa". Se știe însă că nu Alexandru, ci Cyrus l-a prins viu pe Croesus, regele Lydiei. În acest caz *Chrisos* trebuie citit Bessos. Este vorba de satrapul Bactrianei, urmărit și prins de Alexandru ca ucigaș al lui Darius (Quintus Curtius, VII, 5). Apa traversată este Iaxarte (Syr-Daria), dincolo de care Alexandru, care confunda Iaxarte cu Tanais (Donul), s-a luptat cu unele populații, confundate la rîndul lor cu sciții, în care cronicarii noștri au identificat apoi pe tătari.

132. Eroare doctrinară evidentă (autorul numește pe Hristos „tată"). Confuzie cu expresia curentă din *Noul Testament: Deus et pater domini nostri I.C.*

133. Deși mai sus autorul recomandase cunoașterea divinității pornind de la natură, aici condamnă cunoașterea prin simțuri ca izvor al ateismului. Mai departe, el se referă la o atitudine de empirism sceptic, caracteristic laică, pe care o pune în legătură cu aceea a grecilor din secolul I e.n., care refuzau predica lui Pavel despre înviere.

134. Deosebirea de sens între textul român și cel grecesc *(în zădar* — „însă nu fără dreptate") provine din izvoarele citate, textul român, după *Vulgata (Frustra autem jacitur sete ante oculos pennatorum)*, iar cel grec, după *Septuaginta*.

135. „Învățatul persan" al cărui nume autorul ni-l transmite sub două forme (rom: *Heilsadi*, gr. *Heisadis)* este celebrul poet persan Saadi, autor al *Grădinii de flori* sau *Gulistan* (cf. și nota 80). Cantemir îl citează în prefața *Istoriei Imperiului otoman (ed. fr. cit.*, t. I, p. XVI), reproducînd opinia poetului despre turcii „nedrepți... asemănători unor lupi însetați de sînge" din cauza cărora a trebuit să-și părăsească patria. Textul citat aci este din prefața operei lui Saadi *(ed. cit.*, p. 3): „O, omule! norii, vînturile, luna, soarele și cerul se mișcă pentru a-ți putea tu agonisi o bucată de pîine și pentru ca să n-o mănînci cu nerecunoștință. Pentru tine lucrează toate și împlinesc poruncile lui Dumnezeu. Deci nu e drept ca tu să nu te supui acestor porunci".

136. „Poeticul arăpăsc" este același Saadi, *Gulistan*, prefața (trad. fr. cit., p. 2): „O, ființă generoasă, care din vistieria ta tainică dai

hrană păgînului și creștinului. Cum ai să-i lipsești de ea pe prietenii tăi, tu, care și de dușmanii tăi te îngrijești? *Nafaca* este explicat de Cantemir în *Istoria Imperiului otoman (ed. fr. cit.*, t. I, p. XLIII: „*Navaka*, leafa zilnică a unui soldat").

137. Circumspecția traducătorului în grecește de a nu da lui Augustin un atribut catolic (vezi nota 110) este părăsită sub influența textului român.

138. Atitudinea anticatolică a autorului se manifestă deschis și îmbracă forma oficială, curentă în vremea lui, a combaterii elementelor doctrinare specifice (purgatoriul, cf. și *Divanul*, I, 75 și nota 74). Faptul trebuie interpretat în lumina gîndirii românești medievale, care se opune prozelitismului catolic, expresie a expansionismului politic ce cunoaște în secolul al XVII-lea o recrudescență combătută și în Țara Românească de Brîncoveanu și Antim Ivireanul prin cărți polemice (ex. *Manualul contra schismei papistașilor* de Maxim Peloponesianul, Buc., 1690; *Întîmpinare la principiile catolice* de Meletie Sirigul, Buc., 1690; *Carte sau lumină* de Maxim Peloponesianul, Snagov, 1699; *Panoplia dogmatică* de Eutimie Zigaben, Tîrgoviște, 1710 etc.). Participarea la controversă în acest aspect politic al ei nu reduce o anumită independență de spirit la Cantemir, care, din prima fază a gîndirii sale, apelează la autorități doctrinare apusene fără reticențele ortodocșilor riguroși.

139. Pierre Bersuire (Berçuire, Bressuire, Petrus Berchorius sau Bercherius), gînditor francez (m. 1362), autor al unei mari enciclopedii de știință medievală constînd din trei părți: *Reductorium morale super totam Bibliam* (scrisă la Avignon în 1335, formată din 428 de *moralitates* grupate în 34 de cărți); *Repertorium morale de proprietatibus rerum* (scrisă în 1340, o descriere a naturii în 14 cărți și 958 de capitole, imitată după Bartholomeu de Glanville); *Dictionarius*, compus din 3.514 termeni din *Biblie* cu expuneri morale. Pentru unele idei ale sale Bersuire a fost acuzat de erezie de către episcopatul Parisului și închis. Cartea a XV-a din *Reductorium morale* este un comentariu etic al lui Ovidiu. Cărturar de formație umanistă (autor al primei traduceri franceze din Tit Liviu), Bersuire a avut în Petrarca un prieten și un mare admirator (L. Pannier, *Notice biographique sur le bénédictin Pierre Bersuire, premier traducteur français de Tite Live*, în *Bibl. de l'École de Chartes*, 33 [1872], p. 325—384; Antoine Thomas, *Les Lettres à la cour des papes*, Rome, 1884). Operele au fost editate sub titlul: *Petri Berchorii*, *Opera omnia*, ed. Joannem Keerbergium, t. I—III, Moguntiae, 1609, 2.719 p.; *Reductorium* a fost editat de 11 ori

numai între 1474—1515; *Dictionarium* de 4 ori. Ediţia din Coloniae Agrippinae, 1631, 3 vol., se găseşte, incompletă, la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R., fondul reformat, cota 82.958. Am folosit ed. din *Colonia*, 1773, după un exemplar din Biblioteca Universităţii din Viena.

140. Ca şi în Cartea I, 77 (cf. nota 76), Cantemir insistă asupra legii analogiei dintre macrocosm şi microcosm, loc comun al gîndirii antice şi medievale. Sensul legii aplicat de autor este acela al cugetării neoplatonice: între macrocosm şi microcosm există analogie, dar *în sens invers* (ex.: ceea ce este mare în macrocosm este mic în microcosm; la fel condiţiile: etern şi infinit în macrocosm, temporar şi limitat în microcosm sau, în textul *Divanului*, lumea terestră trecătoare şi nestatornică, sufletul omenesc etern etc.). Cp. Plotin, *Eneade*, II, IV, 5 şi P. Janet et G. Séailles, *Histoire de la philosophie*, 15e éd., Paris, 1932, p. 723. Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 285—286, consideră această aplicare a teoriei analogiei dintre macrocosm şi microcosm în *Divanul* numai un motiv literar, deoarece Cantemir scoate în evidenţă *contrastul* dintre om şi lume. Aceasta este însă *ideea fundamentală a disputei* dintre lume şi înţelept. Autorul se va strădui să arate că omul poate opera o conversiune salutară a contrastelor fără să le anuleze.

141. Cantemir — sau autorul pe care-l urmează — aplică o interpretare comparabilă cu aceea din Augustin, *Confessiones*, lib. XII—XIII.

142. De observat că legătura între sensul citatelor din acest paragraf nu e logică. De la motivul „ce vei culege, aceea vei semăna" se trece la altul diferit, acela al „hranei spirituale". Autorul procedează şi în alte paragrafe la fel, stabilind legături strict formale între citatele sale, probabil sub influenţa dicţionarului biblic pe care l-a folosit.

143. *I proci* (= etc.) nu poate avea aci alt sens decît că *traducătorul* renunţă la o parte din textul original. *Autorul* nu putea recurge la acest procedeu. Dorinţa de a încheia repede lucrarea este mereu mai vizibilă spre sfîrşitul Cărţii a II-a. V. şi nota 153.

144. Concepţie caracteristică filozofiei presocratice şi exprimată de pitagoreici, Democrit etc. ca principiu al cunoaşterii (asemănătorul cunoaşte asemănătorul). Afinitatea naturilor asemănătoare mai este exprimată de Platon (*Gorgias*, 510 b), Aristotel (*Etica Nic.*, 8, 1) etc. şi s-a transmis gîndirii medievale. Cantemir mai formulează principiul în *Istoria ieroglifică*, *ed. cit.*, vol. II, p. 237: „Vestită axiomă între cei fiziceşti filosofi este că cel de asemenea iubéşte pre cel siie de

asemenea. Iubirea dară cătră cel siie de asemenea va să arate neiubirea cătră cel siie nu de asemenea". Cf. şi *Enciclopedia filosofica*, Venezia-Roma, [1957], t. IV, s.v.: *Simile simili cognoscitur*.

145. În ştiinţa antică şi medievală, focul, aerul, apa şi pămîntul erau socotite cele patru corpuri simple *(elementele)* din care sînt formate celelalte corpuri. În această teorie, fiecărui element îi corespunde o calitate fundamentală, opusă calităţii altuia (focul fierbinte — aerul rece, apa umedă — pămîntul uscat).

146. Cp. A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 1 *(Divanul*, III, 1).

147. Capitolele care urmează, nenumerotate, tratează pe larg probleme din ultima parte a Cărţii I, 85. Autorul le consideră însă, în economia Cărţii a II-a, drept diviziuni mai importante, recomandîndu-le în cuprins (f. 141v): „Cetéşte... mai vîrtos la sfîrşitul Cărţii a doa *Pentru 7 vîrste* şi *Viiaţa omului ca poama* şi *Pentru lumeştile tîmplări de pediapsă* pintre 7 vîrste ce să tîmplă." Ideile, pînă la detalii, sînt comune opusculelor asemănătoare din literaturile latine medievale (cf. notele 86—87), în care şi-a avut, fără îndoială, izvorul, Cantemir.

148. *Constantinus* (greşit „Constantios" în versiunea greacă) este citat după Bersuire, unde numele apare frecvent alături de operă: *In Pantechni*. Un Constantin Pantechnes, mitropolit de Philippopolis, autor al unei *Descrieri a vînătorii de potîrnichi şi iepuri* (publicată de E. Miller, *Annuaire de l'Association*, 6, [1872], 28—52, 7 [1873], 133 şi urm.), citează Karl Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur*, 2. Aufl., München, 1897, p. 474—475.

149. Exemplul de rezistenţă morală a fraţilor Macabei a fost obiectul mai multor opere din literaturile antică şi medievală. În 1688 se publicase la Bucureşti una din cele mai răspîndite, atribuită lui Iosif Flavius şi circulînd şi ca *A III-a carte a Macabeilor*; cf. V. Cândea, *„Tratatul despre raţiunea dominantă", cea dintîi operă filozofică publicată în limba română*, în *Viaţa românească*, 16 (1963), nr. 3, p. 84—89.

150. „Stihotvorţul persesc" este tot al-Saadi, *Gulistan*, prefaţa. Citatul următor din Mihea este tradus în versiunea românească după *Vulgata: Utinam non essem vir habens spiritum et mendacium potius loquerer*. Versiunea greacă citează textul (diferit) corespunzător referinţei după *Septuaginta*, ceea ce lasă fraza fără înţeles.

151. Imagine din A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, 4, folosită şi în *Divanul*, I, 55.

152. Textul grec urmează pe cel român, care pare a fi traducerea greşită a unui text latin cu sensul: *Despre strîmtorările care-i vin omului pe lume în această perioadă a vieții* (adică în cursul vîrstei a cincea: bărbăția).

153. Către sfîrşitul Cărții a II-a traducătorul manifestă grabă şi nu mai reproduce citatele din modelul latin folosit, ci se mulţumeşte să copieze referințele. Toate indicaţiile din paranteză se găsesc în *Thesaurus biblicus*, s.v. *Aegrotatio* (cp. ed. Ph.-P. Merz, Parisiis, 1880, p. 13). La fel procedează Cantemir pînă la sfîrşitul cărţii.

154. Cantemir traduce desigur un text latin în care cuvîntul redat prin *plată* trebuie să aibă sensul de „răscumpărare", „eliberare". Versiunea greacă are un înţeles mai exact (ἐλευθερία = libertate), stabilit, probabil, din context.

155. De remarcat ritmul: *Vinitu-ţ-au vrémea, sositu-ţ-au ceasul/ Şi mai mult a păşi ţi s-au scurtat pasul.*

156. Sensul lui *suppus* = „a ascunde", „a pune dedesubt", din lat. *supponere* indică şi aici un original latin.

157. În *Thesaurus biblicus* referinţele ce urmează sînt grupate la *Resurrectio mortuorum, et carnis ad gloriam facta mutatio*, ceea ce Cantemir *a tradus* prin *Pentru a morţilor înviiare şi pentru a cărnii, adecă a trupului, spre slavă mutare*. Se confirmă folosirea unui izvor latin pentru referinţele sale biblice (cp. *ed. cit.*, Ph.-P. Merz, p. 537).

158. Pentru aceste referinţe a se compara cu *Thesaurus biblicus*, s.v. *Dies novissimus et judicium extremum*.

159. Cele trei modalităţi ale păcii reprezintă un motiv comun literaturii creştine medievale.

160. Cuvintele sînt atribuite în textul biblic lui Antioh, regele Siriei, numit Epifan *(nobilis)* în aceeaşi carte II, 9, de unde şi referinţa *Antiohos nobilis*, denumirea sa din *Vulgata*.

161. Întreg textul, de la titlu pînă la începutul *Predosloviei*, aparţine lui Cantemir. Traducerea din Wissowatius începe în rîndul următor.

162. Neînţelegînd expresia *par est* din originalul latin *(par est malitiam exuere* = „este în stare să dezbrace răutatea") Cantemir a tradus-o greşit: „de-a-tocma sint". Aşa se explică şi traducerea greacă, după versiunea românească: ὁμοιάζουν," se aseamănă". Cf. şi P. Vaida, *Dimitrie Cantemir şi A. Wissowatius* în *Revista de filozofie*, 12 (1965), nr. 1, p. 41, n. 2.

163. De observat că în originalul latin cuvintele sînt: *nunc in aetate mea senili* („acum la bătrîneţe"), pentru că Wissowatius trecuse de şaizeci de ani cînd a scris *Stimuli virtutum*. Compunînd *Divanul* la numai douăzeci şi patru de ani, Cantemir înlătură adjectivul „bătrîn".

164. Frază din Aristotel, reluată şi de Dante în *Convivio* I, 1 („non me dimenticando").

165. Ideea provine din *Etica nicomahică* pe care Wissowatius o putuse cunoaşte direct sau prin Thoma d'Aquino, *Comm. im Eth.* 1. 9, lect. 4 şi *Summa theol.* 2. 2 qu. 30, ad 2 şi 2. 2. qu. 117 a 5, ad 3.

166. Între izvoarele doctrinare ale lui Wissowatius doi autori au fost folosiţi cu precădere de învăţatul unitarian; Erasm *(Enchiridion militis christiani)* şi Johannes Crellius *(Prima ethices elementa*, Racoviae, 1635). Pentru ambii autori, influenţaţi de aristotelism şi stoicism, începutul înţelepciunii este cunoaşterea de sine; cunoscîndu-se, omul întemeiat pe o doctrină corectă trebuie apoi să se modeleze după această doctrină prin exerciţiu, luînd ca pildă viaţa oamenilor înţelepţi. Tendinţa generală a acestei concepţii, ca şi a unitarianismului şi a protestantismului în general este reducerea religiei la o simplă morală. Influenţa lucrării citate a lui Crellius este atît de mare, încît determină chiar planul şi dezvoltarea operei lui Wissowatius. A se vedea P. Vaida, *art. cit.*, p. 44—45: „Cele 16 precepte morale expuse de Crellius în acelaşi capitol [este vorba de *Prima ethices elementa*, pars I., cap. I: *De causis efficientibus virtutis*, Racoviae, 1635, p. 7—10] se regăsesc aproape toate, amplificate, în cartea lui Wissowatius, tezele formulate pe scurt de Crellius sub un singur punct constituind adesea temele a cîte 3—4 capitolaşe din *Stimuli*."

167. Din textul lui Lactanţiu, ca şi din contextul versiunii româneşti constatăm eroarea de traducere: *ignorantia sui* nu înseamnă „nesocotinţa lor", ci „necunoaşterea de sine", cauza „neaşezării lor." Traducerea română greşită influenţează şi versiunea greacă.

168. Cantemir redă prin *duh sămăluitoriu* numele facultăţii ce conferă omului demnitatea de fiinţă superioară tuturor celorlalte: *spiritus rationalis*. Aceasta este gîndirea discursivă, raţiunea. Reluînd ideea în *Istoria ieroglifică (ed. cit.*, p. 336) Cantemir numeşte raţiunea *suflet înţelegătoriu* şi o defineşte drept facultatea prin care omul „a sfîrşitului fericirii şi nefericirii, a binelui şi a răului sau chibzuiala şi adevărata hotărîre a cunoaşte poate", facultate „mai mult decît firească şi dumnezeiesc şi ceresc oarece", calificare luată din Wisso-

watius. Cantemir cunoaşte deosebirea între intelect şi raţiune (cf. *Compendiolum universae logices institutionis* III, 1 în *Operele principelui D. C.*, t. VI, p. 428—429; cînd spune că intelectul este subiect al logicii, autorul se referă la raţiune, deosebită de intelectul propriu-zis care *intuieşte* adevărul). El foloseşte însă o terminologie confuză sub influenţa lecturilor sale filozofice (în *Sacrosanctae scientae*, inspirîndu-se din Van Helmont, *intellectus* are sensul teologic de „ştiinţă infuză" numită în *Compendictum (ed. cit.*, p. 411): *divinitus infusum inextinguibile lumen)*. Numai în primele două cărţi ale *Divanului* raţiunea (sub numele vechi românesc de *socoteală)* nu lasă loc nici unei alte interpretări.

169. *Socotească, mîndriască, cunoască* ritmează textul; procedeu folosit şi în alte părţi ale cărţii.

170. Influenţă vizibilă a distihului împrumutat unei opere recomandată mai departe (III, 39), *Imitatio Christi*, atribuită lui Thomas a Kempis (III, LVII, 3): *Homo es, et non Deus,/ Caro es, non angelus.* Asemenea versuri, cu număr egal de silabe şi dublă rimă, interioară şi finală, sînt răspîndite în literaturile latine medievale. Cp. însă şi cu Aristotel, *Politica*, I, 14, 1253 a: ἢ θηρίον, ἢ θεός (= „[omul este] ori o fiară, ori un zeu").

171. Ideea stoică a supremaţiei raţiunii asupra pasiunilor mai fusese dezvoltată în *Pentru sîngurul ţiitoriul gînd*, traducere dintr-o scriere a vechii filozofii alexandrine atribuită lui Josephus Flavius, publicată la Bucureşti, în cuprinsul *Bibliei lui Şerban*, cu zece ani înaintea *Divanului* (vezi V. Cândea, *Tratatul „Despre raţiunea dominantă", cea dintîi operă filozofică publicată în limba română*, în *Viaţa românească*, 16 (1963), nr. 3, p. 84—89 şi *Nicolae Milescu* şi *începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în *Limbă şi literatură*, 7 (1963), p. 65). *Socotiala driaptă* este, la stoici, o moştenire din gîndirea platonică şi aristotelică (cp. *Etica Nicomahică* II, 36, 1107 a 2; Léon Robin, *Aristote*, Paris, 1944, p. 232, nota 1). Wissowatius putea cunoaşte acest principiu etic din Seneca (*Ep.* LXXVI), care face o adevărată teorie despre *ratio recta et consummata* („socotiala driaptă şi întriagă") identificată cu *virtus* şi *honestum* dar şi din Erasm *(Enchiridion militis christiani*, cap. IV, cf. P. Vaida, *art. cit.*, p. 44). A se vedea şi studiile mai noi ale lui K. Bärthlein, *Der Órthos lógos in der grossen Ethik des Corpus Aristotelicum*, în *Arch. gesch. Phil.*, 45 (1963), nr. 3, p. 213—258 şi *Der Órthos lógos und das ethische Grundprinzip in den platonischen Schriften, ibid.*, 46 (1964), nr. 2, p. 129—173.

172. Textul din Cicero, *De officiis*, I 41, la care se referă Wissowatius pare a fi: *sic nos si acres ac diligentes judices esse volumus, animadversoresque vitiorum, magna saepe intelligimus, ex parvis* („așa și noi, dacă vrem să fim judecători atenți și sîrguincioși și severi ai viciilor, din cele mici înțelegem adesea lucruri mari"). Citatul următor referinței este din alt autor, dar traducătorul în grecește nu înțelege succesiunea citatelor și influențat iarăși de versiunea românească, îl atribuie lui Cicero.

173. Tema războiului minții cu pasiunile a fost răspîndită în literaturile medievale. Lucrarea cea mai cunoscută cu acest subiect este a lui Lorenzo Scupoli: *Il combattimento spirituale*, prelucrată în limba greacă de Nicodim Aghioritul și tradusă românește după această prelucrare sub titlul *Nevăzut război* la Mănăstirea Neamțului în 1826. Wissowatius citează în cap. 39 o altă scriere care dezvoltă această temă, *Enchiridion militis christiani* a lui Erasm. Comparațiile cu *Stimuli virtutum* (cf. P. Vaida, *art. cit.*, p. 44) demonstrează că Wissowatius l-a urmat și în această parte a cărții sale pe învățatul din Rotterdam (cp. cu *Enchiridion*, cap. I: *Vigilandum esse in vita* etc.).

174. Neînțelegînd textul latin traducătorul îl redă parțial și greșit în versiunea română, de unde erorile trec în cea greacă. Sensul textului lui Wissowatius este: „Cu toate că Dumnezeu nu poate fi cunoscut efectiv prin simțirile oamenilor, ca și sufletul oamenilor de altfel — motiv pentru care unii, cărora nu le convine să accepte că Dumnezeu există, ca nu cumva [să admită și că] păcătoșii sînt pedepsiți de el, tăgăduiesc că ar exista —, totuși..." etc.

175. Autorul formulează unul din clasicele argumente ale gîndirii medievale despre „existența lui Dumnezeu" așa numitul argument *ex contingentia mundi* sau cosmologic, dezvoltat de Aristotel în *Fizica* VIII, 5 și *Metafizica* 12, 6 (care pleca de la constatarea mișcării la concluzia existenței unui *motor prim)* și de Augustin în *Confesiuni* X, 6 (care deducea din efecte existența unei *cauze prime)*.

176. Se vede din textul latin *(per radios... a se emissos)* că *razele* sînt „trimise de el", iar nu Duhul.

177. Textul lui Epicur *(Manualul*, 31) este acesta: „Să asculți de zei și să te supui lor în toate cele ce se întîmplă și să urmezi acestea de bună voie ca unor lucruri săvîrșite de cea mai înțeleaptă minte".

178. *Știința cea privitoare* redă în româna veche termenul „contemplație", aci în sensul de „filozofie teoretică", spre deosebire de „filozofia practică". Recomandarea lui Wissowatius are un accent anticatolic (unitarianismul este contra scolasticii și insistă, ca orice nuanță de

protestantism, asupra laturei morale a vieţuirii), dar nu antiortodox. Pe Cantemir nu-l putea mira deci înclinarea spre „ştiinţa cea practicească" a autorului şi refuzul speculaţiilor sterile.

179. În *De beneficiis* IV, 3—9, Seneca dezvoltă ideea binefacerilor gratuite, al căror autor nu cere recunoştinţă, dînd ca exemplu providenţa, sau, după contemporanii săi, natura *(quid enim aliud est natura quam Deus?...)*.

180. Remarcă folosită şi de Seneca *(De benef.*, I 3) în sensul că şi animalele au recunoştinţă.

181. Traducere cu preocuparea rimei *(desfătare — are)*.

182. Numele soţului Atalantei (Hippomenes) ne arată că este vorba de Atalanta beoţiană al cărei episod este relatat de Ovidiu în *Metamorfoze* iar nu de Atalanta arcadiană. Atalanta se ia la întrecere cu pretendenţii săi convinsă că va cîştiga fiind cea mai sprintenă dintre muritori, dar este învinsă de propria ei curiozitate. Îmbrăţişările ei vinovate cu Hippomenes în templul Cybelei le atrage pedeapsa de a fi prefăcuţi în lei şi înhămaţi la carul zeiţei.

183. Produse ale imaginaţiei, facultate condamnată de gîndirea medievală ca sursă de concepţii greşite, ireale, comediile erau interzise de mai toţi autorii vremii (a se vedea în literatura noastră de traduceri lucrarea lui Nicodim Aghioritul, *Hristoitia*, citată mai sus, cuvîntul VI, p. 155 şi urm.).

184. *Historia augusta (Aelii Spartiani Severus*, XIX): *Huius dictum est, quum eum ex humili per litterarum et militiae officia ad imperium plurimis gradibus fortuna duxisset*, Omnia — inquit — fui, et nihil expedit. (Cp. şi Sexti Aurelii Victoris, *De caesaribus historia*, XX: *Cuncta*, inquit, *fui*, *conducit nihil)*.

185. *Caduca nimium atque fragilia, pueribusque consentanea crepundiis ista sunt quae vires atque opes humanae vacantur* („Cît sînt de mincinoase şi pieritoare, cum seamănă cu nişte jucării copilăreşti cele pe care le numim putere şi bogăţii omeneşti!"). Val. Max. *Factorum dictorumque memorabilium* l. VI, c. IX: *De mutatione morum, aut fortunae.*

186. Citat din poezia latină folosit de Wissowatius şi în alt opuscul al său publicat în aceeaşi ediţie cu *Stimuli virtutum*, p. 113, cu textul complet: *Suspice mens coelum, terrenas despice nugas/ Per varios casus, per tot discrimina rerum/ Tendimus in coelum, sedes ubi fata quietas/ Ostendunt...* Cantemir îl citează de asemenea în *Divanul* I, 20. Altfel formulată, ideea apare şi la Cicero, *De officiis (haec coelestia semper spectato, illa humana contemnito)*.

187. Textul rezumă paragrafele biblice la care trimite autorul; ideea o găsim însă şi în Seneca, *Ep.* CII, 21 *(Patria est illi quodcumque suprema et universa circuitu suo cingit)*. Cantemir citase textul după Wissowatius şi în Cartea I, cap. 20.

188. Dialogul *Phaidros*, subintitulat *Sau despre Frumos — scriere morală*, tratează într-o mare parte a lui despre frumuseţe, contemplarea şi iubirea ei, aşa încît referinţa la această operă a lui Platon poate fi generală (la întreaga operă). Referinţa poate fi însă şi la un anumit pasaj. Atrăgînd atenţia (250 b—d) că Frumosul are privilegiul de a fi cunoscut printr-un simţ (văzul) în timp ce Dreptatea şi Înţelepciunea nu, Platon regretă că vederea nu poate percepe nici gîndirea (φρόνησις): „Ce iubiri neînchipuite ne-ar da ea (gîndirea), dacă ar putea transmite vreo imagine limpede care să ajungă pînă la simţul văzului!" Acesta pare să fie pasajul vizat de Wissowatius.

189. Folosind vechiul rom. *carte* (= „scrisoare") pentru „epistolă", Cantemir influenţează versiunea greacă, în care se dă în mod greşit corespondentul βιβλίον (= „carte"). Aceasta explică ciudatele referinţe „Sineca, cartea 115" etc. În cap. 25 observăm însă cum traducătorul în greceşte începe să redea „carte" prin ἐπιστολ. (= „scrisoare"), înţelegînd, în sfîrşit, sensul referinţei din versiunea românească.

190. Traducerea lat. *virtus* (termen de morală) prin „înţelepciune", pare a fi o influenţă a traducerilor din greceşte în româna veche, în care σωφροσύνε era redat prin „întreaga înţelepciune", expresie indicînd castitatea şi în general vieţuirea conformă moralei. În titlul capitolului Cantemir arată că prin „înţelepciune" înţelege *fapta bună (virtus* în originalul latin). Termenul ales de Cantemir echivalent cu *sapientia* sau *sophia*, poate înşela (de aci, probabil, afirmaţia din Dan Bădărău, *op. cit.*, p. 62—63, că în *Divanul* „«sofia» stăpîneşte lumea").

191. Epicteti, *Dissertationum ab Arriano digestarum*, liber II, XIX, 27: θεὸν ἐξ ἀνθρόπου ἐπιθυμοῦνται γενέσθαι.

192. „...adecă ceva nu-i strică" — adaos al lui Cantemir.

193. Textul reprodus de Wissowatius prezintă mici deosebiri faţă de originalul lui Seneca: *Sola virtus* praestat *gaudium perpetuum securum*; *si quid obstat, nubium modo intervenit, quae infra feruntur, nec unquam diem vincunt.*

194. Citatul complet din Horaţiu este: *Hic murus aereus esto,/ Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa* („Aceasta să-ţi fie zid de aramă: să nu ai nimic să-ţi reproşezi, să nu păleşti pentru nici o vină", *Ep.* I, I, 61).

195. Explicație adăugată de Cantemir.

196. Imaginea a mai fost folosită de autor în *Cartea de închinăciune* către Antioh și Cartea a II-a, cap. 77. O lămurire similară despre planeta Venus *(Vinerea)* întîlnim în *Istoria ieroglifică (ed. cit.*, vol. II, p. 264): „Steaua ciobanului, carea întîi răsare". *Stihotvorții* (poeții) sînt Homer, *Odiseea* IX, 31—32, X 230—243 și 449—466 și Virgiliu, *Eneida* VII, 10. Wissowatius mai folosește imaginea în scrierea sa *De hominis vera beatitate consectanda*, publicată în aceeași ediție cu *Stimuli virtutum*, p. 110.

197. Citatul este în A. Gellii *Noctium atticarum comm.* XVI, 1 (greșit: 10 în *Divanul*, ambele versiuni). Cuvintele lui Musonius sînt: ἄν τι ποιήσῃς αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἴχεται δὲ αἰσχρὸν μένει. (trad. David Popescu, Buc., 1965, p. 393), iar ale lui Caton: *si qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter factum illud apud vos semper manebit.* Necunoscînd opera lui Aulus Gellius, Cantemir ia trimiterea *apud* drept o parte din titlul operei citate, de unde referința greșită: *Cătră Ghelius*, transmisă și versiunii grecești.

198. Cp. cu textul latin unde titlul este doar *Conscientia bona* (restul adăugat de Cantemir în traducere); începutul cap. 14 este mai jos, la *Pedépsele (Poena)*.

199. Cantemir *a tradus numele* lui Juvenal obținînd enigmaticul *Tineris*. În ediția sa, Hasdeu, înșelat de ciudatul nume, transcrie „caută Setineris" în loc de *caută-se* Tineris", punînd, prudent un semn de întrebare *(Arhiva istorică a României*, 2 (1865) p. 152). Sion repetă transcrierea lui Hasdeu (ed. 1878, p. 199). Versurile din Juvenal la care se referă Wissowatius sînt: *Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi/ Displicet auctori. Prima est haec ultio, quod se/ Judice nemo nocens absolvitur, improba quam vis/ Gratia fallaci praetoris vicerit urna* („Crima este o povară pentru însuși cel ce-o făptuiește. Prima pedeapsă a unui vinovat este că el nu poate fi absolvit de propriul său tribunal, chiar dacă s-ar sustrage rigorii legilor prin necinstea unui judecător corupt", *Sat.* XIII, 1—4). O altă confuzie curioasă asupra lui Juvenal a semnalat-o N. Cartojan *(Cărțile populare în literatura românească*, I, Buc., 1929, p. 204): în traducerea greacă a *Florii darurilor*, folosită pentru versiunea românească a ierom. Filothei (Snagov, 1700), Juvenal devine ὁ ἅγ. Βενάχιος („Sf. Venalie").

200. *Tațius* din traducerea românească este *Tacitus*, iar pasajele vizate de Wissowatius următoarele: 1° în *Annales* VI, 6, relatarea scrisorii lui Tiberiu către Senatul roman, scrisoare în care își arată

remușcările pentru crimele și josnicia sa; 2° *ibid.*, XIV, 10, regretele lui Neron după ce-și asasinase mama (Agripina).

201. Referință și citat dintr-o traducere latină din ebraică a *V.T.* În *Septuaginta* și *Vulgata*, textul se află la *Ps.* 31, 10. În citatul următor întîlnim alt caz în care traducerea românească folosește *Vulgata*, iar cea greacă *Septuaginta*.

202. *Tîlharii cei în chip de priiatini:* imagine din opera poetului și gramaticului alexandrin Philetas din Cos, tutorele lui Ptolomeu II, Filadelful (sec. III î.e.n.). Comparația pasiunilor cu sirenele este frecventă în literaturile latine medievale (v. Tertulian sau Thomas a Kempis, *Imitatio Christi* III, XXVII, 4). Explicația din paranteze *(acéstea să chiamă féte de mare)* este adăogată de Cantemir. Wissowatius mai folosește imaginea sirenelor în *De hom. vera beat. consect. ed. cit.*, p. 110.

203. Wissowatius a asociat două versuri, primul din Horațiu, al doilea din Marțial. Versul din Horațiu face parte dintr-un context care, complet, sună: *Omnem crede diem tibi diluxisse supremum./ Grata superveniet quae non sperabitur hora./ Me pinguem et nitidum bene curata cute vises/ Cum ridere voles Epicuri de grege porcum* („Crede că fiecare zi a ta este cea de pe urmă. Ceasul la care nu te aștepți va fi o surpriză plăcută. Dacă întrebi de mine, mă vei găsi oricînd vei vrea să rîzi, bine îngrijit, gras și lucios ca un porc din turma lui Epicur"). Traducerea românească greșită· *supremum* (= „ultima") confundat cu „Cel prea înalt" *(Prea de susus)* a influențat și versiunea greacă, stricînd tot sensul versului. Stihul din Marțial se citează împreună cu cel precedent: *Non est, crede mihi, sapientis dicere: Vivam./ Sera nimis vita est crastina: Vive hodie* („Nu-i șade bine, crede-mă, înțeleptului, să spună «voi trăi». Ziua de miine e prea tîrzie: trăiește astăzi").

204. Traducere greșită (și mai evidentă în versiunea greacă): *omul* se înrădăcinează în fapta rea, deci *el* (nu ea, fapta rea) trebuie să se dezrădăcineze.

205. Eroarea *nunții* pentru *morții*, repetată în versiunea greacă (γάμους pentru θάνατον) se explică în felul următor: în manuscrisul traducerii sale, Cantemir trebuie să fi scris *morții*, deoarece nu putea tălmăci altfel *mortis* din originalul latin. Probabil că el a trimis la Iași o copie a ciornei sale scrisă de altă persoană sau propria ciornă indescifrabilă și astfel *morții* este transcris: *nunții*, redat apoi astfel în versiunea greacă ceea ce întărește ipoteza că versiunea greacă nu este de Cantemir.

206. Amîndouă versiunile sar versurile din originalul latin, probabil din cauza dificultăţilor de traducere.

207. Referinţa la Epictet după *Disertaţiile lui Arrianus*, corectă în originalul latin este pretutindeni înţeleasă greşit ca o corespondenţă între Epictet şi Arian (se trimite la *cartea* = „epistola"). De aci şi referinţa de asemenea eronată în versiunea greacă. Dacă ea e datorată lui Cacavelas trebuie să tragem concluzia că învăţatul grec nu cunoştea opera lui Epictet, ca şi, mai sus, pe a lui Aullus Gellius? V. nota 197.

208. Eroare în ed. latină şi de aci în traducerea română. Citatul este în *Enchiridion*, cap. XXI. Indicaţia corectă din versiunea greacă este surprinzătoare. Traducătorul a avut posibilitatea să verifice cu textul *Manualului* lui Epictet, deşi nu ştia titlul exact al celeilalte opere, cum reiese din nota precedentă?

209. Cp. cu originalul latin. Titlul este: „Adu-ţi aminte de cele de apoi şi mai cu seamă de judecata din urmă"; cu cuvintele din titlul dat de Cantemir începe paragraful — *Cea de apoi socotéşte (Respice finem)*, folosit ca titlu şi în Cartea I, 25. Este un îndemn frecvent întîlnit în filozofia antică atribuit lui Solon Athenianul *(Finem respice longe vita.)* Pentru originea acestui text în *Viiaţa lumii* a lui Miron Costin, vezi ed. P.P. Panaitescu, p. 433.

210. Autorul rezumă unul din argumentele lui Seneca în *De providentia*, expuse în cap. III (fără a cita un pasaj anume): nenorocirile şi suferinţele întăresc pe omul virtuos *(quae tu vocas aspera, quae adversa et abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt)*.

211. Cuvîntul *Dumnădzău* e adăugat de Cantemir pentru a sublinia în sens ortodox divinitatea lui Hristos pe care Wissowatius îl numeşte de obicei numai „fiul lui Dumnezeu unul născut" sau „conducătorul credinţei noastre" (*Stimuli virtutum*, p. 13, 31, 48, 86). Fără a-i nega divinitatea, gînditorul unitarian nu i-o afirmă deschis, ba chiar foloseşte expresia (suspectă pentru ortodocşi) „poruncile lui Dumnezeu *şi* ale lui Hristos" (pe care Cantemir o traduce *poruncele lui Hristos Dumnezeu)* sau „ajutorul lui Dumnezeu *şi* al lui Hristos" (cap. 28), care scapă traducătorului român. Pentru alte corectări de formulări cu relevanţă doctrinară în traducerea românească vezi P. Vaida, *art. cit.*, p. 45—47.

212. Glaucus, fiul lui Hippoloc şi nepot al lui Bellerofon, comanda trupele lycienilor în războiul troian. Obligat lui Diomede prin datoria ospitalităţii, cînd l-a întîlnit în luptă a refuzat să lupte cu el şi şi-au schimbat armele. Pentru aceasta a fost ucis de Aiax. V. Homer, *Iliada*, VI, 232—236.

213. Alte versuri sărite din cauza dificultății de traducere.

214. Zeuxis, pictor grec din Heracleea (424—400 î.e.n.), celebru pentru iscusința sa în redarea realistă a modelelor. A trăit în Atena, în Macedonia la curtea lui Archelaus și în Grecia mare unde a pictat portretul Elenei pentru templul Herei Lakinia din Crotona (Italia de sud). La acest episod se referă Wissowatius. Zeuxis a luat ca model cinci dintre cele mai frumoase fete din Crotona, pentru ca să reușească „să aducă adevărul vieții într-un chip mut". Dorința lui Zeuxis de a găsi în cele cinci frumuseți din Crotona elementele care să întruchipeze idealul feminin este relatată de Cicero (*De invent.* II, 1, 1).

215. Unitarienii nu primeau cultul sfinților, așa încît personajele citate în paragraful 22 sînt, pentru Wissowatius, exemple din *Sfintele scripturi (e sacris paginis)*. Modificînd titlul (pe care-l putea, de altfel, accepta, fiind în fond exact) Cantemir vrea să sublinieze sensul ortodox pe care-l dă capitolului.

216. Recomandarea exemplelor de viețuire virtuoasă din literaturile clasice apare și în *Enchiridion militis christiani* al lui Erasm, unul din izvoarele lui Wissowatius (cf. P. Vaida, *art. cit.*, p. 44). Reamintim cititorilor faptele care au asigurat celebritatea personajelor menționate în capitol: — *Aristide* atenianul, numit „cel drept" (sec. VI—V î.e.n.), ostracizat de rivalul său Temistocle în 483 sau 482. Rechemat din exil a îndeplinit funcții politice și militare care l-au făcut celebru în istoria Atenei (Herodot, *Istorii* VIII, 79 și urm.; Plutarh, *Vit. par.: Aristide)*; — *M. Furius Camillus*, unul din marii eroi ai republicii romane (sec. IV î.e.n.). După servicii importante aduse patriei este acuzat pe nedrept de nereguli și se exilează de bună voie (391). Rechemat, eliberează Roma de asediul galilor (Plutarh, *Vit. par.: Camillus*; Tit Liviu, *Anale*, V etc.); — *C. Fabricius*, consul roman în 282 î.e.n., celebru prin severitate și corectitudine, rezistă la ofertele lui Pyrrhus, regele Epirului, și-l determină să părăsească Italia; *M. Curius Dentatus*, consul roman în două rînduri (290 și 275 î.e.n.), celebru prin sobrietate și austeritate; refuză prada de război ce-i revenea după înfrîngerea lui Pyrrhus și darurile bogate ale samniților (Plut., *Vit. par.: Cat. M.* II; Hor., *Od.*, 1, 12, 41 etc.). — *Menenius Agrippa*, consul roman în 503 î.e.n. Prin medierea sa împacă prima ruptură dintre patricieni și plebeii retrași pe Muntele Sacru, cu care prilej a rostit celebrul discurs despre raporturile dintre stomac și membrele corpului; — *L. Quintus Cincinnatus*, dictator roman (458 î.e.n.), model de integritate și frugalitate; trăia retras în gospodăria sa la țară cultivîndu-și personal ogorul și refuza demnitățile publice

(Tit. Liv., *Anale* III, 26); *Bellerofon*, fiul regelui corintian Glaucus; acuzat pe nedrept de Antea, soţia regelui Proetus din Argos este supus la diferite încercări pentru a-şi găsi moartea, dar le învinge pe toate, ucigînd Himera cu ajutorul calului înaripat Pegas, apoi biruind pe amazoane. Model de castitate pentru că rezistase la ispitele Anteei (Homer, *Il.* VI, 156; Hes., *Theog.* 325; Hor., *Od.* IV, 11 etc.); — *Xenocrates*, filozof din Chalcedon (396—314 î.e.n.), discipol al lui Platon. Opera lui, pierdută în întregime, este cunoscută prin scrierile lui Aristotel şi Theofrast şi prin admiraţia ce i-o purta Cicero; — *P. Cornelius Scipio Africanus Major* (234—183 î.e.n.), celebrul general şi om politic roman, învingător al cartaginezilor la Zama (202), se exilează de bună voie din Roma în 185. Ca exemplu de „cuntenire şi părăsire" poate servi însă şi nepotul său prin adopţiunea *P. Corn. Scipio Aemilianus Africanus Minor* care cucereşte Cartagina în 146 şi după mari servicii aduse republicii moare (poate asasinat după afirmaţiile lui Cicero) în 132, acuzat ca duşman al poporului; — *Q. Allius Tubero*, jurist şi filozof stoic, interlocutorul lui Cicero în dialogul acestuia *De republica*; — *Archytas din Tarent* (c. 428—347 î.e.n.), filozof pitagorician, contemporan al lui Platon pe care-l salvează de tiranul Dionis din Syracusa (Hor., *Od.* I, 28; Cic., *De or.* 3); *Socrate* (469—399 î.e.n.) celebrul maestru al lui *Platon* (429—347 î.e.n.), silit să se otrăvească în urma persecuţiilor şi condamnării nedrepte a duşmanilor săi (Platon, *Apologia lui Socrate)*; — *Focion*, general şi om politic atenian (402—317 î.e.n.), celebru prin virtute; partizan al lui Alexandru cel Mare este condamnat de atenieni să se otrăvească la vîrsta de 85 de ani; — *Pericles*, vestit om politic atenian (m. 429 î.e.n.), mare binefăcător al cetăţii, dar necontenit atacat de duşmanii săi politici, ale căror încercări de a-i strica reputaţia le învinge prin calm şi răbdare; *Antigon I*, locotenent al lui Alexandru cel Mare, apoi rege al Asiei, învins de Lysimah şi ucis în 301 î.e.n. (Plut., *Eum.* 9, 10, 12, 17 sq. etc.); — *Heraclit din Efes* filozof din şcoala ioniană (sec. VI î.e.n.), între ale cărui fragmente de scrieri se întîlnesc şi îndemnuri la castitate; — *Stilpon*, filozof din Megara, celebru prin abilitate dialectică; — *Zenon din Citium*, fondatorul filozofiei stoice (sec. IV—III î.e.n.); — *Epaminonda*, mare om politic şi general teban (sec. V—IV î.e.n.), remarcabil prin integritate şi vieţuire filozofică (Plut., *Vit. par.)*; — *Pomponius Atticus*, cavaler roman (109—32 î.e.n.), cumnat şi prieten intim al lui Cicero cu care a purtat o bogată corespondenţă. Se sinucide prin foame pentru că suferea de o boală incurabilă (Nep., *Vit. Attic.)*. De remarcat că majoritatea exemplelor sînt din Plutarh, Tit Liviu şi Cicero.

217. Adaos al lui Cantemir pentru a asocia persoana lui Filip cu aceea a fiului său, eroul celebru al *Alexandriei*, scriere familiară cititorilor români ai vremii. Autorul versiunii greceşti nu simte nevoia acestei completări şi o omite.

218. „Urmarea lui Hristos" *(Imitatio Christi)* a fost o temă favorită a misticii catolice medievale şi subiectul unei scrieri cu acest titlu atribuită lui Thomas a Kempis. Wissowatius recomandă această imitare numai în sensul luării lui Hristos „ca exemplu" (cf. P. Vaida, *art. cit.*, p. 44), iar nu ca un mijloc de transfigurare a omului.

219. Procedeu literar al lui Cantemir, amator de versificaţie (cf. şi notele precedente): din două citate ale lui Wissowatius după Virgiliu *(Labor omnia vincit* şi *Omnia vincit amor)* şi comentariul care le leagă *(laborem autem excitat amor*; *de quod etiam recte dictum)*, traducătorul român face patru versuri. Textul complet al versurilor din Virgiliu este: *Labor omnia vincit/ Improbus et duris urguens in rebus egestas* („Munca îndîrjită pe toate le biruie, fără a ţine seama de nevoia apăsătoare şi de asprimea timpurilor") şi *Omnia vincit amor et nos cedamus amori* („Pe toate le învinge dragostea şi noi sîntem biruiţi de ea").

220. În *De hom. vera beat. consect. (ed. cit.*, p. 128), Wissowatius citează versurile într-o formă mai completă: *Ut corpus redimas, ferrum patieris et ignes, / Arida ne sitiens ora levabis aqua/ Ut valeas animo, quidquam tolerare negabis?* Cf. şi scrierea aceluiaşi: *Pietatis sectandae rationes, ed. cit.*, p. 161.

221. De la *Adecă ceia ce...*, adaos al lui Cantemir, care insistă asupra sensului ortodox al pocăinţii.

222. Boethius, *De consolatione phil.* V, proza VI. Ideea e o consecinţă a omniştiinţei divine, dar textul caută să rezolve contradicţia între această omniştiinţă şi preştiinţă şi libertatea umană, iar nu aspectul moral al problemei.

223. Întreg cap. 14 al Cărţii I din *Disertaţiile* lui Epictet, rezumate de Arrian, tratează despre omniştiinţa divină ("Οτι πάντα ἐφορᾷ τὸ θεῖον).

224. Textul este parafrazat după Epictet, *Enchiridion*, cap. X: „Dacă vezi frumos sau frumoasă, vei afla putere de împotrivire în înfrînare; dacă te întîmpină vreo supărare — în suferire; dacă vreo poftă — în răbdare".

225. Textul exact şi corect în Horaţiu este: *Vos exemplaria graeca/ Nocturna versate manu, versate diurna* („Examinaţi zi şi noapte modelele greceşti").

226. Dintre scrierile recomandate de Wissowatius, mai puţin cunoscută este lucrarea dascălului său Johannes Crellius Francus, *Ethica christiana seu explicatio virtutum et vitiorum, quorum in sacris litteris fit mentio libri IV* (cf. *Johannis Crellii Franci Operum tomus quartus, scripta ejusdem didactica et polemica complectens*, Irenopoli, 1656, p. 230—437). Crellius, teolog unitarian de origină germană, a fost rector al Colegiului unitarian din Rakow lîngă Cracovia, unde a învăţat şi Wissowatius. A se vedea pentru opera sa, K. Lepszy, *Ergebnisse der Reformation in Polen*, în *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa*, 2. Bd., Berlin, 1962, p. 218; Ludwik Chmaj, *Bracia polscy*, Warszawa, 1957, *passim*; *Studia ned arianizmem* (wjd. Ludwik Chmaj), Warszawa, 1959, p. 349; P. Vaida, *art. cit.*, p. 44—45.

227. Iată textul complet din Sallustius (*De conjuratione Catillinae* IV, 6 — Ernout, Belles lettres, 1958, p. 116): *Esse quam videri bonus malebat; ita, quo minus petebat gloriam, eo magis illum assequebatur* („Prefera *să fie* om bun decît să pară numai; astfel încît, cu cît căuta mai puţin gloria, cu atît ea se lipea de el").

228. Textul ultimului vers din Ovidiu: Cum *mala per longas convaluere moras*.

229. V. nota 173.

230. Textul exact al ultimului vers este *Nec quae* te *circumstent...*

231. Vertumnus era de fapt o divinitate care prezida orice formă a schimbării (< lat. *verto* = „schimb"): anotimpurile, dezvoltarea plantelor, cumpărarea şi vînzarea etc.

232. *Giacomo Aconcio* (1492 — c. 1566), gînditor reformat italian. După ce a ocupat unele funcţii clericale catolice fuge la Basel (1557), apoi se mută la Zürich, Strassburg şi Londra unde desfăşoară o vie activitate publicistică. În 1561 obţine cetăţenia engleză. Studiile şi scrierile sale de matematică, mecanică, inginerie, arhitectură militară, filologie şi teologie i-au asigurat o mare reputaţie. Pentru opera sa *De methodo hoc est de recta invetigandarum tradendarumque artium ac scientiarum ratione* (Basilea, 1558), este considerat un precursor al lui Descartes. Cunoscut ca teolog liberal (excomunicat de catolici), a scris între altele *Stratagemata Satanae* (Basel, 1565; două ediţii, una in — 4°, alta in — 8°; retipărită de douăsprezece ori, în diferite localităţi între 1582—1674; trad. fr. Basel, 1565; engleză, 1647; germ. Basel, 1647; olandeză, Amsterdam, 1662; ed. critică, Kohler, München, 1927; cf. şi J.-Ch. Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, t. V, Paris, 1844, p.38, nr. 1.936). În această lucrare Aconcio pre-

zintă sciziunile apărute în sînul Reformei drept „opera satanei" şi propune o unire a acestor secte religioase. Cum unirea nu se putea face decît prin reducerea la minimum a punctelor fundamentale ale doctrinei se explică de ce Aconcio reprezintă una din cele mai raţionaliste şi liberale variante ale gîndirii creştine. (Cf. E. Ruffini Avendo, *Gli „Stratagemata Satanae" di Giacomo Aconcio*, în *Rivista storica*, luglio, 1928; Giorgio La Piana, *Aconcio Giacomo*, în *Enciclopedia italiana*, I, *s.v.*). Referirea lui Wissowatius la opera lui Aconcio este explicabilă ţinînd seama de atitudinea lor doctrinară înrudită (Aconcio e socotit un precursor al reformaţilor arieni). Un exemplar din Iac. Aconti Tridentini, *Stratagematum Satanae*... libri XII, Basileae, Typis Conradi Waldkirchi, 1610, [16] f. + 416 [– 464] p., la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei R.S.R., Secţia ms., cota 54.128.

233. Adaos al lui Cantemir, atent la exprimarea lui Wissowatius, echivocă şi suspectă pentru doctrina ortodoxă, care nu admitea că divinitatea lui Hristos ar fi suferit cu prilejul răstignirii. Unitarienii nu acceptau însă firea dublă (divină şi umană) a lui Hristos, astfel încît Wissowatius nu avea de ce face distincţia asupra căreia insistă Cantemir.

234. Explicaţia adăugată de Cantemir cu aceeaşi preocupare de a accentua credinţa ortodoxă în valoarea confesiunii către preoţi, neacceptată de unitarieni (pentru Wissowatius confesorii sînt doar nişte „prieteni buni").

235. *Dumnădzău:* atribut adăugat de Cantemir.

236. Textul prezintă următoarele deosebiri faţă de ediţiile moderne din opera lui Ausoniu (cf. *Decimi Magni Ausonii eclogarum liber III*, [*Edyll.* XVI]: *De viro bono*, v. 16–19 şi 21–23, ed. R. Peiper, Leipzig 1889, p. 91): v. 16 – Num quid deliqui (Peiper: *quae praetergressus)*; v. 17 – abfuit (P.: *afuit)*; v. 18 – neglectum *(praeteritum)*; v. 19 – mutasse *(mutare)*; v. 22 – vultu *(voltu)*.

237. Examinarea conştiinţei în fiecare seară forma una din practicile fundamentale ale tradiţiei pitagoreice (cf. Porfiriu, *Vit. Pyth.*40). *Versurile de aur* 40–42 o prescriu astfel: „Nu îngădui ca somnul cel dulce să ţi se strecoare sub pleoape înainte de a-ţi fi cercetat fiecare din faptele zilei: În ce am greşit? Ce-am făcut? Ce-am omis din ceea ce trebuia să fac?" A se vedea şi comentariul lui Hierocles la aceste versuri (cf. Pythagore, *Les vers d'or*. Hiérocles, *Commentaire sur les Vers d'or des pytagoriciens*, trad. Mario Meunier, Paris, 1930, p. 30 şi 220–230). Versurile lui Ausoniu, *Idila* XVI sînt inspirate din doctrina lui Pitagora.

238. Cuvinte atribuite lui Socrate în culegerile de sentenţii medievale.

239. Expresia „prin drept suflet" *(aequissimo animo)* a fost tradusă în versiunea greacă: „cu bucurie"; *mai vîrtos* a fost înţeles „mai virtuos" (ἐναρετώτερος). Ca şi în alte locuri comparaţia traducerilor vădeşte fie o neaşteptată incomprehensiune a textului românesc din partea traducătorului în greceşte, fie consultarea originalului latin. Şi în acest caz referinţa versiunii greceşti e cea corectă: Seneca, *Epist.* LXXXI.

240. Referinţa exactă este: *Enchiridion* XLVI *(Manualul* lui Epictet nu are decît 53 de capitole). Eroarea provine din *Stimuli virtutum*.

241. Aci se încheie textul lui Wissowatius. De la citatul din Isaia pînă la sfîrşit totul e adăugat de Cantemir. Invocarea Sfintei Treimi nu putea, de altfel, aparţine unui autor unitarian care era, doctrinar, *anti-trinitarian*. Textul adăugat, în stil ecleziastic, este presărat cu citate biblice *(Apoc.* 22, 13; *Ps.* 41, 1; *Ps.* 113, 9) şi cuprinde la sfîrşit două perioade rimate *(...a afla siléşte/... sfîrşitul privéşte)*.

242. Text din Andrea Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 290, imprimat între scrierile acestuia.

243. Sensul textului latin este: „Ia în sens bun toate adversităţile care-ţi vin fără vina ta". Traducerea română schimbă înţelesul („Ia în sens bun toate adversităţile, *mai ales* [deosăbi] acelea care-ţi vin din vina ta"). Versiunea greacă schimbă încă odată înţelesul *(...în afară* de cele care-ţi vin din vina ta), neînţelegîndu-l pe *deosăbi* care înseamnă şi „mai ales" şi „în afară de".

244. Cp. deosebirile de sens din cele trei texte, provenind din traducerea greoaie a lat. *conscius*.

245. Absenţa lui *saepe* („adesea") în traducerea română şi prezenţa corespondentului πολλάκις în versiunea greacă arată că traducătorul aceşteia a avut la îndemînă textul lui Wissowatius.

246. Text din A. Wissowatius, *Stimuli virtutum*, p. 291. Atribuite de tipografi (cf. titlul) şi de cercetători (P. Vaida, *art. cit.)*, unui autor unitarian anonim, cîteva din sfaturi pot fi identificate în citatele din *Stimuli virtutum* (v.: *tolle moras*, cap. 15; *disce vivere*, cap. 16; *disce mori*, cap, 16). Pe exemplarul Bibliotecii Filialei Academiei R.S.R. din Cluj (Fondul unitarian, cota R 1.415, la p. 291, sub titlul *Monitum cuiusdam anonymi*, un cititor a scris *i:e: A.V.: (id*

est Andrea Wissowatius). Spre deosebire de alte versuri din carte, acestea nu stîrnesc lui Cantemir dorinţa de a le reda în aceeaşi formă poetică.

247. Mai multe sfaturi formează în originalul latin unul singur: „Învaţă-te să cruţi pe cei mai mici ca tine, să te supui celor mai mari şi să rabzi pe cei egali". Punctuaţia arată că traducătorul în română nu a înţeles legătura dintre cele trei îndemnuri. Autorul versiunii greceşti trebuie să fi văzut însă originalul latin, deoarece pentru traducerea lui corectă nu i-ar fi putut servi numai versiunea românească.

248. Aci se sfîrşesc *Sfaturile*. Încheierea în slavonă este a lui Cantemir sau, cum se obişnuia în vremea lui, a tipografilor.

249. *Frundză* = „filă" (gr. φύλλον, cu ambele sensuri).

250. Autorul însuşi atrage atenţia asupra caracterului independent al unor părţi din Cartea a II-a a *Divanului*.

251. Nota tipografilor adaugă o informaţie nemenţionată în foaia de titlu: costul imprimării cărţii a fost suportat de Dimitrie Cantemir însuşi. Apelul la fratele său Antioh Vodă „ca şi acéstea ale méle ostenéle... a să sămăna, a să sădi, a înflori şi tuturor depreună a să obşti să binevoeşti" *(Carte de închinăciune)*, priveşte numai cererea îngăduinţei de tipărire a cărţii, iar nu a unui ajutor material.

V A R I A N T E*

1r 6 Glava 1: Glava *omis*; 7 pofti: pohti; 9 și ce ești, de cînd ești, și de cînd ești cum te ții: și ce ești, și de cînd ești și de cînd ești cum te ții; 12 sint: sînt; 15 într-acesta: întru acesta; 19 Înțeleptul: Înțăleptul; 20 Așijdirea: Așijderea; 22 veștedzitoare, cădzătoare și în nemică întorcătoare și pomii: veștedzătoare și pomii. **1v** 2 cel ce: cela ce; 5 nestătătoare: nestătătoare și ca pravul trecătoare; 6 amăgială: amăgeală; 7 vechime cîtă ai, mult: vechime mult; 8 mincinoasă: minciunoase; 10 cias: ceas; aciasta: aceasta; 19 Vădz: vădzu. **2r** 5 acésta: acesta; 12 Înțeleptul: Înțăleptul; 16 [9. Bogatul lumii, sărac]: 9. Bogatul lumii, sărac și orb; 19 lipsesc: lipsăsc. **2v** 1 den vechile: din vechile; 3 citit: cetit; 10 Ba citit: Ba cetit; 12 amestecat: amestecată; 13 den împărăție: din împărăție; 14 frămséțe: frîmséțe. **3r** 12 Înțeleptul: Înțăleptul; 14 bogățiii: bogății; 18 supuind: suppuind; 21 țărna: țărîna. **3v** 5 întors: întorsu; 13 sint frumoasă: sînt frumoase; 18 lume: lumea; 19 sint: sînt; 24 sint: sînt; înțeliaptă: înțăliaptă. **4r** 25 nemuritoriu: nemuritor. **4v** 13 folositoare: folosîtoare; 21 citit: cetit; **5r** 7 citit: cetit; 21 sint: sînt. **5v** 1 luminédze: luminédză; 15 mulțemești: mulțămești; 20 luminédze: luminédză. **6r** 11 osebire: osăbire; 16 a fi: ar fi. **6v** 8 trebile: trébele; 16 lume: lumea; 21 lăcomie: lăcomiia; 23 casii: casei. **7v** 13 tîrg: tîrgu; 19 mésii: mései; vădzîndu-te: vădzindu-te. **8r** 2 bogățiii: bogății; 10 agonisesc: agonisăsc; 14 că vei: că vii; asameni-te: asamini-te; 15 căci: că. **8v** 4 svîrșit: svrîșit. **9r** 6 alți împărați: alalți împărați; 9 Chesariu: Chesar; 16 să-mi spui: să-ți spuiu. **9v** 6 pîndze: pîndză; 15 pe dirept: pe drept; 17 săvîrșit: svîrșit; 18 să

---

* Cifrele aldine indică *fila* din tirajul II (definitiv) al *Divanului*; celelalte, *rîndul* potrivit ediției de față.

grăeşti: să-mi grăeşti; 49 [Lumea]: Lumea; voiu: voi. **10^r** 2 slujesc: slujăsc; 4 dineaorea: dineaoarea; 7 rădicate: rîdicată; 19 întriacă: întreacă. **10^v** 3 şeruiri: şăruite; 6 amăruntul: amănuntul; 16 avuţie: avuţiia; 19 strîmb şi vrednic: strîmbu şi vrédnic; 20 vrednic: vrédnic. **11^r** 3-4 şi alte: şi alalte. **11^v** 4 îmi răpuiu? Şi cu aceasta, în tine şi în dzéstrele: îmi răpuiu şi în dzéstrele; 5 voiu: voi; 6 nedejdiuiesc: nedejdiuescu; 22 înţelept: înţălept. **12^r** 1 împăraţi bogaţi, cinstiţi: împăraţi cinstiţi; 19 Virsaviia: Versaviia; Uria Hetteus: Urie Hetteul. **12^v** 4 ţ-au dzis: ţ-au dzis fiiu-său; 7-8 înţelept Solomon: înţălept Solomon; 13 desfătări: desvătări; 14 înţelepciune: înţălepciune; 16 svint: svînt; 19 acel înţelept: acel înţălept; 23 înţelepciunea: înţălepciunea; 24 nici: nice; 25 înţelepciunii: înţălepciunii. **13^r** 7 mînulor omeneşti: mînurilor omineşti; 15 iarăşi: iară; 18 piiarde: pierde. **13^v** 10 Adăogîndu-ţî-să: Adăogindu-ţi-să; 11 împietrească: împietriască. **14^r** 14 împărăţiia: împărăţîia. **14^v** 9 sint: sînt; 10 rîdz: rîdzu; 11-12 luminoasă şi frumoasă, cuvioasă: luminoasă, cuvioasă; 13-14 şi închisoare, să-ţi spue ce iaste închisoarea temniţii: şi închisoarea temniţii; 17 Înţeleptul: Înţăleptul. **15^r** 3 periri: perire; 4 bezcisnicie: becisnicie; 8 sint: sînt; 12 Înţeleptul: Înţăleptul; 13 înţeleptul: înţăleptul; 14 ci-au: ce-au. **15^v** 1 fericirii: fericirei; 2 Înţeleptul: Înţăleptul; 3 ce-s mai sus pomeniţi: ce mai sus pomenim; 5 că: cît; 16 unii: unul *(cuvînt greşit cules:* onnu); 21 pietre: pietri; 22 privélişti: privelişti. **16^r** 2 nesufferite: nesuferite; 8 Aşijdirea: aşijderea; 17 prăvască: privască; 23 desfătările: desvătările. **16^v** 7 deprindzîndu-te: deprindzindu-te. **17^r** 10 Înţeleptul: Înţăleptul; 23 fierile: fierele. **17^v** 10 şi nu vei afla? Sau ce vei pofti: şi nu vii afla sau ce vii pofti; 11 prîvéşte: privéşte; 13 vîrtoasă: vîrtoase; 18 prăvéşte: privéşte; 19 piatră cuptuşite: piiatră căptuşite. **18^r** 10 înţelept: înţălept; 14 Înţeleptul: Înţăleptul; 17 au fost Sodomul: Sodomul au fost. **18^v** 11 că vei: că vii; 14 bîntuiale: bîntuială; 15 nesuferire: nesufferire. **19^r** 1 sint: sînt; 3 priiatinul: priiatenul; 7 Înţeleptul: Înţăleptul; 15 călători: călătoriu. **19^v** 1 căci: căce; 6 voiu: voi; 7 pre om: pe om; 13 Înţeleptul: Înţăleptul. **20^r** 15 învoesc: îi voesc. **20^v** 6 întru nemică, nemică ceva să-i lipsască: întru nemică ceva să lipsască; 12 Înţeleptul: Înţăleptul. **21^r** 9 sint: sînt; 13 carele: carile. **21^v** 6 li-au: l-au; 7 li-au: li-a; 14 singure: sîngure. **22^r** 3 Înţeleptul: Înţăleptul; 3 mărime a mirării: mărime a măririi. *f.* **20^{r-v}** *din tirajul I lipsă (= f.* **22^r** 6 *pînă la* **23^r** 13 *din tirajul II).* **23^r** 13 măcar: macar; 17 Înţeleptul: Înţăleptul. **23^v** 5 ce am dzis: ci am dzis; 6 aceasta crede: aciasta cred; 7 doa: doaă; 17 noao: noaă; 22 înţelepţi: înţălepţi;

25 céle: célea. **24^r** 3 căci: că; 9-10 alalți oameni: alți oamini; 16 nedéjdea: nădejdea; 21 înțelepți: înțălepți. **24^v** 4 Înțeleptul: Înțăleptul; 8 să te credz mă înveți: să te credz înveți; 13 mai vîrtos că prea: mai vîrtos prea; 14 căci toate: că toate; 17 sînt: sînt. **25^r** 4 voiu: voi; 5 voiu: voi; 10 încorona: încoruna; 13 înmulțindu-să: înmulțindu-să; 21 n-am: nu am. **25^v** 1 i-au mai: li-au mai; 20 dintr-acei ce din mine: dintr-acei din mine. **26^r** 2 doao: doaă; 3 nu vei: nu vii; 4 sînt: sint; 7 Înțeleptul: Înțăleptul; 8 pentru că: pentru căci; 11 doao: doaă. **26^v** 19 voiu răbda: voi răbda; 20 nedejdiui: nedejdui. **27^v** 2 ce vei bea: ce vii bea; 3 putea-vii: putea-vei; 4 putea-vii: putea-vei; 5 nedéjde: nedéjdea; 7 de vei: de vii; 20 *Svintei Scripturi* iaste și așea iaste și așea eu: *Svintii Scripturi* iaste și adevărat iaste și așea eu; 21 îți adu: îți adă; 21-22 Dumnădzău a toate puternicul: Dumnădzău atotputernicul. **28^r** 2 sîngur: singur; 17 pozvolenie: pozvolenia. **28^v** 21 și încă: și-ncă.

GLOSAR

GLOSAR

A

abur: fum 48^v, 70; suflare 73.
adăuga (a): a spori 68; a înmulţi 70^v, 80^v.
adevăra (a): a asigura, a încredinţa, a convinge IX, 26, 41, 70^v, 85^v, 87^v.
adeverinţă: încredinţare, asigurare, adevăr 69, 120.
aduce înainte (a): a obiecta 120.
ai [pl.]: ani 38.
aiave: aievea 22; vădit 68, 72.
aleşui (a): a urmări 66^v.
amărîme: amărăciune 90, 109.
amestecătură: încurcătură 100.
apleca (a): a alăpta 18^v.
arătare: imagine 33; *la* ~, vădit 109^v.
armărie: arsenal 131^v.
asupreală: necaz 117.
aşeaşi: aidoma, la fel 13, 18, 24^v, 42.
aşedza (a se): a se fixa 90.
aşedzare: linişte, pace 30.
aşedzămînt: întocmire 117.
atunceaşi: *tot* ~, în acelaşi timp, concomitent VIII^v.

B

bezcisnicie: ticăloşie 15, 30, 77.
beznă: abis 69.
bezsrebărnic: fără de arginţi, neagonisitor 64.
bineînvoit: pe plac 44^v.
bişug: belşug 17^v, 27.
bişugit: îmbelşugat 15, 20^v.

bîhă: a prinde ~, a tăgădui 83.
bîntuială: asuprire 82^v.
blagocestiv: binecredincios, preacucernic I, VIII, 144.
blagodarenie: mulţumire II.
blagorodiie: nobleţe, neam bun VIII.
blagorodnic: nobil, de neam mare 60.
blîndeţe: modestie 132^v; smerenie 133.
blojiritură: calomnie 98.
blojorî (a): a calomnia 16^v, 120.
boagă: bufniţă 11.
bogaz: strîmtoare 8^v.
bogooteţ: sfînt părinte V^v.
bog (b<ojieiu>): Dumnezeu f.t.^{v}.
bold: pinten 77^v.
boliac: bolnav 125.
brudatec: prostănac 18.
brudi (a): a spune prostii 31^v.
brudior: fraged, tînăr 40.
buăr: bour f.t.^{v}
buigui (a): a bîigui, a aiura 30.

C

can: oarecum 90.
capişte: templu 12^v, 58.
cădz: că 17^r.
călca (a): a surprinde 115^v; a covîrşi, a întrece 109.
căptuşitură: mască 106^v.
căsaş: casnic, de-al casei IX^v, 66^v.
cătărig: adolescent 40^v.
cătărigiie: adolescenţă 38, 40^v, 88^v.
chit: balenă 63^v.
cinie: instrument 61^v.
ciudésă: minune 63.
ciurfuială: mocirlă 135^v.
ţivert: sfert 42.
ţîndai: cîndva 51^v–52.
ţoneţ: sfîrşit 44, 99^v, 143^v.
corogit: coşcovit, uscat 127.
cuconie: copilărie 16.
cumbea: cupolă 35^v.
cuprinde (a se): a se obişnui VIII^v, 72^v; a-şi da silinţa 106.

curăți (a): a purifica 91.
curban: jertfă 78.
cust: curs, durată 44, 100^v.
custa (a): a trăi 16^v, 69, 84.
cute: gresie, piatră de ascuțit 62.

D

dêvestăvcie: feciorie 119.
dodei (a): a supăra 64, 82^v, 126.
dodeială: tulburare 33, 77, 81; supărare 33^v, 98; mîhnire 77^v.
dosadă: ocară 60; durere 74^v; chin, chinuire 136.
dosădi (a): a ocărî 60; a chinui 76^v; a corupe 126.
drept-mijlocit: așezat la mijloc, cumpănit I^v.
ducător: povățuitor 66^v, 114.
ducs: cap, conducător 119^v.
dvori (a): a urma 137.

E

eșire: moarte 2^v.

F

fărăisprav: netrebnicie 101^v; netrebnic, 124; josnic, 130.
fărămușă: fărîmiță 29^v.
fêlegă: zdreanță 9^v.
feredeu: baie 15^v.
ferire: păzire, facere 95^v.
fiitor: viitor 23^v, 24, 54, 65, 74, 93, 111, 117^v.
fil: elefant 47^v, 106.
filetes: prieteni 19.
fire: de-a ~ a, vrednic, iscusit 3^v, 23, 102^v.
fus: ax 111^v.

G

gadină: fiară 16.
gazofilachie: vistierie 13^v; cămară 124^v.
ghizdav: frumos 10^v; strălucitor 5, 6.
ghizdăvie: iscusință III.
glavă: capitol VII, 139, 141^v.
glavină, v. *glavă*.
goni (a): a urma 70^v; a se grăbi 123^v.
greime: greutate, povară, pondere 93, 117, 123.

grozav: urît V, 3^v, 34^v, 48^v, 90^v, 112.
grozăviie: urîţenie V, 2^v, 5, 103, 112^v, 142.
grunzos: aspru, dificil 120.

H

hăţui (a): a stăpîni, a înfrîna 75.
heminsi (a): a hămesi 17.
hlujer: tulpină 115^v.
hultur: vultur 11, 22^v.

I

ima (a se): a se mînji, a se murdări 60^v, 124.
imat: mînjit, murdărit 122^v.
imăciune: murdărie, întinare 43^v, 112^v, 133^v.
innoplemennic: străin, de alt neam II.
iscuşenie: ispită 61^v.
isticiune: isteţime 88^v.
istovi (a): a isprăvi 130.
iuboste: dragoste 128.
iuşor: uşor, lesne VIII^v, 135.
iuşurel: uşurel III, 46, 127^v.
izbîndire: răzbunare 117, 118^v.
izblăzni (a se): a se necăji 8.
iznoavă: din nou f.t., 96^v, 120^v, 144.

Î

îmbişugi (a): a îmbelşuga 59.
îmblăzni (a se): a se menaja 120^v.
îmbunare: linguşire VIII.
îmbunătăţimat: înbunătăţit 123.
îmbunător: linguşitor 143^v.
împăceluit: împăcat 54^v.
împingător: îndemnător 100^v.
împoncişa (a): a sta împotrivă, a se împotrivi 53^v.
împoncişare: piedică, adversitate 109.
împoncişat: potrivnic, nefavorabil, ostil 124.
împoncişitor: potrivnic, duşman VII^v, 80^v, 126^v.
împregiurat: împovărat 102^v.
încăpea (a): a încerca 7^v.
încetat: încet 117.
îndemînă: linişte 5, 36^v; înlesnire 20, 44, 49; comoditate 83 bis; tihnă 109; favorabil 66^v.

îndrăpnic: îndărătnic 27^{v}, 49, 123^{v}.
îndrăpnici (a): a strîmba, a strica, a perverti 83bis, 123^{v}.
înfiera (a): *a ~ mustiață,* a-i da, a-i miji mustață 40^{v}.
înformui (a): a da învățătură 101; a forma, a alcătui 54, 119; a modela 126^{v}.
îngurlui (a se): a se prinde în mreajă 12; a se încurca 31^{v}.
îngurluit: învăluit 67^{v}.
înnalt cu firea: încrezut, înfumurat 53.
întărătătură: îndemn, ațîțare 124.
întări (a): a urmări 115^{v}.
întinde (a se): a ținti 128^{v}; *a ~ înainte,* a se pretexta 120.
într-armătură: armă 136.
într-îmbe: pentru amîndouă, pentru ambele 37^{v}.
întruloca (a): a lega I^{v}, III.
întrulocat: legat III.
învăsca (a): a înfășa 67; a îmbrăca 27.
învăscut: înfășat 9^{v}.
înviitor: de viață făcător 35.
învincire: invingere, biruire 10^{r}.
învita (a): a îndemna IV, V, 36, 100^{v}.

J

jitniță: hambar 75^{v}.

L

lască: îndrăzneală 12^{v}.
latrones: tîlhari 19.
lămuri (a): a curăți, a purifica 93^{v}.
lămurit: curat 31; curățit 31^{v}, 78.
lemn: pom 46, 49^{v}.
lenevi (a se): a nesocoti 134.
leni (a): a neglija 135.
libov: dor 30^{v}.
lipi (a se): a se potrivi 35^{v}.
lipsi (a): a dispărea 113.
lipsitor (a fi): a dispărea 106.
list: foaie 142.
lontru: înăuntru, lăuntric 18, 109.
lucrăriață: activă 135.
lucru: fără ~, în deșert 132.
luptător: opus VII.

M

mamcă: doică 18^{v}.

meidian: întindere, suprafaţă I^{v}.

meschiu: oţel 77^{v}.

méser: sărman, sărac 21.

meseri (a): a sărăci 68^{v}.

meseță: lună f.t.

miloserdie: compătimire 49^{v}.

m<ilostiiu>: prin mila, cu mila f.t.^{v}.

mișel: nenorocit, sărac, sărman 14, 30, 47, 53.

mişelie: mizerie 94; vicisitudine 102^{v}.

mitiutel: prunc 88.

mişălătate: (mare) nenorocire 117.

mînă: a fi pre ~, a fi spre folosinţă 74^{v}.

molceluş: moale 40.

muncitoriu: călău 113.

N

nacealnic: căpetenie 63^{v}.

nafaca: hrană, leafă 76.

năimi (a): a tocmi 124^{v}.

năpastă: pe năpaste, pe nedrept 133.

năprasnă: de ~, pe neaşteptate 66^{v}, 85.

nearătare: urîţenie VI.

neaședzare: nestatornicie 81, 97^{v}; dezordine 99; vicisitudine 100.

nebunătate: fărădelege 69^{v}.

nebunătăţie: fărădelege 69^{v}.

necredincios: neîncrezător 24^{v}.

necurățéște: desfrînat, impur 87.

neimăciune: neprihănire 110.

neistovit: neisprăvit 129^{v}.

neîntrulocat: despărţit I^{v}.

nemolit: nedresat, neîmblînzit 15^{v}.

neovilit: nestricat 83.

nepărăsit: continuu, necontenit 6, 6^{v}, 16^{v}, 35, 42, 59, 80, 109^{v}.

neprestanno: mereu, fără încetare 16^{v}, 128^{v}.

nepriiatin: duşman IX^{v}, 53^{v}, 66^{v}, 69^{v}, 76, 93, 103^{v}, 127, 134, 143^{v}.

nescare: oarecare 118^{v}.

neștine: cineva 125.

nevoi (a se): a se sili 15, 33^v; a(se) lupta 29, 30; a se strădui, a (se) sîrgui 20, 23, 70^v, 108^v; a suferi 62; a se zbate 26^v; a osteni, a (se) trudi 53^v, 57^v, 84^v; a (se) îngriji 30, 126^v.
nezloslovnic: neclevetitor II.
nevoință: grijă 20^v, 42^v; luptă 43, 100^v; osteneală 97^v; sîrguință, silință, strădanie 105, 108.
nevoitor: grijuliu 30.
nevolnicie: neputință 41.

O

oborî (a): a azvîrli 118; a trînti 83bis.
ocină: proprietate moștenită 7^r.

P

padej: împrejurare, situație 130^v.
pardos: leopard 16^v, 86^v.
parimie: pildă 135^v.
păpriște: stare 129^v.
păsa (a): a trece 7^v, 37^v, 88, 111^v.
pătrim: rău, grozav 112, 128.
pedepsitor: învățător, care pune la incercare 91.
pitic: peștișor 18.
pizmă: încăpățînare, îndărătnicie 24, 25^v.
pizmătoriu: încăpățînat, îndărătnic 24^v.
pîclă: noroi 135^v.
pîră: judecată VII.
pîrîș: acuzator 23, 83.
plecăciune: blîndețe 34; umilință 33.
pobrăzi (a): a disprețui 139.
pomăzui (a): a unge (un rege) 89.
ponegreață: întuneric 2^v, 5, 6, 72^v.
pont: articol, punct, capitol VII, 40, 44^v, 99^v.
porcină: carne de porc 89.
porumb: porumbel 95^v.
poticală: piedică 20.
pozvolenie: permisiune 28.
prăvi (a): a săvîrși 113.
precopsi (a): a progresa 44^v.
pricaz: sminteală, poticnire 126.
price: pretext 114.
pricinire: scop 74.

prilesteț: înșelător 24^{v}.
pripăc: arșiță 16^{v}.
prișleț: trecător 43^{v}.
probozi (a): a mustra, a învinui 113, 142.
probozire: mustrare, învinuire 109, 133, 134, 143.
prociti (a): a răsciti 124^{v}.
prost: simplu III^{v}.
prostatec: naiv 13, 13^{v}, 20.
puhace: cucuvea 11.
putred: corupt 48.
putrezit: stricat 90^{v}.
putrezitoriu: coruptibil 80^{v}, 84.
puvoi: puhoi 83^{v}.

R

răcodeală: treabă 36.
răcoșan: răzvrătit 131.
răcoșenire: răzvrătire 103.
răduce (a se): a imita, a se asemăna 108^{v}.
rămîitor: prisos 56^{v}; statornic 65; care se desparte 106^{v}.
rășchira (a): a spulbera 1^{v}, 33^{v}.
războlire: îmbolnăvire 91^{v}.
răzdumica (a): a sfărîma 56.
rocoșenie: răzvrătire 103.
rad: neam, gen 93^{v}.
rojdi (a): a se vătăma 61.
rost: gură 12^{v}, 16, 29^{v}, 54, 74, 120.
rula (a): a vorbi degeaba 16^{v}.

S

săcriiu: sicriu 9^{v}; ladă 15.
sărăcuț: smerit 46^{v}.
săvîrși (a se): a se sfîrși, a muri 37^{v}, 47, 111^{v}.
scară: tablă de materii 139, 142, 143^{v}.
scădea (a): a ceda, a da înapoi 73^{v}.
scăpa (a): a pierde 25; a lipsi 25^{v}.
scărîndăvi (a): a nesocoti 59^{v}; a se scîrbi, a se dezgusta VII, 16, 50, 100^{v}, 122^{v}.
scărîndăvire: nesocotire 122.
sclip: cupolă 35^{v}.
scump: zgîrcit 59, 75^{v}.

seir: fenomen 82.
sfîrşit: scop 103^{v}.
simcea: ghimpe, ţeapă 22, 64^{v}, 101.
simeţi (a se): a se făli, a se lăuda, a se mîndri 2^{v}, 11^{v}, 57, 62, 85.
sireap: sălbatec 15^{v}, 60^{v}, 131.
sîrg: *de* ~, repede 86.
somă: mulţime 23, 37, 46.
soţ: tovarăş 16, 81, 119.
spîrcui (a): a zdrobi 15^{v}.
stepenă: treaptă, stare 3^{v}, 12, 44, 69, 128.
stidi (a se): a se ruşina 109^{v}.
stihotvorţ: poet 89^{v}, 94, 96, 106, 112.
strînge (a): *a-şi* ~ *gura*, a-şi ţine gura 32^{v}.
stolit: arătos 112^{v}.
strat: culcuş 29^{v}.
slujire: utilitate, folosinţă 107^{v}.
suppleca (a): a supune 137^{v}.
svătuire: chibzuinţă 49.
sviti (a): a dezvălui, a arăta 1^{v}, 33^{v}, 34^{v}, 109.

Ş

şerui (a): a reda 22; a zugrăvi 119.
şeruire: zugrăvire, împodobire 10^{v}.
şeruitoriu: zugrav 133^{v}.
şuvăi (a): a încurca 83bis.

T

tăgădui (a): a refuza 43, 120^{v}.
tăvălic: ghiulea 36.
ticăit: netrebnic 15, 21.
ticălos: biet 42, 44.
tip, *tipos:* model, exemplu 83, 88.
tit: titlu, însuşire 30^{v}.
tîlcui (a se): a se asemăna 81^{v}.
tîngă: tulburare 24^{v}.
tocmală: fel, aşezare, condiţie 4, 29, 100^{v}, 131, 131^{v}.
tocmi (a): a rîndui, a aşeza, a potrivi V, VII^{v}, 91, 104, 108^{v}.

Ţ

ţine (a se): a petrece 1; a se considera 8^{v}; a urma 89.

U

urîre: ură 2^{v}, 14^{v}.
urmare: imitare 119^{v}.
următoriu: supus, adept II^{v}, 24^{v}.
usnă: copastie 128.

V

varvar: barbar II.
văera (a): a văicări, a plînge 52.
văznesi (a): a proslăvi 138.
vederat: neîndoios 71^{v}.
verş: vers 124^{v}, 130, 130^{v}, 135.
vipt: rod 81^{v}.
viţionire: slăbiciune, uscare 127.
vîrstă: curs, durată 69^{v}.
vîrtoapă: peşteră 16.
vîrtoşală: grosolănie, proastă calitate 102^{v}.
volnic: liber 82.
vrednicie: demnitate 102.

Z

zlobiv: rău, imoral 136.

INDICI

INDICE DE NUME

INDICE DE AUTORI ŞI OPERE

INDICE CULTURAL

bun, εὐσεβής, *pius:* cucernic 137; καλός, *bonus*, bun 137; δίκαιος, *optimus*, prea bun 117^v; „de tot bun", πανάγαθος, *summe bonus* 104.

bunătate, ἀρετή, *virtus:* virtute 34, 44^v, 100; *bonitas* 104.

bunele, τὰ καλά: calitățile bune ale omului 48^v.

bun socotitoriu, καλός λογαριαστής: bine chibzuit 20, 52^v.

bunurile, τὰ ἀγαθά: bunătățile 1^v; *bona* 104.

cale, δρόμος, ὁδός, στράτη: calea vieții 47.

carne, σάρξ: trup VII, 45^v, 97.

carte, βιβλίον, *liber:* parte a unei opere VII, 107; carte, operă VIII^v; ἐπιστολή, *epistula*, scrisoare 107; „cărțile vieții", οἱ βίβλοι τῆς ζωῆς, cărțile faptelor bune și rele ale oamenilor 97.

căuta (a), ἀποβλέπω, *specto:* a privi către ceva, a urmări, a viza 107^v.

căutare, ἐξέτασις, *examen:* judecată (de apoi) 135.

cea de-apoi, τὰ ὑστερινά: cele de pe urmă, sfîrșitul, rezultatul 6, 52^v.

cerință, ποιότης, *qualitas:* calitate 107^v.

cerca, (a), ἐξετάζω, ἐρευνῶ, ζητῶ, *appeto:* a căuta 100^v.

cereștile, τὰ οὐράνια: 43.

ceriu οὐρανός, *coelum:* I 107^v; „a ceriului trup și rătundzală", τὸ σῶμα καὶ ὁ κύκλος τοῦ οὐρανοῦ I; „a ceriului lată lățime", τὸ εὐρύχωρον πλάτος τοῦ οὐρανοῦ I^v; „ținta mijlocirii cîtinții ceriului", ἡ μέση στιγμὴ τῆς οὐρανίου ποσότητος I^v; „noul cer", ὁ νέος οὐρανός, cerul lumii viitoare, de după judecata de apoi 45^v; „ceriul dintîi", ὁ πρῶτος οὐρανός, cerul actual menit, după *Biblie*, să se transforme în cel nou 45; „calea cerurilor", ἡ ὁδός τοῦ οὐρανοῦ 44; „ceriurile", οἱ οὐρανοί, lumea, macrocosmul 80^v.

cetitoriu, ἀναγνώστης: IV^v.

chendru, κέντρον: centru I^v.

chip, λογῆς: mod, fel 33^v.

chip omenesc, σχῆμα ἀνθρώπινον: condiție umană 89, 89^v.

chiti (a), μελετῶ, *considero:* a medita 34, 107^v; λογιάζω, a gîndi, a reflecta 87.

chitială, θεωρία, *cogitatio:* contemplație 107^v; μελέτη, studiu, practică 22; λογισμός, gîndire, cuget 85; „întreagă chitială pune", λόγιασε καλά 87.

chitire, μελέτη: deprindere 33; στοχασμός, cuget 82v; „chitiri", θεωρίαι, *Meditațiile* lui Bernard de Clairvaux 79v.

chiverniseală, κυβέρνησις: comportare 11v; judecată 21; acțiune 27; conducere 44v; *temperantia*, măsură 108; πρόνοια, *gubernatio* 117.

chivernisi (a), κυβερνῶ: a gospodări 27; a conduce 44v; a se comporta 70v; εὐθύνω, *guberno* 104.

chivernisitoriu, κυβερνήτης: gospodar 20; „(Dumnezeu) bun chivernisitoriul", μὲ τὴν ἀγαθήν του πρόνοιαν 74; „a tot chivernisitoriu", τὰ πάντα συντηροῦντος II.

cinste politiciască, πολιτικὴ τιμή: onoruri sociale 7v.

cinsteș, τιμητικά, *honeste:* cinstit, onorabil 100v.

cîtință, ποσότης: cantitate Iv, 35v.

comédie, κομωδία, *comoedia:* 23v, 106.

crede (a), πιστεύω, *credo:* 50, 136v; ἔχω τὸ θάρρος, *fido* 139.

credincios, πιστός: IVv, 24v.

credința, πίστις, *pietas:* 111v.

culége (a), συνάζω, *recolligo:* a culege, a colecționa 101.

cumpăni (a se), ζυγιάζω: a-și împărți viața în răstimpuri egale 8v.

cunoaște (a), εἴδω, *cognosco:* a ști 56v, 101v; γινώσκω 62v, 75; γνωρίζω 14v, 15, 18; a recunoaște 20v, 39v; a-și da seama 32; a ști 13, 39v; καταλάβω 56v; ἠξεύρω 128v; κυττάζω, a scruta, a vedea, a afla 48; λογαριάζω, a socoti 42v; στοχάζομαι, a gîndi 71v; *agnosco* 100v, 103v, 105; *experior*, a dovedi 101; *nosco* 101v; *novi* 100v; *scio* 101.

cunoscător, γνωστικός: 24v, 98; conștient 30v, 77v; *gnarus* 101; *eruditus* 101v; *notus* 136v.

cunoștință, γνῶσις, *cognitio:* cunoaștere IVv, 39v, 82, 104v, 105; *notitia* 102; știință 3v.

cuntenire, ἐγκρατεῖα, *continentia:* înfrînare 119—119v.

cuprinde (a), καταλαμβάνω, *percipio:* a pricepe, a înțelege 107v; γνορίζω, *contineor* 104v.

cuprindere, περιοχή: cuprins Iv; „cele ce stăruesc spre a sufletului cuprindere", ἐκεῖνα ὅπου περιέχονται εἰς τὴν ψυχήν, *quae ad animum spectant* 102.

curat, ἄμωμος, *pius:* neprihănit 60v; δίκαιος, drept 61; εὐσεβής 107v; ὅσιος 109v, 123v; καθαρός 122; *pius*, 118v.

curățenie, εὐσεβεία, *pietas:* cucernicie 111, 118; καθαρισμός 120v

čurăți (a se), καθαρίζω, *expurgo:* 111.
curăție, καθαρότης: puritate 96^{v}; εὐσεβεία, *pietas* 111, 111^{v}, 121.

dascăl, διδάσκαλος: învățător 14.
demoni, διαβόλοι: 82^{v}.
deprindere, συνεχεία, *consuetudo:* obișnuință 115.
desputație (a face), διαλέγομαι: a controversa 32.
deșartă (luna), σελήνη ἄδεια: lună știrbită 81^{v}.
deșertare, ματαιότης, *vanitas:* zădărnicie 1^{v}, 12, 44^{v}, 106, 106^{v}, 111.
didascal, διδάσκαλος: 14^{r}.
didascalie, διδασκαλία: învățătură VIII^{v}; „cu ~", ὁ λόγος διδασκαλικώτατος, un cuvînt în mod savant tocmit VIII^{v}.
div: minunat, meșteșugit 20; „ale tale în divuri în chipuri de amăgèle", πολυπλόκους σου ἀπάστας 20.
divanul, τὸ κριτήριον: judecata, procesul f.t., 1,45; divanul judecății de apoi 97.
dobitoace, ζῷα: animale 7^{v}, 40, 89; animale iraționale, ἄλογα ζῷα 28^{v}, 33; animale insensibile, ἀναίσθητα ζῷα 32; „dobitoacele sămăluitoare", τὰ λογικά ζῷα, ființe raționale 28^{v}; „dobitoacele simțitoare", τὰ αἰσθητὰ ζῷα, ființe sensibile 28^{v}.
domni, αὐθένται; stăpîni 8, 53^{v}.
dreptul, ὁ δίκαιος: dreptcredinciosul 62, 73; cel drept 82; *pius* 116.
driaptă potrivire, ἰσοσταθμία: echilibru I.
duh, πνεῦμα, *spiritus*, πνοή: spirit, suflare 110; τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, duhul omului 25^{v}; τὸ πνεῦμα τοῦ ζῴου, duhul dobitocului 25; duhul Domnului, τὸ πνεῦμα 28^{v}; Sfîntul Duh, τὸ ἅγιον πνεῦμα 83^{v}; duh de la Dumnezeu, θεῖα πνόή 102; τὸ θεῖον πνεῦμα, duh dumnădzăesc 32; „duh sămăluitoriu", λογικὸν πνεῦμα, *spiritus rationalis*, spirit rațional 102, 110^{v}; suflu, viață 89^{v}, 55; χωρὶς πνοὴν ζωῆς fără duh de viață 40^{v}; ψυχή, suflet 73; „duh simțitoriu", ἡ νοητὴ ψυχή, *spiritus rationalis* rațiune 110^{v}.
duhnicesc, πνευματικός, *spiritualis:* spiritual 103^{v}.

ethica, ἠθικά, *Ethica: Etica* (opera lui Crellius) 125^{v}.

fără cale, μνησίκακος: ranchiunos 47.
fără de început, ἄναρχος, *absque principio:* 103^{v}.
fărălégea, ἡ ἀνομία: fărădelegea 12.

fără socotială, ἄφρονος, ἀσυλλόγιστος: nesocotit, irațional, nechibzuit 16^v, 71^v, 29; *miserum* 100^v; ἀσυλλόγιστα πράγματα, *nugas*, lucruri fără rost 107; ἄλογος, irațional 89^v; ἀνόητος fără minte 76; *improbus* 100^v.

ființă, οὐσία, *essentia:* esență; „ființa cea ascunsă", οὐσία ἀκατάληπτος, *essentia occulta* 104^v; „ființa cea din lontru", ὁ ἀπὸ μέσα ἕξις, *internus habitus*, starea lăuntrică 129^v; „ființă bună", καλὸν φυσικόν, natură bună VIII^v.

fire, φύσις, *natura*; „fire de om", φύσις τοῦ ἀνθρώπου 9,26; „fire omenească", ἀνθρωπινὸς φύσις 28^v; „fire dobitocească", ἄλογος φύσις, natură irațională 28^v; „firi dobitocești", φύσις τῶν ζῴων, natură a animalelor 39^v; „firea focului", φύσις τοῦ πύρος 39^v; „de obște omenească fire", τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, *naturae hominum communis* 103; „vîrtoșala firii", *constitutio naturae* 102^v.

filozof, φιλόσοφος: II, II^v, IX.

foc curățitoriu, καθαρτήριον πῦρ: purgatoriu 78.

frică, φόβος, *metus:* 103.

gheenna, γέεννα: gheenă, iad 2, 12, 32; focul gheenii, τὸ πῦρ τῆς γεέννης 22^v, 34^v; moștenitori ai gheenei, οἱ κληρονόμοι τῆς γεέννης 31^v.

giudecată, διάλεξις: judecată 45.

giudeț, κρίσις, διάλεξις, κρῖμα: judecată, f.t., 1, 84; judecata de apoi, ἡ μέλλουσα κρίσις 141^v.

gilceavă, διάλεξις: controversă, f.t.; φιλονεικία, ceartă IV^v.

gînd aședzat, ἀσάλευτος λογισμός: calcul nezdruncinat 87^v.

gîndi (a), λογιάζω: 48^v, 103^v; *cogito* 103^v, 123; *recogito* 101; *considero* 102; βάλλω εἰς τὸν νοῦν 47.

hilot, σκλάβος, *helota:* ilot, sclav 112^v.

hiriș, ἴδιος, *verus:* propriu, adevărat 33, 82^v, 101^v.

hronice, χρονικά: cronici 2^v.

iad, ᾅδης: iad 31, 32, 47; κόλασις, pedeapsă 9^v, 10.

Ierusalimul ceresc, ἡ οὐράνιος Ἱερουσαλήμ, *celestis Ierosolyma* 118, 128^v; Ierusalimul nou, ἡ νέα Ἱερουσαλήμ, *nova Ierosolyma* 118, 128^v.

inemă, καρδία: inimă 13^v, 17; ψυχή, suflet 35, 51, 52^v, 59^v, 72^v; νοῦς, *cor* 113.

ipocritis, ὑποκριτῆς, *hipocrita:* ipocrit, fățarnic 129^v.

tute 107^v, 108, 108^v, 109; „întriagă înțelepciune", σωστὴ φρονιμάδα, cumpătare, castitate 44^v.

înțelept, σόφος: înțelept f.t., IV^v, 1; *sapiens* 106^v; „înțeleptul adică sufletul" ὁ σόφος ἤγουν ἡ ψυχή IV^v; filozof II; „cei de pre din afară înțelepți", οἱ θήραθεν σόφοι, înțelepții păgîni VIII^v; „înțeleptul trupăsc", τὸ σωματικὸν φρόνιμον 83^v; ἐναρετός, *homines virtute praediti*, virtuos 110.

înțelepți (a se), γίγνομαι φρόνιμος: a deveni înțelept 74^v.

înțelepție, φρόνησις, *prudentia:* prudență, înțelepciune practică 108^v.

învăța (a), διδάσκω: 18; συνεθίζω, a se deprinde 88; παιδεύω, a educa 89; μελετεύω, a cugeta 91.

învățătoriu, διδάσκαλος: „Bunul Învățătoriu" (Isus Hristos), ὁ ἀγαθὸς διδάσκαλος 13, 15^v; „trupului învățătoare", διδάσκουσι τὸ κορμί 91.

învățătură, διδασκαλία 13^v, 89; μάθησις știință 88^v, 89^v; νουθεσία 89; νουθέτησις, *admonitio*, povață 133^v; παραγγελία, *monitum*, recomandare, îndemn 139; σπουδή, sîrguință IX; „n-au avut învățătură", ἀφροσύνη, nebunie 83^v.

lége, νόμος: lege, datină, obicei 13^v, 39; „în umbra légii", εἰς τὴν σκίαν τοῦ νόμου, sub imperiul legii ebraice 50^v, 51^v, 89, 91; „légea minții", ὁ νόμος τοῦ νοός 84^v.

limbi, ἐθνικοί, *ethnici:* păgîni 105.

lucruri (dintr-ascuns), τὰ ἀπόκρυφα τῆς καρδίας: ascunzișuri ale inimii 73.

luman, κοσμικός: lumean, om vieţuind după legea lumii 15, 60^v.

lumea, ὁ κόσμος, *mundus:* cosmosul și, în primul rînd, pămîntul cu avuțiile, plăcerile și vicisitudinile lui f.t., 45, 107^v, *passim*; „ceriurile, pămîntul, marea, beznele și alalte carile în lume să cuprind, cu un cuvînt lume să chiamă" 80; trupul și patimile lui V, *passim*.

lumea mare, ὁ μέγας κόσμος: macrocosmul 33; „lumea care ceriurile cuprind" 80^v, 81.

lumea mică, ὁ μικρός κόσμος: microcosmul, omul 33, 33^v, 34; „trupul carele viiața cuprind" 80^v.

lumină, φῶς: 33, 42^v, 51; „lumina cea adevărată", τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, Dumnezeu, adevărul 6^v, 15, 51; „părintele luminilor", πατὴρ τῶν φωτῶν, tatăl bunurilor spirituale 6^v; „lumina cea stricătoare", τὸ φῶς φθοροποιόν, lumea 6^v; „a

treia (lumină) în lontrul capului", τρίτος (φωστήρ) μέσα εἰς τὴν κεφαλήν, rațiunea 5^v, 6,; „lumina, adecă légea, credința", φῶς, ἤγουν νόμον, πίστιν 33^v; „fiii luminii", ai adevărului, creștinii 71^v; „lumini", φωστῆρα, aștri 55^v.

macrocozmos, μακροκόσμος: lumea 35^v.
magnisului (piatra), ὁ μαγνήτης, *acus magneticus:* magnet, acul busolei 111^v.
mai denainte cunoaștere, πρόνοια, *providentia:* providența 104.
materie, ὕλη, *materia:* 117^v.
mărturisi (a), μαρτυρέω: 39.
melanholic, μελαγχολικός: 5^v.
microcozmos, ὁ μικροκόσμος: microcosm, omul 35^v.
milostivire, εὐσπλαγχνία, *misericordia:* 103.
minte, νοῦς: VIII^v, 22, 43; „minte dobitocească", ἄλογος νοῦς, minte animalică, irațională 89^v; γνῶσις 89^v, 101^v, 107^v; „minte îngeriască", ἀγγελικὴ γνῶσις 89^v; λογαριασμός 107; *mens* 101^v, 107; *cogitatio* 107^v; „întriagă minte", σωστὰ μυαλά *ratio*, 100^v; *ingenium* 103; „cu mintea", *sensibus* 107^v.
mîndrie, ὑπερηφανία, *superbia:* 103.
mînie, θυμός, *ira:* 103.
mod, τρόπος: mod 49^v.

nărocire, ῥίζοικον: noroc, succes 2.
nebunie, ἀφροσύνη: VI.
neclătitor, ἀκίνητος: imuabil I.
necunoscător, βάρβαρος, ἀδιάκριτος: ignorant, fără discernămînt 6^v; ἄγνωστος, necunoscător, nepriceput 35; ἀμαθής, *imperitus*, neînvățat 125, 138.
necunoștință, ἀγνοσία: ignoranță 16, 18^v, 24; ἄγνοια, *ignorantia* 101.
necurat, ἀκάθαρτος, ἀσεβής: necredincios 60^v, 76^v, 92^v; *impius* 103^v, 113^v; *improbus* 117; spurcat 79^v, 142.
necurățéște: pîngărit, în mod păcătos; „să nu faci multe necurățéște", μὴ ἀσεβήσῃς πολύ 87; σφαλερῶς, *impie* 104.
necurăție, ἀσέβεια, *impietas:* necredință 105^v.
necuvinire, ἀπρέπεια, *inconveniens:* necuviință 103.
nădéjde, ἐλπίς, *spes:* speranță 111^v.
negîndire, ἀσυλλογισία, *incogitantia:* 101.
neînvățat, ἀπαίδευτος: fără educație, nedisciplinat 89^v.
nemoarte, ἀθανασία: nemurire 73^v.

nemuritoriu, ἀθάνατος: nemuritor 43.
nemutător, ἀσάλευτον: (stea) fixă I.
nepricépere, ἀγνωσία: ignoranţă 13.
nepriceput, ἀσιλλόγιστος: nesocotit, zmintit 1ᵛ.
nesaţiu, ἀχορτασία: VIᵛ.
nesămăluire, ἀνοησία, *inconsiderantia:* prostie, nechibzuinţă 101.
nesămăluit, ἀσυγκρίτος: incomparabil 93; „nesămăluită", ἄκρα, *insignis*, culme, suprem 119.
nesămăluitoriu, ἀσιλλόγιστος: iraţional 40; αἰσθητόν, sensibil (animal) 74ᵛ.
nesimţitoriu, ἀναίσθητος: insensibil 40.
nesocotială, ἀπροσεξία: neatenţie 144.
nesocotinţă, ἀσυλλογισία: 9ᵛ; ἀγνωσία, *ignorantia*, ignoranţă 101ᵛ.
nesocotit, ἀσυλλόγιστος, *inconsideratus:* 112ᵛ; πονηρός, *improbus*, rău, viclean 130; „nesocotite fapte adecă greşéle", τὰ ἐλαττώματα, *culpae:* 133ᵛ.
nestătătoare, ἄστατος, ἀκατάστατος, nestatornică: 45, 45; *instabilis* 107; ῥευτός, trecătoare 45; φθάρτη, pieritoare 80ᵛ.
neştiinţă, ἀμαθεία *inscitia:* neînvăţătură 24, 101.
netrecător, ἀΐδιος: (cerul) fără sfîrşit, veşnic 43.
nevrednicie, ἀναξιότης, *indignitas:* 102.

obicéinice, τὰ ἠθικά, *Moralia: Scrieri morale* (ale lui Plutarh) 125ᵛ.
obicei, ἦθος, *mos:* 103.
oceanie, ἀπογνώσις: deznădejde 25, 72ᵛ, 141; *nedesperemus* 115.
odihnire, καταστάσις: repaos I.
oprire, ἐμπόδιον: piedică, stavilă IVᵛ.
osie, v. axon.

păcat, ἁμαρτία, peccatum: 112.
pămînt, γῆ: „pămîntul nou", ἡ γῆ καινή 45ᵛ, 81; „pămîntul dintîi", ἡ πρώτη γῆ 45ᵛ.
pămînteşti (céle), τὰ ἐπίγεια: 43ᵛ.
părăsi (a se), ἐγκρατεύομαι, *abstineo:* a se înfrîna, a se abţine 105ᵛ.
pedeapsă, παίδευσις: pedeapsă, chin 78; încercare 91; educaţie 88ᵛ; νουθεσία, educaţie, povăţuire 89ᵛ.
pedepsi (a), παιδεύω: a chinui 78; a educa 88ᵛ; a trudi trupul 96.

plazma, πλάσμα: creaţia 32v; creatură 49v.
plăzmuirea, πλάσμα: creaţie 1; *plasma*, creatură 102v.
plinire, πλήρωμα: conţinut, cuprins Vv, 27v, particularităţile lumii 45v; plinătatea, întregimea minţii 33.
pocaanie, μετάνοια: pocăinţă 37, 78v, 79, 88.
poftă, ἐπιθυμία, *appetitus:* poftă 42v, 103; *voluptas* 106.
pofti (a): ἐπιθυμέω: a avea pofte trupeşti 42v.
polus, ὁ πόλος, *polus:* polul 80v, 111v; ~ *antarcticus*", ἀνταρκτικός I; ~ *arcticus*, ἀρκτικός I.
pomul vieţii, τὸ ξύλον τῆς ζωῆς: VII.
porunci, ἐντολαί: 43v.
postanovanie, ὑπόστασις, *substantia:* substanţă 108.
potrivi (a), παρομοιάζω: a asemăna, a compara 31.
pravilă, δόγμα: lege a credinţei, dogmă 39; νόμος, *lex*, lege 108; θεωρία, privire, observaţie (apreciere „din ochi") 33v.
pricepător, συνετός: prudent 71v; priceput 88; *peritus* 101.
pricépe (a), γνωρίζω: 40v; καταλαμβάνω 39; a înţelege pe Dumnezeu 39v; a şti 85v; *percipeo* 105v.
pricépere, γνῶσις: ştiinţă 51; νοῦς, *ratio*, minte 108.
pricină, αἰτία, *causa:* cauză 74, 100v; ἀφορμή, *occasio*, început, pretext 117v; pricinire 74.
privală, θεωρία: contemplaţie 33, 82, 95.
pune socotială (a), λογαριάζω, *existimo:* a socoti, a aprecia 101.
purgatorium, πουργατόριον: purgatoriu 31; καθαρτήριον I πῦρ 78.
putére, δύναμις, *vis:* putere 107v.
puţin socotitoriu, ἀσυλλόγιστος: nepriceput 5.

rai, παράδεισος: 9v, 11v, 12, 13, 31.
rău, ἁμαρτωλός, *malus:* păcătos 104.
răscumpărare, ἀντάλαγμα: redempţiune, răscumpărare a sufletului 42v.
rătundzală, κύκλος: lumea, globul pămîntesc 3, 9, 21, 75; bolta cerească I.
răul, τὸ κακόν: răul, 43, 88.
răutate, κακία, *malum:* viciu 77, 101; *peccatum* 101; *malitia* 104; ἐλάττομα, *vitium*, defect, viciu 101v, 123v 126v.
ritorică, ῥητορική: retorică VIII.
robie, σκλαβία: omenească 92v; diavolească 93.
ruşine, *pudor:* 103.

satana, ὁ Διάβολος: 32.
sămăluitoriu, διακριτικός, scrutător: VIII; λογικός, *rationalis*, raţional 102; λογαριάστης, calculator, socotitor 86v.

adecă sufletul", ὁ σοφὸς ἤγουν ἡ ψυχή V; „sufletul — duh dumnădzăesc", ἡ ψυχή πνοή θεῖα 43; „sufletul ceriului este asemuit", ἡ ψυχή τὸν οὐρανὸν παρομοιάζει, 80; spirit 25; viață 61^{v}; λογαριασμός, rațiune V, 96; „cuvîntul sufletului", ὁ λογαριασμὸς τῆς ψυχῆς, *dictamen animi* 113.

sufletéște, ψυχικά: VII^{v}.

sufletesc, πνευματικός, *spiritualis:* 131^{v}; ψυχικός VIII^{v}.

supt pămînt fugire, καταφύγη, *subterfugium:* subterfugiu, „aciuare" 114.

suptstare, ὑπόστασις, *habitus:* substanță 108; „substare", οὐσία, *substantia*, 103^{v}; περιστάσις, 35^{v}; „suptstările", αἱ κάτω περιστάσεις, circumstanțele inferioare 35^{v}.

ștíință, γνῶσις: 49; αἴσθησις, simțire 88^{v}; μάθησις, *scientia*, învățătură 101; δοκιμή, *experientia*, experiență 106; συνείδησις, *conscientia*, conștiință 137^{v}.

știința ascunsului inimii, ἡ συνείδησις, *conscientia:* 101; „buna ~" 109, 109^{v}, 137^{v}; „reaoa ~" 113^{v}; „din lontrul inimii" 113^{v}.

știința inimii, συνείδησις, conștiința 83.

știință practicească, πρακτική γνῶσις, *notitia practica:* cunoașterea practică 104^{v}.

știință privitoare, θεωρητική γνῶσις, *notitia speculativa:* cunoaștere teoretică 104^{v}.

testament, διαθήκη (fig.): legătură 98^{v}.

tîmpire (a minții), [ἡ ἀτροχισία] τοῦ νοός: 13.

tocmi (a), οἰκονόμω, *moderor:* a ordona 104.

trup, σῶμα: corpul omenesc, f.t. *passim*; κορμί 42^{v}, 43, 49, 50, 60; σάρξ 33^{v}, 50, 71; *caro* 107; *corpus* 110^{v}; „trup duhovnicesc", πνευματικὸν σῶμα, *corpus spirituale* 110^{v}; „a ceriului trup", σῶμα τοῦ οὐρανοῦ I.

trupesc, σωματικός: IV^{v}, VI.

țénchiu, ὅρος: soroc, sfîrșitul vieții 85^{v}, 86; κέντρον, loc, punct de pornire 94; puncte ale vieții omului (nașterea și moartea) 80^{v}; τέλος,capăt, sfîrșit; țel, scop 99^{v}; σημάδι, *meta*, țintă, țel 128^{v}, 129^{v}.

țircumstanție, περίστασις: circumstanță, împrejurare 17^{v}, 65^{v}, 83.

veac, αἰών: lumea temporală 22^{v}, 24, 31^{v}, 70, 77^{v}, 79; ὁ ἀτελεύτητος αἰών, viața viitoare, „veacul cel fără de sfîrșit" 31^{v}; „viiața cea viitoare, μέλουσα ζωή, veacul viitor 70^{v},

vécinic, αἰώνιος, *sempiternus:* 43, 103^{v}.
veselie, χαρά, *laetitia:* 103.
vîrtute, ἀρετή, *virtus:* 122.
voie, ὄρεξις: poftă 60^{v}; αυτεξούσιος, în voia sa, liber 69; „cu slobodă voie“, αὐτοθέλητος, *libera voluntate* 104.
vrednicie, ἀξιότης, *dignitas:* demnitate 102.
vremennic, πρόσκαιρος: temporar, vremelnic 45^{v}, 96 98, 100.
vreme, καιρός: perioadă a vieţii 8^{v}, 54, 140; durată a vieţii 86^{v}.

zavistie, φθόνος, *contumacia:* 103.
zidire, κτίσμα: făptură 32^{v}; πλάσμα, *creatura* 104.

BIBLIOGRAFIE

1. TEXTUL

a. EDIŢIA PRINCEPS

Divanul sau gîlceava Înţeleptului cu Lumea sau giudeţul Sufletului cu Trupul. Prin de trudă şi de osteninţă iubirea a lui Ioan Dimitrie Constantin Voevod... S-au tipărit în oraşul scaunului domniii în Iaşi. Leat de la Adam 7206, iară de la mîntuinţa lumii 1698, meseţa avgust 30. / Κριτήριον ἢ Διάλεξις τοῦ Σόφου μὲ τὸν Κόσμον ἢ Κρίσις τῆς Ψυχῆς μὲ τὸ Σῶμα. Διὰ μόχθου καὶ φιλοπονίας Ἰωάννου Δημητρίου Κωνσταντίνου Βοεβόδα... Ετυπώθη ἐν τῇ περιφήμῳ πόλει Ἰασίου τοῦ καὶ αὐθεντικοῦ θρόνου. Ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου ςσς', ἀπὸ Χρίστου γενέας 1698, μὴν. Ἄυγουστος Λ'. [10] + 138 [— 144]f.[1].

b. REEDITĂRI

— *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 82—170 [B.P. Hasdeu].

— *Operele principelui Demetriu Cantemir tipărite de Societatea Academică Română*, t. V, Buc., 1878, p. 33—242 + XII p. [G. Sion][2].

c. COPII MANUSCRISE

Textul român

— Biblioteca Academiei R.S. România: ms. rom. *758* (1831), *1.267* (1774), *1.329* (1753), *1.417* (1770), *1.524* (înc. sec. XIX), *1.698* (1835), *2.507* (1797), *5.566* (sec. XIX), *6.005* (1795).

— Biblioteca Centrală de Stat a R.S. România: *ms. rom. achiziţie 1965*, înc. sec. XIX.

[1] Reamintim că din ediţia 1698 f. 1—24 au avut două tiraje. V. *supra*, p. LXXIX-LXXX.

[2] P. 38—78 ale ed. Sion au colon-titlul greşit: *Evenimentele Cantacuzinilor şi Brîncovenilor*.

— Biblioteca raională Sibiu: Fondul Astra, ms. *XXXII/2* (1703).

Textul grec

— Biblioteca Societății Istorice și Etnografice din Atena: ms. gr. *109* (sec. XIX).

d. PRELUCRĂRI ȘI REZUMATE

Întrebarea înțăleptului cu lume: Ms. (fost al prof. N. Drăganu din Cluj, 1754).

— Biblioteca Academiei R.S. România: ms. rom. *1.555* (1849); *2.379* (1773); *3.170* 1789).

2. LUCRĂRI DESPRE „DIVANUL"

a) DESCRIEREA BIBLIOGRAFICĂ

Bariț, G. — *Dimitrie Cantemir, principele Moldovei*, în *Transilvania*, 3 (1870), p. 118.

Bianu, Ioan și Nerva Hodoș — *Bibliografia românească veche*, t. I, București, 1903, p. 355—365, nr. 110.

Horány, Alexius — *Memoria hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, pars II, Viennae, 1776, p. 285.

Legrand, E. — *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par les Grecs au dix-septième siècle*, t. III, Paris, 1895, p. 59—60, nr. 682.

Papadopoulos-Vretos, A. — Νεοελληνικὴ φιλολογία, τομ. Α', Αθήναις, 1854, p. 46, nr. 130.

Popp, V. — *Disertație despre tipografiile românești*, Sibiu, 1838, p. 79.

* * * — *Vie de Demetrius Cantemir, Prince de Moldavie*, în *Histoire de l'Empire Othoman*, trad. de la Joncquières, t. II, Paris, 1743, p. 324.

b) IZVOARELE „DIVANULUI"

Densusianu, O. — *Istoria literaturii române*, Buc., 1898, p. 509—518.

Russo, D. — *Manuscrisele grecești din Biblioteca Academiei Române*, București, 1901, p. 10.

Vaida, P. — *Umanistul Andrei Wissowatius tradus de Dimitrie Cantemir*, în *Gazeta literară*, 11 (1964), nr. 37 (septembrie 10).

c) STILUL ȘI LIMBA

Cioculescu, Șerban — *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, *Tribuna*, 2 (1958), nr. 35 (august 30), p. 1, 7.

Cipariu, T. — *Chrestomatia sau Analecte literarie*, Blasiu, 1858, p. XXXIV (descriere) și 245 (extrase).

Cipariu, T. — *Principia de limbă și de scriptură*, Blasiu, 1866, p. 108, Z.

Densușianu, Aron — *Istoria limbei și a literaturei române*, ed. a 2-a, Iași, 1894, p. 181.

Gaster, M. — *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig—București, 1891, p. XLVIII—L și 322—327.

Giosu, Șt. — *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza"*, s. III, (Șt. sociale), 4 (1958), p. 109—152.

Petrovici, acad. E. — *Limba lui Dimitrie Cantemir*, în *De la Varlaam la Sadoveanu*, [Buc., 1958], p. 120—138.

Protopopescu, Dragoș — *Stilul lui Dimitrie Cantemir*, în *Analele Academiei Române*, s. II, Mem. lit., 37 (1914—1915), p. 124—170.

Rosetti, acad. Al. și Cazacu, B. — *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 300—318.

Șeineanu, L. — *Istoria filologiei române*, ed. a 2-a, Buc., 1895, p. 44.

Sion, G. — *Glosariu* [la *Divanul*] *de cuvintele vechi cari nu mai sunt în uz și de acele ce au interes filologic* în *Operele principelui Demetriu Cantemir tipărite de Societatea Academică Română*, t. V, București, 1878, anexă, 24 p.

Vaida, Petru — *Calculul lingvistic ca procedeu de creare a terminologiei filozofice la Dimitrie Cantemir*, în *Limba română*, 15 (1966), p. 3—12.

d) VALOAREA LITERARĂ ȘI CULTURALĂ

Călinescu, G. — *Istoria literaturii române, de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 41—42; cf. și *Compendiul* aceleiași opere, [București, f.a.], p. 20 și ed. 1968, p. 28-29.

Cândea, V. — *Dialogul Orient-Occident, tradiție-inovație în „Divanul" lui Dimitrie Cantemir. Le dialogue Orient-*

Occident, tradition-innovation dans „Le Divan" de Dèmètre Cantemir, în *Buletinul Comisiei naționale a R.P. Române pentru UNESCO*, 6 (1964), nr. 1—2 (ian.-iunie), p. 41—61.

Gaster, M. — *Literatura populară română*, București, 1883, p. 167.

Iorga, N. — *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. I, București, 1901, p. 274—275.

Iorga, N. — *Istoria literaturii românești*, vol. II, București, 1926, p. 311—313.

Minea, I. — *Despre Dimitrie Cantemir*, Iași, 1926, p. 26—27.

Panaitescu, P.P. — *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, [Buc.], 1958, p. 47—54, 259, 261.

Panaitescu, P.P. — *Dimitrie Cantemir*, în *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1964, p. 607—639 (*Divanul:* p. 612—615).

Pascu, G. — *Viața și operele lui Dimitrie Cantemir*, București, 1924, p. 20—21, 32—33.

Perpessicius — *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română* în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, [Buc., 1957], p. 286—304 (*Divanul*, p. 290—291).

Perpessicius — *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor*, 1957—1960, București, 1961, p. 276 (rec. la P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, București, 1957).

Piru, Al. — *Literatura română veche*, [Buc.,], 1961, p. 373—377; ed. a 2-a, București, 1963, p. 373—377.

Pușcariu, Sextil — *Istoria literaturii române*, Epoca veche, Sibiiu, 1930, p. 168—170.

Sbierea, Ioan G. — *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897, p. 266.

Sion, G. — *Prefață* [la *Divanul*], în *Operele principelui Demetriu Cantemir, tipărite de Societatea Academică Română*, t. V, București, 1878, p. VI—XIII.

Xenopol, A.D. — *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, vol. VIII, București, 1929, p. 210—212.

e) IDEILE FILOZOFICE, ETICE ȘI ECONOMICE

Bădărău, Dan — *Filozofia lui Dimitrie Cantemir*, București, 1964, p. 111—125, 195, 284—291.

Bădărău, Dan — *Ideile filozofice ale lui Dimitrie Cantemir*, în *Istoria gîndirii sociale și filozofice în România*, București, 1964, p. 75—81 (*Divanul:* p. 80).

Bagdasar, N. — *Dimitrie Cantemir*, în *Istoria filozofiei moderne*, vol. V, București, p. 3—19 (despre *Divanul*, p. 5—9).

Bagdasar, N. — *Istoria filozofiei românești*, ed. a 2-a, București, 1941, p. 5—9.

Grigoraș, Em. — *Dimitrie Cantemir, om de știință și literat*, în *Convorbiri literare*, 58 (1926), p. 801.

Grigoraș, Em. — *Cantemir filozof*, în *Convorbiri literare*, 60 (1927), p. 269—270.

Hasdeu, B.P. — *O scriere de filozofiă morală în limba română*, în *Arhiva istorică a României*, 2 (1865), p. 81—82.

Ștefănescu, Marin — *Filozofia românească*, București, 1922 p. 107—109.

Vaida. P. — *Dimitrie Cantemir* și *Andrei Wissowatius. Contribuții la problema izvoarelor umanismului lui Cantemir*, în *Revista de filozofie*, 12 (1965), p. 37—48.

Vaida, P. — *Cantemir și antichitatea* în *Revista de filozofie*, 12 (1965), p. 1067—1079.

Zane, G. — *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 90—92.

f) CIRCULAȚIA „DIVANULUI"

Beza, M. — *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1937, p. 190—191, 203.

Bianu, I. și Nicolăiasa, G. — *Biblioteca Academiei Române. Catalogul manuscriptelor românești*, vol. III, Craiova, 1931, p. 29—30.

Bordeianu, M. — *Autografe eminesciene pe cărți din Biblioteca Centrală Universitară din Iași*, în *Călăuza bibliotecarului*, 17 (1964), nr. 6, p. 336.

Cantemir, D. — [*Scrisoare către un cărturar german*] în *Neuer Bücher-Saal der gelehrten Welt*, Leipzig, 4 (1714), p. 377—378, republicată de O. Densusianu, în *Revista critică-literară*, 2 (1894), p. 65—68.

Densusianu, Ovid — *Notițe asupra lui Dimitrie Cantemir*, în *Revista critică-literară*, 2 (1894), p. 62—68.

Drăganu, N. — *Pagini de literatură veche*, în *Dacoromania*, 3 (1921—1922), p. 238—240, 248.

Lampros, Spyr. — Κατάλογος τῶν κωδίκων τῶν ἐν Ἀθήναις βιβλιοθηκῶν πλὴν τῆς Ἐθνικῆς. B' Κωδίκεις τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, în Νέος ἑλληνομνήμον, 7 (1910), p. 336—337, nr. 109.
Paşca, St. — *Des copies du Divan de Démètre Cantemir en Transylvanie*, în *Académie Roumaine. Langue et littérature. Bulletin de la Société littéraire*, 2 (1943), p. 116—124.
Ştrempel, G. — *Copişti de manuscrise româneşti pînă la 1800*, Bucureşti, 1959, p. 4—5, 188, 190.
Ştrempel, G., Moisil, Fl. şi Stoianovici, L. — *Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. IV, Bucureşti, 1967, p. 410, 567.
Zane, G. — *Cîteva ştiri despre M. Eminescu*, în *Revista Fundaţiilor*, 6 (1939), p. 317—326.

CUPRINS

TABLA ILUSTRAŢIILOR

CORRIGENDA

O întîrziere a noastră în transmiterea ultimei revizuiri a textului explică erorile îndreptate mai jos.

A se citi: cifra aldină (= pagină), cifra dreaptă (= rîndul), s-j (= de sus-de jos): forma corectă.

V. Cândea

XXIV 16 j: κριτήριον; **XXV** 12 s: Boethius; **XXV** 2 j: vol.; **XXXV** 12 s: stratagematibus; **XLI** 6 s: Svîntă; **XLII** 3 s: ἀθῷος; **XLII** 17 s: κληρονομήσω; **XLII** 18 s: τὰ πάντα; **XLII** 20 s: 45r; **XLII** 24 s: καύχημα; **XLIII** 10 s: Is.Sir.; **XLIII** 18 j: 9,8; **XLIV** 7 s: Δημητρίου; **XLIV** 18 s: prorsus; **XLIV** 4 j: περίοδον τῆς ζωῆς; **XLV** 7 s: αἰτίαις; **XLV** 8 s: ἀνδρειώνουν; **XLV** 11 s: ἀκολουθῇ; **XLV** 24 s: f. 101r ; **XLV** 10 şi 12 j: ἦ; **XLV** 6 j: f. 101r ; **XLVI** 19 s: ἐλέγχονται; **XLVI** 20 s: μὲ; **XLVI** 22 s: ἀπὸ τὰ; **XLVI** 25 s: zăbăvirile; **XLIX** 7 s: ψυχικὸς; **LXIX** 11 j: II 22; **LXIX** 10 j: II 23; **LXXI** 21 s: să să înstrăinédză; **LXXI** 22 s: *deleatur*; **LXXI** 23 s: aduşi; **LXXI** 9 j: învis; **LXXI** 7 j: dineaorea; **LXXI** 6 j: prelesne; **LXXII** 3 s: a se încurca; **LXXII** 11 j: nezloslavnic (= „nu eterodox"); **LXXIII** 10 s: λογαριασμός; **LXXV** 18 s: reperitur; **LXXX** 9 s: fѣcută; **LXXX** 17 j: cѣt; **LXXX** 4 j: sînt prin sint; **XC** 11—12 j: Referinţa greaca, cf. p. 566, r. 1—3 de sus; **CIV** 15 j: ачаста; **CIV** 8 j: f 47v; **CVII** 1 s: ce-m, bine-m; cine-m; **CIX** 8 j: ἐτοῦταις; **CIX** 8 j: ἡλικίαις; **3** 4 s: sau; **3** 15 s: alcătuit; **3** 4 j: de; **7** 1 s: şi; **7** 2 s: dulcelui; **7** 5 s: măriii; **7** 6 j: carea; **9** 10 s: petrécerea; **9** 16 j: acéştea; **9** 1 j: întîiu; **11** 11 s: grăiaşte; **11** 16 s: biruiaşte; **11** 21 s: căci; **11** 3 j: aceastea; **11** 1 j: bine faceri; **13** 9 s: oarece; **13** 19 s: binevoeşti; **13** 10—11 j: destoinîce şi vrédnice lucruri; **17** 4 s: să; **17** 4 s: meşcioare; **17** 14 j: meşcioare; **21** 18 s: căriia; **23** 21 s: acéstea; **27** 8 j: ci-au; **29** 10 s: zavistiii; **29** 18 s: şi a noaăi; **31** 4 s: Cacavela; **33** 1 s: Voevoda; **35** 9 j: aceasta; **43** 14 s: nime; **43** 6—5 j: osăbască; **47** 2 s: prăvindu-le; **47** 9 s: întunérecul; **47** 11 s: întunérec; **47** 12 s: întunérec; **47** 17 j: slăvăsc; **51** 12 s: prelesne; **53** 19 s: pue; **53** 8 j: Svînta; **55** 9 j: rădicat; **57** 14 s: spămîntîndu-să; **59** 1 j: îmi; **63** 17 s: acel; **63** 20 s: svînt; **63** 9 j: viaţă-m; **65** 9 j: voiu; **67** 5 s: dascalul; **67** 7 s: voe; **69** 6 s: voe; **69** 10 j: pre; **71** 16 s: nesufferite; **71** 18 s: vésăl; **75** 13 j: cela; **75** 9 j: svîntă; **81** 8 s: dîmsul; **85** 9—10 s: preagroasă; **85** 10 s: preaînnaltă; **87** 5 s: cumpănirii cei deasupra; **89** 7 s: măcară; **89** 15 s: nici; **91** 8 s: întunérecul; **91** 8 s: necunoştinţii; **91** 16 s: îmi; **91** 5 j: Dară; **91** 4 j: nu-m; **91** 2 j: a le; **93** 12 j: să-mi; **99** 2 s: cu boul mieu pămîntul mieu ari; **103** 4 s: voi; **103** 5 şi 8 s: Svînta; **103** 14 s: cît; **103** 15 s: léneşi; **103** 22 s: lăudatul; **105** 6 s: ciinii; **105** 8 s: acélea; **107** 13 j: să-mi; **109** 2 s: Svîntă; **109** 18 j: binele; **109** 13 j: şi a gheennii; **109** 4 j: macară; **111** 1 s: să-mi; **111** 5 s: macară; **111** 19 s: poftéşte; **113** 16 s: lumina; **113** 17 s: acéstea; **113** 19 s: greşala; **115** 5 s: nu-ş; **115** 7 s: svînt; **115** 3 j: îmi; **117** 6 s: îmi; **119** 12 s: pre vun; **121** 21 s: îmi; **123** 8 j: acéiaşi; **127** 6 s: pricépe; **127** 9 j: ştiiam; **127** 9 j: besérecă; **127** 6 j: îmi; **127** 3 j: îmi; **127** 1 j:

se citeşte ca ultimul rînd de la p. 126; **129** 4 j: macară; **131** 8 s: aceasta; **131** **13** s: învăţătura; **131** 2 j: 60 de ani trăit; **133** 8 s: 270 dzile; **133** 16 s: întriagă; **137** 1 s: pe; **137** 3 s: trebue; **137** 1 j: biruiaşte; **147** 7 j: tălhari; **141** 5 j: cinste — şi; **141** 3 j: Svîntului; **149** 16 j: îmi; **149** 7 j: iarăşi; **151** 3 s: Pilde; **151** 8 j: bine-i; **153** 9 j: gl. 8; **155** 15 j: vro; **155** 5 j: preamarele; **157** 15 j: iarăşi; **157** 6 j: svîntul; **157** 3 j: părtaşe; **159** 11 j: Vinind; **159** 6 j: ni-ar; **161** 1 s: aceasta; **161** 15 s: binefăcătoriul; **161** 10 s: gl. 24; **161** 19 s: psal. 40; **163** 19 s: îţ; **163** 11 j: îmbla; **165** 6 s: audziiam; **165** 14 s: Avuţiia a multor; **165** 3 j: svîntul; **169** 7 s: poimîne; **169** 20 s: Lazar; **169** 2 j: Dumnădzăul; **171** 6 s: eşirea; **173** 1 s: svîntul; **173** 15 s: Sofonnie; **177** 12 j: că; **177** 1 j: tălharilor; **179** 2 s: tălharilor; **179** 13 j: l-au pus; **181** 11 s: nemică; **183** 14 j: tălhariul; **185** 15 s: gl. 9; **185** 17 s: dascalului; **187** 13 s: acéle; **191** 18 s: 62[r] ; **193** 4 s: îţ; **197** 10 s: l-au; **197** 16 s: meseţa; **197** 4 j: şi-ntru; **199** 1 s: lucrurile; **199** 21 s: acéştea; **205** 3s: tălharii; **205** 10 s: ea; **209** 14 s: Svîntul; **211** 18 s: pre; **211** 4 j: Crisos; **213** 13 s: al; **215** 14 j: bună vestire; **219** 14 j: oceaniii; **220** 7 j: 40,4; **221** 10 j: minciunoasă; **221** 7 j: gl.; **223** 7 s: apropiiare; **229** 5 j: Acéstea; **233** 3 j: Înţelepciune; **235** 10 j: îm; **235** 4 j: ce-ţ; **237** 6 s: După *acesta*, se va adăuga subtitlul: *În lume într-aceasta puţintea osteninţă suferind, multă odihnă vei agonisi*; **239** 14 j: ce în toată; **241** 5 j: vădzuiu; **245** 11 j: nedeşchidzîndu-şi; **245** 8 j: carii; **247** 16 j: zidirea; **247** 6 j: aceasta; **247** 4 j: aceasta; **249** 16 s: cercat; **253** 9 s: sh. 17; **253** 16 j: vécinicile; **255** 5 s: macară; **255** 11 s: răpi; **255** 12 s: martur; **255** 5 j: capăt pînă într-alt capăt al vieţii; **257** 7 s: îmi; **257** 20 j: răssuflarea; **257** 8 j: îmi; **259** 3 s: 100; **259** 16 j: peliţa; **259** 9 j: ailor tot; **261** 5 s: prăpăştii; **261** 6 j: Aşijdirea; **261** 4 j: doa; **265** 6 s: vieţii; **267** 8 j: Mihea; **271** 1 s: poamii ai vieţii; **271** 6 s: a fi i să cade; **273** 5 s: pe; **273** 7 s: dumnădzăiască; **275** 3 j: diavoliasca; **277** 12 j: să; **281** 7 s: răssărit; **281** 16 j: iaste cu ruşine; **281** 11 j: şedzind; **283** 9 j: îm; **289** 16 s: svîntului; **291** 12 j: lacrăma; **291** 4 j: vădzindu-l; **291** 3 j: Slava; **293** 5 s: şeaptedzeci; **301** 18 s: tocmală; **305** 16 j: preasvînt; **305** 15 j: preadrept; **309** 8 s: bine făcătoriul; **309** 11 s: într-acesta; **311** 2 s: această; **311** 17 s: minciunoasă; **311** 19 s: trece la r. 20 după *carile*; **311** 7 j: fericirea sa să; **315** 2 j: oamenii; **317** 9 j: să să; **317** 3 j: dulciaţa; **319** 11 s: sh. 1; **321** 14 s: Ezechiil; **323** 7 s: fiiu; **323** 8 s: slavă; **325** 1 s: de-i şi; **327** 20 s: a fi îl lasă; **327** 22 s: iară; **329** 9 j: Această; **331** 12 s: această; **331** 24 s: părăul; **333** 16 j: Spune-m; **333** 4 j: Adevărat dară; **335** 2 s: mîne; **335** 3 j: învaţă; **337** 2 s: ne negătiţi; **339** 8 s: Această; **339** 16 s: din; **341** 17 s: ceriu; **341** 6 j: svinţeniii; **345** 12 j: mîniii; **347** 1 s: Pildă a lui; **347** 14 s: au îmblat; **347** 15 j: pre —; **347** 3 j: şi cătră a bunătăţilor; **349** 15 s: deprinderea; **349** 9 j: cădzătură; **349** 2 j: înlontrul; **351** 6 j: Svînt; **353** 14 s: osindiască; **355** 21 s: în înlontrul; **359** 5 j: Svîntă; **361** 1 s: a făcătorilor; **361** 6 s: va; **361** 8 s: a fi; **361** 10 s: Svintele; **361** 12 s: păzăşti; **361** 20 s: Svintele; **361** 15 j: citit; **363** 17 s: Scandălă; **363** 19 s: aproape ai; **363** 1 j: priimăsc; **369** 9 s: aţiţîndu-se; **369** 7 j: bunătatea; **373** 17 j: célea; **377** 17 s: numai; **379** 6 s: a hirişii; **379** 18 s: nepreţăluitul; **381** 5 s: socotéşte; **381** 18 s: nici; **381** 18 s: înfla; **381** 10 j: căci; **383** 16 j: atuncea îl denaintea; **387** 2 s: dzua; **387** 3 s: trecutii; **387** 2 j: mulţămiri; **393** 9 j: deodată; **395** 4 s: altele; **395** 10 j: m-au; **395** 7 j: cini-au; **395** 5 j: aşa-[a]u; **397** 1 s: dzéce; **397** 9 s: smintiala; **397** 11 s: Slujéşte-te; **409** 7 s: véde; **411** 9 s: 3; **411** 2 j: să nu le treci; **413** 1 s: SCARA; **415** 2 s: curăţănie; **415** 20 s: pricinele; **417** 23 s: de; **419** 4 s: domn; **525** 4 s: nezloslavnic; nu eterodox (î.l.d. neclevetitor); **526** 23 s: rod.

Redactor : ELISABETA BRÂNCUŞ
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

Dat la cules 20.03.1968. Bun de tipar 15.05.1969. Apărut 1969. Tiraj 5470 ex. legate 1/1. Hîrtie scris I A de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 36,76. Coli tipar 42,5. Planşe tipo 9. A. nr. 568/1968. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859—0.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România, comanda nr. 80 219